

A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)

ERDÉLYI
MÚZEUM
EGYESÜLET
KOLOZSVÁR

277

ERDÉLYI
TUDOMÁNYOS
FÜZETEK

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

277

ISSN 2068-309X

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

277

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

Szerkesztette
HEGYI GÉZA és W. KOVÁCS ANDRÁS

Kolozsvár, 2012

A kutatást a romániai Felsőoktatási és Egyetemi Kutatási Alap (CNCSIS-UEFISCSU, PN II-RU, code/2010, TE_204) támogatta. A kutatási projekt címe: *Intézmények és politikai vezetőréteg a Szilágyságban a XIV–XVII. században*.

This work was supported by CNCSIS-UEFISCSU, project number PN II-RU code/2010. The title of the research project: *Institutional Structure and Elites in Sălaj Region in the 14th–17th Centuries (Structuri instituționale și elite din Țara Silvaniei în secolele XIV–XVII)*, code: TE_204.

© Hegyi Géza, W. Kovács András (ed.) 2012
© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012

Felelős kiadó

BIRÓ ANNAMÁRIA

Korrektúra

KEREKES GYÖRGY

Műszaki szerkesztés

BODÓ ZALÁN

Nyomdai munkálatok

GLORIA, Kolozsvár

Felelős vezető

NAGY PÉTER

A borítón:

Az átdolgozott Zsámboky János-féle, Magyarországot ábrázoló térkép részlete. Megjelent Abraham Ortelius *Theatrum orbis terrarum* című atlaszának számos, 1579–1612 közötti kiadásában.

A borítón látható részletet az Antwerpenben készült spanyol nyelvű kiadás térkép-lapjáról nagyítottuk.

Theatro d'el Orbe de la Tierra. En Anveres, se vende en la Libreria Plantiniana, 1612.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század) / ed.: Hegyi Géza,
W. Kovács András. - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean,
2012

ISBN 978-606-8178-64-6

I. Hegyi, Géza (ed.)

II. Kovács, András W (ed.)

94(498-35 Sălaj)

TARTALOM

SZŐCS PÉTER LEVENTE: Az ákosi monostor és az Ákos nemzetség	7
A templom építészeti és művészettörténeti elemzése.....	8
A régészeti feltárás eredményei	12
Az Ákos nemzetség és birtokaik	15
ZSOLDOS ATTILA: A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései	25
HEGYI GÉZA: A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban	45
1. A szilágysági birtokostársadalom genezise és az 1300 körüli birtokviszonyok.....	50
2. Az I. Károly-kori restauráció és következményei (1317–1341)	61
3. A Jakcsok kora (1341–1446)	66
4. A Drágfi-hegemónia időszaka (1446–1549)	83
5. Következtetések	101
Függelék	104
C. TÓTH NORBERT: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása.	
A család vázlatos története 1365–1424 között	135
Családtagok és tisztségeik	136
A család birtokállománya (1365–1405)	144
Nyaláb vár és uradalma	148
1. Excursus: Zsigmond levele Perényi Péterhez.....	149
2. Excursus: A nyalábvári adomány.....	151
3. Excursus: A nyalábi privilegium hamisításának okai és lehetséges időpontja	158
A máramarosi (huszti) uradalom.....	161
A Balkfi és Drágfi családok születése	164
HORVÁTH RICHÁRD: A bélteki Drágfiak és a királyi udvar kapcsolata a Hunyadiak korában	167
Előljáróban.....	167

Főszerepben a birtokok és a birtokos rokonság.....	168
Főszerepben a politika.....	180
NEUMANN TIBOR: Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején.....	213
A trónharcok (1490–1492).....	214
A kettős vajdaság (1493–1494).....	219
Királyi látogatás Erdélyben	224
Egyedül Erdély élén.....	227
Utolsó évek.....	231
WEISZ BOGLÁRKA: A Szilágyság helye a középkori Magyar Királyság gazdasági életében.....	237
PÁLMÁNY BÉLA: A Wesselényi család nógrádi gyökerei.....	255
Klasszikusok a Wesselényi család eredetéről.....	255
A névadó Veselény helység hajdan és ma	257
A Wesselényi család eredete – újabb kutatások szerint.....	258
A Wesselényi család státusa Nógrád megye nemességében az 1540-es években	259
A család kiköltözése Nógrádból és országos jelentőségűvé válása ..	263
SZÁSZ ANIKÓ: A hadadi Wesselényi család erdélyi birtokai a fejedelemség korában	269
A család egyéb birtokai a fejedelemség területén.....	286
FEJÉR TAMÁS: A Wesselényi család iratóröksége és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára.....	295
Rövidítések.....	317

SZŐCS PÉTER LEVENTE

AZ ÁKOSI MONOSTOR ÉS AZ ÁKOS NEMZETSÉG

Ákos település ma a Kraszna folyó bal partján, egy alacsonyabb, de árvízmentes háton húzódik. Közepén, két utcától közrefogott telken található az Árpád-kori eredetű műemléktemplom, amelyet a 16. századtól a helyi református egyházközség használ. A Kraszna folyó itt ér ki a Szilágy-ság dombjai közül az Alföldre, és Ákostól nem messze, északnyugat felé, a szomszédos Királydaróc határában torkollott az egykori Ecsedi-ládba. A középkor és az újkor folyamán itt ágazott el a Kraszna és az Ér mentén Tasnád és Szalacs irányából a Meszes felé tartó út északra, Béltek, Erdőd és Szatmár felé. Ez az előnyös földrajzi helyzet többszörösen is erősítette az itt kialakuló település központi jellegét. A környék legkorábbi ismert térképi ábrázolásán, az első katonai felmérés vonatkozó szelvényén¹ már a modern település szerkezete figyelhető meg, de a közvetlen környéken végzett terepbejárások és régészeti kutatások arra utalnak, hogy az Árpád-korban a település nem a templom körül, hanem attól délre, távolabb, ugyancsak a Kraszna bal partján, egy kiemelkedő háton húzódott. Az Ákos mai központjában előkerült leletek alapján úgy tűnik, a település csak a késő középkorban költözött a templom közelébe.

A templomra és magára a településre vonatkozó legkorábbi írott forrás viszonylag késői: csak 1342-ből származik.² Ekkor a település neve – *Akusmonostura* – utal az itteni monostorra. Az egyetlen további adat a monostorról 1421-ből származik, ekkor az *oppidumnak* nevezett Ákos Szűz Má-

Jelen közlemény több részlete Szőcs Péter Levente: *Az ákosi református templom régészeti kutatása*. = *Egyházi építészet Szatmárban* 60–65. (a továbbiakban Szőcs: *Az ákosi templom régészeti kutatása*) c. tanulmány rövidített és részben átdolgozott változata.

¹ Az Erdélyi Nagyfejedelemség első katonai felmérése (1763–1787), Col. XXVII, Sect. 4, zone 15.

² DL 76663 = ZOkm II. 14–16 = CDTrans III. 87. sz.

ria-monostorának kegyuraságát osztatlanul, közös birtoklásban hagyja a Csáki család két tagja.³ A 15. század második felétől a település kisenemesi családok birtokába került, ekkortól a monostor eltűnik az írott forrásokból és egyben a település nevéből is.⁴ A gyér írott források miatt megnövekedett jelentősége van a templomépület művészettörténeti elemzésének és az 1990-es évek végén elkezdett régészeti kutatásának.

A templom építészeti és művészettörténeti elemzése

Legkorábbi tudósítás a műemléktemplomról Henszlmann Imre és Rómer Flóris szatmári kirándulása alkalmából született, 1864-ben.⁵ A műemléki és művészettörténeti irodalomban e korainak számító időponttól kezdődően az ákosi templom állandó szereplője csaknem minden, az Árpád-kori Magyarország építészetét tárgyaló összefoglalónak.⁶ E viszonylagos ismertség ellenére az ezredfordulóig csak Bogyai Tamás szentelt önálló tanulmányt a templomnak egy rövid, de átfogó ismertető formájában.⁷ Az 1990-es évek végén kezdődő helyreállításhoz kapcsolódó régészeti és műemléki kutatások nyomán a templom építésmenetének és történetének újabb részletei tisztázódtak,⁸ ugyanakkor az épület átfogó művészettörténeti elemzését Tóth Sándor,⁹ majd legutóbb Szakács Béla Zsolt¹⁰ végezte el. A templomra vonatkozó alábbi építészeti és művészettörténeti következtéseket e két tanulmány megállapításai alapján összegezzük.

A templom háromhajós, bazilikális elrendezésű, nyugati oldalán toronypárral (1. kép). Csaknem teljes egészében téglából épült, az építészeti szempontból fontosabb részekben, mint például a nyílások kereteinél vagy

³ DL 71453 = CsOkl I. 311–314 = ZsOkl VIII. 648. sz.

⁴ Petri: Szilágy III. 18–34; Csánki I. 549; Entz Géza: *Erdély építészete a 11–13. században*. Kvár 1994 (a továbbiakban Entz: *Erdély építészete a 11–13. században*) 70.

⁵ Henszlmann Imre: *A szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei*. Archaeológiai Közlemények IV(1864). 132; Rómer Flóris: *Magyar régészeti krónika*. Archaeológiai Közlemények IV(1864). 158–159.

⁶ A fontosabbak közül lásd Gerevich Tibor: *Magyarország románkori emlékei*. Bp. 1938. 30; Dercsényi Dezső: *A román stílusú művészet fénykora. = A magyarországi művészet története*. I. Szerk. Fülep Lajos – Zádor Anna. Bp. 1956. 49–118; Virgil Vătăşianu: *Istoria artei feudale în Țările Române*. I. Buc. 1959. 33; Entz: *Erdély építészete a 11–13. században* 27.

⁷ Bogyai Tamás: *Az ákosi református templom*. Magyar Építőművészet XLIII(1944). 67–70.

⁸ Szócs Péter Levente: *The Abbey Church of Ákos: An Architectural and Functional Analysis of a 'Kindred Monastery' Church*. Annual of Medieval Studies at CEU IX(2003). 155–180; Uő: *Az ákosi templom régészeti kutatása*; Emődi Tamás: *A középkori ákosi templom és Schulek-féle helyreállítása. = Egyházi építészeti Szatmárban* 66–85.

⁹ Tóth Sándor: *A 11–12. századi magyarországi benedek-rendi templomaink maradványai. = Paradisum plantavit* 229–266. (a továbbiakban Tóth: *Benedek-rendi templomaink*) 255–256.

¹⁰ Szakács Béla Zsolt: *Ákos, református templom. Művészettörténeti elemzés. = Egyházi építészeti Szatmárban* 86–91. (A továbbiakban Szakács: *Ákos*.)

a pillérek fejezeteinél faragott követ használtak. Az épület átfogó restaurálásán esett át 1896 és 1902 között, a munkálatokat Schulek Frigyes vezette. A templomfal külső felületén az eredeti Árpád-kori falazattól jól elkülöníthető a Schulek Frigyes vezette helyreállítás során megújított falazat. Az „eredeti” fázisban keskenyebb, sötétebb vörös téglát használtak, míg a helyreállításkor vastagabb, világosabb színűt. Az építésmenet meghatározásához szükséges megfigyelések többsége ezt az elkülönítést hasznosítja (2. kép). Az átfogó helyreállítás ellenére a ma ismert épület lényegében megfelel az eredeti, Árpád-kori állapotnak.

A főszentély félköríves apszisa egy szentélynegyszögben folytatódik, ehhez csatlakoznak északon és délen a négyszögű mellékszentélyek. Ez utóbbiak keleti záródása egyenes, mindkettő belső oldalán félköríves oltárfülke mélyed a falba, melyeket, Kiss Lóránd falkutatása szerint, kőkeret szegélyezett.¹¹ A szélesebb főszentélyt félköríves diadalív választja el a keskenyebb főhajótól. Értelemszerűen a mellékszentélyek így keskenyebbek a mellékhajóknál, de ugyancsak félköríves diadalívvel csatlakoznak azokhoz. A hajók és a szentélyek eltérő mérete közötti átmenetet az egykori építők L alakú pillérek beiktatásával oldották meg. A főszentély boltozatát a restaurálás során visszaállították, az ugyancsak boltozott mellékszentélyek fölött egy-egy négyzet alaprajzú helyiség található, ahonnan eredetileg széles, félköríves nyíláson keresztül lehetett a főszentélyre látni. Egykori feljártuk a mellékhajók keleti szakaszából nyílt.

A hosszházat négyzetes pillérek osztják a szélesebb főhajóra és a két keskenyebb mellékhajóra. A főhajó egykor síkfedésű lehetett, és az maradt ma is. A templomba ma két bejárat nyílik a déli és a nyugati oldalon, de egykor az északi falon is volt kettő, amelyeket később elfalaztak. A déli kapu egyszerű szerkezetű, félköríves béléttű, ma ez a főbejárat. A nyugati bejárat előtt kis, a Schulek-féle restaurálás során emelt portikusz található (3. kép). Nem biztos, hogy Árpád-kori lehet ez a kapu, mivel a helyreállítás során feljegyezték, hogy falcsorbázat keretezte, ami utólagos kialakítására, de lehet csak megnagyobbítására utal. A déli bejárathoz hasonló kiképzésű, de még egyszerűbb az északi kapu. Mellette Möller István a restaurálás előtt készített felmérésen egy keskeny, ugyancsak befalazott ajtót jelöl, amely az északi mellékszentélyhez csatlakozó kis félköríves záródású kápolnába vezetett. A kápolna alapfalát Möller István is feltüntetve alaprajzán, egyébként régészetileg is azonosítani lehetett. A templom nyugati részét záró toronypár földszintjét és az egységesen kiképzett emelet terét egybenyitották a mellékhajókkal, ez képezi a nyugati karzatot. A déli mellékhajó falán félköríves ablakok nyílnak, helyzetük nem igazodik

¹¹ Kiss Lóránd: *Az ákosi református templom falkutatása (Szatmár megye)*. Marosvásárhely 2011. A kutatási jelentés kéziratának egy példánya: Szatmár Megyei Múzeum adattára D 362 sz.

a pillérekhez, sem a főhajó gádorfalainak hasonló kialakítású ablakaihoz. Ahogy a félköríves ablakok és a hasonlóan kialakított lépcsős bélletű kapuk is mutatják, az ákosi templom díszítése meglehetősen egyszerű. A téglából alakított ívsoros párkányon kívül, amelyet a főapszison és a tornyok felső emeletén lizénák fognak közre, nincs más díszítőelem, így nincsenek szorosabb stíluskapcsolatok megállapítására alkalmas műrészletek sem.

A belsőben a keleti pillérek L alakja, valamint a mellékszentélyek felett kialakított helyiségek értelmezése arra a felvetésre vezette a korábbi kutatást, hogy az eredeti terv keleti toronypárral számolt, amelyek egy vélelmezett termvamosulás miatt csak az első emelet szintjéig épültek meg. Az északi mellékszentélyben végzett régészeti feltárás során megfigyelhetőek voltak különböző alapozások, de ezek későbbi építkezésekhez köthetők, nem egy eredetileg megépíteni szánt toronyalapozáshoz. A meglehetősen egységes falszövet sem utal lényeges módosulásokra vagy hosszabb szünetekre az építés menetében. Apróbb módosulásokkal ugyan, de a templom az eredeti terv szerint épült fel, egyetlen fázisban. Mindez ellene szól a keleti toronypárok tervének, valószínűleg eredetileg is csak egy-egy emeletet szántak a mellékszentélyek fölé.

E keleti elrendezés tekintetében két párhuzam kínálkozik: Harinán sincs keleti toronypár, a mellékszentélyek boltozata fölött viszont önálló terek helyezkednek el.¹² Boldván a kiépült keleti toronypár első emeletét, a mellékszentélyek fölött, Ákoshoz hasonlóan megnyitották a főszentély felé.¹³ Egy harmadik lehetséges párhuzam lehetett a kaplonyi monostortemplom, ahol a főszentély két oldalán megfigyelhető csigalépcsők a mellékszentélyek emeletére vezethettek.¹⁴ E terek funkciójának meghatározásához kevés a támpont. A monasztikus reform során épített délnémet nagy apátságok templomai (lotaringiai reform) vagy a közelebbi egri székesegyház első épülete és az esztergomi Szent Adalbert templom példái adhatnak némi fogalmat e tekintetben,¹⁵ de a komplexebb előképektől való leszármaztatás bizonytalan: Ákos, Boldva és Harina ezeknél mind jóval egyszerűbbek és kisebb méretűek. Mindenesetre a szentélynégyesöghöz kapcsolódó helyzetből, valamint a főszentéllyel egybenyitott jellegből következően ezek az emeleti terek oratóriumként működhettek. A templom keleti részének ilyen összetettebb kialakítása Szakács Béla Zsolt szerint

¹² Entz: *Erdély építészete a 11–13. században* 28–29.

¹³ Legutóbbi összefoglalás a korábbi irodalommal, lásd Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 256–258.

¹⁴ Legutóbbi összefoglalás a korábbi irodalommal, lásd Szakács Béla Zsolt: *Kaplony, római katolikus templom*. = *Egyházi építészeti Szatmárban* 238–248. (A továbbiakban Szakács: *Kaplony*.)

¹⁵ Marosi Ernő: *Megjegyzések a középkori magyarországi művészet liturgiai vonatkozásaihoz*. = „Mert ezt Isten hagyta ...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerk. Tüskés Gábor. Bp. 1986. 100–103 (a továbbiakban Marosi: *A magyarországi művészet liturgiai vonatkozásai*).

Magyarország keleti részére jellemző.¹⁶ Hogy aztán a zsolozsmázás vagy más liturgikus tevékenység során tényleg szükség volt-e e plusz terekre? Ismerve a középkori Magyarország monasztikus közösségeinek kis létszámát, meglehetősen valószínűtlen, hogy a szerzetesek tömege kívánta volna meg e terek megépítését. Mindenesetre ez a tény is kiemeli, hogy a templom építtetői a nagy előképekhez képest redukáltabb, de a környező területek korabeli templomaihoz képest meglehetősen ambiciózus és igényes tervet óhajtottak megvalósítani.

A nyugati térelrendezéshez már több párhuzam kínálkozik. Szakács Béla Zsolt szerint az Ákoson is megfigyelhető hajókkal egybenyitott toronyaljak a 12. század közepétől jelennek meg Magyarországon, és az egész 13. század során alkalmazzák, míg az emeleten kialakított karzat egységes tere inkább később jellemző, 13. századi példákon figyelhető meg.¹⁷ A nyugati karzat, illetve az ehhez kapcsolódó terek funkcióját korábban a kegyúri reprezentációhoz kapcsolták, de utóbb Tóth Sándor Felsőörs példáján rámutatott e terek halottkultuszhoz kötődő szerepére, majd végül Szakács Béla Zsolt aprólékos elemzései kimutatták, hogy „ahány ház anynyi szokás”, azaz a közös vonások mellett minden eset egyedi megoldásokat mutat, amelyeket csak konkrét, az adott emlékre vonatkozó forrásokra támaszkodva lehetne értelmezni.¹⁸

Összefoglalóan a háromhajós, háromszentélyes, kereszthajó nélküli, hosszanti elrendezésű ákosi templom (4. kép) azt az alaprajzi típust képviseli, amelyet a korábbi kutatás bencés templomtípusként azonosított, annak is az egyszerűbb, a félköríves mellékapszisos helyett egyenes záródású mellékszentélyeket alkalmazó változataként. Az újabb kutatás kimutatta, hogy az épülettípus nem kötődik a bencés rendhez, és nemcsak monostortemplomként, hanem tágabb körben is alkalmazták.¹⁹ Kronológiáját tekintve Magyarország keleti felén már a 11. századtól jelen van ez az alaprajzi elrendezés,²⁰ a legközelebbi korai példa Sárvármonostora,²¹ késői

¹⁶ Szakács: *Ákos* 90.

¹⁷ Szakács Béla Zsolt: *A templomok nyugati térelrendezése és a „nemzetiségi monostor” kérdése = Egyházi építészet Erdélyben* III. 71–98 (a továbbiakban Szakács: *A templomok nyugati térelrendezése*); Uő: *Toronyaljak és toronyközök a magyarországi romanikában. = Egyházi építészet Erdélyben* IV. 7–36 (a továbbiakban Szakács: *Toronyaljak és toronyközök*).

¹⁸ Szakács: *A templomok nyugati térelrendezése* 85., valamint Szakács: *Toronyaljak és toronyközök* 16.

¹⁹ Marosi Ernő: *Bencés építészet az Árpád-kori Magyarországon. A „rendi építőiskolák” problémája. = Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve.* Szerk. Takács Imre. I–III. Pannonhalma 1996. I. 131; Uő: *Megjegyzések a magyarországi romanika épülettípológiájához. = Egyházi építészet Erdélyben* I. 10–32.

²⁰ Legutóbbi összefoglalás a korábbi irodalommal: Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 240.

²¹ Uő: *Sárvármonostor. = Paradisum plantavit 368–370*; Havasi Krisztina: *Sárvármonostor XI. századi kőfaragványainak katalógusa elé. = Egyházi építészet Szatmárban* 26–59.

alkalmazása Kaplony monostortemplománál²² figyelhető meg. Tóth Sándor szerint Ákos legközelebbi párhuzama, általános alaprajzi elrendezés szempontjából, Csoltmonostor harmadik periódusában, a 12. század folyamán, épült temploma.²³ A meglehetősen egyszerű díszítőformák e keltezésnek nem látszanak ellentmondani: a 12. századtól kezdtek elterjedten alkalmazni Magyarországon.

A régészeti feltárás eredményei²⁴

A régészeti kutatások a templom részleges helyreállítását előzték meg, illetve ahhoz kapcsolódtak. A templom folyamatos használatban van, ezért, illetve a részleges helyreállítás jellegéből adódóan az eddigi régészeti feltárás nem lehetett kimerítő és teljes körű, így csak néhány általánosabb megállapítás tehető, illetve némely részletkérdés tisztázható a jobban kutatott területeken tett megfigyelések alapján. A megnyitott szelvények többsége a templom északkeleti sarka körül csoportosul, a többi részen csak néhány szondázó kutatásra nyílt lehetőség (4. kép). A megfigyelt alapozások, hasonlóan a felmenő fal szövetéhez, egységesekek, azonos periódusban épültek.

A templom belsejében, az északkeleti pillér keleti és északi oldalán egy kisebb szelvény nyitására adódott lehetőség. Több, eddig ismeretlen alapozás került elő, de mind a templom építésénél későbbi, így nem a feltételezett keleti torony alapozásai, hanem utólagos – esetleg statikai megfontolásból kialakított – sávalapozás. A templombelsőben tett rétegtani megfigyelések alapján több korábbi padló, járószint, valamint építkezésekhez köthető réteg azonosítható. Többek közt azonosítható volt a mellékszentélyből a főszentélybe vezető lépcső részlete is, ez utal arra, hogy az utóbbi szintje magasabban lehetett.

A templomon kívül középkori járószint nem volt megfigyelhető. A rétegek vizsgálata arra enged következtetni, hogy a középkori járószint igen közel volt a maihoz. A középkorban keletkezett rétegsorok közül – a tetkezők mellett – a legfontosabb a monostortemplom együttesét körítő árok és annak betöltése (5. kép). A V metszetű árok északon a templomfal-tól mintegy 10-13 m-re jelentkezik, délen pedig 7 m-re. A megfigyelt részletekből a templom középkori cintermét körítő, meglehetősen széles (kb. 3 m) és mély (legalább 2,5 m) árok létezésére következtethetünk, amely a templom korai periódusához köthető. Az árok betemetésére viszonylag korán, még a középkor folyamán sor kerülhetett, mégpedig egy nagyobb

²² Szakács: *Kaplony* 247.

²³ Tóth: *Benedek-rendi templomaink*. 242–243.

²⁴ Lásd bővebben Szócs: *Az ákosi templom régészeti kutatása*.

kő- és téglapületek elbontásakor, az ebből származó törmelék megfigyelhető a betöltésben.

A templom északi mellékszentélyéhez egy kisméretű, félköríves kápolna csatlakozott. Az ásatás során előkerültek a kápolna alapfalai (5. és 6. kép), a Schulek-féle helyreállítás során a teljes magasságig megújított templomfal arra utal, hogy az egykor álló kápolna felmenő fala azonos magasságú (vagy kissé alacsonyabb) lehetett a mellékhajó falával. Az alapozás teljesen összeszórt a templom alapozásával, és technikai jellemzői is azonosak, így biztosra vehető, hogy egyszerre építették. A középkori temetkezések közül csak egy esett a kápolna belsejében feltárt területre: egy háromévesnél fiatalabb gyermek melléklet nélküli, téglakeretes sírja. A betöltések jellege arra utal, hogy a kápolnát még a középkorban elbontották, de pontos keltező értékkel bíró leletek híján ennek időpontja nem határozható meg közelebbről.

A templom körül végzett régészeti kutatások során 76 sír került elő. Mindegyikük nyújtott vázas, és tájolásuk a templom hosszanti tengelyéhez igazodik, azaz nagyjából keletelt. A sírgödörök mélysége, betöltése, valamint a mellékletek alapján két temetkezési periódus különíthető el: a sírok mintegy harmada középkori (13–15. század), a többi újkori (18–19. század). Középkori temetkezések a templom déli és nyugati oldalán nagyobb számban kerültek elő. E horizont sírjai többnyire melléklet nélküliek. Két sír viszont, mindkettő fiatal (három év alatti) gyermeké, sajátosabb, mivel téglakerettel készült. Míg a kápolna belsejében feltárt sír nem tartalmazott mellékletet, az északi, elfalazott bejárat előtti, egyébként erősen bolygatott sírban (M3) a téglakeret maradványain kívül a váz nyaki részén egy kis ezüstkereszt, egy sárga zománcos bronzkereszt, valamint egy gyöngysor is előkerült. A sírokból előkerült legkorábbi érem egy 1170 és 1200 között vert friesachi dénár. A további leletek alapján e horizont temetkezései a 13–15. századra keltezhetők. A középkori templom körüli temetők szokásos zsúfoltsága itt nem figyelhető meg, ez, valamint a gazdagabb mellékleteket tartalmazó sírok jelenléte arra utal, hogy kiváltságos helyzetű közösség tagjai temetkeztek ide, minden bizonnyal a kegyúri család tagjai. A település Árpád-kori köznépi temetőjét valahol máshol kell keresnünk.

A templom és a csatlakozó kápolna alaprajzi elrendezését tekintve (4. kép) több párhuzam is adódik. Eltekintve a példák teljességének felsorolásától a kápolnák alaprajzi elrendezése és a monostortemplomhoz viszonyított helyzetüket tekintve három típus azonosítható. Az első csoportot olyan emlékek alkotják, amelyeknél a kápolna a monostoregyüttestől elkülönülten, attól kisebb-nagyobb távolságra található: Zselicszentjakab, Ják,

Bény, Boldva, Ellésmonostor, Somogyvár és Zalavár.²⁵ E kápolnák körül minden esetben kiterjedt temetőket tártak fel, így ennek alapján plébániatemplomként határozták meg őket. Tóth Sándor hívta fel a figyelmet, hogy a monostortemplomtól külön álló, de a monostoregyütteshez tartozó kápolnák funkciója az előbbiektől némileg eltérő lehetett,²⁶ mint például Széplak,²⁷ Sárvármonostor,²⁸ Csoltmonostor²⁹ vagy az Esztergom-szigeti³⁰ apácakolostor esetében. A plébániafunkció kevésbé egyértelmű, a kápolnák itt a kerengőhöz csatlakoztak vagy annak udvarán álltak, így inkább a szerzetesi közösség vagy a kegyurak igényeit elégíthették ki.

A harmadik csoport esetében a kápolna közvetlenül csatlakozik a monostortemplomhoz, de helyzetét és alaprajzát tekintve itt is számos variáció lehetséges. A kápolnák lehetnek egyszerű négyszög alaprajzúak (Herpály,³¹ Bátmonostor és Móríchida³²) vagy szentélyrészsel bővítettek, amelyek záródása vagy félköríves (Ákos, Deáki/Deakovce³³ és Ellésmonostor³⁴), vagy egyenes (Lébény³⁵). Helyzetüket tekintve a monostortemplom déli vagy északi oldalán található. Funkciójukat tekintve számos értelmezés született, de a közvetlen írott források teljes hiánya, illetve a régészeti adatok korlátozott volta miatt egyik sem fogadható el fenntartás nélkül, így Ákos esetében is feltételezésekre vagyunk utalva. A felmerült példák azonban megmutatják a lehetséges funkciók körét. Az egyszerűbb elrendezések esetében (Herpály, Bátmonostor vagy Móríchida) a sekrestyefunkció merült fel, míg a szentélyrészsel bővített kápolnák esetében a kegyúri családhoz köthető temetkezésekhez kapcsolódó funkciók. Ilyen

²⁵ Zselicszentjakab: Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 238–239; Uő: *Zselicszentjakab. = Paradisum plantavit* 342–345; Ják: Mezey D. Alice: *Ják. = Paradisum plantavit* 400–405; Bény:Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 259, 12. sz. jegyzet; Uő: *A Hontpázmány nemzetség premontrai monostorai. Kecskemét* 2008; Boldva: Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 256–258; Ellésmonostor: Pávai Éva: *Ellésmonostor kutatása* (a továbbiakban: Pávai: *Ellésmonostor*). = *A középkori Dél-Alföld és Szer. Szerk. Kollár Tibor. Szeged* 2000. 219–232; Bozóki Lajos: *Ellésmonostor faragott kőtöredékeinek stíluskapcsolatai.* = Uo. 233–256; valamint Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 245–247; Somogyvár: Papp Szilárd – Koppány Tibor: *Somogyvár. = Paradisum plantavit* 350–358; Bakay Kornél: *Somogyvár, Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság védműveinek régészeti feltárása.* Bp. 2011; Zalavár: Ritoók Ágnes: *Zalavár = Paradisum plantavit* 322–327.

²⁶ Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 263, 89. jegyzet.

²⁷ Uo. 244.

²⁸ Tóth: *Sárvármonostor. = Paradisum plantavit* 368–370.

²⁹ Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 242–243.

³⁰ Lovag Zsuzsa: *Esztergom-Sziget. = Paradisum plantavit* 347–349.

³¹ Kozák Károly: *A herpályi apátsági templomrom építéstörténete. = Berettyóújfalu története.* Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu 1981. 121–139.

³² Szakács: *A templomok nyugati térelrendezése* 79. és 5. kép.

³³ Tóth: *Benedek-rendi templomaink* 245–249, a korábbi irodalommal.

³⁴ Pávai: *Ellésmonostor* 224.

³⁵ Marosi Ernő: *Bencés építkezések a 13. században. = Paradisum plantavit* 275–278.

lehetett Ellés esetében a monostortemplomhoz kapcsolódó kápolna,³⁶ amelynek értelmezéséhez a távolabb álló kápolnával együtt a körülöttük feltárt temető ad támpontot. A templom körüli temetők topográfiája és a mellékletek ennek megfelelő értékelése Ritoók Ágnes munkája nyomán nyertek megfelelő figyelmet.³⁷ Eszerint Ellés esetében a távolabb álló kápolna a közeli település(ek) plébániatemploma lehetett, míg a monostor köré kisebb közösség temetkezett, amely mellékletek alapján előkelőbb társadalmi státusú volt. Így ez a monostortemplomhoz csatlakozó kápolna nem plébánia funkciójú volt, hanem a kegyúri család és esetleg a szerzetesi közösség temetkezett benne/körülötte.

A korszak liturgiátörténeti forrásai a körmeneti szertartások fontosságát mutatják, így minden bizonnyal az ehhez kapcsolódó funkciókat is figyelembe kell venni a lehetséges értelmezések között. Így felvetődött, hogy egyes monostortemplomok közelében feltárt kápolnák, plébániatemplom és temetkező-egyház funkciója bővíthető és esetleg körmeneti stációként is értelmezhető,³⁸ nyilván a templomon belül kialakított oltárok együttesébe illeszkedve és külön kiemelt szereppel a maga relikviájához kapcsolódó ünnepen.

A régészeti kutatás eredményeként kirajzolódik az ákosi monostor Árpád-kori együttese, amely árokkal körített, temetkezőhelyként működő, mellékkápolnával is ellátott templomból állt. Ez az együttes talán nélkülözte a további monostorépületeket, vagy ezek fából, paticsból készülhettek, és maradványaik ma már nem figyelhetők meg. A régészeti megfigyelések, valamint az azokat megerősítő művészettörténeti megfontolások alapján a monostor alapítására és a ma is álló templom építésére a 12. század második felében, utolsó harmadában került sor. Az ekkor kiépített templom-épület a kor és a környék átlagánál színvonalasabb, igényesebb kivitelben készült, méltó módon tükrözve az építető nemzetség presztízsét.

Az Ákos nemzetség és birtokaik

Az Ákos nemzetség eredete az írott források alapján a 12. század elejéig vezethető vissza. A krónika szerint Ákos nb. Moynolth a királyi udvar egyik előkelője volt 1132-ben,³⁹ míg egy bizánci történetíró *Akasis* nevét

³⁶ Pávai: *Ellésmonostor* 225.

³⁷ Ritoók Ágnes: *A templom körüli temetők régészeti kutatása. = A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*. Szerk. Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Bp. 2010. 473–494, a korábbi irodalommal.

³⁸ Marosi: *A magyarországi művészet liturgiai vonatkozásai* 104–105.

³⁹ SRH I. 449; valamint Makk Ferenc: *Megjegyzések II. Béla történetéhez*. Acta Universitatis de József Attila nominatae. Acta Historica. XL(1972). 31–49.

jegyezte fel, aki a magyar sereg egyik vezére volt 1128-ban.⁴⁰ E személyek a korszak okleveleiben is szerepelnek.⁴¹ Ezen írott források, valamint a nemzetség török eredetű neve (fehér sólyom), kiterjedtsége és a 13. században azonosítható ágak birtokainak területi elkülönülése arra utal, hogy meglehetősen korai eredetű nemzetségről van szó, a közös ős – már ha volt ilyen – legkésőbb valószínűleg a 11. század második felében, végén élhetett. A 13. század első felére az Ákos nemzetség már több ágra bomlott, amelyek között a kapocs már csak a „de genere Akus” megjelölés, illetve az Ákos személynév használata volt, így az ágak közötti rokonsági kapcsolatot nem sikerült tisztázni. A nemzetségek történeti tudata a genealógiai lezármazást, valamint a birtokokra vonatkozó ismereteket tartotta számon, általában szóban.⁴² Az Ákos nemzetség történeti emlékezete szerencsés módon írásban is fennmaradt: a 13. század második felében Ákos nembéli Ákos mester, budai prépost, az V. István-kori gesta szerzője⁴³ saját nemzetiségét a hét vezérével egyenrangúnak tartotta, és néhány más, ugyancsak régi nemzetséggel együtt kiemelkedő szerepet tulajdonított ősiknek a korai magyar történetben. Így kiderül, hogy – talán más nemzetségekhez hasonlóan – az Ákosok történeti emlékezete a családi vonatkozású adatokat az országos történelem fő eseményeibe ágyazottan tartotta fenn. Esetükben így külön is érdekes elemezni a nemzetség és az általuk alapított családi

⁴⁰ *Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*. Ad fidem codicis Vaticani recensuit Augustus Meineke. Bonnae 1836. (Corpus scriptorum historiae Byzantinae) 11.

⁴¹ 1124: *Acus és Magnold/Moynolth comesek II. István oklevelének méltóságsorában*: RegArp I. 54. sz. = *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Volumen I. *Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Edendo operi praefuit Georgius Györffy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini 1992. 417–419. Az oklevél 14. századi hamisítvány, de a méltóságsorát hitelesnek tartják II. István korára, lásd Fejérfpataky László: *Oklevelek II. István korából*. Bp. 1895. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 16.) 36, 40; Makk Ferenc: *i.m.* 43. Magnold és Moynolth azonosításáról Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I–II. Bp. 1899 (2. kiadás). I. 241, 477 és 438. jegyzet; Makk Ferenc: *i.m.* 43, 81. jegyzet). *Acus/Achus* bihari ispán 1138-ban és 1146-ban: RegArp I. 63, 72. sz.

⁴² Fügedi Erik: *„Verba volant...” Középkori nemességünk szóbelisége és az írás*. = *Uő: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Bp. 1981. 437–462. Az Ákosok esetében a szóbeli családi tradíció léte és annak közvetlen birtokjogi szerepére Tringli István talált kiváló példát a Pest megyei birtokok kapcsán folyó perben: Tringli István: *Ákos sátorhelye – Ákosudvarhelye*. = *„Magyaroknak eleiről.” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. Piti Ferenc. Szerkesztőtárs Szabados György. Szeged 2000. 655–671.

⁴³ Györffy György: *Kronikáink és a magyar őstörténet*. Bp. 1948 (reprint: Bp. 1993). 171. skk.; Mályusz Elemér: *Az V. István-kori gesta*. Bp. 1971. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 58.), 46.

monostorok – mint Karácsonyi szerint „a nemzetséget összetartó kapocs”⁴⁴ – viszonyát.

A genealógiai irodalom az Ákos nemzetség hét fő ágát azonosította,⁴⁵ közülük Ákost a Mikcsfiak ágából leszármazó utódok birtokolták. A településre és a monostorra vonatkozó források száma csekély, így csak közvetetten, az egyes ágak és birtokaik történetén keresztül lehet némileg következtetni Ákos település történetére és a monostor sorsára. Sajnos a nemzetség korai története sem világos, a csekély számú forrás alapján a 13. század elején a nemzetség ágai többnyire Biharban és Középszolnokban birtokoltak, az Alföld és az erdős dombvidék peremterületén, a Berettyó, az Ér és a Kraszna völgyében. A birtokok tömbszerűen helyezkedtek el, jól elkülöníthető egységeket alkotva, ez a tény önmagában is a korai birtokszerzésre utal. A nemzetség csaknem minden ága rendelkezett itt birtokkal. Az Ernye ág kezén volt Pályi egy része és az Alba nevű falu (ez a Pocsaj melletti Ócsalánossal azonosítható).⁴⁶ Az Ernyékkal közösen birtokolták Pályit a nemzetség Pocsaji ágának ősei (Monostorpályi részét és Hosszúpályit) – ezért úgy tűnik ez a két ág közelebb volt egymáshoz, mint a többihez. Ugyancsak a Pocsaji ágból származó Pocsaji és Álmosdi Csire családok birtokolták a szomszédos Vértest, Álmosdot, Bagost, valamint Pocsajt.⁴⁷ A Bebek-Csetneki ág leszármazottainak – a Gyapolyi és a Marjai családok – birtoka a Berettyótól délre húzódott, közvetlenül kapcsolódva az előbbi tömbhöz: Kismarja, Vasad, Kasza, Kerekegyháza és Gyapoly.⁴⁸ A Pocsaji ág másik birtoktömbje az Ér mentén húzódott: Szilágypér, Érkörös, Sződemeter és Tasnádcvány (a Sződemeteri család kezén), amelyekről távolabb esett ugyancsak az ágból leszármazó Szopori család birtoka: Alsó- és Felsőszopor helységek.⁴⁹ Közöttük feküdt a Mikcs ág kezén levő Krasz-

⁴⁴ Karácsonyi: *Nemzetségek* 10–11.

⁴⁵ Hat ágat tárgyal Karácsonyi: *Nemzetségek* 109–135. A hetedik ágat heraldikai megfontolások alapján azonosította: Petrichevich-Horváth Emil: *Az Ákos-nemzetségbeli Folthy-család és a nemzetség címere*. Turul XII(1904). 40–42. A nemzetség ágainak újabb áttekintése Engel: *Genealógia*, Ákos nem, 1–7. A nemzetségi címerről, a korábbi irodalommal Rác György: *Az Ákos nemzetség címere*. Turul LXVIII(1995). 11–34.

⁴⁶ Az Árpád-kor folyamán a nemzetség legismertebb tagjai ebből az ágból kerültek ki: Kiss Péter: „A király hű bárója”. *Ákos nembeli Ernye pályafutása*. Fons II(1995). 273–316; Uő: *Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13–14. század fordulóján*. = R. Várkonyi Ágnes emlékkönyve születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tuszor Péter. Szerkesztőtársak Rihmer Zoltán és Thorotzkay Gábor. Bp. 1998. 57–78. Az ág bihari birtokaira lásd Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Bp. 1940 (Település- és népiségtörténeti értekezések 5. – A továbbiakban Jakó: *Bihar*) 27, 33–39; Györffy: *Történeti földrajz* I. 573.

⁴⁷ Jakó: *Bihar* 35–36; Györffy: *Történeti földrajz* I. 650; Bárány Attila: *Egy bihari család, az Álmosdi Csirek története*. Turul LXXVII(2004). 99–116.

⁴⁸ Karácsonyi: *Nemzetségek* 123–125. Jakó: *Bihar* 35–36.

⁴⁹ Petri: *Szilágy III–IV. passim*, valamint Engel: *Genealógia*, Ákos nem 5., Pocsaji ág.

na menti Ákosmonostor.⁵⁰ Egyedül ez az ág birtokolta Pest megyében, a Galga völgyében kialakult birtoktömböt (Bag, Héviz, Ákosnyire és Tura), ahol ugyancsak volt egy Ákosmonostora.⁵¹ A további ágak birtoklásáról Biharban és Középszolnokban nincs tudomásunk, de az világos, hogy kizárólag az egyik ág (Micsk) kezén levő Pest megyei birtoktömb későbbi szerzemény lehetett, amelyből csak a Mikcs ág leszármazottai részesültek, így tehát a korai nemzetségi birtokok Biharban és Középszolnokban feküdtek.

A korán széttagolódott nemzetségi ágak között közvetlen írott források hiányában nem lehet a rokonsági viszonyt meghatározni, így lehetnek olyan, a nemzetségből ténylegesen leszármazó, de a jellegzetes Ákos személynevet vagy a „de genere” megjelölést nem használó családok is, amelyeket nem az Ákosoknál tart számon a genealógiai irodalom. Így Középszolnokban, Ákos környékén birtokló családok közül is jó néhány bizonyára az Ákos nem leszármazottja.⁵²

A nemzetség korai időszakában három családi monostor ismert: a Kraszna melletti Ákosmonostor, a Berettyó mellett Pályi, valamint a Galga menti Ákosmonostor (a későbbi hévízi apátság) – bár a közvetlen rájuk vonatkozó források mindegyik esetben gyérek. Pályiban premontrei monostor működött, temploma – az alaprajzi elrendezésből kikövetkeztethetően – a 13. század első felében épülhetett.⁵³ A monostor legkorábbi említése 1222-ből származik,⁵⁴ és valószínűleg a középkor végéig fennmaradt, mivel 1482-ben templomát kéttornyú, kőből épült monostorként írják le.⁵⁵ A Pest megyei Ákosmonostor is Árpád-kori eredetű, de pontosabban nem

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Györfly: *Történeti földrajz* IV. 501.

⁵² Szóba jöhetnek például a Szántai Becskiek: a nemzetségi leszármazás ugyan nem mutatható ki, viszont valószínű, hogy – talán csupán házasság révén létrejött – rokonság állt fenn a két család között. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy mind Pest megyében, mind Középszolnokban az Ákosok birtoka a Zsidó nem birtokaival határos: Középszolnokban Tasnádszántó (a Zsidó nemből származó Szántai Becskiek névadó települése) a Pocsaji és a Mikcs ág birtokai közé ékelődik (Petri: *Szilágy* IV. 658–669.), míg Pest megyében a Zsidók a Galga völgyének felső részét birtokolják, közvetlenül kapcsolódva az alsó részen elterülő Ákos birtoktesthez. Az esetleges rokonság érthetővé tenné, hogy miért birtokolták a 15. században egy ideig a Középszolnok megyei Ákost és az itteni monostort a Zsidó nemből származó Csákiak.

⁵³ Rácz Zoltán: *Szemponok Monostorpályi Árpád-kori templomának értékeléséhez*. A Bihari Múzeum Évkönyve III(1982). 69–77; Sőregi János: *Középkori templom alapjának feltárása a biharmegyei Monostorpályiban*. = *Jelentés Debrecen szabad királyi város Déri-Múzeumának 1930. évi működéséről és állapotáról. A múzeum berendezésének és megnyitásának története*. Összeállították Ecsedi István és Sőregi János. Debrecen 1931 (Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumának kiadványai XXVI.) 80–83. Lásd még Oszvald Ferenc: *Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez*. Művészettörténeti Értesítő VI(1957). 2–3. sz. 247.

⁵⁴ Györfly: *Történeti földrajz* I. 650–651. Lásd ott a későbbi adatokat is.

⁵⁵ Jakó: *Bihar* 318.

meghatározott időszakban keletkezett.⁵⁶ A monostor maradványait Galgahévíz határában, *Monostorliget-Szentandrás-part* lelőhelyen azonosították.⁵⁷ A későbbi bolygatások miatt a monostortemplom teljesen elpusztult, így korai történetéről a régészeti adatok sem tudnak támpontot nyújtani. A nemzetség leszármazottai 1421-ben Pest megyei birtokaikat elcserélték a királlyal szlavóniai birtokokra, így Ákosmonostora kegyuraságát is. A monostor tovább működött, annak ellenére, hogy kapcsolata az alapító nemzetség leszármazottaival megszűnt.⁵⁸

A gyér írott források ellenére is kiszűrhető, hogy a nemzetség későbbi leszármazottai nem tulajdonítottak nagy fontosságot e korai alapítású családi monostoraiknak. Annyi bizonyos, hogy az Árpád-korban az Ákos nemzetség egyik központja, rezidenciája lehetett a nemzetség nevét fenntartó Kraszna menti településen, ehhez kapcsolódott az itt működő monostor is. A templom építését tekintve – a 12. század második fele – talán a nemzetség legkorábbi alapítása lehetett. Ákos birtoka a nemzetségből leszármazó, fokozatosan elszegényedő családokra maradhatott: talán a nemzetség leszármazottai lehetnek a 15. század második felében egyedül csak ezen a településen birtokos Ákosi család tagjai. A monostor előbb kikerült a tulajdonukból, majd fel is számolódott, a templom viszont – bizonyára a plébánia funkciókat átvéve – fennmaradt.

The Abbey and Kindred of Ákos. The settlement of Acâș (Ákos, Satu Mare/Szatmár County, Romania) has played a central role during the Middle Ages, being on the cross point of the main trade route which passed along the Crasna (Kraszna) River and turned here toward North, to the city of Satu Mare (Szatmár). From the medieval monastery of Ákos only the abbey church is preserved, transformed now into Calvinist church. The good state of the edifice confers a special role to it among the Romanesque monuments of medieval Hungary, offering the possibility of an exhaustive architectural analysis, though the scarcity of written documents makes the historical context less clear.

The abbey-church is a triple-aisled basilica with one apse, and two western towers – with a gallery between them. It is built by brick, only several significant parts were realized of stone: the door-frames, the niches of the side altars and the

⁵⁶ A hévízi apátság Ákosmonostorral való azonosítására Györffy: *Történeti földrajz* IV. 521 (Hévíz), meggyőzően elvetve Karácsonyi Tapolcával való azonosítását. Lásd még Fábíán K. Ilona: *A Váradi Regestrum helynevei*. Szeged 1997. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 13.) 76. (267. sz.)

⁵⁷ Miklós Zsuzsa: *A Gödöllői Dombvidék várai*. Aszód 1982. 43–47; Uő: *A Galga-völgyi földvár-kutatás újabb eredményei*. = *Egy múzeum szolgálatában. Tanulmányok Asztalos István tiszteletére*. Szerk. Asztalos Tamás. Aszód 1998. 106–110; *Pest megye régészeti topográfiája. Az aszódi és gödöllői járás*. Szerk. Torma István. Bp. 2012. (Magyarország régészeti topográfiája 11. = XIII/3. – A továbbiakban MRT XIII/3.) 176–183. (*Galgahévíz*. 8/2. Lh.)

⁵⁸ MRT XIII/3. 185.

headings of the pillars. The bricks used during the first construction phase can be observed all around the masonry of the church, even today, demonstrating the fact that it was built in a single phase. The eastern arrangement of the church is fairly well developed, being composed of a main apse, in front of which there is a rectangular space, connected to the side altars with two levels, and an annexed chapel on the northern side. The western complex has a special arrangement, too: the rooms of the two leveled gallery forms a common space, though they are opened toward the naves through arches. The closest similarity to the ground-plan arrangement of the Ákos abbey-church was detected by Sándor Tóth: a prolonged apse and rectangular side altars were built to the long naves during the third building-phase of the abbey-church of Csoltmonostor. The eastern arrangement of Ákos can be found with slight variations at Herina (Harina) and Boldva, while the earliest examples of similar western arrangement are from the middle of the twelfth century, being wide spread during the thirteenth century.

The archaeological researches had a preventive character being limited by the partial renovations of the building. Inside of the church, the north-eastern side altar was researched, in order to verify the hypothesis of the eastern towers. The discovered foundations, however, can not be linked to any tower, being built in later phases; therefore, the presumption of the eastern towers must be rejected. There were identified several floors and the remnants of the staircase which led from the side altar to the main apse. On the exterior, at the north-eastern corner of the church, the foundations of a small side chapel with an apse were identified, built together, in a single phase, with the church. Moreover, around the abbey church a deep and rather wide ditch was identified, which surrounded the early monastic complex, being filled up during the late Middle Ages. Through the archaeological excavations 76 burials were identified, belonging to two chronological groups. Roughly one third of the graves can be dated on the basis of the discovered finds to the Middle Ages (13th to 15th centuries), while the others are more recent, dating from the 18th to 19th century. The earliest coin discovered dates from 1170-1200.

The kindred of Ákos had seven branches during the Middle Ages, the earliest sources dating from the beginning of the 12th century, though the exact lineage of the early period can not be established. Written documents on the kindred's history became more frequent starting with the thirteenth century, therefore, their estates and genealogy can be established only at that moment. It seems, that the estates of Middle Solnoc and Bihar (Bihar) Counties, were the oldest possessions of the kindred, forming a single block along the rivers of Kraszna, Ér and Berettyó. During this period, the kindred had three monasteries Ákosmonostor at the Crasna River, Pályi at the Berettyó River, and again Ákosmonostor, in the valley of Galga River in Pest County. The Ákosmonostora in Middle Szolnok County, at the Crasna River, seems to be earlier foundation than the others: the archaeological finds and the art historical analysis suggest that it was established during the last part of the 12th century. The later evolutions of the three monasteries were somewhat similar: none of the descendants of the patrons paid much interest in these ancestral establishments.

In the case of Ákos in Middle Szolnok, in spite of the scarcity of historical sources, it can be assumed that the settlement was an early center of the Ákos kindred. The monastery established here, was probably the earliest one of the kindred, but it was inherited by descendants who gradually became impoverished. The monastery was lost by them, and then it was transformed to a parish church – thus guaranteeing its survival.

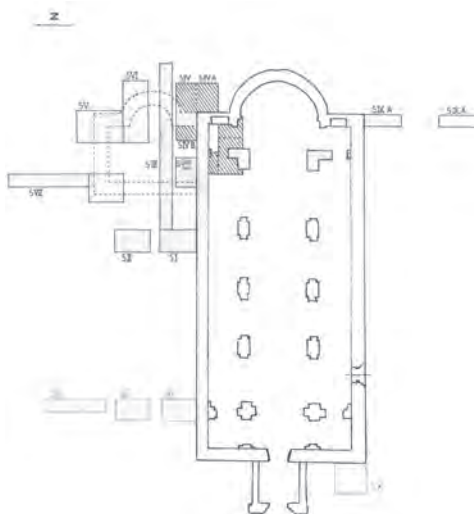
1. Az ákosi református templom délkelet felől (a szerző felvétele)

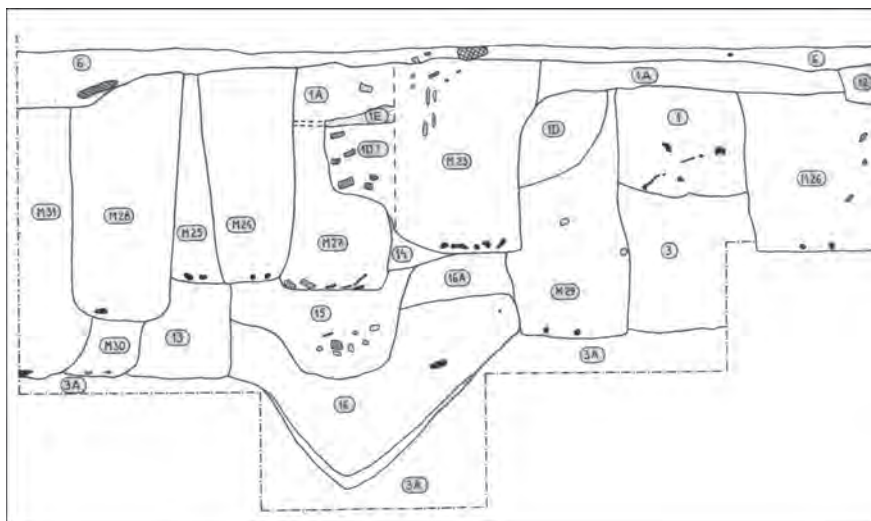
2. Az Árpád-kori és a megújított falazat a templom északkeleti sarkán (a szerző felvétele)

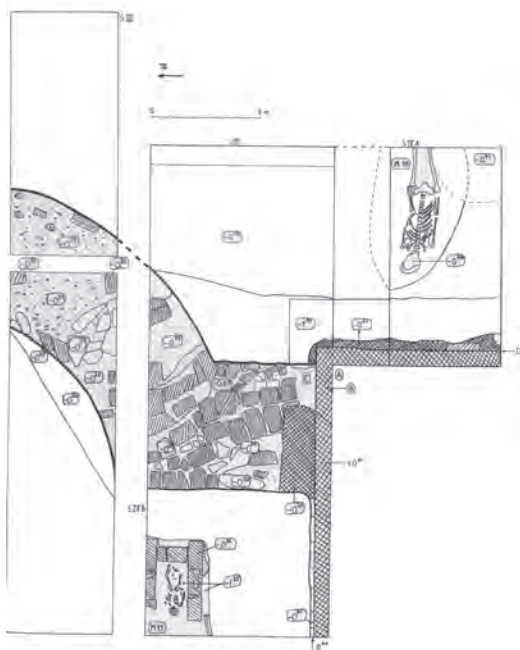
3. A templom nyugati homlokzata
(a szerző felvétele)

4. A régészeti kutatások összesítő alaprajza
(Szatmár Megyei Múzeum dokumentációs tára)

5. Az SVII szelvény keleti metszétfalának rajza, a temetkezések és a körítő árok betöltéseivel
(Szatmár Megyei Múzeum dokumentációs tára)

6. Az északkeleti mellékszentélyben nyitott szelvény összesítő rajza a templom és a csatlakozó kápolna alapozásával

7. A feltárt kápolna alapozása és a templom északkeleti sarka (a szerző felvétele)

ZSOLDOS ATTILA

A BORSA-TARTOMÁNY IGAZGATÁSÁNAK KÉRDÉSEI

Kevés olyan kidolgozásra *elvben* érdemes fejezete van a 13–14. század fordulója körüli évtizedek viharos történetének, mely annyira megátalmodott makacssággal őrizné titkait a *gyakorlatban*, mint a Tiszántúl nagy részét közel fél évszázadig – s azonfelül még Erdélyt is jó egy évtizedig – ellenőrzésük alatt tartó Borsák, azaz Borsa nembéli Tamás ispán fiai és unokái által felépített és működtetett oligarchikus hatalom. Meglehet, ez az oka annak, hogy Kristó Gyula, a magyar történetírásban közkeletűen „tartományurak”-nak nevezett oligarchák¹ monográfusa, amikor a téma összegzésére² készülődvén sorra készítette az általa oligarcháknak tartott nagyurak jelentősebbjeinek történetére vonatkozó esettanulmányait,³ éppen a Borsákat hagyta ki a sorból. Tény mindenestre, hogy a Borsák és tartományuk történetének jószerével bármely részlete nehezen megfejthető talányok elé állítja a történeti kutatást, az alábbiakban azonban ezek közül csupán egyet veszünk szemügyre tüzetesebben, Nyájas Olvasó, nevezetesen a tartomány kormányzásának kérdéseit.

Bukásának előestéjén, 1313–1314 táján tehát, a Borsák tartománya az Erdély és a Tisza folyó közötti országrész nagyobbik felét ölelte fel. Súlypontja az önmagában is igen terjedelmes Bihar megyére esett, északon Sza-

¹ A két fogalmat egymástól megkülönböztető, új értelmezésre lásd Zsoldos Attila: *Hűségese oligarchák. = A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Szerk. Baráth Magdolna, Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 347–354.

² Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon.* Bp. 1979. 139–212.

³ Uő: *Csák Máté tartományúri hatalma.* Bp. 1973; Uő: *A Kőszegiek kiskirálysága.* Vasi Szemle XXIX(1975). 251–268; Uő: *Kán László és Erdély.* Valóság XXI(1978). 11. sz. 83–96; Uő: *A rozgonyi csata.* Bp. 1978 (Sorsdöntő történelmi napok 3.); a Kőszegiekkel és a Kán nembéli Lászlóval foglalkozó írás megjelent a szerző válogatott tanulmányainak gyűjteményében is, lásd Uő: *Tanulmányok az Árpád-korról.* Bp. 1983. (Nemzet és emlékezet.) 241–268. és 269–299. (a tanulmányokhoz tartozó jegyzeteket lásd uo. 528–542. és 542–551.).

bolcs, Szatmár, Kraszna, Külsőszolnok⁴ és Ugocsa megyék, délen pedig a Biharhoz az Árpád-kor korai időszakában szoros, de pontosan nem eléggé ismert természetű szálakkal kapcsolódó⁵ Békés és Zaránd megyék tették teljessé. Hozzávetőleg tehát kétharmad Erdélynyi területről van szó, melynek igazgatása aligha lehetett egyszerű feladat.

Magától értetődik, hogy a tartomány kormányzásának intézményeit a Borsáknak nem maguknak kellett megalkotniuk – miként oligarchatársai-
 iknak sem saját tartományaikban –, azok a rendelkezésükre álltak. Minden jel arra vall ugyanis, hogy az oligarchikus magántartományok igazgatása megszervezésének közvetlen példáit a Magyar Királyság két, az uralkodói hatalom által létrehozott tartományának, Erdélynek és Szlavóniának a kormányzati sajátosságaiban kell keresnünk. Erdélyben és Szlavóniában, amint az közismert, éppen az oligarchikus magántartományok kialakulásának előestéjére, a 13. század közepére szilárdult meg az a gyakorlat, hogy a tartományt kormányzó vajda és bán nevezi ki a tartomány megyéinek élén álló ispánokat – akik tehát nem közvetlenül a királytól kapták megbízatásukat, ellentétben a Drávától északra és a Királyhágótól nyugatra fekvő megyék ispánjaival –, s a tartomány királyi várai is a vajda és a bán kezén voltak.⁶ Pontosán megfelel ennek a képnek az az általános tapasztalat, hogy az oligarchikus magánhatalmon alapuló tartományok létrejötte csupán annyiban érintette a megyeszervezet nagy múltú intézményét, amennyiben a tartomány ura familiárisai közül állított a megye élére – gyakran „ispán”-nak (*comes*) címzett – alispánt, aki az esetek jelentős részében igazolhatóan – a többiben pedig feltételezhetően – az oligarcha valamelyik várának várnagya is volt egyúttal. Maga az ispáni hatalom, a dolog természetéből adódóan, az oligarchát illette, aki azonban szembe-
 tűnően ritkán használta megyésispáni címeit, s ha mégis, akkor közülük csupán egy-egy tűnik fel a nevében kiadott oklevelekben, ám azok is minden felismerhető rendszer nélkül.

Hasonló jelenséggel a Borsák tartományában szintén találkozunk: Zaránd megyében például, ahol bizonyos Dénes 1306-ban Kopasz nádor helyetteseként viselte a „zarándi ispán” címet,⁷ vagy Szabolcsban, ahol – a minden bizonnyal Karászi Sándor fia Sándorral azonosítható⁸ – Sándor

⁴ Ideértendő a késő középkori Középszolnok vármegye területe is, mely a 15. század elejéig Külsőszolnok keleti tömbjét képezte (vö. Engel: *Archontológia* I. 200.).

⁵ Györffy: *Történeti földrajz* I. 494, 574; Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp. 1988. 473–474, 479–480.

⁶ Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről*. Századok CXVI(1982). 902–904; Zsoldos Attila: *Egész Szlavónia bánja. = Tanulmányok a középkorról*. Szerk. Neumann Tibor. H. n. [Bp.–Piliscsaba] 2001. (Analecta Mediaevalia I.) 279–280.

⁷ 1306. (s. d.): CDHung VIII/7. 367.

⁸ Engel: *Archontológia* I. 183.

1308 és 1310 között állt „szabolcsi ispán”-ként a szolgabírák testületének élén.⁹ A tartomány többi megyéjének alispánjait nem ismerjük, egyedül Szatmárban említenek egyet forrásaink nevének megjelölése nélkül.¹⁰ Szolgabírák is ebben a két megyében – Szabolcsban és Szatmárban – szerepelnek.¹¹

A tartomány igazgatásának másik elemeként a várak kínálták magukat. Nem a tartományt alkotó megyék régi ispánsági várai – persze már ahol volt ilyen egyáltalán¹² –, hanem azok a (zömében a 13. század második felében épített) kővárak, amelyek amúgy is az oligarchikus magánhatalom pillérei voltak. A tartomány várainak túlnyomó többsége a Borsák – vagy szövetségeseik – kezében volt, a kivételt e téren a váradi püspökség fenési vára¹³ jelentette Bihar megyében; jellemző azonban, hogy 1294-ben a Borsák ennek elfoglalására is kísérletet tettek,¹⁴ ám a balsikerű akció Tamás ispán vélhetően legidősebb fiának, Rolandnak az erdélyi vajdaságába került.¹⁵ Az egyes várak élére, ahogy az a korban általános szokás volt, a Borsák a nekik szolgáló familiárisok közül állítottak várnagyokat. A várnagyok többsége csupán egy-egy alkalommal szerepel forrásainkban e minőségében, így tevékenységük részletei homályban maradnak. 1306-ban ura, Kopasz nádor képviselőjeként tűnik fel Zudus adorjáni és Bud *fratere*, Pál sólyomkői várnagy,¹⁶ néhány évvel később már egy másik személy, Hegun fia László volt Sólyomkő várnagya;¹⁷ Borsa Beke Ugocsában épített szőlősi várának élén Kállai Mihály fia Istvánt találjuk 1308-ban,¹⁸ míg Beke köröszségi várnagyaként Ivánka fia Imre szerepel.¹⁹ Joggal feltételezhető, hogy várnagyi tisztséghez csak a *familia* legtekintélyesebb és – éppen nem mellékesen – legmegbízhatóbb tagjai jutottak, kiváltképp sajnálatos tehát, hogy a várnagyok közül csupán két személyről vannak bővebb ismereteink.

⁹ 1308. márc. 16.: ZOkm I. 116–117; (1309. nov. 15. e.): DL 97732. (keltére lásd Szabolcs vm okl. I. 17. sz.); 1309. nov. 29.: DL 96052; 1309. dec. 2.: ZOkm I. 122–123; 1310. febr. 3.: uo. I. 124–125; 1310. febr. 24.: uo. I. 125–126; uo. I. 126; 1310. márc. 24.: AOkm I. 198; 1310. júl. 7.: DL 96056; lásd még é. n.: ZOkm I. 119–120, 123, 59–60.

¹⁰ 1310. (s. d.): ZOkm I. 141.

¹¹ 1308. szept. 15.: CDHung VIII/1. 255; 1310. (s. d.): ZOkm I. 141; (1313.) febr. 26.: ZOkm I. 139.

¹² A feltételezett békési vár létevel kapcsolatos kételyekre lásd pl. Bóna István: *Az Árpádok korai váraitól. 11–12. századi ispáni várak és határvárak*. Debrecen 1995. 41.

¹³ Györffy: *Történeti földrajz* I. 617; Engel: *Archontológia* I. 312.

¹⁴ 1294. máj. 23.: ÁÚO X. 153–154.

¹⁵ Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: *Szent István és III. András*. Bp. 2003 (a továbbiakban Lenkey–Zsoldos: *Szent István és III. András*). 188–189.

¹⁶ 1306. febr. 2.: AOkm I. 107–108.

¹⁷ 1309. máj. 15.: DL 86488.

¹⁸ 1308. máj. 19.: AOkm I. 149. – A várnagy személyének azonosítására lásd Engel: *Archontológia* I. 435. és II. 121.

¹⁹ 1313. nov. 22.: DL 54465. (vö. még DL 83673.).

Egyikük, Hegun fia László Bihar és (az ekkor még Külsőszolnokhoz tartozó) Középszolnok megyék határának mindkét oldalán birtokolt,²⁰ apja és – közelebről meg nem határozható – „báni” címmel említett fivére, Goganus ott harcoltak 1278-ban a morvamezei csatában.²¹ László egy csupán tartalmi átirásból ismert oklevélben „Külsőszolnok megyei ispán”-ként (*comes de comitatu Zoulnuk exteriori*) szerepel,²² s mivel a szövegben egyetlen olyan támpont sem található, amelybe kapaszkodva megkísérelhető lenne az oklevél kibocsátási idejének meghatározása, esélyünk sincs még mérlegelni sem annak lehetőségét, hogy László várnagyi és alispáni tisztsége állt-e valamiféle kapcsolatban egymással vagy a két adat a Borsák szolgálatában befutott karrierje egymástól megkülönböztetendő állomásait jelzik (ami mindazonáltal némiképp valószínűbbnek tűnik). Az bizonyosra vehető ugyanakkor, hogy fegyverrel is szolgálta urát, Kopaszt, mert a Szatmár megyei Gilvác ostroma idején valamiféle károkat szenvedett az akkor már a Borsák ellen harcoló egykori familiáristársától, Gutkeled nembéli (bátori) Bereck fia Jánostól.²³ Hegun fia László mindenesetre a Borsák bukása után is a felszínen tudott maradni.²⁴

A másik említett várnagyról, Zudusról jóval kevesebb információ áll a rendelkezésünkre, ami azért bosszantó, mert az a kevés viszont, amit tudunk róla, nagyon is alkalmas arra, hogy felkeltse érdeklődésünket. A megye északi felében fekvő Salamon faluban birtokos²⁵ Zudus – nem számítva a váradi püspökség 1291 és 1294 közötti évekből származó tizedjegyzékét²⁶ – egy Adorjánban (*in Adrian*), de az év megjelölése nélkül kiadott saját oklevelében tűnik fel. Az okmány keltezéséhez a legfőbb támpontot az adja, hogy Borsa nembéli Kopaszt „bán”-ként (*Kopoz banus*) említi, ami világossá teszi, hogy az 1306 előtti évek egyikében keletkezett szöveggel van dolgunk – 1306 februárjától Kopasz nádorként szerepel²⁷ –, a legvalószínűbbnek 1304 tekinthető, amikor más forrásunk is „bán”-nak mondja

²⁰ Lásd pl. 1298: CDHung VI/2. 152–153. és (132)2. szept. 18.: DL 97944. (keltére lásd CDTrans II. 440. sz.).

²¹ 1279. (dec.): CDHung V/2. 559–561.

²² é. n.: DF 278 728; Jakó Zsigmond az 1314 és 1317 közötti évekre datálta az oklevelet, lásd CDTrans II. 226. sz.

²³ 1324. okt. 31.: AOkm II. 165–166.

²⁴ (132)2. szept. 18.: DL 97944. (keltére lásd CDTrans II. 440. sz.). – Személyére és rokonságára lásd még Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 32.

²⁵ Györffy: *Történeti földrajz* I. 657–658; vö. még Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Bp. 1940. (Település- és népiségtörténeti értekezések 5. – A továbbiakban Jakó: *Bihar*) 332–333.

²⁶ *Ó-magyar olvasókönyv*. Összeállította Jakubovich Emil és Pais Dezső. Pécs 1929. (Tudományos Gyűjtemény 30.) 115.

²⁷ Engel: *Archontológia* I. 2.

Kopasz.²⁸ Maga Zudus semmiféle tisztséget nem jelölt meg oklevele *intitulatio*jában, mindazonáltal a vele együtt ülésező nemesekkel együtt hozott döntést (*decrevimus cum nobilibus circa nos adherentibus*) a Szabolcs megyei Szentgyörgy (*Sceggurg*) birtok²⁹ ügyében.³⁰ 1306 februárjában aztán, amint arról már szó esett, Kopasz nádor adorjáni várnagyaként képviselte urát,³¹ s ugyanebből az évből származhat Kopasz azon oklevele is, amelyben Zudus – megint csak tisztsége megnevezése nélkül – a nádor kiküldötte egy Szabolcs és Bihar megyei birtokokat érintő osztály ügyében.³² Utolsó alkalommal szintén saját kiadványában találkozunk vele: az oklevél Adorjában (*in Adryan*) kelt, szabolcsi és bihari birtokosokat idéz meg Zudus elé (*coram nobis*), akinek esetleges tisztsége ismét hiányzik a szövegből.³³ A két idézőlevél nem sok kétséget hagy afelől, hogy Zudus valamiféle joghatósággal rendelkezett, mely nyilvánvalóan urától, Kopasztól származott, ám azt, hogy pontosan mifélével, nehéz lenne egyértelműen meghatározni, mivel egyetlen ismert tisztsége, az adorjáni várnagyság csupán az adorjáni uradalmon belül ruházta fel ítélkezési joggal. Gondolhatnánk éppen bihari alispánnak, de ahhoz túl sok Szabolcs megyei ügyben szerepel, szabolcsi alispán viszont aligha lehetett, részint mert oklevelei kivétel nélkül a bihari Adorjában keltek, az utolsó ráadásul 1309-ben, miközben 1308-tól a már említett Karászi Sándor volt a szabolcsi alispán. Még leginkább arra gyanakodhatunk, hogy Kopasz talán éppúgy fenntartott egy bíróságot tartománya számára, mint Aba Amadé Vizsolyban,³⁴ s ennek élén állhatott Zudus. Az adorjáni keltezesek e feltevés mellett szólnak, hiszen számos adat és megfontolás szól amellett, hogy Kopasz valóban Adorjánt tekintette a tartomány központjának,³⁵ bántóan hiányzik azonban Zudus – esetleges bírói – tisztségének megnevezése.

Érdemes azonban – elhagyva a familiárisok szféráját – egy szinttel feljebb lépni s szemügyre venni a Borsák tartományának azon legfontosabb egyedi jellemzőjét, amelynek mindeddig nem sok figyelem jutott. A Borsákéhoz hasonló oligarchikus tartományok élén minden más esetben egyetlen személy állott. Minden kétséget kizáróan így volt ez Csák nembéli Máté, Aba nembéli Amadé és Kán nembéli László esetében. A történetírásban többnyire leegyszerűsítő nagyvonalúsággal csak „Kőszegiek”

²⁸ 1304. aug. 24.: CDHung VIII/1. 160.

²⁹ Németh Péter: *A középkori Szabolcs megye települései*. Nyíregyháza 1997. 175.

³⁰ (1304.) máj. 1.: HOkm VII. 319.

³¹ 1306. febr. 2.: AOkm I. 107.

³² (1306.) jún. 29.: DL 48021.

³³ 1309. nov. 29.: DL 40323.

³⁴ Györffy: *Történeti földrajz* I. 156–157.

³⁵ Kristó Gyula: *Tartományúri rezidenciák Magyarországon (1301–1320)*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica CXV. Szerk. Kristó Gyula. Szeged 2001. 38.

néven emlegetett családdal – IV. Béla egykori bizalmas hívének, Henrik bánnak a leszármazottaival – kapcsolatban is igazolható, hogy indokolatlan egyetlen és egységes „Kőszegi tartomány”-ról beszélni, valójában a család hatalmát megalapozó Henrik három fia, Miklós, Iván (azaz János) és az ifjabb Henrik – illetve fiaik és unokáik – egymástól minden tekintetben jól megkülönböztethető territóriumok élén álltak.³⁶

Egyedül a Borsák tartományában volt más a helyzet. Borsa nembéli Barnabás fia³⁷ Tamás ispánnak hat fia tűnik fel forrásainkban. A Tamás-fiak egymáshoz viszonyított életkorát illetően, magától értetődő módon, nincsenek minden kétséget kizáró információk a birtokunkban, s ezek hiányában a IV. László király 1279. évi oklevelében olvasható sorrendet szokás irányadónak tekinteni: Roland lehetett tehát a legidősebb, majd István, Jakab (azaz Kopasz), László és Benedek (azaz Beke) következett, míg a felsorolás végén szereplő János tekinthető a legfiatalabb testvérnek.³⁸ Ezt a sorrendet a már az Árpád-korban is szereplő fiúk tisztségviseléseire vonatkozó adatok³⁹ éppúgy megerősíteni látszanak, mint más, az 1279. évihez hasonló felsorolások.⁴⁰ A Tamás-fiak közül István bizonyosan nem élt már 1294 májusában,⁴¹ Roland utoljára 1301 elején szerepel forrásainkban,⁴² és 1303. október 16-án már halottként említik,⁴³ János I. Károly 1304. évi csehországi hadjáratában esett el,⁴⁴ Lászlóval pedig 1307-ben találkoznak utoljára.⁴⁵ A fivérek közül így csupán ketten, Kopasz és Beke érték meg a tartomány bukását, unokaöccseik azonban valamennyien: Roland fiai – István, János és László –, István fia István, valamint László fia János, akik

³⁶ Zsoldos Attila: *A Henrik-fiak. A Héder nembéli Kőszegiek „családi története”*. Vasi Szemle LXIV (2010). 651–661 (a továbbiakban Zsoldos: *A Henrik-fiak*). – A negyedik fiú, Péter, amint az köztudott, egyházi pályára lépett, így ő ebben a vonatkozásban értelemszerűen nem vehető figyelembe.

³⁷ 1279. jan. 30.: ÁÚO XII. 251.

³⁸ Uo. 252.

³⁹ Zsoldos: *Archontológia* 349, 312, 314.

⁴⁰ 1284. aug. 22.: Rolandus woywoda Transilvanus et comes de Zonuk, magister Stephanus pyncernarum domini regis et magister Jacobus dictus Copoz agasonum eiusdem domini regis pro se et comite Thoma patre ipsorum ac Ladislao, Beke et Johanne fratribus eorundem – ÁÚO XII. 427–428. (a szöveg javítva az eredeti alapján, lásd DL 86862.), 1285. jún. 13.: Rorardus wywada [!] Transiluanus comes de Zonuk, magister Stephanus comes de Zotmar et Jacobus magister agasonum nostrorum filii comitis Thome pro se Ladizlao, Beke et Ihonne fratribus ipsorum – ZOKm I. 63.

⁴¹ 1294. máj. 23.: ÁÚO X. 153.

⁴² 1301. jan. 15.: *Budapest történetének okleveles emlékei*. I. (1148–1301). Csánky Dezső gyűjtésének kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Bp. 1936. I. 351.

⁴³ 1303. okt. 16.: DF 255287.

⁴⁴ 1307. szept. 3.: AOKm I. 132.

⁴⁵ 1307. márc. 4.: CDHung VIII/1. 220; vö. Engel: *Genealógia*, Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla.

mellé odasorolhatjuk még Kopasz fiát, Bekcset is.⁴⁶ A tartomány kormányzása során ilyenformán ennyi családtag érdekeit és ambícióit kellett összehangolni.

Hasonló nehézséggel az említett Héder nembéli (kőszegi) Henrik fiai apjuk 1274. évi halála⁴⁷ után találták szembe magukat: ők ekkor azt a megoldást választották, hogy a szokásos módon megosztottak a birtokokon.⁴⁸ Ennek során különös figyelemmel voltak a várakra, s az is kimutatható, hogy éppen ez az osztozkodás alapozta meg az idősebb Henrik életében még valóban egységes – és persze jóval kisebb területű – Kőszegi-tartomány felbomlását Kőszegi Iván és az ifjabb Henrik (valamint utódaik) tartományaira, valamint Kőszegi Miklós (és fia, Kakas Miklós) jóval szerényebb territóriumára.⁴⁹

A Borsa nembéli Tamás-fiak esetében a Kőszegiek 1279. évi osztályához hasonló osztozkodásról nem maradt ránk írott emlék, igen elmosódott – s éppen ezért bizonytalanul értelmezhető – nyomok azonban utalnak arra, hogy valami ilyesminek mégiscsak kellett történnie. E feltevés mellett a legnagyobb súllyal az szól, hogy a Borsák várait meglehetősen biztonsággal tudjuk egy-egy családtaghoz kötni. (Lásd az 1. táblát.) A rendelkezésünkre álló adatok időrendjében haladva a következő kép tárul elénk. A Bihar megyei Adorjában már 1304-ben az akkor még „bán”-ként említett Kopasz embere, Zudus ad ki oklevelet,⁵⁰ 1306-ban ugyanő Kopasz nádor adorjáni várnagyaként szerepel,⁵¹ s mind ő,⁵² mind ura gyakran keltezi okleveleit Adorjából,⁵³ miként Kopasz alnádora, László is egy alkalommal.⁵⁴ Aligha vitatható tehát, hogy – legalábbis 1304-től – Adorján Kopasz kezén volt. Egy másik bihari vár, Súlyomkő szintén Kopasz vára lehetett: 1306-ban Zudus mellett Kopasz képviselőjeként szerepel súlyomkői várnagya, bizonyos Pál, akit Bud testvérének mondanak,⁵⁵ s az sem feledhető, hogy ez volt az az erősség, amelybe a sarokba szorított Kopasz bezárkózott, s

⁴⁶ A Borsák családi viszonyaira lásd Karácsonyi: *Nemzetségek* 224. és Engel: *Genealógia*, Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla.

⁴⁷ Vö. pl. 1274. szept. 30.: *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg*. I–V. Bearb. von Hans Wagner, Irma Traut Lindeck-Pozza et al. Graz–Köln–Wien 1955–1999. (a továbbiakban UB Burgenland) II. 70.

⁴⁸ 1279. (s. d.): UB Burgenland II. 140–141.

⁴⁹ Zsoldos: *A Henrik-fiak*.

⁵⁰ (1304.) máj. 1. : HO VII. 319.

⁵¹ 1306. febr. 2.: AOkm I. 107.

⁵² 1309. nov. 29.: DL 40323.

⁵³ (1310.) júl. 26.: ZOkm I. 141; (1312.) jan. 22.: AOkm I. 249; (1313.) febr. 26.: ZOkm I. 139–140; é. n.: DL 47949.

⁵⁴ 1314. jún. 8.: DL 69660.

⁵⁵ 1306. febr. 2.: AOkm I. 107.

ahol végül I. Károly fogságába esett.⁵⁶ A szintén Bihar megyében épített Körösszeg várában ellenben Beke tartott várnagyot 1313-ban,⁵⁷ így ez bizonyosan neki jutott. A Kraszna megyei Valkót Kopasz fiától, Bekctől foglalta el I. Károly seregvezére, Elefánti Dezső, s ugyanez mondható el a *Derguech* néven említett ismeretlen várról is, azzal a különbséggel azonban, hogy annak korábbi uraként Roland vajda fia István – azaz Kopasz és Beke egyik unokaöccse – szerepel.⁵⁸ Az utolsó adatunk a Szatmár megyei Gilvács várával⁵⁹ kapcsolatos: Borsa nembéli Tamás fia László egyetlen ismert fia, János a Borsák tartományának felszámolásához elvezető küzdelem csak azon epizódjában kerül elő, mely ennek a várnak a birtoklásáért vívott harcokkal hozható összefüggésbe.⁶⁰ Ez a szerénynek is csak nagy elszántsággal mondható nyom bátorítja azt a feltevést, hogy Gilvács László fia János kezén lehetett (és talán már apja is birtokolta). A felsorolásból hiányzik a két Ugocsa megyei vár, Szőlős és Nyaláb⁶¹ – ennek okára az alábbiakban még visszatérünk –, a Szilágy néven is ismert Külsőszolnok megyei Aranyos viszont nem a Borsák, hanem a velük szövetséges Gutkeled nembéli Lotárd-fiak vára volt.⁶²

Ha mármost a várak birtoklására vonatkozó fenti adatokat és feltevéseket megkíséreljük egyeztetni a Borsa nembéli Tamás ispán leszármazottai által képviselt ágakkal, nem tűnik reménytelen vállalkozásnak egy, a várak elosztására vonatkozó családi egyezés körvonalainak felvázolása. Nehézségekkel persze ez esetben is szembe kell néznünk, hiszen a hat fiú közül Istvánhoz és Jánoshoz egyetlen vár sem volt kapcsolható, ellenben Kopasz és fia, Bekcs ágához mindjárt három is. Mivel azonban a Borsák és váraik kapcsolatát egyébként is célszerűnek látszik dinamikus rendszerként értelmezni, a nehézségek nem tűnnek leküzdhetetlenek. (Lásd a 2. táblát.) Meglehetősen kézenfekvő például azt feltételezni, hogy Adorján eredetileg Tamás ispán halála után bizonyosan a család fejének számító legidősebb fiú, Roland kezén lehetett, s csak halála után került Kopaszhoz, akinek ily módon minden bizonyosan Súlyomkő juthatott az egyezkedéskor. Adataink ezen a ponton mindenesetre szépen illeszkednek feltevésünkhöz, hiszen Roland 1303 előtt halt meg, Kopasz és Adorján kapcsolata pedig 1304-től dokumentálható vitathatatlan módon. A krasznai Valkó ugyanakkor Ta-

⁵⁶ 1325. okt. 12.: AOKm II. 217–218.

⁵⁷ 1313. nov. 22.: DL 54465. (Vö. még DL 83673.)

⁵⁸ 1319. jún. 21.: AOKm I. 522.

⁵⁹ Németh: *Szatmár* 101.

⁶⁰ 1324. okt. 31.: AOKm II. 166.

⁶¹ Fügedi Erik: *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon*. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82. – a továbbiakban Fügedi: *Vár és társadalom*) 171, 201; Engel: *Archontológia* I. 377, 434–435; Nyalábra lásd még Komáromy: *Nyalábvár* (különösen: 496–502).

⁶² Fügedi: *Vár és társadalom* 100–101; Engel: *Archontológia* I. 268.

más fia János – ismereteink szerint utód nélküli – halála után kerülhetett Kopasz birtokába, aki aztán fiának, Bekcsnek engedte át. Nehezebb kérdés *Derguech* ügye. Ha az e néven feltűnő vár valóban azonosítható a Királyhágót ellenőrző Sebesvárral, amint az felmerült,⁶³ akkor a dolog voltaképpen rendben is volna, hiszen a *Derguechet* birtokló István apja, Roland jó ideig erdélyi vajda volt,⁶⁴ így az, hogy éppen ő birtokolta az Erdély egyik természetes bejáratának torkában épült várat, nem szorulna magyarázatra. Csakhogy *Derguech* és Sebesvár azonosítása meglehetősen bizonytalan.⁶⁵ A megoldást az azonosítás elvetése jelentheti, s annak feltételezése, hogy Sebesvár Istvánnak, majd azonos nevű fiának a vára volt. Ezt a hipotézist is alá lehet támasztani némiképp, hiszen Tamás fia István alága az egyetlen a családból, melynek a tartomány összeomlása körüli harcokban való részvételéről semmit sem tudunk, ami könnyedén egyeztethető azzal, hogy a Borsák várai közül viszont éppen Sebesvárról nem esik említés ezekben az években. Pedig az 1294-ben már halott Tamás fia István egyetlen ismert fia, az 1333-ban meghalt István⁶⁶ szükségképpen felnőtt ember volt már az 1310-es évek végén, így életkorából fakadó akadálya aligha lehetett volna annak, hogy rokonai – vagy akár a király – oldalán maga is részese legyen a küzdelemnek, aminek azonban semmi nyomát nem leljük fel a rendelkezésünkre álló forrásokban. Az a tény, hogy István fia István a váradi egyházra hagyta széplaki uradalmát⁶⁷ – amely annak utóbb valóban a birtokában volt⁶⁸ –, arra utal, hogy ne forrásaink elégtelen voltában keressük az Istvánra vonatkozó adatok hiányának okát, ha ugyanis István fia István részese lett volna a Borsák lázadásainak, aligha kerülhette volna el birtokai elkobzását, s így, értelemszerűen lélekváltságot sem lett volna miből tennie. Kénytelenek vagyunk tehát azt feltételezni, hogy István fia István megült Sebesvárrban, és távol tartotta magát a küzdelemtől, aminek persze annyi oka lehet, hogy még találgatni sem érdemes.

A várakon való osztozással kapcsolatosan még egy tisztázandó kérdés maradt. Abból az indokolatlannak aligha minősíthető feltételezésből kiindulva, hogy az osztozkodás nem előzte meg Borsa nembéli Tamás ispán halálát, annak időpontját valamikor az 1290-es évek közepére kell

⁶³ Lásd CDTrans II. 459, 576.

⁶⁴ Zsoldos: *Archontológia* 40.

⁶⁵ Engel: *Archontológia* I. 408, vö. még Fügedi: *Vár és társadalom* 122. – Említésre érdemes, hogy Györffy sem kapcsolta a *Derguech* várra vonatkozó adatot Sebesvárhoz, lásd Györffy: *Történeti földrajz* I. 660.

⁶⁶ *A váradi káptalan legrégebbi statutumai*. Közrebocsátja Bunyitay Vince. Nagyvárad 1886 (a továbbiakban Bunyitay: *A váradi káptalan legrégebbi statutumai*). 72; vö. Uő: *Kopasz nádor. Életrajz a XIII–XIV. századból*. Századok XXII(1888). 15–32, 129–155. (a továbbiakban Bunyitay: *Kopasz nádor*) 152. és 154.

⁶⁷ Bunyitay: *A váradi káptalan legrégebbi statutumai* 72.

⁶⁸ Jakó: *Bihar* 357.

tennünk.⁶⁹ Megnyugtató, hogy a Borsák váraira vonatkozó ismereteink nem mondanak ellent ennek a megoldásnak. Váraik többsége ugyanis eredetileg a királyi hatalommal az 1270-es évek közepén többnyire szemben álló Geregyék – IV. Béla egykori országbírája, Pál fiainak – „öröksége”-képpen jutott a Borsák kezére a Geregyék 1277–1278. évi lázadásának leverése után.⁷⁰ Adorján, Sebesvár, Solyomkő és Valkó esetében ez bizonyosnak tekinthető,⁷¹ Körösszeget ellenben minden bizonnyal maguk a Borsák építették,⁷² kétségtelenül valamikor 1289–1290 előtt.⁷³ A gyenge láncszem ebben a sorozatban Gilvács vára, melyről felmerült, hogy a király építtette, valamikor a 14. század elején.⁷⁴ Ezt a feltevést I. Károly két oklevele alapozta meg. Közülük az egyik előadja, hogy Bereck fia János – azaz a Gutkeled nembéli Bátoriak egyik őse – és szerviensei a király Gilvács nevű várának védelme idején különféle károkat okoztak az uralkodó ellen lázadó Borsáknak és követőiknek, amiért azonban nem vonhatók felelősségre.⁷⁵ A másik részletesen felsorolja az említett Bereck fia János Károly szolgálatában szerzett különféle érdemeit, s ezek sorában emlékezik meg arról, hogy János – valamint testvérei – eredetileg a Borsák szerviensei voltak, de a király hűségére tértek, továbbá János Gilvács királyi várat sikeresen védelmezte a Borsák ostromával szemben, akik bosszúból feldúlták János és családja birtokait, amiért is apjuk, az idős Bereck három éven át birtokaitól távol kényszerült bújdosni.⁷⁶ Szempontunkból kiváltképp ez utóbbi

⁶⁹ Karácsonyi: *Nemzetségek* 224. és Engel: *Genealógia*, Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla. – Mivel Tamás ispán halálakor egyik fia, István már bizonyosan nem volt életben, felmerülhetne, hogy fivérei talán kisemmizték akkor még alighanem kiskorú fiát, Istvánt nem adván részt neki a várakból. Ez a megoldás érvet szolgáltatna ugyan a Sebesvár = *Derguech* azonosítás mellett, mindazonáltal meglehetősen valószínűtlen: egyfelől azért, mert Tamás fia István özvegye a korban jelentős személyiségnek számító Monoszló nembéli Egyed lánya volt (Bunyitai: *Kopasz nádor* 152.), akinek ily módon rendelkezésére állhattak az eszközök arra, hogy szükség esetén a maga és fia érdekeinek érvényt szerezzen, másfelől pedig az a körülmény, hogy sógora, Roland vajda – apja és életben lévő fivérei mellett – az akkor már halott István özvegyét is belefoglalta 1294 májusában a Fenes védőivel kötött egyezményébe (1294. máj. 23.: ÁUO X. 153.), arra utal, hogy a Tamás-fiak a rokonság teljes jogú tagjaiként tekintettek elhunyt fivérük szűkebb családjának tagjaira.

⁷⁰ Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Bp. 1993. (História könyvtár. Monográfiák 1.) 290, 297–298; Lenkey – Zsoldos: *Szent István és III. András* 130–131.

⁷¹ Györffy: *Történeti földrajz* I. 592, 660, 662, III. 522; Fügedi: *Vár és társadalom* 98, 189–190; Engel: *Archontológia* I. 265; Adrian Andrei Rusu: *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII–XIV)*. Cluj-Napoca 2005. 531, 536.

⁷² Györffy: *Történeti földrajz* I. 638; Fügedi: *Vár és társadalom* 155.

⁷³ (1289.) dec. 25.: CDHung V/3. 507. (keltére lásd RegArp 3539. sz.) és SRH I. 474.

⁷⁴ Fügedi: *Vár és társadalom* 136; Engel Pál: *Az ország újjraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok CXXII(1988). 320–408 (a továbbiakban Engel: *Az ország újjraegyesítése*) 110. (103. sz. jegyz.).

⁷⁵ 1324. okt. 31.: AOKm II. 165–166.

⁷⁶ 1326. máj. 14.: CDHung VIII/5. 158–160.

megjegyzés érdemes a figyelemre. Ha ugyanis Gilvács védelme valóban 1316 végén történt volna, mint azt Engel Pál vélte,⁷⁷ ezzel az adattal aligha tudnánk mit kezdeni, hiszen a Borsák már 1317 közepén sem voltak abban a helyzetben, hogy birtokai elhagyására kényszerítsék Berecket. A megoldást az jelenti, hogy Bereck fia János valójában a Borsák familiárisaként volt Gilvács várnagya, csak éppen azok első lázadásának idején, 1314–1315 fordulója táján tehát, átállt Károly oldalára. Ekkor ostromolhatták a Borsák Gilvácsot, és ekkor dúlhatták fel a Bátori-ösök birtokait, menekülésre késztetve Berecket. Nem mond ellent ennek az sem, hogy Károly említett oklevelei ismételten királyi várnak (*castrum nostrum*) mondják Gilvácsot, hiszen ugyanezt tapasztaljuk az ugocsai Nyaláb esetében is,⁷⁸ amely azonban, mint azt az alábbiakban látni fogjuk, bizonyosan Borsa Beke kezén volt, annak pedig, hogy egy-egy oligarcha vezető familiárisai átállnak a király oldalára, számos más példáját ismerjük a korból.⁷⁹ A Gilvács körüli harcoknak az első lázadáshoz kapcsolását két további körülmény szintén megerősíti. Ha az esemény a második lázadás idején történt volna, aligha lenne más időpontra helyezhető, mint 1316 végére – Engel is ezt a megoldást javasolta⁸⁰ –, csakhogy Szatmár megye hatósága 1316. december 9-én a Gilvácstól légvonalban alig 20 km-re fekvő Gécen oklevelet adott ki,⁸¹ s nem igényel külön bizonyítást, hogy e két esemény nem fér meg egymás mellett. Ez a nehézség ugyanakkor nem hidalható át annak feltevésével sem, hogy a Gilvács birtoklásáért folytatott küzdelem a második lázadás valamely későbbi szakaszában történt, mivel a Bereck-fiak – köztük János is – ott harcoltak az 1317. február 10-én megívott⁸² debreceni csatában,⁸³ az pedig szerfelett valószínűtlen, hogy János eltávozott volna a rábizott várból, ha azt ostrom fenyegeti (vagy a sikertelen ostromot követően egy újabb próbálkozás várható). Gilvács 1315 körüli építése azért ítéltető ugyanakkor valószínűtlennek, mert ismerünk olyan oklevelet, amelyet Borsa Kopasz (*magister Jacobus dictus Kopoz*) Gilvácson (*in Giluas*) adott ki, sajnos év nélkül keltezve azt.⁸⁴ A kiadási év meghatározására tett kísérletek az 1291. évet,⁸⁵ illetve az „1300 körüli”⁸⁶ megoldást javasolják, mivel

⁷⁷ Engel: *Az ország újraegyesítése* 114.

⁷⁸ 1326. nov. 23.: AOKm II. 264.

⁷⁹ Engel: *Az ország újraegyesítése* 101, 113.

⁸⁰ Uo. 114.

⁸¹ 1316. dec. 9.: AOKm I. 410.

⁸² Zsoldos: *Debrecen* 51–52.

⁸³ 1326. máj. 14.: CDHung VIII/5. 159.

⁸⁴ (1288.) nov. 2.: DF 281280.

⁸⁵ Németh: *Szatmár* 101.

⁸⁶ *Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban (1300–1525)*. Összegyűjtötte, átírta Balogh István, szerkesztette Érszegi Géza, a szerkesztő munkatársa Henzsel Ágota. Nyíregyháza 2000. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II: Közlemények

azonban az oklevélben írásba foglalt hatalmaskodási ügyben a bizonyítás lefolytatásának helyszínéül az Ugocsa megyei Sásvárt (*Saasuar*) jelölte meg Kopasz, valószínűbbnek ítéltető, hogy az oklevél 1288-ban kelt, amikor Kopaszt ugocsai ispánként említik.⁸⁷ Kiállítására nyilván azért került sor Gilvácon, mert az már akkor is a Borsák birtoka volt, s ha ekkor még esetleg nem is állt ott vár, az megépülhetett az 1290-es évek közepéig.⁸⁸ Nincs akadálya tehát annak, hogy Gilvácsot is bevonjuk az első osztozkodás által érintett várak körébe.

Vajon folytatható-e a Kőszegi–Borsa-párhuzam? Azaz: a várakon való osztozkodás a korábban egységes tartomány elkülönülő territóriumokra való felosztásához vezetett-e a Borsák esetében is, mint történt az a Kőszegiekében?

A kérdés megítélésében elsősorban a Borsák megyésispánságaira vonatkozó adatok siethetnének a segítségünkre; az Árpád-kori adatokra azonban e vonatkozásban nem érdemes sok szót vesztegetni. Tamás fia István 1285-ben szatmári ispán volt,⁸⁹ Kopasz ugyanebben az évben borsodi, majd 1288-ban ugocsai s végül 1291-ben bodrogi és szatmári.⁹⁰ Az ugocsai és a szatmári ispánságok viselését minden bizonnyal joggal sorolhatjuk ugyan a tartomány építésének történetéhez, de inkább csak az előzmények közé, mert István és Kopasz tisztségviselését követően mindkét megye esetében ismerünk olyan megyésispánokat, akikről semmiképp sem feltételezhető, hogy a Borsák familárisai lettek volna: Szatmárban 1296-ban például Rátót nembéli Olivér fia Miklós pohárnokmester szerepel ispánként,⁹¹ Ugocsában pedig 1299 és 1303 között Pok nembéli Móric fia Miklós viselte a megyésispánságot.⁹² A 14. századi adatok már többet mondhatnának, csakhogy egyfelől ezek nem kényeztetnek el bőségükkel, másfelől pedig az a néhány adat, ami mégis ismert, sokkal inkább összegubancolja a szálat, semmint kibogozza. Szép példáját adja ennek Beke bihari ispánsága, amire 1302-ből és 1303-ból van egy-egy kétségtelen adatunk. Előbbi Beke saját oklevele, melyet bihari ispánként a megye szolgabíráival együtt adott

21.) 21.

⁸⁷ Zsoldos: *Archontológia* 215. – Megjegyzendő, hogy Ugocsa megye törvényszéke a későbbiekben is rendszerint Sásváron ülésezett, lásd Csukovits Enikő: *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban*. Történelmi Szemle XXXIX(1997). 366–367, 384; vö. még Ugocsa vm okl 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25. stb. sz.-ok.

⁸⁸ Borsa Beke 1307-ben kapta I. Károlytól az Ugocsa megyei Szőlős birtokot vagy falut (1307. szept. 3.: possessionem seu villam Sceuleus vocatam – AOKm I. 132), s még egy év sem telt el, már említik Szőlős várnagyát (1308. máj. 19.: castellanus de Sceuleus – AOKm I. 149).

⁸⁹ Zsoldos: *Archontológia* 203.

⁹⁰ Uo. 144, 215, 143, 203.

⁹¹ Uo. 203.

⁹² Uo. 216; Engel: *Archontológia* I. 217.

ki,⁹³ utóbbi pedig Ákos nembéli István nádor III. András királyt oly szép szavakkal búcsúztató, sokat idézett oklevele.⁹⁴ Nincs okunk kételkedni tehát Beke bihari ispánságában, azon viszont érdemes elgondolkodni, hogy miért éppen ő állt a tartomány szívéét adó megye élén, jóllehet a kor logikáját követve bátyjai, Roland és Kopasz (vagy akár László) bihari ispánsága inkább tűnnék természetesnek. Lászlóról, adatok hiányában, nincs mit mondanunk, Rolandot illetően pedig magyarázatot kínálhat ez idő tájt bekövetkezett halála, mely ezek szerint 1302 első felére (vagy azt megelőző időpontra) tehető. A kérdés kulcsa, úgy tűnik, Kopasz személyében kereshető, nevezetesen abban a tényben, hogy Kopaszról 1298 és 1304 között semmiféle információval nem rendelkezünk. Minden bizonnyal vele azonosítható az a Jakab szlavóniai bán, aki 1298-ban szerepel,⁹⁵ ezt követően azonban csak Zudus 1304. május 1-jén Adorjánban kiadott oklevelében hallunk Kopasz bánról,⁹⁶ hogy aztán augusztusban ott találjuk Pozsonyban azon magyar előkelők között, akik a maguk nevében is megerősítik az I. Károly és Rudolf osztrák herceg által kötött szövetséget.⁹⁷ Azt, hogy 1298 és 1304 között Kopasz hol járt és mit csinált, nem tudjuk tehát – kézenfekvő, de szerfelett kalandos elképzelés arra gondolni, hogy ezen éveknek legalább egy részében a Szlavóniát éppen ez idő tájt maga alá gyűrő Kőszegi (ifjabb) Henrik fogságát szenvedte el –, tény mindenestre, hogy Kopasz távolléte adhatott lehetőséget Bekének arra, hogy egy időre bihari ispánként szerepeljen, s Kopasz újbóli feltűnése után, jellemző módon, meg is szakad a Beke bihari ispánságára vonatkozó adatok sora.

1306 elején (vagy nem sokkal korábban) I. Károly a maga nádorává nevezte ki Kopaszt,⁹⁸ aki a nádorokat 1270 óta megillető⁹⁹ „kunok bírása” (*iudex Cumanorum*) cím mellett a szatmári ispánságot viselte. Ez utóbbi méltóságát azonban csak egy 1306. és egy 1308. évi adat igazolja,¹⁰⁰ később nem hallunk róla. A többi oligarcha példája alapján ítélve joggal feltételezhető lenne, hogy a Borsák tartományában a többi megye ispánsága is Kopaszt illette, amit a Zaránd és Külsőszolnok megyei alispánokra vonatkozó, már említett, adatok,¹⁰¹ úgy tűnik, meg is erősítenek, ámbár a későbbiekben erre is vissza kell térnünk.

⁹³ 1302. jún. 6.: AOkm I. 32.

⁹⁴ 1303. febr. 26.: AOkm I. 53.

⁹⁵ Zsoldos: *Archontológia* 48., 314.

⁹⁶ (1304.) máj. 1.: HO VII. 319.

⁹⁷ 1304. aug. 24.: CDHung VIII/1. 160–161.

⁹⁸ Kopasz nádorságára az első adatot lásd 1306. febr. 2.: AOkm I. 107, vö. Engel: *Archontológia* I. 2. – Arra, hogy Kopasz I. Károly nádora volt, lásd Zsoldos Attila: *III. András hat nádora*. = *Németh Péter-émlékkönyv* 298–299.

⁹⁹ Zsoldos: *Archontológia* 15, 240.

¹⁰⁰ 1306. febr. 2.: AOkm I. 107; 1308. szept. 15.: CDHung VIII/1. 257. (vö. uo. 252.).

¹⁰¹ Lásd a 4. és 19. sz. jegyzeteket!

A Borsák tartományának esetleges széttagolódását felvető kérdésre ily módon egy határozott „nem” lehetne a válasz, ha jó néhány adatunk nem intene némi óvatosságra ezzel kapcsolatban. A legjelentősebb ezek közül Beke királynéi tárnokmesternek egy, az év megjelölése nélkül, karácsony ünnepét követő csütörtökre (*quinta feria proxima post Nativitatem Domini nostri*) keltezett oklevele, melyben Mihály fia Helech, Dénes fia János, Tiba fia Tiba és Rofajn fia Pál mestereket (*Helech filio Mychaeli, Johanni filio Dyonisii, Tyba filio Tyba et Paulo filio Rofayni magistris*) arról értesíti, hogy fivérével, Kopasz nádorral a köztük támadt viszályok – és kiváltképp Dana halálának – ügyében az ő döntésükre bízzák magukat (*fratre nostro karissimo K. palatino omnes causas nostras inter nos motas vestre inquisitioni et scitui reliquimus et commisimus de omnibus sciendi veritatem et specialiter de morte Dana*). A Szabolcs megyei Böszörményben (*in Bezermen*) kelt oklevelet Beke említett méltósága megbízhatóan keltezi 1308 végére.¹⁰² A békéltetőkként felkért személyek minden bizonnyal Beke és Kopasz tekintélyesebb familiárisai közül kerültek ki, ebben a minőségükben azonban nem szerepelnek más forrásunkban, s az azonosításukra tett kísérlet is csak Káta nembéli Rofajn fia Pál¹⁰³ esetében vezetett megnyugtató eredményre. Az igazi kérdés, persze, valójában az, hogy mik azok az „ügyek”, amelyekről szó van, s amelyek elég komolyak voltak ahhoz, hogy – a különben szintén ismeretlen Dana halála révén – emberéletet is követeljenek.

A kérdésre a legnagyobb eséllyel egy másik keltezetlen oklevélről remélhetjük a választ, amely azonban nem könnyíti meg a dolgunkat, lévén *damus pro memoria*, s így kiadóját is meg kell határozni. Vannak azonban egyéb támpontjaink. Az oklevél Adorjában kelt Szent Mihály nyolcada utáni vasárnapon (*Datum in Adrian dominice die proximo post octavas Beati Mycaelis archangeli*), valamikor október elején tehát. További segítséget jelent, hogy szó esik benne arról: mire az oklevél kiadója seregével együtt megtért Budáról (*de Buda cum exercitu nostro fuisset reversi*), az oklevélben írásba foglalt ügy egyik érintettje már eltávozott Adorjából.¹⁰⁴ Ez utóbbi körülményből kiindulva Karácsonyi János 1302. október 7-re datálta az oklevelet, és kiadójaként Borsa Kopaszt határozta meg, mivel az említett budai hadjáratot I. Károly 1302. szeptemberi sikertelen budai ostromával azonosította.¹⁰⁵ Ennek a megoldásnak legfőbb gyengéje abban

¹⁰² (1308.) dec. 26.: DL 48020. – Beke királynéi tárnokmesterségére lásd Engel: *Archontológia* I. 54.

¹⁰³ Vö. 1313. máj. 8.: AOkm I. 297–298.

¹⁰⁴ é. n. (okt. eleje): HO VII. 336.

¹⁰⁵ Karácsonyi János: *A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (A Történelmi Tár 1908. évi számában megjelent „Pótlások...”-kal kiegészítve)*. Szerk. Koszta László. Szeged 1988. 166–167. (263. sz.). – Karácsonyi datálását Györfly György (*Történelmi földrajz* I. 591.) és Engel Pál (*Archontológia* I. 265.) is elfogadta.

jelölhető meg, hogy bár vannak olyan forrásaink, amelyek felsorolják azokat, akik Károly seregében harcoltak az 1302-ben Buda ellen intézett támadás alkalmával, Borsa nembéli Kopaszt nem találjuk közöttük,¹⁰⁶ ami akkor is feltűnő, ha a listák nem teljesek, mivel a Borsák jóval nagyobb politikai súllyal rendelkeztek annál, mintsem hogy egyszerűen megfélemlítsenek róluk. 1307-ben azonban Buda valóban I. Károly kezére került, s ekkor Tamás fia Beke „minden rokonával együtt” (*cum omnibus cognatis et consanguineis suis*) vett részt az akcióban és szerzett érdemeket.¹⁰⁷ Erre a hadjáratra vonatkozhat az a hadoszlás, amelyet a váradelőhegyi konvent 1307. november 6-i oklevele emleget,¹⁰⁸ s mely hadoszlás időpontját – az oklevél dátuma alapján ítélve – 1307. október 16-ára tűzték ki. Bizonyosra vehető végezetül, hogy Beke „minden rokona” közé odaértendő maga Kopasz nádor is, hiszen egyike volt azon előkelőknek, akik Buda elfoglalása után, 1307. október 10-én, Rákoson királyuknak ismerték el I. Károlyt.¹⁰⁹ Mindezen körülmények alapján az említett *damus pro memoria* sokkal indokoltabban datálható 1307. október 8-ra, semmint 1302-re. Ebből viszont az következik, hogy annak kiadója nem lehetett Kopasz nádor, hiszen az Adorján–Buda utat bizonyosan nem tette meg két nap alatt. Lehetett viszont Beke, aki Buda sikeres bevétele után visszatért a Tiszántúlra, és Kopasz távollétében a tartomány uraként viselte magát bátyja várában, Adorjánban adva ki oklevelet, amit Kopasz nyilván nem vett jó néven. Az így rekonstruált konfliktus valóban elég súlyos ügy volt ahhoz, hogy a Beke 1308. évi oklevelében említettel azonosítsuk.

Kérdés mármost, hogy találunk-e a tartomány alkotóelemei közötti szálak lazulására utaló további nyomokat. Azt, hogy Beke már korábban is elsősorban a tartomány északi felében szerepelt, Akos nembéli István leányával kötött házassága¹¹⁰ kielégítően magyarázza: egy azonosíthatatlan bihari birtok¹¹¹ mellett a Szatmár megyei Mérket¹¹² és a szabolcsi Böszörményt¹¹³ kapta felesége hozományaként,¹¹⁴ s ez utóbbi birtokra I. Károlytól is adományt eszközölt ki magának 1302-ben.¹¹⁵ A jelenség, tudniillik Beke és a tartomány északi megyéinek szembevetően szoros kapcsolata azonban az 1307–1308. évi válság után felerősödni látszik. Beke mindkét

¹⁰⁶ 1302. szept. 26.: RDES I. 93. (159. sz.), 1303. (s. d.): CsOkI I. 32.

¹⁰⁷ 1307. (jún. 1. u.): DL 40308; vö. még 1307. szept. 3.: AOkm I. 131–133.

¹⁰⁸ 1307. nov. 6.: CDTrans II. 72. sz.

¹⁰⁹ 1307. okt. 10.: CDHung VIII/1. 221.

¹¹⁰ 1303. febr. 26.: AOkm I. 53.

¹¹¹ Györffy: *Történeti földrajz* I. 592–593.

¹¹² Németh: *Szatmár* 184–185.

¹¹³ Németh: *Szatmár* 49.

¹¹⁴ 1300. (s. d.): ÁÚO X. 378.

¹¹⁵ 1302. (s. d.): DL 40285.

kelethellyel ellátott oklevele Szabolcs megyében – Böszörményben¹¹⁶ és Rakamazon¹¹⁷ – kelt 1308-ban és 1312-ben, ugyanakkor egyszer nevezik forrásaink valamely birtokáról: történetesen a Szatmár megyei Dengelegről (*Degiuled*).¹¹⁸ Beke bizonyosan azonosítható familiárisai, Kállai Mihály fia István szőlősi várnagy¹¹⁹ és Komorói Roland fia Sándor¹²⁰ szintén a tartomány északi megyéiben birtokoltak. Beke Szabolcs megyében szerzett birtokot 1313-ban,¹²¹ ámbár talán nem teljesen törvényesen, igaz, az erre vonatkozó hírek¹²² már a Borsák bukása utáni időből származnak, így megbízhatóságukkal kapcsolatosan lehet éppen helye a kételkedésnek. A Szabolcs megyei Rakamazon kiadott oklevelével Beke egy Szatmár megyei birtokra vonatkozó tiltakozást foglalt írásba 1312-ben,¹²³ ami nehezen magyarázható mással, mint hogy ő élt az ispáni jogokkal az idő szerint a megyében, s ugyanerre vall, hogy ő tartott officialist Szamosszezen is,¹²⁴ mely a korban elég jelentős hely volt ahhoz, hogy 1332-ben Druget János nádor fia, Miklós ugocsai ispánsága mellett Szamosszegét is viselje (*comes de Vgacha et de Zomuszeg*),¹²⁵ s Szamosszeg kapcsolata a szatmári ispáni méltósággal jól dokumentálható a 14. század folyamán.¹²⁶

Minden jel arra vall ugyanakkor, hogy Beke Ugocsa megyei szerzeményeit kizárólagos tulajdonának tartotta, és nem osztozott rajtuk a többi Borsával: a királyi adományul elnyert Szőlőson¹²⁷ épített várában saját várnagya ült,¹²⁸ s a másik ugocsai várat, Nyalábot is ő védelmezte I. Károly ostromló serege ellenében,¹²⁹ miközben nem tudunk olyan ugocsai üggyről, amelyben maga Kopasz nádor járt volna el. Mindez határozottan azt a benyomást kelti, hogy Ugocsát valójában egyedül Beke személye kapcsolta a Borsák tartományához, ami érthetővé teszi azt is, hogy annak várai nem

¹¹⁶ (1308.) dec. 26.: DL 48020.

¹¹⁷ 1312. júl. 5.: DL 96057.

¹¹⁸ 1324. okt. 31.: AOKm II. 166. (az olvasathoz lásd az eredetit: DL 30614.), vö. Németh: *Szatmár* 59.

¹¹⁹ 1308. máj. 19.: AOKm I. 149; vö. Engel: *Archontológia* I. 435.

¹²⁰ 1311. febr. 27.: ZOKm I. 130. és 131.

¹²¹ 1313. nov. 13.: BánfOKl I. 40–41.

¹²² 1327. febr. 7.: BánfOKl I. 56–57. és 1327. máj. 1.: uo. 57–58.

¹²³ 1312. júl. 5.: DL 96057.

¹²⁴ 1312. febr. 16.: AOKm I. 250.

¹²⁵ 1332. aug. 29.: DF 274377.

¹²⁶ Németh: *Szatmár* 273–274; vö. még Weisz Boglárka: *A szatmári kamara története a 14. század közepéig.* = *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVI. században.* Szerk. Szabó Sarolta – C. Tóth Norbert. Nyírbátor 2012. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.). – A tanulmányt a szerző lekötelező szívességéből megjelenése előtt használhattam, önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

¹²⁷ 1307. szept. 3.: AOKm I. 131–133.

¹²⁸ 1308. máj. 19.: AOKm I. 149.

¹²⁹ 1326. nov. 23.: AOKm II. 263–264; vö. még 1315. júl. 1.: DL 70606. és DL 70612; 1327. nov. 20.: AOKm II. 335–336.

hozhatók összefüggésbe a családon belül osztozkodással. Az Ugocsa feletti ellenőrzés megszerzésével nem a Borsák tartománya növekedett tehát, hanem Beke személyes hatalma. Ez tagadhatatlanul lépés volt a tartomány szétesése felé, de semmiképpen sem azonosítható azzal, hiszen abban az esetben, ha Beke került volna Kopasz váratlan halála folytán a tartomány élére, éppúgy következmények nélkül marad, mint például IV. Béla idősebb fiának, Istvánnak az ifjabb királysága trónra lépte után.¹³⁰

Még olyan adat is van a birtokunkban, melynek alapján joggal merülhet fel, hogy a Kopasz és Beke közötti 1307–1308. évi viszály valóban elvezetett a tartomány formális megosztásához. 1313-ban a Szabolcs megyei szolgabírák egyik oklevelében azt olvashatjuk, hogy Cigándi¹³¹ Sámud fia Miklós fia Domokos zálogba adta a Szabolcs megyei Hene nevű birtokát „Tamás bihari, szabolcsi és békési ispán fia Beke mesternek” (*magistro Beke filio Thomae comitis Bihoriensis, Zobochiensis et de Bekes*).¹³² Az, hogy ezzel az adattal valami baj van, az első pillantásra észlelhető, hiszen Beke apja, az oklevélben bihari, szabolcsi és békési ispánnak mondott Tamás ekkor már bizonyosan nem élt,¹³³ s az igaz ugyan, hogy élete folyamán viselhette éppen az említett három megye ispánságát egyidejűleg,¹³⁴ ám nehéz lenne annak okát adni, hogy egykori tisztségeit miért emlegették volna évtizedekkel később. Megoldásként az merült fel, hogy az oklevél megfogalmazója a megyéispáni címeket tévesen illesztette Tamás nevéhez, s valójában fia, Beke volt a három megye ispánja 1313-ban.¹³⁵ Ez már inkább hihető, csak hogy ez esetben az nem világos, hogy miért éppen ezen megyék élén állt Beke. Szabolcsi ispánsága, mint láthattuk, érthető és minden nehézség nélkül alátámasztható, a békési – az e megyére vonatkozó további adatok hiánya miatt – elképzelhető, de a fentiek miatt nem tűnik valószínűnek, a bihari ellenben teljesen valószínűtlen, mivel azt a feltételezést vonja maga után, hogy Kopasz átengedte a tartomány központi megyéjét fivérének, Bekének, ami joggal tekinthető szerfelett különösnek. Mégsem tehetünk azonban úgy, mintha ez az 1313. évi adat nem is léteznék. A megoldást annak felvetésétől remélhetjük talán, hogy a válságon a család mégiscsak a tartomány egyfajta megosztása révén lett végül úrrá. E merőben hipote-

¹³⁰ Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Bp. 2007. (História Könyvtár. Monográfiák 24.) 134–135.

¹³¹ 1327. febr. 7.: BánfOkI I. 57.

¹³² 1313. nov. 13.: BánfOkI I. 40–41.

¹³³ Vö. Karácsonyi: *Nemzetségek* 224. és Engel: *Genealógia*, Borsa nem 1. Kopasz ága 1. tábla.

¹³⁴ Vö. Piti Ferenc: *Szabolcs megye Anjou-kori archontológiájához*. = *Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia [Szeged, 2003. május 8–9.] előadásai*. Szerk. Weisz Boglárka. Szeged 2003. 115. (10. jegyz.).

¹³⁵ Engel: *Archontológia* I. 108, 112, 183; vö. még C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának archontológiája (1284–1526)*. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XLII. Szerk. Almássy Katalin, Istvánovits Eszter. Nyíregyháza 2000. 94.

tikus elgondolás szerint a Borsák a tartomány elvi egységét fenntartva és annak fejeként a nádori cím birtokosát, Kopaszt elismerve, szétoztatták egymás között – Ugocsa kivételével – a tartomány megyéinek ispáni méltóságait (és persze az azokkal járó jövedelmeket). Ezt mindenestre alátámasztani látszik az a körülmény, hogy Kopasz nádor 1308 után egyetlen megyésispánságot sem tüntet fel címei között okleveleiben,¹³⁶ és mások is csak „Kopasz nádor”-ként emlegetik.¹³⁷ Az osztozás megtörténte esetében érthető lenne továbbá, hogy Bihar – Kopasz egyetlen élő fivéréként – Bekének jutott, szabolcsi ispánsága is magyarázható, Békés átadása viszont azt a célt szolgálhatta, hogy Beke megyéi ne egy tömbben feküdjenek. Azt, hogy a család többi tagja miként részesült a megyésispánságokból, nem tudjuk, egyedül arra utaló jel van a birtokunkban, hogy Szatmár, melyről Beke ezek szerint 1312 után lemondani kényszerült, Kopasz fiának, Bekcsnek juthatott, mivel egy keltezetlen levele, mely mozgósítási parancsként éppúgy értelmezhető, mint segítségkéreként – Bekcs bizonyos Mihály fia Mihályt sürgeti, hogy levele kézhezvétele után a lehető leggyorsabban csatlakozzék hozzá, s ez esetben különféle jutalmakat helyez kilátásba –, a Szatmár megyei Darócon (*in Darohc* [!]) kelt, és Bekcs szatmári *colonusa*-it emlegeti (bárkik is legyenek azok). Az oklevél a húsvét nyolcada utáni keddet (*tercia feria post octavas Passce*) jelöli meg a kiadás dátumaként, így talán – bár aligha vitathatatlanul – a Borsák első lázadásához kapcsolható, ez esetben 1315. április 1-jére keltezhető.¹³⁸ Szintén Bekcs és Szatmár megye kapcsolatára utalhat, hogy a megyében fekvő Jánkot és Hermánszeget¹³⁹ I. Károly az akkor már hűtlennek nevezett Kopasz nádortól és fiától, Bekcstől elkobozva adományozta el 1315. július 1-jén.¹⁴⁰ A tartomány három fennmaradó megyéjén – Krasznán, Külsőszolnokon és Zarádon – a család három további ágának képviselői – Roland fiai, István fia István, valamint László fia János – osztozhattak valamiképpen, míg maga Kopasz beérte azzal, hogy családfőként ellenőrzést gyakorolt a tartomány egé-

¹³⁶ 1310. (júl. 26. v. e.): ZOkm I. 141; (1310.) júl. 26.: uo. I. 141; (1312.) jan. 22.: AOkm I. 249; é. n.: ZOkm I. 120. (a kiadó 1308 k-re datálja, valószínűbb azonban egy 1312 utáni keltezés), (1313.) febr. 26.: uo. I. 139; 1313. szept. 28.: RDES I. 483; 1313. nov. 18.: DL 40349.

¹³⁷ (1310.) aug. 19.: ZOkm I. 141; 1310. nov. 15.: DL 40332; 1310. nov. 18.: DL 31063; 1311. jan. 1.: DL 1764; 1312. febr. 16.: AOkm I. 249; 1312. máj. 9.: AOkm I. 256; 1312. máj. 28.: DL 42413; 1312. júl. 8.: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. II–XV. Collegit et digessit T[adija] Smičiklas. Zagrabiae 1904–1934. (a továbbiakban CDCr) VIII. 312; 1312. júl. 20.: CD-Hung VIII/1. 441; DL 84256; (1312.) dec. 23.: DL 25165. (keltére lásd CDTrans II. 203. sz.); 1313. márc. 9.: ZOkm I. 139; 1313. ápr. 13.: ZOkm I. 141; 1313. máj. 8.: AOkm I. 297; 1313. jún. 7.: DL 107315; 1313. jún. 22.: AOkm I. 314; 1313. aug. 1.: DL 33568; 1314. ápr. 1.: CDCr VIII. 355; 1314. jún. 8.: DL 69660; 1314. júl. 20.: AOkm I. 351; 1314. aug. 24.: DL 69661.

¹³⁸ (1315.) ápr. 1.: HO VII. 381. (1319 k-re keltezve), az eredetét lásd DL 56662.

¹³⁹ Németh: *Szatmár* 122, 109–110.

¹⁴⁰ 1315. júl. 1.: DL 70606. (vö. még DL 70608.).

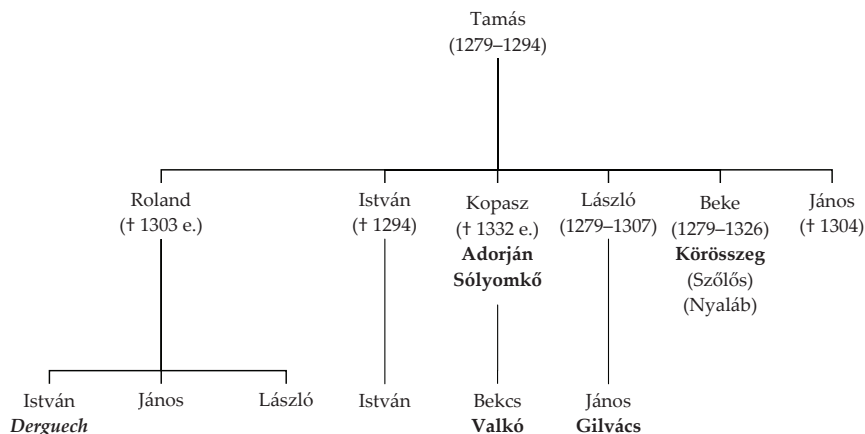
sze felett, amit a családi politikától függetlenül viselt nádori méltósága is megámogatott. Az ily módon rekonstruálható családi egyezség Beke háttározott, de mégsem elsőprő fölényét mutatja, amit az magyarázhat, hogy unokaöccsei – bizonyára Kopasz fia Bekcs kivételével – alkalmasint melléállhattak az ügyben.

A családi viszály, amint az a későbbi fejlemények ismeretében nyilvánvaló, nem vezetett végül kenyértörésre, azon a Borsáknak – ellentétben a Kőszegiekkel, ahol hasonló esetben várostromra is sor került¹⁴¹ – sikerült úrrá lenniük, így nem az bomlasztotta fel a tartományt, hanem a Borsák két lázadása során I. Károly királytól elszenvedett vereség.

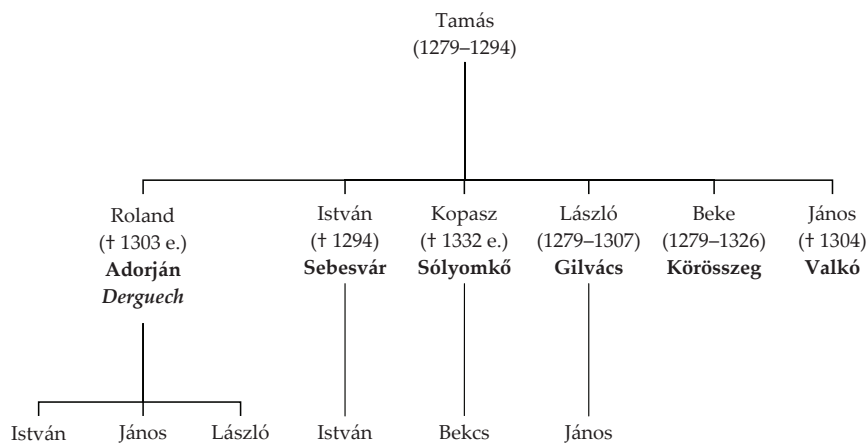
Questions Regarding the Administration of the Province of the Borsas. The study analyzes a hitherto unexplored feature of the province of oligarchs Palatine Kopasz Borsa and his brother Beke (and their kinship), who controlled the largest part of Tiszántúl region in the decades around the turn of the 13th–14th century: the administration of their province. It is generally considered that the government of provinces based on oligarchic private power followed the particularities of two provinces founded by the rulers of the Kingdom of Hungary, Transylvania and Slavonia. By the mid-13th century, it had been a steady practice in Transylvania and Slavonia that the counts (*comites*) of the counties (*comitates*) were appointed by the voivode or the Ban ruling over the province, and the royal castles of the province were also headed by the voivode and the Ban. The same system could be observed in the oligarchic private provinces: the lord of the province appointed a vice-count – often called a count (“ispán”, *comes*) – among his *familiares* as the head of the counties under his rule, who in most cases demonstrably, and in other cases supposedly, was also a castellan of one of the lord’s castles. As usual in the time, the power of the count belonged to the oligarch, who however surprisingly rarely used these titles. The province of the Borsas was built on the same principle. At the same time, it was particularized by the fact of being the only oligarchic province in the age which was not under the indisputable rule of one single person but was jointly owned by the Borsas – the sons of count Tamás and their descendants. The study shows that the Borsas, similarly to the Kőszegis, the oligarchs of the western Dunántúl, shared their castles, except for those in Ugocea (Ugocsa) county, which was not an organic part of the province, and which were ruled as one of the brothers’, Beke’s own castles, who did not share them with the other Borsas. The province itself remained nonetheless under an integrated rule, although the sources at our disposal show signs of a serious conflict between Kopasz and Beke around 1307–1308. The family conflict, as it is clear in the light of later developments, led to no breakup, the Borsas seemed to have been able to overcome it, in contrast with the Kőszegis, whose enmity ended up in armed conflict. The province was ultimately disintegrated not by this conflict, but by the defeat by Charles I during the two revolts of the Borsas.

¹⁴¹ 1318: *Zala vármegye története. Oklevéltár.* I–II. Szerk. Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. Bp. 1886–1890. I. 147–148.

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

1. tábla. A Borsa nembéli Tamás-fiak és váraik (1310-es évek)

2. tábla. A Borsa nembéli Tamás-fiak és váraik (1294 előtt)

HEGYI GÉZA

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

A magyar történetírásban főként Engel Pál (1938–2001) munkássága tudatosította azt, hogy a birtokviszonyok kutatása nem öncélú munka, hanem fontos történelmi tevékenység, melynek eredményeit nem nélkülözhetik a história olyan részdiszciplínái, mint a település-,¹ a társadalom-² vagy a politikatörténet³. Mi több, a hazai medievisztát eleve ilyesfajta foglalatosságok felé terelik fő forrásai, az oklevelek, melyek jószerével másról sem szólnak, mint a birtokok mozgásának (eladományozásának, felosztásának,

A tanulmány elkészítését a romániai Felsőoktatási és Egyetemi Kutatási Alap (Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior și a Cercetării Științifice Universitare, UEFISCSU) támogatta. A projekt címe: *Structuri instituționale și elite din Țara Silvaniei în secolele XIV–XVII* [Intézmények és társadalmi elit a Szilágyságban a XIV–XVII. században], kódja: TE_204.

¹ A népiségtörténeti iskola pl. fontos telepítési tényezőként tartja számon a különféle birtoktípusokat, felismerve a kishemesi jellegű aprófalvas kistérségek és a nagybirtokok településtípusai közti markáns különbséget. Vö. Szabó István: *Ugocsa megye*. Bp. 1937. (Magyarország és nemzetiség I/1.) 39–41; Maksay Ferenc: *A középkori Szatmár megye*. Bp. 1940. (Település- és népiségtörténeti értekezések 4.) 31 (1. jegyzet), ill. – némileg más hangsúllyal – Jakó: *Bihar* 31; Illa Bálint: *Gömör megye*. I–IV. Bp. 1944–1976. I. 54, 217–221.

² A 13–15. századi Magyarországon a nemes és a birtokos (*homo possessionatus*) fogalma lényegében egybeesett – vö. Fügedi Erik: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Bp. 1999. (a továbbiakban: Fügedi: *Elefánthyak*) 57–71; Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Bp. 2003. 316–326. Ezért a birtok nagysága döntően befolyásolja a nemesség belső rétegződését, és közvetve korrelál a birtokos személyi kapcsolataival, karrierjével, életmódjával, mentalitásával – vö. Engel Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Bp. 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25.) (a továbbiakban: Engel: *Ung megye*) 81–108.

³ A középkorban és kora újkorban az „akié a föld, azé a hatalom” elve érvényesült (Engel Pál: *Vár és hatalom. Az uralom területiális alapjai a középkori Magyarországon*. = Uő.: *Tanulmányok* 162–197. [a továbbiakban: Engel: *Vár és hatalom*] 169). A birtoklás helyrajza kijelöli a politikai folyamatok társadalmi terét, és egyúttal tükrözi is annak hatásait.

zálogba vetésének, eladásának stb.) dokumentálásáról.⁴ Kézenfekvő tehát, ha valaki ezek összesítésére adja a fejét, hiszen az egyes mozzanatok csak az egész anyag kontextusában tudjuk helytálló módon értelmezni.⁵

Tanulmányomban a 13–16. századi⁶ Szilágyság birtokszerkezetét, annak változásait, a változás mértékét, irányát és az azt előidéző tényezőket szeretném ismertetni, abban a reményben, hogy vizsgálódásom eredményeként néhány általánosabb tanulságot is megfogalmazhatok.⁷

A megcélzott térség közelebről azokat a településeket öleli fel, amelyek a középkor folyamán huzamosabb ideig Középszolnok és Kraszna vármegye keretei közé tartoztak. A két megye középkor végi területe⁸ mellett ide számítom a 15. században Biharhoz csatolt margittai és monostorosábrányi uradalmat, továbbá Kárásztelkét, valamint a Szatmárhoz került Kegyet és a zazari birtok három faluját is – nem foglalkoztam azonban a Meszestől keletre eső egregyi és szentmihályi birtoktesttel, melyek a 14. század második feléig szintén Közép-(akkor még: Külső-)szolnok megye részei voltak, majd Dobokához kerültek.⁹ E felemás megoldásnak gyakorlati okai voltak: az ti., hogy az 1550 körüli összeírások,¹⁰ melyek részletes és átfogó jellegük folytán kutatásom végső viszonyítási pontját képezték, az említett tiszántúli megyékre kiterjedtek, Erdélyre azonban sajnos nem.

A téma feldolgozása csak részben épül előzményekre. Györffy György (1917–2000) ugyan példás alaposággal dolgozta fel a Kraszna vármegye birtokviszonyaira vonatkozó adatokat a 14. század elejéig,¹¹ az általa elkezdett sorozatnak Szolnok vármegye történeti földrajzát tartalmazó kötete azonban máig sem készült el. Csánki Dezső (1857–1933) közismert műve I. kötetében mindkét megye Hunyadi-kori történeti földrajzát tárgyalta, és az általa összegyűjtött jelentős mennyiségű adat ma is elsőrangú ki-

⁴ Engel megfogalmazásában: „történeti irodalmunk igényli az effajta eredményeket” (Engel: *Világi nagybirtok* 13).

⁵ Legtöbbször csak a teljes birtoklástörténet ismeretében dönthető el az egyes jogi aktusok valóság tartalma: pl. hogy egy adott birtok zálogba vétele mennyire bizonyult tartósnak, vagy hogy egy királyi adomány valóban életbe lépett-e.

⁶ Forrásadottságaink nem teszik lehetővé, hogy az Árpád-kor vége előtt akár csak vázlatos képet is alkossunk a két megye birtokviszonyairól, sőt a birtokosok teljes katasztere igazából csak az Anjou-kor közepétől állítható össze (Hegy: *Szilágyság hovatarozása* 24–25 [5. jegyzet is], ill. 30).

⁷ A téma feldolgozására serkentett, és sok tekintetben mintát is nyújtott az alábbi tanulmány: Engel Pál: *Szabolcs megye birtokviszonyai a 14–16. században*. = Uő.: *Tanulmányok* 600–624. (a továbbiakban: Engel: *Szabolcs birtokviszonyai*).

⁸ Vö. Maksay: *Birtokviszonyok* I. 401–442.

⁹ A két megye területi változásaira Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 26–27 – vö. még uo. 43 és 44 (térképek).

¹⁰ Érdemi adataikat publikálta Maksay: *Birtokviszonyok* I–II.

¹¹ Györffy: *Történeti földrajz* III. 503–507.

indulópontját képezi a korszak és a térség kutatásának.¹² Amit viszont a birtokviszonyokról írt,¹³ az mai igényeinkhez képest túlon túl vázlatos, s jóformán csak az összbenyomás érzékeltetésére alkalmas.¹⁴ Végezetül Petri Mór (1863–1945) megyemográfiáját¹⁵ említem meg, melynek megállapításai ugyan sok tekintetben elavultak, de az egyes uradalmak, települések és családok múltjára vonatkozó, különösen a Csánki gyűjtését kiegészítő¹⁶ tényanyag továbbra is számot tarthat a Szilágyság kutatójának érdeklődésére.

Az alábbiakban bemutatásra kerülő (mozgó)kép nem tekinthető teljesnek. A puszták vagy tanyák (*predium*) birtoklástörténetére nem voltam tekintettel, kivéve ha a vizsgált korszakban egy ideig birtok (*possessio*) vagy falu (*villa*) elnevezéssel is említésre kerülnek.¹⁷ Az epizodikus jellegű vagy csak névleges birtoklásokat eleve mellőztem, és annak sem láttam értelmét, hogy minden apró-cseprő részirtok útját nyomom kövessem. Ezt egyébként a források sem tennék lehetővé, hiszen egyfelől túl keveset árulnak el a jó esetben néhány tucat jobbágytelek nagyságrendű *portió*król ahhoz, hogy fél évezred eltelte után azonosíthassuk ezeket, másfelől pedig ismeretes, hogy az egykor keletkezett oklevelek döntő hányada elpusztult¹⁸ – így néha még az is homályban marad, hogy mikor váltott tartósan gazdát egy-egy egészirtok.¹⁹

¹² Történeti földrajza első kötetének anyaggyűjtése során Csánki még szigorúan ragaszkodott az 1440–1490-es időkerethez, és szinte csak a Magyar Országos Levéltár akkori állományára támaszkodva, alig néhány adattal illusztrálta az egyes települések meglétét (vö. Csánki I. pag. V–XI; Györfly: *Történeti földrajz* I. 5–6).

¹³ Csánki I. 546–547, 579.

¹⁴ Az egyes birtoktestek kiterjedését csak nagy vonalakban ismerteti (részben azért is, mert egy fél évszázad változásait vetíti ugyanazon állóképre), az arányokat pedig teljesen felborítja azzal, hogy a birtokolt falvak számbavételekor nem különbözteti meg az egész- és a részirtokokat. Így kerülnek például a Sándorháziak – a Csánki által nekik tulajdonított 7 falujuknak köszönhetően – a Sarmaságiakkal, Csaholyiakkal, Csirékkal azonos súlycsoportba (Csánki I. 547). E jószágok többsége valójában apró részirtok lehetett, így a Sándorháziak még 15. század végi virágkorukban sem érték el a módos középbirtokosság színvonalát. (A nemesi társadalom rétegződésének leírásakor Engel Pál kategóriáit használom – vö. Engel: *Ung megye* 109.)

¹⁵ Petri: *Szilágy* I–VI.

¹⁶ Petri többletét Csánki tíz évvel korábban megjelent művéhez képest (melyet tehát módjában állt felhasználni) a térség múltjában vezető szerepet játszó családok (pl. Wesselényi, Bánffy) levéltárainak átnézése jelentette.

¹⁷ A fenti terminusok jelentésére Szabó István: *A falurendszer kialakulása Magyarországon*. Bp. 1971. 36–54.

¹⁸ Solymosi László egy konkrét esetben 91 százalékos iratpusztulást mutatott ki – vö. Uő: *Zsigmondkori oklevéltár*. III. (1411–1412), IV. (1413–1414). Levéltári Közlemények LXVII(1996). 163–164 (Könyvismertető).

¹⁹ Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a birtokjogokat rögzítő oklevelekre a tulajdonosoknak sokkal nagyobb gondja volt (ezekből ráadásul rendszerint több példány is készült a felek részére, továbbá a kibocsátó intézmény regisztrumaiba is főként az efféle szövegeket

Ugyanakkor a forrásanyag még töredékes voltában is akkora mennyiséget jelent – a vizsgált térségre vonatkozólag vélhetően több ezer oklevelet –, hogy a rendelkezésemre álló idő alatt ennek áttekintése meghaladta lehetőségeimet. A kiadott oklevelek²⁰ és a helyi szempontból fontos családi (Wesselényi, Bánffy, Becsky) levéltárak kiaknázása mellett elsősorban a MOL digitalizált segédleteire,²¹ ill. Csánki és Petri említett művének útmutatására támaszkodtam.²² Adatgyűjtésem legnagyobb hiányosságának vélhetően az bizonyul majd, hogy a Szilágyság területén gyakorta eljáró leleszi konvent anyagát nem állt módomban átnézni. A területileg illetékes másik hiteleshely, a kolozsmonostori tekintetében e művelet alól Jakó Zsigmond monumentális forráskiadványa²³ sok tekintetben felmentett. Számítok azonban a nagy számok törvényére: eszerint ha a korszak és levéltári állagok tekintetében eléggé széles körből és egyenletes eloszlásban elég sok adatot gyűjtök össze, az így körvonalazódó kép egy adott mennyiségen túl már kellőképpen pontos lesz.²⁴

Kutatásom időigényesebb részét tehát az adatgyűjtés tette ki, a legnagyobb kihívást azonban az eredmények bemutatásának módja jelentette. A leginkább célravezető eljárásnak az tűnt, ha egyes kiválasztott időpontokra összeállítom a két megye birtokosainak lehetőleg teljes kataszterét (vagyis hogy az adott időpontban melyik település mely család birtoka volt), majd pedig az így kapott „pillanatfelvételek” összehasonlításakor mutatkozó különbségek kialakulását kronológiai rendben és tágabb történeti kontextusba helyezve vizsgálom.

jegyezték be, így a birtoklástörténeti jellegű adatok minden másnál jóval nagyobb eséllyel maradtak ránk.

²⁰ Az átfogó okmánytárak (CDTrans, ZsOkl) mellett elsősorban a Bánffy, Zichy, Károlyi, Perényi és Vay családok archívumának kiadott anyaga (BánfOkl, ZOkl, KárOkl, Kállt, PerényiLt; Piti Ferenc: *A Vay család berkeszi levéltárának 1342–1382 közötti oklevelei*. A Nyíregyházi Józsa András Múzeum Évkönyve LII[2010]. 387–606. [a továbbiakban: VayLt]) tartalmazott jelentős mennyiségű szilágysági vonatkozású oklevelet.

²¹ *Collectio diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára. Digital archives of medieval Hungary. A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a Mohács előtti gyűjteményekhez 1874–2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása. (DL-DF 4.3.)*. Szerk. Rác György. Bp. 2008. (CD-ROM)

²² Természetesen csak abban az értelemben, hogy elvezettek a számomra fontos információkat hordozó forrásokhoz. Abban, hogy ezeket folyamatosan és nagy mennyiségben olvashassam, felbecsülhetetlen segítséget nyújtott az, hogy a MOL Mohács előtti gyűjteménye hozzáférhető a világhálón (www.mol.arcanum.hu/dldf).

²³ KmJkv I–II.

²⁴ Témánk szempontjából pl. elégséges egy birtoklás kezdő és záró dátumát (ill. a rá vonatkozó legkorábbi és legkésőbbi adatot) ismerni – minden közbeeső adat lényegében fölösleges, pontosabban csak ellenőrző funkciót lát el.

Időbeli keresztmetszetek megrajzolásához ideális forrást szolgáltatnak az adóösszeírások, melyek rendszerint faluról falura haladva sorolják fel az ott birtokló nemeseket és a kezükön levő adózó (jobbágy-, szegény, zsellér-, stb.) háztartásokat, s így pontos számokat szolgáltatnak a családi birtokok összehasonlításához. Kraszna és Középszolnok vármegyék vonatkozásában először 1549-ből rendelkezünk ilyen részletes összeírással, ezenkívül utóbbira 1543-ból is.²⁵ Ismeretes továbbá egy 1480–1483 közé keltezhető középszolnoki dikajegyzék is,²⁶ mely ugyan csak a kirótt hadiadó (*subsidium*) nagyságát ismerteti településenként és azon belül birtokosonként, de mivel ez idő tájt egy jobbágyporta után egy forint adót számoltak, a jegyzék adatai lényegében portaszámoknak tekinthetők. Az így kínálkozó 1480 körüli és 1549-es időpont mellett eredetileg 1341, illetve 1410 elejére összpontosítottam a figyelmemet, tekintettel arra, hogy ezen időszakokra rendelkezésünkre álló forráskiadványok²⁷ segítségével a két megye pillanatnyi birtokviszonyai a szórt okleveles adatokból is rekonstruálhatók (természetesen csak abban az értelemben, hogy megállapítható, mely faluban mely család vagy családok birtokoltak), és így lényegében négy, egymástól 70-70 év távolságra elhelyezkedő keresztmetszetre alapozhatom elemzésemet. Kezdetben úgy tűnt, hogy – lévén a kiválasztott időpontok jellegzetesen békés évek az ország történetében – az ekkorra kalibrált képek nemcsak a pillanatnyi helyzetet tükrözik, hanem egy tágabb (akár két-három évtizedes) időszakot is jellemeznek: a királyi hatalom csúcspontját az I. Károly-féle restauráció után, továbbá az 1402–1404 közti *disturbiumot* követő Zsigmond-kori, illetve az 1467. és 1471. évi lázadások utáni Mátyás-kori konszolidációt.

A kutatás előrehaladtával ez utóbbi előfeltevés megdőlt, mert kiderült, hogy a regionális birtokszerkezet szempontjából mind az 1410, mind az 1480 körüli összesítés egy-egy igen dinamikus korszak közepére esik, így kevésbé karakterisztikus. Az 1480–1483-as adójegyzék használata önmagában is problémásnak bizonyult, részint mert eleve csak a vizsgált terület egy részére terjedt ki (Kraszna megyéből csak a Bátoriak birtokait tartalmazza), részint mert a birtokosok azonosítása több ponton nehézségekbe

²⁵ Az 1549. évi összeírás adatait táblázatos formában közli Maksay: *Birtokviszonyok* I. 401–428 (Középszolnok), 429–442 (Kraszna). Az 1543. évi tartalmáról csupán Petri Mór művéből (Petri: *Szilágy* III–IV. *passim*) volt lehetőségem tájékozódni.

²⁶ Eredetije: DL 35800. Kiadásai: Thallóczy Lajos: *A kamara haszna (lucrum camarae) története, kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével*. Bp. 1879. 180–185 (1427-re keltezve); Petri: *Szilágy* I. 177–180 (Csánki I. 546. nyomán 1475-re keltezve); C. Tóth: *Járások* 418–431 (az 1480–1483 közti keltezés indoklásával).

²⁷ CDTrans, ill. ZsOkl.

ütközött.²⁸ A térség meghatározó családjai, a békési Drágfiak és a kusalyi Jakcsok történetének közelebbi megismerése nyomán vált meggyőződéssé bennem, hogy inkább az 1440-es évek közepe-vege tekinthető fordulópontnak a helyi birtokviszonyok alakulásában, így ehhez érdemes viszonyítani az Anjou-kori, ill. a középkor végi állapotokat. Ezért a téma tárgyalásának alappillérvé az a három (1341., 1446. és 1549. évi) „pillanatfelvétel” vált, melyeket nagyjából egy-egy évszázad választ el egymástól. Ezekhez pedig szükségszerű kiindulópontként egy negyediket kell helyeznünk, mely az Árpád-kor végi állapotokat mutatja be: jóllehet ez csak töredékesen rekonstruálható, de nélkülözhetetlen a 14. század első két évtizedében bekövetkezett gyökeres változások érzékeltetéséhez.

1. A szilágysági birtokostársadalom genezise és az 1300 körüli birtokviszonyok

1.1. A 13. század elején, a szórványos adatok tükrében, a Szilágyság tekintélyes hányada még a királyi birtokformák (vár földdek, udvarnokfalvak, erdőispánságok, stb.) keretei közé tartozott. Értelemszerűen ide vonható az ispánsági várnak helyet adó Kraszna; rajta kívül Kerestelek egy része (1259), Bagos (1263) és Horvát (1270) krasznai, Szilvás (1234) szolnoki várföldként szerepel, továbbá krasznai várnépeket említenek Borzás (1090–1093, 1219) és Bán (1214), szolnokiakat pedig Csög (1215), Kirva (1225k) és talán Dészháza (1414, 1424) helységeiben.²⁹ Várjobbágyok birtokolták Badacsonyt és a 14. század elején elnéptelenedett Vidonyát (1259), illetve Mont (1217), Szilvást (1258 előtt), Csányt, Ülmezt (1275) és Dobát (1362), esetleg a Szakácsi melletti Gyurót (1213), valamint Ad falut (1334, 1335).³⁰ Az Ippen és környékén említett bölényvadászok valószínűleg az udvarnoknépek közé tartoztak.³¹ 1213/1216-ig, illetve 1231-ig királyi birtok

²⁸ Sokuk csak keresztnévén szerepel az összeírásban (pl. a többször előforduló Cristianust nem tudom családhoz kötni), és problematikus a mintegy 10 faluban birtokló „vajda” kiléte is. Vö. C. Tóth: *Járások* 418–419.

²⁹ [1090–1093]: CDTrans I. 6. sz. (kétes hitelű); 1214: uo. 64. sz.; 1215: uo. 81. sz.; 1219: uo. 104–105. sz. (vö. uo. 147. sz.); [1220–1230]: uo. 114. sz.; 1234: uo. 174. sz.; 1259: uo. 230. sz.; 1263: uo. 242. sz.; 1270: uo. 283. sz.; 1414: ZsOkl IV. 1879. sz.; 1424: uo. XI. 495, 723. sz. Vö. még Györffy: *Történeti földrajz* III. 505 (12. jegyzet), 509–510, 512–513, 515.

³⁰ 1213: CDTrans I. 53. sz.; 1217: uo. 89. sz.; 1258: DF 263148; 1259: CDTrans I. 230. sz.; 1275: uo. 335. sz.; 1334, 1335: uo. II. 813, 856. sz.; 1362: DocRomHist C, XII. 87–89. Vö. még Györffy: *Történeti földrajz* III. 509, 522. Ülmez, mely már 1277-ben lakatlan földként szerepel, Tasnádszarvad, Tasnádorobó és Kegye között feküdt (vö. PerényiLt 125. sz.).

³¹ 1208: CDTrans I. 36. sz.; 1213: uo. 44. sz. Vö. még [1090–1093]: uo. 6. sz.; 1214: *Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum*. Ed. Joannes Karácsonyi et Samuel Borovszky. Bp. 1903. (a továbbiakban: RegVar) 107. sz.

volt a későbbi Kővár-vidék síksági (északi) részén fekvő, ekkoriban még Szatmár várához tartozó Fentős erdő,³² a század végéig pedig a erdődi erdőispánság is,³³ mely ugyan szintén Szatmár megyében feküdt, de később Középszolnokba áthelyezett területeket (daróci birtoktest, Bükkalja, a Mázsa-patak völgye) is magába foglalt.³⁴

Az országos szintű politikai-társadalmi átalakulás helyi megnyilvánulásaként 1300-ra e hatalmas birtokállomány csaknem teljesen felszámolódott: az erdőuradalmakat, udvarnok- és várföldeket az utolsó Árpád-házi királyok eladományozták, a várjobbágyok egy része pedig a nemesség sorába emelkedett. A dinasztia kihalásakor legfeljebb Kraszna és néhány környékbeli helység lehetett még királyi kézen, de az interregnum (1301–1310) éveiben ezek is minden bizonnyal a Tiszántúl tartományurai, a Borsák kezére kerültek.³⁵

1.2. Az egyházi birtokosok körét alig néhány intézmény képviselte a két megye területén az Árpád-kor végén. Közülük az erdélyi püspökség volt a legjelentősebb, bár ekkoriban még csak a két hospes település, Zilah és Tasnád volt a birtokában.³⁶ A váradai káptalan csupán Kárásztelkét birtokolta (de azt megszakítás nélkül a középkor végéig),³⁷ míg az Antiochiai Szt. Margit tiszteletére emelt meszesi apátság a Vártelek-patak völgye mellé, mely közvetlen környezetében feküdt, 1225 táján kapta adományul Kirvát.³⁸ A Békés megyei gerlai apátság viszont, mely a Csolt nemzetség monostoraként szerezhette meg Kerestelek egy részét kegyurai somlyói birtoka tőzsomszedságában, a jelek szerint birtokosként nem érte meg a

³² 1216: DL 74 = CDHung III/1. 176–178. Vö. még 1231: ÁÚO XI. 232–233. Esetleg ekkor még királyi jószág lehetett az itt felbukkanó Szilágy erdő is, mely a Szilágy patak és a Szamos közti területet, illetve a Kővár-vidék déli részét ölelte fel, de forrásunk nem nevezi meg birtokosát. 1246-ban már a Gútkeled nemzetség tagjainak kezén van (CDTrans I. 203. sz.).

³³ 1221-ben itteni királyi udvarnokokat említenek (RegVar 288. sz.), 1231-ben királyi erdőnek mondják (ÁÚO XI. 232), 1272-ig pedig közvetlenül az uralkodótól függő ispánok mutathatók ki az élén (Zsoldos: *Archontológia* 149). Vö. még Németh: *Szatmár* 78–79. 1291-ben viszont Gilvác, ahol talán az erdőispánság vára állt (vö. CDTrans II. 508, 561. sz.), 1302/1308-ban pedig Daróc is már a Borsák kezén volt (Németh: *Szatmár* 57, 101).

³⁴ Vö. 1357: CDTrans III. 961. sz.; 1383: DF 254807; 1392: Lelesz III. 39, 41. sz.

³⁵ 1299 körül III. Andrásnak még módja volt a Borsáktól független krasznai ispánt kinevezni Balogsemjén nb Pál személyében (vö. Zsoldos: *Archontológia* 167), ami ténylegesen királyi fennhatóság alatt álló földek és népek nélkül aligha lett volna lehetséges. 1341-ben azonban Kraszna és az utolsó várföldekként szóba jövő falvak (Barla, Goroszló, Göröcsön, Vaja, Pecsely, Szék, esetleg néhány meszesalji falu) már a valkói uradalom részeként tűnnek fel (CDTrans III. 73–75. sz.), mely a századforduló évtizedeiben a Borsák kezén volt (lásd alább, ill. Zsoldos Attilának e kötetbe írt tanulmányát).

³⁶ 1246: CDTrans I. 201. sz.; 1281: uo. 387. sz.; 1282: uo. 391. sz.

³⁷ 1337, 1338: CDTrans II. 945, 974, 977. sz. Vö. DocRomHist C, XIV. 698; Györffy: *Történeti földrajz* III. 514.

³⁸ [1220–1230]: CDTrans I. 114. sz.

századfordulót (amiben közrejátszhatott az is, hogy a Csoltok 1259-ben távoztak a térségből).³⁹ Egyik egyházi birtokos jelenléte sem kezdődhetett a 12. századnál korábban, tekintettel arra, hogy a váradi püspökséget és káptalant a 11. század végén, a meszesi monostort pedig 1107–1108 körül alapították, míg Zilah váma felett III. Béla (1172–1196) koráig a királyné rendelkezett.⁴⁰

1.3. A 13–14. században számos úri és közszabad nemzetség⁴¹ birtokolt Kraszna vármegyében és Szolnok megye szilágysági részén. Az első csoportból az Ákos, Káta és Kaplyon, a másodikból a Csolt, Turul, Virteka, Napkormeszte és Agmánd nemzetség megtelepedése tekinthető tatárjárás előttiinek.⁴²

Az Ákosok ősi fészke Biharban volt, de már a 12. században megjelentek Szolnok megye érmelléki részein, hiszen itteni (második) nemzetségi monostoruk megépítése e század végére tehető. A monostornak helyet adó Ákos falut és a mellette fekvő Muskó földet 1300 körül a nemzetség Mikcs ága bírta, Szoport és Szódemetert a Pocsaji ág, Pért és Etét pedig – úgy tűnik – a Bebek ág.⁴³ (Utóbbi négyet a 15. századtól már a Pocsaji ágból származó álmosdi Csirék kezén találjuk.⁴⁴) Nem sokkal később érkezhetett az Érmellékre a Káta nemzetség Csaholyi ága, mely itt a nyírségi fészkevel azonos nevű Csaholyt alapította, mellette pedig az azóta elpusztult Orratlanhidát, Kenét és Szócét (1277) bírta, majd 1275-ben Csány egy részét és

³⁹ 1259: CDTrans I. 230. sz. Vö. Györffy: *Történeti földrajz* I. 507, III. 507, 515.

⁴⁰ A váradi egyház alapítására: DocRomHist C, XIV. 683, 684. A meszesi monostorára: 1165: CDTrans I. 10. sz. Vö. F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Bp. 2000. 43. A zilahi vámról: [1173–1184]: CDTrans I. 11. sz. (Ennek kapcsán érdemes megfontolni, hogy ha Zilah 1180 körül már az erdélyi püspökség kezén lett volna, az itteni vámot aligha a meszesi apátság kapja.) Ha lehet jelentőséget tulajdonítani annak a ténynek, hogy zilahi lakosokat 1214-ben a szolnoki vár udvarispánja, 1220-ban viszont a zilahi [püspöki?] udvarispán előtt hívnak perbe (uo. 69. és 111. sz.), akkor a falu e két időpont között kerülhetett az erdélyi főpap kezére.

⁴¹ Az utóbbi fogalomra Zsoldos Attila: *Közszabad nemzetségek*. Mediaevalia Transilvanica II(1998). 43–60.

⁴² Vö. Kristó Gyula: *A korai Erdély (895–1324)*. Szeged 2002. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18.) (a továbbiakban: Kristó: *Erdély*) 150–152, 272–284, 288, 290–291.

⁴³ A felsorolt birtokokból csupán Szopor birtoklása igazolható egykorú adatokkal (1297, 1300: CDTrans I. 563, 603. sz.; lásd még 1354: uo. III. 770. sz.), míg Muskó 1334-től (uo. II. 801. sz., lásd még 1353: DF 288314), Ákos 1342-től (CDTrans III. 87. sz.), Szódemeter 1363-tól (DL 51991, lásd még 1389: DL 30737), Pér és Ete 1370-től (DL 52159) mutatható ki a nemzetség lezármazottjainak (vö. Karácsonyi: *Nemzetségek* 111–112; Engel: *Genealógia*, Ákos nem 4. Mikcs ága 1–3. tábla, ill. 5. Pocsaji ág 1–2. tábla) kezén – de mivel ezek egyúttal a fenti települések első említései is, joggal feltételezhető, hogy területük régtől fogva az Ákosoké volt. Vö. még Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31–32; ill. Szócs Péternek e kötetben megjelenő írásával.

⁴⁴ Történetükre Bárány Attila: *Egy bihari család, az álmosdi Csirék története*. Turul LXXVII(2004). 99–115 (a továbbiakban: Bárány: *Álmosdi Csirék*).

Ülmezt is megszerezte.⁴⁵ A Zilah melletti Panit ugyan csak 1333-ban tűnik fel a Káta nembeliek kezén, de már ekkor legalább három generációra visszamenő örökjogú birtokuk volt, és neve összefüggésbe hozható a Csa-holyi ág 1230-as években élt őseivel, Panyit ispánnal.⁴⁶ Ennek testvére, Magas Lénárd már 1219-ben szerepel Kraszna megye távoli déli sarkában, Csizéren, ami értelemszerűen a fentieknél későbbi szerzemény lehetett.⁴⁷

A Farkasagmándok kis *genusa* ugyancsak az Érmelléken birtokolta Szentkirályt. Igaz, ez csak az 1330-as évektől mutatható ki,⁴⁸ de mivel az Agmándokat az ősfoglaló erdélyi nemzetségek között tartjuk számon, a Dés környékén a 14. század elején birtokló ágak viszont nem kapcsolhatók össze az érmellékivel, elválásuk és a szilágysági ág megtelepedése elég rég, vélhetően még 1241 előtt megtörténhetett.⁴⁹ A nemzetségi birtoklásban levő egyetlen tövisháti falut, Lelét, szintén a 13. században szerezhette meg a Szatmárból terjeszkedő Kaplyon nem, hiszen itt a Lelei ágon kívül 1334-ben a Károlyi ág több tagja is birtokolt, kiknek közös őse még a 13. század közepén élt.⁵⁰

Krasznaiban jószereivel csak közsabad nemzetségeket találunk. A somlyói birtoktestet (Somlyó, Perecsen, Csehi, Újlak, Györtelek) uraló Csolt nem ideérkezése Békés megyei törzsbirtokáról már akár a 11. században is végbemehetett, jelenlétük 1213-ban kimutatható, de a századfordulót nem érte meg, mert 1258/1259-ben túladtak itteni jószágaikon.⁵¹ Ez alkalommal említik a szomszédok között Virteka nb. (= nembeli) Maladét, aki a róla elnevezett Maladé falu területét bírta – utódairól (ha hihetünk a birtokaikat felkérő Batoriaknak) csak annyit tudunk, hogy 1448-ban szakadt

⁴⁵ A nemzetséghez sorolható Panit fia György 1213-ban Dörsöki Dörsökkel pereskedett (CDTrans I. 52. sz.) – ez közvetetten igazolja, hogy a Dörsökkel határos Csa-holyi már a birtokában volt (vö. Németh: *Szatmár* 41). 1271: CDTrans I. 312. sz.; 1275: uo. 335. sz.; 1277: uo. 354. sz.; 1279: uo. 369–370. sz. Vö. még Karácsonyi: *Nemzetségek 771–773*; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 33 (75. jegyzet). Csány többi része a Szentemágócs nembeliek kezén volt (lásd alább).

⁴⁶ CDTrans II. 784–785. sz. Vö. Engel: *Genealógia*, Káta nem 1. tábla: elágazás; 7. tábla: Csa-holyi.

⁴⁷ CDTrans I. 105. sz. Vö. 1341: uo. III. 56, 60, 63. sz.; Györffy: *Történeti földrajz* III. 507, 511. Korábbi írásomban félreérthetően fogalmaztam, azt sugallva, hogy Csizér sosem volt ténylegesen a Csa-holyiak birtokában (Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 33 [75. jegyzet]).

⁴⁸ 1344: AOkl XXVIII. 769. sz. Lásd még 1337: CDTrans II. 948. sz.; 1343: uo. III. 155–156. sz.; 1347: uo. III. 414. sz. stb. Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31.

⁴⁹ Makkai László: *Honfoglaló magyar nemzetségek Erdélyben*. Századok LXXVIII(1944). 163–191. 169. Sajnos, Szentkirály 1258. évi birtokosai, Becha és két fia, Péter és László (DF 263148) nem helyezhetők el a csak 1337-től induló családfán.

⁵⁰ 1334: CDTrans II. 816. sz. (vö. még 1345: uo. III. 298. sz.). A Leleiekre: 1337: uo. II. 961. sz. Vö. még Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31. A nemzetség elágazására Karácsonyi: *Nemzetségek 747–752*; Engel: *Genealógia*, Kaplyon nem 1. tábla: Károlyi, 6. tábla: Kaplyan (lelei).

⁵¹ 1213: CDTrans I. 48. sz.; 1258, 1259: uo. 229–230. sz. Vö. Karácsonyi: *Nemzetségek 401–405*; Györffy: *Történeti földrajz* III. 503; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 28.

magvuk.⁵² A Napkormeszték, akik valószínűleg Szabolcs megyéből származtak, 1227-ben kapták adományul Borzást, de kétes hitelű forrás szerint már a 11. század végétől a környéken éltek.⁵³ A bihari Turul nemzetség ősi birtokai a Berettyó mentén, Széplak környékén feküdtek,⁵⁴ melyhez a 13. század közepén a krasznai Ipp és a középkorban még Biharba számító (Márka)Szék csatlakozott, majd a család tagjai 1270 körül adományul nyerték a Szolnok megyei Zálnokot is.⁵⁵

1.4. Bár a Szilágyságra oly jellemző kisnemesség nagyobb része csak az 14. századból adatolható, aligha férhet kétség ahhoz, hogy zömüket visszavezethetjük az Árpád-korba.⁵⁶ Olyan famíliákról van szó, melyek kizárólag egy-egy – többnyire alacsony dombvidéken vagy kisebb folyóvölgyekben fekvő, általában kis lélekszámú – falut birtokoltak, sokszor azt is több ágra oszolva. Megfigyelhető, hogy ezek a jószágok néhány jól körülhatárolható földrajzi területen tömörülnek. Egyik ilyen térség az Érmellék, ahol Tasnád szűkebb környezetét gyűrűként övezte a kisnemesei falvak sora: Újnemet (első említése: 1297), Csög (1309), Kisszarvad (1310k), Tövised (1324), Detreh (1326), Kőrös, Mindszent (1329), Magasábrány (1306/1333), Pele, Szuna, Hatvan, Margitta (1334), Szodoró, Gesztes (1335), Bartavölgye (1334/1337), Dörsök (1339), Kávás (1334/1352) és Keszi (1359).⁵⁷ Az egyfalus nemesség másik törzsterületén, a Tövisháton, a Szilágy patak völgye-

⁵² 1259: CDTrans I. 230. sz.; 1448: DF 211097. Vö. Karácsonyi: *Nemzetségek* 1051; Györffy: *Történeti földrajz* III. 503, 517.

⁵³ [1090–1093]: CDTrans I. 6. sz. (kritikáját lásd: Zsoldos Attila: *A szent király szabadjai*. Bp. 1999. [Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 26.] 22–23); 1227: CDTrans I. 147. sz. A Gyümölcsénynek is nevezett Borzás területe ekkor még felölelte a mai Halmosd, Elyüs, Detrehe és Gyümölcsényes határát is. Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 503, 510–511; Kristó: *Erdély* 150–151; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31.

⁵⁴ Karácsonyi: *Nemzetségek* 1028–1031; Györffy: *Történeti földrajz* I. 576, 671; Engel: *Genealógia*, Turul nem 1. tábla: Széplaki (Ippi, Büdöskúti); Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 32–33. Benkő Loránd tévesen állítja, hogy a nemzetség neve történelmi konstrukció (*A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből*. Bp. 2009. 58–59) – az ugyanis előfordul a forrásokban is (1305: AOK I. 732. sz.; 1313: uo. III. 512. sz.; 1334: CDTrans II. 811. sz.). Más kérdés, hogy a bihari nemzetségnek aligha lehetett köze az Árpádokhoz, kiket Kézai *de genere Turul* származtat.

⁵⁵ [1270–1272]: CDTrans I. 300. sz. (vö. 1297: uo. 563. sz.). A nemzetség birtokait (köztük Ippet, Széket és Zálnokot) az 1327. évi osztálylevél sorolja fel (uo. II. 601. sz.). Ipp megszerzése a tatárjárás utánra tehető, hiszen a 13. század elején még a királyi udvarnokszervezethez tartozó bölényvadászok lakják (lásd 1.1. fejt.).

⁵⁶ A kivételek közé tartoznak a Désházáról és Sándorházáról nevezett családok: e falvak névtípusa eleve kései alapítást sugall, ráadásul kimutatható, hogy első birtokosaik, kikről nevüket kapták (*Dees*, illetve *Sandur*), a 14. század elején éltek (vö. CDTrans III. 66, 146, 955, 1014. sz.).

⁵⁷ 1297: CDTrans I. 563. sz.; 1309: uo. II. 115. sz.; [1310 körül], 1335: uo. II. 226, 859, 867. sz.; 1324: uo. II. 508. sz.; 1326: uo. II. 573. sz.; 1329: uo. II. 634. sz.; 1333: uo. II. 769/2. sz. (de vö. AOK II. 9, 920. sz.); 1334: DL 96173, CDTrans II. 801, 816. sz.; 1335: uo. II. 845–846, 871–872.

ében gyakorlatilag egy tömbben feküdtek a Fűrmenyesi (1307), Keresztúri (1313), Bőnyei, Dobai (1327), Szilágyszegi (1329), Vérvölgyi, az egyik Adi (1334), Menyői (1337), Désházi (1343), Baksai (1348), Szentkirályi (1350), Sándorházi (1357) és Csompaszi (1368) családok névadó birtokai, kissé nyugatabbra pedig a Sámsoniaké (1299/1348).⁵⁸ Kraszna megyében az egyfalus nemesek birtokai szórtabban helyezkedtek el, de többnyire a valkói uradalom határai mentén vagy testébe ékelődve: Bán, Ráton, Báldon, Bülgezd (1323), Varsolc és Benseitelke (1341).⁵⁹

Jó okunk van azt feltételezni, hogy az egyfalus nemesek zöme az államalapítás kori közsabadok egyenesági leszármazottja, akiknek sikerült megőrizniük szabadságukat (vállalva az ezzel járó terheket) és anyagi függetlenségüket. Lakóhelyeik tehát a 10–11. században beköltöző magyar népelem főbb megtelepedési területeit jelzik (összhangban a településnevek által sugallt képpel).⁶⁰ Másik részük (elsősorban tövishátiak és krasznaiak) a várszervezetben szolgáló kötött szabadok, a várjobbágyok sorából emelkedett fel, amit – láthattuk – egyes esetekben (Ad, Doba, Désháza) forrásadat is alátámaszt,⁶¹ máskor (Bartavölgye, Detreh, Gesztes, Bülgezd, Ráton, Bán, Szilágyszentkirály, Vérvölgy, Baksa, Sándorháza stb.?) a birtok elhelyezkedéséből vagy prédiumpjellegéből sejthető.⁶²

A kisenemesi falvak – az egyházi birtokok mellett – a középkor végéig a szilágysági birtokszerkezet állandó elemei maradtak: legtöbbszörük 250–300 év után is ugyanazon család birtokolta, mint az Anjou-kor elején. Ritkán fordult elő, hogy valamelyik egy-egy nagyobb birtoktest részévé vált volna, mert a szapora, sok ágra szakadt kisbirtokos családokat nem fenyegette a teljes magszakadás veszélye, így jószáguk sem került eladományozásra, ugyanakkor a jelentősebb birtokszerzés és tartós felemelkedés is ritkaságszámba ment. A szétaprózott birtokokat felvásárolni is túl körülményes volt. Leginkább házasság révén cseréltek gazdát néhány telkes jószágrészek, de mivel a feleségek szintén a kisenemesi rétegből kerültek

sz.; 1337: uo. II. 948. sz.; 1339: uo. II. 1040. sz.; 1352: uo. III. 668. sz. (de vö. uo. II. 795. sz.); 1359: uo. III. 1064, 1092. sz.

⁵⁸ 1307: CDTrans II. 72. sz.; 1313: uo. II. 214. sz.; 1327: uo. II. 592, 612. sz.; 1329: uo. II. 634. sz.; 1334: uo. II. 801, 813. sz.; 1337: uo. II. 961. sz.; 1343: uo. III. 146. sz.; 1348: uo. III. 445, 457, 475. sz.; 1350: uo. III. 572. sz.; 1357: uo. III. 955. sz.; 1368: DocRomHist C, XIII. 460. Az 1299-ben említett Desew comes a Sarmaságiakkal folytatott pere alapján Sámson birtokosa lehetett (CDTrans I. 579. sz.).

⁵⁹ 1323: CDTrans II. 466. sz.; 1341: uo. III. 73–74. sz. Benseitelke a mai Varsolc része volt (vö. uo. III. 74, 587, 591. sz.). A Máront 1312-ben adományul nyerő Ivánka fia István magister (uo. II. 198/2. sz.) nem a szomszédos Bánról származott, hanem a Gútkeled nb. Bánházi család sarja volt (vö. Németh: *Szatmár* 16–17).

⁶⁰ Vö. Kristó: *Erdély* 76.

⁶¹ 1334, 1335: CDTrans II. 813, 856. sz.; 1362: DocRomHist C, XII. 87–89; 1414: ZsOkI IV. 1879. sz.; 1424: uo. XI. 495, 723. sz.

⁶² Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 507.

ki, a birtokok is e körön belül maradtak, csak az egy falun belül jelen levő birtokosok spektruma lett egyre szélesebb, *portio*juk pedig egyre kisebb. Ezért a továbbiakban nem tartom feladatommak e törpe részirtokok sorának nyomon követését,⁶³ csupán a szemléltetés kedvéért hozok fel majd néhány példát a maga helyén.

1.5. Az eddigi kategóriáktól eltérően a 2-6 falu felett rendelkező középbirtokosság csak a 13. század második felében alakult ki a Szilágyságban, ahogy az ország más részein is.⁶⁴ Az idesorolható családok azok közül verbuválódtak, akik személyi kapcsolatokat építettek ki az országos elittel (ispánok, bárók), esetleg magával a királyi/íjjobb királyi udvarral, és így profitálhattak koruk társadalmi átalakulásából: részint adományul nyerve a szétporladó királyi birtokállomány egy-egy darabját, részint pedig felvásárolva a lecsúszó elemek (pl. várjobbágyok, elszegényedő *serviensek*) földjeit.

Eredetét tekintve a középbirtokosi réteg több forrásból táplálkozott. Egyfelől közéjük kerültek a kisebb nemzetségek felbomlásával kialakult családok (pl. Káta nb. Csaholyi, Turul nb. Széplaki) – az ő birtokszerzéseikről a fentiekben már szót ejtettem. Jelentős részük a helyi közsabadok sorából emelkedett fel. Közéjük tartoztak a Dédácsiak, kiknek ősei talán már az 13. század elején Dédácson és a szomszédos Lecsméren éltek.⁶⁵ A család 13. század közepén élt tagja, Márk a *comes* mellett báni címmel is feltűnik, amiből talán – közvetlenül ki nem mutatható – vicebáni tisztségére következtethetünk. Fiai 1283-ban megvásárolták a Dédáccsal szomszédos Ottomány földet, unokái 1318-ban Lecsmért, míg Péra (a mai Krasznahályfalva) és Girolt megszerzésének idejét nem ismerjük, csak azt, hogy 1311-ben, ill. 1356-ban már a kezükön voltak.⁶⁶ Hasonló terjeszkedés figyelhető meg Szarvadi Hégen *comes* és fiai, Gógán bán és László *comes*, sólyomkői várnagy (1309), külsőszolnoki ispán esetében, akik ősi birtokuk, Szarvad (1279) és a vele szomszédos Szentmiklós (1322) mellé 1258-ban megvásárolták Szilvást, 1298-ban a bihari Bályokot, 1309-ben pedig Csög negyedét, s közben a Száznagyiaktól, illetve a Tomaj nembeliéktől kaptak

⁶³ Ezt egyébként a források töredékessége mellett a genealógiai szálak összekuszálódása is lehetetlenné tenné, hiszen sokszor ugyanazon előnév különböző családokat rejt, máskor pedig ugyanaz a familia használ többféle előnevet (vö. Engel: *Ung megye* 9–26).

⁶⁴ Vö. Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Bp. 2002². (a továbbiakban: Szűcs: *Az utolsó Árpádok*) 90–97, 179–193; Engel: *Ung megye* 50, 70; Fügedi: *Elefánthyak* 150–154, 178–182. stb.

⁶⁵ 1208-ban az ippai bölényvadászok vádolták meg Gunter fiait, Ananiást, Azariást és Misáelt, hogy jogtalanul foglalták el Dédács földjét, de állításukat utóbb visszavonták (CDTrans I. 36. sz.). Azariást 1214-ben lecsméri lakosnak mondják (uo. I. 73. sz.). Az Ananiás/Ányos név a későbbiekben is előfordul a Dédácsi családban (vö. uo. III. 792, 811, 1078. sz.).

⁶⁶ 1283: CDTrans I. 397. sz.; 1311: uo. II. 185. sz.; 1318uo. II. 290. sz.; 1356: uo. III. 827. sz. Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 512, 516–517, 518.

közeli földeket (Körmöd, Leustah, Illye stb.) ideiglenes használatra, betelepítés céljából (1297, 1299).⁶⁷ A Horvátiak ősei 1270-ben kapták adományul Horvát várföldet, melynek határai a későbbi Petenyefalva és a két Sereden területét is magukba foglalták; utódaik a távolabb fekvő Kaznacsot is bírták (1341).⁶⁸

Más esetekben nem tudjuk hasonló pontossággal rekonstruálni a birtokgyűjtés folyamatát, csak végeredményét konstatálhatjuk: a 13. század végén, 14. század elején a Cégényi család birtokában az ekkor még Szatmár megyei Cégény (1279) és Kisnagyfalva (1347),⁶⁹ a Száznagyai család kezén Szakácsi, Gyuró, Kegye ősi birtokok, illetve Szarvad és Csög egy-egy része (1297),⁷⁰ a Sarmaságiak kezén Sarmaság (1299) és Sziget (1303) volt,⁷¹ az Adi családnén (nem azonos a hasonnevű, de várjobbágyi eredetű familiával!) Ad, Haraklyán (1314) és Mocsolya (1349),⁷² az Alfürményesiekén Alfürményes, Paptelek és két azonosíthatatlan helység (*Kyrylzska*, Nagyhatár, 1332),⁷³ a Pacaliakén Pacal (1337) és Bajon (1359),⁷⁴ a Genyéteiekén Lüki (1338), Genyéte, Kispacal (1345) és a bihari Monostorosábrány (1369),⁷⁵ a Szériekén pedig a szatmári Pálfalva mellett Erked (1349) és Szer (1357) is.⁷⁶ Ide számítjuk a Récseieket is, jölehet 1300 táján nagy valószínűséggel csak Récse volt a kezükön, de ehhez kiterjedt földek tartoztak a Meszes alján, ahol a következő évtizedekben két új falut (Kisrécse [a mai Gurzófalva] és az azóta elpusztult Pálvára) telepítettek, 1314-től kezdve pedig Erdélyben

⁶⁷ 1258: DF 263148; 1279: CDTrans I. 372–374. sz.; 1297: uo. I. 563. sz.; 1298: CDHung VI/2. 152–153; 1299: CDTrans I. 585. sz.; 1300: uo. I. 603. sz.; 1309: uo. II. 115. sz.; 1322: uo. II. 440. sz. Hégen fia László ispáni tisztségére uo. II. 226. sz. Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* 32. A Szarvadiakat Györffy (*Történeti földrajz* III. 507) indokolatlanul kapcsolja a Turul nemzetséghez.

⁶⁸ 1270: CDTrans I. 283. sz.; 1326: uo. II. 574. sz.; 1341: uo. III. 73. sz. Sereden 1323 előtt települt, ekkor már a Horvátiak (?) itteni ága is Seredeni néven szerepel (uo. II. 466. sz.). Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 512–513, 514, 519.

⁶⁹ 1279: CDTrans I. 372. sz.; 1347: AOkl XXXI. 906. sz. Vö. még Németh: *Szatmár* 39.

⁷⁰ CDTrans I. 563, 603. sz.

⁷¹ 1299: CDTrans I. 579. sz.; 1303: uo. II. 27. sz.

⁷² 1314, 1334, 1335, 1337: CDTrans II. 222, 813, 856, 930. sz.; 1349: uo. III. 506. sz. (vö. DF 255146!).

⁷³ CDTrans II. 755. sz.

⁷⁴ 1337: CDTrans II. 959, 971. sz.; 1359: uo. III. 1078, 1091. sz.

⁷⁵ 1338: CDTrans II. 977. sz. (vö. még uo. 959. sz. is); 1345: uo. III. 268. sz.; 1369: *A nagykálói Kállay család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai.)* Szerk. Szentpétery Imre. I–II. Bp. 1943. (A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kiadványai 1–2.) (A továbbiakban: KálLt) II. 1621. sz. Lásd még: 1386: DF 254811. Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* 32.

⁷⁶ 1349: CDTrans III. 503. sz.; 1357: uo. III. 961. sz.; 1358: uo. III. 1014. sz. Vö. még Németh: *Szatmár* 212; Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* 33.

is számos birtokot szereztek.⁷⁷ Talán érvényes mindez a Keceli család tagjaira is, akik ugyan csak az 1340-es évektől bukkannak fel a forrásokban, de a századelőig biztosan visszavezethetők, hiszen már évtizedekkel 1341 előtt megalapították Felkecel román falut Kecel nevű birtokuk határán.⁷⁸

A középbirtokosok harmadik csoportja távolabbi megyékből érkezett a Szilágyságba, jellemzően familiárisi kapcsolataik révén szerevezve itt jószágot az Árpád-kor utolsó évtizedeiben. Ezt példázzák a Borsodból jött Parasznaiak, akik a Miskolc nb. Panit bán által 1263-ban királyi adományként nyert Bagos és a hozzá tartozó Monyorós nevű földet – részint adomány, részint csere címén – kapták meg 1285-ben a bán fiától, kinek *serviensei* voltak.⁷⁹ Az Endrédi család tagjai feltehetően a Borsák szolgálatában jutottak Máron birtokába, mely ezek valkói uradalmával volt határos.⁸⁰ Ilosva, Lompért és Majád talán az Erdélyben meggyökerezett nógrádi nemzetségek (Kökényesradnót, Tomaj) közvetítésével került a szintén Nógrád megyei Dráhiak kezére.⁸¹ A csaholyi birtoktestbe ékelődő Orbó a 14. században már a Szabolcs megyei Magyiaké volt – megszerzésére vélhetően a szintén nyírségi Cсахolyiak familiárisaiként kerítették sort.⁸²

1.6. A középnemesség kialakulásával párhuzamosan ment végbe a nagybirtok megszűlése is. E folyamat főszereplői között egyetlen szilágysági gyökerű családot sem találunk⁸³ – a szomszédos megyék előkeleői terjeszkedtek térségünk irányába. Talán azért, mert a 13. század elején-közepén a helyi társadalmi elit országos viszonylatban túl szerény anyagi lehetőségekkel és túlságosan kis presztízzsel rendelkezett ahhoz, hogy tartós kapcsolatokat építsen ki a királyi udvarral, ami ekkoriban még elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a királyi birtokállomány eróziója nyújtotta lehetőségekkel élni tudjanak (adományok kieszközlése, anyagi és kapcsolati tőke gyűjtése, valamint területiális bírói jogkörök elnyerése formájában). A század végén aztán, mikor regionális magánhatalmuk már

⁷⁷ 12[70–1272]: CDTrans I. 303. sz.; 1352: uo. III. 642, 649. sz. Pálvára és Kistrécsé lokalizálásához: 1359: uo. III. 1112. sz. Erdélyi szerzeményeikre lásd: Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31 (65. jegyzet). Vö. még Györfly: *Történeti földrajz* III. 519.

⁷⁸ 1341: CDTrans III. 73. sz.; 1342: uo. 94. sz. Lásd még: [1345k]: CDTrans III. 10. sz.; 1345: uo. 248, 269, 290. sz.; 1349: uo. III. 532, 538. sz. stb.

⁷⁹ 1263: CDTrans I. 242. sz.; 1285: uo. 419. sz.

⁸⁰ 1312: CDTrans II. 198/2. sz. Vö. Németh: *Szatmár* 77.

⁸¹ 1321: CDTrans II. 416. sz. Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31.

⁸² 1355: CDTrans III. 811–812. sz.; 1366: PerényiLt 116. sz.; 1369: uo. 119. sz. (Magyi Miklós fia János ősi birtokának mondják, mely a zavaros időkből a Szarvadiak kezére került). Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 33.

⁸³ Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 28–30.

kellőképpen megerősödött, a legkitartóbbak, a központi kormányzat akaratával is szembe fordulva, tartományuraság kiépítésébe kezdhettek.⁸⁴

Nem meglepő, hogy a Szilágyságban is azok jutottak a legmesszebbre az uradalomépítés terén, akik a legkorábban léptek a fentebb vázolt útra. A Gútkeled nemzetség Sárvármonostori főágának egyik ágából származó Miklós fia Pál már 1246 előtt megszerezte a Szamos menti Szilágy birtokot, mely a Szilágy pataktól a Láposig terjedt, vagyis a későbbi aranyosi uradalom magvát és a Kővár-vidék nyugati és déli részét foglalta magába.⁸⁵ A jelzett időpontban innen már egyes falvakat, az év második felében pedig a birtoktest széplaki felét engedte át tekintélyes rokonának, Gútkeled nb. István országbírónak (1245–1246), ill. nádornak (1246–1247), de ezt Pál vagy fia, Lothárd később visszaszerezhetette, mert István ágát többé már nem említik a térségben.⁸⁶ A birtokon, a Lápos folyó mellett már 1246-ban vár állott (ami valószínűleg a későbbi Kővárral azonosítható), az aranyosi vár megépítésére viszont a jelek szerint csak 1317/8-ban került sor, vagyis ez már nem a Gútkeledéhez köthető.⁸⁷

Szintén az 1240-es évekig nyúlnak vissza a valkói uradalom gyökerei is: ennek magját képező Zovány, Nagyfalú és Valkó birtokokat 1249-ben kapta adományul IV. Béla király egyik legbefolyásosabb bárója, Geregye nb. Pál országbíró (1248–1254),⁸⁸ aki – törvényes és törvénytelen eszközökkel egyaránt – kiterjedt birtokokat szerzett a Réz-hegység túloldalán, a Berettyó és a Körösök völgyében, sőt Kalotaszegen is (megvetve az adorjáni, sólyomkői, körösszegi, sebesvári és almási uradalmak alapjait). Fiai 1277/8-ban már fel is lázadtak IV. László király (1272–1290) ellen, de az

⁸⁴ Lásd pl. Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Bp. 1979. 150–159, 185–187; Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok*. Bp. 1986. 115–181; Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok* 154–161.

⁸⁵ Kicsi a valószínűsége annak, hogy Szilágy a Gútkeledék ősi birtoka lett volna, mert – láthatóan – 1231-ben erdőuradalomként említik (ÁÚO XI. 232–233), ami nemzeti föld esetén példa nélküli eset lenne, így inkább az tűnik elfogadhatóbbnak, hogy akkor még királyi kézben volt.

⁸⁶ 1246: CDTrans I. 202–203. sz. A két ág genealógiai kapcsolatát eltérően rekonstruálja Karácsonyi János (*Nemzetségek* 476. skk, 508. skk) és Engel Pál (*Genealógia*, Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág 1–2. tábla). Karácsonyi azzal magyarázza István országbíró ágának kiszorulását, hogy Pál majádi (Sopron vm) birtokát adta itteni részeikért cserébe (*Nemzetségek* 517), de egykorú forrásunk szerint Majádót nem elcserélte, hanem 1260 körül eladni kényszerült (vö. CDTrans I. 299. sz.). Miklós alágának története: Karácsonyi: *Nemzetségek* 485–488.

⁸⁷ 1246: CDTrans I. 202. sz. A Gútkeled nb. Lothárd bán részére adott itteni vámengedély még 1270 körül és 1292-ben is csak faluként szól Aranyosról (uo. I. 299, 386, 507. sz.), míg egy 1319. évi oklevél 1317-es események elbeszélése során, jóllehet számos vár megvívásáról is szót ejt, Szilágyot csupán birtoknak nevezi (uo. II. 323. sz.). 1318-ban azonban már a király szilágyi várnagyát említi (AOK V. 124–125. sz.). Vö. Engel: *Archontológia* I. 268; Hegyi: *Szilágyság hovatatozása* 29, 30.

⁸⁸ 1249: CDTrans I. 209. sz. Geregye nb. Pál pályafutására Karácsonyi: *Nemzetségek* 461–464; Szűcs: *Az utolsó Árpádok* 24, 156–157.

uralkodónak ekkor még elég hatalma volt arra, hogy leverje és kivégezze őket.⁸⁹ Mivel azonban minden birtokukat (ideértve Valkót és tartozékait is) a Geregyék leverésében jeleskedő Borsa nb. Tamás fiai, Kopasz és testvérei kapták adományul, a tiszántúli tartományurasság kiépülése nem torpant meg, csak cégért váltott.⁹⁰ A valkói uradalmat valószínűleg már a Borsák kerekítették ki a Krasznához tartozó maradék várföldekkel (lásd 1.1. fejt.), azt viszont nehéz megmondani, hogy a valkói vár építése az ő nevükhöz avagy a Geregyékéhez fűződik-e.⁹¹ Valószínűleg a Tamás-fiakkal együtt vetette meg a lábát Kraszna megyében a Borsa nemzetség másik ága is, melynek kezén utóbb Kémert (1318) és Dohot (1337) találjuk.⁹²

Az előbbiekhöz viszonyítva szerényebb uradalmat tudott kiépíteni magának a Győr megyéből egy évtizedes késéssel érkező Pok nb. Móric királynéi udvarispán (1251–1259), aki 1258 végén megvásárolta a Csolt nembeliek Kraszna megyei jószágait, vagyis Somlyót, Perecsent, Csehit, Újlakot és Györtelkét.⁹³ Ezek mellé a későbbiekben ő vagy fia, Miklós erdélyi vajda (1277–1278, 1315–1316), a Meggyesiek őse Hídvég és Szécs falvakat is megszerezte, Somlyón pedig várat épített.⁹⁴ Ebbe a súlycsoportba tartozott az István ifjabb király egyik oszlopos híve, Kökényesradnót nb. Mikud dobokai ispán (1268, 1276) és szőrényi bán (1275–1276) által Szolnok megyében – feltehetően az 1260-as évek végén vagy az 1270-es évek elején – kialakított birtoktest is: fiai 1300-ban a Szamos menti Damlyont, Debrent, Solymost, Mont és négy elnéptelenedett falut engedtek át leánynegyedként Monoszló nb. Egyednek, 1310-ben pedig az ekkor még Szolnok megyéhez számító Egregy birtok tűnik fel kezükön.⁹⁵ Erősség építéséig nekik azonban itt nem sikerült eljutniuk.

⁸⁹ Szűcs: *Az utolsó Árpádok* 411–414; Tudor Sălăgean: *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*. Cluj-Napoca 2003. (Bibliotheca Rerum Transsylvanicae XXXI.) 181–185.

⁹⁰ Karácsonyi: *Nemzetségek* 224–231; Györffy: *Történeti földrajz* I. 579, III. 505. Lásd még Zsoldos Attilának e kötetben közzétett tanulmányát.

⁹¹ Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 505, 522; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 28–29.

⁹² A Kémeriek és a Tamás-fiak rokonságára Engel: *Genealógia*, Borsa nem 1. Kopasz ága 1–2. tábla. 1318: CDTrans II. 310. sz.; 1319: uo. 317, 324. sz.; 1320: uo. 385–387. sz.; 1337: uo. 945. sz.; 1338: uo. 974, 977. sz. Vö. még Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31.

⁹³ 1258: CDTrans I. 229. sz. A tartozékokat az 1259. évi iktatólevélből (uo. 230. sz.) ismerjük. 1258/9-ben Móric mellett sógora, Rátót nb. Roland nádor is vevőként szerepel, de utódai már nem fordulnak elő Somlyó birtokosai között – vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 28.

⁹⁴ 1319-ben Móric fiai Szécsent már familiárisaiknak engedik át (CDTrans II. 319. sz.). Hídvég 1351-től szerepel Somlyó tartozékai között (uo. III. 629. sz.). A somlyói várra Engel: *Archontológia* I. 415; Adrian Andrei Rusu: *Castelarea carpatică*. Cluj-Napoca 2005. 535–536.

⁹⁵ 1300: CDTrans I. 595. sz.; 1310: uo. II. 174. sz. Vö. Karácsonyi: *Nemzetségek* 795–799; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 34.

A tatárjárás után érkező úri nemzetségek némelyikének csupán egy-két falu megkaparintására futotta. Ide sorolandók azok a Szentemágócs nembeliek, akik Bodrog és Szatmár megyei jószágaik mellé 1244-ben és 1257-ben megvásárolták Csány háromnegyedét⁹⁶ vagy a Tomaj nem Tomaji (dunántúli) ága, mely 1299-ben a Zilah melletti Ilyét és a Kraszna közelében feküdt *Leustahot* birtokolta.⁹⁷

Az 1300 körüli szilágysági birtokviszonyokat röviden tehát így jellemezhetjük: az egykor jelentős királyi birtoklás teljesen eltűnt a két megyéből, az egyházi birtokok száma elenyésző maradt, a világi birtokosok zöme pedig a politikailag súlytalan egyfalus nemességből került ki. A 14. század első évtizedében a térség (akárcsak a környező megyék) Borsa nb. Kopasz nádor és testvérei, valamint a velük szövetséges⁹⁸ Gútkeled nb. Lothárd-fiak fennhatósága alatt állott, ami abban is megnyilvánult, hogy számos helyi kis- és középbirtokos az ő szolgálatukba szegődött: a Borsák *serviensei* közt találjuk a rokon Kémeri „Kopasz” Dezső mellett Tövisedi Istvánt és Mihályt, valamint Szarvadi Hégen fia Lászlót, a Gútkeledekében pedig Sámsoni Dezsőt.⁹⁹

2. Az I. Károly-kori restauráció és következményei (1317–1341)

A Borsák és a Gútkeledek azonban csak rövid ideig örülhettek regionális uralmuknak. Amilyen látványosan emelkedtek fel, olyan gyors és megsemmisítő volt a bukásuk is. Noha a trónharcok alatt Borsa nb. „Kopasz” Jakabot és testvéreit többnyire az Anjouk táborában találjuk, sőt előbbi egy darabig I. Károly (1301/1310–1342) nádora is volt,¹⁰⁰ tartományúri habitusuk mégis szükségszerűen összetűzésbe sodorta őket a hatalma megerősítését célul kitűző uralkodóval. E küzdelem kimenetele jól ismert: a Borsák első lázadásakor, 1315 elején a király hadvezérének (Jánki Tamás beregi ispánnak) a kezébe jutott – egyebek mellett – Gilvács és Kővár (*Cheewar*) vára, s jöllehet utóbbit a második lázadás idején, 1316/17 fordulóján Ko-

⁹⁶ 1244: CDTrans I. 197. sz.; 1257: uo. 228. sz. Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* 31. Arra, hogy a Szentemágócs nemzetség ezen kevésbé ismert ága Szatmár és Bodrog megyében is birtokolt: Németh: *Szatmár* 59–60.

⁹⁷ 1299: CDTrans I. 585. sz. Vö. Karácsonyi: *Nemzetségek 1020–1021*; Györffy: *Történeti földrajz* III. 513–514, 517.

⁹⁸ E kapcsolatban természetesen a Borsák játszották a domináns szerepet.

⁹⁹ 1318: CDTrans II. 324. sz.; 1324: uo. 508. sz. Szarvadi László a Borsák sólyomkői várnagya és külsőszolnoki alispánja is volt (1309: uo. 115. sz.; [1310k]: uo. 226. sz.). A Borsák és a Lothárd-fiak szövetségére uo. II. 323, 336, 508, 561. sz.; AOKl XIII. 212. sz.

¹⁰⁰ Kristó Gyula: *I. Károly király főúri elitje (1301–1309)*. Századok CXXXIII(1999). 41–62. 47–48.

pasz fia, Bekcs és unokaöccse, Loránd fia István felgyújtotta és elfoglalta, a fogságba esett várnagy, Elefánti Dezső – kiszabadulása után – 1317 folyamán Valkót is bevette, Szilágy birtokot pedig elfoglalta. S bár Valkó várának 1317–1318 fordulóján még ki kellett állnia a Borsákkal szövetséges Mojs fia Mojs ostromát (aki elfogta az itteni várnagyot, Geszti Kenézt, és lófarokhoz kötve hurcoltatta), a szilágysági tartományúri birtoklásnak ekkortól befelezett.¹⁰¹ Ez idő tájt vehette birtokba és csatolhatta az aranyosi uradalomhoz I. Károly a fiú utódok nélkül 1313-ben (vagy kevéssel utána) meghalt Monoszló nb. Egyed tövisháti birtokainak a zömét (kivéve Monfalut, lásd alább).¹⁰²

Károlynak, aki láthatóan felismerte, hogy az erős központi hatalom csakis a várak birtoklásával biztosítható,¹⁰³ esze ágában sem volt ismét szétosztogatni saját párthívei között a vérrel-verítékkal szerzett jószágokat, így a következő negyedszázadban a két megye négy erősségéből három (Valkó és Kővár mellett az újonnan épített Aranyos is, lásd fent, 1.6. fej.), nagyszámú tartozékaikkal együtt, tartósan királyi kézben maradt, kinek földesúri hatalma ezáltal a két megye területének mintegy felére kiterjedt. Visszaállt tehát a királyi birtoklásnak az Árpádok fénykorában jellemző túlsúlya. Mi több, ezt a későbbiekben a királyi várnagyok telepítő tevékenysége,¹⁰⁴ illetve túlbuzgó erőszakossága is tovább gyarapította. Utóbbi Valkó esetében különösen jól dokumentálható: már 1326-ban arról értesülünk, hogy a zoványi királyi népek Kaznacs nagy részét elfoglalták (igaz, utóbb vissza is adták), 1341-ben pedig, mikor a valkói uradalom eladományozására került sor, szinte minden szomszédja (Horváti, Detreházi, Borzásai, Csaaholyi, Serezeni, Zeleméri családok, erdélyi püspök) ellentmondással élt egyik-másik tartozék iktatásánál, azt hangoztatva, hogy azokat korábban Orros Miklós vagy Chemburg várnagy tőlük foglalta el.¹⁰⁵ Nem tudhatjuk, álláspontjuk mennyiben felelt meg az igazságnak, tény viszont, hogy a birtokok közül csak Felkecel került vissza a Keceliek kezébe.

¹⁰¹ 1318: CDTrans II. 304. sz.; 1319: uo. 323. sz.; 1324: uo. 508. sz.; 1326: uo. 561. sz.; 1329: AOKI XIII. 212. sz. Vö. Engel Pál: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. = Uő.: *Tanulmányok* 320–408. (a továbbiakban: Engel: *Újraegyesítés*) 339–340, 342–343, 344–345, 349; Kristó Gyula: *I. Károly király harca a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok CXXXVII(2003). 296–347. 318–319, 320–322, 329, 331–332. Lásd még Zsoldos Attila itt közölt tanulmányát. *Cheewarat* Fügedi nyomán Engel és Kristó is Szilágycsehvel azonosította, itt azonban a középkor folyamán nem állott vár, ellenben a hangalak és az előzmények ismerete (ti. a Gútkeled nb. Lothárd-fiak birtoklástörténete) megengedik a Kővárral való azonosítást (vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 30).

¹⁰² Egyed 1313-ban végrendelkezett Nagyszombaton, 1317-ben már biztosan néhai (vö. alább 114. jegyzet). Birtokainak többsége (Solymos, Debren, Damlyon stb.) később az aranyosi uradalom tartozékai között bukkan fel – lásd ZsOKI I. 599. sz.

¹⁰³ Engel: *Vár és hatalom* 169, 173–177.

¹⁰⁴ Vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 507.

¹⁰⁵ 1326: CDTrans II. 574. sz.; 1341: uo. III. 73. sz.

Az uralkodó nemcsak a várak vagy birtoktestek, de az egyes falvak osztogatása tekintetében is szűkmarkúan bánt híveivel. Ezek jóformán csak a hűtlenségbe esett kisebb birtokosok jószágaiból részesültek. Így kapta meg a sárosi ostrom és a rozgonyi csata során magát kitüntető Báni István *magister* a hűtlenné lett Endrédiék Máron nevű birtokát (1312),¹⁰⁶ majd Szécsényi Tamás vajda fő familiárisa, Hontpázmány nb. „Pogány” István küküllővári várnagy (1332–1335) Almásszentmihályt és Almásszentmáriát a Borsák hagyatékából (1332),¹⁰⁷ és valószínűleg a szántói Petőfi család őse, Zsidó nb. Pető szatmári (al)ispán (1317–1321, 1322–1330) is Szántót és Szilvást (1317?), melyeket talán a Szarvadiaktól koboztak el.¹⁰⁸ Nem világos, miként került Bagos és Monyoród a Paraszniai (Hernádnémeti) család kezéből az Anjou-kori arisztokrácia élvonalába emelkedő Szécsiekhez – mindez talán összefügg azzal, hogy utóbbiak 1322-ben adományul nyerték anyai nagypajuk, Miskolc nb. Panit bán (a két falu korábbi birtokosa, lásd fent) összes jószágát, miután annak atyafisága a lázadókhöz csatlakozott.¹⁰⁹ A szilágysági harcokban kitűnt vezérek (Bátori János, Elefánti, Geszti, Jánki) egyike sem itt kapta meg szolgálatai jutalmát, Pok nb. Meggyesi Miklós pedig, aki rövid ideig Károly erdélyi vajdája volt (1315–1316) – igaz, pályafutását kudarc kísérte –, meg kellett elégedjen azzal a kétes elégtétellel, hogy ő maradt a két megye egyetlen nem-királyi várura. Gyarapodás helyett éppen-séggel somlyói uradalma megcsonkítására kényszerült: 1319-ben Szécsent engedte át rokonainak, Becsegergely nb. Luka fiainak, a Fülöpösiek őseinek fegyveres szolgálatukért, majd ismeretlen időpontban (de 1338 előtt) Újlakot is Sutak nevű familiárisának.¹¹⁰

¹⁰⁶ 1312: CDTrans II. 198/2. sz. Györffy a Kraszna megyei Bánhoz, Németh Péter a Gútkeled nb. Bánháziakhoz (Adonyiakhoz) köti Báni Istvánt (Györffy: *Történeti földrajz* III. 510; Németh: *Szatmár* 16, 77) – István *magisteri* címe alapján az utóbbi álláspont tűnik valószínűbbnek, bár Adonyi István csak 1326-tól szerepel a forrásokban – vö. Engel: *Genealógia*, Gútkeled nem 4. Egyedmonostori ág, 1. tábla: Adonyi, Pelbárhidi.

¹⁰⁷ 1332: CDTrans II. 759–760, 764. sz. Tisztségére Engel: *Archontológia* I. 355, II. 196–197.

¹⁰⁸ Pető ispán (vö. Engel: *Archontológia* I. 188, II. 194, 220) 1317-ben szerezte első Szatmár megyei birtokait (DocRomHist C, XIII. 384), ez hozzávetőlegesen keltezi Tasnád melletti birtoklását is. Fiát először 1358-ban említik Szántói előnévvel (CDTrans III. 1006. sz.), a két birtokot pedig konkrétan 1373-ban mondják az övének (DL 6102). Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 32 (69. sz. jegyzet).

¹⁰⁹ 1322: CDTrans II. 423. sz. (vö. még 1312: AOKI III. 372. sz.). Bagos és Monyoród 1341-ben tűnik fel először a Szécsiek birtokában (CDTrans III. 73, 75. sz.). Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 33 (79. sz. jegyzet).

¹¹⁰ 1319: CDTrans II. 319. sz. (A kedvezményezett azonosítását lásd Németh Péter: *Két szatmári család eredetéről. A Becsegergely nemzetség szatmári ága.* = *Studia professoria – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára.* Szerk. Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva. Bp. 2005. 233–237.) Sutak testvére, Miklós 1338-ban már Kárásztelek szomszédja (CDTrans II. 977. sz.), tehát Újlak birtokosa, melyet egy 1351. évi oklevél szerint Meggyesi Miklóstól és/vagy fiától, Mórictól kapott (uo. III. 629. sz.). Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31 (63. a. jegyzet), 33 (77. jegyzet).

A fenti, szerénynek mondható birtokforgalom egyúttal azt is jelentette, hogy a lázadásban besározódott köznemesség nagy része elkerülte a komolyabb megtorlást. Ennek mikéntjéről a Csák nb. Mátéhoz csatlakozott Dráhiak esetében értesülünk, kiknek Szécsényi Tamás erdélyi vajda 1321-ben visszaadta a király által neki adományozott Majádot, Ilosvát és Lompértot, cserében viszont végleg lemondtak nógrádi jószágaikról az ő javára.¹¹¹ Kémeri „Kopasz” Dezső ellenben – jöllehet egy ideig valóban nagyhatalmú rokonainak, a Borsáknak szolgált – nem hűtlensége miatt vesztette el egy időre (1321–1335) névadó birtokát a hadakozás során magát kitüntető Jáнки Tamás javára, hanem mert 1318-ban és 1319-ben elmulasztotta kifizetni veje váltságdíját, akiért korábban kezességet vállalt.¹¹²

Bár ugyancsak az országgyesítő küzdelem során emelkedett fel, Tomaj nb. Losonci Tamás (a Bánfiak őse) tövisháti terjeszkedési kísérlete már nem királyi birtokadományokon alapult, igaz, nem is járt nagy sikerrel: az Alfürményesiek birtokait betelepítés ürügyével és örökösödési szerződés alapján vette át (1332), Ilyét pedig unokatestvéreitől, a Tomaj nb. Tomajiaktól szerezte meg ismeretlen úton-módon (1335).¹¹³ Később már nem fordul elő a térségben – ide majd csak dédunokái fognak visszatérni a 15. század elején. A király másik oszlopos erdélyi hívének, Gerendi Miklósnak az utódai még gyorsabban kivonultak a térségből: a Monoszló nb. Egyedtől leánya kezével kapott Mont már 1324-ben elcserélték a Doboka vármegyei Bogácsért, melynek birtokosai, a Felkapusiak így átköltöztek a Szilágyságba, és a Moni család őseivé váltak.¹¹⁴

A Lackfi család őse, a királyi udvarba amúgy is csak az 1320-as években bekerült Hermán nb. Lack székely ispán (1328–1343) szintén magánúton kovácsolta össze margittai uradalmát: az itt fekvő Kéc még családja ősi birtoka lehetett, melyet 1329-ben unokatestvéreivel, a Hunyad megyei

¹¹¹ CDTrans II. 416. sz.

¹¹² 1318: CDTrans II. 310. sz.; 1319: uo. 317, 324. sz.; 1320: uo. 385–388. sz.; 1321: uo. 393–394. sz.; 1335: uo. 871–873. sz.

¹¹³ 1332: CDTrans II. 755. sz. (arra, hogy a Hétúriak másik előneve az Alfürményesi, vö. uo. III. 50. sz.); 1335: uo. II. 851, 865. sz. A Losonciak és a Tomajiak rokonsági fokára Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 1. tábla: elágazás.

¹¹⁴ 1324: CDTrans II. 506. sz. Mon falut egy tartalmilag átirrt oklevél szerint Gerendi Jakab 1323-ban kapta meg felesége hozományaként apósától: Monoszló nb. Egyedtől és fiától, Miklóstól (uo. 469. sz.), az oklevél dátuma azonban felettebb problémás, mert Egyed 1313-ban végrendelkezett, de már csak leányai javára (uo. 206. sz.), 1317-ben pedig azt mondják róla, hogy örökös nélkül meghalt (AOKl IV. 467. sz.) – vö. még Karácsonyi: *Nemzetségek* 836–838. Mivel Mon csak 1300-ban került Egyed kezére (CDTrans I. 595. sz.), a Gerendi részére történő átadása e dátum és 1313 között mehetett végbe, ami viszont Gerendi Jakab szempontjából korai időpontnak tűnik – vö. Engel: *Genealógia*, Tyukod nem 1. tábla: Gerendi. Arra, hogy a Gerendiek az 1315–1320 közti erdélyi harcokban a királyi seregben vitézkedtek: 1324: CDTrans II. 482. sz. Bogács a Felkapusiak szintén cserével szerzett birtoka volt: 1318: uo. 311. sz.

Felpestesi és a Németi családok őseivel közösen birtokolt, ehhez 1334 előtt megszerezte Margittát, 1338 és 1342 között pedig Lükit és tartozékait.¹¹⁵

A Monoszló nemzetségen kívül a korszakban egyetlen család kihalásáról tudunk: a Magasábrányiakéről, melynek utolsó tagja, a gyermektelen Mike 1333-ban a Gútkeled nb. Hadháziaknak hagyta örökül Vedresábrányt.¹¹⁶

E rövid korszakban (különösen a 14. század második évtizedében) bekövetkezett változások gyökeres voltát jól érzékelteti, ha az 1341 legelejére rekonstruált birtokviszonyokat összevetjük az 1300 körüli helyzettel. A 14. század derekán kb. 200 település¹¹⁷ létezett az általam vizsgált területen, amiből hozzávetőleg 78-ról, vagyis csaknem 40 százalékról tudjuk kimutatni, hogy a fent tárgyalt 41 év során gazdát cserélt. Túlnyomó többségük az uralkodó kezébe vándorolt, kinek három váruradalma 1341-ben a térség 53 százalékát fedte le (az 5470 km²-ből kb. 2900-at).¹¹⁸ Igaz, ez – többnyire későn betelepült hegyvidékről lévén szó – csak kb. 67 és fél falut, vagyis a térség településeinek mintegy harmadát jelentette, ami elsőre nem tűnik olyan nyomasztó fölénynek.

¹¹⁵ 1329: CDTrans II. 672. sz. (az osztozkodók rokonsági fokára Engel: *Genealógia*, Hermán nem 1. tábla: Pestesi ág); 1334: DL 38149; 1342: CDTrans III. 88. sz. Margitta korábbi birtokosai az 1334-ben és 1335-ben említett Margittaiak lehettek (DL 96173, CDTrans II. 846. sz.). Genyétei Tivadar fiai 1338-ban még Lüki előnévvel jelennek meg (uo. 977. sz.), tehát a falu ekkor az ő kezükön volt. Lüki 1342. évi névtelen tartozékai alatt talán Szunyogd és esetleg Akor értendő.

¹¹⁶ 1333: CDTrans II. 769/2. sz. 1334-ben már Hadházi Iwachyn adta ki a leánynegyedet Mike leánytestvérének (uo. 811. sz.), 1338-ban pedig a birtok szerepel a Gútkeled nemzetség Adonyi ágának osztálylevelében (AOKI XXII. 152. sz.).

¹¹⁷ A településszámok bizonytalansága onnan adódik, hogy a királyi várakhoz tartozó falvakról töredékes, ill. viszonylag kései információikkal rendelkezünk. Egykorú forrásunk csak a valkói uradalom tartozékaira van: az 1341. évi iktató- és határjárólevél ezeket lényegében mind felsorolja, szám szerint 16-ot (CDTrans III. 73–75. sz.). Az aranyosi uradalom területén 1388-ban 27 helység volt (ZsOkl I. 599. sz.), ezekből 1341-ben mintegy 16 létét igazolhatjuk a szórványos adatok vagy a korai helynévtípus alapján (melyből viszont levonandó az ekkor még az Alfürményesiek kezén levő három falu, Solymost pedig a meszesi konventtel megosztva birtokolta a király). Legkevesebbet a kővári uradalomról tudunk, ahová 1405-ben 58 falu tartozott (uo. II/2. 3723. sz.), 1231-ben azonban e terület északi részének bejárásakor csak egyet (Berkesz) említenek, továbbá még három olyan földrajzi nevet, amiből utóbb helységév lett (ÁÚO XI. 230–234). Itt 1341 körül, óvatos becsléssel, a század második vége felé fokozódó kolonizációt feltételezve, mintegy 20 faluval számolunk, melyek zömmel a Szamos és a Lápos összeshögelésénél, illetve a Tövisháton fekihthettek (vö. még Szentgyörgyi: *Kővár* 11–16, ill. 191. [térképmelléklet]). A hadadi birtoktest négy falujából (DF 254807) 1357-ben Korond még nem volt meg (vö. CDTrans III. 961. sz.). A meszesi konventnek a Vártelek-patak völgyében fekvő birtokán az 1385/6-ban (DF 254809–10) regisztrált hat faluból 45 évvel korábban valószínűleg csak kettő-három létezett.

¹¹⁸ Számításom Engel Pál digitális térképének és adatbázisának (*Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Hungary in the Late Middle Ages. Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary*. Bp. 2001, CD-ROM) adatain alapszik.

A királyi birtokok túlsúlya akkor lesz nyilvánvaló, ha tudatosítjuk, hogy ekkor egyetlen más helyi birtokos sem rendelkezett több mint hat faluval a Szilágyságban. Közülük a Meggyesiek annyiban váltak ki, hogy nekik várak is volt Kraszna megyében (Somlyó), továbbá kiterjedt birtokuk Szatmár megyében és másik várak Kőrös megyében (Izdenc).¹¹⁹ Az ország más vidékeire esett a másik két várbirtokos család (Szécsi, Losonci), továbbá az ekkor még várral nem rendelkező, de Arad és Temes megyében több tucat falut birtokló Lackfiak fő működési területe is,¹²⁰ ezért ők csak laza szálakkal kötődtek térségünkhöz.¹²¹ Jelenlétük így mit sem változtat azon a felismerésen, hogy a 14. század elejének másik fontos fejleménye az Árpád-kor végi helyi nagybirtokosság felszámolódása volt.

Ezzel szemben a középbirtokosok csoportja lényegében érintetlen maradt: a Meggyesieken, Lackfiakon és Szécsieken kívül 23 család és két egyházi intézmény birtokolt egyenként 2-6 falut a két megyében, együtt összesen 74,5-öt. Némelyikük (pl. Pocsaji, Széplaki, Hadházi, ill. Csaholyi és szántói Petőfi család) még a szomszédos Bihar vagy Szatmár megyében is szép jószágok ura volt,¹²² ami azonban nem változtatott köznemesi besorolásukon. A helyiek közül a Dédácsiak, Récseiek és Szarvadiak voltak a legtehetősebbek. A 79 világi birtokos zöme (szám szerint 52) egyetlen középszolnoki vagy krasznai település felett rendelkezett, de közülük csak 46 tekinthető valódi helyi kisnemesnek, hat család (Károlyi, Kusalyi, Fülpösi, Ákosi, Magyi, Losonci) többi birtoka máshol, jellemzően Szatmár megyében feküdt.

14. század közepi birtokstruktúrája alapján tehát a későbbi Középszolnok és Kraszna azon megyék közé sorolható, melyeket a királyi birtoklás dominanciája és a köznemesség nagy száma jellemez, mint pl. Zaránd, Ugocsa, Bereg, Ung, Borsod, Bars vagy az erdélyi Küküllő és Belsőszolnok. Jellemző módon ezek mind a hegyek és síkvidék találkozásánál terültek el, ami a birtokstruktúra településtörténeti és áttételesen földrajzi meghatározottságát sugallja.

3. A Jakcsok kora (1341–1446)

3.1. A kutatás már régebben felismerte, hogy az Anjouk második és harmadik nemzedéke alatt a királyi birtokpolitika szigora enyhült, anélkül azonban, hogy ez országos szinten veszélybe sodorta volna a vár- és

¹¹⁹ Engel: *Archontológia* I. 332, II. 158.

¹²⁰ Engel: *Archontológia* II. 22, 139, 148, 222, ill. az itt említett várakat (uo. I. *passim*). A Lackfiak 1342. évi birtokállományát lásd DL 87130 = CDTrans III. 88. sz.

¹²¹ Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 33–34.

¹²² Vö. Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 31–33.

földbirtoklásra alapuló erős központi hatalmat.¹²³ A mérsékelt „privatizáció” a Szilágyságban hatványozottabban érvényesült – úgy tűnik, az itteni királyi birtokok elég félreeső helyen feküdtek, és túl kis stratégiai jelentőséggel bírtak ahhoz, hogy I. Lajos király vagy Mária királynő mindenáron ragaszkodjon megtartásukhoz. Természetesen kapcsolati tőkékük és tisztségeikből származó anyagi forrásaik révén továbbra is kizárólag az udvari nemesség tagjai voltak abban a helyzetben, hogy e lehetőségekkel éljenek.

A sort igazából már maga I. Károly megnyitotta, amikor uralkodása utolsó előtti évében Zólyomi Doncs komáromi ispánnak (1332–1344) engedte át Valkó várát, uradalmát és vele együtt a krasznai ispáni tisztséget is.¹²⁴ Első Anjou-királyunk e látszólagos bőkezűséggel mégsem hazudtolta meg korábbi önmagát: a tranzakció ugyanis nem a nagyvonalú adományok, hanem tulajdonképpen a birtokcserék kategóriájába tartozott. Károlynak így sikerült elérnie, hogy békés úton rátehesse a kezét Doncs *magister* felvidéki váraira (Blatnica, Likava, Újvár).¹²⁵ Valkó azonban nem sokáig maradt a Doncsfiak kezén, mert a család Doncs unokáiban 1371/2-ben kihalt.¹²⁶ A koronára háramlott várát és tartozékait Lajos király nyomban el is adományozta Gönyúi János ajtónállómesternek (1361–1374),¹²⁷ de újabb 30 esztendő, vagyis egy nemzedék után az ő családjának is magva szakadt fiágon (1402).¹²⁸ Arról, hogy miként alakultak az uradalom keretei a két familia rövid birtoklása idején, vajmi keveset tudunk: talán azért is, mert ők – a királyi udvarhoz jóval közelebb eső jószágokkal is bírván – csak elvétve fordultak meg Kraszna megyében.¹²⁹ Vélhetően erre az időre tehető

¹²³ Engel: *Vár és hatalom* 175–176.

¹²⁴ 1341: CDTrans III. 73–75. sz. Vö. Engel: *Archontológia* I. 454. Doncs *magister* származására Engel: *Genealógia*, Zólyom rokonság 1. tábla. Pályafutására Engel: *Archontológia* II. 264. A „Zólyomi” családnév tulajdonképpen Engel Pál által jobb híján bevezetett mesterséges előnév – vö. uo. I. pag. XXX–XXXI.

¹²⁵ 1341: AOKl XXV. 567–568. sz. Vö. még Engel: *Archontológia* I. 282, 360, 452. Doncs, ki- nek rokonsága a 14. század elején lényegében tartományuraságot épített ki a zólyomi erdő- ispánság (Zólyom, Liptó, Turóc és Árva megyék) területén, 1314-ben állt át Csák nb. Máté szövetségei közül I. Károly táborába (Engel: *Újraegyesítés* 339). Bár azután híven támogatta koronás urát, sőt évtizedekig a bárók legszűkebb körének tagja maradt, a király bizalmatlan- sága sohasem tudott teljesen felengedni iránta. Zólyomi örökbirtokainak csere útján történő megszerzése tulajdonképpen a legutolsó tartományúri bázis felszámolását célozta (Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*. [História könyvtár: Monográfiák 17.] Bp. 2001. 125).

¹²⁶ Vö. Engel: *Genealógia*, Zólyom rokonság 1. tábla.

¹²⁷ 1372: DL 6073. Vö. Engel: *Archontológia* I. 454. Tisztségére, pályafutására uo. I. 48, II. 87.

¹²⁸ Vö. Engel: *Genealógia*, Csór nem.

¹²⁹ A Doncsfiak, krasznai ispánságuk alatt, mely az 1340-es években apáról fiúra szállt, egy ideig még tartották a kapcsolatot a megyei társadalommal – vö. CDTrans III. 94, 248, 305, 339, 591. sz. A Doncsfiak másik vára Komárom, a Gönyüieké a Győr megyei Gönyű volt – vö. Engel: *Archontológia* I. 320, 344.

az 1349 után kihalt Báni család falvainak (Alsóbán, esetleg Máron) megszerzése és integrálása Valkó tartozékai közé.¹³⁰

Sokkal nagyobb hatást gyakorolt a két megye késő középkori történetére I. Lajos másik váradománya: 1378-ban Kővár várát engedte át örökre néhai Szász moldvai vajda fiainak, Balknak, Drágnak és Oláh Jánosnak, akik 1365 óta éltek Magyarországon, és kezdettől fogva a bárók körébe tartoztak, számos megye (az adomány idején Máramaros, Ugocsa és Szatmár) ispánságát viselve az ország északkeleti részén.¹³¹ Az uralkodó ekkor még magának tartotta fenn az erdődi kerületet, de annak tartozékai közül 1380 körül kihalított tíz falut a Bükkalján (Alsó- és Felsőszivágy, Borzlyuk, két Örményes, Illésfalva, Alsó-, Közép- és Felsővárca, Kamen) a három testvér részére,¹³² majd özvegye, Erzsébet királyné 1385-ben a kerület magterületét is nekik adta.¹³³ A három adomány nemcsak óriási mérete miatt figyelemre méltó,¹³⁴ hanem azért is, mert általuk Szász vajda utódai (a Bélteki Drágfi és Balkfi családok tagjai) a középkor végéig Középszolnok és Szatmár megyék legvagyonosabb családjává és ezáltal a környék életének meghatározó szereplőivé váltak.¹³⁵

A várbirtokosok sorában a Lajos-korban bekövetkezett harmadik – időrendben első – változás ugyan magánúton ment végbe, de nem függetlenül a királyi udvar akaratától: Meggyesi Simon győri, bakonyi (1347–1360) és pozsonyi (1351–1360) ispán ugyanis – hosszú pereskedés után – csak főpapokból és bárókból álló fogott bíróság nyomására egyezett ki 1351-ben nővérével, Annával, és engedte át neki a nőági birtokokból őt megillető

¹³⁰ A Báni család tagjait utóljára 1349-ben említik (CDTrans III. 532. sz.). Alsóbán 1439-ben tűnik fel a Valkót az idő tájt birtokló losonci Bánfiak kezén (BánfOkI I. 625–626).

¹³¹ 1378: DocRomHist C, XV. 468–469. Zsigmond király 1392-ben egyebek mellett Kővár birtokában is megerősítette Balkot és Drágot (DocVal 430–432, 435–436). A család korai történetére és felemelkedésére lásd C. Tóth Norbertnek e kötetben közölt tanulmányát.

¹³² 1392. évi iktatási parancs (Lelesz III. 39. sz.) említi, hogy ezeket még I. Lajos adományozta Drágnak és Balknak. Az említett helységeket hamarosan Középszolnok megyébe teszik át.

¹³³ 1385: Rábik: *Oklevelek* 54–56. Az adományt később Mária királynő is megerősítette (1386: uo. 56–58). E két oklevél csak a Szatmár megyei Béltek, Erdőd, Hirip és Erdőszáda birtokokat sorolja fel, de az általánosságban említett *pertinentiák* közé valószínűleg az utóbb Középszolnokba áthelyezett Bábca is beleértendő, mely 1383-ban még királyi falu és Erdőd tartozéka (DF 254807).

¹³⁴ A három birtoktest együttes területe meghaladta az 2350 km²-t. A Bükkalján 1392-ben, mint láttuk, legalább 10 román falu volt (de ezeken kívül még ideszámítandó a már biztosan létező Bábca és Somos is), Kővárhoz pedig 1405-ben nyolc magyar és 50 román falu tartozott (ZsOkI II/1. 3723. sz.). Ezek számát a telepítések utóbb is folyamatosan növelték: a későbbi Kővár-vidéken (elsősorban annak hegyvidéki részén) 1424-ra már hat, 1549-re pedig további 13 új helység jelent meg, míg a bükkalji falvak száma 1549-ig 26-ra nőtt – vö. ZsOkI XI. 446. sz.; Maksay: *Birtokviszonyok* I. 401–428.

¹³⁵ A Drágfiak csak 1555-ben haltak ki – vö. Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki).

rész,¹³⁶ továbbá az apai jószágokból járó leánynegyed helyett Somlyó várát és uradalmát.¹³⁷ Az ügy ez irányú alakulásában döntő szerepet játszhatott az, hogy Anna férje, Bátor László *magister* vélhetően már ekkor rendelkezett aulikus kapcsolatokkal, hiszen egy éven belül udvari lovag és szabolcsi ispán (1352–1361) lett.¹³⁸ Az egyezség révén egyfelől eltűnt az Árpád-kor végi nagybirtokosságot képviselő utolsó család a Szilágyságból, másfelől pedig Anna és László utódai, a somlyói Bátoriak képében egy másik olyan família lépett a helyére, mely a kora újkorig jelentős szerepet játszott a térség, sőt – mint ismeretes – egész Erdély történetében.¹³⁹

Bátor László esete azonban a kivételek közé tartozott: az udvari nemesség másodvonalbeli tagjainak vagyoni gyarapodása ugyanis általában jóval kisebb mértékű volt, mint a Doncsfiaké, Gönyűieké vagy Béltekieké. Várak helyett ők többnyire néhány faluból álló birtokok megszerzésével kellett megelégedjenek. E tételt legjobban Kusalyi Jakcs *magister* élte példázza, aki 40 évig volt a királynéi udvar tagja (1341–1380), és nem vitte többre a rövid ideig betöltött turóci (1359–1367) és mosoni (1362) ispánságnál,¹⁴⁰ mégis csaknem évente gyarapította birtokait egy-egy faluval vagy falurésszel, megalapozva ezáltal utódai, a kusalyi Jakcsok szédületes pályafutását.

Családjáról eddig nem esett szó, mivel a Kusalyiak a forrásokban elég későn, 1343-tól bukkannak fel e néven, és az is igazolható, hogy legfeljebb egy nemzedékkel korábban, vagyis a 14. század első évtizedeiben kerültek át Szatmár megyéből (?) Kusalyra, melynek egyik felét Jakcs vagy apja, Tamás vásárolta meg, másik felét pedig testvérelével, Lőkössel (+1341/9) és unokatestvéreivel, Domokos fiaival, Jakabbal és Jánossal közösen szerezték csere útján szatmári birtokuk, Portelek fejében.¹⁴¹ A rokoni szolidaritás

¹³⁶ Anna igénye azon alapult, hogy nagyapja, Pok nb. Miklós felesége, Erzsébet révén szerezte meg 1281-ben a megyesi birtoktestet (RegArp II/2–3. 3091. sz.), kire apja, Mojs fia Mojs nádor (1270–1272, +1280) fiúörökös híján, a király engedélyével jószágai zömét hagyta (1260: uo. I. 1247. sz.; 1270: uo. II/1. 1989. sz.). Márpedig a nőági birtokokból a leányutódok ugyanolyan jogon részesültek, mint a fiúk. Vö. Fügedi: *Elefánthyak* 80; Engel: *Genealógia*, Majos rokonsága 1. tábla; Zsoldos: *Archontológia* 338.

¹³⁷ 1351: CDTrans III. 629. sz. Vö. még uo. 636, 658, 825. sz. Meggyesi Simon tisztségeire Engel: *Archontológia* II. 159.

¹³⁸ Lásd Engel: *Archontológia* I. 184, 481, II. 25.

¹³⁹ 1355: CDTrans III. 814. sz. Vö. Engel: *Genealógia*, Gútkeled nem 1. Rakamazi ág 4–5. tábla: Bátor (somlyói).

¹⁴⁰ Pályafutására Engel: *Archontológia* II. 137.

¹⁴¹ Mindez az 1354. évi osztálylevélből hámozható ki, mely elmondja, hogy Kusaly egyik fele csak Jakcsot illeti vásárlás címén, másik fele viszont őt és unokatestvéreit (Domokos fiait) egyaránt, mert azt Portelek nevű birtokukért kapták cserébe (CDTrans III. 769. sz.). Mivel Porteleket Domokos szerezte házassága révén (1364: DocRomHist C, XII. 260–261), a csere csak az ő vagy fiai nemzedékéhez köthető. Másik adat szerint viszont Kusaly szóban forgó fele Lőkös feleségének, Irinyi Margitnak a leánynegyedeként került a családhoz, aki azt vég-

jegyében mindnyájan részesültek Mon faluból, melyet Jakab házasság útján szerzett (1341), majd Jakcs ennek felét meg is vásárolta sógorasszonyától (1350), közben pedig a magvaszakadt Bensetelkiek jószágait, Izsókirváját, Farkmihályházát (1349) és Bensetelkét (1351) kérte fel adományul a királytól.¹⁴² 1354-ben megosztozott Domokos fiaival (a kusalyi Jakabfiak őseivel) az addig gyűjtött javakon: ekkor Jakcsnak Kusaly háromnegyede jutott, és csak Izsókirvája felét kellett átengednie.¹⁴³

Az ő szempontjából az osztály bölcs döntésnek bizonyult, mert rokonait többé már nem kellett részesítenie további szerzeményeiből, melyek még csak ezután kezdtek igazán sorakozni: 1355-ben Dédácsi Miklós társaságában hat évre zálogba vette az Ippiektől Zálnokot és Csalánost, de a két birtok 1361 után is a kezükön maradt, mert a régi tulajdonosok és az általuk a kiváltással megbízott Bátori László között nézeteltérés alakult ki.¹⁴⁴ 1361–1378 között részint zálogolás és vásárlás, részint eltartási szerződés révén apránként megszerezte Varsolcot a rövidesen ki is haló Varsolci családtól, s mindezt 1387-ben királyi új adománnyal erősítette meg.¹⁴⁵ 1366-ban a tövisháti Keresztúrt kapta adományul a királytól – igaz, utóbb a felét visszaadta a Keresztúriaknak (1368), majd a maradékon is megosztozott velük (1380).¹⁴⁶ Legjelentősebb szerzeményének viszont az bizonyult, amikor 1361-ben adományul nyerte a királytól az elpusztult meszesi apátság jószágait (Kirva, Külsősolymos, Nyírséd, Mojgrád, Vártelek, Beréd, Karika és Zsákfalva), de azok tényleges birtokába csak a Dobokaiakkal 1365-ig folytatott pereskedés nyomán kerülhetett.¹⁴⁷ Jakcs halála-

rendeletileg Jakcsra hagyta (1349: CDTrans III. 503. sz.). A két információ elég nehezen egyeztethető össze, az egyetlen megoldásnak az tűnik, hogy Jakcs testvére és nagybátyja egyaránt az Irinyi családból nősült (amely Portelek birtokosa volt, vö. Németh: *Szatmár* 235–236), így mindkét ág részt kapott Portelekből, következésképpen aztán Kusaly déli részéből is. A Kusalyiakat korábban tévesen véltem tősgyökeres szilágysági egyfalus családnak (Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 29, 30). A család eredetére lásd még Emődi Tamás: *A kusalyi Jakcsok származása és címeres emlékei*. Turul LXIX(1996). 57–66.

¹⁴² 1341: CDTrans III. 66. sz. (Monnak valójában csak egy része került Kusalyi Jakabné birtokába, vö. 1360: VayLt 191–192. sz.; 1365: uo. 217. sz.; 1367: uo. 256. sz.; 1377: DocRomHist C, XV. 107–108); 1349: CDTrans III. 505, 511. sz.; 1350: uo. 554, 560, 567. sz.; 1351: uo. 587, 591. sz. Arra, hogy Fark Mihályék egyúttal Bensetelke birtokosai is voltak: uo. 73. sz. (Lehetséges, hogy Farkmihályháza is azonos a Varsolc területén fekvő Bensetelkével.)

¹⁴³ 1354: CDTrans III. 769. sz.

¹⁴⁴ 1355: CDTrans III. 792. sz.; 1361, 1370: DocRomHist C, XIII. 795–798.

¹⁴⁵ 1361: DocRomHist C, XII. 54–55; 1362: uo. XII. 61–62, 75–76, 81–84; 1370: uo. XIII. 782–783; 1378: uo. XV. 479–482, 519–520; 1387: ZsOkl I. 142. sz.

¹⁴⁶ 1366: DocRomHist C, XIII. 242–244; 1368: DL 105450; 1380: DL 105453.

¹⁴⁷ 1361: DocRomHist C, XII. 13–14, DL 41634, DF 253658; 1363–1365: DL 41634; 1365: DL 41622. A Dobokaiakkal Jakcs 1368-ban úgy próbált kiegyezni, hogy a konvent birtokain egyenlő arányban osztoznak, kivéve a lakatlan Kirvát, mely egyedül az övé maradt (VayLt 262. sz.), utóbb viszont ezt nem tartotta be. 1391-ben a Dobokai család tagjai ismét hasztala-

kor (1380/2) már helyi viszonylatban tekintélyes, bár szórt birtokállomány (mintegy tucatnyi falu) volt családja kezén a Tövisháton.

Szintén az udvari lovagok társaságából került ki Kállói András és Cudar Péter, akik a magvaszakadt Dörsökiek Dörsök nevű birtokát kérték fel I. Lajos királytól (1351, 1354). Csakhogy a birtok 1349 óta – állítólag öröklés jogán – a Szarvadiak kezén volt, és hosszabb távon ott is maradt, annak ellenére, hogy az országbíró, előtte indított kerestükben, Kállói és Cudar javára ítélte.¹⁴⁸ Egy másik udvari lovag, szántói Petőfi János, 1371-ben Kegyét (vagy inkább csak annak felét) vásárolta meg a helybeli nemesektől.¹⁴⁹ Rejtélyesebbnek tűnik Szentkirályi Jakab esete, aki 1353-ban Muskó földjét vásárolta meg az Ákos nb. Ákosiaiktól – az ügylethez szükséges tekintélyes summát (20 márka) ő talán familiárisi szolgálatával teremtette elő.¹⁵⁰

A bárókon és az *aula* tagjain kívül egyedül az erdélyi püspökségnek volt még lehetősége a terjeszkedésre az 1340–1360-as években. Az ambiciózus Szécsi András (1320–1356) és unokaöccse, egyben utódja, Szécsi Domokos (1356–1368) vásárlások, cserék és kegyes adományok kieszközlése útján próbálták kikerekíteni zilahi és tasnádi birtokukat, de e törekvésük nem járt oly sikerrel, mint Erdély területén, Gyalu és Gyulafehérvár környékén: a Kecel (1345), Báldon (1349) és Kegye (1355) birtokokban megkaparintott részek nem bizonyultak tartós szerzeménynek (a keceli részbirtokot pl. 1354-ben vissza is cserélték).¹⁵¹ Csak Zilah mellé a század elején telepített Egrespatak jelentett valódi gyarapodást, valamint Kisrécsce és Pálvára, melyeket a két Szécsi többször is elfoglalt a Récseiektől (1352, 1359, 1362),

nul tiltakoznak az ellen, hogy a Vártelek-patak völgye Jakcs fiainak tulajdonába került (ZsOkl I. 1982. sz.). A tartozékok felsorolásához: 1385, 1386: DF 254809–254810.

¹⁴⁸ 1349: CDTrans III. 502, 508. sz.; 1351: uo. 631. sz.; 1352: uo. 640. sz.; 1354: uo. 761. sz.; 1360–1361: DL 5024. Kállói András és Cudar Péter pályafutására Engel: *Archontológia* II. 46, 121. Dörsök későbbi sorsára: 1404: ZsOkl II/1. 2927. sz.

¹⁴⁹ 1371: DocRomHist C, XIV. 27. 1373-ban Kegye már Szántói János kezén tűnik fel (DL 6102). Mindkét esetben látszólag a teljes birtokról (*possessio*) van szó, de az a tény, hogy a Kegyeiek a továbbiakban is a megyei közélet szereplői maradtak (1372: DocRomHist C, XIV. 205; 1379: uo. XV. 637), és a 15. század elején még a falu felét követelik (1416: ZsOkl V. 2403. sz.; 1418: uo. VI. 2298, 2419. sz.), arra enged következtetni, hogy eredetileg csak a másik fél-birtok került elidegenítésre.

¹⁵⁰ 1353: DF 288314. Lehetséges, hogy Szentkirályi Jakab azonosítható az 1344-ben említett középszolnoki alispánnal (amit társa, Imre neve is támogat, lásd AOKl XXVIII. 769. sz.) – ez esetben a Lackfiak embere volt.

¹⁵¹ 1345: CDTrans III. 269, 290. sz.; 1349: uo. 504, 518. sz.; 1354: uo. 764. sz.; 1355: uo. 821. sz. A két Szécsi uradalomépítési tevékenységére lásd Jakó Zsigmond: *Az erdélyi püspökség középkori birtokairól*. = *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Szerk. Dávid Gyula. Kvár 2001. (Erdélyi Tudományos Füzetek 231.) 98–116. (a továbbiakban: Jakó: *Erdélyi püspökség birtokai*) 101–106.

végül mégis utóduk, Knoll Péter (1389–1391) tette rá végleg a kezét a két falura, zálogba véve azokat (1391).¹⁵²

A Bániak, Dörsökiek, Bensetelkiek és Varsolciak mellett még néhány másik egyfalus nemesi família (Gesztési, Detrehi) kihalása is a 14. század végére tehető; falvaik ezentúl többnyire elnéptelenedtek (ami azt bizonyítja, hogy eredetileg sem voltak többek egy-egy földesúri magángazdaság köré szerveződött telepénél), területük a környező birtoktestekbe olvadt.¹⁵³ Hasonló sorsra jutott a Görcsön melletti Csompasz is, jóllehet birtokosainak nem szakadt magvuk, viszont két részletben eladták örökségüket Bélteki Drág vajdának (1393, 1396).¹⁵⁴ Ezzel szemben leánynegyed kiszakítása, falukettőződés vagy megtelepedés révén újabb kismemesi családok is felbukkantak a térségben: Nyírmoni (1377), Kispacali (1383), Balázsházi (1399/1409), Kisdobai (1414).¹⁵⁵

3.2. Az 1380-as évek birtokmozgásainak fő haszonélvezői kétségkívül a kusalyi Jakcsok voltak. Tényleges felemelkedésük Mária királynő rövid és zavaros regnálásához köthető, kinek Jakcs fiai láthatólag a kegyencei közé tartoztak (emlékezzünk, hogy maga az apa is a királynéi udvarban élte le az életét!). A fiúk közül András és György sikeresen lépett tovább a Jakcs által megszerzett udvari nemesi pozícióból: amellet, hogy környékbeli megyék (Bereg, Máramaros) élére kerültek, együtt viselték a kinstartóságot is (1382–1391), ami már bárói tisztségnek minősült.¹⁵⁶ Hatalmi helyzetüket mindjárt nagyobb méretű birtokszerzésben kamatoztatták. Már 1383-ban kieszközölték a maguk számára az erdői uradalomból kiszakított hadadi birtoktestet (Hadad, Nádasd, Bogdánd, Korond).¹⁵⁷ 1384-ben Mocsolyán vették zálogba Adi Gergely birtokrészét, majd 1386-ban a két megye nyugati határán, a Berettyó folyó mentén kezdtek el terjeszkedni azáltal, hogy Monostorosábrányi György örököséivé fogadta őket birtokaiban, köztük négy krasznai (Genyéte, Kispacal egy része, két Déda) és két szolnoki faluban (Félegyház, Cebe) – igaz, birtokba vezetésükre csak 1405-ben és 1410-ben került sor.¹⁵⁸

¹⁵² 1352: CDTrans III. 642, 649. sz. (vö. még uo. 838. sz.); 1359: uo. 1097, 1112. sz.; 1362: DocRomHist C, XII. 97–102; 1391: DF 277422. Egrespatakot 1359-ben említik először.

¹⁵³ A Gesztésiek 1369-ben (PerényiLt 119. sz.), a Detrehiak 1374-ben (KálLt II. 1719. sz.) szerepelnek utoljára.

¹⁵⁴ 1393: DocVal 468–469 = ZsOkl I. 3256. sz.; 1396: DocVal 488–489 = ZsOkl I. 4489. sz.

¹⁵⁵ 1377: DocRomHist C, XV. 114; 1383: CsOkl I. 290–291; 1399: Lelesz I. 274. sz.; 1409: uo. II. 231. sz.; 1414: DL 27846.

¹⁵⁶ Tisztségeikre Engel: *Archontológia* I. 52, 110, 153, II. 112.

¹⁵⁷ 1383: DF 254808 (adomány), 254806 (iktatás), 254807 (határjárás).

¹⁵⁸ 1384: DL 105456; 1386: DF 254811; 1405: DF 254827; 1410: DF 254835. Vö. még 1412: CsOkl I. 287–293; 1418: ZsOkl VI. 2543. sz. Ugyanitt, még 1382 előtt, a Szarvadiak birtokait (Bályok, Szoldobágy, Szovárhegy, Szarvad, Szentmiklós) is zálogba vették 1390-ig (uo. I. 1601. sz.).

Közismert, hogy Zsigmond király (1387–1437) uralkodásának első szakaszában (1387–1402) a királyi vár- és birtokállomány földcsuszamlásszerű megfogyatkozása ment végbe a nyakló nélküli adományozások útján, melyek fő haszonélvezői a királyt hatalomra juttató bárói liga tagjai, illetve rokonaik és familiárisaik voltak. Ez a folyamat különösen az első öt évben volt intenzív.¹⁵⁹ A Szilágyság területén az átalakulás kevésbé volt drasztikus, hiszen itt a királyi birtokok szétesztogatása már az Anjouk alatt jelentős mértékben előrehaladt, így 1387 elején már csupán az aranyosi uradalom és az – akkor még Szatmár megyéhez számító – daróci birtoktest volt az uralkodó kezén. Még ebben az évben új gazdát kapott mindkettő.

Aranyost, a hozzá tartozó 13 magyar és 15 román faluval Zsigmond trónra léptekor a kusalyi Jakcsok kérték fel és kapták meg, akiknek így célt ért az a törekvésük, hogy bárói rangjukhoz méltó birtokra tegyenek szert.¹⁶⁰ Az itteni vár ugyan már romokban volt (lerombolására valamilyen 1383–1387 között kerülhetett sor), de ezt nemsokára pótolták a hadadi erősség megépítésével.¹⁶¹ A birtok megszerzésével a Jakcsok jószágai nagy felületen határosak lettek az erdődi és kővári *districtus*okkal, sőt falvaik lépten-nyomon egymásba is ékelődtek,¹⁶² ami kiapadhatatlan forrásává lett a Drág és Balk utódaival folytatott, hatalmaskodásokban és pereskedésekben megnyilvánuló viszálynak.¹⁶³ A minduntalan fellobbanó konfliktus hátterében ugyanakkor mélyebb ok is húzódott: az egyidejűleg és hasonló utakon felemelkedett két család vetélkedése a regionális hatalomért. E

¹⁵⁹ Engel: *Vár és hatalom 184–185*; Uő: *A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond-korban. Öt északkeleti megye példája.* = Uő: *Tanulmányok* 451–471. 452, 455–459; C. Tóth Norbert: *Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437.* H. n. 2009. (Magyarország története 6.) 25–26.

¹⁶⁰ 1387: ZsOkl I. 31. sz. (Zsigmond adománya), DF 254817 (Mária királynő megerősítő adománya), 254812 (iktatás). A Jakcs-fiak kérésére a király még a korábban a várhoz tartozó Inót és Széplakot is visszaváltotta egy bizonyos Barla fia Istvántól (1387: HOKm VII. 423–424, Lelesz III. 4. sz.), ezután került sor újbóli bevezetésükre az aranyosi uradalomba, ezúttal a tartozékok felsorolásával: 1388: ZsOkl I. 599. sz.

¹⁶¹ 1383: CDHung X/1. 99–101; 1387: ZsOkl I. 31. sz. Hadad várát (pontosabban annak várnagyát) először 1399-ben említik (ZOKm V. 136). Vö. Engel: *Archontológia* I. 268, 324.

¹⁶² Mindjárt az aranyosi uradalom iktatásakor problémák merültek fel, mert Drág, Balk és Oláh János négy falut (Szélszeg, Goroszló, Turbóca és Mutos) magának követelt, de a Jakcs-fiak kérésére lefolytatott vizsgálat (1388: DF 254815, DocVal 336–338) azt igazolta, hogy ezek jog szerint az aranyosi várhoz tartoztak, és az alperesek csak nemrég foglalták őket Kővárhoz (erre 1383 utáni években kerülhetett sor, mikor Drág és Balk szatmári ispánként Aranyos honorbirtokosa volt, vö. CDHung X/1. 99–101). Bár 1389-ben a felek abban állapodtak meg, hogy az első kettő a Jakcsoké, a másik kettő pedig ellenfeleiké legyen (DF 254818), előbbieket 1401-ben mégis arra kényszerítették Balk és Drág utódait, hogy Turbócat és Mutost mint elbitorolt jószágot adják vissza (ZsOkl II/1. 1187. sz.).

¹⁶³ Vö. pl. 1393: DocVal 440; 1401: ZsOkl II/1. 1187. sz.; 1407: uo. II/2. 5254. sz.; 1410: uo. II/2. 7690. sz.; 1412: uo. III. 1766. sz.; 1418: uo. VI. 2003, 2498. sz.; 1420: uo. VII. 1747. sz.; 1437: DF 261189.

küzdelemben mintegy 60 évig a Jakcsoknak állt a zászló, mert a Béltekiek 1390 után sokáig nem jutottak komolyabb tisztséghez.

A királynéi javakhoz tartozó Daróc és tartozékai (Géres és Gyöngy) elidegenítésére napra pontosan Aranyos „magánosításával” egy időben került sor: előbb Toldi Miklós udvari lovag kapta, kitől aztán Zsigmond csere útján visszaszerezte azt, és Körösszeg várával együtt Losonci István macsói bánnak (1390–1392) adta (1390), majd az ő magtalan halála után a birtok Zsidói/Csáki Miklós temesi (1395–1402) és bihari (1395–1403) ispán és utódai kezén állapodott meg (1395).¹⁶⁴

A bárók és az udvari lovagok mellett embereik is részesültek a morzsákból: Lackfi István nádor (1387–1392) familiárisa, Károlyi László 1387-ben a lázadó Horvátiak oldalára álló Csányiak névadó birtokát kapta adományul a királytól,¹⁶⁵ míg Jakcs György tárnokmester (1398–1401) helyettese, Borzási Napkor fia Péter a Zilah melletti, akkor még Szolnok megyében fekvő Vaját szerezte meg csere útján,¹⁶⁶ amit utóbb Kraszna megyébe tétetett át.

Ami a magánúton történő gyarapodást illeti, a központi hatalommal ápolt szoros kapcsolatok itt is behozhatatlan előnyt jelentettek az udvari nemeseknek a vidékiekkel szemben. Régi ismerősünk, szántói Petőfi János udvari lovag 1391-ben szabad végrendelkezési jogot kapott Zsigmondtól, és így, nem lévén fiúörököse, szerzett birtokai zömét, köztük a három Kegyet, leányára, Katalinra és annak férjére, ecsedi Bátori Jánosra (szintén Lackfi István familiárisa) hagyhatta, kiket még az ő életében be is vezettek a jószágokba (1393) – csak az ősi birtokok, Szilvás és Szántó kerültek az oldalági rokonsághoz, a Csáki (Piliskei) és Szántói (Zsidói) családok tagjaihoz.¹⁶⁷ Királyi kegynek köszönhető egy másik, jóval jelentősebb birtokmozgás létrejötté is: a Gönyűiek fiágon történő kihalása (1402) után valkói

¹⁶⁴ 1387: CsOkl I. 154–157; 1390, 1391: BánfOkl I. 429–430, 430–433, 434–435; 1395, 1396: CsOkl I. 174–177. Vö. Németh: *Szatmár* 57. A birtokosok tisztségeire Engel: *Archontológia* II. 48, 148, 244. Származásukra Engel: *Genealógia*, Toldi (nagyfalusi, feketebátori, szalontai); Tomaj nem 2. tábla: Losonci; Zsidó nem 4. tábla: Csáki.

¹⁶⁵ KárOkl I. 422–424 = ZsOkl I. 15. sz. Károlyi és Lackfi kapcsolatára Engel: *Archontológia* II. 124. Csány a későbbiekben már nem fordul elő a Károlyiak kezén, hanem ismeretlen úton módon az álmosdi Csírek birtokába jutott 1435 előtt (DL 54969).

¹⁶⁶ DF 253563 = ZsOkl II/1. 2103, 2149. sz. (tévesen Baja névalakkal). Nem tudjuk, hogy Péter mit adott Vajáért cserébe, és azt sem, hogy kinek: a kézenfekvő megoldás, miszerint a birtok korábbi tulajdonosa Borzási ura, Jakcs György lett volna, kevésbé valószínű, mert annak kezén 1388–1411 között csak a falu másik fele, Cigányvaja (a mai Cigányi) volt – vö. 1388: uo. I. 599. sz.; 1411: uo. III. 722, 839. sz.

¹⁶⁷ 1391: CsOkl I. 165–166; 1393: DocBátori 29–31. Bátori János meghatározó társadalmi kapcsolatára Engel: *Archontológia* II. 25. Szántó és Szilvás további sorsára: 1394: ZsOkl I. 3286. sz.; 1395: DL 64976; 1414: ZsOkl IV. 1782. sz.; 1421: uo. VIII. 1263. sz.

uradalmuk Gönyűi János 1373-ban fiúsított leányának, Annának a fiaira, losonci Bánfi Györgyre és Lászlóra szállott.¹⁶⁸

3.3. A Bánfiak itteni megtelepedésével teljessé vált a késő középkori szilágysági nagybirtokosoknak 1351 óta formálódó csoportja, melybe rajtuk kívül a somlyói Bátoriak, a Béltekiek (Drágfiak), a kusalyi Jakcsok és Csákiak tartoztak, és amely a továbbiakban már nem változott, hiszen mind az öt család megérte a 16. század derekát, és birtokállományukat is sikerült javarészt megőrizniük. Pedig az 1403. évi lázadásba csaknem valamennyien belekeveredtek: Csáki Miklós erdélyi vajda (1402–1403) ép-penséggel a tiszántúli zendülők élére állott, kiknek soraiban kusalyi Jakcs János csapatait is ott találjuk, de ők még idejében, az 1403 őszen meghirdetett amnesztia lejárta előtt meghódoltak Zsigmondnak.¹⁶⁹ A losonci Bánfiak viszont 1404 elejéig ellenálltak,¹⁷⁰ amiért jószágaik elkobzásával bűnhődtek, de ezeket néhány hónap után visszakapták a királytól (1405).¹⁷¹ Így a *disturbium*nak, az 1310-es évek belharcaitól eltérően, nem volt hosszú távú hatása a Szilágyság birtokviszonyaira¹⁷² – bár a kompromittálódott családok tagjai egy időre kívül rekedtek a hatalom sáncain.¹⁷³

Láthattuk, hogy Zsigmond uralkodása elején a királyi birtokállomány a Szilágyságban (is) teljesen szétolvadt. Az utolsó töredék, a Nagybánya melletti Zazar, Bozinta és Tótfalu eladományozására 1410-ben került sor

¹⁶⁸ 1373: BánfOkl I. 315–316 (lásd még: 1383: uo. I. 371–373; 1406: uo. I. 504–507. Feltűnő, hogy 1383-ban a nemrég elhunyt Gönyűi Jánost fiatlannak állítják, jóllehet máshonnan tudunk Zsigmond nevű gyermekéről – vö. Engel: *Genealógia*, Csőr nem). Valkó legelőször 1404-ben tűnik fel a Bánfiak kezén (BánfOkl I. 524–525 [tévesen 1410-re keltezve] = ZsOkl II/1. 2910. sz.). Vö. Engel: *Archontológia* II. 454. Várához 1481-ben 37 falu (ill. mezőváros) tartozott (BánfOkl II. 223–224).

¹⁶⁹ Vö. Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Bp. 1984. 53–54, 57.

¹⁷⁰ Zsigmond – rá jellemző cinikus húzással – épp a frissen „megtért” Csákit és Jakcs Jánost küldte a Bánfiak várának, Valkónak az ostromára (1404: BánfOkl I. 524–525 [tévesen 1410-re keltezve] = ZsOkl II/1. 2910. sz.).

¹⁷¹ Csak Bonchida és tartozékai elkobzásáról van pozitív adatunk (visszaadásukra: 1405: BánfOkl I. 487–491; 1406: uo. 501–504), de Valkó esetében sem történetelt ez másként. Ezt sugallja egyébként az a tény is, hogy Bánfi László és György 1406-ban anyjuk, Gönyűi Anna fiúsításának megerősítését kérelmezték (uo. 504–507).

¹⁷² Rövid távon is csak annyi, hogy 1405-ben minden családnak igazolnia kellett birtokjogait, megerősítést kérve az utóbbi évtizedekben kapott adományokra – vö. ZsOkl II/1. 3723 (Bélteki), 4273, 4319–4323, 4569. sz. (Csáki); DF 254828–254829; ZsOkl II/1. 4370, 4545 (Jakcs), 4632. sz. (Bánfi).

¹⁷³ Csáki Miklós már 1408-ban visszakerült az országnagyok sorába, de testvére, György csak 1416-tól lett újra ispán (vö. Engel: *Archontológia* II. 48), a Jakcsok harmadik nemzedékének 1427-ig kellett várnia a következő bárói tisztségre (uo. II. 112), míg a somlyói Bátoriak, Bánfiak és Béltekiek a század második feléig nem jutottak komolyabb szerephez (vö. uo. II. 22, 25, 29, 65).

Albisi Dávid *magister*, volt zólyomi ispán (az albisi Zólyomiak őse) javára.¹⁷⁴ Az 1403 után a hatalmában megerősödő uralkodó nem törekedett a királyi birtokállomány felélesztésére a két megyében. A hűtlenség vagy megszakadás útján kezére háramlott birtokokat inkább új kedvencei jutalmazására használta (bár jóval visszafogottabban, mint korábban), máskor pedig a birtokcserék eszközének tekintette, melyek által más vidékeken erősítheti a királyi birtoklást. Így az 1402 után kihalt Cégényi család hagyatékát (Cégény és Kisnagyfalu) Upori István erdélyi püspöknek (1401–1419) adta cserébe a sószállítás szempontjából stratégiai helyen fekvő, Torda melletti Szentmiklósert (1406).¹⁷⁵

1542-ig azonban már egyetlen jelentősebb családnak sem szakadt magva (kivéve a Lackfiakat, lásd *Függelék 2.*), és számottevő birtokelkobzásokról sincs tudomásunk, így a királyi hatalom lehetőségei a birtokviszonyok alakítására felettébb beszűkültek. Láthattuk, hogy a nagybirtokosok köre is stabilizálódott (akárcsak korábban a közép-, ill. kismemeseké), ezért a szilágysági birtokmozgásoknak, ha intenzitása nem lassult is, a mérete csökkent. Legfőbb mozgatóvá a magánjogi ügyletek (vásárlások, zálogolások, cserék) váltak, elsősorban a nagybirtokosok egymás közti tranzakciói, illetve a köznemesség rovására történő terjeszkedésük.

E változások főszereplője egészen az 1440-es évekig a kusalyi Jakcs család maradt, tagjainak birtokszerző lendülete a hatalomból való ideiglenes kiszorulásuk alatt sem csökkent, jóllehet már csak saját erőforrásaikra számíthattak. Terjeszkedésük több fronton is folyt. A Tövisháton eleinte sikertelenül próbálkoztak Haraklyán és Ad egyes részeinek (1401–1417) vagy Désházának (1414–1424) a jogi úton történő megszerzésével,¹⁷⁶ sőt moni birtokrészeiket is át kellett engedniük a helyi kismemeseknek vérdíj gyanánt (1408).¹⁷⁷ 1411-ben az aranyosi uradalom tartozékát, a Zilah melletti Cigányvaja nevű egészbirtokukat adományozták Upori István erdélyi püspöknek, de ennek fejében tizedjogot szereztek a kusalyi plébániának,¹⁷⁸ melynek utóbb Jakcs Dénes váradi püspök (1427–1432) Mocsolyán rész-birtokot is juttatott (ez 1524-ig maradt a kusalyi egyház kezén).¹⁷⁹ Ettől eltekintve 30 évig csak gyarapodásról számolhatunk be. Hadadi birtoktestüket a Pálfalviak birtokaival kerekítették ki, előbb Erkedet szerezve

¹⁷⁴ *Hazai oklevéltár. Codex diplomaticus patriae.* Szerk. Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula. Bp. 1879. 348–349.

¹⁷⁵ 1402: Lelesz II. 56. sz.; 1406: DF 277448 = ZsOkl II/1. 4366. sz.

¹⁷⁶ Ad és Haralyán: 1401, 1410, 1416–1417: ZsOkl VI. 1115. sz.; 1415: ZOkm VI. 376–377. Désházára: 1414: ZsOkl IV. 1879. sz.; 1415, 1419, 1424: uo. XI. 495, 723. sz.

¹⁷⁷ ZsOkl II/2. 5289. sz.

¹⁷⁸ 1411: ZsOkl III. 722, 839. sz.; 1413: uo. IV. 1422. sz.

¹⁷⁹ 1524: *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* Szerk. Bunyitay Vince–Karácsónyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsics József–Rapaics Rajmond. I–V. Bp. 1902–1912. (a továbbiakban: EgyhtEml) I. 183–185.

meg zálogjogon és csere útján (1411, 1412), majd ismeretlen időpontban, de még 1422 előtt Szért is – utóbb mindkettőre új adományt kaptak a királytól.¹⁸⁰ 1416-ban az aranyosi uradalmukkal szomszédos Csokmányt vásárolták meg a borzsovai nemesektől.¹⁸¹ Fölényük abban mutatkozott meg igazán, hogy a velük egy súlycsoportba tartozó Béltekiek erdődi és kővári uradalmának a területén is terjeszkedtek: még 1409 előtt zálogba vették tőlük Görcsönt, Ardót és Sülelmedet, elfoglalták Csomaszt, majd 1420-ra hozzájuk került Felsővárca, Felsőbábca, Bábca és Bikáca, 1423 előtt pedig, az előbbieket mellett, Cseh, Tóhát, Nyíres, Borzlyuk, Győrtelek, Somos, Redefalva, Alsó- és Középvárca, illetve ideiglenesen Illésfalva is, szintén zálogjogon.¹⁸² Ezzel a tövisháti Bélteki-jószágok és a Bükkalja déli sávja teljesen a Jakcsok kezére került, és övék is maradt 1460-ig.

Némi szünet után a kisnemesség törzsterületén folytatták az expanziót: Báldon egy részét megvásárolták (1428), cserével megszerezték Kisdoba ötödét (1430),¹⁸³ és nemsokára a régóta áhított Ad birtok fele is a kezükre jutott: előbb zálogjogon (1428), majd véglegesen, amikor Várteleket adták érte cserébe Adi Jánosnak (1437).¹⁸⁴ A Sarmaságiak, Ilosvaiak, Sámsoniak és Borzásiaiak birtokaiban viszont csak átmenetileg sikerült megvetniük a lábukat az 1420-as, 1430-as években.¹⁸⁵ Mikor kusalyi Jakcs János és Mihály székely ispáni kinevezésével (1427) a család visszakerült a bárók sorába, királyi adományban is részesedtek – még ha ez, az új idők szokásaihoz és lehetőségeihez híven, szerény méretű volt is: a seredeni Petenye László levelesítésével királyi kézre háramlott Kraszna megyei birtokrészeket (Szentkeresztfalva [= Petenyefalva], két Sereden és Gombatelke) kapták

¹⁸⁰ 1411: ZsOkl III. 1136. sz.; 1412: uo. III. 1520. sz.; 1422: uo. IX. 536. sz. A két birtokot 1425-ben új adományos jószágának mondják (DF 254852 = 254853).

¹⁸¹ ZsOkl V. 2337. sz. Mivel a Bereg megyei Borzsovaiak cserejogon birtokolták Csokmányt, előfordulhat, hogy azt korábban maguktól a Jakcsoktól nyerték, akiknek szintén voltak beregi érdekeltségeik.

¹⁸² 1409: Lelesz II. 242. sz.; 1420: ZsOkl VII. 1747. sz.; 1423: uo. X. 850, 1039. sz. Arra, hogy Sülelmed, Ardó és Cseh zálogjogon volt a Jakcsok kezén: 1424: uo. XI. 446. sz.; 1425: DF 254852 = 254853. 1432-ben Drágfi Sandrin további birtokokat (Egerbegy, Patakfalva, Tamásfalva, Mosóbánya és a két Szivágy) is elzalogosít kusalyi Jakcs Lászlónak, de végül nem adja át neki a jószágokat (DF 254864).

¹⁸³ 1428: DF 254855; 1430: ZOkm VIII. 415–416 (vö. még 1471: KmJkv I. 2002. sz.).

¹⁸⁴ 1428: DF 254845; 1437: DF 254867. A Jakcsok 1451-ben vissza szeretnék volna csinálni a cserét (DL 28609), de a jelek szerint ez nem sikerült nekik.

¹⁸⁵ Sarmaság tartozékai 1423-ban zálogjogon kérték bevezetésüket (ZsOkl IX. 850, 1039. sz.); Ilosva és tartozékai 1427 és 1435 között (DL 105222), Sámson egy része 1430 és 1432 között volt a birtokukban, ugyancsak zálogjogon (1430: KmJkv I. 35. sz.; 1432: DL 43913). Borzásai birtokrészei kapcsán cserével próbálkoztak (1438: DL 27868).

meg 1429-ben, de ezt hamarosan elcserélték rokonaik, a kusalyi Jakabfiak moni és kusalyi birtokrészeiért (1432).¹⁸⁶

Említettem, hogy a századforduló táján a Jakcsok a Berettyó közép-szolnoki és krasznai szakasza mentén is megvetették a lábukat (Monostorosábrány és tartozékai). A század első évtizedeiben ennek bővítésével is próbálkoztak. 1410-ben Leicsméri Dorottyá, akit felneveltek és kiházásítottak, rájuk hagyta Dédács és Leicsmér felét, illetve mihályfalvi, girolti, dizséri és bodméri (ottományi) birtokrészeit.¹⁸⁷ Ugyancsak a Dédácsi-örökség részeként perelték vissza a bályoki Szénás és Hégen családok tagjaitól Somályt (1412–1424).¹⁸⁸ Ismeretlen úton-módon a fentiekkel szomszédos Gesztes is a birtokukba került.¹⁸⁹ Ezt a terjeszkedési irányt azonban hamarosan feladták, és legjelentősebb itteni szerzeményüket, az ábrányi uradalmat (melyhez Szolnok megyéből Cebe és Félegyháza, Krasznából mindkét Déda és Genyéte, illetve a kispacali részirtok tartozott) 1500 aranyforintért eladták Csáki Miklósnak és Györgynek, valamint ezek rokonainak, Szántói Bekcs fia István fiainak (1425).¹⁹⁰

A Csákiak és Szántóiak heves érdeklődése, melyet Monostorosábrány iránt tanúsítottak, akkor válik érthetővé, ha megemlítjük, hogy ennek szomszédságában alig három éve kapták Zsigmondtól – Pest megyei ősi birtokaikért cserébe – a nem sokkal előbb (1418/20) kihalt Kerekegyházi Lackfiak margittai uradalmát Margitta és Kéc magyar, illetve Lükü, Szunyogd, Akor és Dizsér román falvakkal (1422).¹⁹¹ Még korábban (1421 előtt) tettek szert a daróci birtokuk közelében fekvő Ákos egy részére is, az ottani monostortemplom kegyuraságával együtt, de itteni birtoklásukról további adatokkal nem rendelkezünk.¹⁹²

A Kraszna megyei nagy- és középbirtokok (Somlyó, Valkó) tekintetében nem figyelhető meg érdemleges változás a 15. század első felében. Csupán a losonci Bánfiak vették zálogba seredeni Torma Jánosnak Alsó- és Felsősereden, valamint Szentkeresztfalva és Gombatelke birtokbeli részeit (1423),¹⁹³ melyek aztán a következő 35 évre náluk is maradtak.

¹⁸⁶ 1429: DF 254856 (adomány), 254857 (iktatás); 1432: DL 97137 (csere), 27865, 97140 (iktatások).

¹⁸⁷ 1410: ZsOkI II/2. 7298, 7595. sz.; 1412: DF 254836 = ZsOkI III. 1592. sz.; 1421: uo. VIII. 538. sz.

¹⁸⁸ 1412, 1413, 1424, 1425: ZsOkI III. 1574, XI. 298, 404, XII. 646. sz.

¹⁸⁹ 1435: DL 65407; 1440: DF 254868.

¹⁹⁰ 1425: CsOkI I. 334–337 = ZsOkI XII. 851. sz.

¹⁹¹ CsOkI I. 314–319, 320–323 = ZsOkI IX. 635, 647, 769, 1159. sz. A Kerekegyházi Lackfi család kihalására Engel: *Genealógia*, Hermán nem 2. tábla: Lackfi.

¹⁹² 1421: Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története*. III–IV. Oklevéltár. Bp. 1882–1883. (a továbbiakban: Pesty: *Krassó*) III. 295–297 = ZsOkI VIII. 458. sz.; CsOkI I. 311–314 = ZsOkI VIII. 648. sz.

¹⁹³ ZsOkI X. 1572. sz.

A birtokosztályokra, már amennyiben telekosztályról van szó (amikor a felek csupán az egyes helységek belterületén osztoznak meg, és mindegyikük birtokos marad az osztozkodás tárgyát képező falvak mindenkében), általában véve nem tértünk ki, mivel ilyenkor a birtokos család kiléte nem változik. Más a helyzet a területosztály esetén, amikor az egyes ágak kezére külön falvak kerülnek, mert ez új családok képződéséhez vezet – az eddigi kutatás szerint azonban ez az osztálytípus csak a 14. század közepéig volt divatban.¹⁹⁴ Mégis, a 15. század első felében több olyan jelentős birtokosztály is végbement a Szilágyságban, melynek jellemzői és következményei is inkább a területosztályra vallanak.

Legtöbbet a Béltekiek 1424. évi osztozkodásáról tudunk, melynek tárgyát az erdődi és kővári uradalom képezte: ennek során – csak az általunk kutatott területre eső helységeket véve számításba – a felek csupán a két magyar települést (Lápos, Berkesz) osztották fel telkenként, a román településterületen mindegyikük külön falvakat kapott: Balk utódai 39-et, Drág ivadékai pedig 35-öt.¹⁹⁵ Noha e két rész nem képezett két különálló birtoktömböt, hanem mozaikszerűen keveredő falucsoportokból állottak, és Kővár vára is közös maradt, ettől fogva mégis külön Drágfi és külön Balkfi családról beszélhetünk.¹⁹⁶ Egyidejűleg és hasonló elvek szerint ment végbe a kusalyi Jakcsok két főágának (Jakcs két fia, György és István utódainak) az osztozkodása is, bár erre inkább csak a későbbiekből következtethetünk, csupán néhány újabban szerzett birtokra (Szer, Erked, Cseh, Csompasztelke) vonatkozó szerződésük maradt fenn 1425-ből.¹⁹⁷ Hogy esetükben a szétválás mégsem ment végbe (bár a két ág további története jól elkülöníthető, olykor eltérő előnevekkel is kísérleteztek), azt annak tulajdoníthatjuk, hogy az általuk birtokolt területen nagyjából egyenlő számban voltak magyar és román falvak, így túl sok helyen – ti. az első kategóriánál – maradtak a telekosztálynál.

Visszakövetkeztetés alapján még a század elején mehetett végbe a Szarvadi/Bályoki család két ágának (Hégen és Szénás) osztozkodása is a szarvadi és a bályoki birtoktesten (bár itt túlnyomólag telekosztályra került sor), vagy a dobokai Lőkösöké és a Dobokaiaké az ekkor már Doboka vármegyéhez tartozó egregyi uradalomban.¹⁹⁸ Végül osztálynak és cserének egyaránt minősíthető a Csákiak és a szántói Bekcsek 1454. évi egyezsége az addig közösen birtokolt szántói, margittai és monostorosábrányi birtoktestekről: eszerint Szántó és vele Szilvás meg Hídvég teljesen a Bekcs

¹⁹⁴ Mindezekre Engel Pál: *Birtokosztály és családkepződés.* = Uó: *Tanulmányok.* 625–637.

¹⁹⁵ ZsOkl XI. 446. sz.

¹⁹⁶ Vö. C. Tóth Norbertnek és Horváth Richárdnak e kötetben közölt tanulmányaival.

¹⁹⁷ DF 254852 = 254853.

¹⁹⁸ Vö. Függelék 1., ill. Engel: *Genealógia, Szénás(i)* (bályoki, szarvadi), ill. Kökényesradnót nem 1. tábla: Dobokai.

családé lett, míg Margitta és Monostorosábrány tartozékai egészükben a másik felé.¹⁹⁹

Az 1446-ig terjedő időszak a kis- és középbirtokosok szemszögéből sem telt eseménytelenül, bár kaleidoszkópszerűen változó birtokviszonyaikat nem tudjuk és nem is kívánjuk minden részletében nyomon követni. Csúpnán néhány olyan változást említünk ízelítőül, amelyet örök érvénnyel hoztak (pl. vásárlás, csere, földben kiadott leánynegyed), pontosan évhez köthető és a falun belüli részaránya is ismert. Például Magyi Mátyus átengedte a Szentkirályi Lestáknak Orbó felét (Ér-)Szentkirály feléért cserében (1425); a Sándorháziak baksai fél részirtokra cserélték sándorházi *portió*-juk felét (1424), megkapták Sámson hatodát (1430), Vervölgy egy részét pedig megvásárolták (1442); a Szilágyszegiek, hosszú pereskedés után, átadták névadó birtokuk harmadát Csögi Demeterné haraklyáni Törkös Orsolyának és a menyői Gebárt család tagjainak (1437); és – korszakhatárunkon immár kissé túllépve – a nagydobai Csiszerek (Szilágy-)Szentkirály negyedét szerezték meg (1452).²⁰⁰ A század második negyedében a Szatmár megyei Irinyiek ismét felbukkantak Középszolnokban, ezúttal a tövisháti Keresztúron vetve meg a lábukat.²⁰¹ A jelentősebb változások közé tartozik, hogy 1438 előtt Borzási György befészkelte magát az Ippiek, ill. a Horvátiak korábbi birtokaiba (Ipp, Szék, Márka, ill. Kaznacs), északabbra pedig az Ilosvaiak tették rá a kezüket Szakácsi falu és Gyuró prédi-um egy részére (egészére?) még 1441 előtt.²⁰²

Ha nem idegenítették el, a kismemesi birtokok osztódással is differenciálódhattak – ennek mértékét jól érzékeltetik a 14. század végétől állandósult ragadványnevek száma az egyes falvakon belül (pl. Menyőn Fodor, Gebárt, Ramocsa, Török; Désházán Veres, Fodor, Petkes, Esze, Bak²⁰³). Sorraikból ez idő tájt egyedül a Bartavölgyiek hullottak ki 1420 körül.²⁰⁴

3.4. Ha mármost egyenleget készítünk, és az 1446. évi birtokviszonyokat (vö. *Függelék 1.*) összevetjük az 1341. évi állapottal, a szembeötlő különbségek jól mutatják e fejezetben ismertett változások irányát és mértékét. A 15. század közepén mintegy 307 település létezett az általunk

¹⁹⁹ CsOkl I. 399–401.

²⁰⁰ 1424: ZsOkl XI. 233. sz.; 1425: PerényiLt 388. sz. (vö. uo. 468, 471, 475, 513. sz.); 1430: DL 27862–27863 (vö. 1455: KmJkv I. 1192. sz.); 1437: DL 27867; 1442: KmJkv I. 417. sz.; 1452: DL 27887.

²⁰¹ Vö. 1447: DL 27881; 1452: KmJkv I. 1003. sz.; 1459: uo. I. 1354. sz.

²⁰² 1438: DL 27868; 1441: KmJkv I. 317. sz. (Bár a későbbiekben feltűnnek még a Szakácsi előnevet viselő személyek, nem kizárt, hogy valójában ők is az Ilosvai család tagjai, mint a mindkét névvel előforduló István deák – uo. 1356. sz.; DL 38607).

²⁰³ Vö. KmJkv I. mutató, ill. *passim*.

²⁰⁴ 1418-ban szerepel az utolsó általam ismert Bartavölgyi (ZsOkl VI. 2014. sz.), 1429-ben Bartavölgye már a Balázsháziaké mint prédi-um (DL 74039).

vizsgált területen,²⁰⁵ továbbá 9 olyan prédiom, mely korábban faluként volt említve.

Az előzmények ismeretében nem meglepő, hogy a környék megsze legvagyonosabb családja a száz év alatt a kusalyi Jakcsoké lett, amely 1446-ban, hatalma delelőjén 65-70 lakott települést (22%) mondhatott magáénak, vagyis szám szerint annyit, mint száz évvel korábban az uralkodó. Hadadi várak mellett 1435-től övék volt a sólyomkői (Bihar vm) erősség fele, 1440 óta pedig Radna vára (Belsőszolnok vm) is, mindkettő kiterjedt tartozékaival együtt, továbbá számos birtok Bereg megyében.²⁰⁶ A birtokosok élvonalába mellettük még a losonci Bánfiakat találjuk a 39 és fél helységet felölelő valkói váruradalommal, továbbá a bélteki Balkfiakat 32, a Drágfiakat pedig 26 faluval (Kővár és tartozékai). Utóbbiak ezenkívül csak a szomszédos – Szatmár megyei – erdődi uradalmat birtokolták (ahol ekkor még nem állott vár), a Bánfiaknak azonban Valkón kívül még két és fél váruradalmuk volt: Erdélyben az Árpád-kor óta kezükön levő Mentő mellett Sebesvár is (1433-tól), Biharban pedig Sólyomkő másik fele (1435 óta).²⁰⁷ A Jakcsok és a Bánfiak láthatólag nemcsak ez utóbbi erősség közös birtokosaként fértek meg jól egymás mellett, de a Szilágyságot is viszonylag konfliktusmentesen tartották együttes hegemóniájuk alatt a 15. század első felében.

A többi nagybirtokos itteni birtokait tekintve már jócskán lemaradt mögöttük, de csak azért, mert működésük súlypontja nem e vidékre esett: a Csákiak (9,5 helység) törzsbirtokai Biharban (az adorjáni és körösszegi váruradalom), illetve a Temesközben (Csák vára és tartozékai),²⁰⁸ az erdélyi püspöke (8 szilágysági birtok) pedig elsősorban Kolozs és Fehér megyékben (Gyalu, Szentmihálykő és Kecskés) feküdtek.²⁰⁹

A fenti öt család, melyek közös jellemzője, hogy a korszak bárói közé számíthatjuk őket (bár a két Bélteki família csak fenntartásokkal),²¹⁰ és a szintén országnagy püspök együttesen kb. 180-185 helységet birtokolt a Szilágyságban, vagyis az összes település mintegy 60 százalékát, köztük olyan mezővárosokat, mint Kusaly, Hadad, Cseh, Nagyfalú, Kraszna, Daróc, Ákos, Zilah és Tasnád.²¹¹ Mivel a püspököt leszámítva valamennyi-

²⁰⁵ A két szilágysági megye ekkor már nem pontosan ugyanazt a területet fedte le, mint a 14. században, hiszen időközben Középszolnokhoz került a Bükkalja, illetve a zazari és a daróci birtoktest, míg a margittai-monostorosábrányi uradalom falvait Biharhoz, a három Kegyet Szatmárhoz, az egregyi uradalmat pedig Dobokához csatolták.

²⁰⁶ 1435: DL 88317; 1440: DL 27874-5. Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 31 és 61 (70. jegyzet); Uő: *Archontológia* I. 324, 397, 414, II. 112.

²⁰⁷ Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 32. és 61 (81. jegyzet); Uő: *Archontológia* I. 367, 408, 414, II. 22.

²⁰⁸ Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 30. és 60 (59. jegyzet); Uő: *Archontológia* I. 265, 291, 349, II. 48.

²⁰⁹ Vö. Engel: *Archontológia* I. 323, 338, II. 69; Jakó: *Erdélyi püspökség birtokai*, passim.

²¹⁰ Engel: *Világi nagybirtok* 27-33.

²¹¹ Az *oppidum* néven megjelölt településeket lásd Csánki I. 549-550, 580.

en 1341 után kerültek a két megyébe, tehát a fenti óriási birtokmennyiség mind új szerzemény volt, elsősorban nyilván ők állanak az 1341–1446 közti nagyméretű birtokforgalom háttérében (az 1341-ben meglevő kb. 200 településből csak 75-nek nem változott meg teljesen a tulajdonosa!).

A somlyói Bátoriak viszont ekkor még sem birtokaik száma (7-8 falu), sem társadalmi kapcsolataik és pályafutásuk alapján nem sorolhatók az imént körvonalazott bárói csoportba, hiába voltak birtokaik még Szabolcs és Szatmár megyékben is. A középnemességtől őket egyedül várbirtokos mivoltuk (Somlyó) különböztette meg. Ilyesmivel ugyanis sem a Sarmasági (7 és 1/3 falu), sem az álmosdi Csire (7) vagy a szántói Bekcs (6) család nem dicsekedhetett (sem itt, sem más megyében), nem beszélve a Kémeriekéről vagy a Csaholyiakról (5-5). A Bátoriak mellett a Csiréknek, a Csaholyiaknak és a Bályokiaknak volt még jelentősebb jószág a két megyén kívül (Bihar, ill. Szatmár vármegyékben), a többiekre inkább csak a helyi birtoklás volt jellemző. A két egészbirtok szintjét még további nyolc család haladta meg,²¹² akik kezén – a fent nevesített középbirtokosokkal együtt – összesen 69,7 helységet (köztük Somlyó, Szántó és Kémer mezővárosokat) találjuk (23%).

A két megye falvainak maradék 17 százaléka a kisnemesség osztozott, melynek kezén egyenként nem találunk többet egy egészbirtoknál és néhány *portiónál*. Mivel egyelőre nem tudjuk felmérni azt, hogy a volt egyfalus nemességen belül mily mértékben haladt elő az egyes ágak önállósodása, a kisnemesei családok számát sem tudjuk megadni, csak annyi bizonyos, hogy ez meghaladta a félszázat.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a birtokolt falvak száma szerint felállított hierarchia csak viszonylagos értékű (főként a középnemesek körében), hiszen az egyes települések súlya korántsem volt egyforma. Ez akkor válik nyilvánvalóvá, ha az 1480 körüli középszolnoki adójegyzék számadatait az 1446 körüli birtokviszonyokra vetítjük. Eszerint Középszolnokból (leszámítva a valami oknál fogva idecsatolt somlyói uradalom adóját) a század vége felé 2560 forint *subsídium* folyt be, amit kiegészíthetünk a Krasznára valószínűsíthető 750 forinttal.²¹³ Ha ekkor a század közepi állapotok éltek volna, a Jakcsokra mintegy 725, az erdélyi püspökre 430,2, a Bánfiakra kb. 290, a Csákiakra legalább 230 forint adó esett volna.²¹⁴

²¹² Az ország más vidékein három, illetve két várat és kiterjedt birtoktesteket uraló felsőlindvai Szécsiek és csesdi Bátoriak (vö. Engel: *Világi nagybirtok* 30–31) nyilván csak formailag vonhatók ide.

²¹³ [1480k]: C. Tóth: *Járások* 420–426. Krasznára 1494-ben 704, 1495-ben 800 forint adót róttak ki (ugyanekkor Középszolnokra 2454,5-öt, ill. 2610-et) – vö. Engel: *Geschichte* I. 20, 37, 134, 137.

²¹⁴ Középszolnokban 698,67 forint esett a Jakcsok 1446. évi birtokaira amihez még a krasznai Varsolcot is oda kell számítanunk (kb. 27 forint). A Bánfiak birtokainak adóját az alapján becsültem meg, hogy a valkói uradalomhoz 1549-ben tartozó háztartások és Krasznára megye

Az élcsapatba a Balkfiak és a Drágfiak legfeljebb csak együttesen fértek volna be, külön-külön (130,3, ill. 120,4 forint) már a köznemesség szintjén álltak, a Bátoriakkal (126,05) egy súlycsoportban, ráadásul az álmosdi Csirék (158,29) mögött. A további sorrend itt a következőképp alakult volna: albisi Zólyomi (105), felsőlindvai Szécsi (kb. 54), szántói Bekcs (53,13), Borzási (kb. 50), Csaholyi (47,06), Sarmasági (38,22), Kémeri (kb. 35), Pacali (34,04), keceli Szele (kb. 32) – ami még csak nem is emlékeztet a helységrszámalapú hierarchiára. Ha ellenben az országnagyoknak, ill. középneemeseknek az összadóból (kb. 3400 forint) történő részesedésére vagyunk kíváncsiak, nagyjából a fenti értékekkel egyező arányokat kapunk (57%, ill. 25%). A világi birtokokról befolyó adó (2950 forint) ugyanekkor pontosan fele-fele arányban oszlott meg a bárók (1495 forint) és a közneemesek (közép- és kisbirtokosok) között.

4. A Drágfi-hegemónia időszaka (1446–1549)

4.1. A várnai csata (1444) utáni királytalan, pártharcoktól hangos időszakban a birtokjogok is labilissá váltak. Térségünkben ezt Molnosábrány (a mai Vedresábrány) példáján szemléltethetjük. A falut a 15. század elején fele-fele arányban birtokolták a németi Lackfiak leányági utódai, a Héder nb. Tamási és a Rátót nb. Serkei család tagjai,²¹⁵ de Tamási Henrik volt ajtónállómesternek 1444 végén bekövetkező halála után azt előbb – a Tamásival még 1443-ban kölcsönös örökösödési szerződésre lépett – Hédervári Lőrinc nádor (1437–1447) és a hozzá minden jogcím nélkül társuló Újlaki Miklós erdélyi vajda (1441–1465) foglalta el a Serkeiektől (1445);²¹⁶ majd 1450-ben ez utóbbiak maguk adták el (Gömör megyei várak huszíták elleni biztosítása céljából) Hunyadi János kormányzónak (1446–1452), egyben a megyényi területű debreceni uradalom urának, aki végül helyi szövetség-

akkori portaszámának arányát ($978/2524 = 0,39$) rávetítettem a 750 forintra. (A Kraszna megyei adóösszegek megbecslésénél a továbbiakban is így jártam el.) A módszer alkalmazhatóságát jelzi, hogy a Bátoriak 1480 körüli – pontosan ismert – adóbeli részaránya ($126/750 = 0,168$) hajszálpontosan egyezik az 1549. évi háztartás-részarányal ($428/2524 = 0,169$). A Csákiak esetében csak annyit tudunk, hogy a daróci birtoktest után 176,1 forint adót róttak ki rájuk; margittai és monostorosábrányi adójuk megbecslésénél figyelembe vettem, hogy e birtokokért cserében a Bekcs családnak átengedett Szántó, Hídvég és Szilvás 1480 körül 53,125 forintot fizetett.

²¹⁵ Vö. Engel: *Genealógia*, Hermán nem 2. tábla: Lackfi.

²¹⁶ 1443: HédervárOkl I. 208–211. (A szerződés nyilvánvalóan az erősebb fél, a Héderváriak érdekeit szolgálta, mivel Tamásinak nem volt fiutóda – vö. Engel: *Genealógia*, Héder nem 5. tábla: Tamási); 1445: HédervárOkl I. 215–220, HOKm VII. 465–466. A szereplők tisztségeire Engel: *Archontológia* II. 97, 239, 250. A Serkeiek Molnosábránynak nemcsak a már addig is kezükön levő felét védték, hanem – egy 1423. évi egyezség (HédervárOkl I. 168–169) értelmében – a Tamásiak ez időpontig szerzett jószágaira is megalapozott igényt támaszhattak. Vö. még uo. I. 220–229, 231–233, 235–238, 239–241

gesének, Csáki Ferenc bihari ispánnak (1440–1458) engedte át Molnosábrányt (1455).²¹⁷ A falu ekkor került át végleg Biharba.

Ilyen körülmények között csak azok érezhették magukat többé-kevésbé biztonságban, akik a leghatalmasabb urak védőszárnyai alá húzódtak. Az ország keleti felében ez a személy vitathatatlanul maga Hunyadi volt. A hiányzó királyi udvar szerepét, részben még V. László (1440/1453–1457) kiszabadulása után is az ő kísérete töltötte be: akik az ő emberei voltak, részesültek a főhatalom nyújtotta előnyökből, akikkel ellenben hűvösebb viszonyt ápolt, sok jóra nem számíthattak.

Az előbbi csoportba tartozott somlyói Bátori János fia, László, aki középszolnoki alispánként szolgált a kormányzót (1446).²¹⁸ Ennek tulajdonítható, hogy a somlyói uradalom, egy évszázad eseménytelensége után ismét a gyarapodás útjára lépett. Jóllehet az adományul felkért Maladé és Szoros birtokokat, ill. két másik prédiumot, melyek a Virteka nb. Virteka család magszakadása után háramlottak a Szent Koronára, Újlak birtokosának, Sutak Jánosnak az ellentmondása miatt László és rokonai nem vehették birtokba,²¹⁹ Badacsonynak a Szerjeiek kezéből ez idő tájt történt megszerzésével mégis ténylegesen bővíteni tudták jószágaik számát.²²⁰ A Szerjeiek másik falujára, Szentgyörgy prédiumra a szomszédos Szécsen birtokló – egyébként szintén Hunyadi seregében vitézkedő – Becsegergely nb. Fülöpösi Albert és rokonsága tette rá a kezét, elnyerve az itteni királyi jogokat is (1453).²²¹

Hunyadi bizalmasa, Dengelegi Bernát középszolnoki ispán (1447–1455) még látványosabban gyarapította, ha kicsiben is, jószágait az Érmelléken: a Bihar megyei Királyi, Terebes és Csokmó helységekben sorra szerezte meg zálogjogon a Zoárdiak egyes tagjainak részirtokait (1449, 1452), melyeket utóbb Középszolnok megyébe helyeztetett át; Fűrmenyes nagy részét harmadmagával adományul kapta (1453); Szentkirályon, Orbón és Mindszenten megszerezte a Szentkirályiak részeit (1465); később *portiói*

²¹⁷ 1450: DL 14349; 1455: CsOkI I. 405–407.

²¹⁸ Vö. Engel: *Archontológia* I. 201, II. 25. Bátori László részt vett a törökök, Cillei Ulrik, III. Frigyes római király és Vlad havasalföldi vajda elleni harcokban is (DF 260756).

²¹⁹ 1448: DF 211097. Mindez talán azzal magyarázható, hogy a Virtekák kihalására már korábban sor került, és a két falu a Sutak család kezére jutott.

²²⁰ Badacsony először 1448-ban tűnik fel – Somlyó, Perecsen, Csehi, Hídvég, a nemrég újra benépesült Kerestelek és a frissen alapított Gyulakúta mellett – a Bátoriak birtokai sorában, mikor az ezekben rejlő királyi jogokat adományul kérték (DF 260756). Lehet, hogy ekkor még csak igényt formáltak rá, mert a Szerjeiek csak 1455-ben tiltakoztak Kraszna megyei birtokaik elfoglalása miatt (KmJkv I. 1187. sz.).

²²¹ DL 14631 (adomány), 66928 (iktatás). Érdemes megjegyezni, hogy az adománylevél *relatora* maga a volt kormányzó. Vö. még 1455: KmJkv I. 1187. sz.

voltak még Kőrös (1478), Szarvad, Hatvan és Kisszarvad falvakban (1479), továbbá a három Cсахolyon, Töviseden és Felsőszoporon is (1480k).²²²

Ezzel szemben a losonci Bánfiaknak az ellenzéki lét keserű ízét kellett megköstolniük. Ők már az 1440–1442 közti belháborúban sem Hunyadival egy táborban, hanem V. László hívei között harcoltak,²²³ 1446 után pedig talán rangjukon alulinak is érezték volna, hogy az alacsony sorból felkapaszkodó kormányzót szolgálják. Ezek után nem csoda, hogy valkói uradalmuk öt módos faluját (Baksa, Barla, Goroszló, Kraszna és Zovány) 1454-ben Hunyadi híve, Vitéz János váradi püspök (1445–1465) és titkos kancellár (1453–1456) foglalta el, és a jogos tulajdonosok csak az „igazságos” Mátyás trónra léptét követően szerezhették azokat vissza.²²⁴

Hasonló mellőztetést kellett elszenvednie a kusalyi Jakcs családnak is. Pedig ők korábban I. Ulászló (1440–1444) hívei voltak, és az 1440-es évek első felében még az országnagyok között szerepeltek. Id. Jakcs László volt erdélyi vajda (1440–1441) halálakor (1446) azonban a családi vagyon már öt ág között oszlott meg,²²⁵ így ezek országos szinten elveszítették korábbi súlyukat, és kiestek a bárói tisztségekért alanyi jogon versengők sorából. Presztízsük drasztikus csökkenését jelzi, hogy ezután egyetlen új birtokot sem szereztek a térségben, sőt némelyik távolabbi jószágukra (Lecsmér, Gesztes, részben Csalános, Zálnok és Varsolc) végleg a köznemesi sorban élő Kémeriek tették rá a kezüket (1450, 1454), majd baldoni (1452, 1461) és kisdobai (1454) részeikről is le kellett mondaniuk a Récseiek, ill. a Kisdobaiak javára.²²⁶

4.2. A Mátyás-kor (1458–1490) legszembetűnőbb változása a kusalyi Jakcs család hanyatlásának felgyorsulása és birtokaik drasztikus megfogyatkozása, illetve az érem másik oldalán a Drágfiak lendületes emelkedése volt a két megyében. Itt mutatkozott meg igazán az, hogy mit jelent a hatalomban való részesedés, melynek híján még a legnagyobb vagyonok is folyamatos lejtmenetre kényszerülnek. A Jakcsoknak ugyanis – noha 1459–1461 táján a család öt ágából kettő kihalt, így némiképp enyhült a bir-

²²² 1449: DL 38296 (vö. 1466: DL 38349); 1452: DL 38305 (vö. 1468: DL 38352, 38386); 1453, 1454: DL 27892, KmJkv I. 1086, 1166, 1167. sz.; 1465: PerényiLt 513. sz.; 1478: DL 27943; 1479: PerényiLt 586. sz. (elfoglalva); [1480k]: C. Tóth: *Járások* 420–422, 426. Dengelegi Bernát tisztségére Engel: *Archontológia* I. 201, II. 59.

²²³ Losonci Bánfi István Erzsébet királyné székely ispánja volt (1440–1441), míg rokona, losonci Dezsőfi Dezső ugyanennek az erdélyi vajdája (1438–1441) (Engel: *Archontológia* I. 14, 194, II. 22, 148). Vö. BánfOkl I. 639–641.

²²⁴ 1454: BánfOkl I. 676–677, 677–680; 1458: uo. II. 4.

²²⁵ Vö. Engel: *Genealógia*, Jakcs(i) (kusalyi) 1–2. tábla.

²²⁶ 1440: DF 254868; 1450: KmJkv I. 901–902, 904. sz., DF 253503; 1451: KmJkv I. 968. sz.; 1452: DL 27665, KmJkv I. 1032. sz.; 1454: DL 27666, KmJkv I. 1145. sz.; 1459: DL 27672; 1461: KmJkv I. 1534. sz.

tokok széttagoaltsága – még Mátyás trónra lépte után sem sikerült visszaveredniük magukat a királyi udvarba, mely 1458 után ismét az országos elit centruma és formálója lett. Ezzel szemben Drágfi Miklós az 1460-as években több megye ispánságát is viselte (köztük, megszakításokkal, Középszolnokét [1460–1462, 1468], melynek élén aztán, Krasznával együtt, 1476-tól folyamatosan a család feje állt), fia, Bertalan pedig bárói karriert futott be, mely erdélyi vajdaságával (1493–1498) ért a csúcsra.²²⁷

A regionális hegemóniával a Jakcsok – vagy Jakcsiak, ahogy a század közepétől fogva mind gyakrabban nevezték őket – birtokainak tetemes hányada is (csaknem fele) a Drágfiak kezébe ment át. Ez a folyamat négy szakaszban valósult meg. Előbb, 1460–1462-ben a Jakcsiak idősebb ágának tagjai, László fia János, majd nagybátyja, György sorra visszaadták (részben zálogként is) Drágfi Miklósnak azt a kb. 20 falut, amit 40–50 évvel korábban Drágfi ősei zálogosítottak el Jakcs György volt tárnokmesternek és fiainak: a Tövisháton Cseh, Sülelmed, Tóhát, Győrtelek és Göröcsön, a Kővár-vidéken Nyíres, Kozla, Csokmány és Aranymező, a Bükkalján pedig Bábcza, Kolbászfalva, Redefalva, Bikáca, Somos, Alsóvárca, Felsővárca, Tótfalu, Örményes egészbirtokokat, ill. Borzlyuk és Csompasztelke prédi-umokat.²²⁸

A második fázisban a nőág játszotta a főszerepet: egyfelől néhai id. Jakcs László leánya, a budai apácaolostorban élő Erzsébet, aki a leánynegyedként kapott (1459) Damlyont, Náprádot, Kis- és Nagygoroszlót, Inót és Udvarhely felét 1472-ben bizonyos nagybányai polgároknak adta el, kiktől azok rövidesen Drágfi Miklós kezére kerültek;²²⁹ másfelől pedig ugyanazon id. Jakcs László özvegye, Katalin, aki mostohafia, losonci ifj. Dezsőfi László társaságában 1464-ben elérte, hogy 1100 forintot kitevő hitbére és jegyajándéka fejében zálogként megkapja Jakcsi Jánostól és Györgytől Monó és Debren magyar birtokok felét, továbbá Szélszeg, Paptelke, Kucsó, Mojgrád és Beréd román falvakat.²³⁰ E jószágokat azonban az 1467. évi lázadásban való részvételük büntetéseképpen Mátyás király elkobozta Dezsőfitől, és zálog címén Kinizsi Pálra ruházta (1468), aki végül Drágfinak adta tovább ugyancsak 1472-ben.²³¹ Szintén nőágon, Jakcs Margit kezével kerültek zálogba Bánfi Jánoshoz 1470 körül bizonyos ré-

²²⁷ Vö. W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 58–61, 63–65; Uő: *Arhondologia voievozilor* 251, ill. Horváth Richárdnak és Neumann Tibornak e kötetben közölt tanulmánya.

²²⁸ 1460, 1462: DL 105917; 1461: DF 254872, KmJkv I. 1497, 1532. sz.

²²⁹ 1459, 1469: PerényiLt 488, 530. sz.; 1469: DL 45369; 1472: DL 69849 = DF 252617 = *Örök Szilágy. Aeterna Sylvania*. Szerk. Bálint István János. Bp. 2009. (a továbbiakban: *Örök Szilágy*) 113–114. Az említett birtokok 1480 körül már a Drágfiak kezén vannak: C. Tóth: *Járások* 424, 425.

²³⁰ Rábik: *Oklevelek* 137–140.

²³¹ 1468, 1472: DL 74176.

szek Kusalyon, Széren és Görcsönben – ezeket fia, Bánfi Dénes aztán újfent Drágfi Bertalannak adta tovább (1487).²³² Álmosdi Csire István 1474 előtt a Jakcsok idősebb ágához tartozó Zsófiát vette feleségül, ő és utódai így jutottak Hadad, Újlak és Ardó egyes részeinek birtokába.²³³

A harmadik szakasz már Mátyás halálát követően, az 1490-es évek elején zajlott le. Ezúttal a család ifjabb ága szenvedett el komolyabb érvágást: Jakcsi Ferenc, aki 1491-ben Oláhnádasd egészbirtokot, 1493-ban pedig Zálnok, Csalános, majd Varsolc felét adta el rendre Bőnyei Tamásnak, Dobai Györgynek, illetve Szilágyszegei Pálnak,²³⁴ 1494-ben arra kényszerült, hogy örökre átengedje Széplak, Bősháza, Benedekfalva és Horvát felét, Középvárca egészbirtokot, valamint görcsöni részbirtokát is Drágfi Bertalannak, mivel ez ingyen visszaadta a korábban neki elzálogosított Bereg megyei, valamint kusalyi és széri *portióit*.²³⁵ A negyedik stádiumban végül az idősebb ág utolsó tagja, Jakcsi János adta át Benedekfalva, Bősháza, Széplak, Nagyszeg, Kőd, Kelence és Horvát birtokbeli részeit Drágfi János temesi ispánnak (1524).²³⁶ Az egykori aranyosi uradalomnak ezzel csak töredékei maradtak a Jakcsiak kezén.

A Drágfiak nem csak a Jakcsiak rovására gyarapodtak. 1470-ben, miután az uralkodó feleséggyilkosság miatt fő- és jószágvesztéssel sújtotta a Balkfiak utolsó élő tagját, Mihályt, birtokait a Drágfiak kapták meg – ezzel ismét egyesült az egykori Bélteki vagyon.²³⁷ A másik terjeszkedési terület a megye nyugati fele volt, ahol Drágfi Miklós előbb álmosdi Csire István péri, etei, sződemeteri, úsztatói, csányi, alsó- és felsőszopori részbirtokát vette zálogba 1474-ben 2000 aranyforintért (ami az összeg nagysága miatt gyakorlatilag örökös eladásnak tekinthető),²³⁸ majd 1477-ben Csaaholyi István *portióit* szerezte meg Magyar-, Közép-, Felsőcsaholy és Szőce bir-

²³² 1470: DF 254877; 1476: DL 27935; 1487: DF 254914. Vö. Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

²³³ Csire István és Jakcs Zsófia házasságára: 1475: DL 17697 – vö. még Engel: *Genealógia*, Ákos nem 5. Pocsaji ág 2. tábla: Csire (álmosdi); Bány: *Álmosdi Csirék* 106. A birtokrészek felsorolása: C. Tóth: *Járások* 422, 424. Dédunokájuk kezén levő részekre (Hadad, Széplak, Horvát és Vicsa): 1538: KmJkv II. 4659. sz.

²³⁴ 1491: KmJkv I. 2739–2740. sz.; 1493: uo. I. 2888–2889. sz.

²³⁵ 1494: DF 254892 (vö. még DF 254893).

²³⁶ DL 105926.

²³⁷ 1470: DF 211375 (vö. még KmJkv I. 1991. sz., ill. Horváth Richárdnak e kötetben közölt tanulmánya). Balkfi Mihály végül személyére nézve kegyelmet kaphatott, és valószínűleg Drágfi Miklós is átengedett neki néhány birtokot (de nem feltétlenül egykori birtokai közül!) élete végéig tartó birtoklásra, hiszen 1480 körül Mihályt még Középszolnok megye birtokosai között találjuk (vö. C. Tóth: *Járások* 422–423.).

²³⁸ DL 30046. Csire Ferenc 1538-ban maradék birtokrészeit is eladta Pér, Etel, Sződemeter, Csány, Úsztató és mindkét Szopor, továbbá Hadad, Horvát, Széplak és Vicsa birtokokban Drágfi Gáspárnak és Andrásnak, de utólag ezt visszavonta, mert – állítása szerint – kényszer alatt intézkedett (Petri: *Szilágy* V. 297, KmJkv II. 4659. sz.).

tokokban néhány évre, cserébe adva neki Ardót, Sülelmedet, Gálfalvát (= Cikó?) és Tóhátat.²³⁹ Később Ökörítón jutott zálogos jószágához (1483).²⁴⁰ Az érmelléki birtokgyűjtést Pacal felének (1486) és Bajon egészének a Pacaliaktól történő megvásárlása koronázta meg (1486, 1492).²⁴¹

Tasnád környékének másik sikeres birtokszerzői az erdélyi püspökök voltak, elsősorban azok, akik bárói családból származtak: Szapolyai Miklós (1461–1468) és vingárti Geréb László (1475–1501). Előbbi Csög birtoknak csaknem egészét járta ki kegyes adományul és 200 forint fizetése fejében Keresztúriné Csögi Dorottytól és rokonságától (1467–1468), utóbbi pedig az elnéptelenedett Kenét kapta adományba ecse di Bátori Andrásról és Istvántól (1484), cserébe a püspöki dézsmát engedve át a bátori plébániának.²⁴² A Keceli Margit által neki hagyott javakat (Kecelalszeg negyede, Gerepse prédi um) azonban sem ő, sem utódai nem tudták elfoglalni a helyi nemesek ellenállása miatt (1498–1499, 1504, 1520).²⁴³

4.3. A Mátyás- és a Jagelló-kor Kraszna megyében is az erőviszonyok átcsoportosulását hozta, jóllehet ez a középszolnoki folyamatokhoz képest néhány évtized fáziskéséssel ment végbe. Ha ott a regionális hegemonia a Jakcsoktól a Drágfiak kezébe csúszott át, itt a somlyói Bátoriak felemelkedésének és a losonci Bánfiak hanyatlásának vagyunk tanúi. A két folyamat még menetrendjében is hasonlít egymásra. Először csak kisebb darabok töredezték le a valkói uradalomból:²⁴⁴ 1457-ben losonci Bánfi István és fiai familiárisukat, majdani sebesvári várnagyukat (1466), nagyfalusi Márton Mihályt jutalmazták meg Máron egészbirtok, valamint szentkeresztfalvi, kis- és nagyszerdeni zálogjogú birtokrészeik átengedésével, s bár Máron – némi huzavona után – 1483-ban visszakerült a Bánfiakhoz, a többi átengedték Márton Mihály leányának, Katalinnak és férjének, keceli Szele Mártonnak.²⁴⁵ Másrészt Bánfi István halála (1458/9) után fiai Baksát, Barlát és Goroszlót kényszerültek lekötni mostohaanyjuk, Kompoltiné Tari Margit

²³⁹ 1477: DL 27936, DF 254880, Rábik: *Oklevelek* 145–148. 1480 körül Csaaholyinak már csak Ardón és Sülelmeden vannak részei – vö. C. Tóth: *Járások* 422–424.

²⁴⁰ KmJkv I. 2446. sz.

²⁴¹ 1486: DL 27946; 1492: Rábik: *Oklevelek* 154–155.

²⁴² 1467: DF 253317 = DF 275434 = KmJkv I. 1747. sz. (adomány); 1468: DF 275428 (iktatás), ZOKm X. 466–467; 1484: DocBátori 148–149. Kene csak 1467 után került a Csaaholyiaktól a Bátoriakhoz (vö. DF 275432). Lásd még C. Tóth: *Járások* 420, 421.

²⁴³ 1498, 1499: DF 277630; 1499: DF 277642; 1504: DF 275344; 1520: DF 277768.

²⁴⁴ Igaz, a két Kaznacs megszerzése is ezekre az évekre (pontosabban 1442–1481 közé) tehető – vö. KmJkv I. 397. sz.; BánfOkl II. 223–224.

²⁴⁵ 1457: DL 65139; 1458: BánfOkl II. 1–3 (itt tévesen szerepel Szentkeresztfalva helyett Tormafalva – ez utóbbi valójában a Horvátiak birtoka volt – vö. 1469: KmJkv II. 1863. sz.; 1474: DL 27696). Nagyfalusi Mihály sebesvári várnagyságára: 1466: BánfOkl II. 76–78, 1475: DL 65139. Az 1483. évi egyezmény: DL 65127 (vö. még 1478: BánfOkl II. 198 = KmJkv II. 2259. sz.; 1482: DL 27943).

hitbére és jegyajándéka fejében, s bár a falvakat utóbb Mátyás király visszaadatta (1468), az asszony – tiltakozását (1469) követően – mégis Barla és Baksa birtokába jutott, majd azokat leánya, Katalin kezével az előkelő Csetneki családnak engedte át (1474).²⁴⁶ A Bánfiak ezeket 1479-ben váltották vissza, Goroszlót adva helyettük.²⁴⁷

A somlyói Bátoriaknak nem voltak efféle gondjaik, sőt sikerült továbbterjeszkedniük. Magva szakadt ugyanis az újlaki Sutak családnak, és bár jószágait (Újlak, Maladé, Szoros) Mátyás király 1476-ban Parlagi György ajtónállómesternek (1471–1484) és Károlyi Jánosnak adományozta, ennek Batori Szaniszlófi István fiai, illetve újlaki Cseh Tamásné ellene mondtak, és az utóbbi részt is szerzett bennük, mely azonban hamarosan a Bátoriakhoz került bírsággként (1480).²⁴⁸ Parlagi halálával a király Drágfi Bertalannak adományozta az időközben elpusztásodott három faluban fekvő *portiókat* (1486), de a Szaniszlófiak hosszú per (1487–1492) után végül ezt is megkaparintották, a Meggyesiek tanúságával igazolva, hogy azok hajdan a somlyói uradalomból lettek kiszakítva.²⁴⁹

A losonci Bánfiak végzetét végül az teljesítette ki, hogy Bánfi István fiai – noha először még egyben akarták tartani örökségüket – 1470 körül osztályra léptek, és a valkói uradalom hosszabb távon négy ág között aprózódott fel.²⁵⁰ Így már nem volt erejük ellenállni Batori Szaniszlófi István – Szapolyai János familiárisa, utóbb erdélyi alvajda (1521–1522), majd vajda (1530–1534) – nyomásának, aki anyja, Bánfi Zsófia jogán a fiágéval egyenlő részt követelt nagybátyjától, Bánfi Jánostól (II. ág) a valkói, sebesvári és bonchidai birtoktestből (1508),²⁵¹ majd ily módon megvetve itt a lábát, János utód nélküli halála (1515) után elérte, hogy minden birtokában a többi három ággal egyenlő arányban osztozhasson, sőt Baksa és Barla egészen

²⁴⁶ 1468: BánfOkI II. 106–107, 108–109; 1469: uo. II. 128–129, 129–131; 1474: uo. II. 171–172. Bánfi István halálának időpontjára Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

²⁴⁷ 1479: DL 105918. A valkói uradalom tartozékainak 1481. évi listáján Baksa és Barla már szerepel, Goroszló ellenben nem (BánfOkI II. 223–224). Vö. még 1523: KmJkv II. 3931, 3933. sz.

²⁴⁸ 1476: DL 27702, 29839 (iktatás); 1480: DL 29850. Parlagi tisztségére Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*. Bp. 1970. (Történeti Statisztikai Kötetek) 137.

²⁴⁹ 1486: DL 27726, 27727 (iktatás királyi jogba); 1487: DL 29863; 1489: DL 88737, KmJkv II. 2705. sz.; 1489, 1490: DL 88748; 1492: DL 29869.

²⁵⁰ 1468: BánfOkI II. 108; 1481: uo. II. 223–224. Vö. Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

²⁵¹ 1508: BánfOkI II. 423–427 (vö. 1514: uo. II. 447–453 = KmJkv II. 3585–3586. sz.). István minden bizonnyal arra hivatkozott, hogy Valkó nőági birtoka volt a Bánfiaknak (lásd előbb). Megjegyzem, hogy Bánfi Zsófia a somlyói Bátoriak mérvadó családfáján (Engel: *Genealógia*, Gútkeled nem 1. Rakamazi ág 5. tábla: Batori [somlyói, folyt.] tévesen Batori János feleségeként szerepel. Szaniszlófi István tisztségeire W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 255; Markó László: *A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig. Életrajzi lexikon*. Bp. 2000. 282.

az övé lett.²⁵² Később Bánfi István (III. ág) meszesalji részeit kapta meg cse-re címén (1520), majd Bánfi Miklós (I. ág) engedte át neki krasznai részbirtokát (1522), sőt a Csetnekiek kihalása után Goroszlót is ő szerezte vissza (1523). Ezzel a Valkói uradalom mintegy 40 százaléka az ő kezébe ment át.²⁵³ Még unokatestvére, Szaniszlófi János is hozzájutott bizonyos oláh- és magyarvalkói, nagyfalusi, krasznai és zoványi birtokrészekhez, mivel feleségül vette Bánfi Péter (IV. ág) leányát, Annát, kire a fenti jószágokat anyja zálogjogon ruházta rá (1522).²⁵⁴ Mivel azonban az ő frigyük gyermektelen volt, e részbirtokok Anna második férjéhez, Apafi Györgyhöz és utódaihoz kerültek 1533 táján.²⁵⁵

4.4. Természetesen a köznemesség sem ült tétlenül a 15. század második felében: ki-ki erőforrásai mértékében próbálta növelni a családi vagyont. Itt is elsősorban a tisztségeket viselő, tehát stabil extra bevétellel rendelkező személyek voltak az aktívak (bár hivatalviselésük nem mindig dokumentálható). Az alábbiakban néhány olyan változást sorakoztatok fel, melyek az 1480 körüli adólajstromban is tükröződnek. Dengelegi Bernát már szóba került vagyonosodása mellett a szántói Bekcsieké érdemel említést, akik már 1464 előtt részt birtokoltak Magyarcsaholyban, majd ugyanitt és a két másik Csaholyban, továbbá Szöcsén és Szarvodon vették zálogba Szakácsi István jószágait (1471, 1484-ben visszaadták), ezenkívül Káváson (1468, 1471), Mindszenten (1471) és Hatvanon (1489) szereztek zálogos *portiókat*.²⁵⁶ Ákosi Antal és Szodorói András leányági jussként jutott hozzá Balázsháza kétötödéhez (1470).²⁵⁷ Álmosdi Csire Tamás 1476-ban kapta zálogba Pacal egy részét.²⁵⁸ Az adólajstrom titokzatos „vajdája” (akiben a legújabb kutatás okkal sejtí csesdi Bátor Istvánt [1479–1493]) a környék tíz helységében (Szarvad, Szentmiklós, Szöcse, Kene, Szödémeter, Bajon, Tövised, Zálnok, Derzshida, Babatelke) volt jelen, de birtoklása kérészélttü lehetett, mert okleveles forrásokban alig van nyoma.²⁵⁹

A század utolsó két évtizedében a Drágfi-familiárisoké volt a pálya. Drágfi Bertalan ügyvédjeként említik Kőrösi Zsigmondot, kinek apja, László még 1451-ben szerzett részbirtokot Sámsonban, mely a család új

²⁵² 1515: BánfOkl II. 462–464 = KmJkv II. 3587. sz.; 1516: BánfOkl II. 467–471 = KmJkv II. 3617. sz.

²⁵³ 1520: BánfOkl II. 498; 1522: uo. II. 512–513 = KmJkv II. 3882. sz.; 1523: KmJkv II. 3931, 3933. sz. Összes szerzeményét felsorolja BánfOkl II. 517–519.

²⁵⁴ BánfOkl II. 503–505 = KmJkv II. 3836. sz. (vö. 1517: BánfOkl II. 471–473 = KmJkv II. 3617. sz.)

²⁵⁵ Vö. 1533: KmJkv II. 4397. sz., ill. Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

²⁵⁶ 1464: DL 65086; 1468: DL 65092 (vö. 1498: DL 65181; 1504: DL 65191); 1471: DL 65103, 65104; 1473: DL 65109; 1484: DL 65131; 1489: DL 65144. Vö. C. Tóth: *Járások* 420.

²⁵⁷ DL 39396.

²⁵⁸ DL 45642.

²⁵⁹ C. Tóth: *Járások* 419, ill. 420–421, 426.

rezidenciája lett, de Fürményesen (1453) és Sarmaságon (1454) már nem tudta megvetni a lábát.²⁶⁰ Fia sokkal tevékenyebb volt, bár tartós eredményekről nála alig beszélhetünk: a két Seredenben és Gombatelkén keceli Szele Mártontól zálogba vett (1486) részeket elcserélte Varsolc nyolcadára (1488), és ugyanekkor a Sámson melletti Mázsatelke és Szértelke prédiu-mokat is elnyerte a Sámsoniaktól.²⁶¹

A fent említett Szele Márton Drágfi középszolnoki alispánja (1485) volt, és már 1475-ben adományul kérte fel Petenyét és a két Seredent az ott birtokló szentannai Tót István hűtlenségére hivatkozva, de István fiai ezt a *donatiót* utóbb sikerrel érvénytelenítették (1484).²⁶² Valójában mindkét fél igénye jogszerű volt, de csak a birtokok egy-egy felére: láthattuk, hogy Szele Márton apósától, nagyfalusi Márton Mihálytól örökölte az 1420-as években élt seredeni Torma Jánosnak a losonci Bánfiak által zálogba vett birtokrészét, míg az 1423-ban levelesített seredeni Petenye László *portiói* a kusalyi Jakcs–kusalyi Jakabfi–Récsei vonalon és ugyancsak házasság útján jutottak a 15. század közepén a székely eredetű szentannai Tótokhoz.²⁶³ Szele Márton tett még egy komolyabb próbálkozást a Tótok részeinek megkaparintására, megvásárolva a két Sereden felét és Petenyét Tót Balázstól (1499), de ezeket Tót Ferenc hamarosan visszavette (1501).²⁶⁴ Úgy tűnik, végül Alsó- és Felsősereden fele maradt a keceli Szele családé, míg a Tótoké a két falu másik fele és Petenye.

Nagydobai Dobai György középszolnoki alispán (1476, 1486, 1495–1498) és erdélyi alvajda (1494–1495) megvásárolta Csalános és Zálnok felét a Jakcsiaktól (1493), akik ugyanekkor Varsolc egy részét is átengedték neki; további birtokrészeket vett Kisdobán, Désházán, Lelén, Sámsonban (1492), Nagydobán (1495, 1498), Szentkirályon, Borzáson és Bülgözden (1498).²⁶⁵ Tevékenységével családját a középbirtokosság sorába emelte.

²⁶⁰ 1451: DL 27884 (vö. 1454: DF 222556; 1468: KmJkv I. 1789. sz.). László kevésbé tartós terjeszkedési kísérletei: Fürményes (1453: KmJkv I. 1086. sz.), Sarmaság és tartozékai (1454: uo. I. 1170. sz.). Arra, hogy Zsigmond Drágfi ügyvédje volt: HéderváryOkl I. 485; PerényiLt 678, 685. sz.

²⁶¹ 1486: DL 65139; 1488: KmJkv I. 2678. sz. (vö. még uo. I. 2644. sz.), ill. uo. I. 2683. sz.

²⁶² 1475: DL 27697 (vö. KmJkv I. 2192. sz. – ezekben Petenyét a vele egybeépült Horvát részének tekintik); 1484: DL 61076 (adomány), 27723 (iktatás). Szele Márton alispánságára W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 65.

²⁶³ Torma János és részben Petenye László részirtokának sorsát lásd a 3.3. és 4.3. fejezetnél. A Récseiek birtoklására: 1449: KmJkv I. 757. sz. Szentannai Tót Istvánt, kinek felesége Récsei Orsolya volt, először 1461-ben említik Horvát határosaként (uo. I. 1606. sz.), de már előbb feltűnik Kraszna vármegyében (vö. uo. I. 1355. sz.).

²⁶⁴ 1499: KmJkv II. 3088–3089. sz. (vö. 1495: uo. II. 2951–2952. sz.); 1501: uo. II. 3185–3186. sz.

²⁶⁵ 1492: KmJkv II. 2773–2774. sz.; 1493: uo. II. 2888, 2890. sz.; 1495: DL 105530 = KmJkv II. 2969. sz.; 1498: uo. II. 3072. sz. Drágfi Bertalan ügyvédjeként: PerényiLt 611, 667. sz. Tisztségeire W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 65–66; Uő: *Arhondologia voievozilor* 252.

A Jagelló-kor második feléből megemlíthetjük menyőii Désházi István diósgyőri várnagyot (1510), majd esztergomi *provisort* (1513–1521), aki nagymoni (1508), sámsoni (1510) és csögi (1519) zálogos és vásárolt jószágai mellé pallosjogot is szerzett menyőii birtokára, és ugyanide erődített udvarház építésének engedélyeztetését járta ki (1513).²⁶⁶ A váradi püspök szolgálatában álló Esztári János bálványosi várnagy (1524–1526) szántói Becski Katalin kezével jutott 1510 körül Szántó, Szilvás, Hídvég, valamint a Becskiek kávási és hatvani részirtokának negyedéhez.²⁶⁷ Verbőci István familiárisa és (mező)erkei *officialisa* (1519), Borzási György – bár losonci Bánfi Lászlónak nagyfalusi és rézaljai részeit a többi Bánfi ellenállása miatt végül nem sikerült megszereznie se adományul, se zálogba (1518–1520) – szintén szép számú jószágot gyűjtött a Szilágyságban. Az ő specialitása a birtokcsere volt: ezúton tett szert a Récsei család másik ága, a sajókeresztúri Keresztúriak *portióra* Varsolcon, Récsén, Leccsmerén, Zálnokon és Csalánoson (1523), és így kaparintotta meg Vártelek birtok és Báldon prédiüm felét (1524, 1525).²⁶⁸ E birtokok többsége még 1549-ben is családja kezén volt.

4.5. A kettős királyság történetének forrásai túlságosan feltáratlanok ahhoz, hogy akár csak nagy vonalakban is megrajzolhassam a Mohács utáni negyedszázad birtokviszonyainak a fejlődését a Szilágyságban. Ezért a problémát az alábbiakban fordított irányból próbálom áthidalni: az 1543. és 1549. évi adóösszeírások adatait²⁶⁹ szemlélve kísérlem meg kideríteni a legszembeütőbb változások okát és bekövetkeztük időpontját.

Ez a 20–25 év a nagybirtokosok körében nem hozott érdemi változást. Igaz, a valkói uradalom birtokosainak sorában a Bánfiak és a Bátoriak mellett 1549-ben újabb neveket is találunk. Róluk egykettőre kideríthető, hogy beházasodás útján szerezték meg a Bánfiak fiágon kihalt IV. ágának részét: Apafi Gábor – mint azt már tudjuk – anyja, Bánfi Anna révén az 1530-as

²⁶⁶ 1508: KmJkv II. 3474. sz.; 1510: uo. II. 3563. sz.; 1512: DL 105535; 1513: DF 254904; 1519: KmJkv II. 3716. sz., DL 105540. Vö. még 1510: KárOkI III. 71–72; 1518, 1519: *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Szerk. Fekete Nagy Antal–Kenéz Győző–Solymosi László–Érszegi Géza. Bp. 1979. 446–447, 455; 1521: EgyhtEml I. 32–33.

²⁶⁷ 1512: DL 30074, KárOkI III. 82–85 (vö. még 1511: DL 65197); 1522: DL 30285. Esztári János várnagyságára: 1524: DL 36377 = 65219; 1526: KmJkv II. 4167. sz. Az, hogy a megszerzett részirtokok az egész negyedét tették ki, az 1549. évi állapotból rekonstruálható (Vö. Függelék 1., ill. DL 29954).

²⁶⁸ 1518, 1519: BánfOkI II. 483–486, 488–489, 490–491 = KmJkv II. 3692, 3719, 3722, 3724–3725. sz.; 1520: BánfOkI II. 492–495, DL 67674; 1523: KmJkv II. 3941, 3956, 3970, 3979. sz. (a récsei jószágot 1526-ban visszaadja: uo. II. 4136. sz.); 1524: uo. II. 4035. sz.; 1525: uo. II. 4069, 4116. sz. Familiáriságára: 1504: CsOkI I. 504, 508; 1508: DL 105099 – vö. még Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971. 411.

²⁶⁹ 1543: Petri: *Szilágy* III–IV. *passim* (csak Középszolnok), 1549: Maksay: *Birtokviszonyok* I. 401–442. Lásd még Függelék 1.

évek elején, Horvát (eredetileg: knini Zimilovit) György, aki Statilic János erdélyi püspök (1528–1542) tasnádi *provisora* (1536–1539) volt, Bánfi Kata férjeként 1539 után, a bihari Telegdi Mihály pedig Bánfi Zsófia kezével 1548/9-ben.²⁷⁰

Gyarapodásról ismét csak az előző évtizedekben élre tört családoknál számolhatunk be. A Bátoriak alighanem 1535-ben tették rá a kezüket a somlyói és a valkói uradalmuk közé ékelődött Bagosra és Hosszúmezőre, mikor fiágon kihalt a két falu előkelő, de 200 éves jelenléte alatt mindvégig passzív szerepet játszó ura, a felsőlendvai Szécsi család.²⁷¹ Nem sikerült azonban kinyomozni, hogy mikor került hozzájuk a Zólyomiaktól a zari birtoktest három faluja (1549-ben már az övék), ahogy azt sem, hogy miként szerezték meg a Drágfiak az Érmelléken Királyi és Terebes egész-birtokokat, továbbá Daróc, Esztró, Gyöngy és Géres birtokbeli részeket a Dengelegiektől, illetve a Csákiaktól.

Megemlítendő még, hogy 1530 körül kihalt a Jakcsiak idősebbik ága,²⁷² így a családi vagyon az ifjabb ág egyetlen képviselője, Jakcsi Mihály kezén újra egyesült. Bár ez már csak árnyéka (alig fele) volt az 1446 körüli birtokállománynak, ahhoz még mindig elég tekintélyesnek számított, hogy a családot ismét emelkedő pályára állítsa. A változás leghamarabb abban nyilvánult meg, hogy Jakcsi Mihályt I. János király középszolnoki ispánná (1530–1540) nevezte ki Drágfi Gáspár mellé, kitől aztán Mihály az elveszett birtokok egy részét is megkísérelte visszaperelni (1531–1533).²⁷³

Feltűnő jelenség, hogy 1549-ben a váruradalmak területén, minden előzmény nélkül, szigetszerű enklávék bukkannak fel, többnyire helyi szempontból gyökértelen személyek kezén. Ezek léte általában magánadománnyal magyarázható: az eljárás, melynek során a nagybirtokos egy-két faluval jutalmazta hű emberét, természetesen régóta ismert volt a Szilágy-ságban is (lásd pl. az újlaki Sutakok, a Fülpösiek, a nagyfalusi Mártonok felbukkanását), de a 16. század második negyedében gombamód megszorodott a számuk. Igaz, általában nem vezettek tartós változáshoz, talán mert eleve csak a kedvezményezett életére szóltak: így az 1549. évi lajstromban már nem találjuk sem Adorjáni Uriel, sem örmezői Moré János (később hadadi udvarbíró), sem pedig Somogyi Imre nevét, kiknek mint familiárisainak Jakcsi Mihály engedte át adi (1522), viccai (1530), illetve

²⁷⁰ Apafira: 1533: KmJkv II. 4397. sz. Horvát Györgyre: 1536: uo. II. 4574. sz.; 1539: uo. II. 4690. sz.; 1549: uo. II. 4976. sz.; 1550: uo. II. 4992, 5025. sz. stb. Telegdiékre: 1549: uo. II. 4913. sz.; 1553: uo. II. 5237. sz. (itt említi, hogy öt éve birtokolják Valkó várát); 1554: uo. II. 5308. sz. Vö. még Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 4–5. tábla: Losonci Bánfi.

²⁷¹ Vö. Engel: *Genealógia*, Balog nem 3. Szécsi 2. tábla: felsőlindvai ág.

²⁷² 1530: KmJkv II. 4284. sz. Vö. Engel: *Genealógia*, Jakcs(i) (kusalyi) 1–2. tábla.

²⁷³ Kettejük tisztségeire W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 65. A csaknem egészében fennmaradt peranyag lelőhelyei: KolozsNLT, Wesselényi cs zsidó lt, I. doboz; DF 254914–5; MOL, Wesselényi cs bp-i lt (P 702), I/8–10, 12–16, 18.

erkedi (1533) *portióit*.²⁷⁴ Ellenben a Drágfi Gáspár által kővári várnagyának, osgyáni Bakos (Porkoláb) Simonnak 1540-ben átadott Koltó és Kölcsse²⁷⁵ még 1549-ben is ez utóbbi kezén volt (ekkor már Kékessel együtt). Részint magánadományok, részint azonban vásárlás és zálogolás útján szerezhetette az oláhnádasdi/csehi Vajda család – mely nevéből és kapcsolataiból ítélve a Jakcsiak román familiárisai közül emelkedett fel még a 15. század végén – 1544-ben felsorolt birtokait (Kecskésfalva, Benedekfalva, Kisdebrecen egész-, Vicsa, Nyírmon rész-); közülük az első négy 1549-ben is Vajda Boldizsáré.²⁷⁶ Ide vonhatjuk az egyházi intézményeknek adott kegyes adományokat is, mint pl. a Drágfi János által 1526. évi két végrendeletében az erdői plébániára hagyott Cikófalvát, illetve Mindszent és Szakácsi birtokbeli részeket,²⁷⁷ vagy a Bátor Szaniszlófi István és Bánfi László által a nagyfalusi pálosoknak adományozott Máront (1530).²⁷⁸

A középbirtokosok szintjén számos új névvel találkozunk. Legtöbbjükről azonban kiderül, hogy frissen, az 1540-es években kerültek a Szilágyságba, némelyikük ráadásul nem is jelentett valódi változást. Így pl. a Csaholyiak birtokain osztozó özv. Bornemisza Boldizsárné és Pekri Miklós közül az utóbbi Csaholyi Boldizsárné második férje volt, az előbbi pedig korábban ifj. Csaholyi Ferenc felesége. Valójában tehát a jószágokat mindketten a kiskorú Csaholyi-ivadékok nevében igazgatták, kiknek csupán évtizedek múlva (1579) szakadt magvuk.²⁷⁹ Matuznai György özv. Jakcsi Istvánné, Pázmán Péter pedig özv. Jakcsi Jánosné második férjeként birtokolt részeket Szer, illetve Vicsa és Újlak birtokokban.²⁸⁰ Farnosi Mihály mindszeri Gencsi Imre mostohaapja volt, így csak átmenetileg került a kezére Mindszent és Balázsháza egy-egy része.²⁸¹

²⁷⁴ 1522: KmJkv II. 3861. sz.; 1530: uo. II. 4283. sz. (az 1543. évi összeírásban Moré még szerepel Vicsánál – vö. Petri: *Szilágy* IV. 797–798); 1533: KmJkv II. 4418. sz.

²⁷⁵ KmJkv II. 4750, 4752. sz. Vö. 1553: uo. II. 5101. sz.

²⁷⁶ 1544: KmJkv II. 4835. sz. Vajda István 1485-ben Fűrmenyes negyedét vásárolta meg, de aztán 1494-ben tovább is adta (uo. II. 2547, 2914. sz.). Ugyanő 1510-ben nagyszegi, fia, János pedig 1527-ben vicsai és újlaki birtokrészüket veszi zálogba a Jakcsiaktól (uo. II. 3544, 4201. sz.).

²⁷⁷ DL 74420, 24323. Az erdői plébánost 1543–1553 között többször is Cikó birtokosaként említik (Petri: *Szilágy* III. 194).

²⁷⁸ EgyhtEml II. 39 = KmLt 411–412. sz. Vö. még 1539: Örök Szilágy 174–175, ill. Petri: *Szilágy* I. 617–622. Bizonyára e falu értendő a meszesalji kerületben a rend kezén 1549-ben összeírt 13 háztartás alatt (Maksay: *Birtokviszonyok* I. 436, 441). Márton alighanem 1563-ban, a nagyfalusi kolostor pusztulása után került vissza a Bátoriakhoz (vö. Örök Szilágy 218–219).

²⁷⁹ Vö. 1534: KmJkv II. 4468. sz.; 1549: uo. II. 4948. sz., ill. Engel: *Genealógia*, Káta nem 7. tábla: Csaholyi; Petri: *Szilágy* V. 260–267.

²⁸⁰ Vö. Petri: *Szilágy* VI. 72, 264.

²⁸¹ Vö. Petri: *Szilágy* V. 454.

Az új nevek többsége természetesen tényleges birtokosváltást jelez. Statilic János halála után (1542) az erdélyi püspöki szék betöltetlen maradt; birtokait és minden jövedelmét a keleti tartományba szorult királyi udvar számára foglalták le.²⁸² Ez magyarázza, hogy Tasnád és Zilah, illetve tartozékaik Fráter György kezén tűnnek fel, aki ezúttal nem váradi püspöki, hanem kincstartói minőségében kormányozta azokat. Valószínűleg ugyancsak a fiskus képviselőjeként tette rá a kezét az 1543/4-ben magvaszakadt²⁸³ álmosdi Csirék jószágainak egy részére, amelyekből rajta kívül Ödönfi László részesült 1543 után; Drágfi Gáspár, a fentebb megismert Horvát (Zimilovit) György és Valkai Miklós pedig még a Csirék kihalása előtt. Közülük a Drágfiak itteni birtoklása még a 15. századra megy vissza (4.2. fej.). Valkai, aki Csire Petronella férje volt, bizonyára leánynegyedként kapta meg a két Szopor egy részét (kelencei, újlaki, kődi jószágait ellenben a Jakcsiaktól vehette).²⁸⁴ A Tasnádon udvarbíróskodó Horvát alighanem tisztsége jövedelmére támaszkodva, zálogjogon szerezte meg Sződemeter mintegy háromnegyedét, amely szilágysági birtokainak (Oláhpele, Ákos) központja lett.

Sámsoni Kőrösi Ferenc 1534-ben vette meg Panit egy részét; ugyanő az Irinyiektől is *portiót* vásárolt Keresztúron, de azt még 1544 előtt elcserélte a Dobszaiakkal.²⁸⁵ Erdődi Literátus Ferenc 1537 és 1543 között kapta zálogba Bósháza nagy részét a Jakcsiaktól (1584-ig utódai kezén maradt), Drágfi Gáspár pedig csak 1543 után kötötte le menyői Désházi Lajos részére Damlyont.²⁸⁶ Az nem világos, miként került a Sarmasági-vagyron harmada a Somogy megyei osztópáni Perneszi Imre birtokába, csak annyi biztos, hogy erre 1543 után került sor, és csak átmeneti jelleggel.²⁸⁷

Mindent összevetve, a 16. század második negyede a fenti töredékes adatok alapján igen mozgalmas időszaknak tűnik, melynek során a szilágysági nemesi társadalom jelentős része kicserélődött. Az 1540-es évek ezért nemcsak köztörténeti szempontból zárnak le egy korszakot, de társadalomtörténetileg is választóvonalnak minősíthetők.

²⁸² Jakó: *Erdélyi püspökség birtokai* 107.

²⁸³ Az Álmosdi Csirék magszakadását az eddigi szakirodalom 1538-ra tette (Engel: *Szabolcs birtokviszonyai* 610; Bárány: *Álmosdi Csirék* 101), de az 1543. évi adóösszeírásban még Csire Ferenc birtokolt Péren, Hadadon, Sződemeteren stb. (vö. Petri: *Szilágy* V. 298), míg özvegyét a következő évben említik először (uo. V. 297), amikor megakadályozta, hogy Drágfi Gáspárt és Andrást bevezessék az 1538. évi egyezményen kicsikart birtokrészekbe (lásd fent).

²⁸⁴ KmJkv II. 5057. sz. A Csiréknek ugyan kb. 1475 óta voltak nőágon örökölt részbirtokai a hadadi uradalomban (lásd fenn 4.2. fej.), de ezek nem azonosak a Valkai kezén 1549-ben található javakkal.

²⁸⁵ 1534: KmJkv II. 4455. sz.; 1544: uo. II. 4829. sz. (vö. még uo. II. 4871, 5062. sz.).

²⁸⁶ Petri: *Szilágy* III. 163–167, 254–255. Vö. még 1544: KmJkv II. 4834. sz.; 1551: uo. II. 5101. sz.

²⁸⁷ Vö. Petri: *Szilágy* II. 111, III. 275, 435, 683–684, IV. 307–308, 499.

4.6. Az 1549. évi összeírások minden eddiginél pontosabb és átfogóbb képet nyújtanak az általam vizsgált térség birtokviszonyairól – a mi szemzőgünkéből az utolsó utáni pillanatban. Tanulmányomat az átalakulás kellős közepén készült eme pillanattfelvétel rövid elemzésével szeretném lezárni, előrebocsátva azt, hogy elsősorban a korábbi birtokszerkezetre visszautaló tényezőkre figyelek, nem pedig azokra, amelyek a fejedelemség kori helyzetet előlegezik meg.

Ekkoriban a két megyében, továbbá a Biharhoz és Szatmárhoz került falvakban (Margitta és tartozékai, Kárásztelek, Kegye, zazari birtoktest) összesen 7313,83 közrendű háztartást²⁸⁸ számoltak össze 330 helységben. Láthattuk, hogy szabad városok nem voltak az ország e vidékén, és a királyi birtoklás is megszűnt a 15. század legelején.²⁸⁹

A fenti időpontban a térség háztartásaiból 13,4%-a (980,5 egység) volt egyházi intézmények kezén.²⁹⁰ A differenciálatlan adatkezelés ezúttal félrevezető, mert a fenti birtokállomány (melynek túlnyomó részét az erdélyi püspökség 785 portája tette ki) főként Középszolnokban feküdt, és az itteni 4406 háztartásnak 18,6%-át tette ki, míg Kraszna megyében a két kis egyházi birtokos (a nagyfalusi plébánia, ill. az ugyanitt fekvő pálos kolostor) részaránya alig 3,8%-ra rúgott.²⁹¹ Az utóbbi birtokszerkezete tehát e tekintetben a Felső-Tisza-vidéki és a kelet-felvidéki vármegyékéhez hasonlóan, ahol az egyházi birtoklás szinte mindenütt elenyésző volt (Gömör: 6%, Ung: 4%, Sáros: 1,4%, Szabolcs: 3,4%),²⁹² míg Középszolnok valahol középúton állt ezek, illetve a váradi püspök és káptalaná által dominált Bihar (42% egyházi birtok) között.²⁹³

A Szilágyság portáinak 86,6%-a a nemesség, közelebből 180 egyéni birtokos kezén oszlott meg. Ezeket azonban célszerű – mint eddig is tettük – családokba (szám szerint 113-ba) összevonnunk, mert a személyi vagon

²⁸⁸ A 'háztartás' fogalmába az adófizető jobbágyporták mellett az adó alól mentesülő szegényeket, frissen telepített új jobbágyokat, a zselléreket, szolgálkat és más helyben lakókat (pl. papok, pásztorok), sőt a pusztá telkeket is beleszámítom, mivel „a teljes adózó népesség megoszlása feltehetően sokkal hívebb képet ad a birtokviszonyokról, mint ha csupán a tulajdonképpeni portákat vesszük tekintetbe” (Engel: *Szabolcs birtokviszonyai* 601). Az alábbiakban ilyen értelemben alkalmazom a háztartás, porta és egység szavakat.

²⁸⁹ Az 1542-ben államosított püspöki jószágokat nem számítom ide: nem azért, mert 1549-ben is egyházi személy, ti. Fráter György váradi püspök neve alatt írják össze őket (ez ugyanis nem fejezi ki az új birtoklás lényegét), hanem főként retrospektív nézőpontom miatt.

²⁹⁰ Számításaim Maksay Ferenc adatainak vonatkozó részein (Maksay: *Birtokviszonyok I.* 191, 210, 211, 213, 216, 227 [Bihar], 401–442 [Középszolnok és Kraszna], II. 721, 724, 728, 742 [Szatmár]) alapulnak (lásd még *Függelék 3.*). A továbbiakban erre külön nem hivatkozom.

²⁹¹ A Kraszna megye területébe ékelt és sokáig oda is tartozó Kárásztelkét (mely a váradi káptalané) ekkor Biharnál vették számba. Ha mégis a kisebbik szilágysági megyéhez számítjuk, az itteni egyházi birtokok aránya akkor is csak 6,2%-ra nő.

²⁹² Vö. Engel: *Szabolcs birtokviszonyai* 601.

²⁹³ Vö. Maksay: *Birtokviszonyok I.* 239–253. *passim*.

gyorsan változott a genealógiai fejleményeket követő folytonos újraosztások miatt, és inkább a családi vagyon az, amely viszonylagos állandóságánál fogva kielégítően jellemezheti mind a família, mind a tagok társadalmi helyzetét.²⁹⁴

A számok ezúttal is jól tükrözik az elmúlt száz év fejleményeit. Míg 1446-ban a kusalyi Jakcsok és a losonci Bánfiak álltak a helyi birtokosok hierarchiájának csúcsán, 1549-ben a Drágfiakat (1369,5 háztartás) és a somlyói Bátorikat (1143,83) találjuk ott. Egyiküknek sem jelentette ez a teljes vagyont, hiszen Szatmárban még az erdődi, Biharban pedig a sólyomkői uradalom is a Drágfiak kezén volt, és a somlyói Bátoriak is szép jószágokkal rendelkeztek Szabolcsban és Szatmárban.²⁹⁵

A két nagybirtokoshoz képest egykori riválisaik – a Jakcsiak (485), a Bánfiak (300,5 vagy 445,5²⁹⁶) és a Csákiak (289,5) – már messzire lemaradtak, gyakorlatilag az előkelők szintjére süllyedve. Rajtuk még az erdélyi püspökség 785 portája is túltett a térségben. Igaz, mindhárman rendelkeztek birtokkal más megyékben is,²⁹⁷ de ugyanez elmondható a püspökről is.

A középbirtokos nemességre továbbra is az jellemző, hogy inkább csak helyben birtokolt. Élén a Sarmaságiak egy tömbben fekvő birtokait találjuk 212 egységgel. Rajtuk kívül a Becskiek (114,5, Esztári Farkas *portióit* is ideszámolva 150,5), keceli Szelék (107), Borzásiak (103), Szénásiak (80), Csaoholyiak (66) és Kémeriek (63, a Dancs-részekkel: 118) száz-kétszáz évvel korábban is e réteghez tartoztak, a sámsoni Kőrösiek (135) és Dobaiak (75,5) csak a 15. század végén emelkedtek ide, míg Horvát György a maga 125,5 portájával egészen *homo novus*nak számított. A körből ugyanakkor három régi, tekintélyes szilágysági család is kihullott: az álmosdi Csiréknek egészen frissen magvuk szakadt (lásd fent 4.5. fejj.), a Pacaliak, illetve a Majádiak és Ilosvaiak kezéből pedig lépésről lépésre kicsúszott jószágaik zöme.

Körülbelül 65 háztartás alatt, a középnemesség alsó felében általában már egyfalus (vagy ennek megfelelő súlyú részirtokokkal rendelkező) nemeseket találunk, régieket (lelei Kaplyon, horváti Peres, Pelei, Szentkirályi, Récsei, Mindszenti, Haraklyáni, Németi, Kusalyi) és újakat (Dancs Miklós,

²⁹⁴ Vö. Engel: *Úng megye* 81–82. E művelet során a csupán látszólagos vagy epizodikus jellegű változásokat nem vettem figyelembe, ezért – a 4.5. fejezetben mondottak alapján – Matuznai György és Pázmány Péter jószágait a Jakcsiak vagyonához, Perneszi Imre portáit a Sarmaságiakéhoz számoltam, özv. Bornemiszané és Pekri Miklós birtokait pedig a Csaoholyiak neve alatt összesítettem.

²⁹⁵ Maksay: *Birtokviszonyok* I. 243, 480, II. 704–705, 745, 747. A Drágfiak birtokában összesen 2750,2 háztartás, a somlyói Bátorikéban pedig 2423 háztartás volt országszerte.

²⁹⁶ Attól függően, hogy az 1530-as és 1540-es években kihalított leánynegyedeket (Apafi György és Telegdi Mihály része) ideszámítjuk vagy sem.

²⁹⁷ Vö. 3.4. fejj., ill. Maksay: *Birtokviszonyok* I. 186, 241–242, 451.

Literátus Ferenc) egyaránt. Szociológiai szempontból azonban nem különülnek el a módos középbirtokosságtól: pl. középszolnoki és krasznai alispánok jellemzően kikerülnek innen is, onnan is.²⁹⁸ A kisenesség felé a határt a kb. 25 porta jelezte: aki ez alatt birtokolt, legfeljebb a lecsúszott előkelők szolgálatában próbálhatott szerencsét, a megyei közéletben pedig szolgabírósnál többre nem számíthatott.²⁹⁹

A 15. század végétől már közjogilag elkülönített főnemességről beszélhetünk, akik az 1498. évi törvény 22. cikkelye révén azt a jogot nyerték, hogy birtokaik hadiadóját visszatartva magánbandériumokat állíthatnak ki saját zászlaik alatt, és akkor is használhatják a „nagyságos” (*magnificus*) címet, ha éppen nem viselnek országos tisztséget. E jogok családon belül tovább öröklődtek, de csak egyenes ágon. Téréségünkől 1549-ben béteki Drágfi Gáspár, ecsedi Bátorfi Bonaventura András,³⁰⁰ továbbá somlyói Bátorfi Szaniszlófi István (+1534) vajda fia, András,³⁰¹ esetleg Csáki Mihály utódai (Farkas, Imre, Miklós és Mihály) tartoztak közéjük.³⁰² 1505-ben losonci Bánfi Jánost (II. ág) is a bárók között sorolták fel, de ő 1515-ben fiutód nélkül halt meg, így oldalági rokonai, az 1549. évi összeírásban előforduló Bánfiak (Gáspár, István és Miklós) már nem tekinthetők főnemesnek – következésképpen „vitézlőnek” (*egregius*) is címezik valamennyiüket, akárcsak Jakcsi Mihályt.³⁰³ (Mondhatni tehát, hogy a regionális erőviszonyokban az 1446 óta eltelt száz évben bekövetkezett átrendeződés a helyi zászlósúrak körének összetételében is megnyilvánult.)

A fent azonosított főnemesek kezén 1549-ben összesen 2511 szilágy-sági háztartást találunk, ami az itteni világi portaszámnak (6333,33) csaknem 40 százaléka. Bár ezzel térségünk közelebb áll a normának tekintett

²⁹⁸ Vö. W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 63–67.

²⁹⁹ Vö. még Engel: *Ung megye* 109. skk. A középszolnoki és krasznai szolgabírákra W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 56 (121. jegyzet), 58 (150. jegyzet).

³⁰⁰ A Drágfiak és ecsedi Bátoriak már 1498-ban zászlósúrak (Engel: *Világi nagybirtok* 46).

³⁰¹ Csak őt és testvéreit, Kristófot és Istvánt nevezik forrásaink *magnificus*nak, oldalági rokonai, a perecseni Bátoriak kizárólag a köznemesség előkelőbb részét megillető *egregius* címmel jelennek meg – vö. 1534: KmJkv II. 4445, 4506. sz.; 1549: uo. II. 4919. sz.; 1550: uo. II. 5023, 5057. sz.; 1553: uo. II. 5172. sz.; 1555: uo. II. 5367. sz. (Köszönöm Fejér Tamásnak, hogy emlékeztetett a rangjelző címek megkülönböztető szerepére.)

³⁰² Csáki Mihály 1505-ben a bárók között szerepel (vö. Engel: *Világi nagybirtok* 51). Utódaira Sváby Frigyes: *A körösszeghi és adorjáni gróf Csáky család genealógiája*. Turul IX(1891). 35–38. A Csákiival együtt zászlósúrnak mondott Telegdi István kincstartó viszont nem volt az 1549. évi Telegdi Mihály egyenesági felmenője – vö. Engel: *Genealógia*, Csanád nem 1. Főág 2. tábla: Telegdi.

³⁰³ Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 51; Uő: *Genealógia*, Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi. A középkor végi Bánfiakra: 1533: KmJkv II. 4397, 4416. sz.; 1539: uo. II. 4690. sz.; 1549: uo. II. 4913, 4919, 4976. sz.; 1550: uo. II. 4997, 5012. sz. Jakcsira: 1531: MOL, Wesselényi cs bp-i lt I/8; 1532: uo. I/12–16, 18; 1544: KmJkv II. 4836. sz.; 1547: uo. II. 4899, 4904. sz.; 1549: uo. II. 4947, 4953. sz.; 1552: uo. II. 5120. sz.; 1554: uo. II. 5272, 5331, 1555: uo. II. 5418. sz. stb.

értékhez (mely szerint az átlagos magyarországi megyében a főnemesi és köznemesi birtok nagyjából egyensúlyban van), mint az egykorú Szabolcs megye (32,6%),³⁰⁴ az 1446. évi ideális (50-50%-ra becsült) arányhoz képest jelentős eltolódás tapasztalunk a bárók³⁰⁵ rovására. Ez végső soron annak tulajdonítható, hogy a főnemesek sorából kieső Jakcsiak és a Bánfiak birtokai még megfogyatkozott voltukban is nagyobb nyereséget jelentettek a köznemességnek, mint amennyit az a Bátoriak felemelkedésével veszített.³⁰⁶ Így a 16. század közepén a Szilágyságot már inkább köznemesi dominanciájú területnek tekinthetjük, ezek portaszáma ugyanis a főnemesiek másfélszeresét tette ki.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban a birtoklásban bekövetkező változások mértékét. 1549-ben 297 olyan település volt a Szilágyságban, amely már 1446-ban is létezett.³⁰⁷ Ezek jelentős többségének (176) részben vagy egészben ugyanaz a család volt a földesura, mint száz évvel korábban. Az a 121 eset, amikor a birtokos teljesen megváltozott, jóval kisebb hányadot (40,7%) tesz ki, mint az előző évszázadra (1341–1446) megállapított 62,5%. A változás ütemének meredek csökkenése érthető: miután a helyi nagybirtokosok „klubja” a 14. század második felében kialakult és 1555-ig nem is változott, egész uradalmak többé már nem cseréltek gazdát, sőt idővel már az egészbirtokok forgalma is megritkult,³⁰⁸ amiben jelentős része lehetett a társadalom birtokpolitikájában bekövetkezett változásoknak: a telekosztállyal felaprózott településeken a legnagyobb igyekezettel is csak *portiót* lehetett vásárolni vagy cserélni. A változásokból ezúttal a köznemesség sokkal inkább kivette a részét, mint az előző periódusban – ez alighanem a köreikben az 1530–1550-es évek során végbement átalakulással hozható összefüggésbe (vö. 4.5. fejj.).

Mivel tehát a két periódus folyamatainak a súlypontja máshová esett, ebből következik, hogy egyesített hatásukat vizsgálva a változások nem árnyékolják le egymást, hanem lényegében összeadódnak, és egészen meg-

³⁰⁴ Engel: *Szabolcs birtokviszonyai* 602.

³⁰⁵ Az eltérés nem magyarázható azzal, hogy a két időpontban eltérő szempontok alapján határoztuk meg a bárók körét: az 1549. évi eredményen lényegében nem változtatott volna az sem, ha ekkor is az országos tisztségek alapján végeztem volna az elhatárolást.

³⁰⁶ Jakcsi Mihály és a Bánfiak 785,5 portáját beszámítva a bárói részarány azonnal 52%-ra ugorna!

³⁰⁷ A 103 év alatt 13 falu és 6 prédiom teljesen elnéptelenedett (elsősorban a nyugati részen: az Érmelléken és a Berettyó völgyében), 3 pusztából viszont életképes helység lett, és 33 új falut telepítettek (túlnyomórészt keleten, a kővári [19] és aranyosi [8] uradalmak területén). Így adódik a 330-as végeredmény (lásd fent).

³⁰⁸ A Drágfiak a 15. század második felében még 31 egészbirtokot kaparintottak meg a Jakcsoktól, és további 31 egészbirtok jutott a kezükre a Balkfiak 1471. évi levelesítése nyomán (lásd 4.2. fejj.). A Bánfiak javaiból azonban csak a távolabb eső, a Zilah patak völgyében fekvő három falu ment át teljesen a Bátoriak birtokába, a valkói uradalom többi tartozékában ezek csak részekhez jutottak a 16. század elején.

hökkentő arányokat eredményeznek. Azt találjuk, hogy abból a kb. 200 helységből, mely az Anjou-kor közepétől az ország három részre szakadásáig eltelt idő alatt mindvégig fennállott, csupán 49 esetben maradt meg az eredeti birtokos család/intézmény (de csak 28 esetben sikerült megőriznie az ősi birtok egészét). Soraikban – aligha véletlenül – szinte csak egyfalus nemeseket, ill. egyházi birtokosokat találunk. A középbirtokosok közül csupán a Csaholyiaknak, a Sarmaságiaknak, a bályoki Szénásoknak, a keceli Szeléknak és a horváti Pereseknek sikerült ez a teljesítmény.

A 75%-os változás messze meghaladja azt a mértéket, amelyet Engel Pál ugyanezen időszakra (1342–1549) Szabolcs megyére megállapított (46%).³⁰⁹ Mi lehet ennek az oka? Úgy vélem, a legfontosabb különbség a két megye között az, hogy Szabolcsban a királyi birtokok száma már az Anjou-korban is elenyésző volt,³¹⁰ így a Zsigmond-kori nagy osztogatás alig érezte itt hatását, míg Középszolnokban és Krasznában a megyényi kiterjedésű királyi uradalmak „magánosítása” a két évszázad birtokmozgásainak jelentős hányadát adta.

Az Árpád-kori elit továbbélésének kérdését a 13. századi nemzetségekhez köthető – Engel által ispáninak mondott – családok példáján is vizsgálhatjuk. Azt találjuk, hogy számarányukat tekintve nagyobb mértékben voltak jelen a Szilágyságban birtokló családok sorai között, mint Szabolcsban: ott a 10 portánál többel rendelkező 83 családból 19, itt a 68-ból 20 köthető valamelyik *genushoz*.³¹¹ Az eloszlásuk mindkét esetben hasonló volt, bár itt talán kevésbé szélsőséges, mint amott (vagyis a nemzetségi gyökerekkel rendelkező famíliák nem tömörültek oly mértékben a leggazdagabb birtokosok közé): az első 20 család között 11, a második 20-as csoportban 5, a harmadikban 3 ispáni családot találunk, ezenkívül a 10 portás határig még egyet, alatta pedig további ötöt (vö. *Függelék* 3.). Az egyenletesebb eloszlás viszont azt eredményezte, hogy összességében kevesebb porta volt a kezükön: a két megye háztartásainak alig 36,4%-a (2666,83 egység). Ez az érték az országos átlag (40%) alá esett, míg Szabolcs megye messze meghaladta azt a maga 52%-ával.³¹² Mégsem gondolom azt, hogy ez az eltérés – önmagában – lényeges szerkezeti különbséget jelezne. Mert bár abban, hogy a Szilágyság „alulteljesített”, az is szerepet játszik, hogy az Árpád-korban az ősfoglaló nemzetségek súlya itt, a túlerőben levő királyi birtoklás és a sok kismemes árnyékában, kevésbé volt meghatározó (vö. 1.3. fej.), mégis e hátrány ledolgozására a későbbi, nagy volumenű változások során bőven nyílt volna alkalom (hiszen a birtokszerző elit jó részét ugyancsak

³⁰⁹ Uo. 613, 619.

³¹⁰ Uo. 601.

³¹¹ Vö. uo. 603–607.

³¹² Vö. uo. 607–612.

ispáni családok tették ki³¹³), és végső soron csak a véletlenül múltott, hogy arányuk ily alacsony maradt.³¹⁴

5. Következtetések

Végezetül a kutatás folyamán felismert két általánosabb jellegű szabályszerűsége hívnám fel a figyelmet: egyik statikus jellegű, a másik a középkori birtokviszonyok dinamikáját jellemzi.

5.1. Ha a szilágysági birtokviszonyok alakulását térképen követjük, azt tapasztalhatjuk, hogy mindvégig jól elkülönül két terület: egyik a helyi váruradalmak összessége, Középszolnok keleti harmadát-felét, valamint Kraszna déli felét és közepét felölelő, jellemzően a hegyvidéken és a folyók völgyében fekvő nagybirtok, a másik a kis- és középnemesség településterülete, a tövisháti és krasznai dombvidék, illetve az érmelléki síkság. Állandóságuk természetesen nem úgy értendő, hogy mereven elhatárolódtak egymástól, hiszen érintkezési felületükön állandó, bár inkább csak fluktuáló mozgást tapasztalunk: olykor a nagybirtokból szakadnak ki falvak (pl. magánadomány formájában), máskor a várurak kaparintanak meg uradalmuk szomszédságában fekvő köznemesi egészbirtokokat vagy birtokrészeket. Mégis, ha a 13. századi birtokszerkezetet – elvonatkoztatva a birtokosok személyétől – összevetjük a 14., 15. vagy 16. század közepi állapotokkal, a hasonlóság (mely már-már azonosság) minden esetben nyilvánvaló. Ez az állandóság nemcsak a Szilágyság kiváltsága: a maga kutatási területén megtapasztalhatta minden mediévista, aki történeti földrajzi, társadalom- vagy településtörténeti jellegű kutatásokra adta a fejét.³¹⁵

A szerkezeti állandóság nyilvánvalóan nem emberi erőfeszítések eredménye. Ott, ahol a birtokmozgásokat több tíz oldalon keresztül lehetett sorolni, és ahol 200 év alatt a birtokok 75%-a gazdát cserélt, efféle „évszázados összeesküvésről” szó sem lehet. Az okok mélyebben húzódnak: részint földrajzi, részint szociológiai jellegűek. A domborzati viszonyok inkább a szerkezet kialakulását határozták meg: a kisenemesség, melyet a fentiekben jórészt a honfoglaló vagy államalapítás-kori közsabadokból eredeztettük, ott vált dominánssá, ahol ez utóbbiak életformájuknak

³¹³ Jelzésértékű e tekintetben, hogy 1549-ben a 10 portánál többet birtokló 20 ispáni család közül csak nyolc volt jelen 1341-ben az általam vizsgált területen.

³¹⁴ Ha pl. a kővári uradalmat nem a Béltekiék kapják meg 1378-ban, hanem valamelyik ispáni család tagjai, és ők is kitartanak a középkor végéig, akkor a fenti arány nyomban 55% körül alakul.

³¹⁵ Erről legkönnyebben úgy győződhetünk meg, ha összevetjük Györffy György történeti földrajzának 1300 körüli birtokviszonyokat ábrázoló térképeit Engel Pálnak az 1500 körüli állapotokat megjelenítő digitális térképével.

megfelelően általában megtelepedtek; míg váruradalmak azért köthetőek elsősorban a hegyvidékhez, mert az itteni gyéren lakott, erdős területek gazdasági értéktelenségük folytán sokáig királyi kézen maradtak, így a 13. században innen lehetett igazán nagy földterületeket osztogatni, ráadásul a várépítésnek is itt kedveztek leginkább a terepadottságok.³¹⁶

A kialakult struktúra konzerválását már inkább a társadalmi tényezők idézték elő – nem egyetlen általános rendezőelv hatásáról van szó (ilyenként csak az ősiséget vehetjük számításba), hanem birtoktípusonként ható különféle erők összefonódásáról. Az egyházi birtokok elidegenítését a „holt kéz” elve tiltotta; a kisenemesi birtokterületet elsősorban felaprózottsága védte meg (lásd 1.4. fej.) épp a hőmozgásszerű (gyors, hosszabb távon véletlenszerű és apró) változások által; míg a nagybirtok állandósága az uradalmi szervezet 13. század végi kialakulásával függ össze: ettől kezdve a vár és tartozékai egyetlen hatalmi-gazdasági szervezetet, testet alkottak, elidegenítésükre a továbbiakban csak együttesen került sor.³¹⁷ Hiába került 1320 körül királyi kézre, majd konvertálódott bárói nagybirtokká – a várat és tartozékait mindvégig együtt tartotta az uradalmi szervezet, a sorozatos birtokosváltásokkal lényegében csak a cégér változott. A telekosztály elterjedése a 14. század közepén szintén a nagybirtok feldarabolódása ellen hatott.

A kisenemesség és a várurak közé szorult középbirtokosokról e gondolatmenetben nem ejtettem szót. Nem véletlenül: őket ugyanis sem a kicsinység előnye, sem az uradalmi elv nem védte. Érthető tehát, hogy épp ez a birtoktípus bizonyult a legváltozékonyabbnak a középkori Szilágyság birtokszerkezetében. Ha mégis tapasztalunk valami viszonylagos állandóságot az ő esetükben is, az inkább egyfajta külső meghatározottság eredménye.

5.2. A szilágysági birtokviszonyok alakulását taglalva lépten-nyomon tapasztalhattuk, és nemegyszer hangot is adtunk ama felismerésnek, hogy a birtokszerzők sorában többnyire azokat találjuk, akik személyes kapcsolatban álltak a központi hatalommal. Láthattuk, hogy az Árpád-kor végén azok kanyaríthatták le a legnagyobb darabokat a királyi birtokállományból, és léphettek a tartományurasság felé vezető útra, kiknek rokonsága rendszerint országos tisztségekhez jutott. I. Károly alatt csak a leghűségesebbek részesültek a szűkmarkúra fogott adományokból, és az I. Lajos-, illetve Zsigmond-kori nagymérvű osztogatások kedvezményezettjei is kizárólag az *aula* tagjai közül kerültek ki.

³¹⁶ Vö. Fügedi Erik: *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon*. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82.) 38–39.

³¹⁷ Uo. 42–44; Engel Pál: *Töprengések az Árpád-kori sáncvárak problémájáról*. *Castrum* VI(2007). 11–18.

Természetesen nemcsak a kapcsolat megléte, hanem minősége is fontos tényező volt. Ha adományról volt szó, az udvari lovagoknak vagy a bárói familiárisoknak meg kellett elégedniük egyszerre egy-két falu megszerzésével, míg a bárók váruradalmakra (de legalábbis közepes nagyságú birtoktestekre) tarthattak igényt. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a bárók fogalma a 15. század végéig nem a nagybirtokosokkal azonos, hanem országos tisztség viselését jelenti. Nem arról van szó tehát, hogy a nagy vagyon – saját forrásaira támaszkodva – még többet vonz magához. Az a nagybirtokos ugyanis, aki kívül rekedt a hatalom körein, lett légyen bármily előkelő nemzetség sarja vagy több vár ura, stagnálásra volt kárhóztatva. Ha ellenben a királyi kegy köznemest emelt a hatalom csúcsaira, azt rendszerint jelentős birtokadomány is követte (az illető nyilván sietett kihasználni az első adandó lehetőséget, de a társadalom is elvárta, hogy nagy hatalomhoz nagy magánvagyon társuljon). A példáért nem kell messzire mennünk – elég csak az egyfalus nemesi sorból felemelkedő Jakcsok esetére gondolni: a családalapító Jakcs, aki udvari lovagként élte le az életét, falvanként rakosgatta össze birtokállományát, fiai azonban, mihelyt a bárók soraiba jutottak, mindjárt megkapták a hadadi birtoktestet, majd az aranyosi uradalmat.

Ezt az összefüggést az eddigi szakirodalom is több alkalommal kinyilvánította, és magától is értetődik abban a korban, amikor a királyi hatalom erős, és bőven van amiből jutalmaznia környezetét. A meghökkentő viszont az, hogy az udvari kapcsolat azután is döntő tényező maradt, hogy a királyi birtokállomány szétolvadt, és az uralkodónak már nem állott módjában közvetlenül befolyásolni a birtokviszonyokat. A hatalomból való részesedés ugyanis számos közvetett előnnyel járt: aki otthonosan mozgott a kúriában, gyorsabban szerzett tudomást egy-egy kivételes lehetőségről (pl. egy zsírosabb birtokról, mely a koronára háramlott), kiváltságokat eszközölhetett ki (pl. felesége fiúsítását), birtokper esetén számíthatott a bírói részrehajlásra (bár ez nem volt törvényszerű), stb.

A legfontosabb előny azonban az volt, hogy a tisztség pluszbevételeket is jelentett, amit a cím viselője birtokok vásárlásába vagy zálogba vételébe fektethetett. Ennek fontosságát akkor értjük meg, ha meggondoljuk, hogy a középkori gazdálkodás viszonyai között a legtöbb birtok, bármily kiterjedt is volt, nem tudott profitot termelni, az úrbéri bevételeket ugyanis teljesen felemésztette a vár, ill. udvarház, a nemesi életmód és reprezentáció, valamint a familiárisok fenntartása. Így a magánbevételre alapozott terjeszkedésnek nem volt reális lehetősége. A nagybirtokos tehát, státusához méltó tisztség híján, stagnálásra volt kárhóztatva, majd egy-egy bírság vagy a nőág követelései miatt előbb-utóbb eladósodott, innen pedig – zálogok és

birtokeladás révén – egyenes út vezetett a birtokállomány megfogatkozásához. Itt elég ismét a Jakcsok 1446 utáni sorsára hivatkoznom.

Végző soron tehát azt mondhatom, hogy a „föld/vár => hatalom” sokat idézett maximája csak részben igaz. A mi szempontunkból inkább a „hatalom => birtok” képlet fejezi ki a lényegét. Pontosabban: az országos hatalomból való bármiféle részesedés birtokok megszerzésére fordítható, ami a maga rendjén (főként ha várral társul) regionális magánhatalmat biztosít földesurának. A birtok azonban csupán afféle aranyfedezet, tisztség híján csak rövid ideig konzerválja a megszerzett társadalmi pozíciót – a fenti viszonyrendszerben a hatalom továbbra is *primus movens* marad.

FÜGGELÉK

1. A középszolnoki és krasznai települések birtokosai (1341, 1446, 1549)

Táblázatomba azokat a helységeket vettem fel, amelyek a vizsgált korszakban huzamosabb ideig a két megye valamelyikében feküdtek: nem szerepelnek tehát azok, melyeket csupán néhány elszigetelt – sokszor téves – adat alapján sorolhatnánk ide, és azok sem, amelyek korszakunkban csak pusztaként fordulnak elő (vagyis a 14. században -telke végződéssel, a 15–16. században *predium* néven). Ha viszont egy falu időközben tanyává/pusztává válik, ezt zárójelben jelzem (pr.). Ugyanígy járok el, ha egy birtokot az adott alcímhez képest hosszabb-rövidebb ideig más megyéhez számítottak (BI = Bihar, DO = Doboka, KA = Kraszna, KL = Kolozs, KSZ = kb. 1400-ig Külső-, azután Középszolnok, SZR = Szatmár).

A települések földrajzi sorrendben követik egymást, megyék és kistérségek, azon belül pedig a középkor végi birtoktestek szerint csoportosítva, hogy egyfelől hasznosíthatóvá váljanak a közvetett információk (pl. amikor csak az uradalom birtokosát ismerjük, illetve másik egykorú adatból az uradalom tartozékait), másfelől pedig szemléltethessük azt a folyamatot, ahogy az egyes birtokok felhalmozódtak az adott család kezén. Ha egy család birtoklásánál nem szerepel hivatkozás, a felette (ugyanazon oszlopban) elhelyezkedő legközelebbi végjegyzet az irányadó. A 14. századi oklevelekben előnév nélkül szereplő személyek azonosítását saját gyűjtésem, továbbá Engel Pál genealógiai adatbázisa (Engel: *Genealógia*) alapján végeztem el; a családneveket főként ez utóbbi alapján szabványosítottam. Az 1549. évi adatsorban egy helységnél csak a két-három legnagyobb birtokos családot tüntettem fel, de csak azokat, melyek lokális súlya (lásd a zárójelben olvasható tizedestört) elérte legalább a 10%-ot. Ugyanitt *dőlt*

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

betűkkel szerepelnek azok, akik 1543-ban még nem birtokoltak az adott helységben.

Jelmagyarázat:

- = az adott időpontban a település (még vagy már) nem létezik.

[] = a birtokost nem tudjuk adatolni, csak a falu létezését (ilyenkor a vele egy birtoktesten fekvő település urának ismeretében vagy a későbbi tulajdonos kiléte alapján következtettem a kilétére).

+ = a faluban egyidejűleg birtokló családokat választja el.

/ = vitatott tulajdonjog esetén választja el a tényleges birtokost a jogigényt emelő féltől.

Sz.	Helység	Birtokos		
		1341	1446	1549 ¹

1.1. KÖZÉPSZOLNOK MEGYE – ÉRMELLÉK (2 járás)

<i>Királyi birtoktest</i>				
1.	Királyi	Hontpázmány nb. Zoárdfi (BI) ²	Zoárdfi (BI) ³	Drágfi
2.	Terebes	Hontpázmány nb. Zoárdfi (BI)	Zoárdfi (BI)	Drágfi
3.	Csokmó ⁴	Őri (BI) ⁵	Zoárdfi (BI)	-
<i>Margittai uradalom</i>				
4.	Magas-/Molnos- ábrány /Ábránfalva ⁶	Gútkeled nb. Had- házi ⁷	Hédervári/ Serkei (Németi) ⁸	Csáki (¾) + Ártán- di (¼) (BI)
5.	Kéc	Hermán nb. Lackfi (1/3) + Hermán nb. Felpestesi + Hermán nb. Kajáni ⁹	Csáki (½) + szántói Bekcs (½) (BI) ¹⁰	Csáki (BI)
6.	Margitta	Hermán nb. Lackfi	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	Csáki (BI)
7.	Lüki	Hermán nb. Lackfi (KA)	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	Csáki ¹¹ (BI)
8.	Akor ¹²	[Hermán nb. Lackfi (KA)]	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	
9.	Kohány	-	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	
10.	Szunyogd	[Hermán nb. Lackfi (KA)]	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	
11.	Dizsér	-	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

12.	Déda	Monostorosábrányi (Genyétei) (KA) ¹³	Csáki (½) + sz. Bekcs (½) (BI)	
13.	Cebe ¹⁴	Monostorosábrányi	-	-
14.	Félegyház ¹⁴	Monostorosábrányi	-	-
15.	Genyéte	Monostorosábrányi (KA)	(pr.) Csáki (½) + Bekcs (½) (BI)	
16.	Kispacal	Monostorosábrányi (KA)	Bekcs + Csáki + Kispacali (KA)	Csögi (BI) + Drágfi (KA)
<i>Csaholyi birtoktest</i>				
17.	Magyarcsaholy	Káta nb. Csaholyi ¹⁵	Csaholyi ¹⁶	Bornemisza (0,6) + Pekri (0,4)
18.	Középcsaholy (Orratlanhida) ¹⁷	Káta nb. Csaholyi	Csaholyi	Bornemisza (½) + Pekri (½)
19.	Felső-/Oláhcsaholy	-	Csaholyi	Bornemisza (0,7) + Pekri (0,3)
20.	Szóce ¹⁸	Káta nb. Csaholyi	Csaholyi (pr.)	Bornemisza (0,7) + Pekri (0,15)
21.	Roff ¹⁹	Káta nb. Csaholyi ²⁰	albisi Zólyomi (pr.) ²¹	-
<i>Szódemeteri birtoktest</i>				
22.	Pér	Ákos nb. Bebek ²²	álmosdi Csire ²³	Fráter Gy. (⅔) + Németi (⅓)
23.	Ete ²⁴	Ákos nb. Bebek	álmosdi Csire	Fráter Gy. (⅔) + Drágfi (¼)
24.	Csány	Szentemágócs nb. Csányi + Káta nb. Csaholyi (½) ²⁵	álmosdi Csire	Ödöfni (⅔) + Drágfi (⅓)
25.	Szódemeter	Ákos nb. Pocsaji (Szódemeteri, Szopori) ²⁶	álmosdi Csire	Horvát (0,78) + Ödöfni (0,22)
26.	Úsztató	-	álmosdi Csire	Ödöfni (⅔) + Drágfi (⅓)
27.	Alsó-/Vámoszopor	Ákos nb. Pocsaji	álmosdi Csire	Drágfi (0,58) + Valkai (0,23)
28.	Felsőzopor	-	álmosdi Csire	Drágfi (0,85) + Valkai (0,15)
<i>Majádi birtoktest</i>				
29.	Száldobágy ²⁷	-	Ilosvai (Majádi) ²⁸	Dobai (⅝) + Patai (¼)
30.	Tulsóderzhida	-	Ilosvai (Majádi)	Dobai (0,43) + Sarmasági (0,21) + Majádi (0,14)
31.	Majád	Majádi (Dráhi, Ilosvai) ²⁹	Ilosvai (Majádi)	Majádi
<i>Tasnádi uradalom</i>				
32.	Tasnád	erdélyi püspök ³⁰	erdélyi püspök ³¹	Fráter Gy.

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

33.	Cégény	Cégényi ³² (SZR)	erdélyi püspök	Fráter Gy.
34.	Kisnagyfalu	Cégényi (SZR)	erdélyi püspök	Fráter Gy.
35.	Csög	Csögi ³³	Csögi ³⁴	Fráter Gy. (0,7) + Csögi (0,27)
36.	Kene ³⁵	Káta nb. Csaholyi ³⁶	Csaholyi ³⁷	-
<i>Szántói birtoktest</i>				
37.	Szántó	Zsidó nb. szántói Petőfi ³⁸	szántói Bekcs (1/2)+Csáki (1/2) ³⁹	Becski (3/4) + Esztári (1/4)
38.	Hídvég (Kisszántó) ⁴⁰	-	szántói Bekcs (1/2) + Csáki (1/2)	Becski (3/4) + Esztári (1/4)
39.	Szilvás	Zsidó nb. szántói Petőfi	szántói Bekcs (1/2) + Csáki (1/2)	Becski (0,81) + Esztári (0,19)
<i>Majtényi (SZM) birtoktest</i>				
40.	Kegye	Kegyei ⁴¹	ecsedi Bátori (SZR) ⁴²	[ecsed] Bátori (SZR)
41.	Felsőkegye	-		
<i>Daróci uradalom</i>				
42.	Daróc	király (SZR) ⁴³	Csáki ⁴⁴	Csáki (0,78) + Drágfi (0,22)
43.	Esztró	-	-	Csáki (0,58) + Drágfi (0,42)
44.	Gyöngy	[király] (SZR)	Csáki	Csáki (0,8) + Drágfi (0,2)
45.	Géres	[király] (SZR)	Csáki	Csáki (2/3) + Drágfi (1/3)
<i>Középbirtokosok</i>				
46.	Pacal ⁴⁵	Pacali ⁴⁶	Pacali ⁴⁷	Drágfi (0,86) + Harangi (0,14)
47.	Bajon	Pacali	Pacali + Csaholyi	Drágfi
48.	Szarvad	Szarvadi (Bályoki) ⁴⁸	bályoki Hégen + Szénás ⁴⁹	Szénási
49.	Szentmiklós ⁵⁰	Szarvadi (Bályoki)	bályoki Hégen + Szénás	Berendi (1/2) + Kőrösi (1/2)
50.	Mihályfalva (Péra, Krasznaszeg) ⁵¹	Dédácsi (Mihályfalvi) ⁵²	Mihályfalvi + Jakcs? ⁵³	Gáltövi (0,34) + Litteratus I. (0,21) + Bene (0,19)
51.	Gírolt	Dédácsi (Gírolti)	Mihályfalvi + Jakcs? (pr.)	Vajai (1/3) + Mezőgyáni (1/4) + Szentkirályi (1/4)
52.	Zálnok	Széplaki (Ippi) ⁵⁴	kusalyi Jakcs (1/2)/Kémeri ⁵⁵	Kaplyon (0,87) + Borzásai (0,13)
53.	Csalános/Csanálos ⁵⁶	Széplaki (Ippi)	kusalyi Jakcs (1/2)/Kémeri	Kaplyon (2/3) + Borzásai (1/3)
<i>Egyfalus nemesség</i>				
54.	(Apát-)Keresztúr	Keresztúri (BI) ⁵⁷	Keresztúri ⁵⁸	-
55.	Detreh ⁵⁹	Detrehi ⁶⁰	-	-

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

56.	Pele	Pelei ⁶¹	Pelei ⁶²	Pelei
57.	Oláhpele ⁶³	-	-	Horvát
58.	Kis-/Peleszarvad	(Kis)Szarvadi ⁶⁴	(Pele)Szarvadi + Szunai + Pacali + Keszi ⁶⁵	Szarvadi
59.	Keszi	Keszi ⁶⁶	Keszi ⁶⁷	Szarvadi (0,55) + Szunai (0,45)
60.	Kőrös	Kőrösi ⁶⁸	Kőrösi ⁶⁹	Kőrösi
61.	Szuna ⁷⁰	Szunai ⁷¹	Szunai ⁷²	Szunai (0,54) + Kőrösi (0,46)
62.	Szodoró	Szodorói ⁷³	Szodorói ⁷⁴	Szodorói
63.	Tövised ⁷⁵	Tövisedi ⁷⁶	[Tövisedi] ⁷⁷	Dengelegi (0,44) + Csomafáji (0,33)
64.	Hatvan	Hatvani ⁷⁸	Hatvani + Kísszarvadi ⁷⁹	Károlyi (0,3) + Hatvani (0,23) + Gencsi (0,23)
65.	Kávás	Kávási ⁸⁰	Kávási ⁸¹	Károlyi (½) + Kávási (½)
66.	Mindszent	Mindszenti ⁸²	Mindszenti ⁸³	Mindszenti (0,39) + Farnosi (0,28)
67.	(Ér-)Szentkirály	Agmánd nb. Szentkirályi ⁸⁴	Szentkirályi (½) + Magyi (½) ⁸⁵	Szentkirályi (0,64) + Berendi (0,36)
68.	Muskó ⁸⁶	Ákos nb. Ákosi ⁸⁷	Szentkirályi (pr.) ⁸⁸	-
69.	Ákos	Ákos nb. Ákosi	Ákosi + Csáki ⁸⁹	Horvát (0,31) + Ákosi (0,25) + Farnosi (0,22)
70.	Újnémet	Újnémeti ⁹⁰	Újnémeti ⁹¹	Horvát (0,31) + Németi (0,29)
71.	Szakácsi	Szakácsi ⁹²	Ilosvai (Majádi) + Szakácsi ⁹³	Kaplyon (0,67) + Szakácsi (0,14)
72.	Gyuró ⁹⁴	Szakácsi	Ilosvai (Majádi, Szakácsi) (pr.)	-
73.	Balázsháza	-	Balázsházi ⁹⁵	Farnosi + [nob.]
74.	Bartavölgye ⁹⁶	Bartavölgyi ⁹⁷	Balázsházi (pr.)	-
75.	Orbó	Magyi ⁹⁸	Szentkirályi (½) + Magyi (½) ⁹⁹	Berendi (½) + Kőrösi (½)

1.2. KÖZÉPSZOLNOK MEGYE – TÖVISHÁT ÉS KŐVÁR-VIDÉK (2 járás)

Sarmasági birtoktest				
76.	Sarmaság	Sarmasági ¹⁰⁰	Sarmasági + Sar. Igaz + Valkai ¹⁰¹	Sarmasági (0,6) + Perneszi (0,4)
77.	Sziget	Sarmasági	Sarmasági	Sarmasági (¾) + Perneszi (¼)
78.	Magyarkövesd	-	Sarmasági	Sarmasági (⅔) + Perneszi (⅓)

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

79.	Oláhkövesd	-	Sarmasági	Sarmasági ($\frac{2}{3}$) + Perneszi ($\frac{1}{3}$)
80.	Tót-/Kiskorond ¹⁰²	-	Sarmasági	Sarmasági(0,63) + Perneszi (0,37)
81.	Girókúta	-	Sarmasági	Sarmasági ($\frac{2}{3}$) + Perneszi ($\frac{1}{3}$)
82.	(Kis-)Derzshida	-	Sarmasági	Sarmasági(0,63) + Perneszi (0,37)
83.	Remete ¹⁰³	-	Sarmasági	-
84.	Ökörítő	-	sarmasági igaz + Valkai	Spácai (0,42) + Désházi (0,37)
<i>Hadadi uradalom</i>				
85.	Hadad	király ¹⁰⁴	kusalyi Jakcs ¹⁰⁵	Jakcsi (0,95)
86.	Apáca ¹⁰⁶	-	kusalyi Jakcs	Jakcsi
87.	Ónostó ¹⁰⁷	-	kusalyi Jakcs	-
88.	Oláh-/Nagyko- rond	-	kusalyi Jakcs	Jakcsi
89.	Bogdánd	király	kusalyi Jakcs	Jakcsi
90.	(Magyar)Nádasd	király	kusalyi Jakcs	Jakcsi
91.	Szér	Pálfalvi (Széri, Erkedi) ¹⁰⁸	kusalyi Jakcs	Jakcsi (0,68) + Pázmány (0,31)
92.	Erked	Pálfalvi (Széri, Erkedi)	kusalyi Jakcs	Jakcsi
93.	Kusaly	Kusalyi ¹⁰⁹	kusalyi Jakcs	Jakcsi (0,63) + Kusalyi (0,26)
94.	Kirva	meszesi konvent + Bensetelki ¹¹⁰	-	-
95.	Ad	Adi (1., Haraklyáni) + Adi (2., Mocso- lyai) + Adi (3., várjobbágy) ¹¹¹	kusalyi Jakcs ($\frac{1}{2}$) + Adi ($\frac{1}{2}$) ¹¹²	Jakcsi (0,29) + Nagy J. (0,26) + Dobai (0,24)
96.	Mocsolya	Adi (2., Mocsolyai)	Mocsolyai + kusa- lyi Jakcs + kusalyi plb. ¹¹³	Jakcsi + [nob.]
97.	Haraklyán	Adi (1., Haraklyá- ni) + Adi (2., Mocsolyai)	Haraklyáni ¹¹⁴	Haraklyáni
<i>Meszesi birtoktest</i>				
98.	Vártelek	meszesi konvent ¹¹⁵	Adi ¹¹⁶	Borzási ($\frac{2}{3}$) + Haraklyáni ($\frac{1}{3}$)
99.	Nyirséd	meszesi konvent	kusalyi Jakcs ¹¹⁷	Jakcsi
100.	Mojgrád	meszesi konvent	kusalyi Jakcs	Drágfi
101.	Beréd (<i>Lalachfalu</i>)	meszesi konvent	kusalyi Jakcs	Drágfi
102.	Karika	meszesi konvent	kusalyi Jakcs	Jakcsi
103.	Monostorpatak / Zsákfalva	meszesi konvent	kusalyi Jakcs	Jakcsi

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

104.	Prodánfalva	-	-	Jakcsi
<i>Aranyosi uradalom</i>				
105.	Alfűrményes/ Varasító ¹¹⁸	Alfűrményesi (Hétúri) ¹¹⁹	-	Jakcsi
106.	Paptelke	Alfűrményesi (Hétúri)	kusalyi Jakcs ¹²⁰	Drágfi
107.	Kucsó (<i>Kyrylka?</i>)	?Alfűrményesi (Hétúri)	kusalyi Jakcs	Drágfi
108.	Debren	király ¹²¹	kusalyi Jakcs	Kőrösi (0,69) + Dobai (0,31)
109.	Damjon (Dabjon)	király	kusalyi Jakcs	Désházi
110.	(Dabjon-)Újfalú	-	-	Drágfi
111.	Solymos	meszezi konvent ¹²² + király ¹²¹	[kusalyi Jakcs]	Jakcsi
112.	Kissolymos	-	-	
113.	Zsibó	király	kusalyi Jakcs	
114.	Róna	-	-	Jakcsi
115.	Turbóca	király	[kusalyi Jakcs]	Jakcsi
116.	Kisgoroszló	-	(kusalyi Jakcs)	Drágfi
117.	Nagygoroszló	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
118.	(Kis-)Debrecen	-	-	Vajda B.
119.	Náprád	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
120.	Kód	-	-	Drágfi (0,91)
121.	Aranyosalja ¹²³	király	kusalyi Jakcs	-
122.	Kelence	-	kusalyi Jakcs	Valkai (0,6) + Drágfi (0,4)
123.	Udvarhely	király	kusalyi Jakcs	Drágfi (0,69) + Jakcsi (0,31)
124.	Inó	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
125.	Nagyszeg	király	kusalyi Jakcs	Drágfi (0,95)
126.	Oláhnádasd	király	[kusalyi Jakcs]	Bónyei
127.	Daróctelke ¹²⁴	király	-	-
128.	Széplak	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
129.	Horvát	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
130.	Benedekfalva	-	-	Vajda B.
131.	Bósháza	király	kusalyi Jakcs	Litteratus F.(0,98)
132.	Völcsök	király	kusalyi Jakcs	Jakcsi
133.	Vicsa	király	kusalyi Jakcs	Matuznai (0,55) + Drágfi (0,18)
134.	Újlak	király	kusalyi Jakcs	Jakcsi (0,63) + Matuznai (0,15)
135.	Monó	király	kusalyi Jakcs	Drágfi (0,85) + Jakcsi (0,15)
136.	Szélszeg	király	kusalyi Jakcs	Drágfi

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

137.	Mutos	király	kusalyi Jakcs	Jakcsi
138.	Pettyentelke ¹²⁵	király	-	-
<i>Erdődi uradalom</i>				
139.	Alsóberekszó	-	bélteki Balkfi ¹²⁶	Drágfi
140.	Felsőberekszó	-	bélteki Balkfi	Drágfi
141.	Papfalva ¹²⁷	-	-	Drágfi
142.	Gardánfalva	-	bélteki Balkfi	Drágfi
143.	Alsószivágy	király ¹²⁸	bélteki Drágfi	Drágfi
144.	Felsőszivágy	király	bélteki Drágfi	Drágfi
145.	Égerhát	-	-	Drágfi
146.	Örményes	király	bélteki Drágfi	Drágfi
147.	Mosóbánya	-	-	Drágfi
148.	Patakfalva ¹²⁹	-	bélteki Drágfi	Drágfi
149.	Vadafalva	-	bélteki Drágfi	Drágfi (pr.)
150.	Egerbegy (Örményes?)	(király)	bélteki Drágfi	Drágfi
151.	Illésfalva (Bazafalva)	király	bélteki Balkfi	Drágfi
152.	Kecskésfalva	-	bélteki Balkfi	Vajda B.
153.	(Bükk-)Tótfalu	-	bélteki Balkfi	Drágfi
154.	Borzlyuk ¹³⁰	király	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
155.	Alsóvárca	király	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
156.	Középvárca	király	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
157.	Felsővárca	király	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
158.	Bikáca	-	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
159.	Somos(falva)	[király] ¹³¹	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
160.	Kisnyíres ¹³²	-	kusalyi Jakcs	Drágfi
161.	Redefalva ¹³³	-	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
162.	Kolbászfalva ¹³⁴	-	k. Jakcs/ Balkfi	Drágfi
163.	Kisbábca	-	kusalyi Jakcs	Drágfi
164.	Bábca	király ¹³⁵	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
<i>Kővári uradalom</i>				
165.	Csompasz(telke) ¹³⁶	Csompaszi ¹³⁷	k. Jakcs (pr.) ¹³⁸	-
166.	Görcsön	király ¹³⁹	kusalyi Jakcs	Drágfi
167.	(Hadad-)Győrtelek	király	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
168.	Cseh	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
169.	Ardó	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
170.	Cikófalva	-	-	erdődi plb.
171.	Sülelmed	király	kusalyi Jakcs	Drágfi
172.	Fekindia/Tóhát	király	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
173.	Nagynyíres	-	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
174.	Gyökeres	-	-	Drágfi

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

175.	Tölgyes	király	bélteki Drágfi	Drágfi
176.	Nagyjeder	király	bélteki Drágfi	Drágfi
177.	Kisjeder	király	bélteki Drágfi	Drágfi
178.	Butyásza ¹⁴⁰	-	bélteki Balkfi	Drágfi
179.	Váralja ¹⁴¹	-	bélteki Drágfi	Drágfi
180.	Balkonya/ Törökfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
181.	Somkútputaka	-	-	Drágfi
182.	Somkút	király	bélteki Balkfi	Drágfi
183.	Felsőfentős	király	bélteki Balkfi	Drágfi
184.	Alsófentős	király	bélteki Balkfi	Drágfi
185.	Lukácsfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
186.	Fehérszék	király	bélteki Balkfi	Drágfi
187.	Dánfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
188.	Pribékfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
189.	Hosszúfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
190.	Magosfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
191.	Pusztahidegkút	király	bélteki Balkfi	Drágfi
192.	Kolcér	király	bélteki Balkfi	Drágfi
193.	Alsóaranyos	király	-	-
194.	(Kis-)Bozinta	király	bélteki Balkfi	Drágfi
195.	Lápos	király	Drágfi + Balkfi	Drágfi
196.	Felsőaranyos	király	bélteki Balkfi	-
197.	(Alsó)Koltó	király	bélteki Balkfi	Porkoláb S.
198.	Katalinfalva/Koltó	király	?	Orgonás F.
199.	Szakállasfalva	király	bélteki Balkfi	Drágfi
200.	Kölcse	király	bélteki Drágfi	Porkoláb S.
201.	Remete	király	bélteki Drágfi	Drágfi
202.	Újfalva ¹⁴²	-	-	Triff vajda
203.	Berkesz	király	Drágfi + Balkfi	Drágfi
204.	Kovás	király	bélteki Drágfi	Drágfi
205.	Karulya	király	bélteki Drágfi	Drágfi
206.	(Kis-)Körtvélyes	király	bélteki Balkfi	Drágfi
207.	(Oláh-)Kékes	király	bélteki Drágfi	Porkoláb S.
208.	Vasmelfalva?/ Gorbonácfalva ¹⁴³	király	bélteki Drágfi	Drágfi
209.	Karpenyes/ Gyertyános	király	bélteki Balkfi	Drágfi
210.	Berence	király	bélteki Balkfi	Drágfi
211.	Szurdokkápolnok	király	bélteki Drágfi	Drágfi
212.	Monostorkápolnok	király	bélteki Drágfi	Drágfi
213.	Révkápolnok	-	bélteki Drágfi	Drágfi

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

214.	Lackonya ¹⁴⁴	-	-	Drágfi
215.	Kovácskapolnok	király	bélteki Drágfi	Drágfi
216.	Dragomérfalva ¹⁴⁵	-	-	Drágfi
217.	Batizfalva ¹⁴⁶	-	-	Drágfi
218.	Csernekapolnok	-	bélteki Drágfi	Drágfi
219.	Priszlop/Kisbúny ¹⁴⁷	király	bélteki Drágfi	Drágfi
220.	Nagybúny	király	bélteki Drágfi	Drágfi
221.	Vilma	király	bélteki Drágfi	Drágfi
222.	Szakatura ¹⁴⁸	-	-	Drágfi
223.	Körtvélyrév	király	bélteki Drágfi	Drágfi
224.	Kisnyíres (Mesz-tákon)	-	bélteki Balkfi	Drágfi
225.	Fehér-/Rosztocfalva ¹⁴⁹	király	-	Drágfi
226.	(Nagy-)Körtvélyes	-	-	Drágfi
227.	Gaura ¹⁵⁰	király	?	Drágfi
228.	Varaj ¹⁵¹	király	bélteki Balkfi	Drágfi
229.	Purkerec	-	-	Drágfi
230.	Toplica ¹⁵²	-	-	Drágfi
231.	Lemény	király	bélteki Balkfi	Drágfi
232.	Létka	király	bélteki Balkfi	Drágfi
233.	Kocsolád	király	bélteki Balkfi	Drágfi
234.	Kozla ¹⁵³	király	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
235.	Solymosfalva	-	-	Drágfi
236.	Bábfalva/Aranymező	király	k. Jakcs/ Drágfi	Drágfi
237.	Pojnica ¹⁵⁴	-	-	Drágfi
238.	Csokmány	-	kusalyi Jakcs ¹⁵⁵	Drágfi
<i>Zazari birtoktest</i>				
239.	Zazar	király (SZR) ¹⁵⁶	albisi Zólyomi ¹⁵⁷	somlyói Batori (SZR)
240.	(Felső)Tótfalu	király (SZR)	albisi Zólyomi	somlyói Batori (SZR)
241.	(Nagy-)Bozinta	-	albisi Zólyomi	somlyói Batori (SZR)
<i>Almás (KL) uradalom</i>				
242.	(Almás-)Szentmihály	Hontpázmán nb. Pogány ¹⁵⁸	vámosi Bebek (DO) ¹⁵⁹	Somi (DO) ¹⁶⁰
243.	(Almás-)Szentmária	Hontpázmán nb. Pogány	[v. Bebek] (DO)	Somi (DO)
244.	Bercse	-	-	Somi (KL)
245.	Alsórajtolc	-	-	Somi (KL)

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

<i>Egregyi uradalom</i>				
246.	Magyaregregy	Kökényesradnót nb. Dobokai ¹⁶¹	dobokai Lőkös+ Dobokai (DO) ¹⁶²	Dobokai (DO) ¹⁶³
247.	Romlott	KR. nb. Dobokai	do. Lőkös (DO)	Dobokai (DO)
248.	Alsókékes	-	Dobokai (DO)	Dobokai (DO)
249.	(Felső)Kékes- nyárló	KR. nb. Dobokai	Dobokai (DO)	Dobokai (DO)
250.	Csömörlő/ Csebernye	-	do. Lőkös (DO)	los. Bánfi (DO) ¹⁶⁴
251.	Ördögkút	-	do. Lőkös (DO)	los. Bánfi (DO)
252.	Vaskapu	-	-	los. Bánfi (DO)
253.	Pósa	-	-	ikl. Dési (DO) ¹⁶⁵
254.	Bogya (<i>Budizhaza</i>)	KR. nb. Dobokai	-	iklódi Dési (DO)
255.	Szentpéterfalva	-	-	h. Kántor (DO) ¹⁶⁶
256.	Fel-/Oláhegregy	-	Dobokai (DO)	h. Kántor (DO)
257.	Mihálypatak/Vár- mező	KR. nb. Dobokai	Dobokai (DO)	Dobokai (DO) ¹⁶⁷
258.	(Meszes-)Szent- györgy	KR. nb. Dobokai	do. Lőkös (DO)	los. Bánfi (DO) ¹⁶⁸
<i>Zilahi uradalom</i>				
259.	Zilah	erdélyi püspök ¹⁶⁹	erdélyi püspök ¹⁷⁰	<i>Fráter Gy.</i>
260.	Magyaregrespatak	[erdélyi püspök]	erdélyi püspök	<i>Fráter Gy.</i>
261.	Oláhgrespatak	-	erdélyi püspök	<i>Fráter Gy.</i>
262.	Gurzófalva (Kis- récse)	Récsei (KA) ¹⁷¹	erdélyi püspök	<i>Fráter Gy.</i>
263.	Pálvára ¹⁷²	Récsei (KA)	-	-
264.	Ilye ¹⁷³	Tomaj nb. Losonci (KA) ¹⁷⁴	-	-
265.	Gerepse ¹⁷⁵	Csompaszi ¹⁷⁶	Keceli? ¹⁷⁷	-
266.	Cigányvaja/ Cigányi ¹⁷⁸	-	erdélyi püspök ¹⁷⁹	<i>Fráter Gy.</i>
<i>Egyfalus nemesek</i>				
267.	Vaja/Cigányvaja ¹⁸⁰	király ¹⁸¹	Borzási ¹⁸²	Borzási (KA)
268.	Panit	Káta nb. Csaholyi ¹⁸³	Csaholyi ¹⁸⁴	Bornemisza(0,47) + Kőrösi (0,44)
269.	Fülményes	Fülményesi ¹⁸⁵	Fülményesi ¹⁸⁶	<i>Spácai</i>
270.	(Szilágyfő-)Ke- resztúr	Keresztúri ¹⁸⁷	Keresztúri + Irinyi + Menyőai + Mind- szenti ¹⁸⁸	Irinyi (0,72) + Dobszai (0,28) + [nob.]
271.	Nagydoba	Dobai ¹⁸⁹	Dobai cs-ok ¹⁹⁰	[nob.]
272.	Kisdoba	-	Kisdobai cs-ok + kusalai Jakcs ¹⁹¹	[nob.]
273.	(Magyar-)Baksa	Baksai ¹⁹²	Baksai cs-ok ¹⁹³	[nob.]
274.	(Szilágy-)Szent- király	Szentkirály ¹⁹⁴	Szentkirályi + Dobai (¼) ¹⁹⁵	[nob.]

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

275.	Vérvölgy	Vérvölgyi ¹⁹⁶	Vérvölgyi + Szentkirályi (1/4) + Sándorházi ¹⁹⁷	Kaplyon + [nob.]
276.	Nagymon	Moni (Felkapusi) ¹⁹⁸	kusalyi Jakcs (1/2) + Moni és Menyői cs-ok ¹⁹⁹	Kusalyi (0,83) + Désházi (0,13) + [nob.]
277.	Nyírmon ²⁰⁰	-	Nyírmoni + Dobai ²⁰¹	Drágfi (0,72) + Dobai (0,17) + [nob.]
278.	Menyő	Menyői ²⁰²	Menyői (Moni) ²⁰³	Désházi (0,82) + Halmágyi (0,18) + [nob.]
279.	Désháza	Désházi ²⁰⁴	Désházi + Menyői ²⁰⁵	Désházi + [nob.]
280.	Szilágyszeg	Szilágyszegi ²⁰⁶	Szilágyszegi + Sándorházi + Menyői ²⁰⁷	Szilágyszegi (0,53) + Halmágyi (0,35) + [nob.]
281.	Bőnye ²⁰⁸	Bőnyei (3/8) + Kőrösi (1/2) + Szilágyszegi ²⁰⁹	Bőnyei + Szilágyszegi ²¹⁰	Kőrösi (0,83) + Bőnyei (0,17) + [nob.]
282.	Sándorháza ²¹¹	Sándorházi ²¹²	Sándorházi ²¹³	Kusalyi (0,4) + Boda (0,4) + [nob.]
283.	Lele	Kaplyon nb. Lelei (1/2) + Kaplyon nb. Károlyi ²¹⁴	lelei Kaplyon + Sándorházi ²¹⁵	Orgonás J. (0,57) + Halmágyi (0,24) + Kaplyon (0,14)
284.	Sámson	Sámsoni ²¹⁶	Sámsoni + Sándorházi ²¹⁷	Kőrösi (0,61) + Mindszenti (0,15)

1.3. KRASZNA VÁRMEGYE

<i>Ilosvai birtoktest</i>				
285.	Ilosva	Majádi (Dráhi) ²¹⁸	Ilosvai (Majádi) ²¹⁹	Dobai (0,32) + Ilosvai és Majádi (0,11) + Drágfi (0,1)
286.	Lompért	Majádi (Dráhi)	Ilosvai (Majádi)	Dobai (0,55) + Ilosvai (0,13)
287.	Hosszúmező	-	Ilosvai (Majádi)	[nob.]
<i>Somlyói uradalom</i>				
288.	Somlyó	Pok nb. Meggyesi ²²⁰	somlyói Bátori ²²¹	somlyói Bátori
289.	Perecsen	Pok nb. Meggyesi	somlyói Bátori	somlyói Bátori
290.	Csehi	Pok nb. Meggyesi	somlyói Bátori	somlyói Bátori
291.	Endrédfalva ²²²	-	-	somlyói Bátori
292.	Kerestelek	-	somlyói Bátori	somlyói Bátori
293.	Győrtelek	Pok nb. Meggyesi	somlyói Bátori	somlyói Bátori
294.	Gyulakuta ²²³	-	somlyói Bátori	somlyói Bátori
295.	Hídvég	Pok nb. Meggyesi	somlyói Bátori	somlyói Bátori

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

296.	Újlak	Újlaki (Sutak) ²²⁴	újlaki Sutak ²²⁵	somlyói Bátori
297.	Maladé	[Virteka] ²²⁶	Virteka/ú. Sutak	somlyói Bátori
298.	Szoros ²²⁷	-	Virteka/ú. Sutak	somlyói Bátori
299.	Badacsony	Szerjei ²²⁸ (pr.)	s. Bátori/Szerjei ²²⁹	somlyói Bátori
300.	(Szerje)Szentgyörgy ²³⁰	Szerjei (pr.)	Szécsi (Fülpösi)/ Szerjei (pr.) ²³¹	-
301.	Szécs	Becsegergely nb. Fülpösi (Szécsi) ²³²	Szécsi (Fülpösi) (KSZ)	Budaházi (0,29)+ so. Bátori (0,26) + Fülpösi(0,29) (KSZ)
<i>Bagosi birtoktest</i>				
302.	Bagos	Balog nb. Szécsi ²³³	Szécsi ²³⁴	somlyói Bátori
303.	Monyoród/ Hosszúaszó	Balog nb. Szécsi	Szécsi	somlyói Bátori
<i>Valkói uradalom</i>				
304.	Baksa	-	losonci Bánfi ²³⁵	somlyói Bátori
305.	Barla	király ²³⁶	losonci Bánfi	somlyói Bátori
306.	Goroszló	király	losonci Bánfi	somlyói Bátori
307.	Kraszna	király	losonci Bánfi	som. Bátori (0,59) + los. Bánfi (0,20)
308.	Magyarvalkó	király	losonci Bánfi	Apafi (0,4) + los. Bánfi (0,29) + som. Bátori (0,25)
309.	Nagyfalu	király	losonci Bánfi	nagyfalusi plb. (0,45) +Bánfi (0,38) + Telegdi (0,11)
310.	Zovány	király	losonci Bánfi	som. Bátori (0,48) + Apafi (0,31) + los. Bánfi (0,10)
311.	Pecsely	király/erdélyi püspök	losonci Bánfi	som. Bátori (0,41) + los. Bánfi (0,33) + Horvát (0,08) + Apafi (0,07) ²³⁷
312.	Máron	[király?]	losonci Bánfi	
313.	Alsóbán	Báni ²³⁸	losonci Bánfi	
314.	Bántelke/Felsőbán	király/erdélyi püspök ²³⁹	losonci Bánfi	
315.	Bogdánháza	király/Seredeni	losonci Bánfi	
316.	Rögpaták/-mező ²⁴⁰	-	losonci Bánfi	
317.	Bagolyfalu	-	losonci Bánfi	
318.	Boronamező ²⁴¹	-	losonci Bánfi	
319.	Vajkfalva ²⁴²	-	losonci Bánfi	
320.	Alsóperje	-	losonci Bánfi	
321.	Felsőperje	-	losonci Bánfi	
322.	Boján ²⁴³	-	losonci Bánfi	
323.	Csizér	király/Káta nb. Csholyi	losonci Bánfi	

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

324.	Tálpatak/ Málfalva ²⁴⁴	-	losonci Bánfi	
325.	Tormaháza ²⁴⁵	-	losonci Bánfi	
326.	(Kraszna-)Tótfalu	-	losonci Bánfi	
327.	Tusza	király	losonci Bánfi	
328.	Paptelek	-	losonci Bánfi	
329.	Szék	király	losonci Bánfi	
330.	Füzes	király	losonci Bánfi	los. Bánfi (0,39) + Porci (0,19) + som. Bátori (0,15) + Horvát (0,11) + Apafi (0,07) ²⁴⁶
331.	Újvágás	-	losonci Bánfi	
332.	Váralja	-	losonci Bánfi	
333.	Oláhvalkó	-	-	
334.	Alsójáz		losonci Bánfi	
335.	Felsőjáz	-	losonci Bánfi	
336.	Alsógyümölcsénes		losonci Bánfi	
337.	Felsőgyümölcsénes	-	losonci Bánfi	
338.	Bagolyháza ²⁴⁷	-	losonci Bánfi	
339.	Detrehem	király/Detreházi?	losonci Bánfi	
340.	Elyüs	király	losonci Bánfi	
341.	Halmosd	király	losonci Bánfi	
342.	Fancsika/ Bucsum ²⁴⁸	-	losonci Bánfi	
343.	Alsókaznacs	Horvát	Borzási ²⁴⁹	
344.	Felsőkaznacs	-	-	
<i>Széplaki (BI) birtoktest</i>				
345.	Ipp	Széplaki (Ippi) ²⁵⁰	Ippi + Borzási ²⁵¹	Porci (0,65) + Ippi (0,19) + Bü- döskúti (0,10)
346.	Márka	-	Ippi + Borzási	-
347.	Szék	Széplaki (Ippi) (BI)	Ippi + Borzási	várad püspök (BI)
348.	Porcalja	-	ippi Porci	Porci
<i>Dédácsi birtoktest</i>				
349.	Dédács ²⁵²	Dédácsi	Jakcs v. Porci ²⁵³	-
350.	Lecsmér	Dédácsi ²⁵⁴	kusalyi Jakcs/ Kémeri	Vajda L. (0,56) + Nagy Má. (0,22)
351.	Ottomány/Bod- mér ²⁵⁵	Dédácsi (Kraszna- szegi)	-	-
352.	Gesztes ²⁵⁶	Gesztesi ²⁵⁷	Gesztesi + kus. Jakcs/Kémeri ²⁵⁸	-
<i>Bályoki (BI) birtoktest</i>				
353.	Somály	-	Bályoki/Jakcs ²⁵⁹	Szénási
354.	Sírmező/ Szérmező ²⁶⁰	-	Bályoki+Szénás	Szénási

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

355.	Bogdánfalva ²⁶¹	-	-	Szénási
356.	Dörsök ²⁶²	Dörsöki ²⁶³	Bályoki + Szénás	-
357.	Almás	-	Bályoki + Szénás	Szénási
358.	Szóvárhegy ²⁶⁴	-	Szénás	Szénási
<i>Kémeri birtoktest</i>				
359.	Kémer	Borsa nb. Kémeri ²⁶⁵	Kémeri ²⁶⁶	Kémeri (0,53) + Dancs (0,47)
360.	Domoszló	-	Kémeri	Kémeri
361.	Doh	Borsa nb. Kémeri	Kémeri	-
362.	Somos ²⁶⁷	-	Kémeri	Moré (0,55) + Kémeri (0,45)
<i>Egyfalus birtokosok</i>				
363.	Kálóztelek	váradai káptalan ²⁶⁸	váradai káptalan ²⁶⁹	váradai káptalan
364.	Bülgezd	Bülgezdi ²⁷⁰	Bülgezdi ²⁷¹	[nob.]
365.	Borzás	Napkormeszte nb. Borzási ²⁷²	Borzási ²⁷³ + sándorházi Nagy	Borzási (0,74) + Nagy Mih. (0,11)
366.	Ráton	Rátoni ²⁷⁴	Rátoni cs-ok ²⁷⁵	[Rátoni]
367.	Varsolc	Varsolci ²⁷⁶	kusalyi Jakcs + Kémeri ²⁷⁷	Jakcsi (0,45) + Borzási (0,27)
368.	Báldon	Báldoni ²⁷⁸	Báldoni + kusalyi Jakcs ²⁷⁹	Baksa D. + [nob.]
369.	Récse	Récsei ²⁸⁰	récsei Iktor + Keresztúri ²⁸¹	Récsei (0,48) + Borzási (0,36)
370.	Magyarkecel	Keceli + Zeleméri ²⁸²	keceli Szele ²⁸³	Szele
371.	Fel-/Oláhkecel	Zeleméri	keceli Szele	Szele
372.	Alsó-/Magyarsereden	Seredeni ²⁸⁴	Récsei/k. Jakcs + losonci Bánfi ²⁸⁵	nob.
373.	Felső-/Oláhsereden	-	Récsei/k. Jakcs + losonci Bánfi	nob.
374.	Szentkeresztfalva/ Petenyefalva	-	Récsei/k. Jakcs + losonci Bánfi	Tót (0,77) + Bernáld (0,23)
375.	Horvát	Horvát ²⁸⁶	horvát Peres ²⁸⁷	Peres (0,97)
376.	Palicka	-	horvát Peres	Peres

2. Magvaszakadt vagy hűtlenné nyilvánított szilágysági birtokos családok 1549-ig

Kihalt család	Kihalás éve	Birtokok	Új birtokos
Endrédi* ²⁸⁸	1312 ²⁸⁹	Máron	Gútkeled nb. Bánházi
Monoszló nem (II. Gergely ága)	1313/7 ²⁹⁰	Mon, Solymos, Debren, Dabjon stb.	Tyukod nb. Gerendi > Moni király
Gútkeled nb. Lot-hárdfiak*	1317 ²⁹¹	aranyosi és kővári uradalom	király
Borsa nem (Adorjáni ág)*	1317 ²⁹¹	valkói uradalom	király
Magasábrányi	1333/4 ²⁹²	Vedresábrány	Gútkeled nb. Hadházi
Dörsöki	1339/49 ²⁹³	Dörsök	Szarvadi (Bályoki)
[Bensetelki] Fark	1341/9 ²⁹⁴	Bensetelke, Kirva	kusalyi Jakcs
Báni	1349 után ²⁹⁵	Alsóbán, Máron (?)	Zólyomi Doncsfi (?)
Zólyomi Doncsfi	1371/2 ²⁹⁶	valkói uradalom	Csór nb. Gönyűi
Detrehi	1374 után ²⁹⁷	Detreh	-
Varsolci	1378/87 ²⁹⁸	Varsolc	kusalyi Jakcs
Szentemágócs nb. Csányi*	1387 ²⁹⁹	Csány	Kaplyon nb. Károlyi
Zsidó nb. szántói Petőfi	1393/5 ³⁰⁰	Szántó, Szilvás három Kegye (½)	Zsidó nb. Csáki és Bekcs Gútkeled nb. (ecsedí) Bátori
Tomaj nb. Losonci	1395 ³⁰¹	Daróc, Géres, Gyöngy	Zsidó nb. Csáki
Csór nb. Gönyűi	1402 ³⁰²	valkói uradalom	Tomaj nb. Losonci Bánfi
Cégényi	1402/6 ³⁰³	Cégény, Kisnagyfalu	király > erdélyi püspök
Seredeni Petenyé*	1416/23 ³⁰⁴	Petenyefalva, két Sereden (r)	király > kusalyi Jakcs
Hermán nb Kerek-egyházi Lackfi	1418/20 ³⁰⁵	margittai uradalom	király > Zsidó nb. Csáki és Zsidói (Szántói)
Monostorosábrányi (Genyétei)	1418/25 ³⁰⁶	ábrányi birtoktest	kusalyi Jakcs > Zsidó nb. Csáki
Virteka nb Virteka	1448 előtt ³⁰⁷	Maladé, Szoros	Újlaki Sutak
Gesztesi	1466 után ³⁰⁸	Gesztes	Kémeri
Újlaki Sutak	1473/6 ³⁰⁹	Újlak, Maladé, Szoros	Gútkeled nb (somlyói) Bátori
Balog nb. felső-lendvai Szécsi	1535 ³¹⁰	Bagos, Hosszúaszó	Gútkeled nb (somlyói) Bátori
erdélyi püspökség	1542 ³¹¹	zilahi és tasnádi uradalom	Fráter György > király
Ákos nb. álmosdi Csire	1543/4 ³¹²	szódemeteri birtoktest, Hadad, Széplak, Horvát, Vicsa (r)	Fráter György, Ödönfi, Valkai
Pacali (?)	1543/9 ³¹³	Pacal	Harangi

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

Keceli Szele	1544/6 ³¹⁴	Magyar- és Oláhke- cel, Seređen	Kisserjéni, stb.
--------------	-----------------------	------------------------------------	------------------

A 16. század második felében kihalt birtokosok: bélteki Drágfi (1555), sződemeteri Horvát (1554/68), váradi káptalan (1566), Csaholyi (1579), kusalyi Jakcsi (1582).

Megérik a 17. századot: Kőrösi, somlyói és ecsedi Bátor, albisi Zólyomi, Sarmasági, Kémeri, Csáki, Borzási, bályoki Szénási, szántói Becski, nagyfalusi Bánfi, horváti Peres.

3. A 10 háztartásnál többel rendelkező szilágysági birtokosok hierarchiája 1549-ben³¹⁵

Szám	Birtokos(család)	Nemzettség	Megye kódja	Egység
1.	bélteki Drágfi Gáspárné, özv.	-	KSZ, KA	1369,5
2.	somlyói Bátor cs.	Gútkeled	KSZ, KA, SZR	1143,83 (bároi ág: 957)
3.	Fráter György (EP)	(egyházi)	KSZ	785
4.	kusalyi Jakcsi cs. ³¹⁶	-	KSZ, KA	485
5.	losonci Bánfi cs.	Tomaj	KA	300,5
6.	Csáki cs.	Zsidó	KSZ, BI	289,5 (bároi ág: 179,5)
7.	Sarmasági cs. ³¹⁷	-	KSZ, KA	212
8.	sámsoni Kőrösi cs.	-	KSZ, KA	135
9.	knini Zimilovit (Horvát) György	-	KSZ, KA	125,5
10.	szántói Becski István	Zsidó	KSZ	114,5
11.	keceli Szele cs.	-	KA	107
12.	Borzási cs.	Napkormeszte	KA, KSZ	103
13.	ippi Porci István	Turul	KA	97
14.	nagyfalusi Apafi Gábor	Becsegergely	KA	90,5
15.	nagyfalui plb.	(egyházi)	KA	83,5
16.	bályoki Szénás cs.	-	KSZ, KA	80
17.	nagydobai Dobai cs.	-	KSZ, KA	75,5
18.	Csaholyi cs. ³¹⁸	Káta	KSZ	66
19.	váradi káptalan	(egyházi)	BI	65
20.	Kémeri László	Borsa	KA	63
21.	lelei Kaplyon cs.	Kaplyon	KSZ, KA	60
22.	horváti Peres cs.	-	KA	55
23.	Telegdi Mihály	Csanád	KA	54,5
24.	Pelei cs.	-	KSZ	53,5
25.	Dancs Miklós	Zágrábkorpás?	KA	49

A SZILÁGYSÁG BIRTOKVISZONYAI A KÖZÉPKORBAN

26.	erdődi/bósházi Literátus Ferenc	-	KSZ	42
27.	(Ér-)Szentkirályi cs.	Farkasagmánd	KSZ	40
28.	menyőei Désházi cs.	-	KSZ	38
29.	Récsei Gáspár	-	KA	37
30.	Esztári Farkas	Hontpázmány	KSZ	36
31.	Farnosi cs.	-	KSZ	36
32.	Mindszenti cs.	-	KSZ	34
33.	Haraklyáni cs.	-	KSZ	32,5
34.	(Új-)Németi cs.	-	KSZ	31,5
35.	Károlyi cs.	Kaplyon	KA, KSZ	31
36.	Kusalyi Ferenc	-	KSZ	30
37.	Ödönfi László	Kaplyon	KSZ	30
38.	Csőgi cs.	-	KSZ, BI	28,5
39.	erdődi plb.	(egyházi)	KSZ	28
40.	nagydobai Spácai Menyhért	-	KSZ	28
41.	petenyefalvi Tót Mihály	-	KA	27
42.	Berendi János	-	KSZ	26
43.	(Pele-)Szarvadi cs.	-	KSZ	24
44.	csehi Vajda Boldizsár	-	KSZ	23
45.	Horvát János	-	KSZ, BI	21
46.	kémeri Vajda Lászlóné, özv.	-	KA	21
47.	Bőnyei Mátyás	-	KSZ	20
48.	albisi Zólyomi Lászlóné, özv.	-	BI	20
49.	Ippi Bertalan	Turul	KA	19
50.	Valkói Miklós	Mikola?	KSZ	19
51.	Ártándi Kelemen	-	BI	18
52.	Gáldtői Máté	-	KSZ	17
53.	lelei Orgonás cs.	-	KSZ	16
54.	Ákosi cs.	Ákos?	KSZ	15
55.	krasznai Pándi cs.	-	KA	14,5
56.	Szodorói cs.	-	KSZ	14,5
57.	Horvát Vid	-	KSZ	14
58.	Vajai Demeter	-	KSZ	14
59.	szécsi Budaházi Menyhért	-	KSZ	13,5
60.	Halmágyi Gergely	-	KSZ	13
61.	sámsoni Harangi cs.	-	KSZ	13
62.	Krasznai Ferenc	-	KA	13
63.	nagyfalui pálosok	(egyházi)	KA	13
64.	osgyáni Bakos (Porkoláb) S.	-	KSZ	13
65.	Baksa Demeter	-	KA	12
66.	Ilosvai cs.	-	KSZ, KA	12
67.	szopori Sulyok Mátyás	-	KA	12

68.	Szunai cs.	-	KSZ	12
69.	Varkocs Tamás	-	BI	12
70.	Fülpösi Miklós	Becsegergely	KSZ	11
71.	Gencsi János	-	KSZ	11
72.	Hatvani János	-	KSZ	10
73.	Majádi cs.	-	KA, KSZ	10

Jegyzetek a Függelékhez

¹ Az oszlop minden adata Maksay Ferenc művéből (Maksay: *Birtokviszonyok* I. 191, 210, 211, 213, 216, 227, 401–442, II. 721, 724, 728, 742) származik.

² 1334: DL 38149; 1356: CDTrans III. 832. sz.

³ 1417: ZsOkI VI. 521. sz.; 1446: DL 38284; 1449: DL 38296; 1452: DL 38305; 1466, 1485: DL 38349.

⁴ A 15. században elnéptelenedett település Érkirályi és Bisztraterebes között – vö. Jakó: *Bihar* 230.

⁵ 1347: AOkI XXXI. 1048. sz. Vö. még Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács-előtti Magyarországon*. Bp. 1971. 37–38.

⁶ A mai Vedresábránnyal azonos – vö. Jakó: *Bihar* 199; Emődi Tamás: *Hozzászólás*. Turul LXXV(2002). 55.

⁷ 1333: CDTrans II. 769/2. sz. (vö. még 811. sz. is); 1338: AOkI XXII. 152. sz.

⁸ 1443: HéderváryOkI I. 208–211; 1445: HOkm VII. 465–466; 1450: DL 14349; 1455: CsOkI I. 405–407. Vö. Jakó: *Bihar* 199.

⁹ 1330: CDTrans II. 672. sz.; 1334: DL 38149; 1342: CDTrans III. 88. sz.

¹⁰ 1422: ZsOkI IX. 635, 647, 769, 1159. sz.; 1425: uo. XII. 851–852. sz.; 1429: DL 65024; [1430k]: CsOkI I. 352–353; 1454: uo. I. 399–401. 1454-től már csak a Csákiaké.

¹¹ Összesítve, Margitta tartozéka címszó alatt (Maksay: *Birtokviszonyok* 216).

¹² A 17. században elnéptelenedett falucska Margitta DK-i határában – vö. Jakó: *Bihar* 192.

¹³ 1345: CDTrans III. 268. sz.; 1386: DF 254811.

¹⁴ Cebe és Félegyház a 15. század derekán elpusztult települések, talán a későbbi Szolnokháza (ma Érszöllős része) területén.

¹⁵ 1277: CDTrans I. 354. sz.; 1347: uo. III. 438. sz.; 1348: uo. III. 455. sz.; 1349: DL 41119.

¹⁶ 1429: DF 253695, ZOkm VIII. 390–391; 1454: DL 65070; 1468: DF 275430.

¹⁷ Orratlanhida és – a Magyar- és Felsőcsaholy között feküdt – Középczaholy azonosítása azon alapszik, hogy 1429-ben utóbbit Orratlancaholynek nevezik (DF 253695; ZOkm VIII. 390–391 – vö. 1477: DL 29004; 1484: DL 65131).

¹⁸ A 17. század végén elnéptelenedett település Magyarcaholy és Tasnád között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 830.

¹⁹ A 15. században elnéptelenedett település Margitta és Molnospetri között, a Berettyó mellett – vö. CDTrans I. 288. sz.; DF 222238; Jakó: *Bihar* 295.

²⁰ 1330: AOkI XIV. 17, 352. sz.; 1352: CDTrans III. 647, 650. sz.

²¹ 1405: DF 254316; 1445: DF 222238.

²² 1370: DL 52159.

²³ 1435: DL 54969; 1436: DL 55011; 1437: DL 55114; 1465: DL 55798; 1471: DL 55936; 1474: DL 30046.

²⁴ A 17. század végén elnéptelenedett település, ma puszta Szilágypér ÉK-i határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 353.

²⁵ 1328, 1329: CDTrans II. 615–616, 630, 632. sz.; 1334: uo. II. 809, 815. sz.; 1340: uo. III. 36. sz.; 1346: uo. III. 365. sz.; 1351: DF 252593.

²⁶ 1342: AOkl XXVI. 265. sz.; 1346: DL 100025; 1354: CDTrans III. 770. sz.; 1363: Kállt II. 1468. sz.; 1369: PerényiLt 119. sz.

²⁷ A 18. század elején elnéptelenedett falu Felsőszopor és Nagyderzsida között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 615–616.

²⁸ 1427, 1435: DL 105522; 1441: KmJkv I. 318. sz.; 1459: uo. I. 1356. sz.; 1461: uo. I. 1623. sz.; 1471: DL 65422.

²⁹ 1334: CDTrans II. 801. sz.; 1350: uo. III. 554. sz.; 1357: uo. III. 961. sz.

³⁰ 1282: CDTrans I. 391. sz.; 1368: DocRomHist C, XIII. 447–449.

³¹ 1406: DF 277448; 1435: DF 277477; 1447: DF 277511, 277515; 1449: DF 277520; 1454: DL 31147; 1456: DL 28261.

³² 1342: AOkl XXVI. 265. sz.; 1347: uo. XXXI. 906. sz.

³³ 1309: CDTrans II. 115. sz.; 1354: uo. III. 770. sz.

³⁴ 1424: ZOkm VIII. 192–193 = ZsOkl XI. 1116. sz.; 1467: DF 275434 = KmJkv I. 1747. sz.; 1468: ZOkm X. 466–467.

³⁵ A 16. század elején elnéptelenedett település Tasnád határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 639.

³⁶ 1347: CDTrans III. 438. sz.; 1348: uo. III. 455. sz.

³⁷ 1429: DF 253695; 1453: DF 277530; 1468: DF 275432, 275429–275430.

³⁸ 1358: CDTrans III. 1006, 1028. sz.; 1373: DL 6102.

³⁹ 1421: ZsOkl VIII. 648, 1263. sz.; 1423: uo. X. 512. sz.; 1435: CsOkl I. 356–358; 1445: DL 65062; 1449: DF 277520; 1454: CsOkl I. 399–401.

⁴⁰ A 17. század végén elnéptelenedett település Tasnádszántó DNy-i határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 515.

⁴¹ 1349: CDTrans III. 502. sz.; 1354: uo. III. 746, 770. sz.

⁴² 1433: DocBátori 62–64; 1446: uo. 77–81; 1468: uo. 112.

⁴³ 1326: CsOkl I. 50; 1367: DocRomHist C, XIII. 306; 1380: DL 30719. Vö. Németh: *Szatmár* 57–58, 99, 225–226.

⁴⁴ 1421: Pesty: *Krassó* III. 295–297, ZsOkl VIII. 648. sz.; 1455: CsOkl I. 402, 408–414.

⁴⁵ Mai neve Érszöllős (r. Viișoara).

⁴⁶ 1337, 1338: CDTrans II. 959, 971. sz.; 1359: uo. III. 1078, 1091. sz.

⁴⁷ 1429: DF 253695, ZOkm VIII. 390–391; 1445: PerényiLt 471. sz.; 1459: KmJkv I. 1341. sz.; 1465: uo. I. 1677. sz.; 1476: DL 45642; 1486: DL 27946.

⁴⁸ 1322: CDTrans II. 440. sz.; 1330, 1331: uo. II. 674, 706. sz.; 1349: DL 41119; 1352: CDTrans III. 668, 671, 681. sz.

⁴⁹ 1418: ZsOkl VI. 2221. sz.; 1454: DL 31147; 1465: KmJkv I. 1677. sz.; 1468: DF 275431.

⁵⁰ A 15–16. században elnéptelenedett település Szarvad D-i határában – vö. PerényiLt 125. sz.

- ⁵¹ Azonosításuk az 1311. évi osztály határleírásán (lásd alább) és a birtokosok azonosságán alapszik.
- ⁵² 1311: CDTrans II. 185. sz.; 1347: uo. III. 431. sz.; 1349: uo. III. 508. sz.; 1356: uo. III. 827. sz.; 1366: DocRomHist C, XIII. 190.
- ⁵³ 1410: ZsOkl II/2. 7298, 7595. sz.; 1418: uo. VI. 2012. sz.; 1421: uo. VIII. 538. sz.; 1459: KmJkv I. 1371. sz.; 1464: DL 27909.
- ⁵⁴ 1327: CDTrans II. 601. sz.; 1355: uo. III. 792. sz.
- ⁵⁵ 1417: ZsOkl VI. 1089. sz.; 1450?: KmJkv I. 902. sz.; 1461: uo. I. 1498. sz.; 1467: DL 27688.
- ⁵⁶ A 18. század elején elnéptelenedett falu Zálnok K-i határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 221.
- ⁵⁷ 1333: TelOkl I. 45–46; 1346: CDTrans III. 334. sz.
- ⁵⁸ [1480k]: C. Tóth: *Járások* 422.
- ⁵⁹ 1400 körül elnéptelenedett település Szalacs szomszédságában – vö. CDTrans II. 573, 920. sz.
- ⁶⁰ 1337: CDTrans II. 920. sz.; 1361: PerényiLt 99. sz.; 1364: uo. 103. sz.
- ⁶¹ 1337: CDTrans II. 935. sz.; 1358: uo. III. 1046–1047, 1064, 1092–1093. sz.
- ⁶² 1447: Teleki: *Hunyadiak* X. 214–217; 1450: KmJkv I. 833, 872. sz.; 1454: DL 74127.
- ⁶³ Ma Szódemeter (r: Säuca) része.
- ⁶⁴ 1337: CDTrans II. 936. sz.; 1338: uo. II. 1008. sz.; 1341: DL 108165.
- ⁶⁵ 1445: DL 57116; 1447: Teleki: *Hunyadiak* X. 214–217; 1479: PerényiLt 586. sz.
- ⁶⁶ 1359: CDTrans III. 1064, 1093. sz.
- ⁶⁷ 1416: ZsOkl V. 2273. sz.; 1474: DL 65112.
- ⁶⁸ 1335: CDTrans II. 845–846. sz.; 1338: uo. II. 1008. sz.; 1347: uo. III. 407. sz.
- ⁶⁹ 1427: ZOkm VIII. 325–326; 1436: DL 105493; 1451: DL 27884; 1468: ZOkm X. 466–467.
- ⁷⁰ A 17. század végén elnéptelenedett falu Érkörös Ny-i határában – vö. CDTrans II. 1008. sz.; Petri: *Szilágy* IV. 631–632.
- ⁷¹ 1338: CDTrans II. 1002, 1008. sz.; 1359: uo. III. 1093. sz.; 1363: KálLt II. 1488. sz.
- ⁷² 1424: ZsOkl XI. 1322. sz.; 1447: Teleki: *Hunyadiak* X. 215; 1450: KmJkv I. 833. sz.; 1455: CsOkl I. 409.
- ⁷³ 1338: CDTrans II. 1008. sz.; 1366, 1369: PerényiLt 116, 119. sz.
- ⁷⁴ 1423: ZsOkl X. 1483–1485. sz.; 1445: PerényiLt 471. sz.; 1450: KmJkv I. 859. sz.; 1453: DL 27888; 1474: DL 65112.
- ⁷⁵ 1700 körül elnéptelenedett falu Érszodoró határában – vö. CDTrans II. 1008. sz.; Petri: *Szilágy* IV. 686–688.
- ⁷⁶ 1338: CDTrans II. 1002, 1008. sz.; 1352: uo. III. 668. sz.
- ⁷⁷ 1423: ZsOkl X. 850, 1039. sz.
- ⁷⁸ 1340: CDTrans III. 13. sz.; 1366: DocRomHist C, XIII. 190.
- ⁷⁹ 1438: DL 65048; 1445: DL 57116; 1474: DL 65112.
- ⁸⁰ 1334: CDTrans II. 795. sz.; 1349: DL 41119; 1352: CDTrans III. 668, 671. sz.
- ⁸¹ 1429: ZOkm VIII. 390–391; 1450: KmJkv I. 833, 863. sz.; 1466: KárOkl II. 374–375; 1468: DL 65092.
- ⁸² 1329: CDTrans II. 634. sz.; 1352: uo. III. 670. sz.

⁸³ 1447: DL 27881; 1450: KmJkv I. 833. sz.; 1461: uo. I. 1628. sz.; 1465: PerényiLt 513. sz.

⁸⁴ 1337: CDTrans II. 948. sz.; 1343: uo. III. 155–156. sz.; 1344: AOkl XXVIII. 769. sz.; 1347: CDTrans III. 414. sz.

⁸⁵ 1425: PerényiLt 388. sz.; 1443: uo. 468. sz.; 1445: uo. 471. sz.; 1450: uo. 475. sz.; 1465: uo. 513. sz.

⁸⁶ A 15. században elnéptelenedett település Érszentkirály határában – vö. DF 288314; PerényiLt 535, 582. sz.

⁸⁷ 1334: CDTrans II. 801. sz.; 1342: uo. III. 87. sz.; 1353: DF 288314.

⁸⁸ 1418: ZsOkl VI. 2501. sz.; 1430: DF 288316; 1464: PerényiLt 509. sz.; 1470: uo. 535. sz.

⁸⁹ 1421: Pesty: *Krassó* III. 295–297, ZsOkl VIII. 648. sz.; 1445: PerényiLt 471. sz.; 1454: KmJkv I. 1170. sz.; 1458: uo. I. 1319, 1371, 1408. sz. stb.; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 420–421.

⁹⁰ 1297: CDTrans I. 563. sz.; 1354: uo. III. 770. sz.

⁹¹ 1424: ZsOkl XI. 138. sz.; 1440: KmJkv I. 227. sz.; [1450k]: TelOkl I. 43–44; 1466: KmJkv I. 1696, 1706. sz.

⁹² 1354: CDTrans III. 746, 749, 770. sz.

⁹³ 1441: KmJkv I. 318. sz.; 1452: DL 38607; 1459: KmJkv I. 1356. sz.; 1461: uo. I. 1623. sz., DL 28851; [1461k]: TelOkl II. 43–44.

⁹⁴ A 15. században elnéptelenedett település Szakácsi határában – vö. DL 38607.

⁹⁵ 1429: DL 74039; 1454: DL 31147; 1468: DF 275429–275430; 1470: DL 39396.

⁹⁶ A 15. században elnéptelenedett település Balázsháza határában – vö. DL 74039.

⁹⁷ 1338: CDTrans II. 1002, 1008. sz.; 1340: uo. III. 36. sz.; 1347: uo. III. 407. sz.

⁹⁸ 1355: CDTrans III. 811–812. sz.; 1366: PerényiLt 116. sz.; 1369: uo. 119. sz.

⁹⁹ 1425: PerényiLt 388. sz.; 1465: uo. 513. sz.

¹⁰⁰ 1303: CDTrans II. 27. sz.; 1349: uo. III. 505. sz.; 1353: uo. III. 715. sz.; 1357: uo. III. 955, 961–962. sz.

¹⁰¹ 1423: ZsOkl X. 850, 1039. sz.; 1450: KmJkv I. 894. sz.; 1451: uo. 980. sz.; 1452: ZOkm IX. 313–317; 1454: KmJkv I. 1170. sz.; 1463: ZOkm X. 256–258; 1466: KmJkv I. 1692. sz.

¹⁰² A 17–18. században elpusztult település Szilágykorondtól D-re – vö. Petri: *Szilágy* III. 684–686.

¹⁰³ A 16. században elnéptelenedett település Sarmaság, Kisdérzsida, Szilágykorond és Szilágykövesd között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 286.

¹⁰⁴ 1357: CDTrans III. 961. sz.; 1368: DocRomHist C, XIII. 550; 1383: DF 254806–8.

¹⁰⁵ 1425: DF 254852 = 254853; 1450: DF 253503; 1454: DF 222556; 1461: KmJkv I. 1516, 1533. sz.; 1462: DL 30041.

¹⁰⁶ A 19. század közepén elnéptelenedett falu Hadad É-i határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 8, 11.

¹⁰⁷ A 16. század elején elnéptelenedett település Szilágykorond határában – vö. DL 20145; Petri: *Szilágy* IV. 159.

¹⁰⁸ 1349: CDTrans III. 503. sz.; 1357: uo. III. 961. sz.; 1358: uo. III. 1014. sz.; 1368: DocRomHist C, XIII. 540–541; 1376: uo. XV. 8–12. Vö. még Németh: *Szatmár* 212.

- ¹⁰⁹ 1343: CDTrans III. 144. sz.; 1344: uo. III. 201. sz.; 1349: uo. III. 503. sz.; 1353: uo. III. 724. sz.; 1354: uo. III. 769. sz.
- ¹¹⁰ 1349: CDTrans III. 505, 511. sz. (vö. uo. 73. sz.); 1368: DL 96433; DocRomHist C, XIII. 540–541, 549–551.
- ¹¹¹ 1314: CDTrans II. 222. sz.; 1334: uo. III. 813. sz.; 1335: uo. III. 856. sz.; 1336: AOkl XX. 263. sz.; 1348: CDTrans III. 446. sz.; 1349: uo. III. 506. sz.
- ¹¹² 1422: ZsOkl IX. 184. sz.; 1427: DL 27858; 1428: DF 254854; 1437: DF 254867; 1450: DF 253503; 1451: DL 28609.
- ¹¹³ 1424: ZsOkl XI. 587. sz.; 1441: KmJkv I. 385. sz.; 1452: ZOkm IX. 313–317; 1454: DF 222556; 1474: DL 27931; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 425; 1524: EgyhtEml I. 183–185.
- ¹¹⁴ 1429: DL 27861; 1455: KmJkv I. 1230. sz.; 1458: uo. I. 1280. sz.
- ¹¹⁵ 1361: DocRomHist C, XII. 13–14; 1385, 1386: DF 254809–10; 1391: ZsOkl I. 1982. sz., DL 73794.
- ¹¹⁶ 1437: DF 254867; 1451: DL 28609.
- ¹¹⁷ 1450: DF 253503; 1464: Rábik: *Oklevelek* 137–140; 1492: DF 254885.
- ¹¹⁸ A 18. században elnéptelenedett falu Nyirséd és Paptelke között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 751–753.
- ¹¹⁹ 1332: CDTrans II. 755. sz.; 1341: uo. III. 50. sz.
- ¹²⁰ 1438: DL 27868; 1450: DF 253503; 1459: PerényiLt 488. sz.; 1461: KmJkv I. 1516. sz.; 1462: DL 30041, 105504; 1464: DF 244066, Rábik: *Oklevelek* 137–140; 1489: DL 27964 = 27965, 20145; 1491: KmJkv II. 2738–2739. sz.
- ¹²¹ 1341: CDTrans III. 73. sz.; 1373: DocRomHist C, XIV. 428–429; 1383: CDHung X/1. 99–101, 1387: HOkm VII. 423–424 = ZsOkl I. 257. sz.; 1388: DF 254814 = ZsOkl I. 599. sz.; DocVal 336–338 = ZsOkl I. 631. sz.
- ¹²² 1368: DL 96433.
- ¹²³ 1500 körül elnéptelenedett falu Kód határában, a Szamos mellett – vö. CDTrans I. 299. sz.; Petri: *Szilágy* II. 19–25.
- ¹²⁴ A 15. század elején elnéptelenedett település Szilágycseh D-i határában – vö. ZsOkl III. 1766. sz.
- ¹²⁵ A 15. század elején elnéptelenedett település Szilágycseh, Szilágyseg és Lele között – vö. ZsOkl II/1. 862, II/2. 6332. sz.
- ¹²⁶ 1423: ZsOkl X. 850, 1039. sz.; 1424: uo. XI. 446. sz.; 1432: DF 254864; 1461: KmJkv I. 1497, 1532. sz.; 1462: DL 105917, 105504; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 424.
- ¹²⁷ A 17. század végén elnéptelenedett település Felsőberekcső határában – vö. Petri: *Szilágy* IV. 208.
- ¹²⁸ 1378: DocRomHist C, XV. 468–469; 1385: Rábik: *Oklevelek* 122–123; 1392: Lelesz III. 39, 41. sz. Vö. még Németh: *Szatmár* 78–80.
- ¹²⁹ 1700 körül elnéptelenedett település Mosóbánya D-i határában, Vadafalva és Szilágyegerbegy között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 214–215.
- ¹³⁰ A 17. század második felében elnéptelenedett település Gardánfalva, Szélszeg és Alsószivágy között – vö. Petri: *Szilágy* III. 158–159.
- ¹³¹ 1393: DocVal 440–441 = Lelesz III. 124. sz.
- ¹³² Ma Szilágynyíres (r: Ciuta).
- ¹³³ A 17. század második felében elnéptelenedett falu hozzávetőlegesen Bábca, Szilágynyíres és Somfalu között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 284–285.

¹³⁴ A 17. század első felében elnéptelenedett helység nagyjából Bábca, Szilágynyíres, Somfalva és Bikácfalu között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 679–680.

¹³⁵ 1383: DF 254807.

¹³⁶ A 15. században elnéptelenedett település Göröcsön és Vaja között – vö. Petri: *Szilágy* III. 240.

¹³⁷ 1368: DocRomHist C, XIII. 460–461.

¹³⁸ 1423: ZsOkI X. 850, 1039. sz.; 1424: uo. XI. 446. sz.; 1450: DF 253503; 1455: KmJkv I. 1180. sz.; 1460, 1462: DL 105917; 1462: DL 105504; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 422–424.

¹³⁹ 1378: DocRomHist C, XV. 468–469; 1390: DocVal 387–389; 1405: Lelesz III. 136. sz.

¹⁴⁰ Ma Bucsonfalva (r: Buteasa).

¹⁴¹ Talán a mai Csolt (r: Ciolt) faluval azonos.

¹⁴² Azonos a mai Berkeszpatakkal (r: Berchezoaia).

¹⁴³ Azonos a mai Kővárfüreddel (r: Cărbunari).

¹⁴⁴ Ma Lacháza (r: Lăschia).

¹⁴⁵ Azonos a mai Rózsapatakkal (r: Rușor).

¹⁴⁶ Azonos a mai Csókással (r: Ciocotiș).

¹⁴⁷ Ma Jóháza (r: Prislop).

¹⁴⁸ Azonos a mai Szakadással (r: Luminișu).

¹⁴⁹ Ma Hosszúrév (r: Răstoci).

¹⁵⁰ Ma Kővargara (r: Valea Chioarului).

¹⁵¹ Ma Kővárálja (r: Vărai).

¹⁵² Ma Szamoshévíz (r: Toplița).

¹⁵³ Ma Kecskés (r: Cozla).

¹⁵⁴ Ma Kismező (r: Poienița).

¹⁵⁵ 1416: ZsOkI V. 2337. sz.; 1462: DL 105917.

¹⁵⁶ 1400: CDHung X/2. 767–769 = ZsOkI II/1. 731. sz.; 1410: HOKI 348–349 = ZsOkI II/2. 7557. sz.

¹⁵⁷ 1438: DF 254395; 1469: DF 223296; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 422–423.

¹⁵⁸ 1332: CDTrans II. 759–760, 764. sz.; 1333: uo. II. 768. sz.; 1334: uo. II. 800, 806. sz.; 1335: uo. II. 836–837. sz.

¹⁵⁹ 1401: ZsOkI II/1. 958. sz.; 1470: DL 30321; 1473: KmJkv I. 2087. sz.

¹⁶⁰ 1522: KmJkv II. 3886. sz.; 1528: uo. II. 4213. sz.; 1553: uo. II. 5230–5231. sz.; 1554: uo. II. 5299. sz.

¹⁶¹ 1310: CDTrans II. 174. sz.; 1335: uo. II. 835. sz.; 1363: DL 73695; 1379: DocRomHist C, XV. 603–604; 1391: DF 253668.

¹⁶² 1440: KmJkv I. 210. sz.; 1459: uo. 1383. sz.; 1460: uo. 1485. sz.; 1461: uo. 1509. sz.; 1470: uo. 1988. sz.

¹⁶³ 1534: KmJkv II. 4490. sz.; 1543: uo. 4796. sz.; 1545: uo. 4863. sz.; 1554: uo. 5317. sz.

¹⁶⁴ 1553: KmJkv II. 5245. sz.

¹⁶⁵ 1554: KmJkv II. 5304. sz.

¹⁶⁶ 1538: KmJkv II. 4649. sz.; 1554: uo. 5327. sz.; 1555: uo. 5393. sz.

¹⁶⁷ 1554: KmJkv II. 5317. sz.

¹⁶⁸ 1553: KmJkv II. 5245. sz.

¹⁶⁹ 1337: CDTrans II. 938. sz.; 1345: uo. III. 269, 290. sz.; 1359: uo. III. 1112. sz.

¹⁷⁰ 1409: ZsOkl II/2. 7026. sz.; 1447: BánfOkl I. 660–661; 1451: DL 26610; 1473: Örök Szilágy 115–116; 1476: SzilágyNLt, Zilah v lt, nr. 7; [1480k]: C. Tóth: *Járások* 425–426.

¹⁷¹ 1352: CDTrans III. 642, 649. sz.; 1356: uo. III. 838. sz.; 1359: uo. III. 1097, 1112. sz.

¹⁷² A 15. század elején elnéptelenedett település Zilah DNY-i határában (CDTrans III. 1112. sz.; Petri: *Szilágy* IV. 216).

¹⁷³ 1400 körül elnéptelenedett település Egrespatak határában – vö. Györffy: *Történeti földrajz* III. 513–514.

¹⁷⁴ 1335: CDTrans II. 851, 865. sz.

¹⁷⁵ A 16. században elnéptelenedett település Egrespatak Kecel felőli határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 432–433.

¹⁷⁶ 1368: DocRomHist C, XIII. 460–461.

¹⁷⁷ 1498: DF 277630; 1499: DF 277642.

¹⁷⁸ Azonos a mai Cigányival (r: Crişeni).

¹⁷⁹ 1411: ZsOkl III. 722. sz. (vö. még uo. III. 839, IV. 1422. sz.); [1480k]: C. Tóth: *Járások* 425.

¹⁸⁰ Ma Cigányi része.

¹⁸¹ 1341: CDTrans III. 73. sz.

¹⁸² 1442: KmJkv I. 397. sz.; 1444: uo. I. 508. sz.; 1449: uo. I. 689. sz.; 1467: uo. I. 1760. sz.

¹⁸³ 1333: CDTrans II. 784–785. sz.

¹⁸⁴ 1429: DF 253695, ZOkm VIII. 390–391; 1451: DL 27883.

¹⁸⁵ 1358: CDTrans III. 1013. sz.; 1364: DocRomHist C, XII. 256.

¹⁸⁶ 1453: KmJkv I. 1086. sz.; 1454: uo. I. 1165, 1168. sz.

¹⁸⁷ 1332, 1368, 1379: DF 292451; 1366: DocRomHist C, XIII. 242–244; 1368: DL 105450.

¹⁸⁸ 1447: DL 27881, KmJkv I. 617, 619. sz.; 1449: uo. I. 701, 708. sz.; 1450: uo. I. 865. sz.; 1452: uo. I. 1003, 1019. sz.; 1458: uo. I. 1284. sz.; 1459: uo. I. 1354. sz.

¹⁸⁹ 1334: CDTrans II. 801. sz.; 1335: DL 96189; 1350: CDTrans III. 572. sz.; 1362: DocRomHist C, XII. 87–89.

¹⁹⁰ 1442: KmJkv I. 459. sz.; 1446: uo. I. 575. sz.; 1449: uo. I. 736, 745. sz.; 1454: DL 27894; 1461: KmJkv I. 1562. sz.

¹⁹¹ 1430: ZOkm VIII. 415–416; 1442: KmJkv I. 459–460. sz.; 1452: DL 28613; 1454: KmJkv I. 1145. sz.; 1461: uo. I. 1565. sz.

¹⁹² 1348: CDTrans III. 445, 457, 475. sz.

¹⁹³ 1426: DI 105486; 1450: DL 27882; 1451: KmJkv I. 967. sz.; 1453: uo. I. 1085, 1093. sz.; 1456: DL 105501.

¹⁹⁴ 1350: CDTrans III. 572. sz.; 1360, 1367: DL 96428.

¹⁹⁵ 1422: ZsOkl IX. 1000. sz.; 1446: KmJkv I. 604. sz.; 1450: uo. I. 872. sz.; 1452: DL 27887.

¹⁹⁶ 1334: CDTrans II. 801. sz.; 1360, 1367: DL 96428; 1364: DocRomHist C, XII. 256.

¹⁹⁷ 1442: KmJkv I. 417. sz.; 1446: DL 27880; 1447: DL 28607; 1449: KmJkv I. 690–691. sz.

¹⁹⁸ 1324: CDTrans II. 506. sz. (vö. még uo. 311. sz.); 1325: uo. II. 513. sz.; 1335: DL 96189 = AOkl XIX. 818. sz.; 1341: CDTrans III. 66. sz.; 1343: uo. III. 144. sz.; 1344: uo. III. 201. sz.

¹⁹⁹ 1430: DL 28779; 1432: DL 97137, 27865; 1452: DL 27886; 1457: DL 15132; 1459: KmJkv I. 1363. sz.

- ²⁰⁰ Ma Nyírfalva (r: Bulgari).
- ²⁰¹ 1416: ZsOkl V. 1772. sz.; 1450: DL 27882; 1469: DL 27921.
- ²⁰² 1335: AOkl XIX. 694, 818. sz.; 1337: CDTrans II. 961. sz.; 1348: uo. III. 445, 475. sz.; 1350: uo. III. 560. sz.
- ²⁰³ 1424: ZsOkl XI. 1322. sz.; 1426: ZOkm VIII. 265–266; 1430: DL 28779; 1435: DL 27866; 1441: KmJkv I. 362. sz.; 1442: uo. I. 434. sz.; 1449: uo. I. 711. sz.; 1452: uo. I. 1019. sz.; 1453: uo. I. 1098. sz.; 1457: DL 15132; 1460: KmJkv I. 1417. sz.; 1464: ZOkm XII. 278–279.
- ²⁰⁴ 1343: CDTrans III. 146. sz.; 1360: DL 96428; 1378: ZsOkl XI. 723. sz.
- ²⁰⁵ 1424: ZsOkl XI. 495, 723. sz.; 1441: KmJkv I. 301. sz.; 1449: uo. I. 711–712. sz.; 1453: uo. I. 1095. sz.; 1456: uo. I. 1243–1244. sz.; 1457: DL 15132; 1459: KmJkv I. 1362, 1377. sz.; 1468: DL 26795.
- ²⁰⁶ 1327: ZsOkl III. 1766. sz., CDTrans II. 592. sz.; 1329: uo. II. 634. sz.
- ²⁰⁷ 1437: DL 27867; 1439: DL 27652; 1440: DL 27876; 1449: KmJkv I. 740. sz.; 1453: DL 27890, 27893.
- ²⁰⁸ A 17. század végén elnéptelenedett település Szilágyszeg, Szilágynádasd és Szilágycseh között – vö. CDTrans II. 592. sz.; KmJkv I. 2288, II. 2740. sz.; Petri: *Szilágy* III. 171.
- ²⁰⁹ 1327: CDTrans II. 592. sz.; 1329: uo. II. 634. sz.
- ²¹⁰ 1440: DL 27876; 1444: KmJkv I. 517. sz.; 1449: uo. I. 642. sz.; 1470: uo. I. 1984. sz.
- ²¹¹ 1700 körül elnéptelenedett falu Szilágyszeg, Menyő és Lele között – vö. ZsOkl II/1. 862. sz.; KmJkv II. 3746. sz.; Petri: *Szilágy* IV. 330–331.
- ²¹² 1357: CDTrans III. 955. sz.; 1368: DocRomHist C, XIII. 540, 549.
- ²¹³ 1429: DL 27860; 1430: DL 27862; 1439: KmJkv I. 106. sz.; 1441: uo. I. 313, 390–391. sz.; 1467: uo. I. 1758. sz.
- ²¹⁴ 1332: CDTrans II. 816. sz.; 1337: uo. II. 961. sz.; 1345: uo. III. 298. sz.; 1348: uo. III. 445. sz.
- ²¹⁵ 1451: KmJkv I. 949. sz.; 1461: uo. I. 1592. sz.; 1466: uo. I. 1708. sz.
- ²¹⁶ 1348: CDTrans III. 445. sz.; 1349: uo. III. 503. sz.; 1357: uo. III. 961. sz.
- ²¹⁷ 1430: KmJkv I. 35. sz., DL 27862–3; 1432: DL 27864; 1451: DL 27884; 1454: KmJkv I. 1192. sz.; 1454: DF 222556.
- ²¹⁸ 1321: CDTrans II. 416. sz.; 1341: uo. III. 75. sz.; 1364: DocRomHist C, XII. 211.
- ²¹⁹ 1427, 1435: DL 105522; 1441: KmJkv I. 318. sz.; 1459: uo. I. 1356. sz.; 1461: uo. I. 1623. sz.; 1471: DL 65422.
- ²²⁰ 1331: AOkl XV. 413. sz.; 1337: CDTrans II. 945. sz.; 1341: uo. III. 75. sz.; 1351: uo. III. 629. sz.
- ²²¹ 1422: ZsOkl IX. 990. sz.; 1430, 1433, 1435, 1447: DL 29778; 1445: BánfOkl I. 650–651; 1448: DF 260756; 1458: BánfOkl II. 6–8, DF 222745; 1470: BánfOkl II. 136–139; 1473: KmJkv I. 2114. sz.
- ²²² A 17. század elején elnéptelenedett település Csehi határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 348.
- ²²³ A 17. század elején elnéptelenedett falu Somlyógyőrtelek és Krasznahídvég között – vö. Petri: *Szilágy* III. 483.
- ²²⁴ 1351: CDTrans III. 629. sz. (vö. még uo. II. 977. sz.); 1364: DocRomHist C, XII. 209–214.

- ²²⁵ 1448: DF 211097; 1458: DF 222745; 1468, 1473: DL 30885; 1476: DL 27702 = 29839.
- ²²⁶ 1259: CDTrans I. 230. sz.
- ²²⁷ A 17. században elnéptelenedett település Somlyóújlak határában – vö. Petri: *Szilágy* IV. 629–630.
- ²²⁸ 1348: CDTrans III. 454. sz.
- ²²⁹ 1448: DF 260756; 1455: KmJkv II. 1187. sz.; 1458: DF 222745; 1473: KmJkv II. 2114. sz.
- ²³⁰ Elnéptelenedett település Szécs és Oláhbaksa között – vö. DocRomHist C, XII. 211.
- ²³¹ 1434: ZOkm VIII. 541–542; 1444: KmJkv I. 537. sz.; 1453: DL 14631, 66928; 1455: KmJkv I. 1187. sz.; 1461: uo. I. 1614. sz.; 1465: DL 28527.
- ²³² 1319: CDTrans II. 319. sz.; 1351: uo. III. 629. sz.; 1357: uo. III. 918. sz.; 1364: DocRomHist C, XII. 209–214.
- ²³³ 1341: CDTrans III. 73, 75. sz.; 1344, 1346: DL 100025.
- ²³⁴ 1445: BánfOkl I. 650–651; 1446: uo. I. 655–656.
- ²³⁵ 1431: BánfOkl I. 595–597; 1439: uo. I. 625–626; 1441: uo. I. 639–641; 1445: uo. I. 650–651; 1454: uo. I. 676–680; 1458: uo. II. 1–3, 6–8; 1468: uo. II. 106–107, 108–109; 1481: uo. II. 223–224.
- ²³⁶ 1341: CDTrans III. 73–75. sz.
- ²³⁷ Összesítve Meszesalja név alatt (Maksay: *Birtokviszonyok* I. 436).
- ²³⁸ 1323: CDTrans II. 466. sz.; 1349: uo. III. 532. sz.
- ²³⁹ 1326: CDTrans II. 574. sz.; 1341: uo. III. 56, 60, 63, 73–75. sz.; 1342: uo. III. 94. sz. – vö. Engel: *Archontológia* I. 454.
- ²⁴⁰ A 17. században elnéptelenedett település Bogdánháza DK-i határában – vö. Petri: *Szilágy* III. 273, 275.
- ²⁴¹ Ma Bagolyfalu (r: Hurez) része.
- ²⁴² A 17. században elnéptelenedett település Perje környékén – vö. BánfOkl II. 223; Petri: *Szilágy* IV. 745.
- ²⁴³ Ma Csizér (r: Cizer) része.
- ²⁴⁴ Mai neve Ballaháza (r: Mal).
- ²⁴⁵ A 16. század második felében elnéptelenedett település Ballaháza környékén – vö. BánfOkl II. 223, 423.
- ²⁴⁶ Összesítve Rézalja név alatt (Maksay: *Birtokviszonyok* I. 437).
- ²⁴⁷ Elnéptelenedett település Gyümölcsényes határában – vö. BánfOkl II. 223, 517.
- ²⁴⁸ A 16. század végén elnéptelenedett település Felsőkaznacs és Halmosd között – vö. Petri: *Szilágy* III. 178, 412.
- ²⁴⁹ 1438: DL 27868; 1442: KmJkv I. 397. sz.
- ²⁵⁰ 1327: CDTrans II. 601. sz.; 1355: uo. III. 792. sz.
- ²⁵¹ 1438: DL 27868; 1450: KmJkv I. 804. sz.; 1469: Petri: *Szilágy* III. 582; 1477: DL 28315; 1479: Petri: *Szilágy* IV. 45.
- ²⁵² A 15. század végén elnéptelenedett település Lecsmér területén, Porc felé, a Berettyó mellett – vö. CDTrans II. 185, 290, 601. sz.; Györfly: *Történeti földrajz* III. 512.
- ²⁵³ 1410: ZsOkl II/2. 7298, 7595. sz., DL 105477; 1412: ZsOkl III. 1592. sz.; 1450: KmJkv I. 902. sz.; 1452: uo. I. 1014. sz.; 1461: uo. I. 1498. sz.; 1464: DL 27679; 1467: DL 27688.

- ²⁵⁴ 1311: CDTrans III. 185. sz.; 1318: uo. II. 290. sz.; 1347: uo. III. 431. sz.; 1349: uo. III. 508. sz.
- ²⁵⁵ A 15. században elnéptelenedett település Somály és Kémer között – vö. CDTrans III. 508. sz.; Györffy: *Történeti földrajz* III. 518.
- ²⁵⁶ 1500 körül elnéptelenedett település Somály, Kémer és Kozmaalmás között – vö. CDTrans III. 508. sz.; Petri: *Szilágy* III. 433.
- ²⁵⁷ 1335: CDTrans II. 871–872. sz.; 1338: uo. II. 977. sz.; 1349: uo. III. 508. sz.
- ²⁵⁸ 1435: DL 65407; 1439: KmJkv I. 166. sz.; 1440: DF 254868; 1466: KmJkv I. 1714. sz.; 1467: DL 27688.
- ²⁵⁹ 1404: DL 42803 = ZsOkI II/1. 2927. sz.; 1424: DL 86490 = ZsOkI XI. 404. sz.; 1452: DL 27666; 1459: KmJkv I. 1343. sz.; 1465: uo. I. 1677. sz.
- ²⁶⁰ Elnéptelenedett település Kozmaalmás ÉK-i határában.
- ²⁶¹ Elnéptelenedett település Kozmaalmás területén.
- ²⁶² 1500 körül elnéptelenedett település Kozmaalmás és Bályok között – vö. CDTrans III. 508. sz.; Györffy: *Történeti földrajz* III. 512.
- ²⁶³ 1339: CDTrans II. 1040. sz.; 1349: uo. III. 502, 508. sz.; 1351: uo. III. 631. sz.
- ²⁶⁴ Ma Almaşu Mic néven, Kozmaalmás területén.
- ²⁶⁵ 1320–1321: CDTrans II. 387–388, 393–394. sz.; 1335: uo. II. 871–873. sz.; 1337: uo. II. 945. sz.; 1338: uo. II. 974, 977. sz.; 1349: uo. III. 508. sz.; 1353: uo. III. 712. sz.
- ²⁶⁶ 1435: BánfOkI I. 606–608; 1459: KmJkv I. 1366. sz.; 1464: DL 27681; 1465: DL 27683; 1466: KmJkv I. 1705. sz.
- ²⁶⁷ A 17. században elnéptelenedett falu Doh és Krasznahídvég között – vö. Petri: *Szilágy* IV. 348–350.
- ²⁶⁸ 1337–1338: CDTrans II. 945, 974, 977. sz.; 1341: uo. III. 75. sz.
- ²⁶⁹ 1422: ZsOkI IX. 527. sz.; 1477: BánfOkI II. 193–196.
- ²⁷⁰ 1338: CDTrans II. 978. sz.; 1342: uo. III. 94. sz.; 1346: DL 100025.
- ²⁷¹ 1422: ZsOkI IX. 990. sz.; 1435: DL 26601; 1442: KmJkv I. 457. sz.; 1453: uo. I. 1116. sz.
- ²⁷² 1331: AOkl XV. 413. sz.; 1342: uo. III. 94. sz. (vö. uo. 73. sz.); 1346: uo. III. 339. sz.; 1347: uo. III. 430. sz.
- ²⁷³ 1442: KmJkv I. 397, 417. sz.; 1449: uo. I. 689. sz.; 1450: uo. I. 891. sz.; 1467: uo. I. 1760. sz.; 1468: uo. I. 1818. sz.
- ²⁷⁴ 1323: CDTrans II. 466. sz.; 1346: DL 100025; 1347: CDTrans III. 430. sz.; 1351: uo. III. 591. sz.
- ²⁷⁵ 1414: ZsOkI IV. 2108. sz.; 1449: KmJkv I. 669. sz.; 1450: uo. I. 887. sz.; 1463: DL 27677.
- ²⁷⁶ 1341: CDTrans III. 74, 80. sz.; 1351: uo. III. 591. sz.
- ²⁷⁷ 1440: DF 254868; 1452: KmJkv I. 1014. sz.; 1459: DL 27672; 1461: KmJkv I. 1498. sz.; 1467: DL 27688.
- ²⁷⁸ 1337: K. Papp Miklós: *Oklevelek. Történeti Lapok* I(1874). 19–20; 1343: CDTrans III. 166. sz.; 1344: uo. 225. sz.
- ²⁷⁹ 1428: DF 254885; 1451: KmJkv I. 968. sz.; 1452: uo. I. 1014, 1032. sz., DL 27665; 1461: KmJkv I. 1534. sz.
- ²⁸⁰ 1339: CDTrans II. 1044. sz.; 1341: uo. III. 73. sz.; 1348: uo. III. 462. sz.
- ²⁸¹ 1449: DL 27663, KmJkv I. 757. sz. (vö. uo. I. 1014. sz.); 1459: uo. I. 1401. sz.

- ²⁸² 1341: CDTrans III. 73. sz.; 1342: uo. III. 94. sz.; 1345: uo. III. 248, 269, 290. sz.; [1345k]: DL 30637; 1349: CDTrans III. 532, 538. sz.
- ²⁸³ 1422, 1423: HOkm V. 210–218 = ZsOkl IX. 1185, X. 15. sz.; 1451: 28610.
- ²⁸⁴ 1323: CDTrans II. 466. sz.; 1341: uo. III. 73. sz.
- ²⁸⁵ 1423: ZsOkl X. 1572. sz.; 1429: DF 254856–7; 1432: DL 97137, 97140; 1449: KmJkv I. 757. sz.; 1451: uo. I. 968. sz.; 1452: DL 27665; 1455: DL 105500, KmJkv I. 1181–1182. sz.; 1457: DL 65139; 1458: BánfOkl II. 1–3.
- ²⁸⁶ 1340: CDTrans III. 17. sz.; 1354: uo. III. 748. sz.
- ²⁸⁷ 1422, 1423: HOkm V. 210–218 = ZsOkl IX. 1185, X. 15. sz.; 1461: KmJkv I. 1606. sz.; 1466: uo. I. 1704. sz.; 1469: uo. I. 1863. sz.; 1471: uo. I. 2011. sz.
- ²⁸⁸ Csillaggal jelöltem a hűtlennek nyilvánított (levelesített) családokat.
- ²⁸⁹ 1312: CDTrans II. 198/2. sz.
- ²⁹⁰ 1313: CDTrans II. 206. sz.; 1317: AOkl IV. 467. sz.
- ²⁹¹ Vö. Engel: *Újraegyesítés* 344–345, 349.
- ²⁹² 1333: CDTrans II. 769/2. sz.; 1334: uo. II. 811. sz.
- ²⁹³ 1339: CDTrans III. 1040. sz.; 1349: uo. III. 502, 508. sz. Vö. még 1351: uo. III. 631. sz.
- ²⁹⁴ 1341: CDTrans III. 73. sz.; 1349: uo. III. 505, 511. sz.
- ²⁹⁵ 1349: CDTrans III. 532. sz. Vö. 1439: BánfOkl I. 625–626.
- ²⁹⁶ 1371: DL 41861; 1372: DL 65777, 6073. Vö. Engel: *Genealógia*, Zólyomi rokonság 1. tábla.
- ²⁹⁷ 1374: KálLt II. 1719. sz. Vö. PerényiLt 99, 103. sz.
- ²⁹⁸ 1378: DocRomHist C, XV. 479–482, 519–520; 1387: ZsOkl I. 142. sz.
- ²⁹⁹ 1387: KárOkl I. 422–424.
- ³⁰⁰ 1393: DocBátori I. 29–31; 1395: uo. I. 32.
- ³⁰¹ 1395: Ub III. 149; CsOkl I. 154–155. Vö. Engel: *Genealógia*, Tomaj nem 2. tábla: Losonci.
- ³⁰² 1400: ZsOkl II/1. 327. sz.; 1402: uo. II/1. 1959–1960. sz.
- ³⁰³ 1402: Lelesz II. 56. sz.; 1406: DF 277448 = ZsOkl II/1. 4366. sz.
- ³⁰⁴ 1416: ZsOkl V. 2107. sz. Vö. 1429: DF 254856–7. (Perényi Péter 1415–1423 között volt országbíró).
- ³⁰⁵ 1417: ZsOkl VI. 771. sz.; 1420: uo. VII. 1528, 2361. sz. Vö. 1422: uo. IX. 635. sz.; Engel: *Genealógia*, Hermán nem 2. tábla: Lackfi.
- ³⁰⁶ 1386: DF 254811; 1418: ZsOkl VI. 2543. sz.; 1425: CsOkl I. 334–337.
- ³⁰⁷ DF 211097.
- ³⁰⁸ 1369: PerényiLt 119. sz.; 1435: KmJkv I. 166. sz.; 1466: uo. I. 1714. sz.
- ³⁰⁹ 1473: DL 30885; 1476: 27702 = 29839.
- ³¹⁰ Engel: *Genealógia*, Balog nem 3. Szécsi 2. tábla: felsőlendvai ág.
- ³¹¹ Vö. Maksay: *Birtokviszonyok* I. 15; Jakó: *Erdélyi püspökség birtokai* 107.
- ³¹² Petri: *Szilágy* V. 297–298.
- ³¹³ Vö. Petri: *Szilágy* IV. 180.
- ³¹⁴ 1544: KmJkv II. 4820–4821. sz.; 1546: uo. II. 4888–4889. sz. (vö. Maksai: *Birtokviszonyok* I. 433, 435).
- ³¹⁵ Maksay: *Birtokviszonyok* I. 191, 210, 211, 213, 216, 227, 401–442, II. 721, 724, 728, 742 adatai alapján.

³¹⁶ Ideszámítva Matuznai György (özv. Jakcsi Istvánné férje) és Pázmány Péter (özv. Jakcsi Jánosné férje) portáit is.

³¹⁷ Ideszámítva Perneszi Imre részbirtokait is.

³¹⁸ Itt özv. Bornemisza Boldizsárné (Csaholyi Farkas volt felesége) és Pekri Miklós (özv. Csaholyi Ferencné férje) birtokait összesítettük.

Estate System of Sălaj (Szilágy) Region in the Late Middle Ages. The paper examines the estate system of two counties of late medieval Hungary, Middle Szolnok and Crasna (Kraszna), in the 13th–16th century. More precisely, it discusses which settlement belonged to which family, what the power relations were between the landowners, how all this changed in time, and what reasons influenced these changes in property relations.

Chapter I discusses the genesis of the local society of landowners in the Arpadian age. Prior to the beginning of the 13th century a significant part of the territory was royal land around castles or manors (*várföld*, *udvarnokföld*, *erdőispánság*). The large number of petty nobility (about 40 families) which gathered around Tășnad (Tasnád) and the hilly region between the rivers Zalău (Zilah) and Sălaj (Szilágy) were probably partly the descendants of the earliest Hungarian settlers and partly the descendants of castle servants rising in the 13th century. The oldest families of the highest-ranking kindreds were the Csoltcs in Crasna county and the Ákos and Káta families in Szolnok county (11th and 12th century), but other smaller kindreds (Farkasagmánd, Napkormeszte, Virteka, Turul) also settled in the region. The formation of church estates happened in the decades around 1200 – these, just like the villages of the petty nobility, were permanent, hardly changing elements of the estate system of Sălaj region in the Middle Ages.

The middle nobility, owning 2–6 villages, came into being in the second half of the 13th century, when certain branches of the above mentioned kindreds (e.g. Széplaki, Csaholyi), the local royal servants (*servientes*) (e.g. Dédácsi, Szarvadi, Horváti, Sarmasági, Adi, etc.) or the nobles coming from distant counties in the service of barons had their shares of pieces of disintegrating royal estates. The largest part of these were acquired by the powerful nobles of the surrounding counties, of whom the Borsas, by the possession of the castle of Valcău (Valkó), gained supremacy over the two counties, while their allies, the Lothárdfis de genere Gútkeled, owned the territories of the later estates of Cheud (Aranyos) and Chioar (Kővár).

The power of the Borsas and Lothárdfis was broken by King Charles I in 1317, as a result of which more than half of the two counties' territories and three of the four castles of the region (Cheud, Chioar, Valcău) became royal estates (Chapter 2). This huge estate however started to be distributed already in 1341, and by 1410 there were no more royal lands in Sălaj region. Those who benefited from this process of distribution were all members of the royal court (barons and knights of the court). They gave rise to the large landowner elite of Sălaj region in the second half of the 14th century, which remained unaltered to the mid-16th century: one branch of the Bátori family acquired the castle and villages of Șimleu (Somlyó) by marriage (1351), the Romanian-origin Bélteki family (ancestors of the Drágfi

and Balkfi families) received the estates of Chioar (1378) and Ardud (Erdőd) (1385) as donation, the Jakcs family of Coșeiu (Kusaly) rising from the one-village nobility received the villages of the abbey of Meseș (Meszes) (1361), the estate of Hodod (Hadad) (1383) and Cheud (1387), while the Csáki family the estates of Craidorolt (Daróc) (1387) and Marghita (Margitta) (1422), and the estate of Valcău ended up in the possession of the Bánfi of Losonc family (1402).

Beginning with the early 15th century, after the source of royal land donation had run dry, and no significant family had become extinct in the period between 1420 and 1542, the estate mobility decreased (1341–1446: 62,5%; 1446–1549: 40,7%), estates became more fragmented, and were exchanged, bought, gained by marriages and pawned. At the beginning of the 15th century, most successful in this was the Jakcs family, who even managed to acquire for a period the southern strip (approx. 20 villages) of the Drágfi's estate in Țara Codrului (Bükkalja). In 1446, they owned 22% of the estates in Sălaj region. At this time, the two counties were under the hegemony of the Jakcs, Bánfi and Csáki families, who also bore baron's offices.

In chapter four, we can see how the Jakcs and Bánfi families were pushed in the background amidst the confusions of the 1440s–1450s, then the place of the former is taken by the Drágfis in the second part of the 15th century, and the place of the latter by the Bátoris of Șimleu (Somlyó) at the beginning of the 16th century. The Drágfis managed to regain their lost estates (1460–1462), then they laid hands on about half of the estate of Cheud in three stages (1472, 1494, 1524), while acquiring several estates in the neighbourhood of Tășnad (1474, 1477, 1483, 1486, 1492). Members of the family were always counts of the two counties beginning with 1476. One branch of the Bátoris gained around 40% of the estate of Valcău between 1508–1523 by way of marriage, and then by exchanges and pawning. At the turn of the 15th–16th century, we can also witness the rise of some families of the petty nobility (Dobai, Kőrösi, Désházi) who gained their lands mostly in the service of the Drágfis.

The study ends with the short analysis of tax inventories from 1549, which offer the most comprehensive image of the society of the region. The author examines not only the proportion of various types of estates (those of the church, the aristocracy or common nobility) and the internal stratification of the nobility, but – on the model of the researches of Pál Engel – he also treats questions such as the problem of the survival of the elite of the Arpadian age.

C. TÓTH NORBERT

SZÁSZ VAJDA UTÓDAINAK FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA. A CSALÁD VÁZLATOS TÖRTÉNETE 1365–1424 KÖZÖTT

A Magyar Királyság 14–16. századi történetében oly nagy szerepet játszó bélteki Drágfi család történetéről, illetve tagjainak életéről máig nem készült modern feldolgozás. A jelen tanulmány természetesen nem képes ezt a hiányt pótolni, hiszen fontos előtanulmányok hiányoznak e munkák megírásához. Mindösszesen arra vállalkozhatom, hogy feltárom a család Magyarországra menekülésétől (1365) Zsigmond király uralkodásának második feléig, pontosabban az 1424-es osztálylevél kiadásáig az egyes családtagokkal történt eseményeket. A család eredetével, a Magyar Királyságba történt költözésük előtti időszakkal, azaz Szász (Zaz) moldvai vajda életével és a megszülető fejedelemségben játszott szerepével nem kívánok foglalkozni, hiszen megtették már azt mások helyettem.¹

A szerző a Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievalisztikai Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/445/11/2) és az OTKA K 100749 számú pályázata támogatta.

¹ Lásd erre Györffy: *Történelmi földrajz* IV. 119–120; Mihályi: *Máramaros* 58; Bélay Vilmos: *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. Bp. 1943. (a továbbiakban Bélay: *Máramaros*) 20–21; Makkai László: *Erdély népei a középkorban*. = *Magyarok és románok*. I–II. Szerk. Deér József és Gáldi László. Bp. 1943. I. 314–440. (a továbbiakban Makkai: *Erdély népei*) 408; Pataki József: *Anjou királyaink és a két román vajdaság*. Kvár 1944. 44–47; Radu Popa: *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Buc. 1970. 240–247; Victor Spinei: *Moldova în secolele XI–XIV*. Buc. 1982. 297–309, 314–316; Diaconescu: *Dragoș*; illetve Vladimír Rábik: *Bélteki (Beltiug) Drágffy család a Magyar Királyság történetében*. Turul LXXXII(2009). 2. sz. 33–45. (a továbbiakban Rábik: *Bélteki*) 34–35. és 41. 3. jegyzet.

Családtagok és tisztségeik

Mint az a korábbi munkákból már jól ismert, Szász vajda fiai Moldvából menekültek Magyarországra, ahol Lajos király 1365. február 2-án adományozta nekik az első, mégpedig a Máramaros megyei Konyha nevű birtokot a hozzá tartozó falvakkal. A beszédes nevű települést Balk mint a máramarosi románok (Volachi) vajdája – nyilvánvalóan mint legidősebb testvér, ő volt apja utóda a tisztségben – és általa testvérei, Drág, Dragomér és István kapták.² Ötödik testvérük, Oláh János majdnem egy évtizeddel később, 1373-ban lépett színre.³ A közben eltelt idő alatt azonban Dragomér és István meghaltak (utoljára 1368. július 27-én szerepelnek⁴), s a későbbiekben csak Balk, Drág és Oláh János fordulnak elő forrásainkban. Szász vajdának az öt fián kívül legalább egy, ismeretlen nevű leánya is volt. Férje a szintén Dragomér nevet viselő román (*Olahus*) lett, aki Vidin vára alatt halt meg valamikor az 1365 és 1369 közötti években. Szász vajda leányának két fiát ismerjük: Tatamér Belz vár ostrománál (1377) hősi halált halt, míg Oláh Iván/János 1368-tól 1390-ig mutatható ki a forrásokban.⁵

A testvérek Magyarországra történt betelepülésük után számos birtokadományban részesültek, s Lajos király és utódai több megye élére is kinevezték őket. Jóllehet a tisztségviselés és birtokadományok elválaszthatatlanok egymástól, hiszen egyik vonzotta a másikat, a könnyebb tárgyalhatóság végett először tekintsük át az általuk viselt megbízatásokat. Az alábbiakban ismertetett tisztségeiket természetesen mindvégig a „(máramarosi) románok (Volachi) vajdája” címmel párhuzamosan viselték. Balk egy 1373. október 30-i oklevélben szerepel először máramarosi ispánként.⁶ A megye ispánságát kimutathatóan először 1381. június 20-ig viselte,⁷ hogy aztán egy rövid megszakítás után, 1384. június 22-én⁸ már ismét ő legyen az egyik ispán. Tisztségét adatolhatóan 1402. március 23-ig viselte.⁹ Balk másik ispánsága a szatmári volt, amelyet adatokkal alátámaszthatóan

² Mihályi: *Máramaros* 56; DocVal 178–181; DocRomHist C. XII. 397–399; Györffy: *Történeti földrajz* IV. 123.

³ Mihályi: *Máramaros* 65.

⁴ DF 253460.

⁵ Mihályi: *Máramaros* 60, 87; Wenzel: *Máramaros* 46. (6. sz.).

⁶ Mihályi: *Máramaros* 69. – 1376. jún. 12-én is (DF 285687.)

⁷ Engel: *Archontológia* I. 153.

⁸ Mihályi: *Máramaros* 82; Süttő: *Anjou* I. 163.

⁹ Vladimír Rábik: *Diplomatarium Sancto-Adalbertinum: stredoveké listiny v literárnom archíve Spolku sv. Vojtecha (1181) 1214–1543*. H. n. 2008. (Bibliotheca genealogica Slovaca 9. – a továbbiakban Rábik: *Diplomatarium*) 151.

1378. augusztus 20. és 1389. január 6. között töltött be.¹⁰ Végül a harmadik, az előbbi kettővel összefüggésben az ugozsai ispánság volt: a megye élén 1389. január 6. és 1399. július 31. között mutatható ki.¹¹ A megyéispánságokon túl 1387. november 25. és 1390. április 30. között a székelyek ispánja címet is viselte (ez azt jelentette, hogy alig húsz év alatt a bárók közé emelkedett a család).¹²

Az előbb felsorolt tisztségeket Balk nem egyedül, hanem általában testvéreivel együtt viselte: Drág 1378. augusztus 20-tól szerepel szatmári és máramarosi ispánként,¹³ az előbbiben 1389. január 6-ig,¹⁴ az utóbbiban a már ismert megszakítás után, 1385. október 1-jétől egészen 1399. október 16-ig mutatható ki.¹⁵ Az ugozsai és székely ispánságban hasonlóképpen, mint bátyja, 1389 és 1399, illetve 1387 és 1390 között adatolható.¹⁶ Mindeközben 1380-ban a litvániai Belz vár kapitányaként kerül élénk, illetve ezzel összefüggésben az 1382-es halicsi litván betöréskor is derekasán helytállt.¹⁷ Drág bátyjával ellentétben többször tartózkodott a királyi udvarban (1387, 1390), illetve a király mellett (1392),¹⁸ ottani időzéseire azonban meglehetősen kevés adattal rendelkezünk.

A legfiatalabb testvér, Oláh János a jelek szerint bátyjaival ellentétben más úton kívánt az ország vezető tisztségviselői közé emelkedni. Noha időről időre ő is kimutatható a mondott megyék ispánságában – így 1385. október 1. és 1386. március 11. között szatmári,¹⁹ 1385. október 1. és 1390. június 6. között máramarosi²⁰ és végül 1390. február 8-án mint székely ispán fordul elő²¹ –, de ő inkább az udvari szolgálatot választotta. 1373. augusztus 11-én még két testvérel együtt mint királyi udvari familiárisok szerepeltek,²² de amíg bátyjai később nem viseltek udvari méltóságokat, és elhagyták a királyi udvart, addig a jelek szerint János továbbra is ott maradt. 1388-ban már mint királynéi udvari ifjú kerül élénk, illetve ebben

¹⁰ Szatmár vm okl 30., az idézett források: DL 72092. és C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez)*. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII(2006). 323–442. (a továbbiakban Lelesz II.) 3. sz.

¹¹ Lelesz II. 3. sz. és Ugozca vm okl 24. sz.

¹² Engel: *Archontológia* I. 193, hibásan ápr. 29-i kelettel.

¹³ Szatmár vm okl 30. és DL 72092.

¹⁴ Lelesz II. 3. sz.

¹⁵ Süttő: *Anjou* I. 163; Engel: *Archontológia* I. 153.

¹⁶ Lelesz II. 3. sz. és Ugozca vm okl 24. sz.; Engel: *Archontológia* I. 193.

¹⁷ Süttő: *Anjou* I. 39–41. – Vö. Balk szatmári ispán 1382. aug. 9-i levelével (Szatmár vm okl 220. sz.), amely szerint Drág királyi szolgálatban van.

¹⁸ Engel: *Archontológia* I. 485.

¹⁹ DF 285686. és 285709, vö. Süttő: *Anjou* I. 163; Szatmár vm okl 30.

²⁰ DF 285686; DocVal 381.

²¹ Engel: *Archontológia* I. 193.

²² Mihályi: *Máramaros* 65; Engel: *Archontológia* I. 485.

és a következő évben (1388. nov. 28., 1389. jan. 6.) a királynéi lovászmester bárói méltóságot is viselte.²³ Jóllehet hármójuk közül ő volt a legfiatalabb, mégis halála bő egy évtizeddel megelőzte bátyjait: 1390. június 6-án még az élők sorában volt,²⁴ de június 23-án már néhaiként szerepel forrásunkban.²⁵ Mindezek alapján azt is gondolhatnánk, hogy udvari karrierjének a halál vetett véget, ám ezt az általunk ismert adatok nem támasztják alá. Egyrészt a királynéi lovászmesterséget 1390. május 23-án már Tamási János töltötte be,²⁶ másrészt ez előtt alig egy hónappal veszítette el a család a Pilis megyei Torbágy birtokot.²⁷ S noha a birtokért Mária királyné a Máramaros megyei Visket adta cserébe, az nem pótolhatta az előbbit. Torbágyot ugyanis nem nagysága vagy jövedelmezősége tette fontos birtokká, hanem a királyi udvar közelsége. Balk, Drág és Oláh János méltóságviselő társaihoz hasonlóan igyekeztek olyan birtokot szerezni maguknak, ahonnan a királyi udvar kényelmesen elérhető volt, vagy ahová udvari időzéseik során visszavonulhattak.²⁸ Torbágy birtok e célra tökéletesen megfelelt. Ráadásul április folyamán nemcsak a királynéi lovászmesteri címet vette el tőlük Zsigmond király, hanem éppen ekkor váltotta le őket a székely ispánságból is.²⁹ E kettő együtt, azaz a két bárói méltóság és az udvarhoz közeli birtok elvesztése tökéletesen jelzi, hogy a család szolgálataira a király és tanácsadói nem tartottak igényt. A miéltre egyelőre nem tudjuk a választ, de az elvesztés időpontja többé-kevésbé behatárolható. Halvány nyomok ugyanis arra utalnak, hogy a királyi pár budai tartózkodása (április 5. – május 8.)³⁰ idején, György-nap után tanácskozást, illetve országgyűlést tartottak. Mire is alapozom e feltételezésemet? Egyfelől április folyamán a méltóságviselő bárók közül egyre többen jelentek meg Budán: Bebek Imre országbíró (ápr. 14., 21.),³¹ Kanizsai János esztergomi érsek, István udvari ifjú és Miklós tárnokmester (ápr. 10., 17.),³² Stibor pozsonyi ispán (ápr. 20., 24., 29.),³³ Sárói László temesi ispán (ápr. 5., 10.),³⁴ Losonci László volt szla-

²³ Engel: *Archontológia* I. 57, 485.

²⁴ C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez)*. Nyíregyháza 2006 (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai: II. Közlemények 36. – a továbbiakban Lelesz III.) 31. sz.

²⁵ DocVal 387–389.

²⁶ Engel: *Archontológia* I. 57.

²⁷ ZsOkl I. 1456. sz. (1390. ápr. 20-án Stibor kapta meg.)

²⁸ Tringli: *Pest megye* 93.

²⁹ Utolsó adat rájuk: 1390. ápr. 30. (Engel: *Archontológia* I. 193.)

³⁰ Engel – C. Tóth: *Itineraria 1382–1438*. 41. és 63.

³¹ ZsOkl I. 1442. sz.; DL 42443.

³² ZsOkl I. 1437; 1450-1. sz.

³³ ZsOkl I. 1456, 1463. sz., relatio; DF 271799., relatio (ZsOkl I. 1473. sz.).

³⁴ DL 7583., relatio (ZsOkl I. 1432. sz.); ZsOkl I. 1437. sz., relatio.

vón bán és Miklós volt székely ispán (ápr. 13.),³⁵ Bebek Ferenc királynéi udvarmester és Drág vajda (ápr. 20.)³⁶ és végül, de nem utolsósorban hardi Besenyő Miklós a királyné Csepel-szigeti ispánja (máj. 8.).³⁷ Nem szólunk még a nádorról. Lackfi István április 1-jén otthonában, Tatán tartózkodott, mégpedig Kanizsai János érsekkel egyetemben.³⁸ Mivel a király nevében a nagypecsét alatt előző nap szintén Tatán kelt adománylevél,³⁹ így Kanizsai már korábban oda utazhatott. De nemcsak ők ketten voltak a mezővárosban, hanem Kállói István (adományos), a Kanizsaiak familiárisa,⁴⁰ valamint az Asszonyfalvi család tagjai. A tatai időzés egyik, inkább járulékos oka az Asszonyfalviak közötti nézeteltérések rendezése lehetett, a másikat, avagy a fő okát viszont csak sejtethjük. Mindenesetre Kanizsai érsek április 2-án már székhelyén, Esztergomban volt,⁴¹ s mint láttuk, onnan pár nap múlva továbbutazott Budára. Nehezebb kérdés a nádor holléte: annyi biztos, hogy április 1-jén és július 7-én Tatán tartózkodott, ítélmestere, Uzsa Márton pedig április folyamán végig Budán pecsételte meg a nádor nevében az okleveleket.⁴² További adatok előkerüléséig, feltételesen a budai időzést részesítem előnyben. A méltóságviselők megjelenése az udvarban magyarázható azzal, hogy a királyi pár hosszú idő után Budára érkezett,⁴³ de a következő adataink már inkább amellett szólnak, hogy ennél többről lehetett szó. Egyrészt ismerünk két olyan oklevelet, amelyben a király intézkedése kapcsán hivatkozott a főpapok és bárók tanácsára: az egyik április 10-én kelt, és egy oklevél átírása nyomán a főpapokkal és bárókkal (*unacum prelati et baronibus nostris*) elrendelte, hogy az eredeti oklevél bemutatását senki se kívánja a Kanizsaiaktól.⁴⁴ A másikat – hibásan Eger keltezési hellyel – április 22-én bocsátották ki, s ebben a király a főpapok és bárók egyöntetű tanácsából (*de unanimi prelatorum et baronum nostrorum consilio prematuro*) megerősíti korábbi, február 16-án valóban Egerben ki-

³⁵ ZsOkl I. 1439. sz.

³⁶ ZsOkl I. 1459. és 1457. sz., mindkettő relatio.

³⁷ ZsOkl I. 1487. sz. – Említésre érdemes, hogy Zsigmond király április 18-án kirándulást tett a „Nagyszigetre” (ZsOkl I. 1452. sz.)

³⁸ C. Tóth Norbert: *A nádori hivatal működése Lackfi István tisztségviselése alatt (1387–1392)*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. CXXX(2009). 85–105. (a továbbiakban C. Tóth: *Lackfi nádor*) 94.

³⁹ ZsOkl I. 1425. sz. Az oklevél relatora az egyelőre azonosítatlan (a Bátori) családból származó György fia János volt. – Az *Itinerarium 1382–1438*. 63. mint Zsigmond tartózkodási helyével számol. A király ottléte Lackfi István nádor másnapi oklevele alapján bizton kizárható, hiszen ha ott lett volna, akkor a királyt is feltüntették volna a fogott bírák között.

⁴⁰ Engel: *Archontológia* II. 121.

⁴¹ DL 52675.

⁴² C. Tóth: *Lackfi nádor* 94.

⁴³ *Itineraria 1382–1438*. 41. és 62–63.

⁴⁴ ZsOkl I. 1437. sz.

adott adománylevelét.⁴⁵ A dologban furcsa, hogy egy vásártartási engedélyről van szó, amely esetében nem szokás az eredetit nem privilégialis formában átíratni és megerősíteni. Hasonló szövegrészlettel találkozunk Bebek Imre országbíró nevében május 13-án a Valkó megyei Gelétfalván kiadott oklevélben is: e szerint Garai Pál fia, László mester egyfelől, másfelől Szentszalvatori Simon fiai, Dénes, János országbírói ítélmester és Pál azt a bevallást tették, hogy ők számtalan főpap, báró és nemes közbenjárására (*nonnullorum prelatorum, baronum et nobilium regni compositione interveniente*) kiegyeztek az egymásnak okozott károk ügyében.⁴⁶ Az oklevél keltezési helyéből adódik az a kézenfekvő lehetőség, hogy a mondott „számtalan” személy közbenjárására még korábban, Budán került sor. Mindezeket túl, április végén egyszeriben több város képviselői is kimutathatóak Budán: április 29-én Németlipcse, Rózsahegy és Hibe városok nevében tettek panaszt, május 1-jén Pozsony városa nevében a bíró és több polgár az adóztatásuk ügyében keresték fel az uralkodót, Körmöcbánya nevében pedig Henrik bányaispán szólalt fel a saskői várnagy ellenében.⁴⁷ Az előbbieken felsorolt adataink alapján elképzelhetőnek tartom, hogy április utolsó harmadában legalábbis királyi nagyobb tanácsi ülést, de megkockáztathatjuk, országgyűlést tartottak Budán, s ez alkalommal több méltóságban is változások történtek: a már a Szászfiak kapcsán említett székely ispáni és királynéi lovászmesteri méltóság mellett szinte a teljes déli határvédelem élén álló bárói kar kicserélődött. A dalmát–horvát báni címet Losonci Dénestől (utolsó adat: febr. 28.) Bebek Detre (első adat: okt. 21.) vette át, közben, április 28-án üresedésben lévőknek jelzik a méltóságsorban.⁴⁸ A macsói bánóságban Garai Miklóst (utolsó adat: ápr. 28.) Losonci István (első adat: máj. 23.),⁴⁹ a szőrényi bánóságban Kaplai Jánost (utolsó adat: márc. 16.) Perényi Miklós (első adat: szept. 29.)⁵⁰ váltotta. Perényi Miklós addigi tisztségét, a pohárnokmesterséget (utolsó adat: ápr. 28.) Perényi János (első adat: máj. 23.) kapta meg, azaz a szőrényi bánóságban is ekkor került sor a váltásra. Végül a királynéi tárnokmesterségben Bebek Györgyöt (utolsó adat: jan. 12.) Bebek László (első adat: máj. 23.) váltotta, ám ez esetben könnyen lehet, hogy György halála miatt következett be a váltás.⁵¹ Összegezve a fentebb elősorolt adatokat látható, hogy a váltásokra április végén – május elején került sor, ami ismét újabb oldalról támasztja alá sejtésünket arról,

⁴⁵ DL 42439., az átírt oklevél: ZsOkl I. 1364. sz.

⁴⁶ ZsOkl I. 1496. sz. (DL 91955).

⁴⁷ ZsOkl I. 1473., 1477., 1480. sz.

⁴⁸ Engel: *Archontológia* I. 24.

⁴⁹ Uo. I. 28.

⁵⁰ Uo. I. 32.

⁵¹ Uo. I. 55.

hogy ekkor Budán országgyűlés zajlott.⁵² Szász fiaira nézvést ez viszont azt jelenti, hogy leváltásuk a székely ispánságról – a fentebbiek alapján Szécsényi Simon hivatalviselésének kezdetét biztosan május elejére helyezhetjük – nem önmagában álló változtatás, hanem egy átgondolt folyamat végeredménye volt. (E nagyarányú változások fényében különös hangsúlyt kap a nádor és az érsek március végi – április eleji találkozója. Nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy ők ketten, illetve a többiek, akiket nem ismerünk, Tatán előre egyeztettek az országgyűlésen képviselendő álláspontjukról.) Mindezekről függetlenül Balk, Drág és Oláh János leváltásának okához nem jutottunk közelebb.

Ha már most a Szász fiai által betöltött ispánságok adatsorait értelmezzük, mivel ebben az időszakban Engel Pál kutatásai szerint Máramaros, Szatmár és Ugocsa megyék ispánságát általában azonos személy(ek) viselte(ték),⁵³ akkor azt mondhatjuk, hogy 1377-től a Felső-Tisza vidékén – Máramarosban ugyan rövid ideig, 1383–1384-ben nem ők voltak az ispánok⁵⁴ – Szász vajda utódai gyakorolták a király nevében a hatalmat. Maradt azonban még egy kérdés, mégpedig az, hogy meddig. Mint az látható, Máramaros és Ugocsa megyékben az utolsó adataink tisztségviselésükre 1402 elejéről, illetve 1399 végéről származnak. Ezzel szemben Szatmár megyében 1389-ből ismerjük az utolsó olyan oklevelet, amelyben ispánként említik őket, illetve pontosabban ettől az évtől egészen 1402. február elejéig nem ismert az ispán(ok) neve.⁵⁵ A köztes időből összesen öt alispán nevét ismerjük: Vetési Péter fia Lőrinc, Ráskai Lóránt fiai, Vid és Lukács, Szováti Miklós fia András és Guti (Atyai) Pál. Közülük az utóbbiról tudjuk, hogy Perényi Péter familiárisa volt, így az ő alispánsága (1398–1401) minden bizonnyal már Perényi ispánságát jelentette.⁵⁶ A Ráskaiakról (1393) és Szovátiakról (1394–1395) nem sikerült kideríteni semmit,⁵⁷ ellenben Vetési esetében némi remény mutatkozik arra, hogy megfejtsük a kérdést, ráadásul abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy alispánsága közrefogja

⁵² Az országgyűlések alkalmával teljesen szokványos volt, hogy egyszerre több méltóságban is cserét hajtottak végre. Lásd ezekre C. Tóth Norbert: *Az ország nádora. = Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai*. Szerk. Kiss P. Attila, Piti Ferenc, Szabados György. Szeged 2012. (Szegedi Középkorász Műhely) 439–450; Uő: *Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában. = Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Bp. 2012. 53–65. (a továbbiakban C. Tóth: *Nádorváltások 1386–1437*); Uő: *Nádorváltás 1458-ban. Mátyás király első országgyűlésének időpontja*. Turul 84. (2011) 98–101.

⁵³ Engel: *Archontológia* I. 187.

⁵⁴ Uo. I. 153.

⁵⁵ Szatmár vm okl 30, illetve Engel: *Archontológia* I. 189.

⁵⁶ Engel: *Archontológia* II. 88; Szatmár vm okl 30; Engel: *Archontológia* I. 189–190.

⁵⁷ Szatmár vm okl 30.

(1389, 1396) az előbbi három hivatali idejét. Mint láttuk, Balk és Drág ispánsága 1389. január elejéről még adatolható, s Vetési Lőrinc első alispánságának említése 1389. március 11-ről származik.⁵⁸ Habár a két időpont meglehetősen közel van egymáshoz, önmagában még nem bizonyítaná, hogy Vetési a béltekiek familiárisa, de van még egy – igaz későbbi – adatunk, amely erősíti feltételezésünket: Zsigmond király 1405. március 15-i, Kővár vár és uradalmának iktatását elrendelő parancslevelében a felsorolt királyi emberek között ott találjuk Vetési Péter fia Lőrincet is.⁵⁹ Mivel az iktatóparancsba – Engel Pál királyi emberekről szóló tanulmánya nyomán mára „evidencia”⁶⁰ – a kedvezményezettek „mondták be” a királyi emberek neveit, nyilván olyanokat jelöltek meg, akiket ismertek.⁶¹ Mindebből viszont a feltételezésnél erősebben állíthatjuk, hogy Balk és Drág legalább 1396 végéig a szatmári ispánságot is viselte. Szatmár megye esetében tehát az ispánváltásra 1397-ben, Zsigmond királynak a nikápolyi csatából történt hazatérése után, valószínűleg a május végi budai országgyűlésen⁶² került sor.

Nehezebb a helyzet a két másik megye esetében. Máramarosból 1402 után a következő ispáni adat 1404. szeptember 2-áról származik, amikor is Perényi Péter töltötte be a tisztséget. 1404. május 1-jéről egy Radul nevű alispánt ismerünk, akit Engel Pál feltételesen Munkácsi Tódor herceg emberének gondolt, s így Tódort az ispánnak.⁶³ Ám annak fényében, hogy 1401-ben Tódor beregi ispánságát éppenséggel Perényi Péter kapta meg,⁶⁴ inkább az a valószínűbb, hogy Perényi Péter névleg már 1402 őszén átvehette Máramaros megye ispánságát, noha adatunk erre csak két évvel későbből van.

Ugocsa megyében sokban hasonló a helyzet: itt 1399. július 31-e után a következő ismert ispánok 1402. június 15-én bukkannak fel forrásainkban Csáki György és Marcali Dénes személyében, akik egyúttal székely és szatmári ispánok is.⁶⁵ A közbenső időből (1401. március 11.) egyetlen alispánt ismerünk Fancsikai György fia, János személyében, akit az eddigi munkák – kérdőjelesen – Perényi Péter familiárisának gondolnak.⁶⁶ (Az előtte, 1399. június 26-áról ismert alispánt, Fancsikai Domokos fia Domokost Engel

⁵⁸ Uo. 30.

⁵⁹ Lelesz III. 136. sz.

⁶⁰ Engel Pál: *Királyi emberek Valkó megyében.* = Uó: *Tanulmányok* 578–599; 592.

⁶¹ Uo. 593–594.

⁶² C. Tóth: *Nádorváltások 1386–1437.* 57–59.

⁶³ Engel: *Archontológia* I. 153.

⁶⁴ Neumann Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei 1299–1526.* Nyíregyháza 2006. (A Szabolcs-szatmár-beregi Szemle Füzetek 3. sz.) 16.

⁶⁵ Engel: *Archontológia* I. 217–218; Ugocsa vm okl 18.

⁶⁶ Engel: *Archontológia* I. 218; Ugocsa vm okl 18.

Pál szintén Perényi-familiárisnak tartotta, de mivel hivatalviselése időben megelőzi a béltekiek adatát, így biztosan Balk és Drág alispánja volt. Ráadásul 1393. április 24-én a béltekiek javára szóló vizsgálati parancsban kijelölt királyi emberként szerepel.⁶⁷⁾

Mindezek után, a továbblépés reményében, nézzük meg Balk és Drág halálának időpontját (emlékszünk, Oláh János még 1390-ben meghalt). Drág utoljára 1400. október 9-én szerepel élőként,⁶⁸ két hónap múlva, december 31-én már néhai.⁶⁹ Balk vajda egy 1402. március 23-i királyi parancs alapján még életben volt,⁷⁰ a parancsot átíró 1402. április 24-i oklevélben már időközben elhunytként említik.⁷¹ Halálának időpontját tovább szűkíthetjük: Bebek Detre nádor 1402. április 7-i parancslevelét ugyanis Balk és Drág fiai meg János fia kérésére adta ki, azaz Balk ekkor már nem volt életben.⁷² Mindez viszont az ispánságok tekintetében azt jelenti, hogy Szatmár megye kivételével a másik két megye élén halálukig álltak, azaz 1400 végéig az ispáni posztot Balk és Drág együtt, majd az utóbbi halála után 1402 tavaszáig egyedül Balk vajda viselte. (Összefoglalóan lásd az alábbi táblázatban!)

ISPÁNSÁG	Balk	Drág	Oláh János
máramarosi	1373–1402	1378–1400	1385–1390
ugocsa	1376–1402	1378–1400	–
szatmári	1378–1397	1378–1397	1385–1386
székely	1387–1390	1387–1390	1387–1390

A három nagykorúságot megért vajdafi mindegyikének születtek utódai.⁷³ Balk vajdának Demeter (1391. jún. 19.–1406. ápr. 11.)⁷⁴, Oláh János (1391. jún. 19.–1394. jún. 11.)⁷⁵ és Sandrin (1391. jún. 19.–1418. nov. 7.)⁷⁶, Drágnak György/Imre⁷⁷ (1396. ápr. 22.–1433. ápr. 6., felesége ecsedi Bátor

⁶⁷ C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I. kötetéhez).* A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XLVII(2005). 235–343. (a továbbiakban Lelesz I.) 131. sz.

⁶⁸ Lelesz II. 27. sz.

⁶⁹ DocVal 528.

⁷⁰ Rábik: *Diplomatarium* 151.

⁷¹ Uo. 152.

⁷² Lelesz III. 98. sz.

⁷³ A családtagokra vö. Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki) és Rábik: *Bélteki* 44–45.

⁷⁴ DocVal 408; Lelesz II. 144. sz. – 1407. máj. 3-án már néhai (uo. 177. sz.)

⁷⁵ DocVal 408; 475.

⁷⁶ DocVal 408; ZsOkl VI. 2491. sz. – Özvegye, Jusztina 1420. máj. 17-én szerepel először (ZsOkl VIII. 1747. sz.).

⁷⁷ Vö. Lelesz II. 267. sz.

János leánya, Katalin volt)⁷⁸ és Sandrin (1396. ápr. 22.–1432. okt. 25., 1433. ápr. 6-án már özvegye, Veronika szerepel)⁷⁹, míg Oláh Jánosnak László (1390. jún. 23.–1423. szept. 23.)⁸⁰ nevű fiát említik a források. Közös a három fivér esetében, hogy egyikőjük feleségének a neve sem ismert, mindösszesen annyit tudunk, hogy Drág özvegye 1407. május 3-án még élt.⁸¹ Balk fiai közül Demeternek és Oláh Jánosnak nem ismertek utódai, Sandrinnak Jusztina nevű feleségétől⁸² – a vizsgált korszakban – János (1420. máj. 17.–1446. okt. 1.)⁸³ és László (1420. máj. 17.–1431. jan. 25.)⁸⁴ nevű fiáról tudunk.

A család birtokállománya (1365–1405)

Demeter és Sandrin, illetve György és Sandrin, valamint László számára apáik elvesztése nem az egyetlen veszteség volt 1402 után. Drág majd Balk halálával ugyanis az általuk viselt ispánságok is elvesztek a család számára, sőt az eddig kezükben lévő birtokok közül is jó néhányat nem találunk meg az 1424-es osztálylevélben. Mielőtt azonban rátérnék a birtokok elvesztésének okaira, vegyük sorra, mekkora birtokállománnyal is rendelkezett Balk, Drág és Oláh János, illetve fia, László. Az alábbiakban tehát időrendben ismertetem a főbb, királyi adomány révén kezükbe került birtokaikat.

1365. II. 2. Lajos király Balk vajdának és általa Drág, Dragomér és István nevű testvéreinek adja a Máramaros megyei Konyha birtokot és tartozékait (Jód, Bocskó, a két Visó, Mojszén, Borsa és a két Szeleste).⁸⁵ – 1373. VIII. 11. Lajos király újból Szász vajda fiainak: Balknak, Drágnak és Jánosnak adományozza új adomány címén Konyha birtokot és tartozékait (Bocskó, Fejéregyház, Taracz és Bustyaháza).⁸⁶ – 1384. VI. 12. Mária király-

⁷⁸ PerényiLt 180. sz. (Az oklevél kétes hitelű, indoklását lásd alább, az első biztos adat: 1401. aug. 10. ZsOkl II. 1187. sz.), DL 66889; C. Tóth: *Bátori család* 13.

⁷⁹ PerényiLt 180. sz. (Az oklevél kétes hitelű, indoklását lásd alább, az első biztos adat: 1401. aug. 10., ZsOkl II. 1187.); DF 254864. (az utóbbi adatot Hegyi Géza szívességéből ismerem); DL 66889.

⁸⁰ DocVal 387; ZsOkl X. 1157. sz. – 1424. ápr. 17-én, amikor Balk unokái és Drág fiai osztályt tettek (ZsOkl XI. 446. sz.), már nem élt.

⁸¹ Lelesz II. 177. sz.

⁸² A forrásokban 1420. máj. 17. (ZsOkl VII. 1747. sz.) és 1423. nov. 3. (uo. X. 1294. sz.) között mutatható ki. (Az Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki) táblán szereplő 1432-es adat jelzete [DL 20155.] helytelen.)

⁸³ ZsOkl VII. 1747. sz.; Lukcsics II. 925. sz.

⁸⁴ ZsOkl VII. 1747. sz.; KárOkl II. 128. (Az oklevél kimaradt a Szatmár vm okl c. kötetből.)

⁸⁵ Mihályi: *Máramaros* 56; DocVal 178–181; DocRomHist C, XII. 397–399; Györffy: *Történeti földrajz* IV. 123.

⁸⁶ Mihályi: *Máramaros* 65–66; DocRomHist C, XIV. 394–395.

nó Balk, Drág és János részére megerősíti apja, Lajos király 1365. és 1373. évi okleveleit.⁸⁷

1376. VI. 12. Lajos király Balk vajdának, máramarosi ispánnak, Drágnak és Jánosnak adományozza a Szatmár megyei Becs birtokot, amely előzőleg Darai Csák fia Miklósé volt.⁸⁸

1378. VIII. 20. Lajos király Balk vajdának és Drágnak, máramarosi és szatmári ispánoknak meg általuk Oláh Jánosnak adományozza az eddig *pro honore* kezükön lévő Szolnok megyei Kővár várat.⁸⁹ – 1390. IV. 18. Zsigmond király Balkot és Drágot iktattatja Kővár vár birtokába.⁹⁰ – 1392. VII. 25. Zsigmond király Balknak, Drágnak és János fia Lászlónak adományozza új adomány címén Kővár várat, amelyet annak idején Lajos királytól már megkaptak.⁹¹ – Az adománylevél és az iktatásról szóló privilégium szövegének – mivel Oláh János fiának, Lászlónak a neve kimaradt (!) az oklevelekből – javítása: 1397. V. 8.⁹² – 1405. III. 15. Zsigmond király Balk fiainak, Demeternek és Sandrinnak, Drág fiainak, Györgynek és Sandrinnak adományozza új adomány címén Kővár várat és tartozékait (Nyékfalva, Berkesz a vámmal, Magyarláros, Tótfalu, Sülelmed a vámmal és malommal, Kisardó, Göröcsön és Cseh magyar; Remete, Kovás, Körtvélyes, Alsó- és Középsőkápolnok, Kovácsfalva, Berence a vámmal, Kerpenyes, Vasmelyfalva, Kékes a vámmal, Karulya, Szakállasfalva, Koltó, Kölcse, Alsókoltó, Bozinta, Felső- és Alsóaranyos – amely a Szamos másik oldalán van –, Kolcér, Hidegkút, Alsó- és Felsőfentős, Hosszúfalu, Pribékfalva, Magosfalva, Dánfalva, Lukácsfalva, Fejérszék, Tölgyes, Nagy- és Kisjeder, Somkút, Balkonya, Gaura, Varaj, Priszlop, Buny, Vilma, Körtvélyrév, Fejérfalva, Lemény, Litka, Kocsolátfalva, Kozla, Bába falva, Turbuca, Somos, Gyórtelek, Mutos, Fekindia román falvak).⁹³

1382 előtt megkapják a Szatmár megyei Szárazberek birtokot.⁹⁴

1382 előtt megkapják a Szatmár megyei Tisztaberek birtokot.⁹⁵ – A birtok 1424-ben is kezükön van.⁹⁶

⁸⁷ Mihályi: *Máramaros* 82–85. (DL 6133.)

⁸⁸ DocRomHist C, XV. 50–51; Rábik: *Diplomatarium* 116–117. – Vö. Németh: *Szatmár* 25–26. (Becs 2.)

⁸⁹ DocVal 279–280; DocRomHist C, XV. 468–469. (DL 72092.)

⁹⁰ DocVal 390; ZsOkI I. 1453. sz.

⁹¹ DocVal 431. Iktatóparancsa ugyenezen napról: Lelesz III. 38. sz.

⁹² Mihályi: *Máramaros* 114; Lelesz I. 227. sz.

⁹³ Lelesz III. 136. sz.; ZsOkI II. 3723. sz.

⁹⁴ Balk vajda a birtokról nevezi magát. (DocVal 300.) A birtok 1393. ápr. 24-én még kezükön van. (Lelesz I. 131. sz., Gerech [!]) – Vö. Németh: *Szatmár* 276–277 (Szárazberek).

⁹⁵ Balk vajda szatmári ispán 1382. aug. 9-én innen keltez (Szatmár vm okl 220. sz.), 1388-ban innen nevezik magukat. (Lelesz I. 33. sz.); itteni jobbágyaikon hatalmaskodnak. (Lelesz I. 131. sz.)

⁹⁶ ZsOkI XI. 446. sz.

1383. III. 22. Mária királynő a Szilágy kerületben lévő Aranyos várát *pro honore* Balk vajdának, szatmári ispánnak és testvéreinek, Drágnak és Jánosnak adja. A várát 1387. IV. 19-én Zsigmond király a kusalyi Jakcsoknak adományozta.⁹⁷

1385/6. (?) Mária királynőtől megkapták a Pilis megyei Torbágy birtokot. – 1390. IV. 20-a⁹⁸ előtt Mária királyné összefüggésben azzal, hogy elvesztik bárói méltóságukat, elvette tőlük, és cserébe a Máramaros megyei Visket adta nekik.

1385. X. 1. Erzsébet királyné Drágnak, Jánosnak és Balknak adományozza a Szatmár megyei Béltek, Hirip, Erdőd és Erdődszáda birtokokat.⁹⁹ – 1386. II. 16. Mária királynő is nekik adományozza.¹⁰⁰ – 1388–1390 között Mária királynő Balknak, Drágnak és Jánosnak adományozza a Szatmár megyei Erdődalja királynői birtokot és tartozékait (Erdőd, Béltek, Homoród, Aszúágy és másik Aszúágy, Bikó és másik Bikó, Válaszút, Dobra, Balota (?) és Erdőszáda).¹⁰¹ – 1392. VII. 25. Zsigmond király Balk és Drág máramarosi és szatmári ispánoknak adományozza új adomány címén az Erdőd kerületben fekvő két Aszúágy, Borzlik, két Örvényes, Bazafalva, a három Várca és Kamén román (*Olachales*) falvakat.¹⁰²

1389. II. 2. A leleszi konvent privilégiuma szerint Bebek Imre országbíró levele értelmében Drág székely ispán kérésére megjárják a Máramaros megyei Kis- és Nagytécső, Bustyaháza, Száldobos, Hosszúmező, Vajnág, Taraczköz és Talaborfalva határait.¹⁰³ – 1397. XI. 6. Zsigmond király Balk és Drág vajdák meg Balk fiai: Demeter és Sandrin kérésére megjáratja Técső birtok határait.¹⁰⁴

1390. II. 8. Zsigmond király Balk, Drág és Oláh János részére adományozza a Máramaros megyei Iza, Alsóapsa, Róna és Felsőróna birtokokat,¹⁰⁵ és megjáratja határaikat is.¹⁰⁶

⁹⁷ Engel: *Archontológia* I. 268; DocVal 310. (a leleszi konvent 1383. ápr. 30-i iktatóleveléből.) – Az ügygel szorosan összefügg a Szélszeg, Goroszló, Turbica és Mutos falvak ügyében a kusalyi Jakcsok és Szász vajda fiai között zajló per, amelynek főbb állomásai: 1389. I. 6. (DocVal 342; ZsOkl I. 865. sz.), 1401. aug. 10. (ZsOkl II. 1187. sz.)

⁹⁸ ZsOkl I. 1456. sz.

⁹⁹ Süttő: *Anjou* II. 265; Rábik: *Diplomatarium* 122–123.

¹⁰⁰ Süttő: *Anjou* II. 334; Rábik: *Diplomatarium* 124–125.

¹⁰¹ DocVal 473–474; ZsOkl I. 3352. sz.; mindkettő 1394. ápr. 3-i kelettel. A foltos oklevél éve ma már megállapíthatatlan, de János oklevélbeli szereplése miatt legkésőbb 1390 tavaszán kelt.

¹⁰² DocVal 431; 435; Lelesz III. 39. sz.; ZsOkl I. 2574. sz.

¹⁰³ Mihályi: *Máramaros* 89–94. (DL 7481.)

¹⁰⁴ Mihályi: *Máramaros* 117.

¹⁰⁵ DocVal 376; Lelesz III. 21. sz.; ZsOkl I. 1356. sz.

¹⁰⁶ Mihály: *Máramaros* 98. skk. (ZsOkl I. 1481. sz.)

1390. IV. 30. Mária királynő a Máramaros megyei Visk birtokot adományozza a Pilis megyei Torbágy birtokért cserébe Balk és Drág székely ispánoknak.¹⁰⁷

1392. VIII. 10.k., Zsigmond király Balk és Drág vajdáknak adományozza újadomány címén a Máramaros megyei Huszt és Sziget birtokokat.¹⁰⁸ – A két adományozott birtok közül Huszt várában ekkor már legalább egy éve Balk és Drág ispánok várnagyai, Bilkei Balics fiai: Lukács és György ültek.¹⁰⁹ – Az adománylevél és az iktatóprivilegium szövegének – mivel Oláh János fiának, Lászlónak a neve kimaradt(!) az oklevelekből – javítása: 1397. V. 8.¹¹⁰

1397. V. 3. Zsigmond király Drág és Balk vajdáknak, máramarosi ispánoknak meg Drág fiainak, Györgynek és Sandrinnak adományozza új adomány címén az Ugocsa megyei Terebes birtokot.¹¹¹ – 1402. VI. 25. Balk fiai tiltakoznak Szatmár és Ugocsa megyék bírói közgyűlésén, hogy Drág fiai és János fia kizárták őket többek között Terebes birtokból is.¹¹² – 1405. VI. 24. A leleszi konvent privilégiuma szerint Perényi Pétert Drág özvegyének az ellentmondása közepette iktatták Terebes birtokba.¹¹³ – 1425. XI. 16. Zsigmond király Perényi Péter fia János kérésére a birtok Szatmár megyében fekvő részeit átteszi Ugocsa megyébe.¹¹⁴

1402. IV. 7. Bebek Detre nádor Balk fiai Demeter és Sandrin, Drág fiai, Sandrin és György meg Oláh János fia, László kérésére királyi adomány címén iktattatja a Máramaros megyei *Sanaph*, Kövesliget, Mocsár, Kanc, Kraszna, Zsidó, *Kerckose*, *Petrooh*, Budfalva, Vincefalva, Alsóróna, Gánypfalva, Barcánfalva, Fejérfalva és Uglya birtokokat meg a felsorolt havasokat – az iktatás ellentmondás nélkül április 23-án megtörtént.¹¹⁵

Összegezve a fentieket, a család kezén a századfordulón még négy nagy uradalmat, a kővárít, a nyalábit, az erdődit és a máramarosi királyi birtokokat (Hosszúmező, Huszt, Sziget, Técső és Visk) találjuk, míg az 1424-es osztálylevélben már csak a Szatmár és Középszolnok megyei birtokaikról esik szó.¹¹⁶ A figyelmes olvasó észrevehette, hogy a birtokadományok sorából az egyik legnagyobb és később hosszú pereskedés tárgyát ké-

¹⁰⁷ DocVal 380; Lelesz III. 28. sz. – Torbágy birtokot 1390. ápr. 20-án kapta meg Stibor. (ZsOkl I. 1456. sz.)

¹⁰⁸ DocVal 432; Lelesz III. 40. sz.

¹⁰⁹ Lelesz I. 134. sz.

¹¹⁰ Mihályi: *Máramaros* 114; Lelesz I. 227. sz.

¹¹¹ PerényiLt 184. sz. – A leleszi konvent privilégiuma az iktatásról 1397. máj. 31-én kelt. (Uo. 185. sz.) – Vö. Németh: *Szatmár* 302. (Terebes 3. = Túrterebe.)

¹¹² PerényiLt 239. sz.

¹¹³ Lelesz III. 145. sz.

¹¹⁴ PerényiLt 394. sz.

¹¹⁵ Lelesz III. 98. és 100. sz.

¹¹⁶ ZsOkl XI. 446. sz.

pező Ugocsa megyei Nyaláb vára és uradalma hiányzik. Ez természetesen nem véletlen. A következőekben tehát az Ugocsa és Máramaros megyei birtokaik elvesztésének okait kísérlem meg feltárni.

Nyaláb vár és uradalma

A család vagy az uradalom történetét érintő minden munkában szerepel, hogy a mondott birtokot 1378. augusztus 20-án kapták Lajos királytól, és 1405. március 8-án adományozta azt Zsigmond király Perényi Péternek.¹¹⁷ Elvesztésének okáról megoszlanak a vélemények. Komáromy András szerint Balk és Drág halála után az örökösök összevesztek a jusson, és mivel a per folyamán nem tudtak oklevelet felmutatni Nyaláb várra, ezért a király azokat 1402-ben (egy év nélküli levélre hivatkozva, amire a későbbiek során még visszatérünk) Perényivel lefoglaltatta, és végül 1405-ben neki adományozta.¹¹⁸ Engel Pál Nyaláb vár kapcsán foglalta össze az eseményeket, s szerinte a várat az 1403-as felkelés után az abban való részvételük miatt vette el tőlük az uralkodó, és adta 1405-ben Perényi Péternek.¹¹⁹ – A felkelésben való részvételükre egyetlen okleveles adatot találni: 1404. február 5-én Zsigmond király Kassán kelt levelével a Dolhai nemeseknek adományozta a felsorolt hosszúmezei nemesek birtokait, mivel azok néhai Balk vajda bandériumában a lázadókhöz csatlakoztak (*condam Balk woywode nostro tunc infideli adherendo sub vexillo eiusdem*).¹²⁰ – A nyalábi uradalom elvesztéséhez vezető események menetét megvilágító forrásaink ismertetését érdemes kivételesen azok utolsó előtti fázisában elkezdni.

1402. június 25-én, a Csáki György székely, szatmári és ugocsai ispán által Csenger falu mellett királyi parancsra tartott bírói közgyűlésen megjelentek néhai Balk vajda fiai, Demeter és Sandrinus, majd előadták, hogy Nyaláb várát, Terebes birtokot meg tartozékaikat apjuk, a néhai Balk vajda meg testvérei, Drág és Oláh János mesterek királyi adománnyal közösen szerezték és aztán azokat közösen is birtokolták. Ennek ellenére Drág és János mester apjukat és őket is hatalmasul kizárták, és a birtokok jelenleg is Drág fiai, György és Sandrin meg Oláh János fia László kezén vannak. A panaszuk elmondása után kérték a jelenlévőket állításaik megerősítésére. Csáki György ispán kérésére a két megye alispánjai, szolgabírái és esküdt

¹¹⁷ Vö. Komáromy: *Nyalábvár* 503–507; Csánki I. 430; Szabó István: *Ugocsa megye*. Bp. 1937. (Magyarország és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből I/1. – A továbbiakban Szabó: *Ugocsa*) 116–117; Engel: *Archontológia* I. 377; Rábik: *Béltéki* 35.

¹¹⁸ Komáromy: *Nyalábvár* 506–507.

¹¹⁹ Ugyanezen a véleményen van Ioan Drăgan: *A máramarosi oklevelek Bereg, Szatmár és Szabolcs vármegyék történetének forrásai* [sic!]. = Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XVI. Szerk. Henzsel Ágota. Nyíregyháza 2003. 57–61; 60.

¹²⁰ Mihályi: *Máramaros* 127–128.

ülnökei a király és a Szent Korona iránti hűségükre, feszületre tett kézzel megerősítették, hogy Balk vajda, Drág és Oláh János a birtokokat és a várat közösen kapták és birtokolták.¹²¹

A következő adatunk az ügyre három évvel később keletkezett, amikor is Zsigmond király Perényinek adományozta a várat és az uradalmat. Az adománylevél 1405. március 8-án kelt, és abban részletesen felsorolták az adományos dicséretre méltó tetteit, ám egy szó sem esik arról, hogyan veszítették el azt előző birtokosaik.¹²² Az adomány iktatását 1405. március 12-én rendelte el a király, s a leleszi konventhez szóló parancsban az adománylevéllel ellentétben már értesülünk arról, hogy a birtokot azért veszítették el Szász vajda unokái, mert „a király parancsa ellenére a várról és a falvakról okleveleiket nem mutatták be”.¹²³ Mielőtt e nyomon továbbhaladnánk, érdemes az előbb már érintett, Komáromy András által 1402-re datált levéllel is foglalkoznunk.

1. Excursus: Zsigmond levele Perényi Péterhez

Év nélküli, húsvét utáni hétfőn Budán kelt levelében Zsigmond király meghagyta Perényi Péter volt székely ispánnak, hogy az egyik részről Drág fiai, a másik részről Balk fiai közötti ügyben vele együtt meg a főpapokkal és bárókkal hozott határozatát hajtsa végre, továbbá a máramarosi részekben kezén lévő királyi várakat meg Nyaláb várat élelemmel lássa el, romjaikat javítsa ki és erősítse meg. A levelet titkospecséttel zárták le.¹²⁴ – A levél keltezése meglehetősen fontos Nyaláb vár birtoklástörténe szempontjából, hiszen abból akár a Komáromy András által feltételezettek is kiolvashatjuk. A levél természetesen bekerült a Zsigmondkori oklevéltár vonatkozó kötetébe: Mályusz Elemér szerint, mivel a pecsétet 1403–1410 között használta a király, viszont 1403–1404-ben húsvétkor nem keltezett Budán, valamint a levél összefügg Perényi máramarosi ispánságával, aminek első említése 1405. június 3-a, továbbá március 8-án kelt Nyaláb váráról az adománylevél, „indokoltabb 1405 mellett döntení”.¹²⁵ Noha Mályusz érvei kétségkívül helytállóak, érdemes azonban más adatokat is figyelembe vennünk. Egyrészt Perényi, mint láttuk, valószínűleg 1402 tavaszától (az első biztos adat szerint 1404. szeptember 2-től¹²⁶) máramarosi ispán volt, ugyanakkor Zsigmond király 1405 mellett 1406-ban, 1407-ben, 1409-ben

¹²¹ PerényiLt 239. sz. (ZsOkI II. 1740. sz.)

¹²² PerényiLt 266. sz. (ZsOkI II. 3703. sz.)

¹²³ PerényiLt 267. sz. (ZsOkI II. 3709. sz., Lelesz III. 135. sz.)

¹²⁴ ZsOkI II. 3813. sz.; PerényiLt 270. sz.; Komáromy: *Nyaláb* 507.

¹²⁵ ZsOkI II. 3813. sz. Az indoklást elfogadta Tringli István is (PerényiLt 270. sz.).

¹²⁶ Engel: *Archontológia* I. 153.

és 1410-ben is Budán tartózkodott húsvét ünnepén.¹²⁷ Másrészt a levélben egészen pontosan a Drág- és Balkfiak közötti ügyről van szó, ha valóban Nyaláb várról lenne szó, akkor joggal várhatnánk el, hogy László neve is szerepeljen benne. Harmadrészt a levél második felében a máramarosi királyi várak pusztulására utaló részt eddig senki nem méltatta figyelemre. Ez utóbbi függvényében a kérdés inkább az, miért kellett az ott álló várakat megerősíteni, felújítani és élelemmel ellátni. Erre általában akkor szokott sor kerülni, ha támadás fenyegette vagy már támadás érte az adott területet. Ezek után már nincs más dolgunk, mint olyan fegyveres konfliktust keresni 1405–1410 között, amelynek eseményei érinthették Máramaros vidékét. Nem meglepő módon a területre vonatkozó oklevéltárban két, számunkra is megfelelő oklevelet találunk. 1406. december 7-én, Lőcsén kelt oklevelével Zsigmond király az apsai nemeseknek adományozta újadomány címén azokat a birtokrészeiket, amelyeket még Lajos király adományából bírtak, de az azokra vonatkozó oklevelek a Moldvából betörő hűtlenek pusztítása során más javaikkal együtt elégték házaikban (*in ipsorum nobilium domibus casualiter ex incensione et ex preconcepta malitia facta per non nullos nostros et regni nostri Hungarie emulos infideles et invasores de Muldwa, more latrocinio procedentes [...], inter cetera ipsorum nobilium bona perditata et in predam deducta combuste fuissent*).¹²⁸ Szinte szó szerint ugyanezzel az indoklással találkozunk egy másik apsai nemes részére 1407. március 30-án, Budán kelt adománylevelben is.¹²⁹ Történetesen az oklevél dátuma húsvét hetének szerdája. Ha visszaemlékszünk, a Perényihez szóló levél húsvét utáni hétfőn íródott, azaz – ha erre az évre vonatkoztatjuk – 1407. március 28-án. A fentiek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy 1406 második felében Moldva felől támadás érte az ország északkeleti, máramarosi részeit, s ezért vált szükségessé az ott fekvő várak helyreállítása, illetve az esetleges további támadások miatt az ellenállásra történő felkészítésük. (Talán éppen a Moldva felől történt betörés volt az egyik oka annak, hogy Zsigmond király 1406. november elején Érsmolyón találkozott Mircea cel Bătrân havasalföldi fejedelemmel és Lazarevics István szerb despotával.¹³⁰ Előtte Váradon már komoly tárgyalások folytak a király és a vezető elit részvételével a török, boszniai és más ellenségek megzabolázásának mikéntjéről.¹³¹) A Nyaláb várra vonatkozó kitétel pedig úgy értelmezhető,

¹²⁷ 1406. ápr. 12.; 1407. márc. 28.; 1409. ápr. 8.; 1410. márc. 17. (*Itineraria 1382–1438.* 85., 86., 89., 91.)

¹²⁸ Mihályi: *Máramaros* 143. = ZsOkl II. 5152. sz.

¹²⁹ Mihályi: *Máramaros* 147–149., ápr. 6-i kelettel. (ZsOkl II. 5404. sz.)

¹³⁰ Zsigmond Váradról Temesváron keresztül (okt. 27. DF 234087.) ment Érsmolyóra (nov. 5.), ahonnan visszatért Temesvárra (nov. 10.). Vö. *Itineraria 1382–1438.* 86. – Mircea: ZsOkl II. 5132. sz., Istvánra: uo. 5206. sz.

¹³¹ Vö. ZsOkl II. 5036. sz.

hogy azt Perényi támaszpontként készítse fel arra az esetre, ha Máramarosban nem sikerülne feltartóztatni a támadókat. Mindezek egyúttal azt is jelentik, hogy a levelet a Nyaláb vár tulajdonosváltásának időpontja körül zajló vitában nyugodtan mellőzhetjük.

2. Excursus: A nyalábvári adomány

Már Komáromy Andrásnak is feltűnt, hogy a Drágfiak – miután a bírói közgyűlésen 1402 nyarán bepanaszolták őket – nem tudtak oklevelet felmutatni Nyaláb vár birtoklására vonatkozóan. Mint írta „tudjuk, hogy Lajos király adományában csak Drág és Oláh János részesült s így Balk vajda fiainak a nyalábi uradalomban semmi törvényes igazuk nem volt”, ám „Lajos király adománylevele eltűnt, elveszett vagy Isten tudja hová lett s csak századok múltával került elő valahonnan a kolozsmonostori convent archivumából”.¹³²

Ideje tehát a szóban forgó, azóta meglelt oklevelet is megvizsgálunk. Az oklevél a kolozsmonostori konvent iktatóprivilegiumában Kolozsmonostoron maradt fenn, tartalma a következő: Lajos király 1378. augusztus 20-án Zólyomlipcsén tartózkodván megparancsolta a kolozsmonostori konventnek (*conventui ecclesie Kolosmonostora*), hogy mivel másik adománylevelével híveinek, néhai Szász vajda fiainak, Drág mester máramarosi ispánnak és Oláh János mesternek meg utódaiknak (*magistris Dragh, comiti Maromosiensi et Johanni Wolaho, filiis condam Zaz waywode eorumque posteritatibus*) hűséges szolgálataik fejében az Ugocsa megyében fekvő Nyaláb nevű királyi várat (*castrum nostrum*) az ahhoz ősidők óta tartozó minden faluval, birtokkal és faluhellyel (*cum omnibus villis, possessionibus et loci villarum*), továbbá vámokkal és más jogokkal, joghatóságokkal, bármely néven is nevezzék azokat, és bármely megyében is feküdjenek, igaz és ősi határaik mellett, amelyek között eddig is voltak, adta örökre (*perpetuo contulerimus*), ezért megparancsolja a konventnek, hogy küldjék ki tanúbizonyságukat, akinek jelenlétében Tivadarfalvi Veres Benedek vagy Gacsályi Tamás vagy Telki Zoltán János vagy Almási László, a kijelölt királyi emberek egyike kimenne a vár, a falvak, a vámok és minden más tartozék területére, a szomszédok és a határosok összehívása után és jelenlétében iktassa (*statuat*) a várat falvaival, birtokaival, vámjaival és összes tartozékával a mondott Drág és János mesterek részére új adomány címén örök birtoklásra, ha nincsen ellentmondás. Az esetleges ellentmondókat idézze a királyi jelenlét elé. A konvent minderről tegyen neki jelentést.¹³³

¹³² Komáromy: *Nyalábvár* 506., 507.

¹³³ DocRomHist C, XV. 469–470. (DL 26566.); DocVal 280.

A kolozsmonostori (*Kolosmonostora*) konvent 1378. november 2-i privilégiuma a következőképpen beszéli el a parancs végrehajtását. Ők megkapván Lajos király parancslevelét (amelyet oklevelükben átírtak) Tivadarfalvi Veres Benedek királyi emberrel János szerzetes papot küldték ki, akik visszatérve elmondták, hogy Mihály-nap előtti vasárnapon (szept. 26.) és az azt követő napokon kimentek Nyaláb vár és tartozékai, úm. Királyháza, Verőce, Szászfalu és Ardó magyar, továbbá Kirva, Csarnató, Komlós [Komlód], Széphegy, Turc és Batarcs román falvak területére, valamint a Tisza Szőlősrévnek nevezett vámhelyéhez, és a szomszédok és határosok összehívása után a királyi levélnek megfelelően a mondott Drág és János mestereket királyi új adomány címén iktatták [azokba – a szó kimaradt] örökjogon birtoklásra (*premissae regie donationis titulo statuissent iure perpetuo possidenda, tenenda et habenda*) ellentmondás nélkül.¹³⁴ (Sem a parancslevelében, sem a privilégiumban nincsen szó *introductió*ról, csak *statutió*ról!)

Ugyanezen az augusztusi napon és helyen Lajos király másik – amint azt fentebb már idéztem, tartalmi átírásban ránk maradt – oklevele szerint Balk vitéznek, a románok vajdájának (*wayuoda Olachorum*), testvérének Drágnak, szatmári és máramarosi ispánoknak hűséges szolgálataik fejében a Szolnok megyei Kővár várat, amelyet addig tisztségként (*ad tunc pro honore tenuissent*) tartottak a kezükön, minden falvával, vámjával, tartozékával és haszonvételével, miként egykor [Lackfi] Imre nádor és István vajda, kivéve az erdői kerületet, amelyet a király magának tart meg, Balk vajdának és Drágnak meg általuk testvérüknek, János udvari ifjúnak adományozta (*contulisset*) azzal, hogy csak úgy veheti el tőlük, ha Oroszországban (*in regno Russie*) vagy a Moldvai vajdaság területén másikat ad helyette.¹³⁵

Ez utóbbi oklevelet keveset szokták emlegetni, noha sok tanulsággal szolgálhatna a másik oklevél hitelét illetően is. A két adománylevelet összehasonlítva, valamint a két birtok, illetve uradalom utóéletét figyelemmel kísérve szinte csak megválaszolható kérdések jutnak az eszünkbe:

Miért különbözik a két azonos napon kelt adománylevél kedvezményezettjeinek köre?

Hogyan lehetséges az, hogy Nyaláb vára esetén nem tüntették fel, hogy elszakítják az ispáni honortól?¹³⁶

Miért a kolozsmonostori konventhez szól a parancslevél, hiszen Ugocsa megyében szinte kizárólagosan¹³⁷ a leleszi konvent járt el?

¹³⁴ DocRomHist C, XV. 469–470. (DL 26566.); DocVal 280–282.

¹³⁵ DocRomHist C, XV. 468. (DL 72092. 1503. nov. 16-i átírás); DocVal 279–280.

¹³⁶ Vö. Engel: *Archontológia* I. 377.

¹³⁷ C. Tóth Norbert: *Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és 15. században. Századok CXXXVI(2002). 351–364.* (a továbbiakban C. Tóth: *Me gyék és hiteleshelyek*) 361.

Miért nem szerepel a nyalábi adománylevélben, hogy Drág szatmári ispán is, és János udvari ifjú?

Hogyan lehetséges az, hogy amikor 1392 nyarán, Oláh János halála után, július végén és augusztus elején – egy törökellenes hadjárat kellős közepén – minden jelentősebb uradalmukra (Kővár, Erdőd, Huszt és Sziget) – kértek és kaptak új adományt Zsigmondtól,¹³⁸ Nyaláb várra elfelejtettek ilyet kérni?

Miért nem mutatták be, írták át soha a nyalábi adomány iktatásáról szóló privilégiumot?

A feltett kérdések közül néhányra csak feltételezésekkel válaszolhatunk, de azért akad olyan is, amelyre forrásokkal alátámasztható feleletet adhatunk. Kezdjük az elején, mégpedig a privilégium külsejének vizsgálatával. A pergamen függőpecsétje mára elveszett, de ez nem jelent különösebb problémát, hiszen inkább az a ritka, ha megvan a pecsét az oklevélen. Ezzel szemben az oklevél írásképe nemcsak a konvent többi oklevelének írásképtől, hanem a korban megszokott írásképtől is jelentősen különbözik, sőt mondhatni kizárt, hogy a 15. század közepe előtt írták volna.¹³⁹ Ugyanakkor az írásmódja sem illik az adott korszakéba, erre legyen elég itt most csak a konvent nevére utalni. A kolozsmonostori konvent saját nevének leírásakor 1370 táján, egészen 1437-ig kizárólagosan a *Clusmonostra* alakot használta,¹⁴⁰ 1437-től a század második felének közepéig a *Colosmonostra* alak az egyeduralkodó.¹⁴¹ Az első olyan oklevelet, amelyben a nyalábi adománylevélben szereplő alak (*Kolosmonostra*) áll, 1477-ből ismerem, s ettől kezdve a két alak felváltva él egymás mellett.¹⁴² Emellett szokatlan az oklevél szerkezete, tartalma is. A kolozsmonostori konventnek minden privilégiuma az *intitulatió*val kezdődik, egyetlenegyben sem előzi azt meg a *promulgatio* (*Omnibus Christi fidelibus, presentibus et futuris, presentiam notitiam habituris*).

¹³⁸ Lelesz III. 38–40., 41–43. sz.

¹³⁹ Az oklevél legutóbbi kiadói (DocRomHist C, XV. 498.) szerint „A kolozsmonostori konvent 14. század második felében kibocsátott okleveleihez viszonyítva írása szokatlannak tűnik, és inkább ugyanazon hiteleshely által a 15. század közepén használt írástípusra emlékeztet.” – A román szöveget Hegyi Géza fordította magyarra, amit ezúton is köszönök neki.

¹⁴⁰ Vö. néhány példával: 1376: DF 255202; 1377: DL 27144; 1378. júl. 25.: DF 260670; 1378. okt. 4. DL 73756; 1379. DL 60987.

¹⁴¹ A váltás viszonylag pontosan megállapítható: 1437. máj. 11-én (DL 36972.) még a régi, 1437. aug. 19-én (DL 26884.) már az új alak használatos.

¹⁴² *Kolosmonostra*: 1477: DL 27936; 1500: DL 28664; 1511: DL 26510. – *Colosmonostra* alak: 1511: DL 27598. – A királyi személyes jelenlét oklevelében már 1466-ban felbukkan a *Kolosmonostra* alak (DL 26622.).

Problémás, s erre az oklevél legutóbbi kiadói is felhívták a figyelmet,¹⁴³ hogy a parancslevél a kolozsmonostori konventhez szól, holott korábbi kutatások alapján jól ismert, hogy a kolozsmonostori konvent Erdély határain kívül nem szokott eljárni, ráadásul Ugocsa megye az a terület, ahol szinte kizárólagosan a leleszi konvent tevékenykedett.¹⁴⁴ Ennek bizonyítására a szóban forgó privilégium „régijelzete” is kiválóan alkalmas, amely a következő: Erdélyi országos kormányhatósági levéltárakból, Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Cista comitatum, Ugocsa 3. (a jelenlegi levéltári jelzete: DL 26566.). A mondott levéltári egységben a nyalábi iktatóprivilégium az egyetlen, amelynek a jelzetében feltűnik Ugocsa megye!

A másik furcsasága mind a parancslevélnek, mind a privilégiumnak, hogy csak iktatásról van benne szó, az azt megelőző birtokba bevezetésről¹⁴⁵ nincs, ráadásul az iktatási formula is hibás. Érdemes továbbá néhány szó erejéig kitérni a kijelölt királyi emberek személyére is. Tivadarfalvi Veres Benedek nevével forrásainkban először 1465-ben találkozhatunk, az utolsó általam ismert szereplése 1497. november 18.¹⁴⁶ A különböző oklevelek alapján egyértelmű, hogy Tivadarfalvi azonos Sásvári Miklós fia Veres Benedekkel, aki Drágfi Bertalan sárközi (Szatmár m.) officialisa volt.¹⁴⁷ (A Veres ragadvány- vagy megkülönböztető név legkorábban az 1450-es években mutatható ki a megyében.¹⁴⁸) A második helyen említett Gacsályi Tamásról már korántsem tudunk ennyit: a családból 1313–1352 között adatolható egy Tamás, továbbá egy másik, aki Tamás fia Tamás, 1418–1455 között szerepel az oklevelekben.¹⁴⁹ A harmadik, Telki Zoltán János neve általában a falu másik nevén Csépei¹⁵⁰ Zoltán János néven jelenik meg for-

¹⁴³ DocRomHist C, XV. 498. „szokatlan az a tény is, hogy az uralkodó ezúttal a kolozsmonostori konventet és nem a leleszit kérte fel az iktatásra, pedig Nyaláb vára tekintetében ez utóbbi lett volna az illetékes.” – A román szöveget Hegyi Géza fordította magyarra, amit ezúton is köszönök neki.

¹⁴⁴ C. Tóth: *Megyék és hiteleshelyek* 361.

¹⁴⁵ Az adományost először a birtok tulajdonába bevezetni (introducere), majd az azokban lévő jogokba iktatni (statuere) kellett. (Vö. Hajnik Imre: *Magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Bp., 1899. 194.) Valamely birtok elnyerésekor egyik *actus* sem hiányozhatott.

¹⁴⁶ Ugocsa vm okl 72. és 132. sz. – Egy 1423. évi, a megyéhez szóló királyi parancslevél hátlapján is szerepel neve, de ez valószínűleg későbbi feljegyzés.

¹⁴⁷ Ugocsa vm okl 126, 129, 131. sz.

¹⁴⁸ 1451: Szirmai, Péterfalvi (Ugocsa vm okl 49. sz.); 1452: Sásvári (uo. 51. sz.); 1465: Tivadarfalvi (Uo. 72. sz.)

¹⁴⁹ Engel: *Genealógia*, Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág, 9. tábla: Rozsályi (Kun, Gacsályi, Atyai).

¹⁵⁰ Csánki I. 432.

rásainkban 1476–1505 között.¹⁵¹ 1478-ban a Perényiekkel pereskedett.¹⁵² (A Zoltán ragadvány- vagy megkülönböztető név legkorábban az 1450-es években mutatható ki a megyében.¹⁵³) A negyedik kijelölt királyi ember, Almási László neve 1478–1497 között adatolható, ez utóbbi alkalommal mint a megye szolgabírája.¹⁵⁴ 1478-ban a Drágfiak által kijelölt királyi emberként szerepelt.¹⁵⁵

A fentebb ismertetett külső és belső jegyek alapján egyértelmű, hogy a kolozsmonostori konvent privilégiuma és a benne átírt királyi parancslevél egyaránt hamis.¹⁵⁶ Mindez persze nemcsak a korabeli politikatörténet feltárására, hanem a településtudományi kutatásokra is hatással van, mivel az Ugocsa megyei települések, illetve a magyarok, románok és szászok megtelepedése szempontjából az egyik kulcsfontosságú oklevél a nyalábi adománylevél. A hamis oklevél fényében aligha tartható az, amit Szabó István írt munkájában: „Az elmagyarosodás menetét szemlélteti az a körülmény is, hogy a Tisza bal partján fekvő hospeshelységeket, melyek a nyalábi vár tartozékai voltak, a vár *Valachalis* faluival szemben már 1378-ban magyar, majd 1405-ben még szász, de 1471, 1472 és 1498-ban, valamint ezentúl most már mindig magyar helységeeknek írták.”¹⁵⁷ Pár oldalal odébb pedig így vélekedett: „Minden olyan feltevés, mintha a nyalábi várhoz tartozó ugocsai oláhok a Moldvából Máramarosba átköltöző Szász vajdának Ugocsában nagy birtoktestet szerző fiaival, Drág és Oláh János vajdákkal együtt telepedett volna ide, elhibázott volna, mert a vajdák a birtoktestet, a nyalábi királyi uradalmat 1378-ban szerezték királyi adomány címen s a birtok beiktatásáról szóló jelentés már említi – éppen ez említi először – az uradalom tartozékait képező avasvidéki oláhsági faluk elsőt, ezeket tehát Drág vajdáék nem telepíthették. [...] Az első avasi faluk tehát 1319 és 1378 között keletkeztek.”¹⁵⁸ A szerző védelmében azt mindenképpen meg kell említenünk, hogy felhívta arra figyelmet, miszerint a nyalábi vár tartozékai között felsorolt Turc birtok nem szerepelhetne benne, mivel azon a Káta nemzetség 1385-ben már megosztzott.¹⁵⁹ Ez utóbbi falu bekerülése az adománylevél szövegébe – mint majd látni fogjuk – értékes információkkal szolgál a hamisítás körülményeire is.

¹⁵¹ 1476: Zoltán Tamás fiai: János, László, Lajos és Imre (PerényiLt 572. sz.); Szatmár vm okl 450. sz.

¹⁵² Ugocsa vm okl 107. sz.

¹⁵³ 1451: Ugocsa vm okl 49. sz.

¹⁵⁴ Ugocsa vm okl 111. és 127. sz.

¹⁵⁵ PerényiLt 579. sz.

¹⁵⁶ A már többször idézett kiadás szerkesztői, aggályaik hangoztatása ellenére, nem tartották hamisítványnak, s teljes szöveggel közölték kötetükben.

¹⁵⁷ Szabó: *Ugocsa* 53.

¹⁵⁸ Szabó: *Ugocsa* 126. – Továbbélésére lásd Makkai: *Erdély népei* 395.

¹⁵⁹ Szabó: *Ugocsa* 118.

*

Visszatérve immáron a történeti eseményekre, egyfelől mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a privilégium hamis volta természetesen nem jelenti azt, hogy Nyaláb vára és uradalma nem Balkot, Drágot és Jánost uralta volna. A vár és a hozzá tartozó falvak, amelyek 1405-ben a Perényi Péter részére szóló adománylevélben szerepelnek (a Tiszán lévő Szöllős-rév nevű vám, Ardó, Királyháza, Verőce, Tekeháza, Szászfalu és Bekeháza szász, Csarnató, Komlód, Kirva, Széphegy és Batarcs román falvak) valóban a családtagok kezében voltak. Így például egy 1400. október 9-i királyi parancsban Nyalábvárinak mondott Drág (*Dragh de castro Naglab* [!] *dicto*)¹⁶⁰ szerepel; 1400 végéről pedig ismerjük nyalábi várnagyukat, Tódort.¹⁶¹ Látható tehát, hogy a nyalábi uradalom ténylegesen Szász fiai kezén volt azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy nem királyi örökadományként, hanem *pro honore* birtokolták azokat mint az ugocsai ispánság tartozékát, honorbirtokát.¹⁶² Az uradalom és vár birtoklását mindezek fényében a következőképpen rekonstruálhatjuk: az ugocsai ispáni tiszt elnyerésével (1378 k.) megkapták az azzal együtt járó honorbirtokot, Nyaláb várat és uradalmát. Az ispánságot Drág és Balk haláláig viselte, s ennek megfelelően vele együtt a várat és uradalmát is birtokolták. A birtok a megyéispáni tisztség elvesztésével került ki a család kezéből, ami egyértelműen Balk 1402. tavaszi halála után következett be. (Noha, mint láttuk, az Drág özvegye és fiai birtokában [is] volt.) Balk halálával ugyanis Ugocsa és Máramaros megyék ispánsága is megüresedett. Időközben azonban az országban jelentős események zajlottak le, az urak bebörtönözték (1401) a királyt, aki színleg addigi politikájának feladására kényszerült, s ennek következtében, amikor kiszabadult fogságából meglehetősen ártrendeződt a tisztségviselők köre.¹⁶³ A király egyik támasza, Perényi Péter a viselt tisztségei számát tekintve rövid időre hátrébb szorult: 1402 elején elvesztette székely és szatmári ispáni címét is. Mindkét helyen Csáki György és Marcali Dénes – az új erdélyi vajdák, Csáki Miklós és Marcali Miklós testvérei – követték, első előfordulásuk 1402. február 9-e a tisztségekben.¹⁶⁴ Mint láttuk a vár 1402 nyár elején még Drág és Oláh János fiai kezében volt,¹⁶⁵ s

¹⁶⁰ DocVal 527.

¹⁶¹ DocVal 529. – További adatok birtoklásukra: 1396., 1399., a nyalábi vár részére járó tíz hordó bor, illetve tartozékai. (Uo. 486., 520.)

¹⁶² Engel: *Archontológia* I. 377.

¹⁶³ Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) 40–43; C. Tóth Norbert: *Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437*. Bp. 2009. (Magyarország története 6.) 40–44; Uő: *Nádorváltások 1386–1437*. 59–62.

¹⁶⁴ Engel: *Archontológia* I. 193; Szatmár vm okl 30.

¹⁶⁵ Lelesz II. 67. sz. (1402. jún. 27.)

ezt Szatmár és Ugocsa megyék nemessége tanúsította is,¹⁶⁶ de valószínűleg nem sokkal ezután elvesztették (talán a király elvette tőlük). Balk 1402 tavaszi halála után az ugocsai ispánságot átmenetileg az újonnan kinevezett Csáki György és Marcali Dénes kapta meg, akiknek első említését 1402. június 15-ről ismerjük a tisztségben.¹⁶⁷ Máramaros ispánságát a fentebb már ismertetett okok alapján ekkor Perényi Péter kaphatta meg.

Itt röviden ismertetnünk kell Perényi Péter „villámkarrierjét”, hiszen a jelek szerint előretörése egyúttal Szász vajda fiainak háttérbe szorulását is jelentette. A később nyalábinak is nevezett ág őse János fia, Simon fiaként látta meg a napvilágot, a forrásokban először 1378-ban tűnik fel.¹⁶⁸ A királyi udvarba unokatestvérei révén került, ahol 1389–1391 között udvari familiárisként mutatható ki. Első tisztségeit az 1390-es évek közepétől kapta: zempléni (1395–1423), székely és szatmári ispán (1397–1401), egyúttal macsói bán (1397, 1400–1401), ungi (1398–1423), beregi (1401), szepesi (1402–1404), máramarosi (1402–1410), ugocsai (1404–1418), abaúji (1404–1406), sárosi (1405–1406), szatmári (1406–1418) és zágrábi (1408) ispán, végül országbíró (1415–1423). Mindezek mellett természetesen tagja volt a Sárkány-rendnek is.¹⁶⁹

A puszta felsoroláson és évszámokon túl sokkal többet mond, ha összevetjük néhány időpontban a Szász-fiak és Perényi Péter által bírt ispánságokat. Kiinduló évként Perényi Péternek az udvarba kerülésével érdemes kezdenünk: 1389-ben Perényinek semmilyen tisztsége nem volt, míg Balk, Drág és Oláh János – a későbbiek fényében mondhatni a hatalmuk csúcán álltak – együttesen viselték a székelyek ispánja, Máramaros, Ugocsa és Szatmár megyék ispánságát. 1395-ben Szász vajda fiai ugyan már nem székely ispánok, de a három megye ispánsága továbbra is az ő birtokukban van, Perényi Péter időközben pedig megkapta Zemplén megye ispánságát. 1397-ben ezzel szemben már Perényi Péter kezén van a zempléni mellett a szatmári és a székely ispánság, illetve a macsói báni cím. 1400-ra Perényi az eddigi ispánságai mellé megkapta az ungit is, míg a Balk és Drág kezén már csak Máramaros és Ugocsa ispánsága maradt. Végül 1402 második felében Drág és Balk fiai kezén egyetlen ispánságot sem találunk, ezzel szemben Perényi Péter ugyan a székely és szatmári ispánságot elvesztette, de megszerezte helyettük Máramaros megye ispáni címét. 1404-ben a vizsgált területen ezt tovább bővítette Ugocsa és Abaúj, míg 1406-ban Szatmár és Sáros megye ispánságaival. Mindez nem jelent

¹⁶⁶ PerényiLt 239. sz. (1402. jún. 25.)

¹⁶⁷ Engel: *Archontológia* I. 218.

¹⁶⁸ Engel: *Genealógia*, Perényi, 1. tábla: nyalábi ág.

¹⁶⁹ Engel: *Archontológia* II. 190; Engel Pál: *Zsigmond bárói. Rövid életrajzok.* = *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437.* I. Tanulmányok. Szerk. Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Bp. 1987. 438.

mást, mint hogy Perényi Péter alig tíz év alatt nemcsak Szász vajda utódait szorította ki a hatalomból, hanem a Felső-Tisza-vidék teljhatalmú ura és egyben a királyi hatalom támasza is lett egy személyben.

Perényi a tisztségeken túl igyekezett a területen birtokállományát is gyarapítani. Természetesen nem e tanulmány feladata Perényi birtokszerzéseit bemutatni, így itt most csak Szász vajda fiainak „territoriumába” vagy annak közelébe eső adományokról fogok szót ejteni. 1393-ban csere útján az Abaúj megyei Újvár és Középnémeti birtokokat, 1397-ben a Bereg megyei Gát birtokot, 1399-ben az Ugocsa megyei Szőlős királyi birtokot és az Ung megyei Mátyóc birtokot szerezte meg.¹⁷⁰ (Nagyszöllős birtok eladományozása okleveleink tanúsága szerint meglehetősen érzékenyen érintette az ugocsai ispánokat, akik rögvest tiltakoztak, mivel elmondásuk szerint a szőlői egyháznak járó borból tíz hordónyt „valamiféle biztosítékképpen” ők szokták beszedni, s azt az új tulajdonos, Perényi Péter nem akarta megengedni.¹⁷¹ Egyúttal tiltakoztak az ellen is, hogy a Nyaláb várukhoz tartozó különféle tartozékokat és haszonvételeket a király eladományozza.¹⁷²) Perényi még az évben a királytól Szőlős és Újvár birtokokra várépítési engedélyt kért és kapott.¹⁷³ 1402 elején az Abaúj megyei nagyidai, 1403 tavaszán a szintén Abaúj megyei szikszói uradalommal,¹⁷⁴ illetve 1404-ben több más kisebb birtokos elkobzott földjének megszerzésével gazdagította vagyonát.¹⁷⁵ Végül 1405. március 8-án Perényi megkapta Zsigmond királytól a nyalábi uradalmat is,¹⁷⁶ amivel örökjogon megszerezte az ugocsai ispánság egyetlen honorbirtokát. Mindez pedig azt jelentette, hogy habár a Perényiek a középkor folyamán nem lettek a megye örökös ispánjai, de kisebb-nagyobb megszakításokkal ők viselték a megyéispánságot.¹⁷⁷

3. Excursus: A nyalábi privilégium hamisításának okai és lehetőségei időpontja

Egy hamis oklevél esetében annak ellenére, hogy az oklevélben szereplő időpontnál később készült, az egyik legfontosabb kérdés, hogy tartalmának hihetünk-e, illetve a benne leírtak mikori időpontnak feleltethetők meg, ha egyáltalán megfeleltethetőek. Ehhez viszont szükséges a hamisí-

¹⁷⁰ PerényiLt 175, 178, 182–183, 188, 206–207, 209–210. sz.

¹⁷¹ PerényiLt 213–214. sz.

¹⁷² PerényiLt 208. sz.

¹⁷³ PerényiLt 215. sz.

¹⁷⁴ PerényiLt 235, 246. sz.

¹⁷⁵ Vö. PerényiLt 250–251, 261. sz.

¹⁷⁶ PerényiLt 266. sz. – Az iktatóparancs 1405. márc. 12-én kelt (uo. 267. sz.)

¹⁷⁷ Vö. Ugocsa vm okl 19–21.

tás időpontjának a meghatározása, illetve okának megállapítása. Mint az a jelen oklevél esetében már kiderült, tartalma bizonyos szempontból igaz (valóban a család birtokolta a várat és uradalmát), ám lényegét tekintve hamis állítást tartalmaz (nem kapták meg örökadományként). A privilégiumot nyilvánvalóan azért készítették, hogy azzal a család a bíróságon igazolhassa a Nyaláb várhoz és uradalmához fűződő jogait. Kérdés tehát ennek fényében az, hogy ismerünk-e olyan időpontot, amikor a szóban forgó birtok per tárgyát képezte? Kutatásunkat segíti, hogy egyrészt tudjuk, mindenképpen 1405 után került rá sor, de az oklevél írásképe alapján elsődlegesen a 15. század második felében érdemes vizsgálnunk. A hamisítás lehetséges kezdő időpontját azonban tovább tudjuk pontosítani: egyfelől Drágfi Miklós és fia, Bertalan 1471-ben kísérletet tett Nyaláb vár és uradalmának a maguk részére történő iktatására, de Perényi János ellentmondott, amiért 1472 vízkereszt nyolcadára perbe hívták őt.¹⁷⁸ A pereskedés két évtizeden keresztül folyt, míg végül 1498. november 5-én Szapolyai István nádor ítéletével elutasította a Drágfiak igényét, és a Perényiek kezén hagyta az uradalmat.¹⁷⁹ (Drágfi Bertalan 1500-ban ugyan perújra-felvételt kezdeményezett, de az 1506. november 14-én, immáron a királyi személynök előtt folyó perben fia, György ismét vereséget szenvedett, s örök hallgatást parancsoltak neki az ügyben.¹⁸⁰)

Másfelől, amennyiben visszaemlékszünk rá, a nyalábi adományban csak Drág és János meg utódaik részesültek, holott ekkor a családfőnek mindenképpen Balk számított. Ha a privilégium valódi lenne, a vajda kimaradását nagyon nehezen tudnánk megmagyarázni, ám mivel tudjuk, hogy az oklevél hamis, így azonnal kínálkozik egy kézenfekvő magyarázat hiányzására, amely a hamisítást szintén az 1470-es évekre helyezi. Valamikor 1470 elején Bélteki Balk fia Sandrin fia Mihály – az utolsó Balkfi családtag – hogy összeköltözhessen ágyasával, megölte feleségét és nemes szolgáját, a szeretője férjét/barátját (*Michael uxorem suam legitimam et quemdam nobilem famulum suum propter quamdam mulierem, quam in adulterio tenuisset, sine omni culpa miserabili nece interemisse dicitur*). A gyilkosságra hamar fény derült, s a király fő- és jószágvesztésre ítélte Mihályt, továbbá az így királyi kézre háramlott összes birtokát Drágfi Miklós fiának, Bertalannak adományozta.¹⁸¹ (Ennek ellenére Mihálynak Középszolnok megye 1480–1483 közé keltezhető adójegyzéke szerint 13 faluban maradtak ré-

¹⁷⁸ PerényiLt 545, 579. sz.

¹⁷⁹ PerényiLt 685. sz.

¹⁸⁰ PerényiLt 726. sz.

¹⁸¹ Wenzel: *Máramaros* 52., kivonat (DF 211375.), 1470. ápr. 24. – Vö. Petri: *Szilágy* II. 363; Hegyi: *Szilágyság hovatarozása* 30.

szei.¹⁸²⁾ Az ítéletlevél ismeretében mindenképpen indokolt volt a nyalábi adománylevelet úgy hamisítani, hogy abban csak Drág és János megutódaik szerepeljenek, hiszen fölösleges bonyodalmat okozott volna, ha Balkot és örököseit is feltüntetik az adományosok között.

Ugyanakkor az oklevélnek nem ismert sem tartalmi, sem teljes szövegű átírása, ennek oka egyúttal kapcsolódik a hamisítás végső időpontjához. Mint láttuk, a privilégiumban felsorolták Nyaláb vár tartozékait is, köztük egy Turc nevű falut. Annak idején már Szabó István is felhívta a figyelmet arra, hogy „Turc az 1378. évi iktató jelentésbe jogtalanul került az uradalom tartozékai közé”, mivel az 1385-ben a Káta nemzetség birtokai között volt felsorolva.¹⁸³ Turc birtok neve nyomán elindulva azt láthatjuk, hogy Drágfi Miklós és Bertalan azt is iktattatni akarta magának 1471-ben;¹⁸⁴ ám mit olvashatunk egy 1489. november 11-i oklevélben? Nos nem más, mint azt, hogy Drágfi Bertalan személyesen megjelenve a királyi jelenlet előtt az alábbi bevallást tette: „Amikor az Ugocsa megyei Nyaláb várat – azon a jogon, hogy az övé – az ország szokása szerint bírói úton visszaszerezte, a várhoz tartozó birtokok között az Ugocsa megyei Turc birtokot is visszafoglalta, *amiről azt hitte, hogy a várhoz tartozik* [kiemelés – C. T. N]. Később azonban meggyőződött arról, hogy Turc nem tartozik a várhoz, hanem Csarnavodai Egyed és János öröklött birtoka, ezért a perből kivette.”¹⁸⁵ Érdekessége a bevallásnak, hogy Perényi János egy hét múlva átírást kért róla az országbírótól.¹⁸⁶ Mindezek alapján úgy gondolom, hogy az oklevél legkésőbb 1489-ben készülhetett, ám mivel szerepelt benne egy olyan birtok is, amely nem a vár tartozéka volt, a hamisítás értelmét veszítette, és a per során nem mutatták be, illetve a megrendelő nem hozta el Kolozsmonostorról.

A fentebb elősorolt események fényében tehát a hamis oklevél készítését 1471–1489 közé helyezhetjük, s ezt további közvetett bizonyítékokkal is megerősíthetjük. Perényi János és fiai nevében 1482-től folyamatosan ismertek olyan tiltakozások, amelyekben arról van szó, hogy Drágfi Bertalan, illetve testvérei különböző hiteleshelyeken hamis okleveleket készíttetnek, hogy azok révén megszerezzék Nyaláb várat és uradalmát.¹⁸⁷ (Erős gyanú merül fel a tekintetben is, hogy a Drágfi Bertalan által 1498 novemberében

¹⁸² C. Tóth: *Járások* 418–419. (az utolsó biztos adat Mihályra 1474-ből van: PerényiLt 560. sz.), 427–431. (Berkesz, Fejérszeg, Alsófentős, Gaura, Hosszúfalu, Koltó, Katalinfalva, Lápos, Magosfalva, Somkút, Törökfalva, Középvárca, Vártelek). – Vö. Petri: *Szilágy* II. 364.

¹⁸³ Szabó: *Ugocsa* 118.

¹⁸⁴ PerényiLt 579. sz.

¹⁸⁵ PerényiLt 622. sz.

¹⁸⁶ PerényiLt 623. sz.

¹⁸⁷ 1482: PerényiLt 601. sz.; 1483: KmJkv I. 2449. sz., PerényiLt 606. sz.; 1488, 1489: uo. 614, 618, 624. sz.

a nádori jelenléten bemutatott, tartalmilag átírt oklevelek¹⁸⁸ egy része is, mégpedig azok, amelyekben Balk fiai nem szerepelnek, és nincsen eredeti példányuk, hamisak.¹⁸⁹

Végeredményben tehát a nyalábi uradalom Ugocsa megye ispánságával 1378 körül került Balk, Drág és Oláh János birtokába mint az ispánság honorbirtoka. Balk halála után az ispáni tisztség elvesztésével, 1402 második felében Zsigmond király visszavette tőlük a várat, és a megye ispánságát Perényinek adta, Nyaláb várat és uradalmát pedig 1405-ben az uralkodó, hálából az 1402/3-as lázadás leveréséért, örökjogon is Perényi Péternek adományozta.

A máramarosi (huszti) uradalom

Noha a nyalábi uradalom birtoklástörténete sem állítja egyszerű feladat elé a kutatót, a máramarosi királyi birtokok tulajdonosváltásainak időbeli behatárolása még annál is nehezebb, mivel alig áll rendelkezésükre értékelhető információ. A megye településtörténetével foglalkozó Bélay Vilmos szerint az öt királyi mezőváros az 1390-es évek elejére mint a huszti uradalom részei Balk, Drág és Oláh János, illetve fia, László kezére kerültek. Így 1389-ben Hosszúmező és Técső, 1390-ben Visk, majd 1392-ben Huszt és Sziget tűnik fel birtokukban. Az első három esetében felvetődött, hogy zálogként voltak a tulajdonukban, de ennek igazolására nem áll rendelkezésünkre elég forrás. A birtokokat a Balk- és Drágfiak 1403–1405 között elhagyták, s az értékesebb ugocsai, szatmári és közép-szolnoki birtokaikra költöztek. Az öt város 1406-ban már ismét királyi tulajdonban állt.¹⁹⁰

A Bélay Vilmos által leírtakhoz nem sok újat tudunk hozzátenni. Mint láttuk Balk román vajda 1373 folyamán nyerte el Máramaros megye ispánságát, 1378-tól Drág is kimutatható a tisztségben. Az ispáni címet mindkettőn halálukig, Drág 1400 végéig, Balk 1402 tavaszáig viselte. 1389 elején már megjáratták Técső és Hosszúmező határait,¹⁹¹ 1392 augusztusa elején pedig új adományt kaptak Husztra és Szigetre, de huszti várnagyaik már 1391-ből ismertek.¹⁹² Az öt közül egyetlenegy városnak ismerjük a család

¹⁸⁸ PerényiLt 686. sz. (felsorolásuk a 330. oldalon.)

¹⁸⁹ Pl. 1393. okt. 23. (A csanádi káptalan előtt Drág nevében tiltakoznak, hogy János váradi püspök és a káptalan el akarja foglalni az Ugocsa megyei Terebest meg a két Gercsét. – PerényiLt 172. sz.), 1396. ápr. 22. (A leleszi konvent előtt Drág és fiai meg Oláh János fia László nevében tiltakoznak, hogy Nagymihályi János el akarja foglalni két, Királyháza birtokukhoz tartozó földjüket, a király pedig neki akarja adományozni. – Uo. 180. sz.), 1424. aug. 28. (A váradi káptalan előtt Drág fiai nevében eltiltják Zsigmondot Nyaláb vár és tartozékai eladományozásától, a Perényieket pedig elfoglalásától. – Uo. 385. sz.)

¹⁹⁰ Bélay: *Máramaros* 26–27.

¹⁹¹ Mihályi: *Máramaros* 89–94.

¹⁹² DocVal 432; Lelesz I. 134. sz.

birtokába kerülésének pontos dátumát: Visket Mária királynő 1390. április 30-án adta cserébe Torbágy birtokért Balknak, Drágnak és Jánosnak.¹⁹³ A jelek szerint az uradalom többi része még Zsigmond uralkodása előtt a családtagok birtokába került. Kérdés persze, hogy melyik uralkodó és milyen címen adományozta részükre. Újabb források előkerüléséig e kérdésre nem tudunk választ adni, tanulmányunk szempontjából azonban fontosabb kérdés, hogyan és mikor veszítették el azokat. Perényi Péter máramarosi alispánjának és a szolgabírárnak 1405. évi oklevele már Szigeten kelt,¹⁹⁴ 1406 végén pedig az öt mezőváros, Sziget, Hosszúmező, Técső, Visk és Huszt már újra királyi tulajdonban (*opidorum nostrorum regalium Sigeth, Longiprati, Techew, Wischk et Hawsth*) állt.¹⁹⁵ Mindezek fényében a válaszra váró kérdés úgy vetődik fel, hogy milyen esemény nyomán történt a tulajdonosváltás 1402–1405 között. Sokat nem kell rajta gondolkodnunk, hiszen a Zsigmond uralkodását valamennyire is ismerők számára egyértelmű, hogy a birtokok elvesztésének hátterében az 1403. évi polgárháború történései állhatnak. S valóban ismeretes egy oklevél, amelyben utalnak a harcokra: 1404. február 5-én Zsigmond király Kassán – Ozorai Pipo *relatiójára* – kelt levelével a dolhai nemeseknek adományozta a felsorolt hosszúmezei nemesek birtokait, mivel ezek néhai Balk vajda bandériumában a lázadókhöz csatlakoztak (*condam Balk woywode nostro tunc infideli adherendo sub vexillo eiusdem*), és a dolhai nemesek ellen harcoltak.¹⁹⁶ Az oklevél értelmezése nem egyszerű, hiszen a polgárháború kitörésekor Balk vajda már egy éve halott volt, így ő biztosan nem esett hűtlenségbe. Valószínűleg arról lehet szó, hogy a hosszúmezei nemesek egykor Balk familiárisai voltak, s uruk halála után fiainak vagy más valakinek a csapatába állva részt vettek a harcokban, a birtokaikat felkérők pedig ezt kihasználva adományoztatták maguk részére azokat. Az 1403-as eseményekhez kapcsolódik még egy oklevelünk, noha a benne szereplő információk meglehetősen zavarba ejtőek. Zsigmond király 1403. május 14-én, a morvaországi Bystrice nad Pernštejnem városkában tartózkodván Máramarosi Oláh Jánosnak (*Iohanni Volaho de Marmaros*) és örököseinek adta a Máramaros megyei Lipse, Harinca, Kövesliget, mindkét Apsa, Alsóróna és Kaszó birtokokat azzal, hogy azokat addig tarthatja elfoglalva, amíg helyettük másik birtokot vagy birtokokat nem ad (*et occupative tamdiu tenendas et possidendas quousque sibi aliquam aliam possessionem aut alias possessiones dandas duxerimus et*

¹⁹³ DocVal 380.

¹⁹⁴ ZsOkl II. 4341. sz.

¹⁹⁵ Mihályi: *Máramaros* 143.

¹⁹⁶ Mihályi: *Máramaros* 127–128; *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Írta és összeállította Iványi Béla. Szeged 1931. (Archivum Gyömrőense gentis comitum Teleki de Szék. – a továbbiakban Iványi: *Teleki*) 73. sz.

conferendas).¹⁹⁷ Az oklevélben egyszerű királyi birtoklefoglalásról van szó, ám nagy kérdés ki a birtokok lefoglalója. Felmerült, hogy Balk és Drág testvére, Oláh János,¹⁹⁸ de ő ekkor már több mint tíz éve halott volt. Szóba jöhetne még Balk fia János, akinek szintén Oláh volt a ragadványneve,¹⁹⁹ ő viszont 1395 után nem fordul elő testvérei mellett (elképzelhető, mivel többször említik királyi szolgálatban lévőként, hogy a nikápolyi ütközetben halt meg). Oláh János személye tehát egyelőre megfejtetlen, a Szász vajda családjához való kötést kizárja az, hogy a lefoglalt birtokok közül többről is tudott, hogy előtte Balk és Drág kezén voltak (Apsa, Róna), mindenesetre a birtokokat alig egy év múlva a király az Úrmezei családnak adományozta.²⁰⁰ A máramarosi uradalmakról összefoglalóan elmondható, hogy Balk máramarosi ispán halála, 1402 tavasza után, minden bizonnyal 1403–1404-ben, a harcok lezárultával, a király egész egyszerűen elvette Balk és Drág fiaitól meg Oláh János fiától, Lászlótól azokat. Valószínűleg ugyanaz történt meg velük, mint korábban a Kaplai családdal: Ilsvai Leusták nádornak a nikápolyi ütközetben történt fogságba esését követően a király hat várúkból ötöt elvett, és csak a névadó Kapla várát hagyta meg a kezükön.²⁰¹

Összegezve immáron Szász vajda fiainak mintegy 40 éves pályafutását, látható, hogy a család Magyarországra települése után rövidesen jelentős birtokadományokban részesült, illetve komoly politikai hatalomra tett szert az ország keleti végein. 1402 elején, Balk vajda halála előtt három vár és uradalma meg az erdői uradalom mellett számos kisebb birtoktest volt a kezükön. A három várból kettő, Kővár (1378) és Huszt (1392 előtt) örökjogon, míg Nyaláb *pro honore* volt a kezükön. Mindebből három év múlva csak Kővár vár és Erdőd (Béltek) uradalma maradt a birtokukban. A család hosszú időre kiszorult a politikai döntéshozók csoportjából, s – noha Drág fiai közül Sandrin bekerült az udvarba (1419), és testvérével, Györggyel együtt a királytól valamilyen jogcímen megkapták a Doboka megyei Kendermezőt és Galponya birtokokat²⁰² (1424-ben is birtokukban voltak) – a jelek szerint komolyabb birtokadományt Zsigmond uralkodása alatt nem kaptak. Mindezt jól szemlélteti az 1424-es osztálylevelük.

¹⁹⁷ DF 275881. (ZsOkI II. 2425. sz., *commissio propria*.)

¹⁹⁸ Bélay: *Máramaros* 42.

¹⁹⁹ 1394. jún. 11. (DocVal 475.)

²⁰⁰ 1404. ápr. 19. (Iványi: *Teleki* 74. sz; Bélay: *Máramaros* 42.)

²⁰¹ Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Bp. 1984. 38.

²⁰² ZsOkI VII. 1174. sz. (1419. XII. 23. – A birtokokban a királynak kell őket megvédenie.)

A Balkfi és Drágfi családok születése

Oláh János fia, Lászlónak valamikor 1423/1424 fordulóján bekövetkezett halála után a másik két testvér utódai elérkezettnek látták az időt, hogy megosszák egymás között a kezükön lévő birtokállományt. Ennek végrehajtása céljából 1424 elején megbízottjaik felkeresték a királyi jelenlét bíróságát, és Nánai Kompolt István országbírótól parancslevelet kértek. Ebben az országbíró meghagyta a leleszi konventnek, hogy küldje ki a felek részére egy-egy tanúbizonyosságát, hogy azok jelenlétében a királyi kúriából kirendelt Tapaszi Pál mester királyi ember végrehajthassa a birtokosztályt. A leleszi konvent oklevele szerint a királyi ember március 29-én és az azt követő napokon két egyenlő részre osztotta a család birtokait, mégpedig egyfelől Balk vajda fia Sandrin fiai, János és László, másfelől Drág vajda fiai, György és Sandrin között. Az osztályt kétféle módszer szerint hajtották végre, a békési (erdői) uradalom falvainak mindegyikét (telekosztály), míg a kővári uradalomban a falvakat (területosztály)²⁰³ osztották el két egyenlő részre. Így mindkét ág egyenlő arányban részesült Békés, Szakasz, Gyűrűs, Erdőd, Kiserdőd, Ovári, Szamosbecs, Csegöld, Hodos, Tisztaberek, Pete, Hirip, Résztelek, Magyarbikó, Tomány, Erdőszáda, Lápos, Tótfalu, Berkesz, Dobra és Görcsön birtokokból (az uradalomba tartozó Sülelmed, Ardó és Cseh falvakat nem osztották meg, mivel azok a kusalyi Jakcsoknál voltak zálogban). Ezzel szemben a kővári uradalmat oly módon osztották meg, hogy Balkfi Sandrin fiainak jutott Oláh- és Nagybikó, Remetemező, Farkasaszó, Alsó- és Felsőberekszó, Kecskésfalva, Tótfalu, Somos, Kolbászfalva, Berence, Kerpenyes (más néven Gyertyános), Körtvélyes, Szakállasfalva, Koltó, Bozinta, Aranyos, Kölcér, Hidegkút, Alsó- és Felsőfentős, Hosszúfalva, Fejérszék, Magosfalva, Pribékfalva, Dánfalva, Lukácsfalva, Somkút, Bucsonfalva, Balkfalva, Varaj, Nyíres, Lemény, Litka, Kucsulátfalva, Terebes, Redefalva, Bikácsfalva, Felső-, Közép- és Alsóvárca, Bazafalva (más néven Illésfalva), *Kopalthfalva*, Gardánfalva, Balotafalva, Felsőhomoród és Szokond (47 falu). – Drág fiainak pedig Nagy- és *Megerlehomoród*, Szinfalva, Monyorós, Válaszút, Felső- és Alsószivágy [Aszuágy], Örményes, Nántú, Cserna-, Kovács-, Rév-, Alsó- és Monostorkápolnok, Garbonác, Kékes, Karulya, Kölcse, Kovás, Remete, Váralja, Priszlop, Buny, Körtvélyrév, Vilmány [Vilma], Nagy- és Kisjeder, Nyíres, Kozla, Bába vagy Aranymező, Tölgyes, Kendermező, Galponya, Paptelek, Bábca, Borzlyuk, Felsőszokond, Lophágy, Felső- és Alsóhódos, Egerbegy, Patakfalva, Vadafalva, Ardánfalva, Tóhát, Györgyteleke és Somos (47 falu) jutott. (A zálogolások miatt Sandrin fiainak az egyenlőség megteremtése

²⁰³ Vö. Engel Pál: *Birtokosztály és családképződés.* = Uő: *Tanulmányok* 625–637; különösen 628.

érdekében a Drágfiak átadtak még 47 népes telket.) A várat közös tulajdonban hagyták.²⁰⁴

Az 1424-es osztállyal jogilag is elvált a család két ága egymástól, s a későbbiekben csak a Drágfiak játszottak politikai szerepet a királyság életében. A Balk-ág tagjai vagy nem törekedtek, vagy nem tudtak kilépni a helyi, jelentősebb nemesség csoportjából. Mindenesetre a két ág birtokvagyonára – egy vár (Kővár), két mezőváros (Béltek és Erdőd [és még egy zálogban: Csehi]) meg 113 db (további három zálogos) falu – elegendő alapot²⁰⁵ nyújtott ahhoz, hogy Mátyás uralkodása alatt a Drágfi család vissz térjen a politikai elitbe.

The Rise and Fall of the Descendants of Voivode Szász: The Schematic History of the Family between 1365–1424. The study presents on the one hand the offices held by the sons of Voivode Szász and the estates they received. On the other hand it attempts to answer the question why they all lost their offices since the beginning of the 1390s, or how the family members lost most of their estates after the deaths of Drág and Balk. The sons of Voivode Szász fled from Moldavia to Hungary, where they received their first donation from King Louis I in 1365. Not long after they had moved in, they also received their first offices: Balk became in turns count (*comes*) of Maramureş (Máramaros) county (1373–1381 and 1384–1402), Ugocea (Ugocsa) county (1376–1402), and Sätmar (Szatmár) county (1378–1396), and meanwhile, between 1387 and 1390, he was also Count of the Seklers (which meant that the family ascended among the barons in less than twenty years). Balk died at the end of March 1402. He usually held the above mentioned offices together with his brothers: Drág was count of all three counties beginning with 1378, in Sätmar until 1396, and the other two until 1400, the year of his death. He was also his brother's partner as Count of the Seklers (*comes Siculorum*). The youngest brother, John Oláh, although he appeared from time to time as count of the said counties, chose court service instead: in 1388, we find him as the queen's courtier (*aule iuvenis*), and in this year and the next he was the queen's Master of the horse (*magister agazonum reginalium*). He died sometime soon after 6 June 1390. However, apparently the family started to lose ground already in the beginning of that year; the reasons are not yet known to us. As the sons of Voivode Szász were forced in the background, others came to the fore, among whom most notably Péter Perényi. The ancestor of the branch which was later called *of Nyaláb* received his first offices from the mid-1390s, and it seems that he spent the first decade of his career to the detriment of the sons of Voivode Szász: in the beginning of the 1400s all the count's offices formerly held by them were in Perényi's hands. In addition to the loss of their fathers and offices, the sons were even more afflicted by the loss of their estates. In the beginning of 1402 the family still possessed four estates, those of Chioar (Kővár),

²⁰⁴ Wenzel: *Máramaros* 59–65. = ZsOkl XI. 446. sz.

²⁰⁵ Vö. Engel: *Világi nagybirtok* 13–72; 33., illetve a jelen kötetben Horváth Richárd és Neumann Tibor tanulmányával.

Nyaláb, Ardud (Erdőd) and Maramureș, while their property inventory from 1424 only lists their estates in Sătmar and Middle Solnoc (Középszolnok) counties. The loss of the estates in Maramureș and Nyaláb can surely be explained by their loss of the count's offices of those counties, since they owned both estates as part of their count's office, as so-called *pro honore* estates. The author proved beyond any doubt, on the basis of its internal and external characteristics, that the charter of King Louis I issued on 20 August 1378 granting the castle and estate of Nyaláb to Drág and János Oláh is a later forgery made between 1471 and 1485, for the trial against the Perényis initiated by the Drágfis to regain possession of the estate of Nyaláb. The privilege of the monastery of Cluj-Mănăștur (Kolozsmonostor) and the royal charter transcribed in it are therefore both forgeries. This fact of course has its effects not only on the research of the political history of the age, but also on study of the history of settlements since the charter of Nyaláb is one of the key documents for the history of the settlements of Ugocea county and the settling of Hungarians, Romanians (Vlachs) and Saxons. However, in the light of this forgery, the previous views on the colonization of Ugocea county can hardly be held any longer.

The about forty years long career of the sons of Voivode Szász proves well that the family gained important estates soon after their settling in Hungary, and acquired significant political power in the eastern ends of the country, although the precise reasons for this situation are not known. After Sigismund's accession to the throne, they reached the peak of their power, but in April 1390 something happened at the royal court because of which they practically fell out of the inner circles of power. At the death of Voivode Balk (1402) they possessed three castles and the surrounding lands and the estate of Ardud. They owned two of the three castles, Chioar (1378) and Huszt (before 1392), by permanent right, and the third, Nyaláb (around 1376), *pro honore*. Three years later they were left only with the castle of Chioar and Ardud (the estate of Beltiug [Béltek]). The family was pushed out of the group of political decision makers for a long time, and although it seems that Sandrin, son of Drág entered the royal court (1419), they received no offices or larger estates during the reign of Sigismund. This is also well documented by their property inventory from 1424, which is at the same time the birth certificate of the Balkfi and Drágfi families.

HORVÁTH RICHÁRD

A BÉLTEKI DRÁGFIAK ÉS A KIRÁLYI UDVAR KAPCSOLATA A HUNYADIAK KORÁBAN

„Azonközbe Mátyás király erősen megszorítá az Egburg várast, és sok és igen öreg álgúkat vonata mindenütt a sáncokba, és erősen rontatá mind a körítést, mind a tornyokat.

Látván ezt az várasbeliek, megijednek, és esedezni kezdenek Mátyás királynak, és igen nehezen nyerhetének kegyelmet magoknak.

Mikoron ez okáért kezébe volna az Egburg város Mátyás királynak, elbocsátá a fegyvereseknek két hadnagyát, Drágfi Bertholdot, és az Mórítz Lászlót, hogy elhozzák a királyné asszonyt Egburgba.

És mikoron elhozták volna azt, és az várashoz közelgett volna, a király kiméne elejbe, és az önnen szekerébe felvévé az Beatrix királyné asszonyt, és nagy örömmel mennének együtt be az várasba.

És egynéhány napig ott lónek az várasban.”¹

Előjáróban

1424. április 17-e fontos dátum volt az e naptól fogva bélteki Drágfi néven ismertté vált család életében. Ekkor tettek ugyanis birtokosztályt a leleszi premontrei konvent hiteleshelye előtt a vlach/román eredetű Drágos unokáinak, Drág székely ispánnak és Balk ugyancsak székely ispánnak utódai, amely jogi aktussal a későbbi Balkfi és Drágfi család immáron a birtokok terén is elvált egymástól.² Az utókor már azt is tudja, hogy a Balkfiak viszonylag hamar, a 15. század harmadik hamadában fiágon ki-

A tanulmány elkészítését lehetővé tevő kutatást az OTKA (K 100 749. sz.) támogatta.

¹ Heltai Gáspár: *Krónika az magyaroknak dolgairól*. = *Heltai Gáspár és Bornemissza Péter művei*. Válogatta, a szöveggondozás és a jegyzetek Nemeskürty István munkája. Bp. 1980. (Magyar remekírók) 470.

² ZsOkl XI. 446. sz.

haltak, ennél fogva a család Drág ispán leszármazottaiban élt tovább a kora újkor elejéig.

Nem akármilyen családról van szó. Noha korai történetüket nem e sorok feladata áttekinteni,³ azt azért nem lehet elhallgatni, hogy a fentebb mondott Drágos nem más, mint Moldva első uralkodója a 14. század közepén, tehát a „honalapító”.⁴ S bár a gyökerek előkelőek, a források hiányosságai miatt csupán annyi biztos, hogy korszakunkban, a Zsigmond-kor végétől Hunyadi Mátyás haláláig eltelt bő fél évszázad ugyancsak fontos periódus a család történetében. A királyi udvarhoz kötődő familia a 14. század végén ugyan egy pillanatra jelentős méltósághoz jut: Balk és Drág 1387–1390 között az akkor még előkelőnek számító székely ispáni tisztséget töltötte be, ám az is igaz, hogy működésük feltűnően rövid időszaka arra enged következtetni, hogy Zsigmond király aligha számolt velük hosszú távon bárói között.⁵ Az országos politikában, ahogyan ennek előtte, úgy ezután sem találkozunk a nevükkel, oda majd Hunyadi Mátyás uralkodásának végén és főképp a Jagelló-uralkodás alatt térnek vissza. Éppen ezért különösen érdekes az 1424-gyel kezdődő és a Mátyás halálával záruló korszak: ezek az évtizedek a felemelkedés, az udvarban való megkapaszkodás, a báróvá válásig vezető út esztendei. Ráadásul képp a magyar kutatásban eleddig kevés figyelemre méltított család története önmagában sem érdektelen: 15. századi története, nevezetesen Drágfi Bertalan pályafutása kiváló esettanulmány a Mátyás-kori magyar politikai elit átalakulásának és viselkedésének megértéséhez. Az alábbiakban ennek csak egy szeletét, Drágfi Miklósnak és fiának, Bertalannak a mindenkori királyi hatalommal ápoltságában bekövetkezett változásokat tárgyaljuk.

Főszerepben a birtokok és a birtokos rokonság

1424-től tehát véglegesen bélteki Drágfi családról beszélhetünk. Ám ha politikai szerepükről kívánunk áttekintést nyújtani, nem kerülhető meg birtokaik legalább vázlatos felmérése. A birtok tudniillik kinek-kinek meghatározta a politikában való részvétel lehetőségeit is. Anélkül, hogy hosszas ismertetésbe bocsátkoznánk, világossá kell tenni, hogy a bélteki Drágfiak korszakunknak várbirtokos előkelő családként „indultak neki”. 1378 óta örökjogon bírták a Középszolnok megyei Kővár uradalmát, amelyet a 15. század közepéig egyetlen várbirtokukként tart nyilván a kutatás. E kijelentés magában igaz ugyan, de korántsem hétköznapi váruradalom-

³ Erre lásd C. Tóth Norbert e kötetben olvasható dolgozatát.

⁴ A kérdésre legutóbb: Diaconescu: *Dragos*.

⁵ Engel: *Archontológia* I. 193.

mal kell számolnunk. Kővárhoz a 14. századtól fogva jelentős bányák is tartoztak, melyek nem elhanyagolható hasznot, értsd: készpénzt hoztak a birtokosoknak. Nem is csoda, hogy az alig tíz kilométerre fekvő Nagybánya lakosaival szinte állandóak voltak az összetűzések.⁶ A 15. század közepén e várral, a hozzá tartozó három mezővárossal és kb. 110 faluban bírt részeikkel a Drágfiakat az előkelő nemesek politikai szempontból is számon tartott, még ha legutolsó csoportjába is sorolhatjuk.⁷ Ehhez képest 1490 táján már három várral, két további erődített kastéllyal, nyolc mezővárossal és kétszáznál is több faluval vagy azokban bírt részekkel büszkélkedhettek.⁸ Ez azonban eltörpül a tény mellett, hogy 1493 elejétől bélteki Drágfi Bertalan volt Erdély vajdája (igaz, eleinte társsal), azaz a Magyar Királyság legfontosabb katonabáráinak egyike lett.

Ne gondoljuk, hogy ez a társadalmi emelkedés természetes volt. Az 1424. évi osztálylevélben szereplő két fiú, György és Sandrin gyökeresen eltérő életpályát futott be. Utóbbi 1433-ban fiú utódok nélkül halt meg. Testvérével való viszonya – értékes birtokokról lévén szó – nem volt felhőtlen. Erre utalhat, hogy Sandrin halálát követően a Zsigmond király távollétében⁹ eljáró Borbála királyné parancsa, aki utasította Drágfi Györgyöt az özvegy anyagi kielégítésére férje végrendeletének megfelelően.¹⁰ Ám ez csak apró intermezzo a család történetében, s más jelentősége számunkra nincs, mint annak rögzítése, hogy a Drágfiak közül csupán György utódaival kell számolnunk. Ráadásul a biológia szeszélye igencsak megkönnyíti az utókor kutatójának dolgát. Drág fia Györgynek ugyanis egyetlen felnőtt kort megélt fia volt csupán, Miklós.

Miklós születésének ideje ismeretlen, forrásaink első ízben apja előző évi (történetesen öccsével közel egy időben bekövetkezett) halála után, 1434-ben említik. A leleszi konventi ez évi jelentésben olvasható panasz szerint – amelyet a Piskárkosiak tettek – a Szatmár megyei Piskárkos határain belül fekvő Paptelke pusztát korábban Bélteki Drág és Balk foglalták el, s azt utódaik, köztük György fia Miklós, még 1434-ben is elfoglalva tartották.¹¹ Eszerint, illetve annak ismeretében, hogy első fia 1446-ban született, Miklós világra jöttét leginkább az 1420-as évekre helyezhetjük.

⁶ A perek forrásait lásd: Wenzel Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Bp. 1880. 402–415.

⁷ Engel: *Világi nagybirtok* 33.

⁸ Uo. 52.

⁹ 1433 áprilisában Zsigmond király távol az országtól, Sienában tartózkodott. Engel–C. Tóth: *Itineraria 1382–1438*. 127.

¹⁰ DL 66889. A per még jóval később is tartott, amikor az asszony már Butkai András felesége volt. DL 66923.

¹¹ DF 221952. Vö. Németh: *Szatmár* 219.

Családi helyzete, különösen megyebéli nemestársaival való összehasonlításban, nem volt megvetendő. Igaz, míg nagyapja, Drág a székely ispáni tisztséget viselte, addig apja, György ezzel egyenrangú méltóságáról nem maradt híradásunk. Ezt a veszteséget pótolták azonban a közeli rokonok. Miklós nagybátyja, a fentebb már emlegetett Sandrin 1419-ben udvari lovagként bukkan fel, ami a család kapcsolatrendszerének csallhatatlan jele.¹² Am még ennél is fontosabb édesanyja, György feleségének személye. A hölgy nem volt más ugyanis, mint ecsedi Bátor István asztalnokmester, későbbi országbíró testvére, Katalin,¹³ akivel férje igencsak tekintélyes rokonságra tett szert. Miklós „közéleti pályája” indulásának vizsgálatakor aligha mellőzhető ez a szempont, mert így egy csapásra tagja lett a régió hatalmi viszonyait meghatározó, várbirtokos Bátori–kusalyi Jakcs- (végül bélteki Drágfi-) rokonságnak. Ezt a kapcsolatrendszert erősítette Miklós felesége, kusalyi Jakcs Eufémia is,¹⁴ kinek kezével Miklós éppenséggel Bátor Tamással, édesanyja testvérével került sógorságba (Bátor Tamás felesége Eufémia testvére, Jakcs Krisztina volt).¹⁵ Talán nem kockázatos azt állítanunk, hogy Miklósnak a politikai elitben való tartós megkapaszkodása nem véletlenül eshetett épp a fenti házasságok időszakára. Azt túlzás lenne állítani, hogy ezek a hitvesi kapcsolatok voltak a társadalmi és politikai „ugrás” elsőrendű mozgatórugói, ám ahhoz feltétlenül szükségesek voltak, hogy a bélteki Drágfiak a 15. század közepére végleg integrálódjanak a báróságot célul kitűző (egyáltalán kitűzni képes) előkelők közösségébe.

Rövid kitérő erejéig a kusalyi Jakcsok szerepéről is szót kell ejtenünk,¹⁶ a két família sorsa ugyanis számos ponton egybefonódik. Ahogyan a Drágfiak 1424-ben, úgy a Jakcsok is ugyanezen esztendőben hoztak messze ható döntést birtokaikat illetően. Októberben a később meggyesaljinak nevezett Mórocokkal kötöttek kölcsönös örökösödési szerződést minden birtokaikra kiterjedően (igaz, ennek igazi jelentősége csak a Mórocok kihasználásakor, a Jagelló-kor elején lesz).¹⁷ Áll a hasonlóság abban is, hogy akadt közülük is az udvarban képviselő: Jakcs János volt itt lovag.¹⁸ Rajta kívül ugyanekkor a család egy másik tagja, György fia László futott be tekintélyes katonai pályát a királyi udvar lovagjaként. Zsigmond több katonai akció vezetésével is megbízta, míg 1416 szeptemberében – az adomány

¹² Engel: *Archontológia* I. 502.

¹³ C. Tóth: *Bátori család* 13.

¹⁴ 1461-ben egy oklevél egyértelműen kimondja, hogy Drágfi Miklós Bertalan nevű fia Jakcs Eufémiától született (KmJkv I. 1621. sz.).

¹⁵ Engel: *Genealógia*, Jakcs(i) (kusalyi)

¹⁶ A Jakcsok 13–14. századi történetéhez, korszakunkhoz már csak alkalmi adatokkal: Emődi Tamás: *A Kusalyi Jakcsok származása és címeres emlékei*. Turul LXIX(1996). 3–4. sz. 57–66.

¹⁷ ZsOkl XI. 1123. sz.

¹⁸ Engel: *Archontológia* II. 113.

Calais-ban kelt, ahová Angliába menet Zsigmond királyt kísérte¹⁹ – Curzola (Korčula), Brazza (Brač) és Lesina (Hvar) dalmát szigeteket kapta honoradományba az uralkodótól, s azokat közel két esztendeig kormányozta.²⁰ Aligha lehetett kétséges, hogy ezek után bárói méltóságra volt esélyes, amint az a későbbiekben be is következett: 1440/41-ben I. Ulászló király erdélyi vajdája volt Mihály nevű testvérével.²¹ Talán e tekintélynek, talán a rendelkezésre álló készpénznek, talán a birtokok földrajzi közelségének köszönhető, hogy László 1432 őszét megelőzően 1244 aranyforint értékben vett zálogba bélteki Drágfi-birtokokat, nevezetesen az alig esztendő múltán meghalt Sandrin javait.²² Önmagában a rokoni szálak is elegendő magyarázatot nyújtanának a hétköznapiak tűnő zálogolásra, ám akad egy másik lehetséges magyarázat is. Nem kizárt, hogy a köztudottan gyermektelen Sandrin közelgő halálát érezvén így látta megoldhatónak, hogy nagyobb összeghez jusson,²³ illetőleg Jakcs Lászlóról éppúgy elképzelhető, hogy szemet vetett a jószágokra. Utóbbi szempontok figyelembevételével pedig talán már érthető Drágfi György fentebb idézett vonakodása Sandrin özvegyének jussát illetően.

Drágfi Miklós állandó udvari – uralkodótól független – jelenlétének számos bizonyítékával rendelkezünk. A sort 1439 szeptemberében az a bővített királyi tanácsülés (4 főpap, valamint 58 báró és előkelő) nyitja, amely során Albert király számára rendkívüli adót vetnek ki a török elleni hadjárat fedezésére.²⁴ Bő fél évvel később Miklós jelen volt I. Ulászló király megválasztásánál és V. László trónfosztásánál.²⁵ Emiatt nem meglepő, hogy három hét múltán Ulászló koronázásán is megjelent, s a hitlevelet pecsétjével látta el.²⁶ Néhány év szünet után az 1444. évi országgyűlési végzések megerősítői között találkozunk vele ismét. Az 1444 áprilisára összehívott országgyűlés ugyanis nemcsak a Magyar Királyság, hanem a Drágfiak történetét kutató számára is fontos esemény. A győzelmes téli vagy más néven hosszú hadjáratról visszatérve, politikailag megerősödve hívta össze ugyanis I. Ulászló király az ország nagyjait és a nemesség kép-

¹⁹ Bárány Attila: *Zsigmond király 1416-os angliai kísérete*. Aetas XIX(2004). 3–4. sz. 24.

²⁰ Szabó László: *Jakcsi László, Curzola sziget magyar grófja*. A tenger VII(1917). 20, 23. – Jakcs László öccse, Dénes elébb boszniai, majd váradi püspök volt (Engel: *Archontológia* I. 67, 77).

²¹ Engel: *Archontológia* I. 14.

²² DF 254865. A Wesselényi család levéltárának kéziratban lévő regesztáit és oklevélszövegeit Hegyi Géza szívességéből használhattam. Ezúton is köszönet érte.

²³ Történetesen azt is tudjuk, hogy Sandrin a zálogról kiadott bevalló oklevelét és a birtokokért kapott pénzt végül megtartotta magának, amiért később a Jakcsok perelték.

²⁴ Engel: *Archontológia* I. 512, 516. – Önmagában a névsorban látható egymásutánissággal óvatosan kell bánnunk, ám az mindenképp figyelemre méltó, hogy Miklós közvetlenül Hunyadi János után következik, utána Dobi György neve olvasható.

²⁵ Engel: *Archontológia* I. 512, 516.

²⁶ Engel: *Archontológia* I. 512, 516.

viselőit. A középkori magyar országgyűlések történetében szerfelett ritkán látott méretű tömeg gyűlt össze hívására, így az itt elfogadott cikkelyek valóban kifejezték a politikai nemzet, a nemesi tömegek akaratát (is).²⁷ S hogy mindennek nagyobb nyomatókot adjanak, a résztvevők közül 218 országnagy, előkelő és megyei nemes név szerint adta hozzájárulását az április 18-án kibocsátott dekrétumhoz. E névsorban szerepel Drágfi Miklós is, akiről így bizonyos, hogy Budán járt,²⁸ ám ennél talán tovább is léphetünk. Minekutána a névsorról régóta tudható, hogy az ott felsoroltak java része (természetesen a nagybirtokosok és az előkelők kivételével) jobbára megyéjüket képviselték, így ugyanezt tehetjük fel Drágfiról is. Ebben persze nincs semmi meglepő, hisz a várbirtokos, tekintélyes birtokokkal rendelkező Drágfiak Középszolnok meghatározó birtokosai voltak. A fentiek ismeretében kétség sem férhet ahhoz, hogy az ifjú Drágfi Miklós Albert (alkalmasint talán már Zsigmond) király uralkodásától fogva – valószínűleg valamely mágnás familiárisaként – részese volt az országos politikának, udvarbeli megjelenései nem számítottak különleges eseteknek. Rögvest adódik a kérdés, melyik nagybirtokost kereshetjük a háttérben, akinek a támogatásával mindezt elérte. Nos az események akár csak pillanatnyi áttekintése is afelé tereli figyelmünket, hogy az 1440-es években bizony ugyanezek az események jelent meg kusalyi Jakcs László és György is, azaz a legközelebbi Drágfi rokonok közül kettő.²⁹ Ha pedig ehhez hozzávesszük, hogy Jakcs László épp 1440/41-ben lett rövid időre erdélyi vajda, illetőleg figyelembe vesszük az anyai nagybácsit, Bátori István volt országbíró is, nem sok további magyarázkodásra van szükség.³⁰ A rokonság befolyásának „farvizén” Drágfi Miklós remekül megtalálhatta számítását, ráadásul anélkül, hogy komolyabban kockáztatni kellett volna a politikai elkötelezettség végleges bélyegét. Ebbéli feltételezésünket, már-már a Jakcs–Drágfi kapcsolat fontosságát látszik megerősíteni a Jakcsok budai házának 15. századi története is, amiről a későbbiekben lesz szó.

S most vissza Miklóshoz. Személyéhez és ugyancsak az 1440-es évekhez kötődik ugyanis a család késő középkori rezidenciájának, Erdődnek a kiépítését engedélyező oklevél megszerzése. Noha a birtok már 1385 óta a családé volt, s az 1424. évi osztály során a Balkfiakkal véglegesen megfe-

²⁷ Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok* XCI(1957). 84.

²⁸ *Decreta Regni Hungariae 1301–1457*. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis et Vera Bácskai. Bp. 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.) 335. – Külön érdekessége forrásunknak, hogy Drágfi esetében kisebb baki történt: a névsorban sok név között kétszer fordul elő (Bélteki Miklósként és Drágfi Miklósként).

²⁹ Engel: *Archontológia* I. 518.

³⁰ Engel: *Archontológia* I. 14. – Alig egy esztendővel később maga Ulászló király említi meg Lászlónak adott oklevelében – történetesen Pozsony alatt, a vár ostroma idején –, hogy korábban az ő szolgálatában működött. DL 105494.

lezték, a század első felében nem merült fel erősség építésének igénye.³¹ A Balkfiak anyagi lehetőségei lényegesen szerényebbek voltak rokonaikénál, ráadásul birtokaikat már azelőtt elveszítették, hogy Mihály személyében az 1480-as évek vége elején fiágon kihaltak volna. A lényeg, hogy őket kevésbé motiválhatta (különösen Kővár „feles” birtokában, ami biztosította számukra a „várúri” státust) újabb erősség felépítése. Ennélfogva gyanakodhatunk arra, hogy Erdőd rezidenciává tételének ötlete Drágfi Miklóstól származott, míg a teljes kiépítés fiára, Bertalanra maradt.

A logikán kívül közvetett adatok is megerősítik mindezt. Történt ugyanis, hogy 1445 áprilisában egy, az ecsedi Bátoriak és a kusalyi Jakcsok közötti leánynegyed-pert a felek közös akaratból elhalasztottak. Az e tárgyban kelt egyik oklevélben – mert anyja Bátori leány – Drágfi Miklós is feltűnik a kiadók között, ám nem a korábban megszokott formában, hanem erdői Drágfi Miklósként.³² Egy fecske ugyan nem csinál nyarat – gondolhatnánk –, ám van még ilyen névalak a forrásokban. Az 1445. évi feltűnést követik újabb bélteki előneves szereplések, de 1456 elejéről és augusztusából ismét erdői előtaggal szerepel Miklós.³³ Rögvest adódik a kérdés, miért fontos e néhány névforma ily aprólékos tárgyalása. A jelenség annyi jelentőséggel bír, hogy eddigi tudomásunk szerint a család rezidenciája a 15. század első feléből nem ismert, s a kutatás jobb híján azt gyanítja, hogy az előnevükben szereplő Bélték birtok lehetett a két ág lakóhelye 1424-ig, de talán még azután is egy ideig. Erdőd fentebbi fel-felbukkanása pedig talán azt jelzi, hogy ekkortájt született meg Miklósban az elhatározás, hogy székhelyét ide tegye át, s a Balkfiaktól végképp elkülönülve éljen.

Gyámolítja ezt a feltételezést, hogy 1444-ben Drágfi Miklós fából készítendő erősség (*fortalicium seu locum munitum*) emelésére kért és kapott engedélyt erdői birtoka területére.³⁴ Habár az engedély kiadásának körülményei ismeretlenek – noha a pontos dátum (1444. július 3-a, azaz a Hunyadi János és Brankovics György szerb despota közti megállapodás napja) politikailag aktív időszakra esik³⁵ –, arra azért érdemes odafigyelni, hogy a szöveg nem vár építéséről szól, hanem erődített helyről, netalán táborról, ami a korszak terminológiájában elsősorban katonai célú és sok-

³¹ Németh: *Szatmár* 78–79.

³² Horváth Richárd – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert: *Oklevelek a Bátori család történetéhez*. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLI(2006). 335.

³³ DL 88309; ZOkm XII. 248.

³⁴ Rábik: *Oklevelek* 109.

³⁵ Ezen napok eseményeire Engel Pál: *A szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez*. = *Mályusz Elemér emlékkönyv*. Szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Bp. 1984. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok) 77–96.

szor hevenyészve készült objektumot jelentett.³⁶ Utóbbi tény óvatosságra int, hiszen ezen esztendőök eseményei bőségesen szolgáltathattak indokot Drágfinak, hogy kiszemelt új lakóhelye megerősítéséről gondoskodjon. Legkésőbb erre az esztendőre foglalta el Talafusz – általa voltaképpen Jan Jiskra – Tokajt, így a környéken a „huszita” veszély mindennapossá vált.³⁷ Ha ehhez hozzávesszük az éppen ekkor létrejövő Brankovics–Hunyadi birtokváltást, hisz Miklós aligha tudhatta, hogy a majdani új régióbeli nagybirtokos miként fog viselkedni, illetőleg azt, hogy „huszitáink” bármikor kaphatóak voltak némi „bérmunkára” ellentétes politikai oldalon álló arisztokraták zsoldjában, aligha kell hosszabban magyarázni, miért döntött Drágfi Miklós Erdőd megerősítése mellett. 1444-ben „jó”, mármint családja szempontjából jobbnak tekinthető politikai oldalon állván ráadásul ehhez uralkodói hozzájárulást is sikerült szereznie. Ám akárhogyan is csűrjük-csavarjuk a lényegyet, egy biztos: Erdőd egyre fontosabb szerepet játszott a békai Drágfiak birtokai között.³⁸ Földrajzi fekvése – ha az utakra tekintünk – valamelyest jobb volt, ráadásul tekintélynövelő, így a kiválasztása mellett szóló momentum lehetett, hogy itt ispotály is működött.³⁹

Dacára a várbirtoklásnak, az udvari kapcsolatoknak, a tekintélyes rokonoknak s az esetleges valós katonai veszélynek, úgy tűnik, Erdődön 1444-ben vagy kevéssel azután mégsem épült erősség. Erre nemcsak abból következtethetünk, hogy egyetlen írásos nyomát sem ismerjük, ami korszakunkban már figyelemre méltó tény, hanem abból is, hogy az engedélykérést – jogilag némileg átalakítva – meg kellett ismételni bő évtizeddel később.

V. László király ugyanis 1456-ban adott újabb engedélyt Erdődön vár építésére. Minthogy a Balkfiak és a Drágfiak között 1424 óta megosztott birtokról van szó, a várépítési engedély Balkfi Mihálynak és Drágfi Miklósnak szolt, tehát az engedély(ek) e két ág képviselőjének adatott(tak) ki. Tulajdonképpen két, időben egymáshoz közeli, engedélyszöveggel ren-

³⁶ Minderre legutóbb: Horváth Richárd: *Váarak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről.* = *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* Szerk. Neumann Tibor és Rácz György. Bp. 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III.) 65–66.

³⁷ Tóth-Szabó Pál: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Bp. 1917 (a továbbiakban Tóth-Szabó: *Huszita*) 204–205. Ehelyütt is megköszönöm Nógrády Árpádnak, hogy erre a szempontra és adatra felhívta a figyelmemet.

³⁸ Bertalan ismert keltezései is innen származnak korszakunkból: 1479. okt. 21. (DL 65119): ex Erdewd; 1490. jan. 11. (DF 223889): ex Erded.

³⁹ Kubinyi András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén.* Szege 2000. (Dél-alföldi évszázadok 14.) 61, 67. Amíg a Kubinyi András által kidolgozott rendszerben Békék négy centralitási ponttal rendelkeznek, eladdig Erdőd tizeneggyel. – Erdőddel szemben azonban Békéken a szokásos hetivásáron kívül Szent Bertalan napján (augusztus 24.) sokadalom is volt. Weisz Boglárka: *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2012. 161.

delkezőnk. A biztosabb keltezésű 1456. szeptember 20-án kelt Budán, s eszerint Mihály és Miklós Erdődön fából vagy kőből várat, erődítményt emelhetek a korban teljesen általános várépítési engedélyek formuláinak megfelelően.⁴⁰ Van azonban egy további eredeti engedély-példányunk is, aminek datálása az oklevél sérülései miatt nehezebb. A dátumsorból csupán a *feria tertia* részlet látszik, ez azonban bizossá teszi, hogy nem kelhetett azonos napon az előzővel.⁴¹ Keletkezését illetően annyi bizonyos, hogy október vége előtt adták ki, mivel az uralkodói évek sorában a Cseh Királyságnál a harmadik esztendő szerepel, ami az 1455. október 28.–1456. október 27. közötti időszakot jelenti. A két oklevél szövege a dátumsort leszámítva azonos, igaz a kancelláriában használt formuláriumok ismeretében ez nem meglepő. Ezekon felül csak egyetlen további eltérést rögzíthetünk. Amíg ugyanis az előző példányon találunk kancelláriai jegyzetet (Cillei Ulrik járt el az ügyben), addig utóbbira ilyen nem került, csupán egy ellenőrzésről tudósító *lecta* feljegyzés. Mindezen tények figyelembevételével majdnem biztosak lehetünk abban, hogy a két engedély nem egymás ellenében, hanem egymást feltételezve hagyta el a kancelláriát, keltük ideje igencsak közeli lehet, így nehéz másra gyanakodni, mint arra, hogy a Balkfi és a Drágfi ágak egy-egy eredeti példánya maradhatott „személyükben” korunka. Igaz persze, hogy az engedély kiadása nem jelentette azonnal a vár felépültét, annak dacára, hogy Miklós Erdődre költözése és az önálló rezidencia megteremtésének igénye a fentebbi adatok ismeretében aligha lehet kérdéses.

Ám ezek csak a „papírmunka” termékei. Legalább ennyire érdekes annak vizsgálata, hogy milyen körülmények között született meg az uralkodói elhatározás a Drágfiak – mert ne legyenek kétségeink a kedvezmény elsőrendűen Miklósnak szolt – királyi kegyben való részesítésére. A keltezés mozgalmas időszakot jelöl: 1456 szeptemberében vagyunk, két hónappal a nándorfehérvári diadal és néhány héttel Hunyadi János halála után. A török támadás hírére pánikszzerűen egészen Bécsig hátráló V. László ezekben a napokban érkezett vissza Budára.⁴² Láthatóan azon igyekezett, hogy megtépázott tekintélyét mihamarabb helyreállítsa, s ezért hadakat toborzott, majd elindult Nándorfehérvár felé. E hetek tehát lázas készülődéssel teltek, hiszen az érkezéstől számított tizedik napon már útra is kelt a király és kísérete a déli végék felé, Futakra, ahová országgyűlést kívánt

⁴⁰ DL 15102.

⁴¹ Rábik: *Oklevelek* 130–131.

⁴² Szeptember 9-én még Pozsonyban volt (DL 15100, DL 72493.), 14-én Visegrádra ért (DF 213507.), s 15-én érte el Budát. Eduard Maria Lichnowsky: *Geschichte des Hauses Habsburg*. Sechster Theil. (Von Herzog Friedrich Wahl zum römischen König bis zu König Ladislaus Tode). Wien 1842. 2147. sz. – Okleveles adattal jelenléte 16-tól igazolható: DF 274024.

összehívni.⁴³ Az ezekből a napokból ránk maradt királyi oklevelek szép számmal tudósítanak arról, hogy az uralkodó teljes erejével a hadak öszszegyűjtésén,⁴⁴ minél több pénz előteremtésén⁴⁵ és esetleg ingadozó hűségű híveinek megnyerésén fáradozott.⁴⁶ Nos e napok eseményei közé tartozik az erdódi várépítési engedély kiadása, amiből világosan következik, hogy Drágfi Miklós korábban bizonyított udvari kapcsolata töretlen maradt.

1456 a Drágfiak történetében nem csupán a várépítési engedély miatt volt fontos év. Az esztendő elején ugyanis jelentős cseh-huszita betörés érte a királyság észak, északkeleti területét,⁴⁷ közte a zempléni-szabolcsi vidéket, amelynek érdekessége számunkra, hogy a vizsgált vidékünkön legnagyobb befolyással bíró Jan Jiskra és Talafusz éppúgy V. László híveinek számított, mint Drágfi Miklós.⁴⁸ Ez év februárjának elején Szakolyi Miklós írt levelet Várdai Miklósnak, Drágfi Miklósnak és Bátorfi Istvánnak meg Andrásnak arról, hogy a környékre tört ellenséges csapatok a toka-ji várnagy által vezetett váradi püspöki hadakat (Bodrog)Keresztúr táján megverték, és azok Szerencs felé futottak.⁴⁹ A magában is értékes híradáson túl a címzettek személye a legfontosabb számunkra. A jelek szerint ugyanis ők valamiféleképpen érintettek voltak a betörő csapatok elleni védekezésben, ráadásul a korábban elmondottak nyomán azzal is tisztában lehetünk, hogy köztük házassági-rokonsági kapcsolat is fennállt. Ezt a feltelezhető védelmi szerepet erősíti meg két további oklevelünk. Egyrészt még január 19-én kelt V. László király Várdai Miklós⁵⁰ szabolcsi ispánnak szóló parancslevele, mely szerint tudomására jutott, hogy bizonyos cse-

⁴³ Szeptember 25-én már Adonyból kelteztek. Házi: *Sopron* I/4. 131–132.

⁴⁴ Szept. 15-én Heinrich von Rosenbergnek írt, hogy a sziléziai hadakkal mihamarabb Magyarországra siessen. Lásd a 42. jegyzetben, szept. 15-nél idézett kiadványt.

⁴⁵ Ismert, noha kellő hangsúlyt sohasem kapott tény, hogy 19-én zálogosította el a király a komáromi királyi uradalmat Szécsi Dénes esztergomi érseknek 8040 aranyforintért, ami csak 1465 elején, az érsek halálát követően lesz újra királyi tulajdon. DF 248552, DL 15101.

⁴⁶ 19-én Szentpéteri Pál kapott adományt (DL 105595); 23-án az Ipoltfiak ugyancsak adományt nyertek (DL 44807). Közbeesőleg kell számolnunk az erdódi várépítési engedéllyel, míg a sort, kéthetes utazást és „oklevélmentes” időszakot követően, immáron futaki keltezésel a Gyulai testvérek megadományozása zárja. (DF 260072.)

⁴⁷ Pl. DL 44812. A király a sárosi vidék védelmére – egy alig esztendővel korábbi egyezés értelmében – Komorovszki Pétert hagyta hátra, amíg a déli végeken tartózkodott.

⁴⁸ Tóth-Szabó: *Huszita* 296–297.

⁴⁹ ZOkm IX. 513.

⁵⁰ A Várdaiak szerepe kiemelten fontos a Drágfiak ezen évekbeli történetében. Noha közel azonos birtokállománnyal számolhatunk esetükben, de kapcsolatrendszerük – legalábbis ezekben az években – még merőben eltérő. A rendelkezésünkre álló adatok azt tükrözik, hogy Drágfi Miklós több alkalommal járt el a Várdaiak vagy más régióbeli nagybirtokos ügyében (ZOkm IX. 496–497, XII. 248). Hogy emögött familiaritást vagy Miklós udvarbéli kapcsolatrendszerének kiaknázását kell keresni, aligha dönthető el, ám voltaképpen mindegy is. Drágfi Miklós az 1450-es években vitathatatlan regionális tekintélynek örvendett, s neve az udvarban sem csengett ismeretlenül.

hek és a hozzájuk csatlakozott hadak (*quidam Bohemi cum gentibus eisdem adherentibus*) a megyét és vidékét pusztítják. Ezért meghagyta a szabolcsi nemességnek, hogy keljenek hadra, és oda vonuljanak, ahová Erdődi Drág fia Miklós és Szakolyi Péter meghagyja nekik.⁵¹ Feltételezésünk tehát helytálló: Drágfiékat a megyei hadak kinevezett kapitányaiként, esetlegesen több megyéből összevont csapatok parancsnokaként azonosíthatjuk. Hogy tevékenységük, hadi „megbízásuk” mely területeket érintett, pontosan nem tudjuk, de az biztos, hogy Szabolcs megyén kívül is eljártak. Ennek bizonyítéka ugyanis szintén 1456 őszéről egy újabb királyi mandátum a leleszi konvent hiteleshelyéhez. Ebben az uralkodó vizsgálatra utasította a konventet, történetesen épp Drágfi Miklós és ecsedi Bátor András panaszára, mivel utóbbiak tudomása szerint Károlyi Mihály birtokán engedély nélkül erősséget emelve és abba cseheket fogadva a környék és különösen a panaszosok birtokait pusztítja.⁵² Noha akadnak adatok a Károlyiak és a Bátoriak, Drágfiak közötti birtokvitára, itt talán mégsem csak erről van szó. Alighanem a vidéken működő „cseh” csapatok valamelyik közeli Károlyi-birtokon rendezték be főhadiszállásukat, s ott szokásuk szerint hamarjában erődítéseket is emeltek táboruk védelmére, majd innen indultak az ellenük vezényelt királyi csapatok vezetői Drágfi és Bátor hadai, birtokai ellen.

Hunyadi Mátyás trónra kerültének idejére tehát, ellenkező híradás nem lévén birtokunkban, gyaníthatjuk, hogy a „csehek” elleni védekezésben is sikereket könyvelhettek el. Alább látni fogjuk, ezek az esztendőik igazi „nagy fogásokat” hoztak részben Miklósnak, de még inkább fiának, Bertalannak, aki az új királlyal láthatóan bizalmas viszonyt tudott kialakítani. Tekintettel erre és Miklós remek családi kapcsolataira az újabb birtokszerzés lehetősége mind valóságosabbá vált. Eleinte, mint 1459-ből is látjuk, csupán a rokonságon keresztül begyűjthető javakról volt szó,⁵³ ám Bertalan feltűnésével és a király környezetébe kerülésével a helyzet alapjában megváltozott.

Ám ennek ismertetése előtt indokolt választ adni arra a kérdésre, hogy miként is jutott az V. (Habsburg) Lászlóhoz a jelek szerint megszakítás nélkül hű Drágfi Miklós és főleg fia az új uralkodó legbelsőbb bizalmasai közé. A hogyanról nem, de a „találkozás idejéről” tudunk, mert maga Mátyás adott róla hírt. Egyik 1475. évi, Bertalannak szóló adománylevelében ugyanis a király arról emlékezik meg, hogy Drágfi egészen fiatal kora óta szolgálja őt (*a teneris suis annis lateri nostro semper adherendo*).⁵⁴ A későbbiek-

⁵¹ DL 88309.

⁵² DF 284820. A Drágfiak részéről nevesítve csupán a 1390 óta birtokolt Szatmár megyei Dobra szerepel.

⁵³ KmJkv I. 1378, 1532. sz.

⁵⁴ DL 17676.

ben sor kerül még annak bizonyítására, hogy Drágfi részese volt az 1467. évi moldvai hadjáratnak, ám ekkor már legalább húszesztendősen lehetett. E két információból némi bizonytalansággal ugyan, de gyaníthatjuk, hogy a fiatal Bertalan még tizenéves gyermekként került az udvarba, ahol a király hamar felfigyelt rá. További információ híján legvalószínűbb feltételezésként adódik, hogy Drágfi Miklós, aki maga is évtizedek óta a korona hívének számított, világosan látva az elkövetkező esztendőök politikai viszonyait, kapcsolatait, alkalmasint rokonságán, talán az ecsedi Bátoriakon keresztül igyekezett fiát Mátyás környezetébe juttatni. Ebbéli szándéka – mármint fia „helyzetbe hozása” az új uralkodónál – magyarázhatja 1458 utáni viszonylagos eltűnését a forrásokból. Politikai éleslátása – amit I. Ulászló és V. László időszakában is folyamatos jó udvari kapcsolatai gyakorlatoztathattak – ezúttal sem hagyta cserben. Döntése családjá látványos gazdagodásához és politikai befolyásának növekedéséhez vezetett.

Drágfi Bertalan Mátyás közelébe kerülésével kapcsolatosan azonban további megfontolásra érdemes szempontokat is érdemes egy kisebb kitérő keretében áttekinteni. Ha ugyanis Mátyás-kor második felében kiemelkedő politikai befolyáshoz és hatalomhoz jutó katonabárókra – Szapolyai Imrét és öccsét, Istvánt nem számítva (habár az alábbiak részben rájuk is igazak) főleg ecsedi Batori Istvánra, Kinizsi Pálra és Drágfi Bertalanra – tekintünk, meglepően sok „véletlenül” akadhatunk pályájuk alakulásában. Elsőként pillantsunk származásukra. Drágfiról tudjuk, hogy a Szatmár és Középszolnok megyében birtokos családból származott, apja jelentőségéről ugyancsak esett szó. Ecsedi Batori István sem előzmények nélkül lett Mátyás korai bizalmasainak egyike, s a szatmári-szabolcsi régió jelentette háttérországát, családjá nem volt ellenséges a Hunyadiakkal 1458 előtt.⁵⁵ Kinizsi ugyan kisbirtokos Abaúj megyei família sarja, de mostohaapja nem volt más, mint a Hunyadiak kipróbált katonája, Magyar Balázs.⁵⁶ S a részlegesen ide vonható (lévén Pozsega megyei felmenőkkel rendelkező) Szapolyai Imréről is tudható, hogy Mátyás uralkodását megelőzően Hunyadi kancelláriájában dolgozott, ám ami fontosabb, e kritikus években egy ideig Nagybánya városa és várkastélya élén állt.⁵⁷ Nem feledkezve meg a királyság más vidékeiről származó, de az iméntiekhez hasonlatos pályát befutó személyekről, például a monoszlói Csuporokról vagy Egervári Lászlóról, a jelenség korántsem érdektelen. 1458 után a szabolcs-szatmár-kraszna-középszolnoki vidék egyszerre három (Szapolyait is idevonva, hisz „korai munkássága” e régióba kapcsolja, négy) olyan személyt adott

⁵⁵ Horváth–Neumann: *Batori István*, passim.

⁵⁶ Kinizsi származásáról legújabbban és legpontosabban Papp Szilárd: *A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515*. Bp. 2005. 54–55.

⁵⁷ Horváth Richárd: *Szatmár és a Szapolyaiak*. = *Németh Péter emlékkönyve* (a továbbiakban Horváth: *Szatmár és a Szapolyaiak*) 346–347.

a királyságnak, akik Mátyás legfontosabb bizalmasai, később katonabárái közé tartoztak. Ennélfogva nem zárható ki, hogy a köztük már bizonyított s részben feltételezhető rokoni és személyes kapcsolatok kiemelt szerepet játszottak egymás udvari pályájának előmozdításakor.

Utóbbira akad ugyanis példánk. Ha Drágfi működését vizsgáljuk – erről még bőven lesz szó – kancelláriai jegyzetekben való feltűnései rendre udvari ifjak, lovagok, királyi bizalmasok ügyeivel összefüggésben maradt ránk. Abból sem sok. Épp ezért különös jelentőséget érdemes és lehet tulajdonítani annak, hogy a Kinizsi Pál és Magyar Balázs közötti adopcios oklevél kancelláriai jegyzetében épp Drágfi Bertalan tűnik fel.⁵⁸ Szintén a „véletlenek” sorát szaporítja az is, hogy Kinizsi Pálnak Mátyás környezetében való első feltűnése – történetesen itt is egy kancelláriai jegyzetről van szó – Drágfiéval azonos esztendőből és azonos esemény, az erdélyi hadjárat kapcsán, 1467-ből maradt az utókorra.⁵⁹ Őket csak Bátor István néhány esztendővel korábbi kamaramesteri kinevezése előzte meg.

A „párhuzamos életrajzok” igazán akkor lennének teljesekek, ha báróvá válásukat is egyszerre dokumentálhatnánk. Erre azonban nincs mód, ami a fentebb elmondottak értékét jótányit sem csökkenti, hiszen a bárói kinevezés alkalmasint a politika alakulásától, országgyűlések vagy hadjáratok idejétől, de akár még a biológia szeszélyétől is függhetett, értve utóbbin egy-egy aktív tisztségviselő halálát. Mátyás uralkodásának első évtizedétől azután ezek a bizalmasok rendre feltűntek a hatalom csúcsának közelében is. Kicsit előreszaladva: 1468-tól Drágfi lovászmesterként szerepel. 1471 nyarán a regensburgi birodalmi gyűlésre utazott Rozgonyi János országbíró váratlan halálát követően a királynak utódra volt szüksége e nagy tekintélyt jelentő, bár kevés érdemi hatalommal járó bárói tisztségben. Az utód kinevezésére a Vitéz-féle lázadás után megrendezett szeptemberi budai országgyűlésen kerítették sort, ekkortól lett 1493. évi haláláig Bátor István a királyság országbírája. A sort Kinizsi zárta, aki ugyan utolsó lett báró, de nem akármilyen kárpótlást kapott. Mátyás személyére szabva hozta létre 1479-ben a korábbi temesi ispáni tisztség – a török elleni védelmi vonal egyik legfőbb eleme – utódját, az Alsó Részek főkapitányságát, s ugyanekkor lett Bátor István egyben erdélyi vajda is. Anélkül, hogy túlzott hangsúlyt helyeznénk e tényekre, a kapcsolatrendszer működése, valamint a király és uralkodása kezdetétől őt szolgáló katonáinak a hatalom legmagasabb szintjére „szivárgása” tanulságos momentuma a Mátyás-kornak. Ahogyan az országgyűlések számának csökkenése, a klasszikus „régik” bárói családok tagjainak inkább formális, másodrendű tisztségekbe csúsítása és a fentebb elősorolt személyek hatalomba való emelése ugyancsak az 1470–90

⁵⁸ A részleteket és a forráshivatkozásokat lásd a későbbiekben.

⁵⁹ Ub VI. 362–363.

közötti két évtized sajátossága. Alighanem e személyek politikai szerepe és a király egyre inkább rájuk, e „klubra”, mintsem a szélesebb főúri, nemesi közösségre támaszkodása adhat magyarázatot arra, hogy halála (1490) után miért is tartották Mátyás kormányzatát „káros újításokkal” telinek. A korszak törvényeinek kritikai kiadása nyomán ismert 23 országgyűlés⁶⁰ időpontjainak megoszlása több mint tanulságos. Az 1470-es évek közepéig ugyanis több-kevesebb rendszerességgel került rájuk sor, míg ezután egyre jobban látszik a „ritkulás”. Különösen fontos pont az 1485/86 fordulóján elkészült úgynevezett Nagy Törvénykönyv, amelyet a király haláláig nem követett „klasszikus”, a közügyeket és az esetleges sérelmeket rendezni hivatott végzéseket megalkotó országgyűlés. Kizárólag a legfontosabb kérdékről: a rendkívüli hadiadó megszavazásáról esett ezeken szó. Épp emiatt számuk a kritikai kiadásban szereplőkénél bizonyíthatóan nagyobb volt. Erre látunk majd példát Drágfi 1488. évi működése során. Az így ritkábbá és „egycélúvá” váló országgyűlések természetesen magukkal hozták, hogy a kormányzás még a korábbiaknál is jobban a királytól és a személye körüli kis számú hatalmi szereplők kizárólagos akaratától függjön. Nos ennek a „klubnak” lett tagja alighanem a kezdetek kezdetén Drágfi Miklós fia Bertalan, így életútjának feltárása a család történetén messze túlmutató tanulságokkal szolgálhat a korszak megismerésében.

Főszerepben a politika

Születésének időpontját meglehetősen pontosan ismerjük. Fia, Drágfi János magyar nyelvű végrendeletéhez fűzött utólagos, de 1545-nél aligha későbbi feljegyzés szerint 1501. évi halálakor Bertalan 54 esztendő volt, eszerint leghamarabb 1447-ben születhetett.⁶¹ Első okleveles feltűnése is épp erre az esztendőre esik, amikor apjával, Miklóssal együtt fordul elő birtokügyben,⁶² tehát Hunyadi Mátyás trónra kerülésekor alig múlt tízesztendő, ami pályafutásának viszonylag kései, 1467 tájától megfogható kezdetére is magyarázatot ad.

⁶⁰ *Decreta Regni Hungariae 1458–1490*. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Bp. 1989. (a továbbiakban *Decreta 1458–1490*), passim.

⁶¹ *1501 eztendheoben hogy yrnanak Drađffy Berthalan erdely wajda ez wylagbol ky molth zenth Demeter napyan ewthwen negy ezthendeig elth*, lásd Terdik Szilveszter: *Károlyi Sándor építkezései az erdődi várban*. Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie. XXIII–XXIV(2006–2007). Vol. I. Satu Mare 2008 (a továbbiakban Terdik: *Erdőd*) 251.

⁶² DL 15535.

Minekutána arról le kell tennünk, hogy az egykori Drágfi levéltár mára részben megsemmisült vagy szétszóródott töredékeiből⁶³ kellő mennyiségű közvetlen információt szerezhettünk, maradnak a jól bevált közvetlen, de a politikában, udvarban meglévő befolyást meglehetősen jól illusztráló adatsorok. Drágfi Miklós és fia esetében leginkább két terület vizsgálatba való bevonása jelent újdonságot a család kutatója számára: a viselt megyésispánságok és a királyi okleveleken található kancelláriai jegyzetekben való előfordulások. Ragaszkodván valamelyest az időrendhez, először a megyésispánságokra érdemes figyelniük.

Emlékezzünk, Drágfi Miklós 1458-at megelőzően sem volt ismeretlen a királyi udvarban, s a jelek szerint ez később is így maradt. 1462-ben egy királyi oltalmazásra történő felszólításkor Szapolyai Imre kincstartóval, Csáki Ferencsel, Bátori Andrással, Keszi Balázs munkácsi várnaggyal, Pöstyéni Mihály máramarosi kamarással és Dolhai Ambrussal együtt Drágfi Miklós és Mihály is a címzettek között fordul elő, mint az északkeleti régió tekintélyes birtokosa, a királyi akarat kiszemelt végrehajtója.⁶⁴ A folyamatos tekintélynövekedés és a földrajzilag jól koncentrálnódó birtokállomány az udvarban megszerzett kapcsolatokkal együtt szinte már predesztinálta a Drágfiakat, hogy valamelyik birtokaiktól érintett megye élén ispánként tűnjenek fel. A szóba jövő megyék sora nem hosszú, birtokaik fekvéséből adódóan Szatmárról, Krasznáról és Középszolnokról kell megemlékeznünk. Minekutána Középszolnok megye három váruadalmából (Aranyos [korszakunkban rom], Hadad és Kővár) a legnagyobb, a Kővárvidék néven később önálló kerületté alakuló⁶⁵ kővári volt a család régi birtoka, nem okoz meglepetést, hogy ennek élén jelenik meg Drágfi Miklós 1459/60-ban, ám tisztségét csak rövid ideig, 1462 elejéig, Dengelegi Pongrác János erdélyi vajdai kinevezéséig tarthatta meg.⁶⁶ Ennek oka azonban nem a királyi bizalom megingása, hanem egy kormányzati változtatás volt: Mátyás

⁶³ A család egykor bizonyosan egy helyütt lévő irathagyatéka (amit Drágfi János fentebb idézett végrendelete szerint az erdődi várban őriztek) az évszázadok során több irányba szóródott szét. A báró Mednyánszky család beckói levéltárának részben Nyitrainvánkára, részben pedig Trencsénbe került töredékeibe, majd innen a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület iratai közé éppúgy jutott okleveleik közül, ahogyan a Magyar Kamara Levéltárába is. Vö. Rábik: *Oklevelek 10–11*; Herzog József: *A magyar kamarai levéltár története. I. (Előzmények és szervezés)*. Ltközl VI(1928). 24.

⁶⁴ Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. fidelibus nostris magnificis et egregiis, magnifico de Zapolya (sic) thesaurario nostrorum regalium magistro ac Francisco de Chaak et Andree de Bathor, necnon Nicolao et Michaeli Draghfy de Belthek, Blasio litterato de Kezy, castellano de Mwkach (sic), item Michaeli de Bestyen camerario Maromariensi, Ambrosio de Dolha, salutem et gratiam (DL 38341).

⁶⁵ Kialakulására és középkori történetére: Szentgyörgyi: *Kővár* 16–22.

⁶⁶ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 63. – S bár Pongrác János csak március 4-től ismeretes mint Középszolnok megye ispánja, ám vajdai és székely ispáni (s gyaníthatóan vele egyetemben ispáni) kinevezésére némileg korábban került sor. Vajdaként és székely ispánként már

Középszolnok irányítását egy időre ismét összekötötte az erdélyi vajdai tisztséggel, amivel voltaképpen visszatért az 1446 előtti állapotokhoz, amikor a megye ispánságát a mindenkori erdélyi vajda töltötte be.⁶⁷ Ezzel a lépéssel Miklós ugyan elveszítette az ispánsággal járó tekintélyt és persze jövedelmet is, de szerepe – még ha csak töredékes adatokból következtethetünk is erre – nem csökkent a politikai szereplők között. Néhány esztendővel később ugyanis a szomszédos Szatmár élén látjuk viszont, szokatlan körülmények között. A feltűnés dátuma ugyanis meglehetősen beszédes: 1468 februárja. Ezt csak tetézi, hogy egymagában álló ispáni említéssel van dolgunk.⁶⁸ A helyzet alighanem magyarázatra szorul, mármint az egyszeri előfordulás kérdése egy ilyen viszonylag jól adatolt korszakban.

Ennek előtte ugyanis Szatmár ispánja 1463-ban majdnem biztosan,⁶⁹ azután pedig nagy valószínűséggel a Szatmár és Németi városokat megszerző királyi kedvenc, a nagy hatalmú és ugyancsak a Mátyás korban gyors karriert befutó Szapolyai Imre volt.⁷⁰ Szapolyai azonban néhány esztendő múltán váratlanul elhibázott lépésre szánta el magát: ideig-óráig aktív támogatója volt az 1467. évi ún. erdélyi lázadásnak.⁷¹ Emiatt, noha csak későbbi oklevelek alapján tudunk visszakövetkeztetni az eseményekre, hirtelenjében kegyvesztett lett Mátyásnál. A harag azonban nem tartott sokáig. A fiatal király és az általa felemelt, a lázadásból hamar kihátráló kegyence közt a megegyezésre legkésőbb 1468 februárjában, a király Erdély felől Budára vezető útján, Váradon, Debrecenben vagy Nádudvaron került sor.⁷² Ezekre az eseményekre tekintettel Drágfi Miklós szatmári ispánsága máris magyarázhatóvá válik. E sorok írójának véleménye szerint ugyanis arról van szó, hogy az 1467 őszen a lázadás leverése céljából a Buda–Debrecen–Várad útvonalon Erdélybe igyekvő uralkodó a vele tartó

február 9-én is előfordul királyi oklevél kancelláriai jegyzetében (W. Kovács: *Archondologia voievozilor* 240).

⁶⁷ Engel: *Archontológia* I. 200.

⁶⁸ Szatmár vm okl 33.

⁶⁹ Szatmár vm okl 33.

⁷⁰ Horváth: *Szatmár és a Szapolyaiak* 352–353.

⁷¹ Nógrády Árpád: *A lázadás ára*. EM LXVII(2005). 3–4. sz. 132. – Jó bizonyítéka érintett-ségüknek, hogy az erdélyi familiárisaik közé tartozó Farnasi Veres Benedek az események egyik fontos szereplője, tevékeny alakítója volt, lásd Jakó Zsigmond: *A Farnasi Veres család (Az 1467. évi erdélyi lázadás kutatásához)*. = *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kvár 1999. 188. Sőt Benedekről tudható az is, hogy szolgálatát Hunyadi János alatt kezdte, így az ugyancsak Hunyadi familiájából kiemelkedő Szapolyai Imrével meglévő kapcsolata ekkor már évtizedes múltra tekinthetett vissza. DL 30205.

⁷² Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Bp. 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2. – A továbbiakban Horváth: *Itineraria regis Matthiae*). 85.

– vagy Szatmár táján őt beváró – Miklóst automatikusan nevezte ki megyésispánná. Ennek oka az lehetett, hogy az akkor (1467 augusztusában–szeptemberében) még hűtlennek ismert Szapolyait megfosztotta az ispáni méltóságtól. Ezért lehet a következő év februárjában Miklós még szatmári ispán, hisz a békekötésre épp ezekben a napokban került sor. Ráadásul béke ide vagy oda, Mátyás Szapolyai Imrét nem helyezte vissza az ispánságba, arra a másik általa igencsak kedvelt s épp a környéken birtokos család, az ecsedi Bátoriak egyik tagját, Andrást nevezte ki.⁷³

Miklós működésénél maradva szólnunk kell még arról is, hogy, datálatlan oklevélből ugyan, de tudjuk, ezen évek valamelyikében ő volt Ugocsa megye ispánja.⁷⁴ Tény, az ugocsai ispánok sora erősen hiányos, egészen pontosan 1456–1492 között egynek sem ismerjük a nevét, csak alispánjaik említései maradtak korunkra.⁷⁵ S bár korszakunkban elő-előfordulnak meglepő familiárisi vagy épp az arról való ismereteinkkel merőben ellentétes adatok, még mindig a legkézenfekvőbb eljárás ispán „hiányakor” az alispánok személyi kapcsolatrendszerének a feltérképezése, így kísérelve meg az ispán személyének vagy legalább családjának meghatározását. Ebből kiindulva, az 1460-as évekből ismert tizenöt alispánt áttekintve mindössze kettővel kapcsolatban vannak érdemi adataink. Őri Dacsó László (1459-ben alispán) közeli rokona, talán testvére, György volt 1465-ben Nyaláb várának várnagya, így a család Perényi-familiárisként azonosítható.⁷⁶ A kevéssel utána feltűnő Sásvári Miklósról (1462-ben alispán) pedig egy Szapolyai Imre által írt levél árulja el, hogy a Bátoriak embere volt, ugyancsak 1462-ben.⁷⁷ E két információ ismeretében némi bizonytalansággal ugyan, de 1459–1462 közé szűkíthetjük Miklós ugocsai – ugyancsak rövid – ispáni működését, amihez támaszként járul a szintén 1460-ra és az azutáni egy-két esztendőre datálható Középszolnoki ispánsága.⁷⁸ Ha pedig a fentebb előadottak kiállják az idő próbáját, aligha gondolhatunk mást, mint hogy Miklós ispánságait alkalmi, ideiglenes esetnek értékeljük; pontosan azt, hogy, 1467/68 fordulóján kifejezetten mint a királyi hadjáratban részt vevő, uralkodói megbízott teljesítette ura „foglalási” parancsát. Rövid működését követően azonban – bizonyosan nem függetlenül kora előrehaladtától és fia pályájának felívelésétől – Miklós, még ha végleg nem is tűnik el látókörünkől, egyre visszavonultabban élhette életét. Utolsó budai feltűnését 1470-ből ismerjük, amikor a Dunántúlon birtokos Gersei

⁷³ Szatmár vm okl 33.

⁷⁴ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 63. – Nicolaus filius condam Dragh de Belthewk comes comitatum Wgocz et Zolnok mediocris (DL 56560).

⁷⁵ Ugocsa vm okl 19–20.

⁷⁶ DF 249018.

⁷⁷ Horváth: *Szatmár és a Szapolyaiak* 355.

⁷⁸ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 63.

Pető Miklós udvari lovag nyerte adományul a Sárfőiek hűtlensége miatt koronára háramlott elfekvősegeit egy Budán, április 3-án kelt oklevélben. Az adománylevél kancelláriai jegyzetének (amelyek jelentőségéről alább bővebben lesz szó) tanúsága szerint az ügyben Drágfi Miklós járt el, így az udvari jelenlétének bizonyítéka.⁷⁹ Itteni megjelenésén kívül mindössze két további feltűnéséről maradt forrásunk. Még 1466 márciusából való az az oklevél, amely szerint egyik birtokuk ügyében Miklós személyesen jelent meg Pálóci László országbíró ítélőszéke előtt.⁸⁰ A második oklevelet pedig még csak pontosabb időponthoz sem tudjuk kapcsolni. Írásképe alapján bizonyosan Mátyás-kori, de ennél precízebb keltezés nem lehetséges. Tartalma meglehetősen csekély kapaszkodót nyújt. Drágfi Miklós leveléről van szó, amit Fábián leleszi *protonotarius*nak írt egy birtoklevél küldése tárgyában. A levél kelethelye az Ecsed melletti Fábiánháza (ami egyébiránt Bátorai birtok volt), vélhetőleg Miklós egyik utazásának alkalmi állomása szatmári birtokai felé vagy onnan távozóban.⁸¹ Ugyancsak ebbe a képbe illeszkednek Miklós fentebb tárgyalt, alkalmi ispánságai. Az idősebb Drágfi tehát az 1440-es évektől fogva folyamatosan kapcsolatban állt a magyar királyi udvarral, ottani megjelenésével időről időre számolnunk kell, még ha a politikai események alakulására érdemben nem is volt befolyása. Ezzel szemben gyökeresen más megítélés alá esnek fia tisztségei és működése.

Bertalan első királyi szolgálata – későbbi pályafutása ismeretében kissé talán meglepő módon – nem a katonai feladatokhoz, mint inkább az udvartartás gyakorlatiasabb részéhez kapcsolta. Tudomásunk szerint a királyi konyha vezetője, az uralkodói étkeztetést biztosító „házipénztár” kezelője, magyarul sáfár lett. A későbbi katonai-bárói pályafutás tekintetében megmosolyogni való a tisztség még a kései kutató számára is, ha nem kellene tekintetbe venni az uralkodó alighanem már ekkor is bizalmatlan személyiségét. Mátyás uralkodása során az esztendőök haladtával minden jel szerint egyre kevesebb hívében bízott meg, így a király aligha tett meg akárkit konyhája vezetőjévé. Persze ezek feltételezések. Ami a forrásokat illeti, Bertalan sáfárságáról mindössze egyetlen híradásunk van. Ez Bonfinitól származik, aki az 1467. évi erdélyi lázadást követő moldvai hadjárat egyik epizódjának leírásakor tesz említést róla e minőségében. Mátyás a hadműveletek során elérte Moldvabánya (Baia) városát, s ekkor egy hírnök érkezett hozzá, aki a közelgő moldvai támadásról számol be. Mátyás hitt is neki, meg nem is, ezért elrendelte őrizetét, s meghagyta Drágfi Bertalan

⁷⁹ ad relationem Nicolai Dragfy (DL 93419).

⁸⁰ PerényiLt 516. sz.

⁸¹ DF 285042.

sáfárjának, hogy a rabot tisztességes ellátásban részesítse.⁸² Az elmondottak alapján napnál is világosabb, hogy Bertalanról feltehető: elejétől végéig részese volt a király 1467 augusztusától 1468 februárjáig tartó, az erdélyi lázadást elfojtani hivatott utazásának és moldvai hadjáratának egyaránt, ahol a rokonságába tartozó és hasonlóképp Mátyás bizalmasának számító Bátori István későbbi országbíró és erdélyi vajda is megjelent.⁸³

Látható tehát, Bertalan jól „sáfárkodott” a királyi bizalommal, s ez meg is hozta gyümölcsét. Alighogy serege elhagyta Erdély területét, de még a budai érkezést megelőzően – meglehet Nádudvaron vagy Debrecenben, a Szapolyaiakkal való megegyezést követően –, Mátyás konyhája addigi felelősét bárói méltósággal jutalmazta, pohárnokmesterévé nevezte ki.⁸⁴ A lázadás leverése és a bizonytalan kimenetelű moldvabányai csatát követően minden bizonnyal érdemi politikai erősödést elkönyvelő Mátyás király megelégtelt a pohárnok- és lovászmesterek körében – egyébiránt általa, még ha politikai kényszerűségből létrehozott s máig nem magyarázott – ellentmondásos tisztségviselési helyzetet.⁸⁵ Ennek a „rendezésnek” lett része Drágfi Bertalan. Az 1468-as év elején ugyanis a pohárnokmesterségben ő, míg a lovászmesterségben Perényi István tűnt fel.⁸⁶ Az előléptetés célja kettős volt. Egyrészt véget vetett az udvari tisztségek körében oly zavaros gyakori változásoknak, persze a király bizalmasaival betöltve azokat. Másrészt Bertalan sáfárként már bizonyos udvari tartózkodás mellé ehhez szükséges jövedelmet kapott. Első pohárnokmestersége 1474 tavaszáig tartott, s „leváltása” hátterében is a király katonai megfontolásai állhattak, de erről még lesz szó.

Az erdélyi hadjárat sikerei, a sáfári működés és a frissen elnyert bárói méltóság lehetővé tették, hogy birtokai számára kedvezményeket szerezzen, alkalomadtán pedig azok számát növelje. 1468 tavaszáról az előbbire találunk példát, amikor Mátyás ez esztendő áprilisának 11-én Pozsonyból adott Bertalannak két, minden évben megrendezendő vásár tartására vonatkozó engedélyt. Eszerint a Szilágy megyei Cseh birtokán Szent Barnabás apostol (június 11.) és Lukács evangélista (október 18.) ünnepén

⁸² Rex hominem asservari et Drach Bertholdum ea tempestate dispensatorem suum, equitem fortissimum et ad gerenda bella natum convivas bene tractare iussit. Lásd Bonfini. Tom. IV. pars I. IV-I-211.

⁸³ Horváth–Neumann: *Bátori István* 22–23.

⁸⁴ A király utazására lásd Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 85. – Emlékezzünk: Drágfi Miklós épp ezekben a napokban volt időlegesen Szatmár megye ispánja, tehát apa és fia hirtelenjében egyszerre nyertek királyi kinevezést, és ami fontosabb számunkra: mindketten részesei lehettek a lázadás leverésének és az azt követő hadjáratnak.

⁸⁵ 1458–1464 között hat asztalnokmestert, nyolc pohárnokmestert és kilenc lovászmestert ismerünk.

⁸⁶ Drágfira Rábik: *Oklevelek* 142–143. – Perényire lásd Stephanus Katona: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*. Tomulus VIII. Ordine XV. Colotzae 1792. 260–261.

tarthattak sokadalmat, ami új bevételeket jelentett a településnek és birto-
kosának egyaránt.⁸⁷ Oklevelünk azonban Bertalan katonai működés;nek
megismeréséhez is segítő kezet nyújt. Minekutána a kelethely: Pozsony és
a dátum, április 11-e történetesen a király hollétével egyezik – Mátyás ek-
kor vonult fel első morvaországi hadjáratára⁸⁸ –, aligha elégedhetünk meg
annak feltevésével, hogy véletlen egybeesésről van szó. Bertalanról mind-
járt látjuk, hogy a hadjárat végén is a királlyal utazott, így bizonyítható,
hogy részese volt a Csehország elleni első uralkodói hadjáratnak.

1468 szeptemberében ugyanis Mátyás a hadjáratából Buda felé halad-
ván Pozsonyban bő hónapos pihenőt, egyben országgyűlést tartott.⁸⁹ Az
ezzel kapcsolatosan korunkra maradt hitelesítő, aláíró – tehát a jelenlé-
tet igazoló – névsorban Bertalant ugyan hiába keressük.⁹⁰ Ám e napokból,
14-ről ismert egy királyi oklevél, amelyben az uralkodó Upori László ud-
vari lovag Abara nevű (Zemplén m.) birtokán hetivásár és sokadalom tar-
tását engedélyezi. Az irat rendelkezik kancelláriai jegyzettel, amely szerint
az ügyben Drágfi Bertalan járt el.⁹¹ (E jegyzetek lényege abban állt, hogy a
király vagy a királyi tanács döntését az abban foglalt személy közvetítette
a kancellária számára, és sokszor a tanácsban is maga vetette fel azt, így
alkalmazásával a felelősségi viszonyok utólagos vita esetén könnyen tisztá-
zhatóak voltak.⁹²) Nos ebből a csehországi Drágfi-jelenléten túl arra is
fény derül, hogy Bertalannak alighanem az udvari lovagokkal összefüggő
ügyekre lehetett befolyása.

Voltak azonban alkalmak – királyi hadjárat idején –, amikor Bertalan a
rendelkezésre álló adatok alapján időlegesen távol volt a királytól. Legjobb
példánk erre az 1470. április 19-én Budán Drágfi Bertalan és az ugyan-
csak várbirtokos Szomszédvári Henning János között létrejött szerződés,
amely szerint a két fél magtalan halála esetére a másikat örökösének je-
löli ki.⁹³ Első látásra meglepőnek tűnik az egyezés, mivel mind a Drágfi,
mind a Szomszédvári család megélte a 16. századot is, így egy ilyesfajta
megállapodásnak érdemi jelentősége aligha lehetett. Rápillantva a Szom-
szédváriak leszármazási táblájára, rögvest világossá válik, hogy 1470-ben
Henning János még nőtlen volt, azaz törvényes utódokra reménye sem le-
hetett, egyetlen fivére pedig ekkor már nem élt. Ezen tény ismeretében
már jobban érthető Bertalan „szemfülessége”. Abban bízva, hogy Henning

⁸⁷ DF 252615.

⁸⁸ Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 87.

⁸⁹ Uo. 87.

⁹⁰ *Decreta 1458–1490.* 179–181.

⁹¹ ad relationem Bartholomei Dragfy pincernarum regalium magistri (DL 16706).

⁹² A témáról összefoglalóan Szilágyi Loránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkor-
mányzatban 1458–1526.* Bp. 1930, passim.

⁹³ Részleges kiadása Rábik: *Oklevelek 144–145.* Ép átirata: DL 16997.

János – aki tekintélyes várbirtokosként, Bertalan apjának mintájára, alkalmasint az udvarban is megfordulhatott – gyermektelen is marad, egy szerződéssel látta megszerezhetőnek a család Zágráb megyei váruradalmát. Nem tudhatta, hogy az 1480-as évek elejére Henning János megházasodik, s Szomszédvárat e kései házasságából származó gyermekei öröklik meg.⁹⁴ Legyen ismétlésnek látszó a kijelentés, ismét kettős eredménye van az oklevél ismeretének. Egyrészt bizonyítja, hogy Bertalan Mátyás király távollétében lépett egyezsége Henning Jánossal, hiszen személyesen jelentek meg a budai hiteleshely előtt.⁹⁵ A másik szempont azonban fontosabb. Drágfi Bertalan a jelek szerint elégséges kapcsolatokkal rendelkezett, és elég „erősnek” érezhette magát ahhoz, hogy egy Szatmártól, Középszolnoktól távoli, vele hozzávetőlegesen hasonló birtoknagysággal rendelkező várbirtokos családdal örökösödési szerződésre lépjen.⁹⁶ Ráadásul a Henningeket máshonnan, mint a királyi udvarból nem ismerhette, hisz azok családjá törzsbirtokaitól rendkívül távol voltak birtokosok.

Birtokok, udvari bejárás, családi-örökösödési kapcsolatok – már önmagukban is jelzésértékkel bírnak Bertalan szerepét, befolyását illetően. Mátyás trónra kerülését követően viszont a család már arra is elérkezettnek láthatta az időt, hogy Budán is megvesse a lábát. 1479-től ugyanis oklevelek sora igazolja, hogy a bélteki Drágfiak Buda városának legfontosabb pontján, a Szent György téren (a mai Dísz tér északi kiszögellése táján) saját házzal rendelkeztek.⁹⁷ Két megfontolás alapján viszont arra gyanakodhatunk, hogy házszerszésük jóval korábbi, mint azt az oklevelek sugallják. Az egyik ok, amiért ez elképzelhető, Bertalan apjának, Miklósnak fentebb idézett többszöri budai jelenléte. Mert bár lett légyen bármilyen tekintélyes a 15. század közepi Drágfi birtokvagyon, a budai tartózkodások – különösen ha azokat az udvarhoz való indokolt közelség, a folyamatos jelenlét demonstrációja indokolta – tetemes költségeket jelenthettek az utazónak. Épp ennek elkerülése motiválta a király környezetében bármily csekély feladatot is ellátó családok, de éppen úgy a megkerülhetetlen bárói családok tagjait, hogy Budán házat, míg a királyi városhoz közel kisebb birtokot szerezzenek, hogy udvarbeli tartózkodásuk könnyen kivitelezhetővé, városbeli házuk pedig elláthatóvá váljon. Ez a korántsem csak Magyar-

⁹⁴ Engel: *Genealógia*, Henning (szomszédvári).

⁹⁵ A budai káptalan előtt kelt oklevél elmondja, hogy a felek nem ügyvédek útján, hanem *coram nobis personaliter constituti* jelentek meg előttük. Rábik: *Oklevelek* 144. – Ugyanezekben a napokban Mátyás már Trencsénben volt, Morvaországba menet (Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 91).

⁹⁶ Sokatmondó azonban, s bizonyos óvatosságot vagy Bertalan lehetőségeinek korlátait jelentheti, hogy a megegyezéshez Mátyás konszenzusát csak lényegesen később, hatalma és a királyra gyakorolt befolyása „csúcsán,” 1478-ban tudta megszerezni. DL 16997.

⁹⁷ Végh András: *Buda város középkori helyrajza*. I. Bp. 2006. (Monumenta Historica Budapestinsia XV. – A továbbiakban Végh: *Buda város*) 178.

országban előforduló gyakorlat ugyanakkor mintegy társadalomtörténeti „lakmuszpapírként” mutatja be a politikai elit változását: a Pest és Pilis megyékben forgó birtokok egy jó része ilyen célt szolgált.⁹⁸

Am Miklós rendszeres budai feltűnésein túl legalább ennyit nyom a latban az 1479-nél jóval korábbi házszerezés datálását illetően a Drágfiakat megelőző birtokos személye. Ez pedig 1391. évi és 1400 tájára datálható oklevelek szerint nem volt más, mint kusalyi Jakcs György, Zsigmond király 1398–1401 közötti tárnokmestere.⁹⁹ Utóbbi információ birtokában budai házbirtoklása természetesnek tekinthető. György 1415 táján halt meg, de a Balkfiak és az ekkor még velük osztatlanul birtokló Drágfiak itteni megjelenésével aligha kell még ekkor számolnunk. Ráadásul György fia azonos a korábban már bemutatott Jakcs László dalmát szigeteken tevékenykedő kapitánnyal és későbbi erdélyi vajdával. Ennélfogva Lászlóról inkább feltehetjük, hogy budai házbirtokos volt, mintsem az ekkor befolyással nem rendelkező Drágfi Miklósról. Amint láthattuk, a helyzet az 1450-es évekre változott. Jakcs László 1449-ben halt meg, Miklós pedig épp ezektől az esztendőktől tűnik fel mind gyakrabban királyi megbízások végrehajtójaként. Ugyancsak az évtized végétől bizonyítható, hogy Jakcs László leánya, Afra lett Drágfi Miklós felesége.¹⁰⁰ Ezek után nem kell túlzott vakmerőség annak kimondásához, hogy a budai főtéren álló házat Jakcs László örökségeként, annak leánya kezével szerezték meg a Drágfiak, valamikor az 1450-es évek második felében, végén. Mátyás uralkodása kezdetétől tehát biztosított volt Miklós (és persze Bertalan) budai jelenlétének „technikai háttere”, ami egyidejűleg társadalmi-politikai helyzetük szimbolikus megnyilvánulása is volt.¹⁰¹

Még mindig Drágfi Bertalan politikai megerősödésénél maradva az elkövetkezőkben ennek igazi kiteljesedéséről lesz szó. A történeti szakirodalomból értesülhetünk arról, hogy a Drágfiak – egészen a kései Anjou-kortól kezdődően – igényt formáltak az Ugocsa megyében fekvő Nyaláb várára. Az 1378. évi nyalábi adománylevelél ismeretében, mely ugyanazon a napon kelt Bertalan felmenői számára, mint a kővári, akár jogosnak is tekinthetnénk igényüket.¹⁰² Ám a figyelmesebb kutatás mára világossá tette, hogy a nyalábi adománylevelél esetében koholmánnyal van dolgunk, s a várat a

⁹⁸ A jelenségre: Tringli: *Pest megye* 94–95.

⁹⁹ Végh: *Buda város* I. 178. – György tisztségére: Engel: *Archontológia* I. 39.

¹⁰⁰ Engel: *Genealógia*, Jakcs(i) (kusalyi)

¹⁰¹ Az épület még 1521-ben is a családé volt. Amikor Kusalyi Jakcs László leányát II. Lajos király fiúsította a családi vagyonban, azok között szerepelt a ház is, melyet Drágfi János birtokolt: [...] necnon alia domo hic Bude in teatro Sancti Georgii martiris constructa, quam nunc magnificus dominus Ioannes Dragffy de Belthewk, nescitur quo iure, teneret [...] DL 28035. Az oklevél ismeretét Hegyi Gézának köszönhetem.

¹⁰² Engel: *Archontológia* I. 377; DL 26566.

Drágfiak jog szerint sohasem tartották örökbirtokként a kezükben, amint azt Bertalan állította.¹⁰³ A magyar középkor történetében persze nem egyedülálló eset, hogy egy birtokos vélt vagy valós jogigénye igazolása végett oklevelet hamisít. Itt is erről van szó, de az esetnek ezen túlmutató kettős jelentősége van. A Nyalábért folytatott per egészen 1498-ig húzódott, és a korszak egyik kiemelt ügye volt. Ennél fontosabb számunkra Bertalan szerepe a történetben, lévén hogy példának politikai súlyának vizsgálatához ugyanolyan értékes adalékokkal szolgál, mint személyiségének megismeréséhez. Legfőbb megválaszolendő kérdésünk tehát, miért pont ekkor döntött Bertalan a per elindításáról.

Merthogy valami tett, az biztos. Történt ugyanis, hogy 1471. július 21-én a leleszi konvent előtt Perényi János, e János fiai: Jób és Gábor, valamint Perényi István és Péter képviselője eltiltotta ecsedi Bátorit András, Istvánt, Lászlót, valamint bélteki Drágfi Bertalant az Ugocsa megyei Nyaláb vár elfoglalásától.¹⁰⁴ Ami az előzményeket illeti, nem kell sokat visszalépnünk az időben, hogy ráakadjunk 1471. február 6-ról arra az oklevélre, amelyben Perényi Miklós a maga és fiai (tehát nem az iménti tiltakozásban felsorolt ágak) nevében a Bátorit testvéreknek zálogosította el Nyaláb felét elképesztően nagy összegért, 32 000 aranyforintért.¹⁰⁵ A Bátoriak megjelenése Nyaláb ügyében tehát innen magyarázható, amint az is világos, hogy a zálogosításban nem szereplő Perényi ág képviselői joggal tiltakoztak a Bátoriak véleményük szerint jogtalan fellépése ellen. De mit keres az ügyben Drágfi Bertalan? Mai tudomásunk szerint nincs arról adatunk, hogy 1471 előtt bármiféle *valós* jogot szerzett volna a várra vagy az uradalom bármely részére. Ennélfogva a későbbi események ismeretében aligha gyanakodhatunk másra, mint arra, hogy Bertalanban ekkor ötlött fel annak lehetősége, hogy a honorként egykor ősei kezén lévő Nyalábot az épp megrendült helyzetű Perényiektől valamilyen módon megpróbálja elperelni. Ám gondolatmenete megértéséhez szólni kell röviden a Perényiekről.

1471 ugyanis nem véletlenszerű időpont a történetben. Ezen a nyáron indult a Mátyás király uralma elleni legnagyobb szervezkedés, az úgynevezett Vitéz János-féle zendülés. Ma már azt is tudjuk, hogy a király ős végére úrrá lett a helyzeten, és még szeptember közepén, egy budai országgyűlés keretében sikerült összetoboroznia legfőbb híveit. E hívek között találjuk Perényi Istvánt és fiait, s ugyancsak itt lehettek Perényi Jánosék.¹⁰⁶ A családból épp a Nyalábot a Bátoriaknak zálogba vető Miklós hi-

¹⁰³ A vár és az oklevélhamisítás történetének részleteire lásd e kötetben C. Tóth Norbert tanulmányát.

¹⁰⁴ DocBátorit 120–121. Kivonata: PerényiLt 545. sz.

¹⁰⁵ DocBátorit 118–119. Kivonata: PerényiLt 539. sz.

¹⁰⁶ A kérdésről bővebben Tringli István: *Mátyás király és a Perényiek*. LtKözl LXIII(1992). 184–186.

ányzott, s róla tudott az is, hogy ő volt az, aki a királlyal hónapok óta tartó szembenállása eredményeképpen az országba nyomuló Kázmér lengyel herceg (1458–1484) hadai előtt megnyitotta sztropkói erősségének kapuit.¹⁰⁷ 1471 nyarán tehát mind a Bátoriak (voltaképp jogosan), mind Drágfi Bertalan nem minden alap nélkül gondolhatták azt, hogy Perényi Miklós személyében „emberükre akadtak”. Nyaláb az Anjou-kor kései évtizedeiben honorbirtokként Drág kezén volt – ezt alkalmasint a családi legendárium is tudatosíthatta kései sarjában –, s a bárói méltóságot viselő, a lázadásban ura mellett kitartó Bertalanban megszülethetett a csalfa gondolat: itt az ideje az uradalom megszerzésének. Mátyás-kori feldolgozásunkban ez csak inkább személyiségjegyként fontos momentum, mintsem valós birtokügyletként, hisz utólag jól tudjuk, hogy Nyaláb sohasem lett Drágfi birtok.¹⁰⁸

A fenti csekély eredményekből nem szükséges arra következtetnünk, hogy Bertalan udvarbeli jelentősége báróságát követően csökkent, még ha a rendelkezésünkre álló adatok tükrében igazi arisztokrata kapcsolatrendszerre egyelőre nem is tudott szert tenni. Egyfajta második vonalbéli báró volt. Abban viszont nem történt változás, hogy megszakítás nélkül a király mellett tartózkodott, amikor csak lehetett. E kettősséget illusztrálja 1472. évi két ismert kancelláriai jegyzetben való előfordulása is. Először április 19-én járt el Káta György szabad végrendelezése kapcsán,¹⁰⁹ majd június 4-én indított oklevélkiadási ügyet Magyar Balázs és Kinizsi Pál kölcsönös örökösödési szerződése tárgyában.¹¹⁰ Mindkettő Budán, Mátyás itteni jelenléte alatt kelt, s utóbbi különösképp is értékes bizonyítéka annak, hogy a legfontosabb, frissen bárói méltóságba emelkedett, királyhoz hű családok körében Bertalan otthonosan mozgott.

Az 1472. esztendőnek a fentiekén kívül sokkal nagyobb jelentősége is volt a család történetében: váruradalmaik száma formálisan eggyel növekedett, a Bihar megyei sólyomkőivel. Legalábbis a korábbi információk alapján ezt vélelmezhetjük. Sólyomkő sorsának Mátyás-kori alakulása önmagában is tanulmányt érne meg, oly szövevényes, éppen emiatt néhány mondatban a Drágfiak feltűnése előtti helyzetről is szólnunk kell. Az uradalom 1435-ben birtokelkobzással jutott Zsigmond király kezére, aki azt nyomban kusalyi Jakcs Lászlónak és losonci Bánfi Istvánnak zálogosította el velük szemben fennálló tartozásait törlesztendő, ezért a Zsigmond-kor végétől fogva Sólyomkő a fentebb bőven tárgyalt Batori–Jakcs–Drágfi-

¹⁰⁷ Uo. 186.

¹⁰⁸ A részletekre lásd Neumann Tibor e kötetben olvasható dolgozatát.

¹⁰⁹ de commissione domini regis Bartholomeo Dragffy magistro pincernarum referente (DL 49810).

¹¹⁰ ZOkm XI. 103–107.

rokonság hatalmi „territóriumához” tartozott.¹¹¹ Hosszas zálogolásuk egészen 1456 decemberéig tartott, amikor V. László királytól Vitéz János váradi püspök kapta meg az erősséget.¹¹² Minekutána a zálogosok kártalanításáról ekkor nem esik szó, feltehető, hogy arra nem is került sor. Emiatt indíthatták azt a hosszas pert, amelynek eredményeképpen 1466-ban a püspöknek ítélték az uradalmat, de kötelezték őt a 6750 aranyforint zálogösszeg megfizetésére a Jakcsok és a Bánfiak számára.¹¹³ Hogy a kifizetés valóban megtörtént-e, arról oklevél nem maradt fenn, ám gyanítható, hogy erre nem került sor. Vitéz János ugyanis, akkor már esztergomi érsekként, az 1471. évi Mátyás-ellenes összeesküvés vezéralakja volt, ennél fogva birtokelkobzással sújtották. S minekutána Sólyomkő nem egyházi, hanem Vitéz-magánbirtok volt, joggal gondolhatta az udvar, hogy a lázadás miatt a koronára háramolva alkalmassá vált adományozásra.¹¹⁴ Különösen igaz ez a kijelentés, ha tekintetbe vesszük, hogy a lefoglalt vár birtokosa, Vitéz érsek 1472. augusztus 9-én Esztergomban meghalt.¹¹⁵ Így aztán végleg elhárult minden akadály az adományozás elől. S ekkor kerültek a képbe a Drágfiak. Augusztus 22-én a nyugati határszél felé tartó Mátyás Esztergomban¹¹⁶ kibocsátott oklevelében (ami, s ez Bertalan szerepét illetően értékes adalék, annak lehet igazolása, hogy maga is a városban tartózkodott) az uradalomban lévő királyi jogot Bertalanra ruházta át.¹¹⁷ S hogy pontosan miért éppen a Drágfiak és miért éppen Sólyomkő? Véleményem szerint a pusztai földrajzi indoklás is elegendő lehetne (a Drágfi javak jobbára a szatmári–középszolnoki régióban feküdtek), ám ennél több indíték is akad. Emlékezzünk: a Sólyomkőt korábban zálogbirtokosként tartó Jakcsok és a Drágfiak rokonságban álltak, s erős a gyanúnk, hogy Vitéz János bukásakor még sok arannyal lehetett adósa a Jakcsoknak. Így az sem zárható ki, hogy a rokonságban álló családok – alkalmasint az épp ekkor országbíróvá emelt Bátor István hathatós támogatásával – együtt érték el, hogy Sólyomkő Drágfi birtok legyen. Talán abban reménykedtek, hogy tőlük hamarabb viszontláthatják elmaradt jussukat, mint a nagy hatalmú

¹¹¹ Engel: *Archontológia* I. 414.

¹¹² Uo. 414. – DL 88433.

¹¹³ DL 88433.

¹¹⁴ Az érseki és a Vitéz-vagyon lefoglalására 1471 végéig sor került. Erre, azaz a királyi fennhatóságra, utalhat, hogy a király 1472 májusában utasítást küldött az eredetileg érseki birtoknak számító Drégely vár várnagyainak. DF 268933.

¹¹⁵ Hegedűs András: *Vitéz IV. János. = Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 214.

¹¹⁶ A király az érsek halála után egy héttel, már 16-án Esztergomba érkezett (Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 96). A korabeli hírterjedési és utazási sebességeket figyelembe véve nehéz szabadulni attól az érzéstől, hogy a lázadás ellenére Mátyás megbocsátott – legalábbis halálában – egykori nevelőjének, s Vitéz temetésére érkezett az érseki székvárosba.

¹¹⁷ DL 88531.

főpaptól. Ráadásul a puszta feltételezésen kívül halovány nyomok is ezt a megoldást látszanak megerősíteni.

Maga a sólyomkői adományozás sem mentes ugyanis szokatlan körülményektől. Láttuk, 1472 nyarán királyi jogról esik szó, tehát jó eséllyel feltehetjük, hogy Bertalan vagy egyik rokona korábról eredeztetheti sólyomkői jogait. Ennek igazolását nem kell sokáig keresnünk. 1466 márciusában ugyanis Drágfi egy panaszleveléből arról értesülhetünk, hogy bár fogott bírók közbejöttével létrejött megállapodás keretében Sólyomkő várát és Micske városát, valamint azok tartozékait átvette Bánfi Györgytől és testvéreitől, György azonban ennek ellenére az uradalom területén hatalmaskodást követett el, és összesen 600 aranyforintnyi kárt okozott.¹¹⁸ Eszerint tehát Sólyomkő már 1466-ot megelőzően – a Bánfiak részéről legalábbis – a Drágfiak kezébe ment át, gyaníthatjuk először csak a zálogjoguk megváltásával, amit aztán királyi megerősítésnek kellett követnie, minthogy az 1466. évi oklevélben már örökjogról esik szó. S ha további előzmények után kívánunk nézni, a főntebb oly sokszor említett rokoni szálak segíthetnek a megoldásban. Láthattuk ugyanis, hogy 1458/59 táján Bertalan apja, Miklós feleségül vette a Sólyomkőben zálogbirtokos kusalyi Jakcsok egyik leányát, Eufémiát. Nem ez a házasság volt az első eset korszakunkban, amikor a fiatal férj felesége családjának birtokaiból kapott/szerzett részeket. A Jakcsok tisztában lehettek Miklós és fia udvari kapcsolataival, így nem lehetetlen, hogy maguk adták át Sólyomkő zálogos részét az új családtagnak: pereskedjen tovább ő Vitéz Jánossal, s jusson megállapodásra ő a losonci Bánfiakkal. A jelek szerint ebbéli elképzelésük vált valósággá 1466-ot megelőzően. Az már aligha rajtuk múltott, hogy az 1470-es évek végére a Bánfiak és a Drágfiak között a vár ügyében igencsak elmérgesedett a helyzet.

Birtokszerzés és politikai súly kapcsolatának tekintetében ugyancsak ezekből az évekből tanulságos további esettel rendelkezünk. Történt ugyanis, hogy 1470-ben Szent György napján Mátyás király Trencsénből kiadott oklevelében a hűtlenségbe esett Balkfi Mihály összes birtokát Drágfi Bertalannak adományozta. Mihály hűtlenségi tette abban állt, hogy feleségét és egy familiárisát házasságtörés miatt megölte, s ennek eredményeképpen háramlottak javai a koronára.¹¹⁹ Persze a közmondásbéli kását már a Mátyás-korban sem ették olyan forrón, így Mihály végzetesnek tűnő

¹¹⁸ [...] Bartholomeus Dragfy a manibus annotati Georgii filii bani et fratrum eiusdem per ordinativam compositionem proborum et nobilium virorem iuxta continenciam litterarum prefati conventus de Kolosmonostora [...] castrum Solyomkew et opidum Mykche [...] iure perpetuo rehabuerit et reoptinuerit (DL 26622).

¹¹⁹ [...] prefatus Michael uxorem suam legittimam et quemdam nobilem familiarem suum propter quamdam mulierem, quam in adulterio tenuisset, sine omni culpa miserabili nece interemisset [...] (DF 211375).

tette sem járt a maga számára teljes birtokvesztéssel. A határozat után nem sokkal Mihály tiltakozással élt,¹²⁰ láthatóan némi sikerrel, mert az 1480-as évek elejére datálható Középszolnok megyei adóösszeírásban több birtok birtokosaként is előfordul.¹²¹ Habár közvetett bizonyíték nem áll rendelkezésre, gyaníthatjuk, hogy a döntés után Mihály és Bertalan megállapodtak, hogy az elítélt rokon élete végéig bizonyos birtokokat kezében tarthatott.

Bertalan 1470 tájától tehát jelentős lépésekkel kezdte növelni az öröklött családi vagyont. Segítséget ebben leginkább a királyi bizalom, de ezenkívül bárói méltósága s az ezzel járó kapcsolatok és jövedelem is jelenthetett. Azonban ennek a jelek szerint 1474 tavaszán vége szakadt, Mátyás a tavasz folyamán leváltotta Bertalant a pohárnokmesterségből.¹²² Ha csak ezt a tényt ismernénk, joggal gondolhatnánk, hogy Bertalan előttünk ismeretlen okból hátrébb sorolódott az udvari befolyást jelentő képzeletbeli listán. Ám a források mást mutatnak, gondoljunk csupán a Balkfi-birtokok imént bemutatott, ugyancsak áprilisi adományozására, ami akár az elvett pohárnokmesterség kárpótlásaként is szolgálhatott. Minekutána az 1474. esztendő – hasonlatosan az 1471. évhez – igencsak mozgalmas volt, az eseménytörténet szerencsénkre segítő kezet nyújt Bertalan szerepének megismerését illetően. Ismeretes, hogy ebben az évben, a készülő cseh–lengyel támadást elhárítandó Mátyás július elején elhagyta Budát, és hadaival Sziléziába sietett.¹²³ Aggodalma nem volt alaptalan, ősztől az egyesült koalíciós hadak vették ostrom alá a Boroszló (Bresslau, ma Wrocław) falai közé zárt magyar királyt és seregét, amely hadműveletek az 1475-ös év elejéig eltartottak.¹²⁴ Nos ezekben a hetekben, pontosan december 28-án, Boroszlóban kelt az a királyi oklevél, amely Bertalan sorsát illetően értékes adatokat szolgáltat. Ebben Mátyás hűtlenségbe esett nemesek birtokát adományozza a coborszenthimályi Cobor családnak, ám ami ennél is érdekesebb, a kancelláriai jegyzet szerint az ügyben Drágfi Bertalan járt el.¹²⁵ Eszerint Bertalan követte a királyt a sziléziai hadjáratba, és vele volt a boroszlói ostrom idején is. Ezen adatok fényében pedig nehéz azt hinnünk, hogy Bertalan pohárnokmesterségről történt leváltása mögött kegyvesztés állt volna. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a király remek katonáját nem kívánta nélkülözni a kimondottan kockázatosnak ígérkező sziléziai hadjárata során. Ezért inkább lecserélte a pohárnokmesterségről, s noha egy

¹²⁰ KmJkv I. 1991. sz.

¹²¹ A forrás kiadását és keletkezési körülményeit lásd C. Tóth: *Járások* 418–426.

¹²² Utolsó ismert említése ápr. 16-i méltóságsorból származik. DL 103752. – Utóda, Turóci György máj. 5-én tűnik fel először (DF 266099).

¹²³ Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 101.

¹²⁴ Gyalókey Jenő: *A boroszlói hadjárat 1474-ben*. Hadtörténelmi Közlemények XLI(1940). 1–19.

¹²⁵ relacio Bartholomei Dragfy (DF 266169).

ilyen méltóság sok elfoglaltsággal aligha járhatott, jobb megoldás híján azt gondolhatjuk, hogy „magával vitte” csapatparancsnokként. A megoldás egyáltalán nem idegen Mátyástól: 1479-ben vingárti Geréb Pétert azért váltotta le az erdélyi vajdaságról, hogy a kiváló katona részt vegyen a Bécs elleni hadjáratokban és a város körülvételében, majd ostromában. 1485-ben, amikor a király hadai látványos külsőségek között bevonultak a városba, Mátyás előtt Geréb Péter válogatott udvari lovasok élén haladt.¹²⁶

Bertalan hűsége persze nem maradt viszonzás nélkül. Habár a jelek szerint az 1475. esztendő elején közvetlenül nem kapott jutalmat sziléziai vitézkedéséért,¹²⁷ panaszra sem lehetett oka. Ura nem feledkezett meg róla. Május 15-én, alig néhány nappal azután, hogy Mátyás megérkezett Sziléziából Budára, miközben folytak az országgyűlés tárgyalásai is, rögvest sort kerített kitartó hívei, köztük Bertalan megadományozására.¹²⁸ Nem is akármilyenre. Bertalan ugyanis királya különös kegyéből lehetőséget kapott arra, hogy birtokain – ne feledjük, a Nagybányától nem túl távol eső Kővárvidék uráról beszélünk – bármiféle fém, valamint sóbányát nyithasson és azt üzemeltethesse.¹²⁹

Udvari kapcsolatának további bizonyítéka a következő esztendőből való. Megyéispáni kinevezést kapott Mátyástól. Noha a rendelkezésünkre álló archontológiai adatsorok alapján eleddig csak abban lehettünk biztosak, hogy Bertalan 1479-ben már viselte Középszolnok és Kraszna megyék ispánságát,¹³⁰ közvetett adatok alapján sejthetjük, hogy ezeket már 1476-ban elnyerte. Középszolnok megye alispánjai között ugyanis Nagydobai/Dobai György már 1476 májusában is előfordul, éppen úgy, mint 1479 után, amikor már bizonyítottan Drágfi Bertalan volt a megye ispán-

¹²⁶ Teleki József: *A Hunyadiak kora Magyarországon*. I–XII. Pest 1852–1857. (a továbbiakban Teleki: *Hunyadiak*) XII. 283.

¹²⁷ Nehéz ugyan időponthoz kötni, de mindenképpen említésre méltó egy királyi ajándék sorsa, melyet a Drágfiak még a mohácsi vész esztendejében is büszkén emlegettek. Drágfi János a mohácsi haditáborban, 1526. augusztus 17-én kelt végrendeletében ugyanis az alábbiakat olvashatjuk: „Az aranyos kárpitot, melyet ő felsége Mátyás király ada atyámnak, Drágffy Bertalannak vére hullásásért és hűséges szolgáltyáért negyven ezer forintokban, hagyom az én uramnak, atyámfiának Szepesi Jánosnak, erdélyi vajdának [...]”, lásd **BÁRÓ MEDNYÁNSZKY: Drágffy Jánosnak 1526. esztendőben mohácsi táborból költ utolsó rendelkezése**. Tudományos Gyűjtemény 1818. 8. füzet. 30.

¹²⁸ Május közepe és június eleje között feltucatnyian kaptak hasonló indoklással kisebb-nagyobb adományokat. Pl. DL 17679, 17701, 29305 és 49334.

¹²⁹ DL 17676. Itt Bertalan neve előtt – korábban viselt bárói méltósága (első pohárnokmestersége) dacára – a valós állapotot fedő *egregius* jelző olvasható. (Mindez az efféle kitételek következetes alkalmazására irányuló történelmi elképzeléseket illetően, a megrögzött „rendszerkeresés” tekintetében óvatosságra int.) Még ennél is értékesebb a narráció, mivel világossá teszi, hogy Bertalan ifjúkorától fogva a király hívei közé tartozott.

¹³⁰ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 64.

ja.¹³¹ Emiatt képzelhető el, hogy 1476 első felétől Drágfi Bertalan volt a két megye ispánja, lévén Dobai jól ismert Drágfi-familiáris.¹³² Különösképp fontos ez a kijelentés a tekintetben, hogy a két megye élén később évtizedeken át a Drágfiak álltak.¹³³

Amint az 1472., úgy az 1476. esztendő sem csupán bárói vagy ispáni méltóságok tették emlékezetessé a család középkori történetében. Ez esztendő szeptember 10-én kelt Mátyás adománylevele Bertalan számára, amelyben a Körös megyei (Vas)Megyericse castellumot és tekintélyes uradalmát adta hívének, mivel az a Marótiak magtalan halálával a koronára háramlott.¹³⁴ A pusztai birtokátadáson túl további jelentősége is van a Maróti javak elosztásának a korszak és persze a Drágfiak történetében. Garai Jób s általa a Garaiak 1481. évi fiági kihalását nem számítva a Maróti-vagyron volt az utolsó jelentősebb uradalom-csoport, amit Mátyás szabadon osztott szét hívei között, mielőtt 1481/82-től kezdődően Corvin János dinamikus támogatásába és birtokokkal való halmozásába fogott volna. Jellemző, hogy az osztogatásnak mindhárom haszonélvezője a korábban már bemutatott, hasonló gyökerű politikai közösségbe, az 1471 után egyre nagyobb befolyásra szert tevő, inkább katonai érdemekkel kiugró előkelők, katonabárok csoportjába tartozott, vagyis Mátyás feltétlen híveinek számított. A három személy nem volt más, mint: Bátori István, Egervári László és Drágfi Bertalan.¹³⁵

A magyar középkor forrásviszonyai között ritkának számít az olyan eset, amikor a kutató egy-egy arisztokrata és a király kapcsolatát nem csupán a birtokáramlások és háramlások szemüvegén keresztül képes vizsgálni. Nos 1476-ból egy ilyen kivételes alkalom adódik számunkra. Az „év eseménye” ugyanis, minden kétséget kizáróan, a decemberben megtartott királyné-koronázás és királyi esküvő volt. Afelől kétségünk sem lehet, hogy akit csak lehetett, maga mellé rendelt udvari emberei közül Mátyás, hogy kíséretének létszámát növelje, és az ünnepség fényét emelje. Már csak ebből a megfontolásból fakadóan is biztosak lehetünk abban, hogy Drágfi mind a székesfehérvári koronázáson, mind pedig a budai esküvőn és az azokat követő lakomákon, ünnepségeken jelen volt. Ám van ennél nyomósabb érünk is. Az esküvőt követő bő két hétben ugyanis a budai udvarban lakoma lakomát, ünnepség ünnepséget és lovagi torna lovagi tornát követett. Sőt 1477. január 6-án, vízkereszt ünnepén (vagy ahogyan akkoriban nevezték: a három királyok napján) maga a király is sorompóba állt. Hans

¹³¹ Uo. 49.

¹³² Vö. Perényi Lt 610. sz. – Dobai familiáriságára további adatok W. Kovács: *Vice-voivodes* 110, 131. (67. jegyzet).

¹³³ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 64–65.

¹³⁴ DF 218968. Részleges kiadása Teleki: *Hunyadiak* XI. 566–567.

¹³⁵ Engel: *Világi nagybirtok* 55.

Seybold, az Augsburgtól északnyugatra fekvő Hóchstädt an der Donauból származó utazó remekbeszabott leírásának köszönhetően tudjuk, hogy a király páncél nélkül, könnyű, harcra alkalmas öltözetben és sisakkal a fején szállt harcba, aranyozott zöld takaróval borított paripáján. Az ellenfél megnevezése: „dreffwertag”.¹³⁶ Anélkül, hogy hosszas névértelmezési fejtegetésekbe bocsátkoznánk, esélyünk van meghatározni, kit takarhat a bajor szerző által bizonyára félrehallott és félre is írt névalak. Kubinyi András ugyanis néhány esztendővel ezelőtt arra gyanakodott, hogy ez a forma Drágfi Bertalan udvari lovag elferdített neve.¹³⁷ Újabb pontosítással ugyan jelen sorok írója sem szolgálhat, ám Drágfi nevét a fentiekhez hasonlatosan német nyelvű forrásból máshonnan is ismerjük, ezért Kubinyi azonosításában aligha van okunk kételkedni.¹³⁸ Eszerint a könnyű öltözetben, páncél nélkül s ezen esztendőkből már egyre ritkábban személyesen tornára „kapható” király épp Bertalant választotta ellenfelének. Nos, személyes kapcsolat, bizalom mutatójául ennél jobbat keresve sem találhatnánk.

Az 1470-es években maradván az 1478-as eseményekről kell megemlékeznünk. Drágfi Bertalan ekkor már korábbi várain kívül Sólyomkő és Vasmegyericse birtokosa, Kraszna és Középszolnok megyék ispánja, volt pohárnokmester, ám ennél fontosabb, hogy a király bizalmas híve. E sorok írója csak ismételni tudja magát, amikor arról ír, e bizalom lehetett annak az alapja, hogy 1478-ban Bertalant a királyi kegy további kézzelfogható jelei érték. 1478. november 12-én kelt az a királyi oklevél, amelyben Mátyás udvari familiárisa, Bertalan hűségére való tekintettel apját, testvérét őt magát, valamint Körös megyei vasmegyericsei *castellumuk* várnagyait kivette a mindenkori szlavón bánok bírói joghatósága alól. Külön érdekessége az oklevélnek, hogy nem Budán, hanem a király utazása során, Tatán kelt, Mátyás azt maga írta alá, és világosan előadja benne, hogy Bertalan hűségéről személyesen győződött meg, ami (még az ilyenkor szokásos, formulával szembeni óvatosságot is tekintetbe véve) immáron sokadik bizonyítéka annak, hogy Drágfi jobbára együtt mozgott az uralkodóval.¹³⁹ Ám ez

¹³⁶ Borsa Béla: *Reneszánsz kori ünnepségek Budán*. Tanulmányok Budapest Múltjából. X(1943). 10–53 (a továbbiakban Borsa: *Reneszánsz kori ünnepségek*) 51–52.

¹³⁷ Kubinyi András: *Udvartartás és udvari élet Mátyás király korában*. = *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus*. Szerk. Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András. Bp. 2008. 26.

¹³⁸ 1493. január 22-én a nagyszzebeni királybíró, természetesen német nyelvű, levelében az alábbi alakokkal találkozunk: Draffi Bartok. (Horváth–Neumann: *Bátori István* 125).

¹³⁹ [...] nos consideratis fidelitate et serviciis fidelis nostri egregii Bartholomei Dragfy de Belthek aule nostre familiaris, que ipse, prout propria experientia agnovimus, in multis rebus et exercitibus nostris sub locorum et temporum diversitate cum summa fidelitatis constancia non sine discrimine persone sue ac gravi cum labore corporis pariter et virum expositione sanguinisque effusione se et sua fortune casibus pro nostri honoris incremento submitiendo sedule et intrepide ad hec usque tempora exhibuit (DL 32852).

még csak a tehetséges udvari ember eredményének számítana, ha nem lenne ugyanebből a hónapból újabb fontos adatunk. Láttuk, november 12-én még csak udvari familiáris, ám ugyanezen hónap 30-án már királyi oklevél méltóságsorában pohárnokmesterként fordul elő, azaz pályafutása során másodsor nyerte el ezt a bárói tisztelet.¹⁴⁰ Utóbbi tény különös fontosságot kap annak ismeretében, hogy az épp Drágfi Bertalan távozásakor pohárnokmesterré kinevezett Turóci György – Bertalanunk e viszonylag rövid, 1478-cal induló tisztségviselési idejét leszámítva – haláláig, 1493 közepéig pohárnokmester, tehát őt is nehéz azok közé sorolni, akikben megingott volna Mátyás bizalma. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a király Turóci mellé társnak tette meg Drágfit, amit a kevés számú, ezekből az évekből ránk maradt királyi méltóságsoros oklevelek is megerősítenek.¹⁴¹

A következő év, amikor a Magyar Királyságot a Mátyás-kor legnagyobb török támadása érte, Bertalan számára minden kétséget kizáróan „erdélyi év” volt, két okból is. Az első mögött belső ügy, egészen pontosan birtokvita állt, Bertalan apjának, Miklósnak tevékenysége, amely a királyt láthatóan a családra haragította. A Királyhágón túl ugyanis ezekben a hónapokban a tartomány kevés számú nagybirtokosa közül kettő régóta húzódozó ellentéte mérgesedett el olyannyira, hogy „kormányzati” beavatkozásra volt szükség. A vitatott uradalom a sólyomkői volt. Emlékezzünk, Mátyás trónra kerültekor ezt a losonci Bánfi és a kusalyi Jakcs családok bírták zálog címén, még Zsigmond királytól eredő jogok alapján. Később házassággal és zálogjog megváltásával az uradalom a Drágfiak birtokába került, de a jelek szerint mindez nem ment nehézségek nélkül. A fentebb bőven tárgyalt 1466. évi oklevél alapján ugyan átadták részüket Bertalannak, ám később vagy utóbbi szerződészegése, vagy családjuk politikájának változása miatt másképp vélekedtek a vár átadásáról. Ezzel a döntéssel végtelennek tűnő jogi procedúra és ellenségeskedés vette kezdetét. Jogaik fönntartása érdekében a Bánfiak például még 1477-ben is tiltották a királyt Sólyomkő Drágfiaknak való átadásától.

A felek kölcsönös hatalmaskodásai szinte háborús hangulatot gerjesztettek a régióban: nem tudjuk, hogy ellenségeskedéseik közben vagy épp időlegesen megbékülve s közös erővel, de Nagyszében város közelben fekvő birtokain a jelek szerint komoly károkat okoztak. Mivel a tartományban eladdig ritka volt az ilyen tekintélyes felek közti ellentét, valamint a sérelmeket elszenvedett város panasza messzire hallatszott, sok kétségünk nem lehet, az udvar is gyorsan megtudott mindent. Mátyás ezután határozott

¹⁴⁰ DL 18146.

¹⁴¹ 1478. nov. 30.: Drágfi Bertalan pohárnokmester (DL 18146.); 1479. okt. 30.: Turóci György pohárnokmester (DL 34078.); 1480. febr. 25.: Drágfi Bertalan pohárnokmester (Teleki: *Hunyadiak* XII. 115–117.); 1481. febr. 1.: Turóci György pohárnokmester (DF 231705). Ettől kezdve Turóci pohárnokmestersége folyamatos.

úgy, hogy hű embere édesapjának, Miklósnak a sólyomkői várát és a másik renitens Bánfiak közeli székhelyét, a Kolozs megyei Sebesvárat haddal foglaltatja el. A király kettős, politikai és katonai megoldást választott. Még decemberben utasította a folyamatosan Erdélyben tartózkodó vingárti Geréb Péter vajdát egy tartományi gyűlés megszervezésére, továbbá a nevezett várak elleni akció előkészítésére. S amíg a felek a bírói-tárgyalásos megoldásra készülhettek, a vajda számolt a katonai megoldással is. 1478. december 20-án Gyalu várából utasította a brassóiakat, hogy a Sebesvár és Sólyomkő elleni királyi parancsból induló támadáshoz fegyvert, lőszert küldjenek Sebesvár alá. Ezt követte 1479. január 6-án a nagyszebeniekhez intézett mandátuma, amiben jól felfegyverzett lovasok sietős Sebesvár alá küldését hagyta meg, igaz, még mindig Gyaluból. A két vár körüli további események ismeretlenek, de talán komoly hadműveletekre nem is került sor. Erre abból gyanakodhatunk, hogy 1479 márciusában több kolozsvári keltezésű országbírói oklevélen Gereci Antal országbírói jegyző kézjegyét fedezhetjük föl, ami arra enged következtetni, hogy a kúriai bíróságtól személyesen érkeztek jogászok Erdélybe, gyaníthatóan az ellentéteket elsimítandó.

Későbbi oklevélből tudható, hogy a fenti kolozsvári tárgyalások nem vezettek eredményre, ezért a felek először úgy határoztak, hogy a per halasztassék Mihály-nap nyolcadára, de elébb pünkösdkor fogott bírák előtt tegyenek kísérletet a megállapodásra. Mindezt március 9-én foglalták írásba. Másnapi keltezéssel ugyanakkor már részleges megállapodásról tájékoztató oklevelünk is van. A Drágfiak és a Bánfiak, illetőleg Nagyszeben képviselői Geréb Péter vajda, Félegyházi János széki és dési királyi kamaraispán, valamint Hásságyi István országbírói ítélmester előtt megegyezésre jutottak a kártételek értéke és azok jóvátétele tárgyában. Eszerint Drágfi és Bánfi Szent György napján 150 aranyforintot tartoznak fizetni a városnak, s biztosítékként egy-egy birtokot le is kötöttek a fizetés megtörténteig: előbbi a Középszolnok megyei Udvarhelyet, utóbbi a dobokai Bonchidát.¹⁴² Külön értéke számunkra ezen oklevélnek, hogy tudtunkra adja, Drágfi Bertalan személyesen jelent meg március 10-én Kolozsvárt. A fenti ügy a továbbiakban nem bukkan fel a forrásokban, így arra gyanakodhatunk, hogy nyugvópontra jutott.

Ezek után Bertalan Erdélyhez közeli birtokain maradhatott: nem sokkal a márciusi kolozsvári tárgyalásokat követően ugyanis a tartomány életében – s Bertalan kapcsolatrendszerében is – gyökeres és előnyös változás állt be. Valamikor május második felében Mátyás magához rendelte rokonát, vingárti Geréb Pétert, hogy inkább az osztrák hadszíntéren legyen segítségére, s helyébe régi bizalmasát-katonáját, Drágfi Bertalan másod-

¹⁴² A fenti történet részleteire, forrásaira lásd Horváth–Neumann: *Bátori István* 45–47.

unokatestvérét, ecsedi Bátori István országbíróvá nevezte ki.¹⁴³ S miért állítható, hogy ez valódi változást hozott a Drágfiak sorsában is? Nos azért, mert a közelebbi rokonságukból a királyság egyik legbefolyásosabb (a szinte páratlan birtokvagyonnal rendelkező, így egészen specifikus helyzetű Szapolyai Imréről most nem szólva) személye került a legfontosabb bárói méltóságok egyikébe, amihez tekintélyes bevételek és önálló katonai jogkör, hadak is tartoztak. Természetesen a hadakhoz és a tartományhoz kötelezettségek is társultak: Bátori lett felelős az erdélyi határok török elleni megvédelméért. Ráadásul kinevezésével együtt tette meg a király Kinizsi Pált temesi ispánná és az Alsó Részek főkapitányává, azaz a Bertalannal azonos udvari csoportból, társadalmi közegeből¹⁴⁴ induló társakból kettő a hatalom csúcsára érkezett.

Számításba lehet venni továbbá életkorát, hisz Bertalan jó évtizeddel fiatalabb Bátorinál¹⁴⁵ és Kinizsinél¹⁴⁶ (vagy az ugyancsak udvari lovagból erdélyi vajdaságig emelkedett, igaz bárói nagyszülővel büszkélkedő, viszonylag korán meghalt monoszlói Csupor Miklósnál¹⁴⁷). Két okra vezethetjük vissza Bertalan viszonylagos „lemaradását”. Egyfelől szerepet játszhatott ebben az imént tárgyalt, Bánfiakkal való pereskedés, ami időlegesen árnyat vethetett Mátyás és a Drágfiak kapcsolatára, ezért rövid mellőzöttséggel is járhatott. Másfelől pedig azt a roppant egyszerű magyarázatot sem mellőzhetjük, hogy azért nem kapott további méltóságokat Bertalan, mert a király mindenekelőtt harctéri, aktív katonai parancsnokként számított rá, mintsem tartományokat vagy „apparátusokat” mozgó főúri tisztségviselőként. Erre látszik utalni a következő értesülésünk is, ugyancsak 1479-ből.

Mert alighogy megérkezett az új vajda Erdélybe, június–júliusban máris oszmán haderő tört be Havasalföldre, s már annak is híre futott, hogy onnan Fogaras vidékére szándékoznak továbbtámadni. Hosszas manőverezést és politikai játszmákat követően a Magyarország elleni támadás végül viszonylag későn, szeptember végén, október elején vette kezdetét, így a magyar hadvezetésnek (elsőrendűen persze Kinizsinek a temesi hadakkal) volt egy kevés ideje számot vetni a lehetőségekkel. A török betörés pontos időpontja, a felvonuló török és magyar hadak pontosabb létszáma,

¹⁴³ Horváth–Neumann: *Bátori István* 48.

¹⁴⁴ A Mátyás-kor elején a Bátoriak és a Drágfiak is két várral rendelkeztek, Kinizsinek csak apósa révén volt eleinte váruradalma.

¹⁴⁵ 1490-ben Bátorit hatvanévesnek becsülték. Horváth–Neumann: *Bátori István* 13.

¹⁴⁶ Ugyancsak 1490-ben Kinizsiről készült rövid jellemzés és fizikai leírás többek közt megjegyzi, hogy ötvennyolc éves: [...] et e homo de circa 58 anni, de bassa statura, grosso, laceroso et tuto piloso, come uno urso et valente soldato. Lásd *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490*. IV. Szerk. Nagy Iván, Nyáry Albert. Bp. 1878. 211.

¹⁴⁷ Miklós 1452 óta aktív szereplője a forrásoknak, s 1474-ben halt meg. Engel: *Genalógia*, Csupor (monoszlói).

de még a Batori vezette erdélyi és a Kinizsi által parancsnokolt délvidéki hadak pontos mozgása körül jócskán akadnak viták a kutatásban. Annyi bizonyos, hogy a meglepetés erejére számítva a törökök gyors hadmozdulatokkal léptek a királyság területére, ami persze korlátozhatta a bevethető létszámot, ezért igyekezett Batori legalább kivonulásuk közben megütközni velük. Abban a források egyetértenek, hogy önmagukban az erdélyi hadak nem voltak képesek a győzelemre, csak Kinizsi közbejötté döntötte el a csata sorsát. Ám hogy ez előre eltervezett rajtaütés vagy az előre egyesített hadak által végrehajtott csel volt, alighanem örökre kérdés marad.¹⁴⁸ Ehelyütt sem kellő terjedelem, de égető szükség sincs arra, hogy a kenyérmezei csatát és annak katonai következményeit hosszasan részletezzük, lévén hogy ennek mára kiterjedt irodalma van.¹⁴⁹ Az eddigi kutatások alapján abban biztosak lehetünk, hogy magyar oldalról a hadak két legfontosabb vezetője Batori István vajda és Kinizsi Pál volt. Erről tudósítanak a király levelei és a történetírói beszámolók (pl: Bonfini, Dlugosz) egyaránt. Arról, hogy Drágfi Bertalan is részese lett volna a csatának, kortárs információink nem maradt. Akkor miért kerül elő egyáltalán ez a kérdés?

Ennek alapját egy filológiai-kodikológiai érdekesség jelenti. Ez nem más, mint a Dubnici krónika egy bizonytalan korú, ám annál érdekesebb részlete. Abban már rég nyugvópontra jutott a történeti-filológiai kutatás, hogy az ún. Dubnici-krónikát tartalmazó kódex valamikor a 16. század közepén a Drágfi család birtokában volt. Ezt számtalan, a család történetét érintő egyedi bejegyzés támasztja alá minden kétséget kizáróan.¹⁵⁰ Azt is meglehetősen biztonsággal állíthatjuk, hogy megszerkesztésére 1479 táján kerítettek sort.¹⁵¹ A krónika igazi értékét az adja, hogy az alapvetően a Budai Krónikára és annak variánsaira alapuló szövegén kívül tartalmaz két kisebb szakaszt, amelyek kizárólag ebben a kódexben maradtak korunkra. Voltaképpen ezek a szövegek biztosítják kódexünk egyediségét, ezek az újdonságok a többi szövegvariánshoz képest.¹⁵² Az első Nagy Lajos király 1345–1355 közötti uralkodásáról, míg a második, számunkra lényegesebb:

¹⁴⁸ A csata előzményeinek és körülményeinek legújabb hadtörténeti elemzése Veszprémy László: *A kenyérmezei csata. Az idő és a tér szerepe a határvédelmi harcokban.* = *Örökös háború két világ határán – katonák, fegyverek és hadviselés a törökök elleni küzdelemben. Hadtörténeti konferencia a kenyérmezei csata 510. [!] évfordulójára.* Szerk. Szabó Sarolta. Nyírbátor 2011. 9–24.

¹⁴⁹ Magyarul – de a külföldi összefoglalások tükrében is – a legjobb áttekintés: Szakály Ferenc – Fodor Pál: *A kenyérmezei csata. (1479. október 13.).* Hadtörténelmi Közlemények CXI(1998). 309–350.

¹⁵⁰ Domanovszky Sándor: *A Dubniczi Krónika.* Századok XXXIII(1899). 226–256, 342–355, 411–451 (a továbbiakban Domanovszky: *Dubnici krónika*) 230–232.

¹⁵¹ Uo. 235; Domanovszky Sándor: *A Dubnicz Krónika kódexe.* Magyar Könyvszemle VII(1899). 64–65.

¹⁵² Kristó Gyula: *Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon.* Bp. 2002. (A történettudomány kézikönyve). 104–105.

Mátyás 1474–1479 közötti tetteiről hoz információkat, és szerfelett kritikusan szól a király uralmáról.¹⁵³ Amikor pedig elérkezik az 1479. esztendő eseményeihez, lényegében a kenyérmezei diadal előadásával meg is elégszik. Ám az ismertetéskor a megszokott két néven (mármint Batorién és Kinizsién) kívül meglepő terjedelemben emlékezik meg Drágfi Bertalannak a csatában játszott szerepéről.¹⁵⁴ Sőt amíg Batori és Kinizsi esetében egy-egy jelzővel megbékél, addig Bertalant elhalmozza dicsérettel.¹⁵⁵ Mindebből a kutatás arra a nem meglepő eredményre jutott, hogy az 1479 táján íródott krónika szövegének megrendelője, megbízója, mecénása stb. nem lehetett más, mint maga Drágfi Bertalan, s innen eredhet az is, hogy a kódex még közel száz esztendővel később is a Drágfiak birtokában volt, ennél fogva összeállítására is a család „felügyelete”, befolyása mellett került sor.¹⁵⁶

Ám ha az iménti kijelentéseket, illetőleg jelen dolgozat korábbi állításait igaznak fogadjuk el, kénytelenek vagyunk szembenézni egy súlyos ellentmondással. Emlékezzünk: a Dubnici krónika 1474–1479 közötti részeket tárgyaló sorai erősen Mátyás-ellenesek, míg Bertalanról e sorok írójának oldalak tucatjain át igyekezett bizonyítani, hogy Mátyás király hű katonája, alkalmasint bizalmasa volt. A látszólagos ellentét azonban feloldható, ha valóban az 1479. esztendőt tekintjük a kódex megszerkesztése évének, hiszen ekkor zajlott a korábban tárgyalt Bánfi–Drágfi–Szeben perlekedés, s ezen esztendő elején szerveződtek királyi hadak Sebesvár és Súlyomkő ellen. Talán nem merészség e sorok írójától annak kijelentése, hogy a Dubnici krónika e részleteinek király-ellenessége (amit egy időszakos mellőzöttség, Súlyomkő féltése miatti dac, harag is motiválhatott) ezekre a hónapokra vezethető vissza, s így a kódex Drágfi birtoklására utaló adatok jól magyarázhatóvá válnak.

A hosszúra nyúlt kitérő után azonban témánk szempontjából igencsak fontos kérdésre kell választ adni. Dacára ugyanis a források hallgatásának, a szakirodalom tájékozatlanságának, 1479-ből ezek szerint mégiscsak legalább krónikás adattal szolgálnak arról, hogy Drágfi Bertalan részt vett a

¹⁵³ Domanovszky: *Dubnici krónika* 438.

¹⁵⁴ [...] tunc ille maximus et animo audax Stephanus de Bathor woyuoda ipsarum parcium Transsilvanarum, ut bonus protector gentis sibi deputate, spem in Deo ponens, cum magnifico et potenti serenissimo principe Bartholomeo Dragfy de Beltewk, pariter cum magnifico Paulo de Kynys comite Temesiensi, et aliis militibus aule maiestatis regie, scilicet quibusdam gentibus per certos prelatos et barones regni de mandato regio cum ipsis Bartholomeo Dragfy et Paulo Kynysi deputatis et existentibus, in campo Kenyermezeye prope oppidum Zazwaros cum suis viriliter obviam agminum ipsorum Turcorum opponens [...] triumphum obtinisset. Lásd Matthias Florianus: *Chronicon Dubnicense cum codicibus Sambuci, Acephalo et Vaticano, chronicisque Vindobonensi Picto et Budensi accurate collatum*. Lipsiae 1884 (Historiae Hungaricae fontes domestici. Pars prima: Scriptorum. Volumen III.) 202.

¹⁵⁵ Domanovszky: *Dubnici krónika* 450.

¹⁵⁶ Uo. 450.

kenyérmezei ütközetben. De vajon hihető-e mindez? Szerencsés módon nem vagyunk csupán találgatásokra utalva, minekutána Bertalan igencsak kisszámú keltezéseinek egyike épp 1479-ből, egészen pontosan október 21-ről származik, s annak helye Erdőd.¹⁵⁷ Nos ebbéli adatunk ismeretében már korántsem látszik légből kapottnak a Dubnici krónika értesülése a részvételt illetően, hiszen a csata október 13-án volt, s Kenyérmezőről Erdődig bő hét alatt akár többször el lehetett jutni.¹⁵⁸

Utóbbi keltezés annak jele lehet, hogy Bertalan nem igyekezett vissza az udvarba, oda csak télire ért vissza. 1479. december 2-án ugyanis a budai káptalan előtt lépett egyezsége a Paksiakkal, amely dokumentum szerint az alig néhány éve adományul kapott Körös megyei – tehát törzsbirtokaiktól meglehetősen távol fekvő – vasmegyericsei uradalmukat 2300 aranyforintért és a Szabolcs megyei Halász birtokért cserében a Paksiaknak adta át.¹⁵⁹ A tekintélyes délvidéki uradalomról való lemondás mögött azonban aligha csak az húzódhatott meg, hogy a nagy távolság miatt nehéz volt annak igazgatása. Hasonló, de működőképes szórt birtokállományra tucatszintű példát ismerünk a korszakból. Drágfi Bertalan döntését – e sorok írója szerint – legalább ennyire motiválhatta a királyi kegy megvonása. Kikerült az udvar „körforgásából”, politikai lehetőségektől s kisebb jövedelmektől esett el. A Paksiak pedig régtől fogva vágyakozhattak a megyericsei uradalomra, hiszen birtokaik zöme ebbe a régióba kötötte őket.¹⁶⁰ Talán épp ekkor látták elérkezettnek az időt, hogy az eladdig nagy befolyással bíró, de most a részleges háttérbe szorulást elviselni kénytelen Bertalant rávegyék a cserére. Drágfinak pedig éppen kapóra jöhetett a tekintélyes készpénzösszeg, továbbá törzsbirtokai közelében egy majdnem mezőváros méretű falu megszerzése. A csere létrejött: 1480-ból már Drágfi halászi officialisáról van tudomásunk.¹⁶¹

A tulajdonosváltást követően a szomszédos Pekriek hosszas pereskedésbe kezdtek a vasmegyericsei kastély és uradalma feletti joghatóság megszerzése miatt.¹⁶² Ezzel egy időben természetesen a Paksiak, minekutána a Drágfiak az 1479. évi cserében szavatolták birtokjogukat, beperelték Bertalant, hogy védje meg őket jogos tulajdonukban a Pekriek ellen. A hosszas jogi huzavona eredménye az lett, hogy 1489-re a felek (mármint

¹⁵⁷ DL 65119.

¹⁵⁸ Ugyanezt erősíti meg Kinizsi mozgása is, aki nov. 2-án már székhelyéről, Temesvárról keltezett. DL 18280.

¹⁵⁹ DL 18293.

¹⁶⁰ Csánki Dezső: *Körösmegye a XV-ik században*. Bp. 1893. (Értekezések a történeti tudományok köréből XV/12.) 40.

¹⁶¹ Szabolcs vm okl II. 637. sz.

¹⁶² Pálosfalvi Tamás: *A Szencsei és Pekri családok a 15. században és a 16. század első harmadában*. Turul LXXXIII(2010). 74.

a Paksiak és a Drágfiak) felmondták a cserét, s új megállapodást kötöttek.¹⁶³ Eszerint az 1479. évi megállapodásukat közös megegyezéssel visszavonták, s a megyericsei uradalom Drágfihoz, míg Halász és a nevezett 2300 aranyforint a Paksiakhoz került vissza, hozzátevé, hogy a kontraktus megszegése esetére 6000 aranyforintos jóvátételt tartozik fizetni a szerződészegő fél.¹⁶⁴ Ezzel az aktussal Drágfi ismét szlavóniai várbirtokos lett, még ha – megelőlegezhetjük – ismét csak rövid időre: 1497-ben Kanizsai György a Heves megyei Debrő váráért cserélte el Megyericsét.

Udvari befolyásának csökkenését követően még közvetett adatunk sincs arra nézve, hogy Bertalan feltűnt-e egyáltalán Mátyás környezetében. Minekutána az 1479-es esztendő nyarát Mátyás Morvaországban töltötte, Olmützben találkozott Ulászló cseh királlyal, így kísérete a legszerényebb számítás szerint több tucatnyi tekintélyes udvari emberből kellett hogy álljon. Tudomásunk szerint Drágfi Bertalan sem ezen az úton, sem pedig az ezt követő 1481. évi boszniai hadjáratban nem vett részt. Ugyanezt látszik megerősíteni rövid ideig tartó második pohárnokmestersége épp erre az időre keltezhető megszűnése: utoljára 1480. február 25-én szerepel e tisztségben.¹⁶⁵ Politikai helyzetét aligha, ám személyes életét annál jobban befolyásolhatta, hogy 1481. február 1-jén meghalt apja, Miklós, s ezzel egy csapásra Bertalan lett a Drágfi vagyron feje.¹⁶⁶ Annak a vagyonnak, melynek gyarapítását ekkor már évek, évtizedek óta ő bonyolította, igaz működtetésére udvari jelenléte miatt kevesebb ideje maradhatott. Ebből is ered abbéli feltételezésünk, hogy az igazgatás napi ügyeit – míg élt – apja vezethette. Sőt az 1470-es években még kolostoralapítást is kapcsolhatunk Miklóshoz. Családjuk régi, már az 1424-es osztályban is előforduló birtokán, Tisztabereken pálos kolostort alapított. Korunkra maradt azon ingóságok leltára is, amiket az alapító az egyháznak adományozott: hat ökröt, tíz tehenet, harminckét kaptár méhet, lovakat a hozzájuk való kocsikkal, ötven sertést. Ezenfölül ígéretet tett két malom építésére is, egyet a Túr, egyet pedig a Hodos vizére, illetőleg vállalta, hogy szántóföld céljára erdőirtást végeztet. A kolostor határait megjáratta, és a pálos atyáknak adományozta Hodos birtokot a remetefoki halászhellyel.¹⁶⁷ A tekintélyes lajstromról

¹⁶³ A perre bővebben Németh Péter: *Egy rétközi falu: Nagyhalász a középkorban*. Szabolcs-szatmári Szemle XXII(1987). 415.

¹⁶⁴ DL 88741.

¹⁶⁵ Teleki: *Hunyadiak* XII. 117.

¹⁶⁶ Drágfi Miklós, Bertalan halálának pontos idejét, valamint a család történetének több fontos állomását rögzítette számunkra egy 1545/55 táján keletkezett családtörténeti feljegyzés: „Item 1481 ezthendőben Purificatio Marie estyn Dragffy Myclos holth meg.” Lásd Horváth Sándor: *Egy régi feljegyzés 1545-ből*. TTár XLVI(1898). 566–567.

¹⁶⁷ In quodam registro sigillato scribitur, quod tempore foundationis huius monasterii magnificus dominus Nicolaus Dragffy de Bewlthek donavit huic octo boves, decem vaccas, apes XXXII, equos cum curribus, porcos L. Item promisit aedificare duo molendina, unum in flu-

ránk maradt latin kivonat, azon túl, hogy az adományozók anyagi lehetőségeinek is pompás bemutatása, a kolostor alapításával kapcsolatos apró módosítást is lehetővé tesz. Mind ez ideig – abból a megfontolásból, hogy a tisztaberki klostromot először 1486-ban említi oklevél – úgy vélte a kutatás, hogy az alapításra 1470 (a települést ekkor a pálosok nélkül említik) és 1486 között került sor.¹⁶⁸ Nos abból kiindulva, hogy az alapító Drágfi Miklós, s ismerve halála évét is, biztosak lehetünk abban, hogy a pálosok letelepítése 1470–1481 között zajlott le, tehát a „Drágfiak évtizedében”. Sőt talán azzal sem tévedünk nagyot, ha arra gyanakszunk, Miklós közelgő halálára való tekintettel, lelki üdve elősegítése céljából döntött kolostor alapítása mellett.

Mindezen ismereteink dacára az 1480-as évtized első feléből roppant szegényesek a Bertalan működéséről fennmaradt adataink. Amiket ismerünk, azok csupán birtokügyekkel kapcsolatosak, noha ezek futó áttekintése sem mentes tanulságotól és politikatörténeti következtetésektől.

1480-ban két egymáshoz közeli nyári időpontban Drágfi Bertalan iktatási parancsot szerzett számos Máramaros megyei birtokra és birtokrészre. Előbb, június elején, Bátori István országbíró adott ki parancsot a leleszi konvent számára, hogy Bertalant iktassa be Bedőháza, Bélavár, Kirva, Tarac, Felső- és Alsóapsa, Bocskó, Karácsonyfalva, Fejéregyház, Barcánfalva, Batizfalva, Sajó, Oroszfalva (Ruszkova), Vajnaháza, Alsórona és a két Visó birtokokba. Az eljárás annak rendje és módja szerint meg is indult, ám a helyszínen az elősorolt birtokok valós tulajdonosai rendre ellentmondásokat jelentettek be, így az ügy a kúria bírósága elé került.¹⁶⁹ Bő két hónappal később pedig a király nevében kelt iktatóparancs értelmében a jogtalanul birtokló románok (*Valachi*) kezében lévő Gyulafalva, Krácsfalva, Hernécsfalva, Dorozlófalva, Deszefalva, Alsó- és Felsőnyíres birtokokban rejlő királyi jogot kellett volna Bertalannak iktatni, ha a tényleges birtokosok itt sem mondtak volna azon nyomban ellent.¹⁷⁰ Az ügyből ismét per lett. Efféle formális birtokiratokból meglehetősen veszélyes túlzott következtetéseket levonni, de egy kis apróságra azért figyelmesek lehetünk. Amíg ugyanis a júniusi országbírói irat, amely vagy Bertalan, vagy valamely képviselője

vio Thwr, aliud in Hodos. Item terras arabiles extirpare promisit. Item terras claustris metis distinxit. Item possessionem Hodos similiter donavit cum piscina Remethefoka. Lásd *Documenta artis Paulinorum*. III. füzet. *A magyar rendtartomány kolostorai. T–Zs.* Bp. 1978. (Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai XIV.) 26. Az adat ismeretért Neumann Tibornak tartozom köszönettel.

¹⁶⁸ F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus.* Bp. 2000. 67; Guzsik Tamás: *A pálos rend építészete a középkori Magyarországon.* Bp. 2003. 173; F. Romhányi Beatrix: *A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban.* Bp. 2010. 153.

¹⁶⁹ Mihályi: *Máramaros* 548–550.

¹⁷⁰ Uo. 552–554.

előadásán alapuló formális „aktának” minősül Drágfit *magnificus* jelzővel illette, addig a királyi kancelláriából kimenő dokumentum – dacára Bertalan kétszeres pohárnokmesterségének – csak *egregius* címmel ruházta fel, ami aktuális helyzetét jobban tükrözte. Ráadásul óvatosságra inti a kései kutatót – erről már esett szó – a tekintetben, hogy az efféle megnevezések mögött minden esetben szigorú rendszert tételezzen fel. Arról persze Bertalan politikai helyzetének megváltozása kevéssé tehet, hogy mindkét birtokszerzés perrel zárult, mindez lehet a véletlen műve is, de az udvari kapcsolatok elvesztése vagy időleges megszakadása bizonyára nem tett jót a Budán folyó pereknek.¹⁷¹

Az első halovány jel arra nézve, hogy Bertalan budai kapcsolatai javultak, az 1484. esztendőből maradt fenn. Mátyás király, minekutána 1483-ban öt évre fegyverszünetet kötött a Portával, végre a III. Frigyes német-római császár elleni döntő támadásra szánhatta el magát. Ennek egyik legfontosabb eleme Bécs bevétele volt. Az egyre szorosabb ostromzárba szorított város elleni döntő támadásra a jelek szerint már 1484-ben elszánta magát a király, de a hadi és pénzügyi előkészületek a veszélyes külpolitikai események miatt csak lassan haladtak. Tavasszal ugyanis II. Bajezid szultán személyesen állt hadai élére, s azokat európai célpont, egészen pontosan Nagy István vajda Moldvája ellen vezette. Június–július folyamán a hadjáratra sor is került, s bár Moldova nem hódolt meg, fontos kikötővárosok kerültek oszmán kézre.¹⁷² Nos a folyamatos török veszély, a magyar határok közelében mozgó szultáni had nem tette lehetővé Mátyásnak, hogy 1484 nyarán Bécsnek forduljon. Sokáig kellett türelemmel lennie az események számára kedvező alakulását várva, s csak a keleti határok biztonságossá válása után, októberben indulhatott az osztrák hadszíntérre. Ezt megelőzően az eladdig oly sokat utazó király kényszerűségből szinte az egész esztendőt Budán töltötte.¹⁷³ Ez idő alatt jelent meg újra a királyi székvárosban Drágfi Bertalan, nem is akármilyen ügyben. Március 17-én kelt oklevelében Mátyás király, számos hűséges szolgálatára való tekintettel, engedélyezte neki, hogy a Bihar megyei Fugyi nevű birtokon szedett vámot a maga ugyancsak bihari révi birtokára helyezhesse át.¹⁷⁴ Különös jelentőséget nem csupán annak említése jelent, hogy a kérelmet Bertalan

¹⁷¹ Távol álljon e sorok írójától annak kimondása, hogy a sikertelen birtokügyletek mögött túlzott összefüggéseket keressen, de az tény, hogy a két 1480. évi iktatásban szereplő számos birtok közül csak Bocskó, Hernécs és Karácsonyfalva birtokokban voltak a Drágfiak birtokosok a 16. század közepén. Vö. Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 16.) 463. skk.

¹⁷² Kenneth M. Setton: *The Papacy and the Levant 1204–1571*. Volume II. The Fifteenth Century. Philadelphia 1978. 399.

¹⁷³ Horváth: *Itineraria regis Matthiae* 118–119.

¹⁷⁴ DL 88700. Igaz, Mátyás a nagyszebeniek tiltakozására bő fél évvel később visszavonta engedélyét (Ub VII. 380).

maga vezette elő, hanem két további diplomatikai jelenség. Egyrészt az ügy kancelláriai felelőse Bakóc Tamás titeli prépost, királyi titkár volt, akinek apja a Drágfiak erdődi jobbágya volt, így a két fél közötti ismeretségben majdnem biztosak lehetünk. További fontosságot ad forrásunknak az a tény, hogy azt Mátyás gyűrűspecsjével erősítették meg, holott az efféle ügyekre „fenntartott” magyar királyi titkospecsétről bizonyítható, hogy ugyancsak Budán tartózkodott ezekben a napokban.¹⁷⁵

A királyi udvarba való visszatérésen túl van további érdemi hozadéka ezen oklevelünknek. Minden jel arra mutat ugyanis, hogy az 1480-as évek első harmadától Bertalan anyagi helyzete is változott, immár nem hátrányosan. Ezt már az iménti vámáthelyező oklevél is sejteni engedi, hisz mi más állhatott az ügy hátterében, mint hogy Bertalan bevételeit kívánta növelni. A legszerényebb számítások (és persze az oklevelek adatai, amelyek között olykor „fantomösszegek” is lehetnek, például elmaradt kifizetések ellentételezéseképp) szerint 1483–1487 között összesen 1600 aranyforint értékben vett zálogba birtokokat, valamint ismerünk összeg nélkül megnevezett zálogbirtoklást is vele kapcsolatosan.¹⁷⁶ Különösképpen is fontosak ezek az adatok, hiszen egytől egyig a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben maradtak korunkra, így az 1483-tól történő sokasodásukat nehéz csak a források szeszélyes fennmaradásának tulajdonítanunk. Alighanem valós jelenséget tükrözhetnek.

Ismételt feltűnés az udvarban és rendszeres zálogbavételek régióbéli birtokosoktól, ami az anyagi biztonság jele: talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy Drágfi Bertalan visszatért korábbi hatalmi-politikai státusába. Innen már csak egy lépés volt, hogy szolgálataival és befolyásával elérje: a vele együtt „hűtlenségbe esett” familiárisok is elnyerjék az uralkodói kegyelmet. Nem bizonyítható, hogy a király neheztelése az 1479 utáni hónapok, évek eseményeiből fakadt, de ezzel ellentétes adatok hiányában másra aligha gyanakodhatunk. A „megbocsátásra” 1486 novemberében került sor. A Bécstől északnyugatra mintegy nyolcvan kilométerre, Alsó-Ausztriában fekvő Eggenburgot éppen megszálló király újonnan elfoglalt városából adta ki azt a kegyelemlevelet, melyben Drágfi sólyomkői várnagyainak és ottani embereinek bocsátja meg korábbi bűneiket (például szemek kitolását vagy végtagok levágását), tekintettel uruk, Bertalan hűségesei szolgálataira és a királyi kegy iránta való megújulására.¹⁷⁷ A tucatszám-ba menő szóvirágok esetünkben valós megbocsátást takarnak. Eggenburg

¹⁷⁵ DF 269285.

¹⁷⁶ 1483: Nagydobaiaktól 200 aranyforint értékben (KmJkv I. 2446. sz.); 1484: Sasváriaktól 600 aranyforint értékben (KmJkv I. 2502. sz.); 1485: szentjobbi konventtől összeg megadása nélkül (KmJkv II. 2536. sz.); 1487: Körösi családtól 600 aranyforint értékben (KmJkv II. 2644. sz.); 1487: kusalyi Jakscoktól 200 aranyforint értékben (KmJkv II. 2658. sz.).

¹⁷⁷ Rábik: *Oklevelek* 151–152.

ostromával és Bertalan abban való részvételével kapcsolatosan ugyanis nem ez az egyetlen információnk. Bonfini őrizte meg számunkra azokat az eseményeket, amelyek a város elfoglalását követték. Eszerint Mátyás a sikeres és kemény téli ostromot követően egy kisebb diadalmenettel kívánta megünnepelni a győzelmet. Ehhez azonban „szüksége volt” feleségére, hogy az ünnepség teljes legyen. Ezért, amikor a város kapitulációja biztos volt, két hívét, történetesen Drágfi Bertalant és meggyesalji Móroc Lászlót küldte el hitveséért, hogy Eggenburgba kísérjék.¹⁷⁸ Külön érdekesség, hogy itt Bertalan a királyi nehézpáncélos lovasság egyik vezetőjeként tűnik fel.¹⁷⁹ Ausztriai vitézkedését követően, már a következő esztendőbe fordulva, úgy látszik, a király elengedte katonáját, hogy az odahaza teremtsen rendet, miközben újabb birtokszerzés lehetősége is felcsillant Drágfi számára.

A rendelkezésünkre álló adatok fényében ugyanis 1487-ben Középszolnok megyében rebellió ütötte fel a fejét. A „mozgalom” mögött a szomszédos Bihar megye legnagyobb birtokosai, a Csákiak álltak, nevezetesen néhai Csáki Ferenc székely ispán felnőtt korú gyermekei, Benedek és Mihály, akik szabotálták az országgyűlés által kivetett subsidium behajtását Daróc nevű városukban, sőt embereiket összegyűjtve az adószedőkre és Drágfi embereire támadtak, lovaikat megsebesítették, őket magukat pedig mind egy szálig le akarták kaszabolni.¹⁸⁰ Mindez király elleni lázadásnak minősült, ezért Mátyás a Csáki testvérek birtokait a koronára háramlottnak tekintette, s azon nyomban tovább is adományozta. Túlzott meglepetést nem okoz a megadományozott személye, aki nem volt más mint Drágfi Bertalan. Gyorsan felismerte, hogy az így előállt helyzet kicsoda nyereséget jelenthet családjának. A Csáki vagyon ugyanis tekintélyes volt,

¹⁷⁸ Bonfini Tom. IV. pars I. IV-VII-174.

¹⁷⁹ Drag Bertoldum cataphractorum equitum prefectum et Ladislaum Mauritium collegam eius. (Uo.)

¹⁸⁰ [...] oppidum Darocz vocatum in comitatu Zolnok mediocri habitum, item castra, castella, oppida aliaque universa bona et possessiones ac iura possessionaria ubivis et in quibuscunque comitatibus regni nostri habita, que egregiorum Benedicti et Michaelis de Chaak prefuerunt, sed ex eo, quam hiis diebus superioribus idem Bartholomeus Draghfy tanquam comes parochialis, tum ex officio suo, tum vero et maxime ex speciali commissione et mandato nostro subsidium per regnicolas nobis oblatum exolvere debuisset, ac penes exactores huiuscemodi subsidii nostri ad prefatum oppidum Darocz vocatum, scilicet illud subsidium per inobedienciam et rebelliorum extradare recusassent in persona sua homines suos misisset, evestigio familiares populique et iobagiones eorundem Benedicti et Michaelis, qui ex compositio in illud oppidum congregari erant de eorundem dominorum suorum commissione, qui ipsos nostros dicatores aut homines ipsius comitis hostiliter et manibus armatis insurgendo plures ex ipsis letalibus vulneribus affecisse, plures eciam equos eorum sagittis interfecisse, et nisi fuga se ipsos salvare potuissent, eos omnes ad unum usque trucidari voluisse feruntur, ad nos consequenterque collacionem nostram optimo iure, tanquam scilicet rebellium nostrorum devoluta esse perhibentur (DL 88731). – Drágfi panasza e tárgyban 1488-ból: DL 27956.

a Drágfiakéval vetekedett. A Zsigmond-kor óta övök volt a Temes megyei Csák vára, illetőleg Biharban két nagy váruradalom: az adorjáni és a körösszei, előbbi központjában Szalárd mezővárossal.¹⁸¹ Megszerzésükkel lényegében megduplázódott volna Bertalan és utódainak birtokállománya. Mindez már elég lehetett ahhoz, hogy érdemes legyen „harcba szállni” e vagyonért, ám volt ezenkívül még egy ok, ami Drágfit sarkallhatta: a két család évtizedes szembenállása.

Ahogy ugyanis a Drágfiak Középszolnokban, elsősorban kővári uradalmuk révén, úgy a Csákiak Körösszeg és Adorján tulajdonlásával Biharban voltak meghatározó birtokosok. Ebből a helyzetből adódott, hogy rendszeresek voltak a hatalmi, birtokok miatti villongások a két tekintélyes család között. Darócon például a Csákiak már 1455-ben is jogtalanul fizetettek a bétteki vásárra igyekvőkkel, legalább is a Drágfiak panasa szerint.¹⁸² A nemrégiben tárgyalt fugyi vám megszerzésekor, 1480-ban ugyancsak a Csákiak tiltakoztak a Drágfiak birtokba jutása ellen.¹⁸³

Messzire vezetne annak vizsgálata, hogy a Hunyadi-, majd a Mátyás-kor első évtizedében Csáki Ferenc (pl. bihari és székely ispán) életében a Csákiak régióbéli tekintélye messze meghaladta a Drágfiakét. Csáki Ferenc halálával (1468/70) – ami nagyjából egybeesett Bertalan nagykorúvá válásával – azonban helyzetük merőben megváltozott. Benedek és Mihály a Mátyás-kor hátralévő évtizedeiben érdemi tiszttséghez nem jutott, a család a bihari ispánságot is elveszítette. Csáki Mihály bejutott ugyan az udvarba, de befolyása ekkor Drágfi Bertalanéval már nem vetekedhetett.¹⁸⁴ Ezzel szemben láttuk Drágfi Bertalan szépen ívelő pályafutását, így aligha lehetett kétséges 1487-ben, hogy egy király elleni fellépésből fakadó birtokvesztésnek csakis a Drágfiak lehetnek a nyertesei. Adósok vagyunk azonban azzal, hogy bemutassuk: vajon a Csákiak uradalmi valóban Bertalan kezébe kerültek?

Ami az adomány után esedékes iktatást illeti, az aradi káptalan jelentéséből tudjuk, hogy erre 1488 elején sort akartak keríteni, ám Szalárd mezővárosban – az adorjáni uradalom legfontosabb, központi településén – a Csákiak és embereik összegyűltek, s egységesen fejezték ki tiltakozásukat, így a feleket György-napra idézték meg a királyi kúriába.¹⁸⁵ Sajnos a per folytatásáról Hunyadi Mátyás haláláig bezárólag nem maradt

¹⁸¹ Váraikra Engel: *Archontológia* I. passim.

¹⁸² CsOkI I. 408–409.

¹⁸³ DL 88635.

¹⁸⁴ 1478-ban udvari familiárisként említik (CsOkI I. 450).

¹⁸⁵ DL 88731.

információnk,¹⁸⁶ de az „eredményességet” illetően azért sejtéseink lehetnek. Ezek szerint nemcsak az iktatáskor volt sikeres a Csákiak ellentmondása, hanem a későbbiekben is. Minekutána mára többé-kevésbé ismerjük a középkori Magyarország várainak 1458–1526 közötti birtokosait, bátran állítható, hogy Adorján, Csák és Körösszeg egy pillanatra sem került a Drágfiak kezelésébe.¹⁸⁷

S ha már Bertalan újbóli politikai és gazdasági megerősödéséről esett szó, aligha kerülhetjük meg, hogy ennek talán legjelentősebb, akár szimbolikusnak tekinthető megjelenési formájáról ne beszéljünk. Az írásunkban már idézett, 1526. évi Drágfi János-féle végrendelethez csatolt feljegyzés szerint Bertalan 1487-ben, egészen pontosan május havának első napján kezdte meg az erdődi vár építését, amihez a jogalapot az ugyancsak korábban tárgyalt 1456. évi királyi építési engedély jelentette.¹⁸⁸ A munkálatok pontos ütemét persze nem ismerjük,¹⁸⁹ de az a tény, hogy Bertalan épp ekkor vág bele rezidenciája erősítésébe, szemlélteti politikai és anyagi helyzetének kedvező változását. Amint azok az építkezések is, amelyeket a bélteki, főleg pedig az erdődi plébániatemplomokon folytatott, utóbbihoz hozzáépítve egy saját temetkezési helyül szánt kápolnát.¹⁹⁰

Az erősített és impozáns rezidencián túl azt sem zárhatjuk ki, hogy Bertalannak remek házasságot is sikerült nyélbe ütnie egyik leánya számára. Történt ugyanis, hogy az 1480-as években megváltozott két tekintélyes erdélyi váruadalom birtokosának személye. Csicsó és Küküllővár új ura III. (Nagy) István moldvai vajda (1457–1504) lett. Mindeddig azonban sötétben tapogatóztunk a pontos dátumot és az okokat illetően. A legfrissebb, e tárgyban keletkezett áttekintés a mátyási adományt, amely a vajdának

¹⁸⁶ Az Eszterházy család hercegi ága levéltárában ránk maradt 44. számú, többek közt a Drágfiakra vonatkozó iratokat is tartalmazó ún. Repositoriumban – ahol az iktatást elrendelő királyi és a sikertelen iktatásról tájékoztató káptalani oklevél is fennmaradt – idevágó oklevél 1490-ig bezárólag nincsen. Vö. *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium*. Szerk. Kállay István. Bp. 1978. (Magyar Országos Levéltár. Levéltári leltárak 66.) 40.

¹⁸⁷ 1490 decemberéből Csáki Benedek adorjáni (CsOkl I. 471.), míg 1492-ből körösszegi keltezését ismerjük (DL 30480.).

¹⁸⁸ Mykorth ymanak wrnak Szwlethessenek wthana 1487 ezthendoeben Szent Gyoergy napnak octavayan Dragffy Bertalan ely kezdethe cynaltatny az eordedy warath (Terdik: *Erdőd 251*).

¹⁸⁹ 1490. jan. 11-i keltezésében a vár még nem szerepel, lásd DF 223889: Ex Erded. Az épület első, korlátozott terjedelmű régészeti kutatása is 15. század végi építkezést valószínűsít. Az előzetes értékelés szerint a leletanyag a 15–16. századra keltezhető (Daniela Marcu Istrate – Gabriel Izdrăilă – Szócs Péter – Dan Culic – Csók Zsolt: *Raport preliminar de cercetare arheologică, Arduđ-Cetate 2010*. Satu Mare 2010 [kézirat]). Ehelyütt is megköszönöm Szócs Péternek, hogy az ásatásról készült kéziratos jelentés szövegét rendelkezésemre bocsátotta.)

¹⁹⁰ Terdik Szilveszter: *A krasznabélteki és az erdődi templom újjáépítése a XVIII. században*. = *Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*. LII. Szerk. Almássy Katalin, Istvánovits Eszter. Nyíregyháza 2010. 329–330, 334–335.

juttatta a két uradalmat, voltaképpen Verancsics Antal egy kijelentésére alapozó hagyomány nyomán 1484 és 1490 közé helyezi, ami egyébiránt a romániai szakirodalomban legelterjedtebb datálás is egyben.¹⁹¹ Ujabban jelen sorok írója azt igyekezett bizonyítani, hogy az adományozásra 1489-ben kerülhetett sor, s az valamiféleképpen összefüggésben lehetett Nagy István vajda fiának esküvőjével. Alkalmassint a magyar király egyfajta politikai célzatú „nászajándéknak” szánta a két erősséget, hogy a vajdával 1475 óta egyre javuló viszonyát megerősítse, illetőleg halála esetére annak legalább jóindulatú semlegességét biztosítsa Corvin János irányába.¹⁹²

Nos nemrégiben okleveles adatokra támaszkodva Marius Diaconescu felvetette, hogy Csicsó és Küküllővár sorsának, a vajdai esküvőnek a Drágfiakhoz is köze lehetett. Jagelló-kori levelek elejtett utalásaiból ugyanis arra gyanakodhatunk, hogy Nagy István Alexandru (azaz Sándor) névre hallgató s bizonyosan apja 1504-es halálát megelőzően elhunyt fia volt a frigy egyik főszereplője, hozzáteve, hogy Nagy István Alexandru nevet viselő fiainak számában máig sem jutott nyugvópontra a román kutatás.¹⁹³ Az ifjú ara pedig nem más lehetett, mint Drágfi Bertalan leánya.¹⁹⁴ Minderre azonban Bertalan fiának, Jánosnak egy kései levele, valamint egy 1517. évi misszilis utal meglehetősen homályosan. Ennélfogva végleg nem zárható ki, még ha vitán felül nem is bizonyítható, hogy Bertalan veje a Mátyás-kor legvégére a moldvai vajda fia, az akkori trónörökös lett. Ám akárhogyan is fonódtak a családi szálak, ma már tudjuk, hogy a fiú nem lett Moldva ura, Nagy Istvánt második fia, Bogdan követte a trónon 1504-ben.¹⁹⁵

¹⁹¹ Nicolae Edroiu: *An Aspect of the Political and Private Relations between Matthias Corvinus and Stephen the Great: The Transylvanian Estates of the rulers of Moldavia. = Stephen the Great and Matthias Corvinus and their Time.* Ed. László Koszta, Ovidiu Mureşan, Alexandru Simon. Cluj-Napoca 2007 (Between Worlds I.) 154–156. – A gyökerekhez vö. Verancsics *De apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem* c. munkájával, ahol előadja, hogy a két erdélyi várat Mátyás mintegy kárpótlásul adta Nagy Istvánnak Akkerman és Kilia elvesztését követően. Nos ebből a kis epizódból kerekítette ki a későbbi kutatás azt a „tényt”, miszerint a két vár adományozása 1484 tájára tehető. Lásd Verancsics Antal *m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái.* Közli Szalay László. Első kötet. *Történelmi dolgozatok deák nyelven.* Pest 1857. (Magyar Történelmi Emlékek. Írók. – Monumenta Hungariae Historica. Scriptores 2.) 115–116.

¹⁹² Horváth–Neumann: *Bátori István* 81–83.

¹⁹³ Alexandru Simon: *Quello ch'è apresso el turcho. About a son of Stephen the Great.* = *Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica* VI–VII(2004–2005). A cura di Ioan-Aurel Pop, Cristian Luca, Florina Ciure, Corina Gabriela Bădeliță. Buc.–Venezia 2005. 151–153.

¹⁹⁴ Marius Diaconescu: *Peșitorii nepoatei lui Ștefan cel Mare în 1517. Despre căsătoria lui Alexandru cu fiica lui Bartolomeu Drágfi.* Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” (Iași). XLIX(2012). 57–63.

¹⁹⁵ Az ötlet egyébiránt nem teljesen új keletű. A magyar kutatásban a két vár adományozása és a Drágfi leány Nagy István feleségéként való feltételezése 1955 óta ismert. Vö. Tóth András: *Nagy István moldvai fejedelemeletműve.* Századok LXXXIX(1955). 101.

Zárásképpen Bertalan utolsó Mátyás-kori politikai szerepvállalásáról kell szólni. Ma már tudjuk, hogy Mátyás király uralkodása során utoljára 1489 tavaszán kerítették sort országgyűlésre, ahol persze Drágfi is jelen volt.¹⁹⁶ Ennek egyik fő célja természetesen a korszak legégetőbb politikai kérdése, a trónutódlás megoldása volt. Nyár elején a király az összes uralkodói birtok, vár és uradalom vezetőjét Corvin Jánosra eskette fel, de szándékában állt ugyanennek kikényszerítése a bárók és legfőbb birtokosok körében is. Ezzel azonban várt. Részben azért, mert 1489 nyarán, kora őszén számosan távol voltak az udvartól, részben pedig azért, mert akkor akarta ennek szerét ejteni, mielőtt visszatért volna Bécsbe, majd onnan a későbbi I. Miksával folytatandó tárgyalásokra. Az indulás azonban a király romló és bizonytalan egészségi állapota miatt egyre halasztódott. Mátyás végül nem várt tovább, november elejére összehívta főurait, és kérte a hűségeskü letételét Corvin számára. A résztvevők pontos körét ugyan nem ismerjük, de Szerémi György történeti munkája megőrzött korunkra egy névsort. Ebben sorrendben hat személy szerepel, amelyről gyanítható, hogy valamiféle hatalmi-politikai helyzetet is tükröz. Lássuk a neveket: 1. Szapolyai István, 2. Kinizsi Pál, 3. Bátorfi István, 4. Drágfi Bertalan, 5. Újlaki Lőrinc, 6. Bot András.¹⁹⁷ Jóllehet későbbi feljegyzésről van szó, és Szerémi olykor tudatosan torzított, mégis, a korabeli események és források ismeretében a rangsort többé-kevésbé hitelesnek fogadhatjuk el. Különösen az eddig elmondottak fényében érdekes Bertalan „negyedik helyezése”, mivel azt azért látnunk kell, hogy a királlyal meglévő bizalmas kapcsolata dacára országos jelentőségű báróságra 1490-ig nem sikerült emelkednie. Jelzésértékű, hogy Mátyás uralkodása alatt az ismert királyi tanácsi üléseken nem jelent meg.¹⁹⁸ Ám más szempontból is értékes a fenti névlista. Hozzávetőlegesen azon országnagyok neveit tartalmazza, akikre Mátyás feltétlenül számított, hogy halála után¹⁹⁹ trónra segítik fiát. A király úgy adta vissza lelkét Teremtőjének, hogy bízott vagy legalább bízni akart az általa felemelt és személyéhez hű, kormányzatának gerincét alkotó „klub” tagjaiban. De a politikai helyzet majdani alakulásába és főleg a deresedő

¹⁹⁶ DL 102237. A Paksiaktól épp ekkor visszavett szlavóniai Megyericse ügyében biztosította Grebeni Hermanfi László alnádort és fogadott fiát, Batthyány Boldizsárt, hogy jobbágyaikat nem fogja engedély nélkül saját birtokaira telepíteni.

¹⁹⁷ Wenzel Gusztáv: *Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarországról 1484–1543*. Pest 1857. (Magyar Történelmi Emlékek. Írók. – Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum 1.) 29. – Rajtuk kívül ismert továbbá a tárnokmester, az alnádor és a szlavón bán ekkori budai jelenléte. Horváth–Neumann: *Bátorfi István* 86–87.

¹⁹⁸ Kubinyi: *Bárók* 204.

¹⁹⁹ Április 6-án, Mátyás halálakor, Drágfi távol volt Bécstől és királyától. Január 11-én legalábbis, amikor Mátyás már Bécs felé hajózott, Erdődről keltezett a Csáki birtokok ügyében (DF 223889).

hajú és sokat tapasztalt katonabárok fejébe a haldokló király már nem látott bele.

The family Drágfi of Beltiug (Béltek) and the Royal Court in the Hunyadys' time (1424–1490). The present paper discusses the history of the family Drágfi of Beltiug between 1424–1490, although within the frames of a non-traditional family history for two reasons. On one hand, the author did not consider his mission to systematically explore land tenure history data. On the other hand, the paper focuses mainly on the role played by two generations (rather by Bartholomew than by Nicholas Drágfi) in the royal court. Nicholas Drágfi had built up an excellent connection with the court since his youth. His kindred, the Jakcs of Kusaly and the Bátoris of Ecsed were counted among the barons of the country by that time, which evidently supported his ascend. Although he did not reach any baronial position, he was a respected castle-owner notability of the Szabolcs, Sătmár (Szatmár) and Bereg region. Thus he established his son, Bartholomew's career. The son was King Matthias Corvinus's confidential secretary from 1467. In accordance with his family traditions, his role was primarily of military nature. Besides this, however, his role in the political and governmental decisions was regular, together with others who got into the royal milieu at the same time as Bartholomew did (i.e. Stephen Bátori, Paul Kinizsi). Bartholomew Drágfi was first and foremost a soldier, on whose opinion the king relied. Despite that prior to 1490 he was the king's right hand man, he was "only" a second-line baron. He reached the peak of his power only after the decease of his most important supporter, King Matthias.

NEUMANN TIBOR

DRÁGFI BERTALAN POLITIKAI SZEREPE II. ULÁSZLÓ KIRÁLY IDEJÉN

Mátyás király 1490. április 6-i halálakor a negyvenes évei közepén járó Drágfi Bertalan – korábbi udvari szereplése, kétszer is viselt pohárnokmestersége és a királlyal kialakult bizalmi kapcsolata ellenére – a báróknak csupán másodvonalába tartozott.¹ Jóllehet a II. Ulászló megkoronázásáig tartó *interregnum* valamennyi politikai és katonai eseményében részt vett, tekintettel arra, hogy nem tartozott a legnagyobb hatalmú politikusok közé, 1493. évi erdélyi vajdai kinevezéséig kizárólag részvételét tudjuk rögzíteni a kor eseményeiben, ami azt a téves látszatot keltheti, mintha csak sodródott volna azokkal: levelei nem maradtak fenn, és a korszak forrásanyagában sem igen hallunk olyan történésekről, amelyekből önálló politikai aktivitására következtethetnénk. Az alábbi tanulmány ennek megfelelően inkább erdélyi vajdaságának idejére koncentrál, amely időszak a Drágfi család addigi történetében talán a leglátványosabb eredményeket hozta magával. Az értő olvasó figyelmét ugyanakkor nem kerülheti el az a jelenség sem, hogy Drágfi életének utolsó éveiről – a vajdaságból való gyakori távollétei, majd onnan történő elmozdítása, de kiváltképpen a kor forrásaiban teljes feltáratlansága miatt – alig tudunk érdemlegeset mondani.

Kutatásaimat a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj (BO 00325/11/2. sz.) és az OTKA (K 100749. sz.) támogatta.

¹ Lásd minderre Horváth Richárd e kötetben lévő tanulmányát.

A trónharcok (1490–1492)

Mátyás király bécsi halálának híre Drágfit feltehetően a rezidenciájául szolgáló erdődi várban érte.² A Bécsből Budára tartó Beatrix királyné és az országnagyok hamarosan összehívták a királyválasztó országgyűlést a Rákos mezejére, ahova Drágfi az Erdélybe villámlátogatást tevő Bátori István vajdával, illetve Losonci Lászlóval és Móroc Lászlóval együtt érkezett meg május végén, a korszak legfontosabb történetírója, Antonio Bonfini szerint hatalmas sereg kíséretében.³ Anélkül, hogy elmerülnék az országgyűlés eseményeiben, annyit érdemes csupán megjegyezni, hogy érkezése után Drágfi azonnal a királynéhoz és a mellette álló főpapi-bárói csoporthoz csatlakozott, nyilván emiatt kapott már június elején Rozgonyi Lászlóval közösen egy Duna-parti budai kőházat adományul a királynétól.⁴ Mint kiváló katonának (*in armis strennuū*) július elején Bátori Istvánnal, Kinizsi Pállal és több más báróval együtt mindketten részt vettek a Tolna megyei Csontmezőnél lezajlott csatában, ahol a királynéhoz hű erők csapást mértek Mátyás törvénytelen fiára, Corvin János hercegre és szövetségeseire.⁵ Drágfi így társaival együtt döntő szerepet játszott Ulászló cseh király július közepi királlyá választásában, majd részt vett az országnagyok küldöttségében, amely a Pozsony megyei Farkashida mellett fogadta a seregei élén érkező választott királyt. A küldöttség felsorolásakor a hét báró közül a hatodik helyen említik meg a nevét.⁶ Az interregnum alatt vállalt szerepe miatt aligha lepte meg kortársait, hogy hamarosan bárói tisztséget is kapott az új királytól.

Hogy ez pontosan mikor következett be, egyelőre kérdéses. Az bizonyos, hogy 1491. februárban, mikor Ulászló király hadjáratot vezetett fivére, János Albert herceg ellen, az azt lezáró kassai békét már kamarásmes-

² Bár utolsó, Mátyás halála előtti tartózkodási helye valóban Erdőd volt, innen keltezett 1490. jan. 11-i levelében megjegyzi, hogy Budára készül utazni (DF 223889.), de újáról további adatokkal nem rendelkezünk.

³ Bonfini, Tomus IV. Pars I. Decas IV. Liber IX. 7. Vö. Horváth–Neumann: *Bátori István* 92. – Az interregnum történéseire lásd Kubinyi András: *Két sorsdöntő esztendő (1490–1491)*. Történelmi Szemle XXXIII(1991). 1–54.

⁴ 1490. jún. 4.: *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*. Közli Berzeviczky Albert. Bp. 1914. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria 39. – A továbbiakban Beatrix oklt) 155. (DL 19651.)

⁵ 1490. júl. 4.: Uo. 160.

⁶ 1490. júl. 31.: DL 19657; Thallóczy Lajos: *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527*. Az oklevéltárat szerkesztette Horváth Sándor. Bp. 1915. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria 40.) 67; Kubinyi András: *A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején (II. Ulászló választási feltételeinek létrejötté)*. Ltközl XLVIII–XLIX(1978). 65; Horváth–Neumann: *Bátori István* 99.

terként erősítette meg.⁷ A tisztségben társa is volt, éppen az előbb említett Rozgonyi László. A kamarásmester, későbbi nevén a főkamrás (latinul *magister cubiculariorum*) teljesen új keletű, de nagy jövőre előretekinthető bárói tisztség volt.⁸ Első említése 1490 novemberéből való, amikor Rozgonyi neve mellett olvashatjuk.⁹ Talán nem túlzó ebből arra következtetni, hogy Rozgonyival együtt Drágfi is még 1490 szeptemberében, a székesfehérvári koronázás idején kaphatta meg kinevezését.¹⁰ Bár nem kizárt, hogy a tisztség létrehozása valamilyen módon kapcsolatba hozható a cseh főkamrási tisztséggel, a király mégis azért hozhatta létre, hogy a polgárháborús időben minél több bárót tudjon az oldalára állítani, hűségüket biztosítani. Jóllehet Bátori István erdélyi vajda ún. kamaramesterként (*magister camerae*) kezdte pályafutását az 1460-as években,¹¹ ez akkoriban még nem volt bárói tisztség. Rozgonyi és Drágfi egyaránt kiváló katona volt, ami azt sejteti, hogy a kamaramesterhez hasonlóan vélhetően a kamarásmester is eredendően valamiféle testőrparancsnoki, tehát bizalmi feladatkört jelentett, de leginkább csak ceremonális alkalmakkor, illetve amikor viselője az udvarban tartózkodott.

Az 1491. februári kassai békével lezáruló téli hadjáratot követően Drágfi a király kíséretében visszatért Budára, ahonnan az uralkodó áprilisban Vingárti Geréb László erdélyi püspök – nem kizárt, hogy már ekkor, de később bizonyosan Drágfi komája¹² – és Telegdi István alvajda társaságában követségbe küldte őt Erdélybe a szászokhoz, hogy a király részére adót hajtsanak be.¹³ A követi feladatokat talán azért vállalta, mivel ekkoriban komoly erdélyi birtokokkal rendelkezett, és talán fel kívánta keresni azokat. Ezzel kapcsolatban itt szükséges egy rövid, genealógiai jellegű kitérőt tennünk.

⁷ 1491. febr. 20.: DF 289012; Mathias Dogiel: *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*. Tomus I. Vilnae 1758. 79–85. (Rozgonyit és Drágfit itt a 13 világi úr sorában az 5–6. helyeken találjuk itt.)

⁸ A tisztségre lásd Kubinyi András: *A királyi udvar élete a Jagelló-korban*. = *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged 1995. 318–319.

⁹ 1490. nov. 19.: DL 19690.

¹⁰ Neumann Tibor: *II. Ulászló koronázása és első rendeletei (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról)*. Századok CXLII(2008). 328. (68. jegyzet.) Vö. Fögel József: *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*. Bp. 1913. 62, 64.

¹¹ Horváth–Neumann: *Bátori István* 20–24.

¹² A komaságot Drágfi egy későbbi, 1494. jún. 18-i levele említi, amikor a püspökre a *com-pater noster* kifejezést használja: DL 65162. A püspök Drágfi egyik gyermekének lehetett keresztapja.

¹³ 1491. ápr. 6.: DF 245140.

A genealógiai szakirodalom nem ismeri Drágfi Bertalan első, Hédervári Dorottyát megelőző feleségének a személyét.¹⁴ Egy 1492. évi oklevél hátlapján véletlenül sikerült megtalálni azt az adatot, mely szerint hitvese ekkor Nádasdi Ongor János egykori erdélyi vajda leánya, Ilona volt.¹⁵ Ez megmagyarázza azt, milyen módon jutott kezére részben vagy egészben az Ongorok Torda vármegyei Vécs vára és uradalma: nem kizárt persze, hogy zálogjogon, de bizonyosan e házassága révén. Mindenesetre vajdasága első évében, 1493-ban a várat kétszer is sajátjának mondta.¹⁶ Hamarosan – minden bizonnyal feleségének halála után – azonban már csak sógora, Ongor János kezén találjuk a várat.¹⁷ E házassági kapcsolat jelentőségét nem csak az idősebb Ongor János által viselt erdélyi vajdai tisztség (ismeretlen időpontban, 1473 előtt)¹⁸ és a család nagybirtokos mivolta domborítja ki, hanem az is, hogy felmerült: a szintén Hunyad megyei származású Nádasdi Ongorok esetleg rokonságban állhattak Mátyás királlyal.¹⁹ Mivel egy oklevél 1488-ban Ilonát még hajadonnak írja,²⁰ és így a házasságra valamikor 1488 és 1492 között kerülhetett sor, egyértelmű, hogy Bertalan már 1488 előtt feltűnő gyermekei nem Ilonától születtek, aki így legalább második feleség lehetett.

A királyi követség sikeres volt, hiszen a szászok hamarosan 12 ezer aranyforint adót fizettek Ulászlónak, aki a németek által elfoglalt Székesfehérvár visszafoglalására indult.²¹ Kíséretében ott lehetett Drágfi is, akit feltehetően a koronázó város július végi sikeres visszafoglalását követően bízott meg egy újabb feladattal: kinevezte őt nagybányai kamaraispánnak (emellett természetesen maradt kamarásmester is). Feladata a bányászat újraindítása, illetve a bányák műveltetése volt, amelyre az uralkodó jelentős összegű erdélyi adójövedelmet különített el.²² A kinevezésben aligha

¹⁴ Legutóbb lásd Engel: *Genealógia*, Drágfi (bélteki) és Ungor (Ongor, nádasdi) című táblák.

¹⁵ 1492. ápr. 28–jún. 27.: DL 26812. (Ilona és férjének neve a feljegyzésben át van húzva, ami azonban természetesen nem kelt bizonytalanságot a házasság meglétével kapcsolatban.)

¹⁶ 1493. jún. 11.: DF 246516. = Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. XV/1. (1358–1600). Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni (Bistrița, Brașov, Sibiu). *Publicate după copiii Academiei Române de N. Iorga. Buc. 1911. (a továbbiakban Hurmuzaki XV/1). 137. (hibás, 1494. évi kelettel); 1493. júl. 29.: DL 65157.*

¹⁷ 1495. jún. 19.: DL 27982.

¹⁸ W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 242.

¹⁹ E. Kovács Péter: A Hunyadi-család. = *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László. Bp. 1990. 46.

²⁰ 1488. márc. 17.: DL 27958.

²¹ Neumann Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. (Első közlemény). Századok CXLIV(2010). 343.

²² Drágfi nagybányai feladatkörét először II. Ulászló 1491. júl. 26-án **kelt levele említi**, amellyel a király megparancsolta a szebenieknek és a hét szász széknek, hogy öt- vagy legalább négyezer forintot cenzusuk terhére adjanak át a nagybányai bányák kezelésére: [...] manibus fidelis nostri, magnifici Bartholomei Dragffy de Belthewk etc., cui videlicet culturam ea-

az ízig-vérig katona Drágfi gazdasági gyakorlata, sokkal inkább hűsége nyomott a latban, illetve az, hogy Nagybánya éppen saját uradalmi szomszédságában terült el. Az új feladat ennek megfelelően lehetőséget teremtett Drágfinak arra, hogy az év nagy részét saját lakhelyén, Erdődön töltsse,²³ és csak a fontosabb politikai események, leginkább az országgyűlések idején utazzon a fővárosba,²⁴ egyszersmind egy rövid időre nyugvópontra juttatta a nagybányai bányászok, illetve Drágfi kővári uradalma között támadt erdőhasználati vitát.²⁵ Másfél éves itteni tevékenysége idején arra is volt lehetősége, hogy birtokokat szerezzen vagy próbáljon szerezni Bereg, Ugocsa, Máramaros, illetve Szatmár és Középszolnok megyékben.²⁶ Tette ezt nem minden erőszakosság nélkül: 1491-ben például rokonával, Jakcs Ferencsel együtt kiostromolta és félholtra kínoztatta a Bereg megyei Kovászó vár urát, Matucsina Ferencet.²⁷ Kihasználva továbbá nagybányai kamaraispánságát, adományul kérte és kapta a királytól a nagybányai uradalom több faluját, azt állítva, hogy annak idején ezeket Hunyadi János kormányzó foglalta a nagybányai várhoz apjától, Miklóstól.²⁸

Bár Drágfi a kamarásmesteri tisztséget 1492 elejétől, Rozgonyi László halálát követően egyedül viselte,²⁹ karrierjének további emelkedése előtt egy akadály tornyosult, méghozzá a korszak leghatalmasabb bárója, egyben saját unokatestvére, Bátori István országbíró és erdélyi vajda. Kapcsolatuk megromlása mögött – a ma már nem vizsgálható esetleges szemé-

rundem [sc. *fodinarum*] commisimus, aut hominibus et factoribus suis in Rivulodominarum constitutis. DF 245141. Tisztségének megnevezését (*comes camararum civitatis nostre Rivulodominarum*) lásd 1491. okt. 3.: DF 270711.

²³ A gyakori erdődi tartózkodásra jó adat, hogy amikor Hetei János beregszászi oltárigazgató és Jakcs Ferenc 1492 novemberében vitájuk eldöntését Drágfira bízták, a tárgyalás helyszínül Erdődöt jelölték meg. Lásd 1492. nov. 13.: DL 19915.

²⁴ Budán találjuk 1492 első hónapjaiban, az országgyűlés idején, lásd 1492. febr. 27.: DF 223926. – 1492. márc. 9–20.: DF 260838. (Ekkor fogott bíróként szerepel Dóci Péter és Beriszló Bertalan vránai perjel vitájában.); 1492. márc. 21.: Erdődy cs galgóci lt, 891. sz. (Saját familiárisa, Pozsegai János deák, a nagybányai bányamunkák felügyelője, *sollicitator* részére kibocsátott királyi adománylevelén referens.); 1492. ápr. 5.: DF 285712. (Megegyezés Corvin János herceg és közte Bereg megyei birtokok ügyében.) – Bírótársként mutatható ki 1492. nov. 13-án, amikor szintén országgyűlés és nyolcados törvényszéki időszak volt Budán: DF 231912. Novemberi budai tevékenységére lásd még: DL 33495., DL 88770., DL 19915., DL 29869., DL 46222.

²⁵ 1490. okt. 6., 1492. márc. 25.: DL 72092.

²⁶ A birtokszerzésekre és perekre vonatkozó adatokat ehelyütt most nem ismertetem.

²⁷ Neumann Tibor: *A zavaros idők Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékben (1490–1492)*. = *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században*. Szerk. Szabó Sarolta és C. Tóth Norbert. Nyírbátor 2012. 101.

²⁸ 1491. dec. 13.: DL 27972–27973.

²⁹ Rozgonyi László valamikor 1491–1492 fordulóján hunyt el. 1492. márc. 20-án már néhai: DL 19814. – Az 1492. márc. 7-i, Miksa király részére kibocsátott hitlevelén Drágfi már egyedül viseli a kamarásmesteri tisztséget: Friedrich Firnhaber: *Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526*. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen III. Wien 1849. 511.

lyes ellentéteken túl – komoly birtokjogi viták húzódtak meg. Drágfi egy régi családi szerződés alapján a kihalófélben lévő meggyesaljai Móroc-vagyon örökösének tekintette magát, ami leginkább az Erdőddel és Kővárral szomszédos hatalmas meggyesi–szinyéri uradalom ezernél is több jobbagytelke miatt volt kiemelten fontos számára. Erre a vagyonra azonban a szintén közeli birtokos Bátori vajda és az ugocsai Perényiek is kivetették hálójukat, és minden lehető módon körülbástyázták a család utolsó sarja, Móroc István várható halálát követő birtokba kerülésüket. Tudták azonban, hogy Drágfival, a Kusalyi Jakcsokkal és a somlyói Bátoriakkal komoly perekre számíthatnak majd.³⁰ Ma már megmosolyogtató, hogy Bátori vajda minden lehetőséget megragadott, hogy ártson Drágfinak. 1492 tavaszán például rábeszélte (vagy kényszerítette) a szlavóniai nagybirtokos szomszédvári Henning Jánost, hogy vonja vissza azt az évtizedekkel korábban kötött szerződést, amellyel birtokainak örököse Drágfi lett. A vajdának ebből előnye nem származott, de személyesen jelent meg a budai káptalan előtt Henninggel, hogy hallja annak bevallását.³¹ Móroc Istvánnak engedélyezte ugyan, hogy birtokaiból egyet-egyét zálogba bocsásson, de megtiltotta, hogy ezt Drágfinak vagy rokonainak, a Jakcsoknak vagy a somlyói Bátoriaknak tegye.³²

A Drágfi számára kedvező fordulat 1492 végén következett be. A trónharcok lezárultával jelentősen megerősödő királyi hatalom számára egyre terhesebb lett a háborús években magát kitüntető és így sokáig megkerülhetetlen Bátori hallatlan befolyása, és annak letörését határozta el. Nem kizárt, hogy ennek első jelét éppen abban láthatjuk, hogy Drágfi 1492 decemberében adományul kérte a királytól a vajda legközelebbi szövetségeseinek, Perényi Jánosnak az Ugocsa megyei nyalábvári uradalmát, amelyre amúgy is régóta hangoztatta igényét.³³ Két esemény jött kapóra Drágfinak: az egyik egy székely küldöttség megérkezése az udvarba, amely számos panaszt fogalmazott meg Bátori vajdával szemben, különösen annak 1492. őszi udvarhelyszéki rendteremtő akciója miatt. A másik pedig Móroc István 1492. karácsonyi halála volt, amely után Bátori vajda testvére a király tiltása ellenére azonnal lefoglalta a szinyéri és meggyesi uradalmakat, ráadásul úgy, hogy a király helyszínre küldött követét, aki ezt igyekezett megakadályozni, fogságba ejtették.³⁴

³⁰ Horváth–Neumann: *Bátori István* 100–101, 107, 110.

³¹ 1492. jan. 15.: Erdődy cs galgóci lt, 11110 (1).

³² DocBátori 173–175; PerényiLt 642. sz.; Horváth–Neumann: *Bátori István* 110.

³³ 1492. dec. 12.: DL 46222. Vö. PerényiLt 646. sz. – Igaz, tíz nappal korábban Perényi János nyert minden várára újadományt: uo. 644–645. sz.

³⁴ Részletesen lásd Horváth–Neumann: *Bátori István* 116–127.

A király erélyes fellépése mindenkit meglepett. Anélkül, hogy kikérte volna Bátorai vajda és politikai szövetségéi, a leghatalmasabb bárók, így Szapolyai István nádor vagy Újlaki Lőrinc herceg tanácsát, kormányzati reformot jelentett be, amelynek az volt a lényege, hogy minden határvédelmi funkciót ellátó tisztségbe – például az erdélyi vajdaságba és a dalmát–horvát–szlavón bánóságba – két tisztségviselőt kell ezentúl állítani. Az intézkedés éle egyértelműen az Erdélyben addig egyedül regnáló Bátorai vajda ellen irányult. Bátorai és társai felháborodtak azon, hogy a király nélkülük hozta meg a döntését, és azzal érvelve, hogy az uralkodó évszázados jogukat sértette meg azzal, hogy nem tanácskozott velük a kérdésről, sértettségükben engedély nélkül hagyták el az udvart. A király nem hátrált meg, hanem 1493. január 17-én egy maroknyi főpap és kisebb hatalmú báró támogatását élvezve új vajdákat nevezett ki, a hozzá hű Losonci László tárnokmester és Drágfi Bertalan személyében.³⁵ Drágfi kinevezése – feltétlen királyhűségén és a vajdai tisztséghez nélkülözhetetlen hadvezéri képességein túl – éppen a Bátorival való közismert vetélkedés miatt is jelzésértékűnek számított.³⁶ A szorult helyzetbe került Bátorai két héttel később ugyan kiegyezett a királlyal, de – mint majd láthatjuk – Drágfi politikai hatalma szempontjából különösen fontos volt, hogy a Bátoriak évekre kegyvesztettek lettek az udvarban.³⁷

A kettős vajdaság (1493–1494)

A vajdai kinevezést követően Drágfi hamarosan Erdélybe indult, és úgy tűnik, elsőként Udvarhelyszéket kereste fel, bizonyára azért, hogy lecsendesítse a székelyek mozgalmát.³⁸ Még márciusban átvette a vajdai honorhoz tartozó várakat, így Törcsvárat is.³⁹ Hamarosan, legkésőbb áprilisban Losonci is megérkezett Erdélybe, aki tárnokmesteri tisztsége miatt tovább időzhetett a fővárosban.⁴⁰ És itt ahelyett, hogy részletesen bemutatnám a két vajda tevékenységét, a mintegy másfél évig tartó kettős vajdaság működését általánosan elemzem. A két vajda természetesen mindenképpen egyenlő volt, sem területi, sem hatásköri alapon nem osztották meg

³⁵ Uo.

³⁶ Bátorai István hamarosan úgy értesült, hogy Szinyér várát a király Drágfinak adományozta, lásd 1493. jan. 23.: DocBátorai 190.

³⁷ Uo. 132–135.

³⁸ Első erdélyi keltezése 1493. márc. 8-áról, az udvarhelyszéki Újszékelyről való: DF 246778 = Hurmuzaki XV/1. 135.

³⁹ Uo.

⁴⁰ 1493. febr. 19-én még Budáról ír levelet Bártfához és törvényszékére hívja őket ápr. 24-re: DF 215864. (*Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526*. Összeállította Iványi Béla. I. 1319–1501. Bp. 1910. 3090. sz.) Vö. 1493. ápr. 12.: BánfOKI II. 307–308.

egymás között a vajdai feladatokat. Két alvajdát neveztek ki, Losonci saját felesége unokaöccsét, Berekszói Hagymás Miklóst,⁴¹ Drágfi pedig – vélhetően már ekkor – egyik vezető familiárisát, a Középszolnok megyei Dobai Györgyöt.⁴² A két alvajda viselhette egyben a törcsvári várnagyságot is.⁴³ A vajdasághoz tartozó megyék élére – úgy tűnik – ugyancsak két-két ispánt vagy alispánt helyeztek.⁴⁴ Bátori István idejéhez képest annyiban csökkent a vajdák befolyása, hogy 1493-ban a király Hunyad megye ispánságát újra Corvin János herceg Hunyad várához csatolta.⁴⁵ Természetesen bírósági teendők nem nagyon voltak: a mindenkori vajdák egyébként is ritkán foglalkoztak az erdélyi nemesek apró-cseprő ügyeivel, de a király – az ekkor máshol is megfigyelhető központosítás jegyében – az erdélyi törvényszéki nyolcadokat a királyi kúria alá vonta. Ez abban nyilvánult meg, hogy az elvileg évi kétszer, vízkereszt és Jakab-nap nyolcadain,⁴⁶ de Drágfi vajdasága alatt a valóságban csak igen ritkán tartott törvényszéki ülészeket a király egyik személynöki ítélőmestere, Liszcai Ádám mester vezette le az „erdélyi részek ítélőmestereként”, aki ilyenkor Budáról Erdélybe utazott,

⁴¹ Losonci egy alkalommal az ekkor csak törcsvári várnagynak mondott Hagymást *fraterének* nevezi (1493. dec. 22.: DF 246757.). Ennek magyarázatára lásd Engel: *Genealógia*, Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág. 11. tábla: Várdai (folyt.) című táblát. – Alvajdasága 1494. jan. 11. és 24. között adatolható csak, lásd W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 251–252.

⁴² Dobai György korábban, 1476-ban és 1486-ban Drágfi középszolnoki alispánja volt, 1487-ben pedig ügyvédje, lásd W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 65–66., valamint Uő: *Vicevoivodes* 131 (67. jegyzet). Az 1492. évi Szent Mihály-napi nyolcadon ismét ügyvédként vitte Drágfi pereit (1492. nov. 3.: DL 33495.; nov. 14.: DL 29869.). Nyilván ura közbenjárására nyert 1492. júl. 29-én királyi adományt Középszolnok megyei javakra (DL 27976.). Felesége a Kolozs megyei érdekeltségekkel is rendelkező Kraszna megyei Keceli Szele család tagja, Margit volt (1494. dec. 28.: DL 27080.). Talán közeli rokona lehetett az a Dobai Máté is, aki ugyancsak Drágfi familiárisa volt (1493. szept. 26.: DF 245458.), bár ő az 1480-as évek közepén még losonci Bánfi Dénes embereként tűnik fel (BánfOkl II. 306). – György alvajdasága biztosan csak 1495-ben adatolható, előtte 1494-től „vajdai helyettesként” mutatható ki, lásd alább. Vö. W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 252.

⁴³ Erre Berekszói esetében bizonyítékunk is van (1493. dec. 22.: DF 246757; 1494. jan. DF 245410., vö. W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 252.), míg Dobai esetében csak feltételezzük: Drágfi itteni várnagyait, illetve alvárnagyait csak név nélkül említik (1493. jún. 10.: DF 246516; 1494. ápr. 2.: DF 246521.).

⁴⁴ Vö. W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája*, passim. Belsőszolnokból és Küküllőből nincs adat (uo. 29, 82.). Doboka megyében 1493-ban még két alispán volt, akik közül 1494 októberében, Losonci leváltását követően már csak az egyikük szerepel (uo. 44.). Fehér vármegyének 1494 tavaszán két alispánja van (uo. 53.). Kolozs megye esetében bizonytalan a helyzet (uo. 77.). Torda megyének 1493 júliusában és 1494 júliusában egyaránt két-két ispánja volt (uo. 89.). Utóbbi esetben Sárvári Miklós ugocsai származásából adódóan minden bizonyal Drágfi familiárisa volt ekkor.

⁴⁵ 1493. jún. 15. DL 37679. (Bizonyára nem véletlen, hogy ez az időpont pontosan egybeesik a vajdai honorhoz tartozó Déva várát talán még mindig kézben tartó Bátori István halálával.)

⁴⁶ Lásd az 1486. évi rendelkezést ismétlő 1492. évi XLI. cikkelyt.

és érkezésekor magához vette a két vajda bírói pecsétjeit, hogy azok nevében bocsáthasson ki okleveleket.⁴⁷

Pontosan mi értelme volt tehát két vajdát helyezni a tartomány élére, ha semmilyen munkamegosztás nem figyelhető meg közöttük? Amellett, hogy a két tisztségviselő egymást is ellenőrizhette, illetve korlátozhatta az önkényeskedésben, a választ a korabeli törvényszövegekben találjuk meg, amikor azt olvashatjuk, hogy a határvédelmi funkciókba azért kell két személyt állítani, hogy legalább egy tisztségviselő mindig a helyén legyen.⁴⁸ És ha a két vajda itineráriumára pillantunk, rögtön láthatjuk, hogy általában csak az egyik tartózkodott Erdélyben. Úgy tűnik, erről már kinevezésükkor döntés született: a két vajda ugyanis már 1493 áprilisában arra kérte az uralkodót, hogy egyiküket hívja vissza az udvarba, de ekkor a török veszély miatt Ulászló ezt elutasította.⁴⁹ Losonci végül 1493. június végén Segesvárról vágatott Budára (legfeljebb nyolc nap alatt téve meg az utat),⁵⁰ és hosszú ideig az udvarban is maradt, ahol melleleg hamarosan leváltották a tárnokmesterségből, hogy a tisztséggel Egervári László leváltott bánt kárpótolják.⁵¹ Szeptemberre ért vissza a tartományba, és ekkor meg Drágfit találjuk otthonában, Erdődön.⁵² Szintén Drágfi volt az, aki 1493 novembere és 1494 júniusa között nyolc hónapot töltött távol Erdélytől, hosszú ideig tartózkodva Budán az országgyűlésen és az udvarban, majd

⁴⁷ Néhány példa Liszikai Ádám *lecta* jegyzeteire: 1493. Jakab-napi nyolcad: DF 257835, DF 244552, DF 257825, DL 28448, DF 257835. – 1494. Jakab-napi nyolcad: DL 27748. – 1496. vízkeresztii nyolcad: DF 252973. = *A Wass család cegei levéltára*. Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közlésezi W. Kovács András. Kvár 2006. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3. sz. – A továbbiakban WassLt) 490. sz., DF 260290, DF 277621, DL 26939. (Utóbbi oklevélben szerepel funkciója is: Egregio magistro Ade de Lizka, personalis presentie regie ac istarum partium Transsilvanarum prothonotario), DL 27758–27759. Vö. Jakó Zsigmond: *Az erdélyi vajda kancelláriájának szervezete a XVI. század elején*. Kvár 1947. (Erdélyi Tudományos Füzetek 202. sz. – a továbbiakban Jakó: *Az erdélyi vajda kancelláriájának szervezete*) 7; Janits [Borsa] Iván: *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig*. Bp. 1940 (a továbbiakban Janits: *Az erdélyi vajdák*).

⁴⁸ Lásd az 1495. évi XXXVI. törvénycikkelyt. *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. Tomus IV. 1490–1526. E copiis manu scriptis Ferenc Döry, critice recensuerunt et Anglice reddiderunt Péter Banyó et Martyn Rady, assistente János M. Bak. Idyllwild, CA–Bp. 2012. (The laws of Hungary, series I, vol. 4.) 74.

⁴⁹ 1493. ápr. 23.: BánfOkl II. 310–311.

⁵⁰ 1493. jún. 23.: DL 26452. (Drágfi ugyanis jún. 23-án és 24-én Kóhalomról keltez, lásd DF 246776, DL 38730.), 1493. júl. 1.: DL 71048. (relációs jegyzetben).

⁵¹ Losonci utolsó, tárnokmesterként is kibocsátott oklevelei augusztus végéről valók (1493. aug. 29.: DF 260286. – Megjegyzem, Losonci távollétében kibocsátott vajdai oklevélről van szó), Egervári első tárnokmesterei oklevele pedig nov. 13-ról maradt fenn (DF 215890.).

⁵² Losoncit az uralkodó aug. 18-án bocsátotta útjára: BánfOkl II. 315–316. – Drágfi erdői tartózkodására lásd 1493. szept. 10. és 17.: DL 65158. és 105982. – Az augusztusra eső vajdai bírói oklevelek sorában találunk egy gyűrűspecses patenst is, amelynek a pecsétjét azonban nem tudtam megnézni. Valójában bármelyik vajda kibocsáthatta. 1493. aug. 27. Kolozsvár: DF 245177.

elkísérte a királyt Lőcsére, a Jagelló testvérek csúcstalálkozójára, végül Erdődön pihente ki fáradalmait.⁵³ A budai országgyűlésen 1493. november 22-én bocsátotta ki erdélyi vajdaként hitlevelét Miksa római király részére arról, hogy II. Ulászló örökös nélküli halála esetén az erdélyi várakat Miksának adja át.⁵⁴ A másfél év alatt a két vajda csak háromszor volt együtt Erdélyben: érthető módon tisztségviselésük elején három hónapot, a rendteremtés érdekében és egy rövid hadiállapot idejére, amikor egy várható török támadásra készülve táborba szálltak, majd 1493 őszén két hónapot, amikor ugyancsak török betörés volt várható, végül II. Ulászló király 1494. augusztusi–szeptemberi erdélyi körútja alatt, amire még ki fogok térni. Ebből egyértelmű, hogy csak az Erdélyt fenyegető támadások hírére kellett mindkettőjüknek a tartományban tartózkodniuk. Az egyik vajda gyakori távolléte nem tükröződik a vajdai oklevelekben, amelyeket rendszeren ket-tejük neve alatt bocsátottak ki (de ilyenkor persze egy pecséttel láttak el) – kivételt jelentenek a misszilisek, amelyeket természetesen az adott vajda neve alatt szövegeztek meg, és annak gyűrűspecstjével láttak el.⁵⁵ Mivel egy vajda mindenképpen a tartományban volt, a másfél év alatt az alvajdai oklevéladás szünetelt, ennek megfelelően az alvajdai tisztség sem bírt különösebb jelentőséggel, így érthető, hogy viselőivel kapcsolatban az oklevelek inkább a párhuzamosan viselt törcsvári várnagyságot emelik ki.

Losonci vajda 1493. április végi leveléből érdekes részleteket tudhatunk meg az akkori táborba szállásról, amelyet a várható török támadás kivédése tett szükségessé.⁵⁶ A vezérkar, azaz a két vajda és az erdélyi püspök, Vingárti Geréb László kicsiny kísérettel Szentágota mezővárosban álmószott és tárgyalta meg a teendőket, a sereget pedig három *belliductor* (hadvezér) vezetése alatt egy-egy környező, takarmányban és élelemben gazdag faluba szállásolták be. Drágfi hadvezérének, Rozsályi Kun Jakabnak Százhalmát, Losonciénak, Csapi Albert szalánci várnagynak Jakabfalvát, Geréb püspökének, Szántói Becsk György tasnádi offiálisnak Lessest

⁵³ 1493. okt. 20–21-én még bizonyosan Szászsebesen tartózkodott (DF 257645, DF 245457.). Erdélytől való távolmaradásának forrásai: 1493. nov. 22., Buda: Firnhaber: *i. m.* 544–545; 1494. jan. 13–24., Buda: DocBátori 205–208; 1494. febr. 6., Buda: DF 245460; 1494. febr. 28., Buda: uo. 211–213; 1494. márc. 1–5.: Engel: *Geschichte* 80, 82. (utóbbi a királlyal együtt Lőcsére menő Drágfi vajdáról ír); 1494. ápr. 2., Szalka (Mátészalka?): DF 246521; 1494. jún. 18. Erdőd: DL 65162.

⁵⁴ Firnhaber: *i. m.* 544–545. (DF 287358.)

⁵⁵ Előfordult azonban, hogy a vajdai oklevelek *intitulatio*jában a megszokott Losonci, Drágfi sorrend felcserélődött, és utóbbi neve került előre. Ilyenkor biztosak lehetünk abban, hogy Drágfi által kibocsátott oklevélről van szó. Lásd 1493. márc. 8.: DF 246778, 1493. máj. 15.: DL 29872, 1493. jún. 24.: DL 38730, 1493. júl. 13.: DL 46233, 1493. okt. 20.: DF 257645. – Gond van ugyanakkor az 1493. nov. 22-én, Besztercén kelt oklevéllel, hiszen ezen a napon Drágfi *elvilleg* már Budán van (lásd az előző két jegyzetet).

⁵⁶ Vö. 1493. ápr. 16.: BánfOkl II. 308–309; 1493. júl. 16.: DF 245455.

jelölték ki a táborozásra.⁵⁷ Vigyáztak tehát arra, hogy a három seregetest ne érintkezzen, bár a kisebb összetűzéseket így sem tudták teljesen megakadályozni.⁵⁸ Két hét múlva a vezérkart, de legalábbis Losonci vajdát már Medgyesen találjuk: innen utasította hadvezérét, Csapi Albertet, hogy aznap ne jöjjön a városba, hanem a szomszéd faluban, Paratéjon várja be III. (Nagy) István moldvai vajda (1457–1504) követeit, és méltóképpen kísérje be őket a városba.⁵⁹ Ősszel a hadak Szeben és Gyulafehérvár között, Nagyludason és Kelneken táboroztak, ugyancsak egy esetleges török-havasalföldi támadás kivédése érdekében.⁶⁰ Egy brassói híradás szerint október 16-án a török csapatok a havasalföldi Slatinánál állomásoztak, és arra vártak, hogy egy előőrsük, amely egy nappal korábban a Barcaságra támadt, visszatérjen Szeben felől.⁶¹

A két vajda tehát csak hadiállapotban tartózkodott együtt a tartományban, ami talán nem is volt baj, mivel a nézetkülönbségek miatt könnyen alakulhatott ki közöttük konfliktus. Ilyen volt rögtön 1493 kora nyarán a Losonci és a szászok által IV. Vlad havasalföldi vajdával (1481, 1482–1495) kötött kereskedelmi szerződés, amelyről Drágfit csak utólag értesítették, és amelyet annak hangsúlyozásával fogadott el, hogy az ő kárait még nem orvosolták.⁶² Az ügy ismeretéhez persze az is hozzátartozik, hogy Vlad vajda a Havasalföldre menő utakat éppen Drágfi töröcsvári várnagyainak a „gyilkosságai” miatt zárta le áprilisban, és a brassóiaknak azt ígérte, hogy megüzeni Ulászló királynak: „*az erdélyi vajda Töröcsváron rablókat és gonosztevőket tart, nem olyan jó embereket, mint amilyeneket Bátori István tartott*”.⁶³ Idővel az ellentétek növekedhettek, hiszen művében Bonfini is hangsúlyozza, hogy a két vajda körül szerveződő frakciók komolyan veszélyeztették Erdély belső békéjét.⁶⁴ Bakóc Tamás főkancellár 1494. január 30-án kelt, Losoncihoz írott levele jól megvilágítja a két vajda hűvös viszonyát. Losonci ekkor már öt hónapja egyedül volt Erdélyben, amit láthatóan zokon vett. A fő-

⁵⁷ 1493. ápr. 30.: DL 65156. – Csapi szalánci várnagyságára lásd 1493. dec. 11.: DL 82065. – Becsk tasnádi officialisságára lásd 1494. jún. 18.: DL 65162. stb.

⁵⁸ Vö. 1493. júl. 29.: DL 65157.

⁵⁹ 1493. máj. 11.: DL 82056.

⁶⁰ 1493. szept. 19.: DF 245179. = Hurmuzaki XV/1. 138. (A két vajda hadba hívó parancsa a sepsiszéki székelyekhez.) A török betörés további forrásai, a kelneki és ludasi táborozás, a szászok hadba hívása: 1493. szept. 25.: DF 245456, 1493. szept. 26.: DF 245178, DF 245181, DF 245458, 1493. okt. 1.: DF 245397, 1493. okt. 21.: DF 245457.

⁶¹ 1493. okt. 16.: DF 245182.

⁶² 1493. jún. 11.: DF 246516; 1493. jún. 23.: DF 246776. = Hurmuzaki XV/1. 136.

⁶³ serenissimo domino Wladizlao regi nunctiabimus, ut waywoda Transsilwaniensis in castro de Thech tenet latrones et spoliatores, non tenet homines bonos, qualiter tenebat Stephanus de Bator. (1493. ápr. 29.: DF 246658. = Bogdan Ioan: *Documente privoitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*. Buc. 1905. 340–341. = Hurmuzaki XV/1. 135.)

⁶⁴ Bonfini, Tomus IV. Pars I. Decas V. Liber IV. 76–78.

kancellár ezt írta neki: „Uraságtok leveléből érzem felkavartságát, mintha a királyi felség szinte már megfeledkezett volna uraságtokról stb. Higgye el, hogy én egészen másként látom a dolgot. Hiszen biztosan tudom, hogy őfelsége uraságtokat igen kedveli, és egyáltalán nem akarja cserben hagyni. Ne kételkedjék fizetéséről sem, mivel őfelsége igyekszik annak teljesen eleget tenni, és tudtommal eddig semmivel sem adott többet társának [Drágfinak], mint uraságtoknak, és valósággal látom és tapasztalom, hogy uraságtok társa igaz és őszinte atyjafia, aki felől uraságtoknak nincs oka kételkedni.”⁶⁵ A kettős vajdaság felülvizsgálatának az ideje a király erdélyi útja idején jött el, ami egyben a legfontosabb politikai esemény volt Erdélyben Drágfi vajdasága alatt.

Királyi látogatás Erdélyben

Az uralkodó koronázásától kezdve minden évben felmerült, hogy meglátogatja Erdélyt.⁶⁶ A királyi látogatások jelentőségét a korszakban aligha lehet eltúlozni: az mindig együtt járt a helyi ellentétek elsimításával, a politikai és gazdasági problémák – természetesen a király tetszésének megfelelő – orvoslásával. Bátori István 1493. januári, korántsem békés körülmények között történt leváltásakor az udvar ismét tervbe vette az erdélyi utazást, és a király környezete megüzente a szász városoknak, hogy érkezésekor a király milyen ajándékokat szeretne kapni tőlük – általában míves nemesfém ötvösmunkákra vágyott, és a félreértések elkerülése végett az ezekhez felhasználandó nemesfémek súlyát is rögzítették.⁶⁷ Az 1493. évi utazás azonban ismét elmaradt. Az 1493–1494 fordulóján Budán tartózkodó Drágfi vajda 1494. február 6-án értesítette Szeben vezetését, hogy a király már *de facto* eldöntötte, hogy közvetlenül húsvét után az erdélyi részeken lesz, ezért készülődjenek, hogy a legillendőbbben fogadhassák őt.⁶⁸ A húsvét ismét vaklármának bizonyult, hiszen nem sokkal ezután került sor a lőcsei Jagelló-királytalálkozóra, majd utána a kassai országgyűlésre.

⁶⁵ 1494. jan. 30.: Coeterum intelligo dominationem vestram ex litteris eiusdem satis turbatam, quasi scilicet per regiam maiestatem esset iam oblivioni tradita, etc. Credat eadem, quod ego longe aliter rem intelligi, nam certe video, quod sua maiestas dominationem vestram plurime diligit, nec vult aut intendit eam derelinquere; nec dubitet de solutione salarii sui, quoniam sua maiestas indendit omnino eidem satisfacere et neque socio eiusdem adhuc meo scitu quitquam plus quam dominationi vestrae datum extitit, et re vera video et cognosco socium dominationis vestrae eidem verum et sincerum fratrem esse, de quo dominatio vestra nihil certe debet dubitare. (BánfOkl II. 318.)

⁶⁶ 1492. márc. 17-i oklevele alapján a király ez év tavaszán vagy nyarán kívánt Erdélybe utazni Váradon keresztül: DF 247417. és 281188. – Az 1494. évi királyi látogatást csak vázlatosan ismertetem, mivel a téma külön tanulmányt érdemelne.

⁶⁷ 1493. jan. 22.: DF 245163.

⁶⁸ 1494. febr. 6.: DF 245460.

Június elején viszont a Tordán tartózkodó Losonci vajda tájékoztatta a szebeni polgármestert, hogy a király Kassáról Nagybánya érintésével Váradra utazik, ahonnan Erdélybe is ellátogat. Készítsék hát elő a király ajándékait, és mellesleg kérte, hogy a neki ígért „ajándékokskát” is készítsék el, hiszen már rég lejárt az a határidő, amire ígérték.⁶⁹

A király július közepén érkezett Váradra, majd bő három hét múlva Kolozsvár felé vette az irányt. Rövid kolozsvári, tordai, majd medgyesi tartózkodás után augusztus 24-én vonulhatott be Szebenbe,⁷⁰ ahol egy hét híján egy hónapot töltött.⁷¹ Itt első intézkedései között, vélhetően augusztus 28-án⁷² elvette Losonci Lászlótól a vajdai tisztséget, így Drágfi a szeptember 1-jére a király által összehívott tartománygyűlést már egyedül vezényelte le,⁷³ miközben a Kolozsváron elkezdődött Jakab-napi nyolcados törvényszék is Szebenben folytatódott.⁷⁴ Magától értetődő, hogy a kettős

⁶⁹ 1494. jún. 6.: DF 245406.

⁷⁰ Júl. 12–13. Tokaj: DF 231895, DL 17867. – Júl. 19. Várad: DF 223997. – Bár az utolsó biztos váradai keltezés júl. 31-ről maradt fenn (DF 204026. – Házi: *Sopron* I/6. 135.), aug. 11-én az uralkodó nem lehetett régóta Kolozsvárott (DF 204027. – Házi: *Sopron* I/6. 136.), mivel ugyanezen a napon a pápai legátus még Váradról küldött levelet a pápának, és megjegyezte, hogy követi az uralkodót akár Erdélybe, akár más, törökkel szomszédos vidékre: *Beatrix oklt.* 311–318. – Aug. 12-én a király asztalnokmestere, Perényi Imre is Kolozsvárott tartózkodott, ami valószínűsíti a királyi jelenlétet is: DL 20202. 13-án Liszcai Ádám ítélmester ugyanitt bocsátott ki oklevelet a két vajda pecsétje alatt: DL 27731. – Aug. 16-án a király, 17-én a vele lévő Losonci vajda Tordáról keltezett egy-egy levelet: DF 288576, DF 253528. – Aug. 20. Medgyes: Engel: *Geschichte* 47. – Első, Szebenben kelt oklevele aug. 24-ről: DF 253364.

⁷¹ A király szebeni tartózkodásának idején a város kiadásaira lásd DF 245415. Vö. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*. Herausgegeben vom Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. I. Band. Von c. 1380–1516. Hermannstadt 1880 (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Erster Band. I. Abteilung: Rechnungen I.) 137–153.

⁷² Losonci utolsó vajdai oklevele – Drágfival együtt – aug. 27-én kelt: DL 46273. Ezt követően, aug. 28-tól csak Drágfi által kibocsátott okleveleket ismerünk (az első: DF 260291.). Losonci leváltásának dátumát illetően egy bizonytalansági tényező hozható fel: szemben az 1493. év nagy részével, 1493 végén és 1494-ben már elő-előfordul többször is, hogy valamelyik vajda – a másik távollétében – egyedül szerepel egy-egy bírói vagy rutinoklevél élén. Az első ilyen mandátum Losonci vajdáé, 1493. nov. 4-éről: DL 36327. A továbbiak: 1493. nov. 5.: DL 29330, 1494. febr. 26.: DF 280935, 1494. máj. 11.: DF 257926, 1494. aug. 17.: DF 253528, 1494. aug. 26.: DF 275384. – Drágfi ilyen okleveleket 1494. aug. 28-ig csak 1494. júl. 15-én és 16-án bocsátott ki: DL 27224, 27747, 28449, DF 257856.

⁷³ Pl. 1494. szept. 2.: nobis in festo Beati Egidii abbatis unacum universis et singulis nobilibus dictarum partium Transsilvanarum in generali congregatione eorundem de speciali et litteratoria commissione et mandato serenissimi principis domini Wladislai Dei gratia Hungarie, Bohemie etc. regis, domini nostri gratiosissimi celebrata hic Cibinii constitutis et existentibus (DL 46274). – 1494. szept. 8.: cum hiis diebus ... super rebus et negotiis publicam utilitatem eiusdem regni nostri concernentibus tractaturi ad hanc civitatem nostram Cibiniensem tam vos [sc. *Siculos de sede Kézdi*], quam etiam ceteros dominos nobiles et regnicolas fecissemus convocare. (SzOkI I. 281–282).

⁷⁴ 1494. aug. 28.–szept. 4.: DF 260291, DL 46487.

vajdaság hatásfoka a Bonfini által emlegetett ellentétek miatt alacsonyabb lehetett, mint az egyszemélyi vezetésnek. Ha arra keresünk választ, miért éppen Losoncit váltotta le a király, két dologra gondolhatunk. Egyrészt, és ez a fontosabb, Drágfi a király legjobb hadvezérei közé tartozott, amire a török támadások árnyékában élő Erdélynek igen nagy szüksége volt. Másfelől, és ez csak halovány megérzés, Losoncitól levelei alapján távol állt a kertelés, a missziliseiből áradó nyersséggel, amellyel időnként ma már megmosolyogtató kijelentésekre ragadtatta magát, könnyen ellenségeket szerezhetett a szász városok körében. Egy alkalommal például, amikor Brassó nem tudta vagy nem akarta időben megfizetni a Losoncinak fizetésül kiutalt pénzt, úgy fogalmazott, hogy „ne akarjatok ebbe a játékba játszótársként bevenni” (*pro socio vestro in ludum habere et accipere non debeat*, azaz: ne játszadozzatok velem), majd közölte, hogy ha nem fizetnek, kegyelem nélkül (*absque ulla misericordia*) behajtja a pénzt.⁷⁵ Máskor meg azzal fenyegette meg a király parancsát nem teljesítő szászokat, hogy sereggel megy ellenük, katonáit hozzájuk szállásolja be, és addig sanyargatja őket mindenfélével, amíg nem engedelmessé válnak.⁷⁶ A király még Szebenben, szeptember 8-án állapodott meg Drágfival ezt követő vajdai fizetéséről,⁷⁷ öt nappal később pedig Losoncival is elszámolt.⁷⁸ Bonfini szerint Losoncit a király udvarmesterré nevezte ki,⁷⁹ de erre korabeli forrást nem találunk. Másfél év múlva, Egervári László halálát követően visszakapta a tárnokmesterséget, és e tisztségben hunyt el 1498 márciusában.⁸⁰

A király nem egészen kéthónapos erdélyi tartózkodása alatt Bonfini szerint 60 ezer aranyforintot hajtott be,⁸¹ ami bizonyára nem állt messze a valóságtól: csak a szászok 21 ezer forint rendkívüli adót fizettek neki,⁸² és az ekkor szedett hadiadón túl a különböző királyi jövedelmek bérlőit is sikerült rászorítani arra, hogy sikkasztásaikat vagy tartozásaikat megtérítsék.⁸³ A király bizottságokat állított fel a vajdák által a szászoknak és a nemeseknek okozott károk, illetve a vingárti Gerébek és a szászok közötti

⁷⁵ 1494. febr. 3.: DF 246690.

⁷⁶ 1494. jan. 21.: DF 245194.

⁷⁷ Engel: *Geschichte* 129.

⁷⁸ Engel: *Geschichte* 48.

⁷⁹ Bonfini Tomus IV. Pars I. Decas V. Liber IV. 78. Igaz, a „Ladislaio ad magistris honorem evecto” kifejezés nem teljesen egyértelmű.

⁸⁰ Egervári tárnokmester utolsó oklevele 1495. nov. 4-én kelt (DF 219081.), 1496. jan. 27-én már néhai (DL 20386.). Losonci tárnokmesterként kibocsátott első oklevele 1496. márc. 7-én kelt (DL 97840.), az utolsó 1498. márc. 11-én (DF 206796. 79^v.), ápr. 24-én már néhai: DL 20675.

⁸¹ *Bonfini* V-IV-80.

⁸² Engel: *Geschichte* 18.

⁸³ Uo. 19.

nézeteltérések kivizsgálására,⁸⁴ így amikor szeptember végén Temesvár felé elhagyta a tartományt,⁸⁵ rendezett állapotokat hagyott maga után. Egy török ellen tervezett hadjárat érdekében az augusztus óta toborzott erdélyi csapatokat is magával vitte, amelyek élére Drágfi vajdát és vingárti Geréb Péter udvarmestert állította.⁸⁶

Egyedül Erdély élén

Mielőtt tovább követnénk Drágfi tevékenységét, le kell szögezmem, hogy 1494-től 1498-ig, azaz egyedül betöltött vajdasága idején Drágfi az ország legnagyobb hatalmú politikusai közé tartozott. Fizesése évi 9000 aranyforint és 3000 forintnyi só volt (több, mint a nádoré), amelyből persze állandóan fegyverben kellett tartania 200 nehézlovast.⁸⁷ Ulászló ráadásul éppen 1494 nyarának végén, bizonyára Erdélyben, Losonci leváltása idején egy nagy északkelet-magyarországi megyekonzentrációt adott a kezébe. Már évtizedek óta Középszolnok és Kraszna megye ispánja volt,⁸⁸ emellett a Bátoriak kegyvesztettsége okán most megkapta Szabolcs és Szatmár, sőt talán már ekkor Ugocsa megye ispánságát is.⁸⁹ Ehhez vélhetően az is kellett, hogy az udvar által szorongatott Bátoriak és Perényiek 1494 tavaszán átadják a hatalmas megyesi-szinyéri uradalom harmadát Drágfinak (mintegy 350 jobbágytelket).⁹⁰ Az intézkedéseknek természetesen voltak honvédelmi okai is: szerény adatainkból úgy tűnik, hogy az ispánságai alá tartozó megyei hadakat Erdély védelmében felhasználhatta.⁹¹ E megyéktől

⁸⁴ Uo. 47., valamint DL 20220.

⁸⁵ Az uralkodó talán már szept. 18-án is Gyulafehérváron tartózkodott (Engel: *Geschichte* 49.), 20-án és 21-én azonban bizonyosan (DF 240774, DL 20220.). Szept. 25-én már Temesvárott találjuk (Engel: *Geschichte* 49.).

⁸⁶ 1494. aug. 26-án Drágfi Bertalan erdélyi vajda és vingárti Geréb Péter udvarmester, a királyi hadak főkapitánya (*sumpmus capitaneus gentium regalium*) bocsát ki közösen parancslevelet: DF 260288.

⁸⁷ Engel: *Geschichte* 129. – Vö. Ulászló király egyik 1497. évi levelével: DF 246522.

⁸⁸ W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna* 64. – Az itteni adatokhoz kiegészítés: 1493. szept. 10. és 17. Drágfi Bertalan mint Középszolnok és Kraszna megyék ispánja: DL 65158. és DL 105982., valamint 1497. márc. 5-én Középszolnok és Ugocsa ispánja: DL 98264.

⁸⁹ Drágfi Szabolcs megye ispánságát 1494. aug. 18. és szept. 1. között kapta meg, lásd Szabolcs vm okl II. (699–700. sz.), míg a szatmárit 1494. febr. 23. és okt. 29. között, de minden bizonnyal a szabolcsival egy időben: Szatmár vm okl 33–34. és Horváth–Neumann: *Bátori István* 135. Ugocsai ispánságára csak 1497–1498-ból vannak adataink: Ugocsa vm okl 20–21., vö. Szatmár vm okl 34. (57. jegyz.) – A 1494. évi ugocsai ispánság mellett szól az, hogy az ispánságot addig betöltő család, a Perényiek vélhetően a Bátoriakkal együtt égették meg magukat. A Perényiek ispánságára lásd Ugocsa vm okl 20.

⁹⁰ Horváth–Neumann: *Bátori István* 133–134. A birtokosztályt lásd PerényiL 670. sz.

⁹¹ Erre jó példa, hogy 1493-ban mint Középszolnok és Kraszna megyék ispánja ment fel két évre egy itteni nemes az Erdélybe, a törökök ellen indítandó hadjáratokban való részvétel alól: DL 65158.

1498 májusában fosztják majd meg, hiszen az ez évi törvény kimondta, hogy senki sem viselhet egynél több ispánságot.⁹²

A király erdélyi útja Erdély és a vajda kapcsolatában is fordulópontot jelentett. Mikor Drágfi uralkodójával elhagyta a tartományt, még senki sem sejtette, hogy a következő négy évben mindössze nyolc hónapot fog Erdélyben tölteni. Ennek oka természetesen az volt, hogy a király 1495 tavaszán három évre békét kötött az Oszmán Birodalommal,⁹³ és a katona Drágfi csak a Havasalfölddel és Moldvával kapcsolatban kialakult hadiállapotok idején érezte fontosnak, hogy szolgálati helyén tartózkodjon. Ez átalakította Erdély kormányzatát is. Egyfelől Batori vajda idejéhez képest újdonság volt, hogy 1494 őszen Drágfi Erdélyt egy „vajdai helyettesre”, Dobai Györgyre bízta.⁹⁴ A vajdai helyettes kifejezést azért használom, mert nem arról a természetes jelenségről volt szó, hogy a vajda távollétében az alvajda kormányozza a tartományt, hanem arról, hogy Drágfi Erdélyben hagyta vajdai pecsétjét, és távollétében az alvajda ura nevében, teljes körű felhatalmazással látta el a vajdai feladatokat.⁹⁵ Ez a funkció talán 1495 nyaráig állt fent, amikor megindul Dobai alvajdai oklevéladása.⁹⁶ Drágfi nyilván éppen e nagyobb felelősség, illetve a távollétében megromló közrend (ebben az ez évben Erdélyt is végigpusztító pestisjárvány is szerepet játszhatott)⁹⁷ miatt hozhatta vissza 1495 őszen Batori István tapasztalt alvajdáját, a bizonyára nagyobb tekintélyű Telegdi Istvánt, Dobait pedig ismét Középszolnok megye alispánjává nevezte ki.⁹⁸

Ezek a jelenségek tetten érhetőek a vajdai oklevelezés terén is. Drágfi vajdasága alatt semmi sem az, ami: a látszat gyakran csal. A vajda nevében kelt okleveleket vagy a vajda, vagy távollétében helyettese, vagy éppen a

⁹² 1498. máj. 28.: Ugocsa vm okl 165. sz.

⁹³ *Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig.* Szerk. Solymosi László. Bp. 1981. 323.

⁹⁴ 1494. nov. 24-én kelt levelét Georgio de Doba in partibus Transsilvanis nostra in persona deputato címezi: DF 244554. (Kiadását lásd SzOkl VIII. 159–160.) – 1495. szept. 8-án így utal vissza Dobaira: egregii Georgii de Doba in partibus Transsilvanis in persona nostra constituti (DF 245462).

⁹⁵ Drágfi már elhagyta Erdélyt, amikor 1494. nov. 19-én Tordán (DL 29334. és DL 30487.), december közepétől kezdődően pedig Kolozsvárott, majd időnként más helyszíneken is kelt oklevelek a nevében (DL 26461, DL 32520, DL 46285. stb.).

⁹⁶ Dobaitól 1495. jún. 22. (DL 29885.) és júl. 24. (DL 29886.) között öt alvajdai oklevél maradt fenn, illetve egy oklevélemelés köthető még a nevéhez.

⁹⁷ Drágfi 1495. júl. 14-i levelében írta Szebennek, hogy hallott arról, mennyi kárt szenvedtek el a király Erdélyből való távozása után a rablóktól és tolvajoktól. Eddig a királytól kapott különböző megbízásoknak tett eleget, de most már megérkezett rezidenciájába, Erdődre, és hamarosan Erdélybe megy, és gondoskodik a bajok orvoslásáról (DF 245461).

⁹⁸ Telegdi első alvajdai oklevele 1495. nov. 2-án kelt (DL 26462.). Vö. W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 252. Dobai viszont már okt. 26-án Középszolnok megye alispánja: Uő: *Középszolnok és Kraszna* 66 (1495. okt. 26. és 1498. júl. 30. között.)

nagy ritkán tartott bírósági ülésekre érkező Liskai Ádám kúriai ítélfőmester bocsátotta ki, utóbbi is gyakran Drágfi távollétében. Az alvajdai kiadványok vagy az alvajda, vagy – és ez a sűrűn a Kolozs megyei Szilvásról keltezett oklevelekből jól látható – gyakran Szilvási Kristóf mester, vajdai jegyző keze alól keltek.⁹⁹ A kevés ekkor kelt oklevélből a mai történész számára úgy tűnik, hogy Drágfi idejében erősen elhanyagolták a tartomány lakói számára nagy jelentőséggel bíró igazságszolgáltatást.

De térjünk vissza Drágfi Bertalanhoz, aki a királlyal és udvarával Erdélyből az Alsó Rézsekre vonult seregeivel.¹⁰⁰ Egy portyázásokban kimerült, Kinizsi Pál és többek között Drágfi által vezetett szerbiai hadjárat után a király elhatározta, hogy megerősíti hatalmát a Szerémségben és Szlavóniában, így a török ellen toborzott katonaságot Újlaki Lőrinc herceg és szövetségesei ellen fordította. A hadsereg fővezére (*summus capitaneus*)¹⁰¹ Drágfi lett, aki 1494–1495 fordulóján elfoglalta Újlakot és számos további várat, amelyből a király kialakította a három évig élő újlaki bánságot. Ezt követően 1495 januárjában Drágfi a herceg dél-dunántúli birtokai ellen fordult, és hosszas ostrom után bevette Kaposújvárt, ami után nem sokkal Újlaki meghódolt a királynak.¹⁰² A hadjárat közben Drágfi ismét, immáron harmadszorra is megházasodott. Előző felesége, Ongor Ilona valamikor 1493–1494 során elhunyt, kiszemeltje Hédervári Dorottya lett, Imre egykori ajtónállómester leánya. Az esküvőre 1495. január 10. körül került sor a menyasszony otthonában, Ozorán.¹⁰³ Az esküvői öltözéket – egy herme-

⁹⁹ Egy 1493. nov. 22-i oklevélből tudjuk, hogy már ekkor Szilvási Kristóf, illetve sógora, Kecseti László voltak a vajdai jegyzők: DL 27221, DL 26456. Előbbi mint Drágfi vajda jegyzője: 1494. márc. 25.: KmJkv II. 2909. sz.; 1496. aug. 18.: DF 245424; 1497. febr. 2.: DF 245242. – Dobai György alvajda öt oklevele közül négy 1495 nyarán Szilváson kelt, egy Kolozsvarótt (DL 29885, 30489, 27565, 27983 és 29886.). De a jelenség folytatódik Telegdi alvajda idejében is (lásd 1495. dec. 26–28.: DL 27083. és 27757; 1497. dec. 14.: DL 27765; 1498. márc. 3.: DL 28878; 1498. aug. 9.: DF 252985. = WassLt 496. sz.). – A vajdai és alvajdai okleveleken gyakran látható kézjegye, *lectája*, gyakran *Zls*, *Zyls* alakokban. Lásd pl. vajdai okleveleken, 1494. szept. 2.: DL 46274; 1495. jan. 5.: DL 27751; 1497. márc. 30.: DL 62947; alvajdai okleveleken, 1496. jan. 29.: DF 252984. = WassLt 491. sz.; febr. 8.: DF 252664; márc. 7. és 22.: DL 28879. és 30940; 1498. jan. 25.: DL 37032. Vö. még Jakó: *Az erdélyi vajda kancelláriájának szervezete* 20–21; Janits: *Az erdélyi vajdák* 64.

¹⁰⁰ Drágfi mindvégig a király mellett tartózkodott. 1494 szept. 29-én egy Déva város, nov. 13-án egy Bereg megyei nemes (bizonyosan saját familiárisa) részére kibocsátott királyi oklevél referense volt (DL 30446; DL 99163. = KárOkl III. 16.).

¹⁰¹ 1494. dec. 30.: *summus capitaneus gentium regalium presentis expeditionis* (DF 260406.), 1495. jan. 9.: *summus capitaneus serenissimi domini nostri regis* (DF 260402.), 1495. jan. 12.: *summus capitaneus regie maiestatis* (DF 260543.).

¹⁰² Részletesen lásd Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged 2012. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.)

¹⁰³ Uo. 90–91.

linszőrrel bélelt, sújtásos, aranyozott bíbor ruhát – Drágfi a királytól kapta ajándékkul.¹⁰⁴

A házasság megváltoztatta Bertalan birtokgyarapítási stratégiáját. Eddig kizárólagosan az erdődi rezidenciája körüli megyékben szerzett birtokokat, most figyelme az ország déli területei felé fordult. Körös megyében már régóta volt egy váruradalma, Vasmegyericse, ahol 1494-ben 268 portáját írták össze.¹⁰⁵ Az Újlaki ellen vezetett hadjárat idején kezére került néhány évre a lázadó vránai perjel Pekrec nevű vára Vasmegyericse szomszédságában.¹⁰⁶ Ezt jól egészítették ki a Héderváriak közeli, Pozsega megyei uradalmi (Podversa és Pozsegavár), amelyek egyes részeire a vajda nem teljesen jogszerűen, egyszerű foglalással tette rá a kezét, és keveredett ezzel hosszas perekbe felesége családjával (valójában a két uradalom egyenylcad része illette meg feleségét).¹⁰⁷ Hédervári Dorottya 1495-ben, a várdi káptalan előtt minden birtokát és jogigényét férjének és két mostohafiának adta 32 ezer forintért (természetesen nem kifizetett összegről van szó), amihez 1496 első napján a király is hozzájárult.¹⁰⁸ Ugyanebben az évben Drágfi fontos lépéseket tett a Dorottya által követelt Verőce megszerzésére is.¹⁰⁹ A gond csak az volt, hogy hitvesétől nem született gyermeke,¹¹⁰ ezért e birtokjogok nem öröklődhettek tovább a Drágfi családban.¹¹¹ Ennek maga is tudatában volt, és talán ez ösztönözhette arra, hogy 1497-ben elcserélje Vasmegyericset Kanizsai Györggyel a Heves megyei Debró várára,¹¹² de a vár tulajdonjoga rendezetlen volt,¹¹³ így végül nem került véglegesen a család kezére, Vasmegyericse viszont ismét a birtokuk lett.¹¹⁴

¹⁰⁴ Engel: *Geschichte* 102.

¹⁰⁵ Uo. 38. – A vár élén 1493-ban Sásvári Benedek nevű, Ugocsa megyei familiárisa állt: DL 20102., egy évvel később bizonyos Pál és László nemese: DL 104016.

¹⁰⁶ 1496. okt. 16.: DL 104051, 1497: DL 104070, 1498. szept. 5.: DL 107119.

¹⁰⁷ 1496. júl. 8.: DL 46366. – Az egyenylcad részre lásd HéderváryOkl. I. 511–516.

¹⁰⁸ A királyi megerősítésre következő iktatóparancsot lásd 1496. jan. 1.: HéderváryOkl I. 486–488. (DL 91033.)

¹⁰⁹ 1496. júl. 19.: DF 292654. – Verőce megszerzésének lehetősége Drágfit az esküvő óta foglalkoztatta, lásd 1495. márc. 8.: HéderváryOkl I. 483–485.

¹¹⁰ Maga Bertalan állítja 1500-ban kelt végrendeletében, hogy e feleségétől nem született örököse (*prolem*), lásd DF 285676 (közlése: Rábik: *Oklevelek* 163–164, ahol a *prolem* helyett az értelmetlen *plene* szerepel).

¹¹¹ Más kérdés, hogy később Dorottya bevallást tett birtokai kapcsán mostohafiai részére, lásd 1506. máj. 5–7.: Wenzel Gusztáv: *A Hédervári Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban*. TTár VI(1859). 24–27; HéderváryOkl I. 505.

¹¹² DL 20521., DL 20524.

¹¹³ Mivel Kanizsai a vár ügyében korábban monyorósi Rozgonyi Istvánnal már szerződést kötött, lásd DL 20055. és 20538.

¹¹⁴ 1501-ben Drágfi itteni várnagyait említik: DL 104094.

Utolsó évek

Drágfi az Oszmán Birodalommal megkötött 1495. évi békét követően ritkán jelent meg Erdélyben. Mint láttuk, 1495 nyarán, kora őszén láthatóan a megromlott közrend helyreállítása érdekében érkezett, majd hátrahagyva új alvajdáját, Telegdi Istvánt, ismét egy évre magára hagyta tartományát. Rövid 1496 őszi erdélyi körútja, illetve alább még ismertető 1497. tavaszi jelenléte után utoljára ez év második felében fejtett ki nagyobb aktivitást. Júniusban érkezett a tartományba, ahol egy esetleges török betörés hírére azonnal toborzásba kezdett.¹¹⁵ Hamarosan értesítette a szászokat, hogy külhonba vonul hadakozni, tehát úgy lássák el élelemmel katonáikat, és hadiszereket kért.¹¹⁶ Augusztusban a Prázmár közeli Farkasvágó melletti mezőn, a Feketevíz partján táboroztatta seregeit,¹¹⁷ de csak szeptember 13-án indult meg Moldvába Nagy István vajda hívására.¹¹⁸ A II. Ulászló öccse, János Albert lengyel király Moldva elleni támadása miatti hadjárat másfél hónapig tartott, november elején már ismét Prázmáron tartózkodott,¹¹⁹ majd hamarosan – ezúttal végleg – elhagyta Erdélyt.¹²⁰ II. Ulászló király ugyanis tíz hónappal később, 1498 augusztusában vagy szeptemberében leváltotta a vajdaságról, amelynek élére egyik bizalmasát, a szintén kiváló katona Szentgyörgyi és Bazini Péter grófort állította.¹²¹

Drágfi maga kérte a leváltását, először annak bekövetkezte előtt másfél évvel, 1497 januárjában Budán, a király előtt személyesen. A király nem fogadta el Drágfi lemondását, mivel éppen Prágába készülődött, és nem kívánta Erdélyt komoly védelem nélkül hagyni. Megígérte viszont, hogy a királyi tanáccsal Magyarországra való visszaérkezése után tárgyalni fogja az ügyet.¹²² Viszont mivel folyamatosan erdélyi követségek keresték fel panaszaiikkal, egy igen prominens társaságot küldött Erdélybe, hogy a három nemzet egymás, illetve a vajda elleni panaszait kivizsgálta. A bizottság élére Somi Józsa temesi ispánt, az Alsó Részek főkapitányát állította, akit Perényi Imre asztalnokmester, Brankovics János szerb des-

¹¹⁵ 1497. jún. 11.: DF 245468.

¹¹⁶ 1497. jún. 19.: DF 245469.

¹¹⁷ 1497. aug. 20.: DF 245470.

¹¹⁸ 1497. szept. 9. Brassó: DF 245259. = Hurmuzaki XV/1. 147–148; szept. 12. Feketevíz melletti tábor: DL 29888.; szept. 14. Lemhány falu melletti tábor: DL 46405.

¹¹⁹ 1497. nov. 2.: DF 278720; nov. 7.: DL 46411. Vö. 1497. nov. 30.: Hurmuzaki XV/1. 148–149.: Drágfi Moldvából hazatérő csapatai a Szászföldön keresztül jöttek.

¹²⁰ Az előző jegyzetben idézett oklevelek utolsó vajdai oklevelei. Nov. 13-án már alvajdai oklevél kelt Görgényben: DL 28543.

¹²¹ A leváltás W. Kovács András összeállítás alapján júl. 15. és okt. 1. között történt: *Arhologia* 251–252. Az időintervallum esetleges szűkítésére lásd alább.

¹²² SzOkI VIII. 173–176. – Drágfi 1497. jan. 21-én bizonyosan Budán volt: DL 20524.

pota és Patócsi Bertalan kamarás, egykori diósgyőri várnagy kísért el.¹²³ A királyi küldöttek márciusban már a Szászföldön vizsgálódtak, a hónap végére pedig Tordára bírói közgyűlést tűztek ki, amelyen a vajda is megjelent.¹²⁴ Drágfi érthető módon nehezen viselte, hogy tartományában mások igekeznek rendet teremteni és igazságot szolgáltatni: az alcinai királybírótság ügyében Gerendi Jakab jogait Somi Józsaival együtt tekintették át, és az ügyben Nagyszebenhez is együtt intéztek utasítást,¹²⁵ de Somi volt az, aki tárgyalásokat folytatott az egresi apátság ügyében, és bevezette annak birtokába az apátot.¹²⁶ Drágfi ezért Telegdi alvajdát és követeit elküldte Prágába, és ismét felajánlotta a királynak a lemondását, arra hivatkozva, hogy a szászok nem engedelmessé válnak neki, mivel a király védelmüket Somi Józsa bízta, amivel kivette őket joghatósága alól. A király ismét nem fogadta el Drágfi érveit, és hangsúlyozva, hogy sohasem rendelte el azt, hogy a szászok ne engedelmessé válnak a vajdának, megparancsolta nekik, valamint a székelyeknek és az erdélyi püspöknek is, hogy Erdély védelmében minden vajdai intézkedésnek engedelmessé válnak. A biztonság kedvéért ráadásul elküldte Cobor Márton palotását a székelyekhez, hogy emlékeztesse őket a Somi Józsa által tett ígéretükre.¹²⁷ Az intézkedés látszólag eredményes volt, hiszen ezt követte nyáron az előbb már említett moldvai hadjárat.

Hogy a lemondás eredeti oka mi volt, nem tudjuk biztosan. Szóba jöhet esetleg az, hogy az ötvenes éveiben járó Drágfi megromlott egészségi állapota miatt nem kívánta már vállalni a vajdaság védelmével együtt járó fáradságokat. Felmerült, hogy 1510-ben Szentgyörgyi Péter is hivatalosan ezzel az indokkal mondott le, megtartva viszont magának a katonai feladat körrel nem terhelt országbírói jogait.¹²⁸ Esetleg erre utalhat, hogy Drágfi már 1493-ban orvost kért Kassától.¹²⁹ A másik lehetőség az, hogy az ellene szóló számos panasz hatására nyújtotta be lemondását. 1496 őszén példá-

¹²³ A bizottság felsorolását lásd Albert Amlacher: *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich (1690)*. (Sonderabdruck aus Band XV. des Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde.) Hermannstadt 1879. 64–66.

¹²⁴ Vajdai oklevelek 1497. márc. 30. és ápr. 2. között keltek Tordán: DL 62947. és 30942; DF 257608. – Somi Józsa és Perényi Imre már márc. 29-én is Tordán tartózkodtak: DL 20547.

¹²⁵ Mindez már Gyalu várában történt, ahova Drágfi elkísérte a bizottságot. Lásd 1497. ápr. 7.: DF 245244., ápr. 8.: DF 245245. – Somi és Perényi 1497. ápr. 12-én és 13-án Váradon voltak: DL 20557–20558. – Somi végül máj. 17-én már Temesvárról keltezett: DL 20569.

¹²⁶ Vö. 1497. jún. 19.: DF 245433.

¹²⁷ SzOkI VIII. 173–176.

¹²⁸ Lakatos Bálint: *Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus. A német és francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatai országgyűlés idején*. Tata 2011. (Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok közleményei 17.) 234.

¹²⁹ 1493. júl. 2.: DF 270749. – Az oklevélből természetesen nem egyértelmű, hogy az orvost a maga gyógyítására kérte.

ul egy bártfai jelentés szerint a vajda és az erdélyi rendek között viszálykodás támadt, ami miatt az uralkodó kénytelen volt Erdélybe küldeni a váradai püspököt, Kálmáncsehi Domokost és Dorogházi László személynöki ítélmestert, nehogy még súlyosabb belpolitikai konfliktus robbanjon ki.¹³⁰ Tény és való, gyakran hallunk a vajda önkényeskedéseiről. Erre már az 1494–1495. évi, ún. Ernuszt-féle királyi számadáskönyv is tartalmaz adatokat: 1495-ben például a vajda a királyi parancs ellenére hajtott be Erdélyben 4198,5 forint királyi adót, mire a király az összeget levonta fizetéséből.¹³¹ A vajda Szatmárban a birtokain szedte be a királyi adót, de a király utasítására kénytelen volt a nagybányai kamarások kezére adni 800 forintot¹³² – persze lehet, hogy egy-két száz forintot így is nyert rajta. Ezek a lépések azonban még elfogadhatók voltak a király sikeres hadvezéréstől és kormányzatának egyik támaszától, főként azért, mivel a vajda fizetésére kiutalt pénzek gyakran lassan csörgedeztek.¹³³ A közhiedelemmel ellentétben a nem annyira gyengekezű Ulászlót vélhetően kiengesztelték Drágfi gyakori ajándékai (szép, vélhetően az Oszmán Birodalomból származó arab lovakat küldött¹³⁴), aki hadvezértársa, a Kinizsi Pál által ráhagyott két míves serlegről is lemondott a király részére (igaz, azokért kapott cserébe 333 aranyforintot a kincstártól).¹³⁵

Az 1498-as év Drágfi vajdai pozíciójának további gyengülését hozták. A régtől fogva az erdélyi vajdák felügyelete alatt álló Töröcsvárat Ulászló 1498 elején átadta Brassónak, arra hivatkozva, hogy a vajdák állandó visszaélései mennyi kárt okoznak a városnak és nyilván a kereskedelemnek. Ennek címén előbb 10 000, majd az év második felében 3000 aranyforintot is kapott a kereskedővárostól, és megígérte, hogy 10 évig semmiképpen nem veszi vissza a várat.¹³⁶ Továbbá panaszok érkeztek ismét a szászoktól, ezúttal a moldvai hadjárattal összefüggésben, a vajdai hadak vezetőinek gyakori beszállásolásai és rekvirálásai miatt.¹³⁷ Nem kizárt, hogy ezek hatására fogadta el végül a király Drágfi talán ismételt lemondását, majd ne-

¹³⁰ 1496. okt. 28.: swere zwitrecht und unctione in Sibenwurgem zwischn dem Wayda und Lantschafft entsprossenn und erwachsenn sind, hat die kwniglich M^e etc. den herrn Bischow von Wardein und Doroghazy Lassla hinab geschickt solche unaynickeit zu tilgen und zu tempfen, domit nicht grosserer unrat daraus entsprosst. (DF 216076.)

¹³¹ Engel: *Geschichte* 160. – Vö. uo. 47.

¹³² Uo. 173. Vö. uo. 145.

¹³³ Pl. 1496. aug. 18.: DF 245424, 1497. febr. 2.: DF 245242, 1497. máj. 10.: DF 246517.

¹³⁴ Engel: *Geschichte* 65, 116.

¹³⁵ Uo. 180. – II. Ulászlót mindig is érdekelték az értékes ötvösmunkák: Drágfi 1495 augusztusában a brassóiakkal egy Töröcsváron fogságban tartott görög személy brassói polgárok kezére került értékes drágaköves gyűrűjéről levelezett. A vajda megparancsolta, hogy adják vissza neki a gyűrűt, mert a gyűrű értékéről már a király is értesült: DF 246520. = Hurmuzaki XV/1. 144.

¹³⁶ 1498. jan. 1.: DF 247080, 1498. dec. 3.: DF 247084.

¹³⁷ 1497. nov. 30.: Hurmuzaki XV/1. 148–149; 1498. febr. 2.: DF 247081.

vezte ki a helyére Szentgyörgyi Péter grófot. A leváltásra 1498 augusztusában kerülhetett sor: alighanem erre utal az, hogy szeptember 13-án királyi parancsra vingárti Geréb László püspök és testvére, Péter országbíró járt el a marosszéki székelyek között békéltetőként,¹³⁸ illetve hogy szeptember elején Szlavóniában még nem értesültek Drágfi leváltásáról.¹³⁹

Leváltása után – Bátor Istvánnal ellentétben – nem lett kegyvesztett az udvarban. Haláláig részt vett a királyi tanács ülésein,¹⁴⁰ illetve emberei útján intézte Budán a törvényszéki időszakokban egy-egy peres ügyét.¹⁴¹ 1500 októberében tett végrendeletet,¹⁴² de egy későbbi adat szerint éppen egy évvel később, 1501. október 26-án hunyt el.¹⁴³ A sikeres katonabárá annak tudatában szállt a sírba, hogy családja vagyonát jelentősen gyarapította, amelyre támaszkodva fiai számára gyors út vezet majd a Jagelló-udvar politikai elitjébe, és ugyancsak Bertalan pályafutásának köszönhető, hogy a család 1507-ben örökös bárói címet kapott Ulászló királytól.¹⁴⁴

Bertalan Drágfi's Political Role in the Time of King Vladislas II. The study presents the political activity of Bartholomew Drágfi between 1490 and 1501, the year of his death. Following the death of King Matthias, Drágfi joined the widow queen and the group of aristocrats around her, and took part in the defeat of Matthias's illegitimate son, Prince John Corvinus, in the battle of Csontmező. Thanks to this, Vladislas II, elected King of Hungary (1490–1516), following his coronation in September appointed him Master of chamberlains (*magister cubiculariorum*), then later Ispán of Chamber (*comes camararum*) of Baia Mare (Nagybánya). The author presents the events that happened in the beginning of 1493, which led to the appointment of Drágfi and *magister tavernicorum regalium* Ladislaus Losonczy as Voivodes of Transylvania. Drágfi and Losonczy were voivodes together for one year and a half, but they only resided in their province in times of war. Soon serious conflicts started between the two voivodes and the groups formed around them, for which reason Vladislas II – who visited Transylvania for the first and last time – dismissed Losonczy in Sibiu (Nagyszeben) in September 1494. Drágfi, who was now alone Voivode of Transylvania, became the country's most powerful politician and military baron until his dismissal in 1498. At the turn of 1494–1495, he was also

¹³⁸ 1498. szept. 13. Vásárhely: SzOkI III. 133–135. – Megjegyzem, Péter országbírónak előző évben támadt némi konfliktusa a vajdával, lásd DL 20307.

¹³⁹ Egy 1498. szept. 5-i báni oklevél még vajdának írja: DL 107119. Vö. W. Kovács: *Arhondologia voievozilor* 251., 149. jegyz.

¹⁴⁰ 1499. máj. 15. és 1500. máj. 15.: Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok* CXXII(1988). 200.

¹⁴¹ Pl. 1498. nov. 5.: PerényiLt 685. sz.; 1499. febr. 7.: DL 38753; 1499. ápr. 18.: KmJkv II. 3078. sz. stb.

¹⁴² 1500. okt. 24.: Rábik: *Oklevelek* 163–164. (DF 285676.)

¹⁴³ DL 65220. (7. old.)

¹⁴⁴ 1507. márc. 28.: DL 108128., vö. Schiller Bódog: *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon*. Bp. 1900. 272.

DRÁGFI BERTALAN POLITIKAI SZEREPE II. ULÁSZLÓ KIRÁLY IDEJÉN

in charge of the campaign against Duke Laurence Újlaki in the southern territories, and as voivode, he took part in several military actions, for example he was leader of the campaign initiated to help Moldova in 1497. The study presents the sources which led to Drágfi's dismissal and resignation. The precise reason of this is as yet unknown, but Drágfi had serious disagreements with the estates of Transylvania as early as 1496. The author analyzes the period of double voivodate, Drágfi's activity as a voivode, presents his marriages and his land acquisition strategy involved. Drágfi died on 26 October 1501, and it was because of his activity in the Jagellonian age that Vladislas II appointed Drágfi's sons permanent barons in 1507, and both he and his son, Louis II, granted them several baronial and territorial offices.

WEISZ BOGLÁRKA

A SZILÁGYSÁG HELYE A KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLYSÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBEN

A Szilágyság a középkorban önálló világi igazgatási egységként ismeretlen volt.¹ Igaz ugyan, hogy a 14. század első felében fel-felbukkan forrásainkban a szilágyi ispán (*comes de Scylag*),² ám ez csak az 1344-ig Szilágy néven szereplő Aranyos vár élén álló személyt jelölte.³ A Szilágyság területén a középkorban két megye feküdt: Kraszna és Középszolnok.⁴ Jakó Zsigmond a történeti Erdélyhez számította e két megyét, mivel az erdélyi vajda joghatósága alatt állottak.⁵ A Jakó által kialakított Erdély fogalmat használta Kristó Gyula is Erdély korai történetéről írott munkájában, többször utalva azonban arra, hogy ezen megállapítás nem minden esetben „teljesen igaz”.⁶ Legutóbb Hegyi Géza vizsgálta a Szilágyság hovatartozásának kérdését. Hegyi a földrajzi helyzet, a társadalmi kapcsolatok és a hiteleshelyek területi hatáskörének vizsgálatát elvégezve arra a megállapításra jutott, hogy „az informális kapcsolatok hálózata sokkal inkább

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP4.2.4.A/1-11-1-2012-001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program” című kiemelt projekt keretében valósult meg.

¹ 1323: possessionem suam Mon vocatam in Zylag in comitatu de Zonuk exteriori existentem (DL 96297).

² 1324: AOkm II. 150; 1327: HOkm II. 47.

³ Vö. Engel: *Archontológia* I. 268.

⁴ A két megye középkori történetéhez lásd bővebben W. Kovács András: *The Authorities of Middle Solnoc and Crasna Counties in the Middle Ages*. *Transylvanian Review* XXI(2012). Supplement no. 2. 31–66; Uő: *Középszolnok és Kraszna*. A korábbi szakirodalmat lásd uo.

⁵ CDTrans I. 30.

⁶ Kristó Gyula: *A korai Erdély (895–1324)*. Szeged 2002. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18.) 28, 106.

Magyarországhoz, mintsem Erdélyhez kötötte” e két megyét.⁷ A helyzet természetesen nem egyszerű, hiszen Középszolnok megye csak 1426-tól volt önálló megye,⁸ korábban az ekkortól Külsőszolnok néven emlegetett Tisza-parti megyével együtt egy megyét alkotott, mégpedig Külsőszolnok néven. Ez utóbbi és Belsőszolnok megye elkülönülésére is csak a 14. század elején került sor,⁹ a korábbi időszakban a 15. században különálló Belső-, Közép- és Külsőszolnok megye Szolnok megye megnevezéssel egy egységnek tekinthető. Szolnok megye ispáni címét 1261-től az erdélyi vajda viselte,¹⁰ így a 14. század elején Külső- és Belsőszolnok megyében feltűnő, sokszor ispánnak nevezett helyetteseit alispánnak kell tekintenünk.

A vizsgált két megye, azaz Középszolnok és Kraszna hovatartozása, azaz Erdélyhez vagy az Alföldhöz kötődésének kérdése a terület gazdasági irányítására vonatkozó adatok bevonásával újabb szempontok szerint vizsgálható. Az első, már nem országos hatáskörrel rendelkező szervezet, mely egy-egy jól körülhatárolható területet fogott össze elsősorban adózási tekintetben, a kamara volt. Az Árpád-korban már megjelenő kamaráknak azonban nem mindegyike rendelkezett területi hatáskörrel, így a későbbi Középszolnok és Kraszna megye területe sem tartozott egyetlen kamara alá sem. Tudjuk azonban azt, hogy 1279. július 25-én IV. László király felszólította Hench kamaraispánt és társait (*Hench et sociis suis comitibus camere sue*), hogy ne akadályozzák Ábrahám fia Pétert – a későbbi Középszolnok megye területére eső – Orrotlanhidán (*Orrothlonheda*) régóta (*ab antiquo*) létező vám szedésében.¹¹ Orrotlanhidán – a település neve alapján – híd állt, melynek vámját V. István adományozta Káta nembeli Panyit fia Ábrahámnak,¹² aki 1277-ben úgy rendelkezett, hogy ha feleségénél korábban halna meg, akkor többek között Orrotlanhida a vámmal (*cum tributo*) együtt feleségéé legyen.¹³ A vám azonban, mint fentebb láthattuk, végül Ábrahám fia kezére jutott. A kamaraispán és egy-egy vámszedőhely kapcsolatát több más oklevél is alátámasztja. A désváriak 1322 táján hamisított, 1236. és 1261. évre keltezett oklevelei¹⁴ szerint a sószállítás során

⁷ Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* 45. Már e szemléletnek megfelelően készült W. Kovács András által összeállított vármegyei archontológia (W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája*).

⁸ Vö. Engel: *Archontológia* 201.

⁹ Vö. Engel: *Archontológia* 200, 246; W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája* 25.

¹⁰ Vö. Zsoldos: *Archontológia* 209, 211.

¹¹ ÁÚO IX. 555. = RegArp 2995. sz. = DL 47 746.

¹² ÁÚO IX. 555.

¹³ CDHung V/2. 419. = CDTrans I. 354. sz.

¹⁴ Vö. Jakó Zsigmond: *Újabb adatok Dész város legrégebbi kiváltságleveleinek kritikájához*. = Uő: *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bp. 1997. (METEM könyvek 18.) 9–26.

csak fél vámot kötelesek fizetni az erdélyi vajdának és a kamaraispánnak.¹⁵ 1290-ben IV. László megerősíti a désvári *hospesek* kiváltságát, mely szerint a téli időszakban megszerzett só mentes az erdélyi vajda és a király kamaraispánjai officialisainak joghatósága alól (*ab omni iurisdictione et potestate vaivode Transsilvani et comitis de Zonuk aut officialium comitum camere nostre pro tempore constitutorum liberi sint et exempti*), így szabadon szállíthatják és árulhatják.¹⁶ 1293. október 6-án az erdélyi vajda – aki ekkor Borsa nembeli Rolanddal azonosítható¹⁷ – megerősítette a désváriak csütörtöki heti vásártartási jogát IV. László és III. András oklevele alapján, melyek szerint e vásár mentes a vajda officialisai és a kamaraispán joghatósága alól.¹⁸ Désvár egyike volt azon településeknek, ahol élénk sókereskedelem folyt. A kamaraispán joghatósága a sókereskedelemre és ezzel együtt a sószállításra vonatkozhatott. Ezt erősíti I. Károly 1310. évi oklevele, melyben a désvári ágostonosoknak biztosította, hogy sójukat vámfizetés nélkül árusíthatják Désaknán, Désvárban és Szatmárban. A só eladása során pedig a királyi kamaraispánok vagy azok officialisai vámot (*tributum*) vagy *debitumot* nem követelhetnek tőlük.¹⁹ Mindez arra utalhat, hogy Orrotlanhidán szintén a sószállítással kapcsolatos vámszedést feltételezzünk. A település pontos helyzetét nem ismerjük,²⁰ azonban az Ábrahám feleségének szánt többi birtok, azaz Cseholy, Zölce és Kene²¹ elhelyezkedéséből következtetve arra kell gondolnunk, hogy a környékükön keresendő²² és a Szalacsra vezető út egyik állomása lehetett, így a területén keresztül sószállítás valóban bonyolódhatott. Minden bizonnyal nem Henc, aki a budai kamara ispánja volt, felügyelte ezt a vámot, hanem valamelyik meg nem nevezett kamaraispán. Ebben az időszakban a szomszédos Szatmár és Bihar megyékben a sószállítás és -kereskedelem a szatmári kamaraispán irányítása alatt folyt.²³ A szatmári kamara ugyanakkor az Árpád-korban nem rendelkezett

¹⁵ +1236: Ub I. 66 = RegArp 618. sz.; +1261: Ub I. 85. = RegArp 1784. sz.; +1310: Ub I. 298 = AOKI II. 1003. sz.

¹⁶ Ub I. 166 = RegArp 3555. sz.

¹⁷ Vö. Zsoldos: *Archontológia* 40.

¹⁸ Ub I. 194 = CDTrans I. 518. sz.

¹⁹ Ub I. 298. = AOKI II. 1004. sz.

²⁰ Jakó Zsigmond Tasnádszántó környékére lokalizálta (CDTrans I. 436).

²¹ Mindhárom település Középszolnokban, Tasnádtól délre feküdt. Kene Középszolnok megyei elhelyezkedésére lásd CDTrans III. 455. sz.

²² 1347-ben is Cseholy és Kene mellett említik (DL 41 066 = CDTrans III. 438. sz.); 1430-ban Középsócsaholyt *Orrotlanchaholnak* nevezték (DL 80 282 = ZOKm VIII. 390). A településnevek előtagjának azonossága azonban nem elégséges a két falu azonosításához.

²³ 1291-ben Héder nembeli Henrik fia János tárnokmester Göncöl (Gunchul) és Mihály királyi kamaraispánoknak (comitibus camere domini regis) és azok Myko nevű szalacsi *cliciarius*ának (Myko cliciario ipsorum de Zoloch) hagyta meg, hogy a tárnokmestert Szalacson és Szatmárban illető jövedelmeket (quatenus proventus magistrates, qui in Zoloch et in Zutmar magistro tawarnicorum domini regis provenire consueverunt) Marcell comesnek Szent

több megyére kiterjedő területi hatáskörrel, hanem csak egy-egy település vámszedését, sóraktározását felügyelte. Azaz joghatósága nem a későbbi Középszolnok megye területére, hanem csak az ott lévő vámhelyekre terjedhetett ki, melyek a sószállításhoz vagy a -kereskedelemhez kötődtek. A helyzet az 1320-as években változott meg, amikor a kamararendszer átalakítását követően – melynek során a kamarák adóközrzetekké váltak – a szatmári kamara is jól körülhatárolt terület felett rendelkezett.²⁴

Nem rendelkezünk olyan kamarabérleti szerződéssel a szatmári kamarát illetően, mely felsorolná azon megyéket, melyek joghatósága alá tartoztak. A kamara keleti határát az erdélyi kamara adja meg,²⁵ mely az 1336. évi bérleti szerződés szerint Fehér, Hunyad, Torda, Kis- és Nagyküllő, Belsőszolnok, Doboka és Kolozs megyékre terjedt ki.²⁶ A szatmári kamara észak-északnyugati határát a szomolnoki/kassai kamara körzete határozza meg, mely az 1338. évi bérleti szerződése szerint Szepes, Abaúj, Sáros, Zemplén, Ung, Borsod és Heves megyéket foglalta magába.²⁷ A kamara déli határát a lippai kamara határozza meg, azonban ennek pontos kiterjedését nem ismerjük.²⁸ A lippai kamara területéről csak annyi adattal

György ünnepétől adják át – DL 93908; az oklevél értelmezéséhez és a kamara történetéhez lásd Weisz Boglárka: *A szatmári kamara története a 14. század közepéig.* = *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVI. században.* Szerk. Szabó Sarolta, C. Tóth Norbert. Nyírbátor 2012. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.) 73–92.

²⁴ Az erdélyi kamara területén belül az 1330-as években – ma már tisztázhatatlan okokból – ideiglenes jelleggel egy újabb kamarát alakítottak ki Várad központtal, ugyanakkor a két kamara egy személy igazgatása alatt maradt: 1339-ben Ender volt a szatmári és váradi királyi kamaraispán (comitis camerarum domini regis de Zothmar et de Waradyno, lásd AOKm III. 595. = AOKl XXIII. 575. sz.).

²⁵ Az erdélyi kamara egyike lehetett már az Árpád-korban is fennálló kamaráknak. Ezt I. Károly 1323. évi oklevele valószínűsíti, melyben az ország kamaráit 5 embernek adta bérbe, és az oklevelet az erdélyi káptalannak címezte, akiknek meghagyta egyúttal, hogy a kamaraispánokat vagy официálisait fogadják, munkájukat segítsék (AOKm II. 59–60). Valószínűleg, ahogy a pécsi kamara területén a pécsi káptalan (1327: DF 259 831), a szerémi kamara területén a kői káptalan látott el ellenőrzési tevékenységet (1350: DL 91 420), az erdélyi káptalan az erdélyi kamara területén látta el ezt a feladatot. Az 1323-ban bérbe vevő emberek közül Gurhes Lászlót az erdélyi kamarához tudjuk kötni, ugyanis 1323. május 22-én András a királyi kamarák egykori ispánja, harmincados elpanaszolta, hogy Gurhes László az az évi kamaraispánok egyike a Felvincen lévő házára és sókamrájára törve azt cinkosaival együtt lerombolta, nagy mennyiségű sóját elvette, és el akarta szállíttatni (DL 30611 = CDTrans II. 458. sz.). Az Árpád-korban Viviamus kamaraispán állhatott az erdélyi kamara élén (1295: Ub I. 199). Vö. Weisz Boglárka: *Kamaraispánok az Árpád-korban.* Turul LXXXIII(2010). 85.

²⁶ *Monumenta ecclesiae Strigoniensis.* I–III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii 1874–1924 (a továbbiakban MES) III. 278. = AOKl XX. 149. sz.

²⁷ Szekfű Gyula: *Oklevelek I. Károly pénzüzerési reformjához.* TTár XII(1911). 16. – Valamikor e kamarához csatolták Torna és Gömör megyéket is, melyeket 1451-ben régtől (ab antiquo) a kassai kamarához tartozónak mondanak (DF 270291).

²⁸ Hóman Bálint a geográfiai helyzetből és a kamarai székhely(ek)ből – a feltételezett Szege, Lippa – arra következtetett, hogy Krassó, Temes, Keve, Torontál, Csongrád, Csanád, Arad és talán Zaránd tartozott a lippai kamarához. Hóman Bálint: *A Magyar Királyság pénz-*

rendelkezünk, hogy hozzá tartozott a központ megyéje, Arad, valamint a szomszédos Zaránd megye.²⁹ E két megye idetartozása azonban már eleve magában hordozza, hogy a tőle délre lévő megyék, azaz Temes, Keve, Kraszó megyék szintén e kamarához kellett hogy tartozzanak. Már csak Csongrád, Csanád és esetleg Békés megye hovatartozása kérdéses. Az igazgatási egység és a kamara hatásköre közötti összefüggés³⁰ alapján feltételezhető, hogy az Ozorai Pipo temesi ispánként kormányozta megyék, azaz Temes mellett Csanád, Arad, Krassó, Keve, Zaránd és Csongrád tartoztak a lippai kamara alá.³¹ Ha ezt elfogadjuk, akkor Békés megyét a szatmári kamarához tartozónak kell tekintenünk. Ennek megfelelően a szatmári kamara I. Károly korában Bihar, Szabolcs, Szatmár, Külsőszolnok (a későbbi Külső- és Középszolnok), Kraszna, Bereg, Máramaros, Ugocsa és Békés megyékre terjedhetett ki.

A szakirodalomban elterjedt az a nézet, hogy a szatmári kamara központja – bár I. Károly alatt Szatmár volt – 1347 után Nagybánya lett.³² A szatmári kamara Nagybányára történő áthelyezését azonban épp egy 1347. évi oklevél cáfolja. Ez évben az asszonypataki János plébános, Márton bíró, Péter *notarius* és Ulricus esküdtek I. Lajostól a tűzben elpusztult régi privilégiumukban szereplő kiváltságaik adományozását kérték és kapták meg más kiváló királyi városokhoz hasonlóan (*ad instar civitatum nostrarum capitalium*). A nagybányai (asszonypataki) *hospesek* privilégiumot kaptak a királytól, melyben az uralkodó megtiltotta a kamaraispánoknak, hogy a bánya (Asszonypatak és Zazárbánya) és a Szatmár között üzletelelő kereskedőket (*mercatores*), amíg azok a szatmári kamarához jönnek, és onnan dénárokkal a bányához visszatérnek, ne akadályozzák. Hogy a rendelkezés itt az arannyal és az ezüsttel történő kereskedésre utal, világossá is teszi az oklevél, hiszen megjegyzi, hogy ha valaki rejtekutakon vagy a kamaraispán engedélye nélkül (*non obtenta licentia comitum camerarum*) az arannyal és az ezüsttel (*cum auro et argento*) a szatmári kamarán túl megy, büntessék meg.³³ Az oklevél egyértelműen bizonyítja, hogy a kamara köz-

ügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921. (reprint: Bp. 2003.) 211.

²⁹ Vö. Thallóczy Lajos: *Adatok a magyar pénzügyi kezelés történetéhez*. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle II(1895). 112. = ZsOkI I. 4225. sz.

³⁰ Például a szomolnokai kamara területe (Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Abaúj, Borsod, Heves, Torna és Gömör) egybeesett a Drugetek által kiépített északkelet-magyarországi tartománnyal.

³¹ 1414-ben Pipo temesi és sókamaraispán a lippai kamara kamarahasznát Kapi Andrásnak és Szentgyörgyi Vince Bálintnak és Lászlónak adta bérbe (DL 64175. = ZsOkI IV. 2193. sz.). Feltételezhető, hogy a bérleti szerződés az általa irányított megyékben joghatósággal bíró lippai kamarára vonatkozott.

³² Artur Pohl: *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540*. Bp.–Graz 1982. 54.

³³ CDHung IX/1. 500–501.

pontja Szatmáron volt, sőt az Anjou-korban ez így is maradt. Egy 1360-ban kelt oklevélben ugyanis arról olvashatunk, hogy Radalfi István fia István a szatmári alispán és a szolgabírák előtt azért emelt szót, mert a dénárpenzverők kamarásának szolgálói (*famuli camarari cussorum denariorum*) Radalfi nevű falujára nem a jogos módon akarták az adót kiróni. Miután a megyei ember végül a falura 13 portát rótt ki, és a dénárokat beszedte, a kamarás azt nem fogadta el.³⁴ Az oklevél hátlapján lévő azonos kéztől származó tárgymegjelölésből tudjuk meg, hogy szatmári kamarással van dolgunk.

A kamararendszer újabb átalakítására az 1350-es években került sor. Ekkor az erdélyi sóbányákat és sóraktárakat az erdélyi sókamarák ispánja irányítása alá helyezték,³⁵ azaz a sóbányászat kikerült az erdélyi kamaraispán felügyelete alól. Az 1370-es években, pontosabban 1375 és 1383 között egy újabb átszervezés zajlott,³⁶ melynek eredményeként a kamarák szétváltak pénzverő- és a kamarahaszna-ispánságokra. Ez utóbbi körzeteket adóügyi szempontból olykor késnek (*cultellus*) nevezték. Egy-egy körzet adójának a behajtását a kincstár pénzügyi szakemberekre bízta, akik a kamarahaszna-ispánja címet (*comes lucri camare*) viselték. Középszolnok és Kraszna megye a szatmári kamarahaszna-ispánság területén belül feküdt. A szatmári kamarahaszna-ispánt elsőként 1389-ben említették a Bereg megyei kamarahaszna ügyében.³⁷

Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy mind Kraszna, mind a későbbi Középszolnok megyére a szatmári kamara, majd később a szatmári kamarahaszna-ispánság joghatósága terjedt ki. Azaz gazdasági irányítás tekintetében a Szilágyság területe nem az erdélyi kamara alá tartozott, ami csak tovább erősíti azt az elgondolást, amit Hegyi Géza vetett fel, azaz hogy a Szilágyság nem tartozik bele a történeti Erdély fogalmába.

A 14. század elején a Szilágyság területén található két megye a Borsatartomány területén belül feküdt.³⁸ Egy-egy tartomány gazdasági ügyeinek intézése a tartomány tárnokmestere kezében összpontosulhatott,³⁹ a Borsatartományból azonban nem tudunk kimutatni tárnokmestert. A tar-

³⁴ DL 51890 = Szatmár vm okl 167. sz..

³⁵ Az erdélyi sókamarák ispánja egyben lippai kamaraispán volt, 1354: *Sopron szabad királyi város története*. I/1. Közli Házi Jenő. Sopron 1921. 102; 1357: AOKm VI. 535, 580.

³⁶ Weisz Boglárka: *A szerémi és pécsi kamarák története a kezdetektől a XIV. század második feléig*. Acta Historica (Szeged) CXXX(2009). 48–49.

³⁷ DL 29202 = ZsOKl I. 1088. sz.

³⁸ Lásd Zsoldos Attila e kötetben közölt tanulmányát. Vö. még Zsoldos: *Debrecen* 55.

³⁹ Csák nembeli Péter fia Máté tárnokmestere Vörös Ábrahám (1297: *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei*. I. 1241–1526. Bp. 1906. 33.) és Bogár fia Márton (1300: HOKm VII. 304.; 1309. máj. 9.: CDHung VIII/1. 341. = AOKl II. 634; 1310: 1310. dec. 6.: RDES I. 353 = AOKl II. 1000. sz.; 1310. dec. 21.: MES II. 631. = AOKl II. 1015. sz.; 1310. dec. 29.: MES II. 632. = AOKl II. 1016. sz. Héder nembeli Kőszegi János tárnokmestere Márei Bogár István volt (DL 86913. = AOKl II. 893. sz.).

tomány helyén kialakult, Debreceni Dózsa mint királyi bíró vezetése alatt álló területen⁴⁰ azonban ismerünk tárnokmestert, mégpedig Zsidó nembeli Petőt.⁴¹ Az ő felbukkanása azonban tovább erősíti azt a feltételezést, hogy már a Borsáknak is volt tárnokmestere, hiszen Aba nembeli Amadé volt tartományában – ahol szintén csak feltételezzük, hogy a tartománynak volt tárnokmestere – is felbukkan a királyi bíró Druget Fülöp személyében,⁴² és az itt kialakított Druget-territóriumból⁴³ is rendelkezünk tárnokmesterre vonatkozó adattal, mégpedig Lőrinc fia Apród István volt Druget Fülöp nádor tárnokmestere 1325–1326-ban.⁴⁴ Ahogy az Abák tartománya helyén létrejött Druget-tartományban is megmarad a tárnokmesteri tisztség, úgy feltehető, hogy a volt Borsa-tartományban királyi bíróként eljáró Debreceni Dózsa is a korábban e területen működő rendszert tartotta meg, így Pető a Debreceni Dózsa királyi bíró alá tartozó területen – azaz Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szolnok megyék és Zemplén, ez utóbbit később Kraszna váltotta fel⁴⁵ – belül bírhatott tárnokmesteri joghatósággal.⁴⁶

A Szilágyság a kereskedelem által tarthatott fenn kapcsolatot szűkebb és tágabb környezetével. Ez egyrészt az e területen tartott vásárokon bonyolódott le, másrészt az itt élő kereskedők tevékenysége által valósult meg. A későbbi Középszolnok megye területén I. Lajos uralkodását megelőzően nem tudunk vásárt kimutatni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem is tarthattak vásárokat, egyrészt mivel nem minden vásáremlítés vagy vásárendedély maradt korunkra, másrészt egy későbbi vásárengedély sem jelenti azt, hogy az a vásár nem működött már korábban is. Több esetben előfordul ugyanis, hogy a vásárengedélyt megismétlik anélkül, hogy utalnának annak már korábbi meglétére. Így például a Szabolcs megyei Kisvárdán 1393-ban Mária királynő engedélyezett szerdai hetivásárt,⁴⁷ jóllehet azt már a század elején is megtartották a településen.⁴⁸

⁴⁰ Vö. Zsoldos: *Debrecen* 55.

⁴¹ 1317: AOkm I. 428–429. = Szatmár vm okl 14. sz.

⁴² 1318.: CDHung VIII/7. 219–220. = AOkI V. 60. sz.

⁴³ Vö. Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről.* = Úó: *Tanulmányok* 128–131.

⁴⁴ 1325. máj. 5.: DF 265464. = AOkI IX. 175. sz.; 1326. febr. 7.: DF 265464. = AOkI X. 50. sz.

⁴⁵ 1317: DL 96064. = AOkI IV. 495. sz.; 1317: CDHung VI/2. 340–341. = AOkI IV. 496. sz.; Debreceni Dózsa királyi bírói megbízatásának területi hatóköréhez, illetve az abban bekövetkező változásokhoz lásd Zsoldos: *Debrecen* 55–56.

⁴⁶ A királyi bírák intézménye és az egykori tartományok kormányzati rendszere közötti összefüggést az ispánok-alispánok tekintetében Zsoldos Attila vizsgálta, Zsoldos: *Debrecen* 62–64.

⁴⁷ ZOkm IV. 515.

⁴⁸ 1337: ZOkm I. 521.

Középszolnok területén a legkorábbi hetivásár-engedélyt I. Lajos adományozta 1353-ban Kusalyi Jakcsnak, aki Kusaly birtokán szerdánként tarthatta meg azt.⁴⁹ Egy év múlva, amikor a családtagok birtokosztályt tettek, a helység belterületén levő telkeken is megosztottak. A vásárt azonban ugyanúgy közös birtoklásban hagyták, mint a szántóföldeket, erdőket, berkeket, réteket, kaszálókat és a kusalyi egyház kegyúri jogát. A közös vásárt ezután az egyik héten az addig szokásos helyen – azaz a Domonkos fiainak jutó részen –, a másik héten pedig Jakcs birtokrészén rendezték meg.⁵⁰ Ezáltal Kusalyon két piactér alakult ki, ami másodlagos jelenségnek tekinthető, hiszen nem egy két részből egységesült falu egykori részein jöttek létre, hanem utólag, a családon belüli birtokosztály következményeként.⁵¹ 1363-ban I. Lajos a Kökényesradnót nembéli Dobokaiaknak engedélyezte, hogy Egregy birtokukon minden hétfőn *forum liberumot* tartsanak.⁵² Az oklevél Egregyet Külsőszolnok megyeinek (*in comitatu Zonuk exteriori*) mondja, a falu azonban a 15. században már Doboka megyéhez tartozott.⁵³ Bizonyosan tartottak hetivásárt I. Lajos korában Zilahon – valószínűbb azonban, hogy már sokkal korábban is –, jóllehet első adatunk rá 1401-ből származik, amikor az itt megtartott szombati hetivásár háromvásáros kiállítás színhelye volt.⁵⁴ 1370-ben ugyanis már az Antiochiai Szent Margit ünnepén (júl. 13.) Zilahon megtartott sokadalomról hallunk,⁵⁵ ami pedig mindenképpen arra utal, hogy a hetivásárnak is már legkésőbb ekkor működni kellett.

Mária királynő 1384-ben Kusalyi Jakcs fiainak áldozócsütörtök napjára sokadalomtartási engedélyt adott Kusaly birtokra ami az ünnep előtti és utáni négy-négy napra vonatkozott. A királynő az éves vásárt (*nundinas, congregationem seu forum annuum*) mentesítette az országnagyok, az ország nemesei, az ispán, a szolgabírák és a megye nemeseinek bármilyen joghatósága alól. A sokadalmat a budai éves vásár szabadsága és szokása szerint (*iuxta modum, morem et libertatem nundinarum seu fori annualis Bude celebrari consueti*) kellett megtartani.⁵⁶ Az újonnan kiváltságolt város átiratban megkaphatta annak a városnak a vásárkiváltságát, melyre hivatkozva a vásártartási engedélyt elnyerte. 1364. október 18-án a király a budai bíró-

⁴⁹ DF 254797. = CDTrans III. 724. sz.

⁵⁰ Hoc tamen expresso, quod dictum forum in una septimana in communi platea, in alia vero portione possessionaria sepe dicti magistri Jakch emptitia pepetuo viceversa dent celebrari (DL 105446 = CDTrans III. 769. sz.)

⁵¹ Vö. Tringli István: *Vásártér és vásári jog a középkori Magyarországon. Századok CXLIV.* (2010) 1313.

⁵² DL 73695.

⁵³ Vö. 1460: DL 74149.

⁵⁴ ZsOkI II/1. 1306. sz.

⁵⁵ CDHung IX/4. 222.

⁵⁶ DL 105457. = Süttő: *Anjou II.* 60–61.

hoz és az esküdtekhez intézett oklevelet, melyben leírta, hogy Brassóban a sokadalmat a budai sokadalom szerint engedélyezte megtartani,⁵⁷ ezért Hermann és Jakab brassói polgárok kérésére a pecsétjük alatt írják át saját éves vásártartási kiváltságlevelüket.⁵⁸ Miután Hermann és Jakab megjelent Budán, 1364. december 20-án Loránd fia István budai bíró és az esküdtek részükre áttírták I. Lajos 1364. október 18-i oklevelét, majd IV. László 1287. évi oklevelét a budai sokadalomról, mely szerint a sokadalmon a vásári bíraskodást a király a budai bírónak engedte át, ugyanakkor a vásárra érkezőknek vámmentességet is biztosított az uralkodó a város területén.⁵⁹ Arra vonatkozóan nem rendelkezünk adattal, hogy a kusalyiak is Budához fordultak volna, a lehetőség azonban adott volt. Mária 1389-ben pedig Sződemeteri Péter fiainak, valamint Almási Péter fiainak engedélyezte Sződemeteren szerdai hetivásár tartását.⁶⁰

Zsigmond uralkodása alatt egyetlen heti vásártartási engedélyt sem ismerünk a területről, azonban hetivásárok feltűnnek a korszakból származó forrásokban. Így Ökörítón tartott szerdai,⁶¹ a Tasnádon megrendezett vasárnapi⁶² és a Géresen látogatható csütörtöki hetivásárok⁶³ Zsigmond korában jelennek meg először. Zsigmond 1389-ben pedig Szántói Pető fiai számára engedélyezte, hogy Szent Zsigmond-napot (máj. 2.) megelőző és követő három-három napon sokadalmat tartsanak Szántó birtokon.⁶⁴ Mindez azt is jelenti, hogy 1389-et megelőzően Szántón már hetivásárt is tartottak, azonban azt, hogy mikortól, illetőleg mely napon, nem tudjuk.

A 15. században két újabb hetivásár nyomára bukkanunk, mégpedig a Hadadon kedden,⁶⁵ Újlakon csütörtökön⁶⁶ tartott vásárookra. Hunyadi János kormányzó 1451-ben Sarmasági Andrásnak és fiának, Eleknek biztosította, hogy Sarmaság birtokon szombatoként hetivásárt, virágvasárnapon, Jakab Apostol (júl. 25.) és Mindenszentek ünnepén (nov. 1.) éves vásárt tartsanak.⁶⁷ Mátyás király pedig 1468-ban bélteki Drágfi Bertalannak Cseh

⁵⁷ I. Lajos 1364. június 10-én adott engedély november 1-jére sokadalom tartására a budai sokadalom szabadságait biztosítva: sub modis, libertatibus [...] quibus in civitate nostra Budensi nundine sive congregationes annuales solent celebrari ac celebrantur atque conservantur (Ub II. 212–213).

⁵⁸ Ub II. 219.

⁵⁹ Ub II. 222–223. – A hátlapon 15. századi kézírással látható: Libertas Budensis qualis etiam concessa est Brassouiensibus (DF 246809).

⁶⁰ ZsOkl I. 903. sz.

⁶¹ 1414: ZsOkl IV. 2474. sz.

⁶² 1418: ZsOkl VI. 2014. sz.

⁶³ 1424: ZsOkl XI. 200. sz.

⁶⁴ ZsOkl I. 982. sz.

⁶⁵ 1447: DL 29779; 1461: DL 15640.

⁶⁶ 1461: DL 15640.

⁶⁷ DF 244542.

birtokára hétfői napra hetivásárt, Barnabás apostol (jún. 11.) és Lukács evangélista ünnepére (okt. 18.) éves vásárt engedélyezett.⁶⁸ Végül a középkorból ismert utolsó vásárendéely II. Lajos nevéhez kötődik, aki 1518-ban Kőrösi Mihály és László Sámson birtokán hétfői napokon hetivásár, Gergely pápa (márc. 12.), Péter és Pál apostolok (jún. 29.), valamint Szent Ferenc (okt. 4.) ünnepén éves vásár tartására bocsátott ki oklevelet.⁶⁹

Kraszna megye területén a 14. század elején már bizonyosan tartottak hetivásárt, mégpedig Nagyfaluban keddenként.⁷⁰ Vélhetően két másik vásárt is látogatni lehetett már a 14. században Kraszna megyében, mégpedig a krasznai pénteki⁷¹ és a kálóztelki csütörtöki⁷² vásárokat. A megye területéről egyetlen vásárendéelyt ismerünk, Hunyadi János kormányzó 1447. évi oklevelét, melyben Kémeri Miklósnak és testvéreinek Kémeren szerdánkénti hetivásárt és húsvéthoz kötődően éves vásárt engedélyezett.⁷³ Kémer mellett a 15. században már sokadalmat tartottak Nagyfaluban is, Szent Mihály (szept. 29.) illetve Fülöp és Jakab apostol ünnepe (máj. 1.) tájékán.⁷⁴

Mindezek alapján a középkorban Szilágyság területén hetivásárokat tartottak Cseh, Egregy, Géres, Hadad, Kálóztelk, Kémer, Kraszna, Kusaly, Nagyfalú, Ökörítő, Sámson, Sarmaság, Szántó, Sződemeter, Tasnád, Újlak, Zilah, sokadalmakat Cseh, Kémer, Kusaly, Nagyfalú, Sámson, Sarmaság, Szántó, Zilah településeken.

Egy-egy megyében a háromvásáros kikiáltások színhelyei mutathatják meg a legjelentősebb hetivásárokat. Az 1430-as években kezdődik egy olyan pereskedés, mely végignyúlik a 15. századon. A per a Kraszna megyei Somlyó várához tartozó Perecsen, Somlyó, Csehi, Hídvég, Győrtelek, Kerestelek harmadára vonatkozott. A per kezdetén a felperes Kusalyi Jakcs László felesége, Anna, az alperesek Bátori Szaniszló fia István és Bátori György fia János fia György voltak. A hosszan elnyúló pereskedés alatt a felperes, illetve az alperesek halála miatt mindig újabb és újabb személyeket vontak be. A per folyamán elsőként 1447-ben került sor háromvásáros kikiáltásra, amikor Bátori János fia Lászlót (akire testvére, György halálakor szállt az ügy) idézték perbe Tallóci Frank feleségével, Ilonával és Kusalyi Jakcs fiaival, Lászlóval és Andrással (akik anyjuk, Anna halála után örökölték meg a pert) szemben. A kikiáltásokat július 13-án Zilahon, kedden

⁶⁸ DF 252615.

⁶⁹ DL 47241.

⁷⁰ 1338: KárOkI I. 126; 1401: ZsOkI II/1. 1306. sz.

⁷¹ 1408: ZsOkI II/2. 6126. sz.

⁷² 1401: ZsOkI II/1. 1306. sz.

⁷³ DL 30441.

⁷⁴ 1478: DL 30897; 1481: DL 29537.

Hadadon, szerdán Kusalyon hajtották végre.⁷⁵ Ezt követően 1461-ben kedden Hadadon, szerdán Kusalyon és csütörtökön Újlakon került sor újabb háromvásáros kikiáltásra, amikor Bátori Szaniszló fia István fia Mátyust (aki apja halálát követően örökölte meg a pert) idézték perbe Drágfi Miklós fia Bertalan ellenében. Bertalan Kusalyi Jakcs leánya, Afra gyermeke volt, és az ügy Ilona és Jakcs fiainak halálát követően került hozzá.⁷⁶ A vita tárgyát képező birtokot, Somlyót hol Középszolnok, hol Kraszna megyeinek mondják,⁷⁷ de a 15. század közepéig sokkal inkább Krasznahoz, mint Középszolnokhoz tartozott.⁷⁸ A háromvásáros kikiáltásokra Középszolnok megye területén került sor, Zilah kivételével olyan birtokokon (Hadad, Kusaly, Újlak), melyek kusalyi Jakcs-birtokok voltak, így olyan településeken történt a kihirdetés, amelyek sokkal inkább a felperessel, mint az alperessel hozhatók kapcsolatba.

Több megyére eső háromvásáros kikiáltásoknál megfigyelhető, hogy a vásárok kijelölését az alperes birtokviszonyai vagy a vita tárgyát képező birtokok elhelyezkedése határozta meg.⁷⁹ A két vizsgált megye esetében is sor került ilyen kihirdetésre. 1401-ben a Középszolnok megyei Zilah és a Kraszna megyei Nagyfalú és Kálóztelek vásárain idézték meg Bályoki Szénás Pétert Kusalyi Jakcs fia György ellenében. Bályoki több társával elfoglalta, majd Szovárhegy (*Zarhegh*) nevű birtokukhoz csatolta György Oláhdéda nevű zálogos birtokának egy részét, a jobbágyokat pedig elkergették onnan. A többi alperes ügyében külön döntés született, így csak Pétert idézték meg a három vásáron.⁸⁰ A Szénás család Középszolnok megyében a Tasnádtól északkeletre fekvő Szarvaddal, Kraszna megyében Kémertől északnyugatra, Bályoktól nem messze több birtokkal (Gesztes, Almás, Sírmező, Szovárhegy, Somály, Dörsök, Bogdánfalva) rendelkezett, a család szomszédos birtokai, mint Száldobágy és a perben szereplő Bályok már Bihar megyében fekszenek. A három vásár közül Kálóztelek a Szénás család birtokai közelében feküdt, Nagyfalun pedig mint az egyik legjelentősebb Kraszna megyei vásár kiválasztásán nem csodálkozhatunk. Egyedül Zilah megjelenése érdekes. Szénási Pétert 1408-ban is háromvásáros kikiáltással idézték perbe, mégpedig Leicsméri László fia Patóccsal szemben. A kihirdetéseket csütörtökön Kálóztelken, pénteken Krasznan és szombaton Zilahon ejtették meg.⁸¹ A per tárgyát az képezte, hogy Bá-

⁷⁵ DL 29779; DL 15535.

⁷⁶ DL 15640.

⁷⁷ Vö. 1520: DocBátori 313.

⁷⁸ Középszolnok megye 1480–1483-as adóösszeírásában is szerepel Somlyó, vö. C. Tóth: *Járások* 426.

⁷⁹ Vö. Weisz Boglárka: *Vásárok a középkorban. Századok* CXLIV(2010). 1420–1422.

⁸⁰ ZsOkI II/1. 1306. sz.

⁸¹ ZsOkI II/2. 6126. sz.

lyoki jobbágyaival lekaszáltatta Lecsmér birtokon (Kémertől délnyugatra) Patócs itt lakó jobbágyainak termését, és azt elvitte.⁸² A két Kraszna megyei vásár itt is teljesen érthető mint kikiáltás helyszíne, Zilah azonban újra felbukkan, ami felkelti a gyanút, hogy mégis értelmet keressünk megjelenése mögött. Valószínűleg Zilahon olyan vásárokat tartottak, mely mind a két megye lakossága által látogatott lehetett, ami teljesen érthető, ha arra gondolunk, hogy rajta keresztül vezetett a sóút.

A fentebb bemutatott vásárok vonzáskörzetéről felettébb keveset tudunk, hiszen csak elszórt adatokkal rendelkezünk. Ha adataink nem lennének, az akkor is egyértelmű volna, hogy a megyék lakosai és kereskedői felkeresték saját megyéjük vásárait.⁸³ A Középszolnok megyei Tasnádra a távolabbi, Kraszna megyei Somlyóról is érkeztek vásárlók.⁸⁴ Ugyanakkor a két megyében elrendelt háromvásáros kikiáltások helyszínei is arra utalnak, hogy a két megye lakossága kölcsönösen látogatta egymás vásárait. A legjelentősebbnek tűnő, azaz távolibb megyékben élők által is látogatott vásárokat, sokadalmakat a Kraszna megyei Nagyfaluban tartottak, ahová a Szatmár megyei Károlyból⁸⁵ és a Bihar megyei Debrecenből is érkeztek kereskedők.⁸⁶ A debreceni kereskedőket Nagyfaluból hazafelé Kálóztelek és Kémer birtok között támadták meg, a náluk talált holmit – amit valószínűleg a nagyfalui sokadalmon vehettek –, azaz posztót és állatokat elvették tőlük.⁸⁷ A debreceni kereskedők vélhetően Nagyfaluból Somlyón keresztül mentek Kálóztelekre, majd onnan tartottak Kémerre, ahonnan a Bályokon, Széltartón és Monostorosábrányon⁸⁸ át Margittafalvára vezető úton hagyhatták el Kraszna megyét.⁸⁹

⁸² ZsOkI II/1. 247. sz.

⁸³ Pl. 1414: ZsOkI IV. 2474. sz.; 1415: ZsOkI V. 348. sz.; 1478: DL 30897.

⁸⁴ DL 29537.

⁸⁵ 1338: KárOkI I. 126.

⁸⁶ 1481: DL 29537.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ A Monostorosábrányon szedett vámot Hunyadi János kormányzó helyezte át Széltartóra 1451-ben, DL 29273. Megjegyzendő, hogy ez idő tájt a Monostorábránytól nyugatra fekvő Molnosábrányt Középszolnok megyeinek mondták, vö. 1445: HOKm VII. 465; 1450: DL 14349. Monostorosábrány és Molnosábrány nem azonos települések, ahogy azt Csánki Dezső vélte, vö. Csánki I. 401. Monostorosábrány a mai Érábránnyal (románul: Abram), Molnosábrány Vedresábránnyal (r: Abrămuș) azonosítható, vö. Emődi Tamás: *Hozzászólás*. Turul LXXV (2002). 55.

⁸⁹ Vö. Iványi Béla: *Bihar és Bars megyék vámhelyei a középkorban*. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle XII(1905). 84, 87, 89, 123–124.

A Szilágyság gazdasági jelentőségét az adta, hogy rajta keresztül vezetett a sószállító út,⁹⁰ melyet egyrészt a sóvamos helyek, másrészt az útelvezések segítségével tudjuk rekonstruálni. A Szalacsra, az Árpád-korban már sóraktárként működő településre⁹¹ vezető sóút Egregyén keresztül vezetett, ahol 1310-től I. Károly engedélyével Mikod bán fia Miklós⁹² a sóval vagy más áruval megrakott szekerek után az addig szokásos 1 dénár helyett 2 dénár vámot szedhetett.⁹³ Egregyét követően érte el az út a Meszesikaput. 1165-ben III. István király a meszesi kolostornak adományozott a Meszesi kapun áthaladó minden egyes sószállító szekértől egy sókockát a királynak szedett részből. Ha pedig valaki dénárban fizette meg a királyi részt, a királyi részből az egy sókockának megfelelő értéket biztosította a monostornak.⁹⁴ Az út a Meszesi kapun át Karika és Mojgrád vámhelyek érintésével jutott Zilahra.⁹⁵ Egregyről azonban a Meszesen Ördöggút felé is átkelhetek a sószállítók, és így is megközelíthették Zilahot.⁹⁶ A zilahi vám ötödét szintén a meszesi apátság élvezte III. Béla felesége, Anna királyné adományából.⁹⁷ Ezt IV. Béla király felesége, Mária királyné is vál-

⁹⁰ Az erdélyi sóbányákból vezető sószállításra alkalmas utakra részletesen lásd Draskóczy István: *Szempontok az erdélyi sóbányászat 15–16. századi történetéhez.* = *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára.* Szerk. Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva. Bp. 2005. 96–99. (A továbbiakban Draskóczy: *Erdélyi sóbányászat.*)

⁹¹ Vö. 1233. okt. 1.: *A pannonhalmi Szent Bendek-rend története.* X. Szerk. Erdélyi László, Sörös Pongrác. Bp. 1902–1916. 519. = RegArp 508. sz.; 1233. okt. 1: Augustinus Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita.* I. Romae 1859. 143–144. = RegArp 509. sz.; 1264 k: Zolnay László: *István ifjabb király számadása 1264-ből.* Budapest Régiségei XXI(1964). 80–82.

⁹² Vö. Engel: *Genealógia,* Kökényesradnót nem, 1. tábla: Dobokai.

⁹³ HOkm VII. 362. = AOkl II. 1002. sz.

⁹⁴ ZOkm I. 2. = RegArp 107. sz.

⁹⁵ Vö. 1492: DF 254 885; 1493: DF 254 890.

⁹⁶ 1359: Postmodum vero egrediendo ultra ipsum Berch vadit ad aliam rippam Zanucapataka et ibi reperissent duas metas terreas, quarum una separat ville Zylah, alia vero Paluara. Item idem Zanucapataka cadit in rippam aliam Paluarapataka et ultra illam procedendo procedit ad unum Berch, qui videlicet Berch iacet inter unam rippam Eleupataka vocatam et inter magnam viam, per quam solent deferre sales. Et per ipsum Berch procedendo ad cacumen et supercilia montis M[e]zes, in cuius cacumine montis Mezes similiter reperissent duas metas terreas erectas, quarum una iungit possessioni domini episcopi Zylah, alia vero possessioni Paluara. Ultra iendo per cacumen ipsius montis Mezes, procedendo usque ad unam viam Zenthpetur vocatam videlicet a parte plage orientali penes et iuxta eandem viam similiter [in] cacumine ipsius montis Mezes reperissent duas metas terreas, quarum una separat Kysreche, alia vero Felkechel. (CDTrans III. 1112. sz.)

⁹⁷ *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica.* Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Zsoldos Attila. Bp. 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai: II. Forráskiadványok 45. – A továbbiakban RegDuc) 312. sz.

toztatással megerősítette,⁹⁸ majd 1281-ben Erzsébet királyné visszaadta a meszesi monostornak a zilahi éves vámjövedelem ötödrészét (*quintam partem proventuum tributum de Zyloh annuaem*).⁹⁹ A sóutat (*Sahtuswth, Sahousut*) Zilah után Kistelegd 1359. évi¹⁰⁰ és Orbó 1372. évi és határjárása említette.¹⁰¹ Valószínűleg ez az út Zilahról Somlyón és Kémeren keresztül – azaz a debreceni kereskedők által fentebb említett útvonalat használva – jutott el Magyarcsaholyra,¹⁰² majd Orrotlonhidát, Tasnádot,¹⁰³ Sződemetert és Pért¹⁰⁴ követően Szalacsra. Tasnádra azonban egy másik útvonalon is el lehetett jutni, ha Zilahról a Zilah patak völgyében mentek a sószállítók Lompérton át,¹⁰⁵ majd Hídvégnél átkelve a Kraszán, északra fordulva, a Kraszna partján mentek tovább Szopor irányába,¹⁰⁶ végül Szakácsi¹⁰⁷ érintésével érték el Tasnádot.¹⁰⁸

⁹⁸ RegDuc 79. sz.

⁹⁹ DL 28573. = RegDuc 191. sz.

¹⁰⁰ Abhinc curreret per quamdam viam magnam antiquam, que *Sahousut* vocaretur ad partem meridionalem quousque perveniret ad quendam locum ubi capita trium vallium videlicet Bayunfeu et Bogdanfeu necnon Almaspathakfe, Marlotheleke vocata, ubi esset una meta terrea. Ibiqum mete ipsius possessionis Bayon a parte possessionis Chahal separarentur. (CDTrans III. 1091. sz.)

¹⁰¹ [...] primo a duabus metis terreis iuxta rivulum Orbopatak vocatum a plaga meridionali inter terras arabiles erectis egredientes et ad eandem plagam in latere cuiusdam Berch ascendentes pervenissent ad alias duas metas terreas, que separant terras possessionum Chahlad, Vrbou, dehinc in latere eisdem Berch pergentes venissent ad duas metas terreas, deinde penes viam *Sahtuswth* versus dictam plagam eundem Berc ascendendo attigissent duas metas terreas, abhinc descendendo ad eandem viam *Sahtuswth*, in qua per magnum spatium eundo et modicum reflectendo ad orientem venissent ad unam metam terream, a qua versus eandem plagam meridionalem reflectendo attigissent duas metas terreas, de quibus per modicum spatium pergendo attigissent caput fluvii Orbopatak vocati. (PerényiLt 125. sz.)

¹⁰² A Magyarcsaholyon szedett vámra lásd DL 65086.

¹⁰³ Tasnádról Szántón és Káváson keresztül (*Kawasutha*) lehetett eljutni a Szatmár megyei Károlyba, vö. DL 65036. – Szántóról (ahol vám is volt: 1454: CsOkI. 400.) Csög és Ákos érintésével vitt az út a Szatmár megyei Béltekre, vö. DL 71499.

¹⁰⁴ A Péren szedett vámra lásd DL 30046.

¹⁰⁵ A Lompértnál szedett vámra lásd DL 105514, 105548.

¹⁰⁶ A Szopornál szedett vámra lásd KárOkI. III. 515.

¹⁰⁷ A Szakácsin szedett vámra lásd DL 36392.

¹⁰⁸ Alsószopor után a Kraszna partján az út továbbfolytatódott Ákoson át a Szatmár megyei Darócra. Daróc Szatmár megyei birtok volt, majd 1405-től általában Külső-, majd Középszolnok megyeinek mondják (vö. Németh: *Szatmár* 57–58.). 1455-ben azonban újra Szatmár megyeiként említik (DL 71 499.), Középszolnok megye 1480–1483-as adóösszeírása szerint azonban már ismét Középszolnok megyéhez tartozott, vö. C. Tóth: *Járások* 421.

A vízi sószállítás útvonala a Szilágyságon át a Szamoson vezetett,¹⁰⁹ egy 16. századi forrás szerint Zsibóig,¹¹⁰ ahol szekerekre rakhatták át a sót. Zsibótól az út a szatmári sókamaráig a Szamos mentén vitt tovább a szárazföldön, Udvarhely és Sülelmed¹¹¹ vámhelyeken keresztül.¹¹² Zsibót azonban szárazföldi úton is megközelíthették a sószállítók, és akkor Alparéten, Gorbón és Őrmezőn keresztül jutottak Zsibóra.¹¹³ Vezetett egy út azonban Désről a Szamos mentén is Sósmezőn keresztül, mely Külsőszolnokba érve Révkörtvélyes után északra fordult, és Nyíres, Gaura, Törökfalva érintésével jutott Somkúton át Berkeszre,¹¹⁴ majd Remeténél érte el a Lápost, vagy Somkút után Fentősen keresztül jutott el a Laposra vezető útra, majd innen Nagybánya felé vezetett az út. Ezeket az utakat természetesen nemcsak a sószállítók használták, hanem a kereskedők, illetőleg a megyében vagy a megyén át utazók is.

Medieval Sălaj in the Economic Life of the Kingdom of Hungary. The medieval territory of Sălaj (Szilágyság) region was divided between two counties: Crasna (Kraszna) and Middle Szolnok. The examination of data on the economic administration of the territory can help to better understand the problem of whether these two counties belonged to Transylvania or the Hungarian Plain (Alföld). The primary organization which had no national authority, and held together a well-defined territory especially in matters of taxation, was the chamber. However, not all chambers in the Arpadian age had territorial authority, therefore the territories of the later counties of Middle Szolnok and Crasna belonged to no chamber, while the authority of the chamber of Sătmar county only extended to the customs places on their territories connected to salt transportation or trade. Following the transformation of the chamber system, in the 1320s the chamber of Sătmar had authority over a well delimited territory, extending over the two examined counties. In the 1370s, when the Ispánate of the Chamber's profit (*comitatus lucri camerae*) was removed from the authority of the chambers, Middle Szolnok and Crasna fell under the Ispánate of the Chamber's profit (*kamarahaszna, comitatus lucri camerae*) of Sătmar. This means that in terms of economic administration the territory of Sălaj belonged not to Transylvania, but to the Hungarian Plain.

¹⁰⁹ A sószállítás két legfontosabb vízi útvonala a Maros és a Szamos volt, 1516: DF 253396. Vö. Hans Dernschwam: *Jelentés az erdélyi sóbányászatról 1528.* = Uő: *Erdély, Besztercebánya. Törökországi útinapló.* Közreadja Tardy Lajos. Bp. 1984. 86–88, 96–97, 100. A Doboka megyei Választónál említett Sahtus út arra utal, hogy a Szamos mentén szárazföldi sószállító út is vezetett, legalábbis Doboka megyében még bizonyosan, vö. CDTrans II. 549. sz.

¹¹⁰ 1552: Engel: *Geschichte* II. 31.

¹¹¹ 1405: Lelesz III. 136. sz.; 1450: DF 253503; 1470: DF 211375; 1477: DF 254880; 1494: DL 20145. Sülelmeden rév is volt (DF 254880).

¹¹² Minden bizonnyal Középszolnok megyét elhagyva továbbra is a Szamos mentén haladt, többek között Erdőszáda vámhely (1470: DF 211 375) érintésével.

¹¹³ Lásd bővebben Draskóczy: *Erdélyi sóbányászat* 96–97.

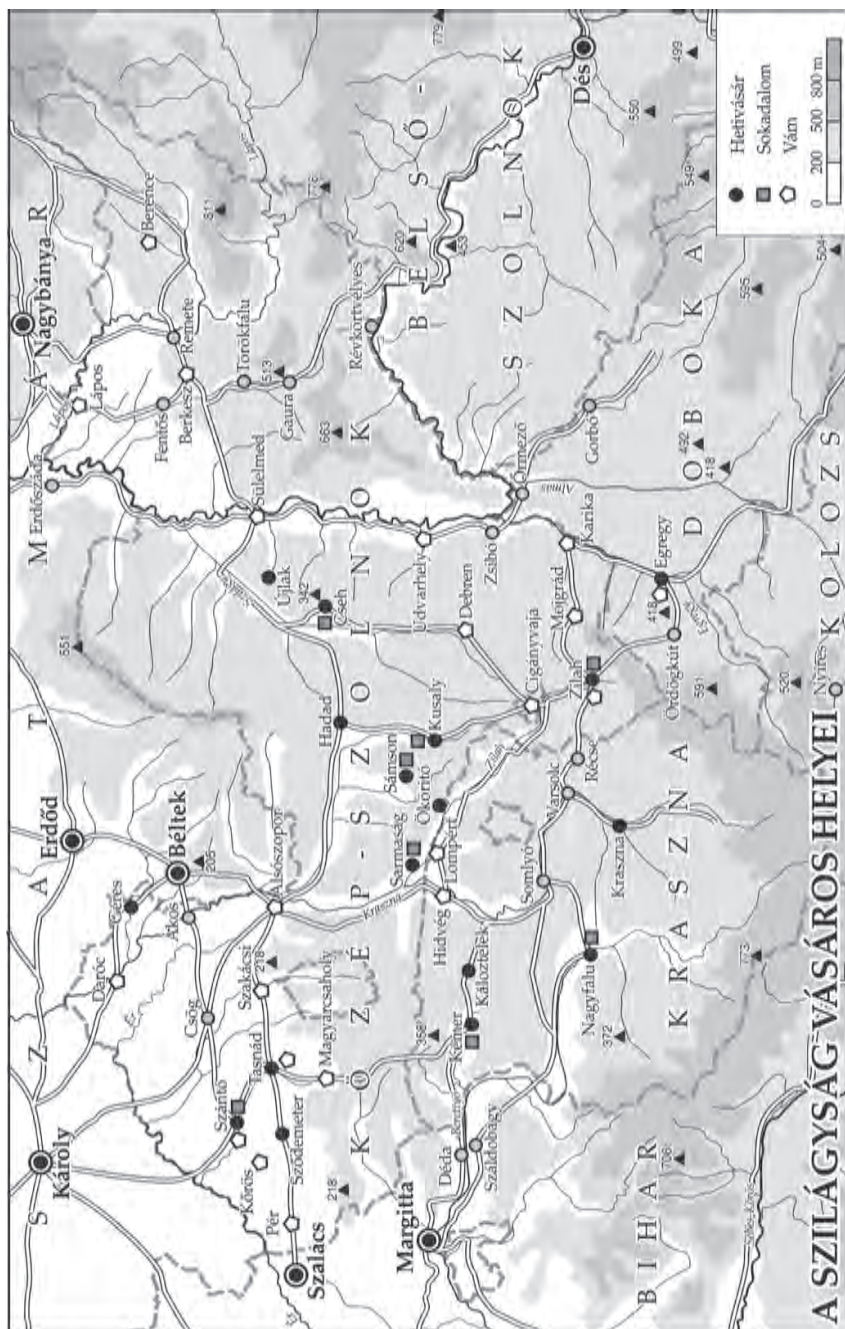
¹¹⁴ A Berkesznél szedett vámra lásd DF 273745. = ZsOkI II. 3723. sz.

The region of Sălaj maintained its relations with its close or distant neighbours by way of trade. This was partly achieved through fairs in the territory, and partly by the activity of merchants living there. In the Middle Ages, weekly markets were held in the following settlements in Sălaj region: Cehu Silvaniei (Cseh, Mondays), Agrij (Egregy, Mondays), Ghirișa (Géres, Thursdays), Hodod (Hadad, Tuesdays), Carastelek (Kálóztelek, Thursdays), Camăr (Kémer, Wednesdays), Crasna (Kraszna, Fridays), Coșeiu (Kusaly, Wednesdays), Nușfalău (Nagyfalu, Tuesdays), Sălăjeni (Ökörítő, Wednesdays), Șamșud (Sámson, Mondays), Santău (Szántó), Săuca (Szódemeter, Wednesday), Tășnad (Tasnád, Sundays), Someș-Uileac (Újlak, Thursdays), Zalău (Zilah, Saturdays); and annual markets in the settlements of: Cehu (11 June; 18 October), Camăr (Easter), Coșeiu (Ascension Thursday), Nușfalău (1 May; 29 September), Șamșud (12 March; 29 June; 4 October), Santău (16 October), Zalău (13 July). Apparently, the most important fairs which were attended by people from more distant counties as well were held in the village of Nușfalău in Crasna county, where merchants came even from Carei (Károly, Sătmar county) or Debrecen (Bihar county).

In addition to trade, the economic importance of Sălaj was also marked by the fact that the salt-route leading to the settlement of Sălacea (Szalacs), a salt deposit already in the Arpadian age, crossed the territory; this route can be reconstructed partly by the salt customs places and partly by road denominations. The route of salt transportation on water led through Sălaj region on the river Someș (Szamos) to Jibou (Zsibó), where the salt was moved on carriages and taken along the Someș to the salt deposit of Sătmar.

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14-17. SZÁZAD)

PÁLMÁNY BÉLA

A WESSELÉNYI CSALÁD NÓGRÁDI GYÖKEREI

A hadadi, illetve gyekői előnevet és 1582 óta bárói címet viselő Wesselényi család eredete két és fél évszázada foglalkoztatja a historikusokat. A Wesselényiek közismerten a hajdani Partium – a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség közötti Részek – közéletében játszottak főszerepet a 17–19. században. A családnak 1610 és 1848 között tíznél több tagját neveztek ki az uralkodók Középszolnok vármegye főispánjának. Érthető, hogy e felettébb előkelő familia maga is számon tartotta őseit, kutatta gyökereit. Hol rossz, hol jó helyen.

Klasszikusok a Wesselényi család eredetéről

A hiteles levéltári forrásokra alapozott tudományos magyar genealógia megteremtője, Nagy Iván érdeklődését is felkeltette a Wesselényiek származása. Máig alapvető, 13 kötetes családtörténeti művében a tőle szokott alaposággal fel is kutatta az akkor elérhető adatokat.¹ Így ír róluk:

„Régi magyar nemzetség. Eredetét némely genealogusok² (ama még most is szokásos szenvelgésből) külföldön, név szerint Csehországban keresik, mert ott tudnak egy Wesseling nevű helységet, mely a gr. Paar családé, és melylyel a hasonlatosság tág útján szófejtegetők a Wesselényi nevet igyekeztek összekötni. Már a múlt [ti. XVIII.] században lábra kapott e fonák állítmány, sőt, hogy a család is így tartá, mutatja báró Wesselényi III. Istvánnak Zsibón 1729. sept. 17-én egy tudóshoz³ írt levele, melyben

¹ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XIII. Pest 1857–1868. XII. 158–159.

² Utalás Mikola László *Historia genealogica-Transylvanica* c. 1730-ban megjelent, ill. Lehoczky András *Stemmatographia Nobilium Familiarum Regni Hungariae* c. 1796–1798-ban két kötetben kiadott művére.

³ Mikola László genealógushoz.

családját morva eredetűnek mondja és állítja, hogy Wesselényi család Lengyelországban is van. Én azonban ezek daczára biztosan hiszem, hogy a Wesselényi család teljesen magyar eredetű, és nevét a Nógrád megyében fekvő és már a XVI. század végén is pusztá Wesselénynek nevezett helyről, mint egykori ősi birtokáról vette. E pusztát 1603-ban is még Wesselényi Katalin Bessenyei Mihály hitvese bírta a leghitelesebb adat szerint.⁴

Legelső, kit a családból levéltárak kutatása nélkül megnevezni tudunk, Wesselényi Farkas volt, ki 1562-ben Nógrád megyei Szécsény ostromában tünteté ki magát, 1567-ben pedig Szádvárt védelmezte. Neje lápispataki Segnyey Dorottya volt, tőle a család következőleg terjedt le: [...] I. Miklós, gyekei ág. erdélyi ítélő mest. † 1584. (Horváth Kata); I. Ferencz, hadadi ág. kincstárnok 1580. (Sárkány Anna)."

A család első ismert tagjairól Deák Farkas 1878-ban megjelent értekezése, majd a 20. század elején Szilágy vármegye monográfusa, Petri Mór hatkötetes műve tárt fel újabb forrásokat és adatokat.⁵

Ahol a korabeli oklevelek, iratok már nem fednek fel több ismeretanyagot, segít a heraldika. A régi családi címerek alakjainak generációkon átnyúló módosulása, bővülése ugyanis új genealógiai kapcsolatokra utal.

A Wesselényiek 18. században használt címere: kék mezőben koronás szirén, balra hajló halfarkkal, jobb kezében zöld száron három veres rózsát tart, balját csípőjére teszi. Ezzel szemben az 1655-től haláláig, 1667-ig nádori főméltóságot viselő Ferenc címerképén koronás, kiöltött nyelvű, lábával három rózsát tartó, halfarkas oroszlán vagy kutya látható; míg Wesselényi Ferenc 1576. évi címerében és Wesselényi Miklós sírkövén (1584) egy fatörzshöz láncolt halfarkú kutya, oromdíszként pedig három strucctoll.⁶

A középkor tudora, Karácsonyi János figyelt fel arra, hogy a címerképek fenti sorozatába jól illeszkedik az a címer, melyet egy Csese László nevű nemesember kapott adományba Zsigmond királytól.⁷ Az 1418. március 29-én kelt, *Ladislauſ Chese filius Demetrii de Dansa et de Kerezthur* javára kiállított címereslevél ma is megtalálható az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében, ahová a Wesselényiek levéltárának egy részével együtt került be.⁸ A címer leírásában a kerek talpú pajzs jobb és bal szeg-

⁴ Protocol. C. Neograd. anni 1603. pag. 186. ahol *bonorum desertorum Pusztá Wesselény jószág h vocatorum* alatt fordul elő. Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvét Nagy Iván maga kutatta fel, hiszen ő Balassagyarmat szülötte, bátyja Ferenc pedig e vármegye levéltárosa volt.

⁵ Deák: *Wesselényi család*; Petri: *Szilágy* I. 410–438.

⁶ Deák: *Wesselényi család* 14–16; Doby Antal: *Adatok a Wesselényiek címéréhez*. Turul I(1883). 48–49.

⁷ Közlik: Karácsony: *Wesselényi címer* 154–155; Fejérpataky László: *Magyar címeres emlékek*. I–II. Bp. 1901–1902. I. 53–54; Nyulászi-Straub Éva: *Öt évszázad címerei. Wappen aus fünf Jahrhunderten*. Szekszárd 1999. 33. (Utóbbi csak a címerképet közli.)

⁸ DL 105473. Ezúton köszönöm Sölch Miklós levéltárosnak az oklevél azonosításához nyújtott segítségét!

letében, valamint talpán kék mezőben egymásba fonódó két-két láncszem látható, míg az oromdís: fehér halfarkban végződő, kiöltött nyelvű, egy lábával három rózsát tartó veres kutya, hátán egy fehér struccotlall.

De hogyan lett az oromdís kutyából a pajzson ékeskedő sziren? Karácsonyi szerint a heraldikában gyakori az oromdís központi címeralakká válása. Mivel pedig Csese László a Veselény szomszédságában, a Daróc melletti⁹ Dansán lakott, Karácsonyi úgy vélte: „innen már csak egy lépés, hogy Veselény egy részét vagy ő, vagy atyafia, Domonkos fia Péter megvásárolja, s lakását oda áthelyezve, magát Vesselényinek nevezze. Az sem lehetetlen, hogy valamelyik Csesének a leányát a Wesselényiek mostanig ismert első tagjainak, I. Farkasnak és I. Miklósnak atyja vagy nagyatyja vette el, s a vagyonnal együtt az 1418. évi címerlevelet is átörökölte. Vagy fiú-, vagy nőágon a Wesselényi-család a dansai nemesek ivadáka, mert az 1246-ban a dansai nemesek tulajdonában levő Kurtánföld (ma Kurtány Fülektől északnyugatra) 1556-ban – Keresztúrral együtt – a Wesselényi-család birtoka volt.”¹⁰ Ez a logika – cáfolhatatlan.

A névadó Veselény helység hajdan és ma

Hol is volt a 15–16. századi Veselény helység?

Már Nógrád vármegye első historikusa, Mocsáry Antal 1826-ban kiadott megyetörténete térképén is megtalálható e helynév.¹¹ Hátsek Ignác, az Országos Statisztikai Hivatal térképésze 1880-ban adta ki megyei térkép-atlaszát.¹² Ezen a közigazgatási mappán, Kis- és Nagykeresztúr község felett, Poltár alatt, Losonc és Rimaszombat között félúton, egészen Gömör megye határánál látható egy patak és völgyében „Veselény” helynév olvasható a falvaknál kisebb, a határbeli pusztáknál használt betűkkel.

Kíváncsiak voltunk, hogy is néz ki manapság e vidék. A Nógrád Megyei Levéltár igazgatója és a Magyar Levéltáros Szövetség elnöke, Tyekvicska Árpád segítségével Salgótarjánból autóval megkerestük a Veselényi patak kies völgyét. A Füleken és Nagydarócon át megérkeztünk Keresztúrhoz (Szlovákul eredetileg Sväty Križ [‘Szentkereszt’], de ezt – sok más „Szent-” helynévhez hasonlóan – a kommunista időkben megváltoztatták Novy Honyra [‘Új hajtás’]). E két nyelvű faluban egy fiatal ember magyarul elmagyarázta, hogy a közeli Rózsáspuszta (Oszada) felé van egy patak, de a Veselény/Višilaň név nem volt neki ismerős. Kb. 1 km utazással egy kis vízfolyáshoz értünk, az útjelző tábla pedig közigazgatási határt jelzett, to-

⁹ Györffy: *Történeti földrajz* IV. 234–235.

¹⁰ Karácsonyi: *Wesselényi czímer* 156.

¹¹ Mocsáry Antal: *Nemes Nógrád vármegyének történelmi, geographiai és statisztikai esmertetése*. Pest 1826. [Hasonmás, szerk. Praznovszky Mihály. Kecskemét 1982.]

¹² Hátsek Ignác: *A magyar szent korona országainak megyei térképei*. Bp. 1880. III. Nógrád megye.

vább már nem a losonci, hanem a rimaszombati járásban vezetett az autópálya. Visszafordulva néhány házat láttunk. A gépkocsivezetővel, Hernádi Lászlóval tőlük kérdeztem tört szlovák szavakkal, hol vagyunk. Amikor megértették, mit akarunk, egyikük azt mondta nekünk: *To je Višilaň!*

Meglepetésem nagy volt, hiszen egy puszta völgyre és egy patakra számítottam, és – lám, ma is lakott hely! Három család él e kis településen. Egy bácsi, tört magyarsággal elmondta, hogy itt van sorban Alsó-, Középső- és Felső- „Višilaň”, majd levezetett a patakhoz, de hangsúlyozta, hogy ezt ők Mašincky potok néven nevezik.

Íme, hát megtaláltuk Veselényt! Bár közel 500 éve már nem falu, de lakott hely, és nevét is őrzik mai lakosai.

A Wesselényi család eredete – újabb kutatások szerint

Györffy György *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* c. alapvető munkájában megengedi a feltételezést, hogy egy 1246-ban kelt oklevélben Tornával együtt megnevezett „*terra Draus de Isilan*” a veselényi Daróc földdel azonos, mivel a füleki (Kacsik) uradalom határosa volt, és királyi udvarház állott benne.¹³ Györffy álláspontját alátámasztja, hogy a mai Nagydaróc falu is határos a mai Veselénnyel.

Sölch Miklós főlevéltáros segítségével megnéztük a MOL számítógépes nyilvántartásában, van-e más említése, akár a Wesselényi családnak, akár Veselénynek és a szomszéd falvaknak (Keresztúr, Dansa, Kurtány) a hatalmas 1526 előtti oklevélgyűjteményben, és pár újdonságot találtunk.

A 15. század elejétől 200 éven át szerepel a forrásokban Veselény falu és ősi birtokosai. Az első név szerint ismert családtag az 1414-ben megnevezett *Wyselen-i* István fia János, aki királyi ember (*homo regius*) volt a Bárkányi családnak a Nógrád megyei Szenterszébet vagy Bába birtokba való iktatásánál. Ezt az 1416-ban átírt oklevelet Deák Farkas tárta fel¹⁴ a Berényi család akkor még a Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárából, mely egy évszázada az Országos Levéltárnak lett átadva, és okleveleit az 1526 előtti oklevelek közé sorolták be.¹⁵

A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei egy töredékes oldalán 1449. augusztus 24. után *Wyselen-i Loranth* fia István neve olvasható. Ugyanott 1461. május 18-án *Wyselen-i* Lászlót és Istvánt ügyvédül vallják losonci De-

¹³ Györffy: *Történeti földrajz* IV. 320.

¹⁴ Deák: *Wesselényi család* 4.

¹⁵ DL 57165. Viselen-i István fia Jánost 1414-ben egy másik iktatásnál is jelölték a királyi emberek közé: DL 57164. A két oklevelet közli Bártfai Szabó László: *A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi család története 1252–1920. I–III. Bp. 1911–1926.* (a továbbiakban: Bártfai Szabó: *Széchenyi*) I. 536–538, 538–540.

zsófi János és neje Jadviga.¹⁶ 1469. március 9-én a váci káptalan I. Mátyás királyhoz címzett levelében jelentette, hogy *Thold-i* Péter királyi ember és Benedek kanonok gúti Országh Mihály nádort és fiait, Jánost, Gáspárt és Lászlót be akarták vezetni a divényi (*Dywyn*) várhoz tartozó, ill. Losonc környéki 17 birtokba, de többen ellene mondtak a beiktatások folyamán. Az eljárás során jelen volt *Wysselen-i* László is mint szomszéd.¹⁷

A sági konvent 1517. szeptember 14-én kelt oklevelében *Wysselen-i* Péter füleki várnagy Osgyán szomszédjaként jelenik meg, mikor a birtokot a királyi ítélet végrehajtása során a Bakos családnak akarják iktatni.¹⁸ A Hanvay család levéltárában is fennmaradt egy 1526. január 8-án kelt oklevél, amely két gömöri nemes, Hangonyi *Perselth* Mihály, illetve *Chypchy* Péter között az ősi nemesi kúria, lakott és elhagyott jobbágytelkek, illetve egy halastó birtokjoga ügyében hozott ítéletet tartalmazza – a hét fogott bíró között szerepel *Wysseleny* Péter is.¹⁹

Végül 1600-ban említik Wesselényi Mihály egyetlen felnőtt lányát, Zsuzsannát, Sóry György feleségét.²⁰

A Wesselényi család státusa Nógrád megye nemességében az 1540-es években

Jómagunk több mint negyedszázada találkoztunk először a Wesselényi család ősi tagjainak emlékével, amikor Nógrád vármegye nemességének átrétegződését vizsgáltuk az 1542 és 1848 között készült nemesi hadisegély, végül „diétapénz” kivetési jegyzékeit azok történeti statisztikai feldolgozása által.²¹

A legrégebbi *conscriptiók* melyek egy-egy királyi uralom alatt álló vármegye teljes nemességének vagyoni állapotát érzékeltetik, az 1541 utáni évekből maradtak fenn. (Közismert, hogy a Mohács előtti királyi levéltár elpusztult, így vele együtt lényegében elvesztek a középkori összeírások is.)

¹⁶ 1449: DL 36391, pag. 107, nr. 4 = KmJkv II. 748. sz.; 1461: DL 36392, pag. 110–111, nr. 3 = KmJkv II. 1555. sz.

¹⁷ DL 16585 = BánfOkI II. 118–120.

¹⁸ DL 47213. Ennek 1523. évi átirata: DL 64576.

¹⁹ *A Hanvay család levéltára 1216–1525*. Szerk. Ila Bálint–Borsa Iván. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II: Forráskiadványok 23.) Bp. 1993. 296. sz. Köszönöm Simon István genealógusnak (Bp.), hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra.

²⁰ Forgon Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai*. I–II. Kvár 1909. II. 350–351. Vö. Deák: *Wesselényi család* 5.

²¹ Pálmány Béla: *Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848)*. Századok CXIX(1985). 3–41. (A továbbiakban: Pálmány: *Nógrád nemessége*.)

Buda főváros török uralom alá kerülése után fél évvel, 1542 februárjában, a Habsburg uralkodó I. Ferdinánd által Besztercebányára, majd Pozsonyba összehívott országgyűlések törvénybe iktatták, hogy az ország maradékának hatékonyabb védelme érdekében a jobbágyok és a városi polgárok mellett a nemesek is portánként 1 forint hadisegélyt (*subsidium unius floreni*) kötelesek fizetni birtokaik után.²²

A törvény végrehajtása során a török által meg nem hódított vármegyékben összeírták a nemesi birtokokat. E források értékét növeli, hogy ezek a legrégebbi jegyzékek, amelyekből a jobbágyi portaszámok mellett szinte a teljes nemesség felmérhető a török uralom közel másfél száz esztendeje alatt.

Összesítésünk szerint 1542-ben Nógrád vármegyében „*dominus*” megszólítással említett mágnás 7 személy volt: Ráskai István, a Szapolyai János király által kinevezett főispán (1536–1541), aki 77 helységben 693 „népes” (*populosa*), vagyis adózó, 62 elszegényedett (*pauper*) és 39 pusztává lett (*deserta*) jobbágytelek ura volt. A három Balassa testvér, János, Menyhért és Zsigmond 550, a Buják várát birtokló Báthori György 550, Szécsénynek az 1544-ben elhunyt jogos földesura, Országh László 119, a murányi rablólovag Basó Mátyás pedig 42 adózó telket birtokolt.

A világi megye területén két katolikus egyházmegye osztozott, melyek főpapjai és káptalanjai birtokosként is jelen voltak a lelki fennhatóságuk alatt álló területeken: az északi részen, Nagy-Nógrádban az esztergomi érsekség 8 helységben 143 népes, 54 *pauper* és 111 előző évben *desertává* vált telek, a déli Kis-Nógrádban a váci káptalan 6 helységben 44 népes jobbágytelek után fizetett hozzájárulást.

A nógrádi nemesség túlnyomó része, 225 család birtokos köznemes volt. Közülük 58 (26%) egyetlen sessio után fizette be a hatvanad adót, 42 (19%) nemes 2–2, 56 (25%) pedig 3–5 sessio után róttá le kötelezettségét. Összesen 156 (70%) nemes családfő tehát mindössze 1–5 jobbágyi telek járadékait élvezte. A jobb módúnak számító réteghez a 6–10 házhelyes 28 (12,5%), a 11–15 telken „uralgó” 7 (3,1%), illetve a 16–20 portát tulajdonló 6 (2,7%). A legmódosabbak közül 4 (1,8%) köznemes családfő e megyében 21–25 sessiót, 10 uraság pedig 25-nél is több jobbágyházhelyet mondhatott a magáénak. Közéjük tartozott a szügyi Orbonász Ferenc, Pázthohy Zsigmond és Ferenc, valamint a Nógrádban és Hontban közel négy évszázadon át fontos szerepet játszó Liphay család – Liphay Miklós özvegye, Sussalith Horváth Katalin pl. 25 telket birtokolt, míg a többi négy családtagnak 4–8 telke volt.

²² *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1526–1608.* Ford. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. Bp. 1899. (a továbbiakban: CJH 1526–1608) 70–73 (1542 [Besztercebánya]: 26–29. tc.), ill. 84–89 (1542. [Pozsony]: 8–17. tc.) 1526–1681 között 48 diéta 99 törvénycikkből rendelkezett a *subsidium* kivetéséről.

A nemesség alsó rétegét az egytelkes nemesek alkották. 78 családfőnek egyetlen jobbágy alattvalója sem volt, csupán az a telke, amelyet maga lakott és művelt.²³

A legrégibb Nógrád megyei dikális összeírásokban a Wesselényi család tagjai is megjelennek. Veselény helység neve ugyan egyik összeírásban sem szerepel, ami azt látszik igazolni, hogy bár az Árpád-korban még falu, az 1540-es években már csak pusztá (*praedium, terra*) jellegű birtok volt.

A Wesselényi család tagjainak nógrádi birtoklását első ízben az 1542.,²⁴ másodszor és utoljára az 1548. évi nemesi dika helységenkénti kivetését rögzítő összeírások tekintik át.²⁵

1542-ben Wesselényi (*Wiseleni*) Péter özvegye egy, Wesselényi Miklós pedig két jobbággal szerepel Kurtány (*Kwrthan*) földesurai között, és ennek megfelelően előbbi 67 dénárt, utóbbi 1 Ft 33 dénárt fizetett. Mellettük Meleg Ferencnek voltak még itt jobbágysai, de a 3 Ft *subsidiuum*mal adós maradt. Miklós és özv. Wesselényi Mártonné Keresztúr (*Kerezthwr*) nemes birtokosa is volt Liphay János és özv. Liphay Miklósné társaságában. Az első három két-két jobbágy után egyenként 1 Ft 33 dénárt rótt le, míg Liphay Miklós özvegye nem fizetett. Végül Wesselényi Miklós még Perennán (*Perena*) is rendelkezett három jobbágyportával, de csak két jobbágy után fizetett ugyancsak 1 Ft 33 dénárt.²⁶

1548-ban Wesselényi Miklós két telkes jobbágya szerepel Perenna nemesi birtokon, ahol az ő jószágán kívül még három szegény és négy elhagyott portát írtak össze. Ugyanekkor Keresztúron Liphay Jánosnak három, Wesselényi Miklósnak négy, (néhai) Wesselényi Mártonnak és Géczy (*Gechey*) Lászlónak két-két portája volt, míg a maradék két szegény háztartás és a bíró telke adómentességet élvezett.²⁷

A Wesselényi család tagjai közül tehát Miklós az 1540-es években hét-nyolc jobbágytelket birtokolt a Veselény déli, ill. északi szomszédságában fekvő Perenna és Keresztúr, valamint a távolabb fekvő Kurtány falvakban. Ezzel szemben az özvegyek (néhai Péter és Márton feleségei) csak egy-egy helységben (Kurtány, ill. Keresztúr) rendelkeztek egy, ill. két portával.

²³ Pálmány: *Nógrád nemessége* 7–10.

²⁴ MOL Filmtár E158, Dica jegyzékek 1639. d. 36. pag. Nógrád megye 1542. = Bártfai Szabó: *Széchényi* I. 623–657.

²⁵ MOL Filmtár E158, Dica jegyzékek 1639. d. II. rész 49. pag. Nógrád megye 1548. (*Regestrum connumerationis primi subsidii unius floreni – Comitatus Neogradiensis.*) Közöletlen.

²⁶ Bártfai Szabó: *Széchényi* I. 629, 635.

²⁷ *Perena nobilium: Nico(laus) Wesseleny p. II. || Pauper III. || Deserta IIII.*

Kerestwr nobilium: Joannis Liphay p. III. || Nico(lai) Wesseleny p. IIII. || Martini Wesseleny p. II. || Ladislai Gechey p. II. || Pauper II. || Judex I.

Wesselényi Miklós 1549-ben Keresztúron, Kurtányon és Perennán birtokol, míg Márton (ill. valószínűleg özvegye) továbbra is csak Keresztúron – vö. Maksay: *Birtokviszonyok* I. 508 (Keresztúr), 509 (Kurtány), 514 (Perenna).

Az 1542-ben néhaiként szereplő Péter alighanem az 1520 körül tevékenykedő, fent már említett személlyel lehet azonos. Ami az 1542-ben már ugyancsak halottként említett Wesselényi Mártont illeti, őt nem ismerik az eddigi családfák. Valószínűleg Miklós és Farkas közeli rokona (nagybátyja vagy unokatestvére) volt.

A Wesselényiek tehát Nógrádban nem az egytelkes (jobbágytalan), hanem a birtokos, jobbágytartó nemességhez tartoztak, és e nemesi vármegye zömét alkotó 234 családnai tömegnek az alsóbb – de nem legalsó – harmadik negyedébe sorolhatók.

A fenti három kis falut már az Árpád-korban említik: Keresztúr azonosítható az 1246-ban felbukkanó Dansával; ugyanekkor szerepel először Kurtány is (épp a dansai nemesek birtokaként!), Perenna pedig 1302-től mutatható ki²⁸ – az elmúlt századokban Poltár határában pusztá (*praedium*) volt.

1567-ben Keresztúrt már más adózó kategóriába sorolva említi a dikális összeírás.²⁹ Ebben az évben a tatárok által lerombolt községeket – Keresztúr, Pinc, Galsa, Fülekpüspöki, Jobbágyi, Hihalom – nem rovásolták meg.³⁰ 1548 és 1567 között tehát a Veselénnyel szomszédos Keresztúr és Pinc falvak elpusztultak. E gyászos esemény 1554 őszén történhetett, amikor Tojgun budai pasa megostromolta és elfoglalta az 1546. évi országgyűlés határozata alapján 1548-ban földesuraik, Bebek Ferenc és Derencsényi Farkas által megerősített és az 1552. évi török hadjárat alatt még megvédett Fülek és Salgó várakat. Ekkor mind a török szövetséges hadak, mind két magyar király – I. Ferdinánd, illetve Szapolyai János Zsigmond – egymással is ellenségeskedő hívei vadul pusztították ellenfeleik birtokait, vagyis főként a fegyvertelen jobbágynépet.

Veselény sem az 1542., sem az 1548. évi összeírásokban nem szerepel, és 1567-ben sincs említve sem a lakott, sem a lakatlan helységek listáján. Bizonyára azért, mert már ekkor *terra* (föld) és nem *possessio* (falu) volt. Ezután viszont már mindig a pusztává vált, állandó lakosság nélküli, de még a földesuraik nevén számon tartott birtokok közé tartozott. 1603-ban – mint Nagy Iván feltárta – Wesselényi Farkas leánya, Bessenyei Mihály felesége, Katalin asszony volt a jogos tulajdonosa Veselény pusztának: „*bonorum desertorum Pusztá Wesselény jószág h vocatorum*“. Tudunkkal ez az utolsó nyoma a familia nógrádi életének.

²⁸ Györffy: *Történeti földrajz* IV. 257–258, 263, 283–284.

²⁹ MOL Filmtár E 158 Dica jegyzék 1567. év. 1639. d. 322. pag. Nógrád megye.

³⁰ *Possessiones combustae per Tartaros; non sunt dicatae: Kerestvor, Pincz, Galsa, Fylek Pyspeki, Jobbagy, Hyhalom.*

A család kiköltözése Nógrádból és országos jelentőségűvé válása

A nógrádi nemesek I. Ferdinánd-ellenessége és János Zsigmond király pártjára állása fő okát az képezte, hogy birtokaik töröktől megvédésére semmilyen segítséget nem kaptak a királytól.³¹ A Habsburg uralkodó erre azzal válaszolt, hogy az 1556:24. tc.-kel „levelesítette” (nyílt lázadónak és engedetlennek minősítette) pelsőci Bebek Ferencet és fiát Györgyöt, továbbá „összes szolgálait és cinkosait bármi rendűek és rangúak legyenek”, ha Pál fordulója ünnepe (január 25.) után 40 napon belül nem térnek vissza a bécsi császár hűségére.³² Ezek közé a „nótázott” (*nota infidelitatis*) „szolgák” közé tartozott a Wesselényi családból Miklós, aki immár János Zsigmond és Izabella híve volt. Az I. Ferdinánd (+1564) által Miklóstól elkobzott nógrádi birtokok voltak Keresztúr és Perenna falvak, ill. Wesselény és a Fülek melletti Kurtány (*Kwrthan*) prédiukok.³³ Ezzel a család nógrádi és gömöri birtoklása (az említett Wesselényi Katalin leánynegyede kivételével) megszűnt.

A család tagjai tehát Nógrád és Gömör megyék egyik legnagyobb tartományura, pelsőci Bebek Ferenc familiárisai közé tartoztak.

Az oklevelekben 1502 és 1524 között említett Wesselényi Simon két fia szinte matuzsálemi kort ért meg. Farkas (1502–1582) lispataki Zsegnyey Dorottyaival Sáros megye egyik leggazdagabb családjába nősült be. Katona volt, mint már a kortárs krónikás Istvánffy Miklóstra (1538–1615) hivatkozó Nagy Ivántól fentebb idéztük, 1562-ben a Szécsény visszafoglalására indított, sikertelen ostromban tüntette ki magát, 1567-ben pedig a Torna megyei Szádvárt védelmezte. Jutalomként királya Bécsben, 1568. október 4-én kelt adománylevelével megkapta a Gömör megyei Szirk (*Zyrk*) birtokot, amely korábban pelsőci Bebek György híveié volt.³⁴ Farkas három gyermeke közül a legidősebb Lászlót 1583-ban említik, míg lánya, Katalin Besenyei Mihály hitvese lett, és 1603-ban is birtokrésze volt Veselény pusztán.³⁵ A harmadik gyermek, Ferenc, Végles várában született 1540-ben. Ugyanitt, 1581-ben nőül vette sárkándi Sárkándy Annát, Sárkándy Pál és bedegi Nyáry Krisztina lányát. Hamarosan, 1582. április 3-án bárói rangra emelték. Az 1571-ben erdélyi fejedelemmé, 1575-ben pedig a lengyel rendek által királyukká választott Báthori István kamarásaként urától 1584-ben, a Jakcsi család kihalásakor megkapta Hadadot és Zsibót 26 faluval együtt.

³¹ Belitzky János: *Nógrád megye története 869–1849*. Salgótarján 1973. 135, 138.

³² CJH 1526–1608. 406–407. (1556: 24. tc.) Köszönet Simon István genealógusnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra.

³³ Libri Regii (Királyi Könyvek) 1526–1918. III. 331. Bp. 2006 (CD-ROM.)

³⁴ Libri Regii III. 912.

³⁵ Deák: *Wesselényi család* 21–23.

Krakkóban, 1594-ben hunyt el. Vele kezdődött a család „fényes szereplése” Középszolnokban.³⁶

Simon kisebbik fia, Miklós (1504–Végles, 1584. március 10.) a család másik kulcsalakja. Toronymagasra ívelő karrierje arra utal, hogy az ország egyik legjobb jogásza volt, mondhatni egy „kis Werbőczy”. Valószínűleg a „nagy” Werbőczy István tanítványai közé tartozott, hiszen a *Tripartitum* 1541-ben elhunyt agg szerzője is nógrádi földesúr volt (igaz, a megye másik végében, Petényben lakott), és élete nyolc évtizede során ítélőmesteri, nádori és kancellári tevékenysége, híres művei sok fiatalra gyakoroltak nagy hatást. Miklóst I. Ferdinánd király azzal jutalmazza, hogy 1548. augusztus 1-jén neki adományozta a Gömör megyei Csiniz pusztát, Almágy és Imola (*Chyniz, Almagh, Imola*) birtokokban rejlő királyi jogot.³⁷ Később mégis János Zsigmond híve lesz. Az erdélyi történetíró, Szamosközi István a család nagy birtokszerzőjének nevezte ezt az első Wesselényi Miklóst, de immár nem Nógrádban, mivel az itteni ősi jószágok a Habsburg uralkodók felségterületére estek, hanem az új hazában, Erdélyben voltak, ahová 1552-ben települt át. Itt megszerezte Gyeke birtokát. 1563–1568 között Báthori István erdélyi fejedelem jogügyigazgatója (főügyésze), 1568 után pedig fejedelmi ítélőmester, nagy befolyással.³⁸ Horváth Katalintól született Gáspár fia (kinek neje pálosi Cseffei Margit) már tősgyökeres erdélyi nemes volt. Innentől az Erdély fénykorának történetét kutató historikusok sorának jóvoltából a báróságra emelkedett família tagjainak neve, életradatai, tisztségei jól ismertek, a nógrádi gyökerek viszont kiszáradtak, és a család saját emlékezetéből is kihullottak.³⁹

The Roots of the Wesselényi Family in the County of Nógrád. The origin of the Wesselényi family – bearing the title of nobility “de Hadad” and “de Gyeke” and the rank of barony since 1582 – has been discussed by historians in the last two and a half centuries. This treatise recapitulates the different views on this question, reviews the research results of classical historians and publishes some unknown archival documents. The legendary of the family about the Czech ancestors (locality Wesseling in Bohemia) was accepted by the first Hungarian genealogists (László Mikola 1730, András Lehoczky 1796) but refuted by Iván Nagy, the founder of the scholarly genealogy in our country. Nagy was a native of Nógrád county, and he found documents in its archives, proving that members of the Wesselényi clan were possessors of estate Veselény in the 16th century. Also János Karácsonyi, the classic of heraldry contributed to the researches, when he found similarities between the coats of arms of the Wesselényi clan and that of Ladislaus Csese, a

³⁶ Uo. 24–32.

³⁷ Libri Regii I. 414.

³⁸ Trócsányi: *Központi kormányzat* 357.

³⁹ Deák: *Wesselényi család* 6–7, 17–21.

possessor in Dansa and Keresztúr (near to Veselény) in 1418 – and so he presumed kinship between their families, too. The author localizes the place name “Veselény” on the basis of the first maps of the former county of Nógrád (Antal Mocsáry 1826, Ignác Hátsek 1886). He also made a “discovery trip” to the locality, where he found 3 houses – the residents told the abode was called “Višilaň”. In his former treatise (Restructuration of the Nobility of the county of Nógrád [1542–1848]) the author analysed some of the first state conscriptions of *subsidiium unius floreni* (1542, 1548), where he found some members of the Wesselényi family. Now he made a thorough search and identifies their names and estates (a number of country houses): Nicolaus Wesseleny (possessor in Keresztúr/Nové Hony, Perenna and Kurtány) and the widows of Martin and Peter *Wiseleni* (possessors in Keresztúr respectively in Kurtány). Other known members of the family: *Iohannes filius Stephani de Wyselen homo regius* (1414), *Stephanus filius Loranth de Wyselen* (1449, 1461), *Ladislaus de Wyselen* (1461, 1469) solicitors, *Petrus de Wyselény* (1517, 1526) castellan of Fülek/Fil’akovo, Susanna Wesseleny (1600 – married to George Sóry), the only daughter of Michael.

The members of the Wesselényi clan played an active role in the struggle for power between the adherents of the Habsburg king, Ferdinand I respectively that of the Transylvanian reigning princes and Francis Bebek of Pelsőcz. The consequence was that Miklós (1504–1584) was declared a rebel and disobedient by Act 24:1556 of King Ferdinand I, and his estates in the counties Nógrád and Gömör were confiscated. At the same time – as a great jurist and influential politician of the Transylvanian Principedom – Nicholas was the great estate acquirer of the family, while Francis (1540–1594) the son of his brother Farkas (1502–1584) was made a baron in 1582. By that time the Wesselényi family had lost their estates in the county of Nógrád and became an influential aristocratic clan of Transylvania.

A SZILÁGYSÁG ÉS A WESSELÉNYI CSALÁD (14–17. SZÁZAD)

Gr. Wesselényi Ferenc nádor
(1655–1667) pecsétje

Veselény pusztja Hátsek Ignác Nógrád megye
térképén (1880)

To je Višilán! Veselény látképe (a szerző felvétele, 2012)

A „Mašincky potok” (a szerző felvétele, 2012)

SZÁSZ ANIKÓ

A HADADI WESSELÉNYI CSALÁD ERDÉLYI BIRTOKAI A FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

A Wesselényi család egyike volt azoknak az arisztokratacsaládoknak, amelyek mind Erdélyben, mind a Magyar Királyságban számottevő birtokállománnyal és ennek köszönhetően mindkét országban politikai befolyással rendelkeztek. Bár Wesselényi Ferenc nádor és Pál kuruc hadvezér pályafutásának vizsgálatára jelentős politikai szerepvállalásuk miatt a kutatás nagy hangsúlyt fektetett, kevés figyelem fordult az Erdélyben élő többi családtag helyzetére és birtokaik számbavételére.¹ Deák Farkasnak a család származásáról szóló írásából megtudjuk, hogy Erdélybe való telepedésük előtt a Wesselényiek Nógrád vármegyei középbirtokos nemesek voltak, majd a Bebek család familiárisaiként a Szapolyai-párthoz történő csatlakozásuk miatt 1556-ban jószágukat elveszítették. A család mindkét, gyermekei és hadadi ágának Erdélyben való felemelkedésében komoly szerepe volt Wesselényi Miklós ítélőmesternek, aki miután feltehetően 1551-ben megosztozott testvérével, Farkassal és Mihály nevű atyjafiával, Erdélybe költözött. Jogi ismereteinek és kapcsolatainak köszönhetően Miklós, a család gyermekei ágának megalapítója, fontos tisztségeket töltött be, 1563-tól

A tanulmány elkészítését a romániai Felsőoktatási és Egyetemi Kutatási Alap (Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior și a Cercetării Științifice Universitare, UEFISCSU) támogatta. A projekt címe: *Structuri instituționale și elite din Țara Silvaniei în secolele XIV–XVII* [Intézmények és társadalmi elit a Szilágyságban a XIV–XVII. században], kódja: TE_204.

¹Deák: *Wesselényi család*; Karácsonyi: *Wesselényi címér*; Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. I–II. Bp. 1905. 1–20; Trócsányi Zsolt: *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*. Bp. 1972 (a továbbiakban Trócsányi: *Teleki*); Petri: *Szilágy*. – A tanulmány összeállításakor elsősorban a Wesselényi család zsidói (KolozsNLt 250. sz.; a továbbiakban: Wesselényi cs zsidói lt) és hadadi levéltárát (KolozsNLt 460. sz.; a továbbiakban: Wesselényi cs hadadi lt), illetve a családnak a MOL-ban őrzött töredékes iratanyagát használtuk (Wesselényi cs bp-i lt, P 702.).

fiscalis directori, 1567-től 1584-ben bekövetkezett haláláig ítélőmesteri feladatokat látva el.²

A család hadadi ágát Farkas fia, Ferenc alapította, ő volt az, aki nagybátyja, Miklós sikereit is túlszárnyalva eredményes karrierépítéssel és birtokszerzéssel megalapozta a hadadi ág tekintélyét és az erdélyi főúri családok közé való felemelkedését. Báthory István tanácsuraként és főkamarasaként (*cubiculi praefectus, supremus cubicularius*)³ annak lengyelországi udvarában nagy befolyású politikusnak számított. Szolgálatait a király nemcsak bárói ranggal (1582. április 3-án),⁴ hanem számos birtokkal is jutalmazta (Lengyelországban zálogjogon, Erdélyben örökjogon). Pozícióját házassága révén is megerősítette: a királynak másik bizalmas embere, a lengyelországi hadjáratokban is érdemeket szerző Bekes Gáspár főkapitány halála (1579) után Wesselényi Ferenc feleségül vette annak özvegyét, Annát, Szarkándi⁵ Pál egri kapitány leányát 1582-ben.⁶ Házasságkötésüket követően Báthory István őket nevezte ki 1582. június 18-án Bekes Gáspár fiainak gyámjává.⁷

Wesselényi Ferenc erdélyi birtokait, a *Hadad és Zsibó mezővárosokhoz tartozó uradalmat* a lengyel királytól 1584-ben nyerte örökadományul. Ez az uradalom korábban a kusalyi Jakcsi család tulajdonában volt, azonban Jakcsi Boldizsár halála (1581)⁸ után a család férfiágon kihalt. 1582 tavaszán Szentgyeydi Gergely deák fejedelmi jogügyigazgató – a szokásos eljárásnak megfelelően – előterjesztette a fejedelmi táblán, hogy az uradalmat a

² Bogdándi Zsolt: *Wesselényi Miklós. Egy ítélőmester életútja a 16. század végi Erdélyben.* = Certamen. I. (2013) (megjelenés előtt); *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei (1222–1599)*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Bogdándi Zsolt és Gálfi Emőke. Kvár 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1.). 212, 227, 228, 247, 355. sz.

³ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 119. sz. (a dobozokban – az 1. és 2. kivételével – az egyes iratok számozatlanok, időrendi sorrendbe vannak rendezve. Az iratokat keltezésük alapján lehet visszakeresni.); Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599) 44. fol; *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I.* (1569–1602) *Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi Fejér Tamás, Rácz Ételka, Szász Anikó. Kvár 2005. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/3. – a továbbiakban ErdKirKv I/3.) 707, 708. sz.; Bethlen Farkas: *Erdély története*. III. Ford. Bodor András. Bp.–Kvár 2004. 118, 163–164.

⁴ Eredetije már nem lelhető fel a levéltárban. Közlése: Veress Endre: *Berzeviczy Márton*. Bp. 1911. 5. melléklet, 210–211; Jakó–Manolescu: *Latin írás*. Kézírások, 40. tábla. Vö. még: <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/> (a megtekintés ideje 2013. szept. 10.)

⁵ A szakirodalomban Sárkándi Annaként is ismert, de helyesebbnek tartjuk a Szarkándi elnevezést, ugyanis a forrásokban *Zarkandy/Sarkandy/Szarkandy* változatokban szereplő családnev a Baranya vármegyei Szarkánd településnévből származik.

⁶ Szádeczky Lajos: *Kornyi Békés Gáspár (1520–1579)*. Bp. 1887. (*Magyar Történelmi Életrajzok*) 98; Horn Ildikó: *Politikusportrék János Zsigmond udvarából.* = *Uó: Tünderország útvesszői*. Bp. 2005. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola könyvek) 54.

⁷ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 122, 123. sz. Bekes László mostohafia, Bekes Gábor pedig saját fia volt Szarkándi Annának. – Köszönettel tartozom Fejér Tamásnak, aki rendelkezésemre bocsátotta jegyzeteit.

⁸ Wesselényi cs zsbói lt, 5. d. (1638. dec. 6.)

család férfiági kihalásának okán a kincstárhoz csatolják. Felszólították Boldizsár özvegyét a saját és leánya jogait igazoló birtokiratok felmutatására az április végén tartott részgyűlésen, de kérésére a tárgyalást elhalasztották a júniusi országgyűlésre. Ezt követően adataink csak augusztusból vannak: Báthory Zsigmond 1582. augusztus 4-én kelt parancslevelének megfelelően a kiküldött tisztségviselők augusztus 7-én beiktatták a kincstárat az uradalomba.⁹ Az iktatás nem vonatkozott Boldizsár leányának, a kiskorú Zsuzsannának kiutalt javakra, melyeket férjhezmenetelig birtokolhatott: egy kusalyi udvarházat, illetve 50 jobbágytelket Hadadon és Kusalyon.¹⁰ Természetesen az iktatásnak sokan ellentmondtak, köztük Jakcsi Boldizsár özvegye és leánya is.

Az ellentmondókat szokás szerint a táblára idézték, de az 1582. augusztus 8-án tartott tárgyaláson senki nem jelent meg. Révai Anna és Jakcsi Zsuzsanna is távol maradtak, és okleveleiket sem mutatták fel, annak ellenére, hogy arra korábban halasztást is kaptak. Az alperesek távolmaradása miatt a törvényszék augusztus 9-én ítéletet hozott az ügyben a kincstár javára: ennek megfelelően Jakcsi Boldizsár javaiból 50 jobbágytelket és a kusalyi udvarházat az özvegynek engedték át hitbérként, a fennmaradt részt pedig megbecsülték, és leválasztották belőle a leánynegyedet Zsuzsanna részére. Anna és Zsuzsanna a nekik osztott ingatlanokat férjhezmenetelig bírhatták, azt követően nekik csak a javak pénzbeli értékéhez volt joguk. Zsuzsannának átadták a hadadi várat is, az uradalom többi részébe pedig beiktatták a kincstárat. A fejedelem az ítélet végrehajtásával, azaz az uradalom határainak bejárásával, a javak értékének felbecsülésével és osztályával Wesselényi Miklós ítélőmestert, Wesselényi Ferenc nagybátyját bízta meg.¹¹

Csak a későbbi oklevelekből tudjuk meg, hogy mely falvakban adták ki Zsuzsannának a leánynegyedét: Kusalyon, Korondon és Bogdándon kapott részbirtokokat.¹² Ezeket valószínűleg 1582-ben vette át, de nem tudjuk, hogy hány jobbágytelekről lehetett szó. Az említett részbirtokok csak 1586-ig voltak Jakcsi Zsuzsanna birtokában, ugyanis ebben az évben meghalt, és örökségét visszacsatolták a Wesselényi Ferencnek adományozott uradalomhoz. Révai Anna valószínűleg szintén 1582-ben vette át az íté-

⁹ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 114. sz. (1582. ápr. 9.), 115. sz. (1582. máj. 3.), 99. sz. (1582. aug. 22.) Az 1582. ápr. 9-én kelt parancslevél másodpéldánya: Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 18. fol.

¹⁰ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 99. sz. (1582. aug. 22.); 5. d. (1631. dec. 9.)

¹¹ Az 1582. aug. 9-én kelt ítélőlevél későbbi átiratban maradt fenn: Wesselényi cs zsbói lt, 5. d. (1631. dec. 9.). Egy 1587-es tanúvallatás is igazolja, hogy az osztályt Wesselényi Miklós hajtotta végre: Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1587. nov. 1.)

¹² Wesselényi cs zsbói lt, 5. d. (1638. dec. 6.); Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640). 80–81, 90. fol.

lőmestertől az 50 jobbágytelekből álló özvegyi hitbérét is, felét Kusalyon, felét Nyirsiden.¹³

Az 1584. március 6-án kelt adománylevél szövege szerint a Wesselényi Ferencnek adományozott uradalom Hadad és Zsibó mezővárosból, 17 egészbirtokból és 7 részbirtokból állt.¹⁴ Hadadhoz tartozott Völcsök, Szer, Bogdánd, Nádasd, Erked, Korond, Apáca, Mutos egészbirtok, továbbá Kusaly, Diósad, Mocsolya, Nagyszeg, Zsákfalva, Újlak részbirtok. Zsibóhoz Róna, Turbóca, Csiglen, Karika, Prodánfalva, Nyirsid, Varasító, Nagysolyomos, Kissolyomos egészbirtokok és Udvarhely részbirtok tartoztak. A birtokközpont és a család későbbi lakóhelye Hadad volt. Wesselényit 1584 júniusában iktatták be a birtokokba.¹⁵ Az eljárásnak sokan ellentmondtak, Jakcsi Boldizsár özvegye és leánya mellett Zilahi János deák váradi levélkereső is,¹⁶ akinek korábban Boldizsár öt telket adott zálogba az uradalomhoz tartozó Zsákfalván.¹⁷ Az ellentmondások után indult perekről csak annyit tudunk, hogy Wesselényi még 1588-ban is perelt Révai Annával, Elekes Gergellyel, Gyulaffy Istvánnal és Lászlóval,¹⁸ valamint Zilahi János örökösével.¹⁹

A Wesselényi Ferenc és Révai Anna között indult per részleteiről is töredékesek az adatok. Bizonyos, hogy Révai Anna is kérte beiktatását az uradalom egy részébe. Erre 1584. októberében került sor, az eljáráson viszont Wesselényin kívül két másik nemes is ellentmondott. Anna azzal indokolta követelését, hogy férje, Jakcsi Boldizsár 6000 forint értékben neki inscribált bizonyos birtokokat az uradalomból, azzal a feltétellel, hogy azokat Boldizsár örökösei az összeg kifizetésekor visszaválthatják. Az iktatóparancs szövege szerint azonban az eljárást nem egy Révai Anna által felmutatott oklevél alapján rendelték el, hanem csak szóbeli kérésére és bevallására.²⁰ A záloglevél, melyre Anna hivatkozott, valóban létezett. Jakcsi Boldizsár 1577. október 18-án kelt végrendeletében egyebek mellett feleségének zálogosította el 6000 forinton Zsibót, Hadadot, illetve Udvarhely, Nádasd, Bogdánd, Korond, Apáca, Szer, Erked, Kusaly birtokokat vagy részbirtokokat (a szöveg nem tesz különbséget köztük).²¹ Mivel azonban az ősi jószágok elidegenítéséhez fejedelmi jóváhagyásra is szükség lett vol-

¹³ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1586. aug. 17.)

¹⁴ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 119. sz. Iktatási parancs ugyanazon a napon: 126. sz. Ez az adománylevél a leányág öröklési jogát is biztosította.

¹⁵ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 126. sz. A jelentés 1584. júl. 1-jén kelt.

¹⁶ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 126. sz. (1584. júl. 1.), 127. (1584. jún. 21.)

¹⁷ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 125. sz. (1580. ápr. 5.)

¹⁸ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 53. fol.

¹⁹ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 51–52. fol.; Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1588. okt. 14.)

²⁰ Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 126. sz. (1584. okt. 20.)

²¹ Wesselényi cs bp-i lt, 1. d. (1526–1578) 152. fol.

na, amivel Révai Anna nem rendelkezett, Boldizsár végrendelete érvénytelenné, Anna követelése pedig sikertelenné vált.

Kevéssel beiktatása után, Wesselényi Ferenc 1584. november 16-án egyezséget kötött Révai Annával és második férjével, Sarmasági Miklóssal.²² Erre azért került sor, mivel Révai Anna 1584-ben újra férjhez ment, és hitbérét ingatlanban nem tarthatta meg. Anna megígérte, hogy a hitbérként birtokolt 50 jobbágytelket, a hadadi udvarházat és az uradalomra vonatkozó okleveleket át fogja adni Wesselényinek, de az utóbbtól a kusalyi udvarház átengedését kérte Zsuzsannának. Révai Anna felügyelte Zsuzsanna leánygyedét, és megtartotta a leánya jogait bizonyító okleveleket is. Az oklevelek átadása azonban hosszú ideig késett. Wesselényi még 1589-ben is követelte törvényes úton a vármegye elöljárói által az uradalomra vonatkozó okleveleket Révai Annától, kifogásolva, hogy a fontosabb okleveleket eddig nem adta át neki.²³

A hitbérként használt jobbágytelkek átadásának ügye sem oldódott meg könnyen. Egy 1585-ben született egyezségből kiderül, hogy Révai Anna köteles lett volna visszaadni Wesselényinek az 50 telket, amennyiben az utóbbi azok fejében 200 forintot fizet neki.²⁴ Azonban az özvegy egy negyedrészt, azaz 12 telket akart adni ebből a hitbérből Zsuzsannának.²⁵ A kérdésben az ítélmestertől is tanácsot kértek levélben. Az utóbbi utasítására Anna 38 jobbágyot átengedett hitbéréből Wesselényinek, akitől 150 forintot kapott, 12 jobbágyot pedig, Kusalyon és Nyirsiden 6-6-ot Zsuzsannának különítettek el. Zsuzsanna azonban meghalt 1586-ban, pünkösöd tájékán, és kevéssel azután, június 29. körül Wesselényi официálisa erőszakkal elfoglalta a 12 jobbágytelket. Révai Anna még 1586-ban pert indított emiatt Wesselényi ellen, a telkek értékét, az 50 forintot követelve.²⁶

A hitbér miatti pereskedés 1590-ben is tartott.²⁷ Révai Anna később is birtokolta hitbérként a Kusalyon és Nyirsiden levő telkeket (12 telket vagy kevesebbet, nem derül ki az oklevélből), és csak 1594-ben vesztette el, mivel harmadik férje a fejedelem által felségsértéssel vádolt Kendi Gábor volt, akinek hűtlenségéért nemcsak a saját, hanem a felesége és gyermekei jószágait is elvették. A kincstárra szállt két részbirtokot a fejedelem

²² Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 31, 43. fol.

²³ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1589. ápr. 21.)

²⁴ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1587. nov. 1. – eredeti változatán kívül szövegének két átírata is fennmaradt: 1588. máj. 18., 1589. febr. 14.)

²⁵ quarta parsoth ky aggyák; az quartaliciomoth az eotwen haz jobagybol leanyanak ky aggyanak. Lásd Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1589. febr. 14.)

²⁶ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1586. aug. 17.; 1588. jún. 28.; 1587. nov. 1. – eredeti változatán kívül szövegének két átírata is fennmaradt: 1588. máj. 18., 1589. febr. 14.)

²⁷ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d. (1590. dec. 28.)

1595-ben Wesselényi Ferenc özvegyének adományozta, az uradalomhoz visszacsatolva.²⁸

Wesselényi Ferencnek másokkal is voltak határvitái. Egyik szomszéd birtokos panaszt tett amiatt, hogy 1594-ben új települést akart létrehozni Hadad határában Újfalun néven.²⁹ Adataink vannak arra is, hogy halála után az uradalom miatt indult peres ügyekben özvegye intézkedett.³⁰

Wesselényi Ferenc biztosítani akarta a leányág öröklési jogát a hadadi uradalomban a férfiág kihalása esetére, ezért 1590. január 29-én bevallást tett, majd ezt a fejedelem is jóváhagyta szeptember 25-én.³¹ Az oklevélben szereplő településnevek kissé eltérnek az 1584-es adománylevélben felsoroltaktól, ugyanis kimaradt a diósadi részbirtok, és bekerült a vicsai részjászág. A diósadi rész kimaradásának okát nem ismerjük (meglehet, az ellentmondók egyikének sikerült a táblán indult per során megszereznie), viszont Wesselényi Ferenc 1589-ben három jobbágytelket vásárolt Vicsán 80 tallérért, melyeket a fejedelem engedélyével 1590-ben az uradalomhoz csatolt.³²

1593. március 10-én kelt végrendeletében is úgy rendelkezett, hogy minden szerzett jószágai „Magyarországban” és Lengyelországban fiaira (Istvánra és Pálra), magszakadásuk esetén leányaira (Annára és Erzsébetre)³³ szálljon, kivéve a marosszéki Jedden levő részbirtokát, amelyet testvérenek, Orsolyának hagyott.³⁴ A szerzett birtokok nevét nem tartalmazza az oklevél. Már korábban Keresztúri Gergely nevű szolgájának adott egy házat és hat jobbágytelket az uradalomhoz tartozó Szer faluban, és végrendeletében ezt örökre szóló adományként megerősítette. Erről özvegye is adott oklevelet 1597-ben, a hat telket hétre növelve. Szarkándi Anna az örökadományt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Keresztúri Gergely magszakadása esetén végrendeleti örököse köteles legyen a javakat visszaadni a Wesselényi családnak 600 forintért. Az adományt fia, Pál is megerősítette.³⁵

²⁸ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 126. fol.

²⁹ Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. (1594. máj. 3.)

³⁰ Szarkándi Anna 1596-ban több régi határleíró oklevél átírását kérte a gyulafehérvári hitelshelytől. Két különböző tartalmú átírás maradt fenn, 1596. ápr. 2-i keltezéssel: Wesselényi cs zsidói lt, 1. d. 3. sz.; Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 128. fol.

³¹ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 69. fol; ErdKírkv I/3, 1184, 1251. sz.

³² Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. (1589. aug. 4.)

³³ Papp Klára: *Az erdélyi Csákyak*. Kvár 2011. (Erdélyi Tudományos Füzetek 273. – a továbbiakban: Papp: *Csákyak*) 23–25, 35–37.

³⁴ Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. A végrendelet fejedelem általi jóváhagyása: 1595. aug. 16.

³⁵ Az 1597. jan. 22-én kelt adománylevelé szövegének átírata Wesselényi Pál 1615. júl. 27-én, a hadadi várban kelt oklevelében maradt fenn: Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1600–1640), 36. fol.

Wesselényi Ferencnek Lengyelországban is készült egy latin nyelvű végrendelete 1594. június 25-én. Ebben a Zsigmond lengyel király által 1594. október 8-án megerősített oklevélben javait és gyermekeit özvegye és néhány nemes gondjára bízta.³⁶

A fentiekből kiderül, hogy szerzett javait feleségére és utódaira hagyta. Ezzel szemben örökölt – külön meg nem nevezett – javairól másképpen rendelkezett: a Magyar Királyságban fekvő minden örökölt jószágát már 1582-ben Péter és György nevű édestestvéreinek, valamint László nevű féltestvéreinek adományozta, akik mindannyian Wesselényi Farkas fiai voltak.³⁷ Ezt a rendelkezést megújította 1592. április 20-án, a Magyar Királyságban fekvő örökségét ezúttal édestestvéreinek, Györgynek és Füs István feleségének, Orsolyának, valamint László nevű féltestvéreinek, unokatestvéreinek, Wesselényi Mihály fiának, Jánosnak, illetve gyekei Wesselényi Miklós ítélőmester gyermekeinek, Gáspárnak és Katalinnak, Sükösd Gáspár özvegyének, továbbá egy nőrokonának, Berceli Besenyei Mihály özvegyének, Katalinnak, és más osztályos atyafiaiának hagyta.³⁸

Wesselényi Ferenc halála utáni évekből kevés adat maradt ránk a hadadi uradalomra vonatkozóan. Báthory András 1599. szeptember 3-án Szarkándi Annának adományozott két nemesi udvarházat Kusalyon.³⁹ 1612. szeptember 1-jén kelt kiváltságlevelében Báthory Gábor Ferenc fiai, István és Pál kérésére Hadad és Nádasd településeket mezővárosi rangra emelte.⁴⁰ Szintén az uradalommal kapcsolatos Pálnak 1612. január 24-én tett bevallása, mellyel elzalogosította a Középszolnok vármegyei Dánfalvát és Kisnyírest, kiváltva ezáltal zálogból a hadadi uradalomhoz tartozó Völcsök falut és Újlak részbirtokot.⁴¹

Wesselényi Ferenc lengyelországi és erdélyi szerzett birtokai osztatlanok maradtak 1614-ig, amikor fiai, István és Pál egyezséget kötöttek ezek örökre szóló megosztása és a kölcsönös öröklési jog biztosítása felől. Bevallásukat a váradi hiteleshely levélkeresője szeptember 5-én vette fel a Középszolnok vármegyei Királydaróc mezővárosban, testvérük, Csáky István özvegye, Anna részbirtokán.⁴² Az osztozás egyik oka az volt, hogy István a fejedelemségben betöltött tisztségeiről 1614-ben saját döntéséből lemondva magyarországi birtokaira költözött, ahonnan a lengyelországi

³⁶ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 125. fol.

³⁷ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 15. fol.

³⁸ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d.

³⁹ Wesselényi cs zsbói lt, 2. d.

⁴⁰ Wesselényi cs bp-i lt, 6. téka.

⁴¹ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1600–1640), 30. fol.

⁴² A latin nyelvű oklevelet szept. 30-án állították ki: Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. – Az egyezséglevelét magyar nyelvű változata a váradi hiteleshely 1627. febr. 26-án kelt átiratában is fennmaradt: Wesselényi cs zsbói lt, 4. d.

birtokait is könnyebben felügyelhetette.⁴³ Erdélyben a tanácsúri tisztséget 1608–1614 között⁴⁴ és a középszolnoki ispánságot 1607–1614 között⁴⁵ viselte. István korábban is Magyarországon tartózkodott,⁴⁶ legalábbis ez derül ki egyik saját kezűleg 1605-ben írt okleveléből, melyben elzalogosította a hadadi várhoz tartozó Zsákfalva és Vicsa birtokokat 1000 forinton Dobai Jánosnak, akire korábban gyakori magyarországi tartózkodása idejére a hadadi uradalmat bízta. Megígérte, hogy ha megosztózik öccsével, Pállal, a birtokokat Dobai kezében megtartja, Pált pedig más javakkal elégti ki.⁴⁷ Erdélyről azonban nem mondott le teljesen, Bethlen Gábor bizalmát továbbra is élvezte, amit az általa később elnyert adományok bizonyítanak.

Az 1614. szeptemberi megegyezés szerint Wesselényi Ferenc lengyelországi zálogos javai Istvánnak, az örökjogon bírt hadadi uradalom pedig Pálnak jutott. Az osztály feltétele az volt, hogy a birtokokat magszakadásuk esetén ők és utódaik egymástól megörökölhessék,⁴⁸ illetve azokat ne lehessen elidegeníteni a másik fél megkérdezése nélkül. Azt is kikötötték, hogy ha valamelyik uradalmat a család háborús veszedelem miatt elveszteni, a másikat osszák ketté.

Ezt a bevallást megelőzte egy 1614. március 11-én, Krakkóban kelt magyar nyelvű, rövidebb, rögtönzött szövegű egyezség szintén István és Pál között.⁴⁹ Ebben szerepel két kitétel, melyek a szeptemberi egyezségből kimaradtak. Eszerint az egyik uradalom megosztása nem követelhető a másik uradalom peres úton való elvesztése esetében, hanem „az melyik félnek bántódása léssen, maga kárát keresse az akár magyar, akár lengyelországi törvénnyel”; továbbá, a lengyelországi inscribált birtokok közül kettőnek jövedelme nem volt megosztható, ahhoz királyi engedélyre volt szükség.

⁴³ Horn Ildikó: *A fejedelmi tanács Bethlen Gábor korában. Századok CXLV*(2011). 997–1027 (a továbbiakban Horn: *Tanács*) 999–1002, 1008.

⁴⁴ 1608: *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689) Erdélyi Királyi Könyvek*. Szerk. Gyulai Éva. Bp.–Miskolc 2005, DVD-ROM. (a továbbiakban ErdFejOkl) 8. köt., 85*; MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos lt, Protocolla (F 2), 2. köt. 200–203. p.; 1612: Wesselényi cs bp-i lt, 6. téka; 1614: Horn: *Tanács* 999–1002, 1008.

⁴⁵ 1607. febr. 23-án kelt kinevezésének eredetije: Wesselényi cs hadadi lt, 14. sz.; 1614: Erd-FejOkl, 10. köt., 122–124. p. (1614. márc. 7.)

⁴⁶ Wesselényi István 1602-ben Mátyás főherceg asztalnokmestere volt. Wesselényi cs zsidói lt, 3. d. (1602. máj. 19.)

⁴⁷ Wesselényi cs zsidói lt, 3. d. (1605. okt. 23.)

⁴⁸ A bevallás időpontjában Istvánnak két kiskorú fia volt, Ferenc és Miklós, Pálnak pedig még nem volt gyermeke.

⁴⁹ Wesselényi cs zsidói lt, 3. d. Két magyar nyelvű és egy latin nyelvű másolatban is fennmaradt. Teljes szövegét kiadta Deák: *Wesselényi család* 36–39.

Az uradalmat megöröklő Pál Báthory Gábor belső kamarása és főkincstartója⁵⁰ volt 1608–1613 között, de hivatalát Bethlen uralkodása alatt elveszítette. 1614-ben, István lemondása után nyerte el ispáni kinevezését ugyanabban a vármegyében,⁵¹ tisztségét haláláig, 1622-ig viselve.⁵² Rangjához méltó házasságot kötött, feleségül véve Középszolnok vármegye másik legvagyonosabb főnemesének, a szilágycsehi uradalmat birtokló rátóti Gyulaffy Lászlónak leányát, Zsuzsannát. Előnyös választása által a fejedelemség arisztokrata családjáival került rokonságba, tekintetbe véve, hogy Zsuzsanna fiútestvére, Gyulaffy Sámuel a fejedelem unokahúgát, Bethlen Annát vette el, illetve leánytestvére, Borbála férje, Kapi András tanácsúr volt.⁵³ Itt jegyezzük meg, hogy Pál testvérei is jól házasodtak, István Dersffy Katalint vette el, a család kapcsolatait a Magyar Királyság területén erősítve, Anna pedig Csáky István főkapitány felesége lett.⁵⁴

Pálnak és Zsuzsannának egyetlen fia, István 1620-ban született,⁵⁵ aki korán, már 1622-ben elvesztette apját. Ezt követően anyja férjhez ment Listius Ferenchez, majd 1630 körül másodszor is megözvegyült.⁵⁶ István örökségére nagykorúságáig gyámjai, anyja és mostohaapja ügyeltek fel, de Zsibó Gyulaffy Zsuzsanna kezébe került zálogjogon.⁵⁷ Amikor 1627-ben Szaniszlófi (másként somlyói) Báthory Katalin pert indított a hadadi uradalom megszerzéséért, Istvánt a per során szintén a gyámjai képviselték. Amint a per kezdetén kiderült, a hadadi birtokiratok Pál halála után nem maradtak a gyámok felügyeletében, hanem fejedelmi rendelet alapján máshol, zárt helyen őrizték.⁵⁸ A 15 éven keresztül tartó és egyezséggel lezárt per részleteit az alábbiakban mutatjuk be.

⁵⁰ 1608: ErdFejOkl, 8. köt., 85^v (intimus cubicularius); 1609: Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1609. nov. 30., udvari cubicularius); 1612: Wesselényi cs bp-i lt, 6. téka (camerarius et supremus thesaurarius); Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1612. nov. 7., cubicularius et thesaurarius); 1613: Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1613. ápr. 1., thesaurarius et intimus cubicularius). Lásd még Jeney–Tóth Annamária: „...Urunk udvarnépe”. *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen 2012. (Speculum historiae Debreceniense 11.) 219.

⁵¹ 1614. máj. 14-én kelt kinevezésének eredetije: Wesselényi cs. hadadi lt, 22. sz. Másolata: ErdFejOkl, 10. köt., 185. p.

⁵² 1622. jan. 12-én még középszolnoki főispánként szerepel egy oklevélben, azonban 1622. okt. 12-én már nem élt (Wesselényi cs zsbói lt, 4. d.)

⁵³ Horn: *Tanács* 1008, 1014.

⁵⁴ Papp: *Csákyak* 23–25, 35–37.

⁵⁵ 1627. febr. 9-én, Báthory Katalinnak ellene indított pere kapcsán gyámjai által kiállított életkor-meghatározó oklevélben 6 éves és 8 hónapos volt. Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640). 52. fol.

⁵⁶ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 52–54. fol.

⁵⁷ Ennek részleteit nem ismerjük. Wesselényi cs zsbói lt, 5. d. (1638. okt. 24.)

⁵⁸ István gyámjai perhalsztást kértek arra hivatkozva, hogy a védelemhez szükséges iratok nem álltak rendelkezésükre. Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 54. fol. (1627. dec. 11.)

Miután Wesselényi István betöltötte a 18. évét, az akkorra már másodszor is megözvegyült Gyulaffy Zsuzsanna 1638-ban október 24-én kiállított oklevelével átadta nagykorúvá vált fiának a Wesselényi Páltól örökölt, Zsibón levő ingóságokat („arany és ezüst marha”) azzal a feltétellel, hogy egyikük sem nyúl majd azokhoz a másik tudtán kívül.⁵⁹ Kevésell ezután István az uradalomra vonatkozó okleveleket is kérte az anyjától, melyekre az 1627-ben indult per miatt volt szüksége, de miután egy 1638. november 25-én kelt jelentés szerint az megtagadta átadásukat, István november 30-án kénytelen volt fejedelmi parancslevelet kiállíttatni követeléséről.⁶⁰

1638. december 6-án újabb egyezséget kötöttek a fejedelmi tábla ülnökei előtt, melyben hadadi és zsidói ingóságaik egymás közötti megosztására kötelezték magukat, ennek időpontját januárra tűzve ki. A döntésük nem vonatkozott Zsuzsanna saját ingóságaira, melyekről egy korábbi általunk nem ismert egyezségük továbbra is érvényben maradt. Wesselényi István megígérte, hogy átadja anyjának a Zsibóra vonatkozó okleveleknek a hiteleshelyen kiállított átiratát, továbbá átengedett neki bizonyos javakat, melyek vásárlás vagy zálog jogán az anyját illették meg: egy udvarhelyi szőlőt, egy nyirsidi részbirtokot, egyéb földeket és néhány Hadadban szolgáló zsidói jobbágyot vagy zsellért.⁶¹ A december 6-i szerződésüket kevésel később Zsuzsanna valószínűleg érvényteleníteni akarta, mivel december 14-én István megpróbálta megakadályozni ebben.⁶²

Az István által apjától megörökölt ingóságok visszaadásának ügye csak 1654-ben jutott dűlőre, István unokatestvére, Wesselényi Ferenc felső-magyarországi főkapitány támogatásával, aki 1646-ban elnyerte a grófi címet,⁶³ és fontos szerepet töltött be a Magyar Királyság politikai életében. Egy 1654. április 1-jén kelt oklevélből megtudjuk, hogy első férje halála után Gyulaffy Zsuzsanna fiának hadadi örökségéből 40 000 forint értékű ingóságot tulajdonított el, melyről később a jászói konvent előtt egyezséget kötött Wesselényi Ferencsel. Az oklevél nem említi az időpontot, és Ferenc segítségének mibenlétét is igen szűkszavúan foglalja össze. Csak arról értesülünk, hogy mivel Zsuzsanna a megegyezés feltételeit megszegte, a jászói konvent előtt Ferenc is érvénytelennek ismerte el az egyezségüket, visszaszerezve ilyen módon István részére 34 600 forintot. Az 1654-es ok-

⁵⁹ Wesselényi cs zsidói lt, 5. d.: látván immár az én fiannak, nagyságos Vesellyéni Istvánnak emberkorban való jutását.

⁶⁰ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 88. fol. (1638. nov. 25.); Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. (1638. nov. 30., az 1628-as keltezésű iratok között).

⁶¹ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640). 89. fol.

⁶² 1638. dec. 14-én Wesselényi István tiltotta a tábla jegyzőit, hogy az egyezséglevelet kiadják az anyjának. Wesselényi cs zsidói lt, 5. d.

⁶³ Eredetije: Wesselényi cs bp-i lt, 8. téka. Másolata: Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1646. ápr. 23.) Lásd még <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/> (a megtekintés ideje 2013. szept. 10.)

levél szövege tulajdonképpen Ferenc és István szerződését tartalmazza arról, hogy Ferenc az összeget évi 2000 forintos részletekben ígérte Istvánnak visszafizetni.⁶⁴ Ferenc segítése azzal magyarázható, hogy Gyulaffy Zsuzsanna hosszabb ideig a Magyar Királyságban tartózkodhatott (végrendeletét is Pozsonyban állították ki), a köztük létrejött egyezség is ott kelt, Ferenc könnyebben tudott intézkedni az Erdélyben lakó István helyett.

Adatok hiányában nem tudjuk megindokolni, Wesselényi István miért nem viselt tisztséget a fejedelemségben. 1642-ben nősült meg, és a Lónyai Annával, Szaniszlófi Báthory Katalin unokájával megkötött házassága következtében az 1627-ben indult per is lezárult. Anna az erdélyi fejedelmek kedvelt politikusának, a Kraszna (1623–1627) és Bereg vármegyei főispánnak (1648), Lónyai Zsigmondnak a leánya volt; Lónyai Ferdinándtól 1627-ben a bárói címet⁶⁵ is elnyerte, és halála után meglehetősen nagy vagyont hagyott Annára Erdélyben és a Magyar Királyságban.⁶⁶

Istvánnak az uradalommal kapcsolatos intézkedései között elsősorban az 1614-ben apja, Pál és nagybátyja, István között létrejött egyezség megújítását kell megemlítenünk. 1643 márciusában ugyanis Wesselényi István Krakóban megállapodást kötött unokatestvérével, Ferencsel arról, hogy a hadadi uradalom Istvánnak, a lengyelországi jószágok pedig Ferencnek a tulajdonában maradnak továbbra is, utódaik kölcsönösen örökölhetnek egymástól, de ha ezt nem akarnák, jogukban áll felbontani a megállapodásukat.⁶⁷

Istvánnak apai öröksége védelmében nemcsak anyjával és Báthory Katalinnal, hanem Kemény Jánossal szemben is fel kellett lépnie, melyről a későbbiekben lesz szó. Annak ellenére, hogy a korábbi családi egyezségek tiltották a birtokok elzálogosítását és eladását idegeneknek, mivel nem állt a rendelkezésére az apjától örökölt készpénz és különféle ingóságok, István kénytelen volt elzálogosítani belőlük, pl. 1642-ben zálogba vetette 2000 forintot az uradalomhoz tartozó, Vicsa és Völcsök falvakkal szomszédos Szamosújlak részjószágot.⁶⁸ Egy későbbi forrásból azonban anyagi

⁶⁴ Wesselényi cs zsbói lt, 7. d. (1654. ápr. 1.)

⁶⁵ Eredetije: Wesselényi cs hadadi lt, 94. sz.; Közlése: Genealógiai Füzetek II(1904). 44. (Köblös Zoltán); Vö. még MOL, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii (A 57), 7. köt., 628–629. p.

⁶⁶ Trócsányi: *Központi kormányzat* 31.

⁶⁷ Magyar nyelvű, pecsét nélküli változata: Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1643. márc. 26.); latin nyelvű, a felek pecsétjével és aláírásával megerősített változata: Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1643. márc. 27.)

⁶⁸ Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1642. ápr. 11.) – Az uradalmi birtokok zálogosítására később is van adat: 1688-ban pl. Nyirsid és Varasító egészbirtokok zálogból való kiváltására kerül sor. Egyébként a birtokok gyarapodására is van példa, 1683-ban említik Bikácát Hadadhoz tartozó Wesselényi-birtokként. Wesselényi cs zsbói lt, 10. d. (1688. aug. 6.); Wesselényi cs zsbói lt, 9. d. (1683. júl. 19.)

helyzetének rendeződésére következtethetünk: 1649. május 3-án II. Rákóczi György kilenc évre elengedte István számára az uradalomhoz tartozó Zsibó, Szer, Völcsök, Erked egézbirtokok és az udvarhelyi részirtok dézsmaarendájának fizetését, mivel – valószínűleg a fejedelem kérésére – Wesselényi István korábban 1000 forintot adott a kincstárnak.⁶⁹

Amikor Wesselényi István 1656-ban meghalt, három gyermeke még kiskorú volt, ezért apai örökségüket az özvegy és egyben a gyermekek törvényes gyámja, Lónyai Anna kezelte. A család újra István unokatestvére, Wesselényi Ferenc nádor (1655-től)⁷⁰ támogatását élvezte. 1656-ban Ferenc elrendelte az özvegy vagy férje ellen a Magyar Királyság területén indított perek felfüggesztését az utóbbi halálát követően egy évre.⁷¹ Lónyai Anna 1659-ben férjhez ment az 1661-ben fejedelemmé választott Kemény Jánoshoz, majd 1662-ben újra megözvegyült. Ez a második házasság nyilván tovább növelte Lónyai Anna és a család politikai befolyását, tekintélyét is.

Wesselényi István három gyermeke (Zsigmond, Pál és Borbála) közül csak Pál érte meg a felnőtt kort. Pál 1668-ban vette birtokába apai örökségét.⁷² Anyjának, Lónyai Annának 1669. július 11-én kelt tiltakozásából értesülünk arról, hogy a Hadadhoz és Zsibóhoz tartozó birtokokat már 1668-ban átadta fiának, Pálnak, de az 1669-es oklevelével mindezek átengedését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy 12 000 forint értékű jószágot – különösen Zsibót és Korondot – bármikor visszavehet. Azt is előírta a fiának, hogy ezeket a birtokokat ne idegenítse el. Lónyai Anna azért követelhetett javakat 12 000 forint értékben Pál örökségéből, mert korábban férje az ő örökségét használta fel Zsibó mezővárosnak és Korond falunak zálogból való kiváltására 10 000, illetve 2000 forintot.⁷³ Wesselényi Pál apai örökségére vonatkozóan még az is kiderül, hogy 1668-ban tiltakozott az anyjának az ő birtokaira vonatkozó minden olyan rendelkezése ellen, melyet az ő beleegyezése nélkül tett volna.⁷⁴

A lengyelországi és a hadadi jószágok elosztásáról szóló 1643-as egyezséget Pál is megújította Ferenc fiával, Lászlóval 1664-ben, de ennek szövegét nem ismerjük, csak egy 1669-ben kelt oklevélből értesülünk a megállapodás tényéről.⁷⁵ Ebben az oklevélben Pál értesítette Lászlót, hogy

⁶⁹ Wesselényi cs bp-i lt, 9. d. (1641–1700), 127. fol.

⁷⁰ Várkonyi Gábor: *Wesselényi Ferenc nádorral választása. = Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora.* Szerk. Kármán Gábor–Szabó András Péter. Bp. 2009. 301–323.

⁷¹ Wesselényi cs bp-i lt, 9. d. (1641–1700), 138. fol. (1656. szept. 16.); Wesselényi cs zsidói lt, 7. d. (1656. aug. 17.)

⁷² Ekkor tölthetette be 18. vagy 24. életévét. Születésének időpontját illetően különböző vélemények vannak, vö. Trócsányi: *Teleki*152.

⁷³ MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Kolozsmonostori konvent országos lt, Cista comitatum (F 17), Szolnok mediocris, fasc. L, nr. 1, 5.

⁷⁴ Wesselényi cs zsidói lt, 8. d. (1668. okt. 11.)

⁷⁵ Wesselényi cs zsidói lt, 8. d. (1669. júl. 30.)

a korábbi egyezséget megszüntetve a közös családi birtokok végleges felosztását kéri. Ennek eredményét nem ismerjük, de feltehetően véglegesen megosztottak, amikor is az erdélyi ág megmaradt a hadadi uradalomban.

Wesselényi Pál is jól házasodott, a fejedelemségnek akkor egyik legbefolyásosabb politikusának, Béldi Pál tanácsúrnak (1663–1678) a leányát, Zsuzsannát vette feleségül 1672-ben. Béldi Pál Háromszék főkirálybírája (1655-től), rövid ideig kincstartó, Belsőszolnok vármegye főispánja (1662-től), karrierjének csúcspontját akkor érte el, amikor az ország főgenerálisának nevezték ki (1663–1676). 1676-ban azonban a fejedelem ellen fordult, felségárulás vádjával elfogták, majd végül törökországi emigrációban halt meg.⁷⁶

Annak ellenére, hogy Wesselényi Pál az erdélyi főurak közé tartozott, Erdélyben hivatali tisztséget nem viselt. Politikai szereplése a fejedelemség határán és azon kívül zajló kurucmozgalom generálisi tisztségére korlátozódott. Wesselényi Pál 1673–1680 között a Habsburg-ellenes mozgalom egyik vezéréként működött.⁷⁷ Nem meglepő Pál részvétele a mozgalomban, hiszen a szervezkedők táborában megbecsülésnek örvendett azt követően is, hogy apjának unokatestvére, a nádor által indított Habsburg-ellenes összeesküvést 1670-ben leleplezték. Ugyanakkor jelentős vagyonnal és tekintéllyel rendelkezett mindkét országban, és miután a császári hatóságok 1670-ben felségárulás vádjával lefoglalták anyjának, Lónyai Annának a Magyar Királyságban fekvő birtokait, nyilván azoknak visszaszerzése is a szervezkedésben való aktív részvételre ösztönözte.⁷⁸

Wesselényi Pálnak a hadadi uradalommal kapcsolatos intézkedését illetően csak egy adatot ismerünk. Mivel a kuruc mozgalomban való részvétele felemésztette anyagi tartalékait, kénytelen volt hozzányúlni feleségének örökségéhez is. (Megjegyezzük, hogy Béldi Pál végrendeletéből kitérünk, Zsuzsannának apai öröksége ingóságokból állt, Pál birtokai annak három fiára szálltak.⁷⁹) Wesselényi Pál viszonzásul szintén az uradalommal igyekezett kiegyenlíteni feleségének anyagi hozzájárulását, apjának és nagyapjának példáját követve: az 1677. szeptember 19-én kelt oklevelében

⁷⁶ Trócsányi: *Központi kormányzat* 26, 79; Trócsányi: *Teleki* 119, 175–181, 186, 205–223; Deák Farkas: *Uzoni Béldi Pál (1621–1679)*. Bp. 1887. (Magyar Történeti Életrajzok) 120–191.

⁷⁷ Trócsányi: *Teleki* 146–253.

⁷⁸ Wesselényi István: *Sanyarú világ*. I–II. Közzéteszi Magyar András. Buk. 1983. I. 9–14; Trócsányi: *Teleki* 90. A Lónyai Anna elleni ítéletet 1687-ben enyhítették, és elkobzott magyarországi birtokait 1688-ban visszakapta, de csak élethossziglani használatra: Wesselényi cs zsidóit, 10. d. (1688. jan. 12.)

⁷⁹ *Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék*. Marosvásárhely 2003. Válogatta, a vezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította Tüdős S. Kinga. (Erdélyi testamentumok I.) 244–251.

a Hadadhoz és Zsibóhoz tartozó birtokait 10 000 forinton élethossziglan feleségének, Béli Zsuzsannának zálogosította el.⁸⁰

A Wesselényi család két jelentősebb, hosszú ideig elhúzódó pert folytatott a hadadi uradalom miatt a fejedelemség korában. Az egyik per a Hadadhoz tartozó, Bogdánd és Korond falvak mellett, Középszolnok és Szatmár vármegye határán, a két ország között nagy területen fekvő Farkasorra és Ónos nevű erdők miatt indult. Az erdő túloldalán levő Nántú, Terebes, Rákos és Dobra nevű, Szatmár vármegyei birtokok a Magyar Királysághoz tartoztak. Az ügyet nem lehetett a táblán tárgyalni, hanem a császár és a fejedelem küldöttjeinek kellett volna intézni, de erre, több kísérlet ellenére, a politikai helyzet folytán nem került sor. 1647-ben Lónyai Zsigmond egy levelében arról írt az ügyben tájékozatlan vejének, Wesselényi Istvánnak, hogy emlékezeteként ez a per még Wesselényi Ferenc, a család hadadi ágának megalapítója idején indult, és sem akkor, sem István apja, Pál idejében, az 1610-es években nem oldódott meg.⁸¹

Lónyai Zsigmond értesülését a fennmaradt oklevelek alátámasztják. A határvitával kapcsolatos legkorábbi oklevél 1591-ben kelt. Ebből kiderül, hogy mivel Wesselényi Ferenc panaszt tett a szatmári várhoz tartozó Nántú és Terebes birtokok lakosai ellen az említett „Farkas Orra” és „Onos Erdeő” nevű erdői elfoglalása miatt, 1591 szeptemberében a Szatmár vármegyei Szinyérváralján tartott tárgyaláson a Magyar Királyság és Erdély képviselői elrendelték, hogy a két szomszédos vármegye elöljárói október 16-án a helyszínen összegyűlve a tanúk és bizonyítékok alapján ítéletet hozzanak. A felek az ítéletet a szepesi kamarán fellebbezhették meg.⁸² A helyszínen a kijelölt napon azonban csak Wesselényi Ferenc képviselői jelentek meg teljes létszámban, így ítéletet nem tudtak hozni az ügyben. A tárgyalásról és a 199 tanú vallomásáról október 18-án kiállított jelentést is csak Középszolnok vármegye elöljárói írták alá.⁸³

A megoldást felvetették az 1619 márciusában tartott károlyi tárgyaláson is, melynek eredményeként Bethlen Gábor és az éppen akkor trónra lépő II. Ferdinánd biztosai úgy határoztak, hogy a két fél részéről kijelölt biztosok a következő év május 1-jén gyűljenek össze a helyszínen döntést hozni.⁸⁴ Bethlen Gábor egy 1627-ben kelt okleveléből kiderül, hogy az ügy-

⁸⁰ Pecsét nélküli eredeti változata: MOL, Bethlen cs bethleni lt, Rokon és idegen családok (P 1960), 118, 6 cs., 3. sz. – Átírva egy 1690. ápr. 19-én kelt oklevélben: Wesselényi cs zsbíói lt, 9. d.

⁸¹ Wesselényi cs zsbíói lt, 6. d. (1647. jan. 10.)

⁸² Wesselényi cs zsbíói lt, 2. d. (1591. szept. 11.)

⁸³ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1580–1599), 81–99. fol. Egy 1591. okt. 1-jén kelt vallatás tisztázata: 100–109. fol.

⁸⁴ Kényes ügy volt: Az dologh nem kiczin és nem kiczin diligentiát kíván. (Középszolnok vármegye elöljáróinak és a feladatra kiválasztott nemeseknek címzett fejedelmi parancslevél 1619. márc. 27-én, a Wesselényi Pálnak kiadott pedig 1619. ápr. 16-án kelt, lásd Wesselényi cs zsbíói lt, 4. d.)

nek a károlyi tárgyaláson elrendelt megvitatása elmaradt, ennek ellenére a fejedelem – továbbra is annak megoldását keresve – Wesselényi István nevében gyámja, Listius Ferenc kérésére a Farkasorra nevű erdő határjeleinek megújítására utasította a vármegye előljáróit.⁸⁵

Ez a per tovább bonyolódott, miután Rákóczi György fejedelem 1641-ben Kemény Jánosnak adományozta a kövesdi uradalmat, melyhez 14 Középszolnok és Kraszna vármegyei birtok és két mezőváros tartozott.⁸⁶ Lónyai Zsigmond figyelmeztette vejét 1642-ben, hogy Kemény János megpróbálja elvenni tőle a Kövesd közelében levő, de Hadadhoz tartozó falvakat.⁸⁷ Az ügy megoldását tovább akadályozta az, hogy 1646-ban Kemény János adományba kapta az erdő túloldalán levő Szatmár vármegyei falvakat is, Nántút, Terebest és Rákost.⁸⁸ A per részleteiről keveset tudunk: 1644-ben Lónyai Zsigmond megígérte Wesselényinek, hogy egy felkészült ügyvédet fog küldeni hozzá. Wesselényi a birtokigazoló iratokat Lónyaihoz küldte, aki azokat megvizsgálva tanácsokkal látta el vejét, hogyan járjon el jogai védelmében.⁸⁹ Wesselényi 1646-ban és 1647-ben vallatást készíttetett, és ezeket 1647. március 29-én bemutatták a táblán.⁹⁰ A tanúk egyértelműen az ő javára vallottak. A tárgyalás előtt, 1647. január 3-án I. Rákóczi György fejedelem arra figyelmeztette levelében Wesselényi Istvánt, hogy a per alatt lévő erdő határait ne terjessze tovább a maga hasznára. Hozzátette, hogy a két ország képviselői illetékesek az ügy megoldásában, melyre egyelőre nem kerülhet sor.⁹¹ A per kimenetelét nem ismerjük, de Lónyai egyik levelében azt hangsúlyozta, hogy a törvények és a bizonyítékok Wesselényi jogát támasztják alá.⁹²

A másik pert Szaniszlófi Báthory Katalin és férje, Lónyai István 1627-ben indította az akkor kiskorú Wesselényi István ellen. Később, Lónyai István halála után Báthory Katalint a per lefolytatásában fia, a fentiekben már sokat említett Lónyai Zsigmond támogatta és képviselte. Báthory Katalin a hadadi uradalom visszaadását követelte a Wesselényi családtól azzal az indokkal, hogy ahhoz Jakcsi Boldizsár halála után a leányági leszármazottaknak lett volna öröklési joga, és azt a kincstár jogtalanul foglalta le a család férfiágon való megszakadása miatt. Báthory Katalin csak akkor

⁸⁵ Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. (1627. ápr. 28.)

⁸⁶ ErdFejOkl, 23. köt., 53^v–56^v.

⁸⁷ Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1642. febr. 22.)

⁸⁸ ErdFejOkl, 24. köt. 199^v–200^v.

⁸⁹ Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1644. jan. 2.; 1647. jan. 10.; 1647. febr. 2.; 1647. febr. 19.)

⁹⁰ Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1646. dec. 12.; 1647. márc. 29.)

⁹¹ Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1647. jan. 3.)

⁹² Wesselényi cs zsidói lt, 6. d. (1647. jan. 10.)

járhatott sikerrel, ha a per⁹³ során igazolni tudta volna, hogy – bár a régi kiváltságlevelek alapján az uradalom a Jakcsi családban férfiágon öröklődött – egy 1577-ben megkötött egyezség még mindig érvényben volt. Reményei szerint ez az oklevél alátámasztotta volna Boldizsár leánytestvéreinek, Jakcsi Katának és Annának, Báthory Katalin anyjának öröklési jogát Boldizsár (1581), majd annak leánya, Zsuzsanna halála (1586) után.

Báthory Katalin első lépésként bizonyítani próbálta, hogy a Jakcsi leányági örökösök lépéseket tettek az uradalom elvesztése ellen még akkor, amikor azt a kincstár részére iktatták. Nemcsak Katalin, hanem Gyulaffy Zsuzsanna⁹⁴ is kikerestette a Jakcsi Boldizsár leánya, Zsuzsanna, leánytestvérei vagy más családtag tiltakozó okleveleit a kolozsmonostori hiteleshelyen, de csak Jakcsi Zsuzsanna tiltakozására találtak bizonyítékot. Mint korábban szoltunk róla, Jakcsi Boldizsár özvegye és leánya mindkét alkalommal ellentmondott, de a pert elvesztették. A forrásokban nincs nyoma annak, hogy Boldizsár leánytestvérei tiltakoztak volna az uradalom lefoglalása ellen a kincstár által indított eljárás idején (1582), illetve később, Wesselényi Ferenc beiktatásakor (1584). Lónyai Zsigmond később, 1642 körül⁹⁵ összefoglalta családja részére a per lezárásának okait, és abban megjegyezte, hogy nem tudja biztosan, mit tett a leányág Boldizsár halála után jogai védelmében, de szerinte már akkor sem tudott fellépni a foglalás ellen.

A per folyamán sor került több 1577-ben kelt oklevél bemutatására is. Megtudjuk ezekből, hogy az elhunyt Jakcsi Kata gyermekei és Jakcsi Anna megnyertek egy Boldizsár ellen indított pert, az ítélet pedig a hadadi uradalom három egyenlő részre való felosztása volt a három testvér között.⁹⁶ Az ítélet végrehajtásakor Boldizsár visszaüzéssel élt a pernyertesek ellen,⁹⁷ de a felek, ahelyett hogy megjelentek volna a fejedelmi táblán a visszaüzés

⁹³ A perrel kapcsolatos iratok: Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. (1627. nov. 25, dec. 7, dec. 8); Wesselényi cs zsidói lt, 5. d. (1631. dec. 9.; 1634. dec. 7.; 1635. dec. 3.; 1638. dec. 6.); Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 53. fol. (1627. dec. 4.), 54. fol. (1627. dec. 11.), 66. fol. (1631. nov. 8.), 67. fol. (1631. dec. 4.), 76. fol. (1634. dec. 11.), 80–81. fol. (1635. nov. 4.); 90. fol. (1638. okt. 17.).

⁹⁴ Gyulaffy Zsuzsanna kérésére, illetve fia jogainak bizonyítására kétszer tanúvallatást is végrehajtottak, de mindkét vallatáson a tanúk bizonytalan válaszokat adtak. Vö. 1628. jan. 15, két eredeti példány: Wesselényi cs zsidói lt, 4. d.; Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 58–59. fol.; 1635. nov. 23; Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1. tétel, 1600–1640), 83. fol.

⁹⁵ Keltezése hiányzik, de 1642-ben vagy azután íródhatott. Ugyanis ebben azt írja, hogy az 1627-ben indult per 15 évet tartott, majd lemondott róla, és leányát feleségül adta Wesselényi Istvánhoz. Az 1642-ben kötött házasság révén megoldottnak tartotta az ügyet. Wesselényi cs zsidói lt, 371. sz.

⁹⁶ Az ítéletlevél szövege átíratban: Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. (1627. dec. 8.)

⁹⁷ A visszaüzésről szóló jelentés eredetijét lásd Wesselényi cs bp-i lt, 1. d., 143. fol. (1577. szept. 6.), két átíratát lásd Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. (1627. dec. 8.) és Wesselényi cs bp-i lt, 1. d., 145. fol. (1577. dec. 4.). Az ügyről lásd még Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1600–1640), 54. fol. (1627. dec. 11.)

után kitűzött tárgyaláson,⁹⁸ 1577. december 10-én egyezséget kötöttek.⁹⁹ Megállapodásuk értelmében Boldizsár férfiágon való magszakadása esetén – bizonyos feltételek mellett – két leánytestvérét férfiörökösökké tette azokban az általuk követelt birtokokban, melyek a leányágot eddig nem illették meg. A feleségének, Révai Annának inscribált ebből az uradalomból 6000 forint értékű jószágot, melyet saját utódai vagy a leányág csak az összeg kifizetése után válthatott vissza magának. Ezenfelül ígéretet tett, hogy 1578-ban testvéreinek enged át olyan örökölt ingatlanokat, melyek nem tartoztak a hadadi uradalomhoz: Újfalut, a monói, kódi, kelencei, diósadi részjószágokat és a monói udvarházat Középszolnok vármegyében.

Ennek az egyezésnek az a része, mely az uradalomhoz nem tartozó birtokokra vonatkozott, az 1627-ben indult per idején is érvényben volt, és a leányág, így Báthory Katalin is birtokolta azokat a jószágokat.¹⁰⁰ Ellenben Boldizsárnak az uradalomra vonatkozó intézkedését – mint a fentiekben említettük – már 1584-ben érvénytelennek ítélte a tábla. Báthory Katalin, miután nem tudta az 1577-es egyezésnek az uradalomra vonatkozó részét érvényesnek elismertetni, megkísérelte újraindítani a testvérek közötti régi pert. De ez is sikertelennek bizonyult.

Lónyai Zsigmond 1642 körül kelt beszámolójából kiderül, hogy azért illette volna meg a leányágot is az uradalom, mivel Boldizsár nagyapja, Mihály egyezséget kötött apósával, ártánházi Bornemissza Boldizsárral, hogy kölcsönösen egymásra hagyják javaikat, melyek ezután mindkét nemű utódaikat egyenlő módon megillették. Ez megváltoztatta az uradalom öröklési módját, és feltehetően ennek alapján nyerték meg a pert Boldizsár ellen a leánytestvérei 1577-ben. Lónyai Zsigmond 1642 körüli beszámolójában úgy vélte, hogy a Bornemissza családdal kötött egyezés eredetije nem maradt fenn, hanem csak annak I. Ferdinánd általi 1544. november 8-án kelt jóváhagyása,¹⁰¹ azonban ő ezt érvénytelennek tartotta, mivel egyrészt a későbbi országgyűlési határozatok érvénytelenítették a nem erdélyi uralkodó által kiadott okleveleket, másrészt a bevallás szövegét még ez a jóváhagyás sem tartalmazta.

Lónyai Zsigmond végül lemondott a pereskedésről, ennek időpontját nem ismerjük, az utolsó oklevél, mely per során kelt, 1638-ból való. Az ügy azzal oldódott meg, hogy 1642-ben leányát, Annát Wesselényi Istvánhoz

⁹⁸ A határozat eredetijét lásd Wesselényi cs zsbói lt, 1. d. 88. sz. (1577. dec. 4), két átiratát lásd Wesselényi cs zsbói lt, 4. d. (1627. dec. 8.) és Wesselényi cs bp-i lt, 1. d., 145. fol. (1577. dec. 4).

⁹⁹ Wesselényi cs bp-i lt, 1. d, 142. fol. (1577. dec. 10.)

¹⁰⁰ Báthory Katalin anyja, Jakcsi Anna fejedelmi adománylevelet szerezve beiktatta magát több más részbirtok mellett a Boldizsártól neki jutott Újfaluba és a diósadi, kódi, kelencei részbirtokokba. Az iktatási parancs 1587. nov. 20-án kelt. Wesselényi cs zsbói lt, 2. d.

¹⁰¹ MOL, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii (A 57), 2. köt., 62.

adta feleségül. Döntéséhez talán az is hozzájárult, hogy anyja, Báthory Katalin 1640-ben vagy 1641-ben meghalt. Lónyai Zsigmond testvére, Kata és férje, Nyáry Bernát viszont továbbra is pert akartak indítani a hadadi birtokokért, és Lónyai Zsigmondot 1642-ben a fejedelmi táblán a per lefolytatásához szükséges oklevelek átadására próbálták kötelezni. A perre azonban nem került sor, 1642-ben Lónyai Zsigmond egyik levelében megnyugtatta vejét, hogy testvére nem fog pert indítani ellene.

A család egyéb birtokai a fejedelemség területén

A hadadi Wesselényi család erdélyi ágának a hadadi uradalmon kívül máshol is voltak birtokai és jövedelmei a fejedelemség területén, de a források ezekre vonatkozóan is igen hiányosak, egy-egy ingatlanra többnyire csak egy-két adat maradt fenn.

Wesselényi Ferenc 1579-ben Báthory Istvántól adományul nyerte a hűtlenség miatt jószágvesztésre ítélt Halábori Pálnak Kolozs vármegyei nagynyulási részbirtokát és udvarházát, de ezeket 1585-ben elcserélte Petrichevich Horvát Kozmának a maroszeői Jedd birtokban levő részével és nemesi udvarházával. A cserét az utóbbi kérte, mivel Nagynyulás szomszédos volt komlódi lakóhelyével.¹⁰² Később Wesselényi Ferenc a jeddi részjóságot a már említett 1593. március 10-én kelt végrendeletével Orsolya nevű testvéreire hagyta, aki – miként a szövegből kiderül – azt korábban is bírta.¹⁰³ Mindketten birtokosok maradtak benne, azoknak tüntette fel őket egy 1594-ben, Ferenc halálának évében kelt oklevél, melyből kiderül, hogy egy Köpeczi János nevű nemes pert indított ellenük a birtokrészért.¹⁰⁴

Wesselényi Ferenc nemcsak Báthory Istvántól, hanem Báthory Zsigmondtól is adományokban részesült. Az utóbbtól 1592. április 27-én elnyerte azt a jogot, hogy a dési sókamarából évenként 300 forint értékű sót szállítson vízen Zsibóig, és azt tetszése szerint bármilyen formában hasznosítsa.¹⁰⁵ Báthory Zsigmond 1594. február 16-án Wesselényinek adományozta a Doboka vármegyei Szentmártonban levő részjóságot, mely korábban a kincstárhoz tartozott,¹⁰⁶ majd 1595. december 26-án az özvegyének engedte át életfogytiglan Szentmárton egész birtok tizedét árenda fizetése

¹⁰² A beiktatást igazoló, 1579. december 28-án kelt kiváltságlevél: MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos lt, Protocolla (F 2), 51. sz., 62r–63v. Az 1585. október 29-én kötött egyezsre lásd Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 44. fol.; ErdKirKv I/3. 707, 708, 717. sz.

¹⁰³ Wesselényi cs zsibói lt, 2. d. A fejedelem általi jóváhagyása: 1595. aug. 16.

¹⁰⁴ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 118. fol.; Wesselényi cs zsibói lt, 2. d. (1594. jan. 9.)

¹⁰⁵ Wesselényi cs zsibói lt, 2. d.

¹⁰⁶ Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1580–1599), 121–123. fol.

nélkül.¹⁰⁷ A szentmártoni részbirtokot Wesselényi Ferenc fiai, Pál és István a család gyekei ágához tartozó Gáspár özvegyének és fiának, Boldizsárnak engedték át 1608. október 16-án, a Kolozs vármegyei Oláhkara nevű birtokkal együtt. Ugyanis a Wesselényi Gáspár által korábban megőrzés céljából Ferencre bízott 7000 forintot özvegye, Szarkándi Anna nem adta vissza, és fiai a tartozást részben így térítették meg.¹⁰⁸ Oláhkara Wesselényi Ferenc 1593-ban kelt végrendeletében is szerepel, feltehetően szerzett birtoka volt.¹⁰⁹ A forrásokból nem derül ki, hogy ez hogyan került a család birtokába, akárcsak a Pál zálogosításai kapcsán említett Középszolnok vármegyei, de nem az uradalomhoz tartozó Dánfalva és Kisnyíres.

Wesselényi Ferenc vagyona felesége, Szarkándi Anna örökségével is gyarapodott. Ugyanis Anna megörökölt apjától, Páltól egy részjóságot Kecskeméten. Pál a részt 1558-ban vásárolta, és az egyezséghez ugyanabban az évben megszerezte I. Ferdinánd jóváhagyását is.¹¹⁰ De később gondok merültek fel a birtokjogot illetően, és a korábbi birtokosok pert indítottak Pál örökösei, özvegye, Nyáry Krisztina és két leánya, Anna és Borbála ellen. 1582-ben, Wesselényi Ferenc és Anna házasságának évében, a felek egyezsége jutottak, és a Szarkándi-örökösök a részbirtokot megtarthatták.¹¹¹ A kecskeméti részbirtok sorsáról jóval később hallunk újra, amikor 1654-ben Wesselényi Ferenc főkapitány a földesúri census fizetése kapcsán arra utasította kecskeméti jobbágyait, hogy fiának, Ádámnak és unokatestvérének, Istvánnak 50-50 forintot fizessenek évente, továbbá a neki járó évi 600 tallérból 50 forintot szintén Istvánnak adjanak át. Az utóbbit pedig külön oklevélben biztosította, hogy ő és örökösei évi 100 forintot fognak kapni a török fennhatóság alatt levő kecskeméti ősi részjóság censusából, ezzel is bizonyítva az örökséghez való jogaikat.¹¹²

Wesselényi Ferenc fiai, István és Pál is jelentős adományokban részesültek. Báthory Gábor 1609-ben Wesselényi Pálnak inscribálta a gyulafehérvári fejedelmi udvarhoz tartozó Metesd, Farkasmező (vagy Pojána) és Sólompataka (vagy Gaurány) birtokokat Fehér vármegyében 3000 forinton, 1612-ben azonban Pál eladta ezek használati (zálog)jogát Ajtonyi Ja-

¹⁰⁷ Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. (1595. dec. 26.)

¹⁰⁸ MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos lt, Protocolla (F 2), 2. köt., 200–203. p.

¹⁰⁹ Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. (1595. aug. 16.)

¹¹⁰ Wesselényi cs zsidói lt, 1. d. 44. sz. (1558. jún. 27, az egyezséglevél jóváhagyása); Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. 170. sz. (1590. febr. 21, az iktatási jelentés átírata).

¹¹¹ Wesselényi cs zsidói lt, 1. d. 120. sz. (1582. márc. 7.). A kecskeméti részbirtokra lásd még Wesselényi cs zsidói lt, 1. d. 51–53 sz. (1565. máj. 31.); Wesselényi cs zsidói lt, 2. d. 169. sz. (1590. jan. 4, ugyanott egy másik keltezetlen irat).

¹¹² Wesselényi cs zsidói lt, 7. d. (1654. márc. 29., 1654. dec. 19.)

kab deáknak, a vizaknai sókamara prefektusának 1000 forintért.¹¹³ Szintén 1609-ben Báthory Gábor neki adott jobbágyokat több sepsiszéki faluban, melyeket „bizonyos commissariusink mi [szá]munkra confiscáltak”. A töredékes parancslevélből azonban nem lehet megtudni pontosan, milyen jogon. A felsorolt települések (Sepsi)Szentgyörgy, Szotyor, Étfalva, Bodok, Kilyén, Martonos, Fotos, Kisborosnyó, Komolló, Réty, Egerpaták, Nagyborosnyó és Köpec voltak.¹¹⁴ A töredékes forrás adatait megerősíti az, hogy egy 1610-ben kelt oklevél említi Wesselényi Pál egyik jobbágyát Komollón.¹¹⁵ 1610-ben a fejedelem Pálnak adományozta a hűtlenséggel megvádolt Kendi Istvánnak a kővári várhoz tartozó Sósmező egészbirtokát. 1612-ben – a hadjáratokban való részvételéért – élethossziglan neki engedte át a Szeredahely szász székben fekvő Orbó birtok tizedét árenda fizetése nélkül. Majd 1613-ban szintén neki inscribálta Miriszló jószágot 2000 forinton Fehér vármegyében.¹¹⁶ Wesselényi Pál 1615-ben 30 forintért eladta Gyulafehérváron, az Olasz vagy Szeben utcában levő, korábban 60 forinton vásárolt kőházát Debreceni János levélkeresőnek.¹¹⁷ A birtokaira vonatkozó adatokhoz még hozzátennék, hogy tulajdonában voltak Középszolnok vármegyében, Kővár vidékén – nem tudni, milyen jogon – a hadadi uradalomhoz nem tartozó Preluka és Groppa nevű egészbirtokok, és ezeket 1621-ben zálogba vetette 180 forinton.¹¹⁸

Forrásaink Wesselényi István birtokszerzeményeiről is hiányosan tájékoztatnak. A vécsi várat és a hozzá tartozó birtokokat valószínűleg Báthory Gábortól kapta adományba 1611 előtt, ugyanis 1611. március 21-én ebben a várban állította ki oklevelét egyik vécsi telkével kapcsolatosan.¹¹⁹ 1614. szeptember 30-án kelt, ugyanazon a napon, amelyen a Wesselényi testvérek az említett egyezséget kötötték az erdélyi és lengyelországi java-

¹¹³ Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1609. aug. 2.); Wesselényi cs bp-i lt, 3. d. (1600–1640), 29. fol. (1612. nov. 28.). Lásd még Gálfi Emőke: *Bethlen Gábor hitelezője, Ajtonyi Jakab deák. = A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok*. Szerk. Papp Klára – Püski Levente. Debrecen 2013. 120–121. – 1612 után azonban Fiota Antal tiltakozott Wesselényi Pál és Jakab deák birtokjoga ellen. MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Kolozsmonostori konvent országos lt, Protocolla (F 15), 13. köt. 172’.

¹¹⁴ Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1609. nov. 30.)

¹¹⁵ ErdFejOkl, 9. köt. 434–435. p.

¹¹⁶ Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1610. júl. 22.; 1612. nov. 7.; 1613. ápr. 1.)

¹¹⁷ MOL, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos lt, Protocolla (F 2), 5. köt., 49, 70–71. p.

¹¹⁸ Wesselényi cs zsbói lt, 4. d. (1621. szept. 5.)

¹¹⁹ ErdFejOkl, 10. köt., 123. p. (datum in arce Vechy); 1607-ben Rákóczi Zsigmond fejedelem a vécsi várat és a hozzá tartozó birtokokat kápolnai Bornemissza Boldizsár tanácsúrnak, Fehér vármegyei ispánnak adományozta, aki azelőtt zálogjogon bírta azokat. ErdFejOkl, 7. köt., 177’–180’. 1608-ban Báthory Gábor a várat és a hozzá tartozó birtokok egy részét Bocskai Mihálynak, Szatmár vármegye ispánjának és a szatmári vár főkapitányának inscribálta, aki (az oklevél szövege szerint) azokat már korábban is bírta. ErdFejOkl, 8. köt., 71’–72’.

ik elosztásáról István egy másik bevallása, melyben Pálnak és utódainak örökre átengedte saját szerzett vécsi várát és a hozzá tartozó birtokokat, kárpótlásul, mivel az apai örökségből Pálnak jutott hadadi uradalom a lengyelországinál kisebb volt. A Pálnak átengedett javak a Torda vármegyei vécsi vár, Vécs mezővárosban, Felfalu, Erdőszakál, Alsórépa birtokokban levő részjóságok, valamint Felsőrépa, Lövér, Kövesd, Oroszidecs egészbirtokok és a Kolozs vármegyei Paszmos voltak.¹²⁰ Két évvel később, 1616-ban is Pál tűnik fel birtokosként a forrásokban, de 1619–1622 között újra István tulajdonában volt az uradalom.¹²¹

A birtokszerzés egyik gyakran előforduló módja a kétes birtokjoggal bírt javak adományul való felkérése a fejedelemtől, majd az iktatást követő per során a korábbi tulajdonos jogtalan birtoklásának igazolása volt. Ezzel az eljárással próbálta Wesselényi István elfoglalni a Torda vármegyei Felsőidecs birtokot, mely a korábban Pálnak átengedett Oroszidecs szomszédságában feküdt. Bethlen Gábor 1619. június 7-én kiadott oklevelében biztosította Wesselényit, hogy amennyiben valamikor Felsőidecs a kincstárra szállna, azt örökre neki fogja adományozni. E biztosító oklevél alapján 1620 májusában meg is ejtették István birtokba iktatását, de az eljárásnak nyilván ellentmondott a falu akkori tulajdonosa, Dely Kázmér, az udvari lovasok hadnagya.¹²² Wesselényi próbálkozásának eredményéről azonban nincsenek adataink.

Szintén Vécs közelében Wesselényi Istvánnak sikerült szert tennie egy birtokra. 1619. április 5-én elnyerte Bükki Istvánné Macskássy Anna köbökúti részjóságát Kolozs vármegyében, cserében pedig megígérte, hogy megszerzi a fejedelemtől Macskássy Annának Viszolya kincstári birtokot ugyanabban a vármegyében.¹²³

Wesselényi Pál özvegye, Gyulaffy Zsuzsanna örökségből is jutottak a Wesselényi családhoz bizonyos javak. A kétszer megözvegyült Gyulaffy Zsuzsanna¹²⁴ túlélte fiát, Wesselényi Istvánt, aki, mint már említettük, 1656-ban halt meg. Zsuzsanna 1664-ben végrendekezett Pozsonyban, és minden erdélyi birtokát unokájára, Pálra, a kuruc hadvezérre hagyta.¹²⁵

¹²⁰ Wesselényi cs zsbói lt, 3. d. (1614. szept. 30., latin nyelvű). – Az egyezséglevél magyar szövege a váradi hiteleshely 1627. febr. 26-án kelt átiratában is fennmaradt: Wesselényi cs zsbói lt, 4. d.

¹²¹ *Torda vármegye jegyzőkönyvei I. 1607–1658.* Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Dáné Veronka. Kvár 2009. (Erdélyi Történelmi Adatok IX/1.) 124, 138, 146, 190, 216.

¹²² KolozsNLt, Kemény cs lt (8. sz.), II/97. sz., VII/481. sz.

¹²³ ErdFejOkI, 12. köt, 122^v–124^r.

¹²⁴ Wesselényi Pál halála (1622) után férjhez ment Listius Ferenchez, majd 1631 előtt újra megözvegyült.

¹²⁵ Az 1664. márc. 10-én kelt végrendelet szövegének csak kis része maradt fenn (átirat formájában) a pozsonyi káptalan egy 1700-ban kelt oklevelének másolatában. Wesselényi cs zsbói lt, 8. d.

Töredékesen fennmaradt végrendeletéből nem tudjuk meg, melyek lehetnek ezek a birtokok. Egy későbbi záloglevélből azonban kiderül, hogy a Gyulaffy Zsuzsannától örökölt javak közé tartoztak Középszolnok vármegyében egy szilágycsehi puszta udvarház és a Szilágycsehen, Oláhhorvátton, Ardón, Benedekfalván, Nagyszegen levő részbirtokok.¹²⁶ Zsuzsanna ezeket a szilágycsehi uradalomhoz tartozó birtokokat nagyapjától, Gyulaffy Lászlótól örökölte, aki az uradalmat II. János királytól 1569-ben nyerte adományul.¹²⁷

A család birtokai ifjabb István felesége, Lónyai Anna révén is igen megszorodtak. Mint már utaltunk rá, Anna jelentős vagyont kapott apjától, Zsigmondtól, aki birtokait részben anyjától, Szaniszlófi Báthory Katalintól örökölte meg 1641-ben.¹²⁸ Ennek az örökségnek egy részét – a Szatmár és Bihar vármegyei részbirtokokat – Zsigmond megtartotta magának, az erdélyi javakat – nevezetesen a Kraszna, Középszolnok vármegyei részeket és a Torda vármegyében levő gyéresi uradalmat – viszont még 1641. január 14-én – fiúörökös hiányában – három leányának adta, azzal a feltétellel, hogy azokat kölcsönösen megörököljék egymástól. Átengedte az anyai örökségéhez nem tartozó fejedri részjórészt is, melyet később Anna révén szintén a Wesselényi család örökölt meg.¹²⁹ 1642-ben fejedelmi parancslevelet szerzett arra vonatkozóan, hogy osszák fel az említett javakat leányai között.¹³⁰ 1653-ban bekövetkezett halála után leányai és férje-

¹²⁶ Wesselényi cs zsbói lt, 10. d. (1689. dec. 26.)

¹²⁷ ErdKirKv I/3. 85, 86, 125, 136. sz. Lásd még ErdFejOkl, 7. köt., 27ⁿ–28ⁿ; Wesselényi cs zsbói lt, 4. d. (1622. jan. 31.)

¹²⁸ Szaniszlófi Báthory Katalinnak két végrendeletét ismerjük: az egyik 1625. júl. 16-án (Történeti Lapok 1875. 1342–1344), a másik 1640. márc. 20-án kelt (Wesselényi cs zsbói lt, 5. d.). Halála után, 1641-ben Zsigmond örökölte meg az Aranyosmeggyes mezővárosban, Apa, Krassó, Udvari birtokokban levő részeket (Szatmár vm), Nyíregyházának felé, nyírfejtői részjórészt. A jelentős örökség többi részét megosztották Zsigmond és két leánytestvére között. A Zsigmondnak jutott részbirtokok: Kraszna vármegyében: Percsen mezővárosban és kastélyban, Somlyó mezővárosban levő rész, Somlyócsehi, Kerestelek, Szoros, Györtelek, Somlyóújlak, Badacsony, Hídvég részbirtokok; Középszolnok vármegyében: Girókuta, Diószád, Magyarcsaholy, Oláhcsaholy, Újfalú, Kód, Kelence, Szóce (elnéptelenedett település Tasnád mellett, Szatmár vm határán) részbirtokok; Torda vármegyében: Gyéres mezővárosban levő rész, Kók, Mindszent, Tóhát, Szentjakab, Bó, Felsődetrethem részbirtokok; Szatmár vármegyében: Szinyérváralja, Újváros, Udvari, Felsőfalú, Újfalú, Túrvekonya, Bujánháza, Komorzán, Tartolc, Kányaháza, Terep, Bikszád, Lekence, Berence, Ilk, Tunyog részbirtokok; Bihar vármegyében: Nyírábrány, Nyíradony részbirtokok. Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1641. jún. 10.) –Vö. még Szócs Péter Levente: *Adalékok az aranyosmeggyesi kastély XVII. századi történetéhez.* = *Emlékkönyv Kiss András nyolcvanadik születésnapjára.* Szerk. Pál-Antal Sándor–Sipos Gábor–W. Kovács András–Wolf Rudolf. Kvár 2004. 544–545.

¹²⁹ Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1641. jan. 14.)

¹³⁰ Wesselényi cs zsbói lt, 6. d. (1642. aug. 5.)

ik megörökölték apjuknak nemcsak erdélyi javait,¹³¹ hanem a Magyar Királyságban – Borsod, Szabolcs, Zemplén, Bereg, Szatmár, Nógrád, Heves, Abauj, Túróc vármegyékben – fekvő számos egyéb birtokát is.¹³² Néhány évvel később meghalt Anna legidősebb testvére, Zsuzsanna, Bocskai István zempléni főispán felesége, akinek Szatmár vármegyei apai örökségét 1656-ban felosztották Lónyai Anna és Margit között.¹³³ Az osztályt feltehetően más vármegyében is végrehajtották, ahol szintén Lónyai Anna birtokába kerülhetett az elhunyt testvér javainak fele.

Lónyai Anna apai örökségéből származó Kraszna és Középszolnok vármegyei részjórészeit azonban fia, Pál csak részben örökölte meg. Ezeket a Szaniszlófi Báthory Katalintól származó javakat 1683-ban Anna részben elveszítette a Kemény János fejedelem örökösei által ellene indított per során. Ugyanis, miután Lónyai Anna saját örökségéből fizette ki 1659-ben leendő férjének, Kemény Jánosnak tatár fogságból (1657–1659) való kiváltásához szükséges összeget, férje ennek fejében neki zálogosította el élet-hosszigan saját kövesdi és gerendi uradalmait 12 000, illetve 10 000 forint.¹³⁴ A gerendi uradalmat Anna csak élete végéig való használatra nyerte el, ennek ellenére 1668. május 23-án kelt végrendeletében fiára hagyta.¹³⁵ Később Kemény János utódai megvádolták Lónyai Annát az ideiglenesen általa birtokolt apai örökségük gondatlan használatával és a jószágok nagymértékű elzálogosításával. 1683-ban, a per megnyerését követően, a kövesdi birtokok visszavétele idején az ítélet végrehajtói Lónyai Annától bizonyos saját, apai örökségéből származó részeket is lefoglaltak, melyekkel kárpótolták a Kemény-utódokat az Anna által elzálogosított kövesdi

¹³¹ Úgy tűnik, gondok voltak az örökség felosztásával kapcsolatban, mivel 1653 decemberében Zsigmond három leánya újabb osztályt kért, azaz Zsigmond és egyik leánytestvére örökségének különválasztását Kraszna és Középszolnok vármegyékben. A felsorolt ingatlanok: Perecsen, Somlyó mezővárosokban, illetve Hídvég, Varsolc, Diósad, Szoros, Somlyóújlak, Somlyócséhi, Badacsony, Hosszúújfalú, Kód, Kelence, Magyarcsaholy és Oláhcsaholy (Kraszna vm) birtokokban levő részjórészek, valamint a perecseni nemesi udvarház. Wesselényi cs zsidói lt, 7. d. (1653. dec. 4.)

¹³² Wesselényi cs zsidói lt, 7. d. (1656. aug. 17.)

¹³³ Wesselényi cs zsidói lt, 7. d. Az 1656. dec. 17-én kiállított osztálylevél szövege egy 1758. jan. 16-án kelt oklevélben maradt fenn.

¹³⁴ A gerendi uradalmat Bethlen Gábor 1618. ápr. 26-án adományozta Kemény Boldizsárnak; Wesselényi cs zsidói lt, 4. d. Ugyanazt az uradalmat II. Rákóczy György 1650. ápr. 10-én Kemény Jánosnak és feleségének, Kállay Zsuzsannának adta; Wesselényi cs bp-i lt, 9. d. (1641–1700), 148. fol.; Kemény János 1660-ban kelt végrendeletében a kövesdi uradalmat Lónyai Annának kötötte le 12 000 forinton; Wesselényi cs zsidói lt, 22. sz., 1–8; 1664. márc. 19-én a fejedelem elrendelte Lónyai Anna beiktatását a gerendi uradalomba; Wesselényi cs zsidói lt, 8. d; 1665. jún. 5-én Apaffy Mihály Lónyai Annának élete végéig elengedte a gerendi uradalmat dézsmájának fizetését; Wesselényi cs bp-i lt, 9. d. (1641–1700), 147. fol.; Lónyai Anna panaszlevele a fejedelmi tanácshoz; Wesselényi cs zsidói lt, 9. d. (1683. jún. 12.)

¹³⁵ Wesselényi cs bp-i lt, 9. d. (1641–1700), 148. fol.

örökségükért.¹³⁶ A Kemény-örökösökkel szembeni per¹³⁷ elvesztése után a krasznai és középszolnoki Lónyai-részjóságok közül Wesselényi Pál csak néhányat örökölt anyjától annak 1690-ben bekövetkezett halála után, melyek közé a Perecsenben, Derzsidán, Somlyócehiben, Badacsonyban, Nagyfaluban, Győrteleken és Domoszlón levő részbirtokok tartoztak.¹³⁸

Mint a fentiekben említettük, Lónyai Annának apjától örökölt erdélyi ingatlanjai közé tartozott a *gyéresi uradalom*¹³⁹ és a fejrđi részbirtok. Az uradalmat az udvarház kivételével Anna feltehetően 1660 körül vetette zálogba, de 1676 előtt menyee, Béli Zsuzsanna kiváltotta. Az e célra fordított 4500 forint és Annának kölcsönadott egyéb összegek fejében, melyek Zsuzsanna mind apai, mind anyai örökségéből¹⁴⁰ származtak, 1676-ban Anna az uradalmat neki adta zálogba 6900 forinton, a gyéresi udvarházat pedig örökre neki adományozta. A kolozsvári unitárius egyházközségnek 1662-ben elzalogosított fejrđi részbirtokot is Béli Zsuzsannának kötötte le 1682-ben, aki elvállalta annak kiváltását.¹⁴¹

A fentiek alapján megállapítható, hogy Wesselényi Ferenc utódainak nem voltak jelentős birtokszerzeményei Erdélyben, vagyonuk alapját a családalapító által elnyert hadadi uradalom jelentette. Az adatok töredékessége miatt nemcsak jobbágyaik számát nem tudjuk megbecsülni, hanem egyéb birtokaik nevét illetően is hézagosak az ismereteink, ezért igen nehéz megállapítani, hogy a család milyen helyet foglalt el az erdélyi főnemesi rétegben. Más család birtokállománya nagyságának megállapításában valamivel szerencsésebb a helyzet. Bethlen János 1673-ban kelt végrendeletében vagyonát három fia között felosztva 52 helységet sorolt fel. Teleki Mihály birtokairól 1694-ben készült kimutatásból kiderül, hogy 75 helységben 1956 jobbágya volt.¹⁴² Ezekhez viszonyítva a Wesselényiek hadadi és zsiói uradalmához tartozó 26 helység kevésnek tűnik, de tudjuk, hogy a családnak máshol is voltak birtokai, igaz, ezek száma csak a – részben Erdélyben, részben a Magyar Királyságban fekvő – Lónyai-bir-

¹³⁶ Wesselényi cs zsiói lt, 9. d. (1683. júl. 21.)

¹³⁷ A per ítéletét az 1684 márciusában tartott országgyűlés határozataiba is belefoglalták: Wesselényi cs zsiói lt, 9. d.; *Monumenta comitialia regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek. I–XXI.* Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1875–1898. XVIII. 217.

¹³⁸ Wesselényi cs zsiói lt, 9. d. (1683. júl. 21.)

¹³⁹ Gyéres mezőváros udvarházzal, Mezőszentjakab, Detrethem, Bő, Kók egészbirtokok és a tóháti részbirtok.

¹⁴⁰ Béli Zsuzsanna anyjától az említett ingóságok mellett bizonyos ingatlan javakat is megörökölt: a kolozsvári és szászfenesi szőlőt, a komlódi udvarházat és a hozzá tartozó rész-birtokokat. Ezeket 1687-ben vette át, és ekkor még fiútestvéreivel osztatlanul birtokolta. Wesselényi cs zsiói lt, 10. d.

¹⁴¹ Wesselényi cs zsiói lt, 8. d. (1676. szept. 25.; 1682. máj. 5.)

¹⁴² Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története.* Bp. 1927. 266–267; Trócsányi: *Teleki* 315.

tokok megöröklése után nőtt meg feltételezhetően a duplájára. Úgy véljük, vagyoni helyzetét tekintve a család nem tartozott az arisztokrácia legfelső rétegébe, a Középszolnok vármegyei főispáni hivatal gyakori viselése azonban jelzi, hogy ősi birtokaik révén több generáción keresztül a vármegye legtekintélyesebb családjának számítottak. Továbbá a korszak elején többen fontos – tanácsúri, kincstartói – feladatokat láttak el a fejedelemség kormányzatában. Az arisztokráciában elfoglalt előkelő helyüket bizonyítja az is, hogy házasság révén több erdélyi főúri családdal kerültek rokonsági kapcsolatba (a Gyulaffyakkal, a Lónyaikkal és a Béliakkal). Ugyancsak érvként hozható fel az is, hogy egy 1687-ből származó adat szerint Wesselényi Pál tekintélyes erdélyi főúrnak számított, annak ellenére, hogy generálisi tisztségéről 1680-ban történt lemondása után nem viselt semmilyen tisztséget a fejedelemségben.¹⁴³

The Transylvanian Estates of the Wesselényi Family of Hodod (Hadad) in the Time of the Principality. The Wesselényis were one of the aristocratic families which had large estates both in Transylvania and the Kingdom of Hungary, and therefore exerted significant political influence in both countries. The Hodod (Hadad) branch of the family was founded by Ferenc Wesselényi, **councillor and treasurer** of István Báthory, Prince of Transylvania and King of Poland, who grounded the **authority of the Hodod branch and its emergence as a member of Transylvanian aristocracy** by his successful career and estate acquisitions. The king rewarded his services not only by granting him the rank of baron (1582), but also by several estate donations in Poland and Transylvania. The descendants of Ferenc Wesselényi made no more significant estate acquisitions in Transylvania, the basis of their fortune was the estate of Hodod gained by the founder in 1584. The family had estates in other regions as well, but their number only grew significantly once they inherited the estates of the Lónyai family. Other members of the family also had the office of count (*comes*) of Middle Szolnok county, which means that due to their ancient estates they counted as the most respectable family of the county throughout several generations. Their prestigious place in the aristocracy is also proved by the fact that at the beginning of this period they had important offices in the government of the Principality, and were related by marriage to several Transylvanian aristocratic families.

¹⁴³ Trócsányi: *Központi kormányzat* 152.

FEJÉR TAMÁS

A WESSELÉNYI CSALÁD IRATÖRÖKSÉGE ÉS AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM LEVÉLTÁRA

A Wesselényi család erdélyi, ezen belül is a hadadi, drági és zsigóói ág napjainkig fentmaradt, hét évszázadra visszanyúló iratörökségével kapcsolatos kérdések jobb megvilágításához mindenekelőtt néhány családtörténeti vonatkozású adatot említünk fel.¹ A Nógrád vármegyei eredetű, köznemesi sorban élő Wesselényi család Miklós (1504–1584) nevű tagja már az 1550-es évek elején feltűnik az erdélyi forrásokban,² de Bebek Ferenc servitoraként annak pártütéséhez való csatlakozása és ezáltal hűtlenség vétkébe esése okán alighanem 1556 után telepedett meg végleg Erdélyben.³ Még az ötvenes évek második felében megkezdett prókatori működése után⁴ jelentős hivatali karriert futott be a fejedelmi adminisztrációban, ugyanis 1563–1567 között a kincstári jogügyigazgató (*fiscalis director*), 1567⁵–1584 között pedig az ítélmesteri tisztet viselte.⁶ A Doboka vármegyei Gyekén

A tanulmány elkészítését a romániai Felsőoktatási és Egyetemi Kutatási Alap (CNCSIS – Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior și a Cercetării Științifice Universitare, UEFISCSU) támogatta. A kutatási projekt címe: Intézmények és politikai vezetőség a Szilágyságban a XIV–XVII. században (Structuri instituționale și elite din Țara Silvaniei în secolele XIV–XVII), kódszáma: TE_204.

¹ A család 17. század végéig terjedő történetéről máig a leghasználhatóbb feldolgozás Deák: *Wesselényi család*; Petri: *Szilágy* I. 410–482. Lásd még Pálmány Bélának *A Wesselényi család nógrádi gyökerei* c. tanulmányát jelen kötetben.

² KmJkv II. 5186, 5253, 5316. sz.

³ Tudjuk, hogy hűtlensége okán 1556 szeptemberében elkobozták a Nógrád és Abaúj vármegyei birtokait. Vö. MOL A 57: 3. 331. p.

⁴ Pl. *Első erdélyi magyar ügyvédi lajstrom*. Századok XI(1877). 567; Pesty Frigyes: *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*. III. Oklevéltár Bp. 1878. (a továbbiakban: Pesty: *Szörényi bánság*) 282.

⁵ Pesty: *Szörényi bánság* III. 356.

⁶ Trócsányi: *Központi kormányzat* 357, 363. Trócsányi szerint 1568-tól tölti be az ítélmesteri tisztet, de az előbbi jegyzetben idézett adat szerint már 1567 októbertől prothonotarius volt.

szerzett birtokot, és megvetette a család gyekei ágának alapját, amely unokája, Wesselényi Boldizsár Doboka vármegyei ispán (1615–1646)⁷ és tizedfőrendátor (1634–1646)⁸ személyével fiágon már 1646-ban kihalt. A gyekei ág levéltára nem maradt fent, birtokjogaikkal kapcsolatos irataik egy része a Kornis család levéltárába került,⁹ részint mivel Wesselényi Boldizsár leánya, Katalin 1632-ben Kornis Ferenc (1607–1661) kolozsi ispánhoz ment feleségül,¹⁰ részint mivel a későbbiekben Kornis Ferenc megszerezte a gyekei ág birtokainak zömét.¹¹

A família felemelkedésében, valamint erdélyi vagyonának és tekintélyének megalapozásában Miklós testvére, a Bebekek említett pártütésében vélhetően szintén részt vevő Farkas (1502–1582)¹² fiának, Ferencnek lesz meghatározó szerepe. Wesselényi Ferenc (1540–1594) ifjúkorától Báthory István fejedelem szolgálatába állt, akit 1576. évi királlyá választása után Lengyelországba is követett. Ott kamarásként (*cubiculi praefectus*) és tanácsosként a király legbizalmasabb emberei közé tartozott. Érdemeiért 1582-ben Báthory István báróságot adományozott neki,¹³ 1584. március 6-i adománylevelével pedig neki adta a Középszolnok vármegyében fekvő Hadad várát, Hadad és Zsibó oppidumokat, valamint az oklevélben név szerint felsorolt további 24 birtokot és birtokrészt,¹⁴ mely jószágok kusalyi Jakcsi Boldizsár magvaszakadtával szálltak a kincstárra. Ezzel az adománnyal a család a középbirtokosok sorából az erdélyi főnemesi családok közé emelkedett. Ferenc fiai közül István már tanácsúr, 1607-től 1614-ig Közép-Szolnok vármegye ispánja,¹⁵ Pál 1614-től 1622-ig szintén középszolnoki ispán,¹⁶ 1608–1613-ban pedig kamarás volt.¹⁷ Az előbbi István fia, Ferenc (1605–1667) – miután 1646-ban grófi címet nyert,¹⁸ az 1655. évi pozsonyi országgyűlés pedig nádorrá választotta – a család magyarországi ágának legfényesebb karrierjét futotta be, de fiaival ez az ág is kihalt. Az

⁷ *Erdélyi országgyűlési emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. VII. (1614–1621). Bp. 1881. 258; Deák: *Wesselényi család* 21.

⁸ Trócsányi: *Központi kormányzat* 325.

⁹ ENMLt Kornis család szentbenedeki levéltára (a továbbiakban: Kornis cs lt).

¹⁰ Veress Endre: *A Göncz-Ruszkai gróf Kornis-család anyakönyve (1446–1917)*. Bp. 1917. 5; ENMLt Bethlen cs keresdi lt, nr. 29. (Bethlen Gergely levelezése, 1603–1699).

¹¹ Kornis cs lt, nr. 632. fol. 12., nr. 618. fol. 159.

¹² Rövidesen azonban visszatért I. Ferdinánd hűségére, Miksa magyar király pedig 1568-ban hű szolgálataiért neki adta azt a Gömör megyei Szirk birtokot, melyet még Bebek Györgytől kapott adományul. MOL A 56: 3. 912. p.

¹³ Jakó–Manolescu: *Latin írás*. Kézírások, 40. tábla.

¹⁴ ENMLt Wesselényi cs zsbói lt, nr. 119. (Középkori oklevelek, 1533–1585)

¹⁵ ENMLt Wesselényi cs hadadi lt, nr. 14; Trócsányi: *Központi kormányzat* 36.

¹⁶ Wesselényi cs hadadi lt, nr. 22; Wesselényi cs zsbói lt nr. 4. (1616–1630). 1622. január 12-én még viseli az ispáni tisztet, október 2-án viszont már néhainak mondják az okiratok.

¹⁷ MOL F1: 8. fol. 85v–86r; Trócsányi: *Központi kormányzat* 321.

¹⁸ MOL P 702 (Wesselényi cs lt), nr. 8.

erdélyi ágat az említett Pál vitte tovább, kinek utódai közül unokáját, Pált (1654–1694), a kurucok generálisát, valamint ennek fiát, a naplóíró Wesselényi Istvánt (1674–1734),¹⁹ 1710–13 között az Erdélyt ideiglenesen kormányzó Deputatio elnökét említjük meg. Wesselényi István fiaitól: Ferencről (1705–1770) a hadadi és a drági ág, Istvántól (1707–1757) pedig a zsigóói ág jött le a 20. századig.²⁰ Utóbbi ágból származik ifj. Wesselényi Miklós (1796–1850), a reformkor egyik kiemelkedő politikusa.²¹ A család utolsó férfi tagja, Miklós 1980-ban Budapesten halt meg.²²

A família 16. század második felében kezdődő felemelkedése, majd tekintélyének és vagyonának – mind személyes érdemek, mind elsőrangú családi összeköttetések révén – a következő századokban való kiteljesedése természetesen nagy mennyiségű iratanyag felhalmozódásához vezetett, amely már nem csupán Középszolnok vármegyére, hanem a tágabb Partiumra és Erdély egész területére is tartalmaz adatokat. Ennek az iratörökségnek a jelentőségét jól mutatja az is, hogy mintegy 300 darab középkori, azaz 1542 előtt kibocsátott oklevelet foglal magába (melyek hozzávetőleg 500 szöveget őriztek meg), továbbá közel huszonezzer iratot a 19. század végéig.

A Wesselényi család erdélyi ága levéltári iratanyagának legnagyobb részét egykoron az Erdély Múzeum-Egyesület keretében működő Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában őrizték,²³ amely a Múzeum-Egyesület 1950-ben történt megszüntetésével a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár kezelésébe került Történeti Levéltár²⁴ néven, onnan pedig 1974-ben a Kolozsvári Nemzeti Levéltár vette át. Az alábbiakban a Wesselényi család levéltárainak jegyzékét és állapotát az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának Jakó Zsigmond professzor által összeállított 1949. évi fondjegyzéke szerint

¹⁹ Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló, 1703–1708*. I–II. Közzéteszi Magyar András – Demény Lajos. Buk. 1983–1985; Ferenczi Miklós: *Hadadi br. Wesselényi István élete és naplója*. Kvár 1910.

²⁰ *Báró Bánffy Jánosné Wesselényi Józefa bárónő emlékirata 1848-49-i élményeiről*. S. a. r. Kelemen Lajos. Kvár 1931. 3.

²¹ A reá vonatkozó gazdag szakirodalomból lásd pl. Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Bp. 1965.

²² *Magyar életrajzi lexikon* (1978–1991). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1994. 973–974; Gudeus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. IV. Bp. 1998. 265.

²³ Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltáráról lásd Kiss András: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának kialakulása és története = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Szerk. Sipos Gábor. Kvár 2009. 183–237 (a továbbiakban: Kiss: *ENM Levéltára*).

²⁴ Rövid ismertetését lásd Pompiliu Teodor – Mihail Triteanu – Liviu Ursuțiu: *Arhiva Istorică a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România*. Revista Arhivelor X(1967). 1. sz. 125–136; Maria Ursuțiu: *Din istoria Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Arhiva istorică*. Biblioteca și Cercetarea XXII(2000). 22–32.

ismertetjük,²⁵ minthogy ez őrizte meg a leghűebben az egyes állagok egykori terjedelmét:

A család *zsibói* levéltára 1949-ben 78 fasciculus, 20 000 db missilis, 3 folyóméter kötet terjedelmű volt, és a 13–19. századokból tartalmazott iratanyagot.²⁶ Jelenleg a Kolozsvári Nemzeti Levéltár²⁷ és a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár őrzetében található. A Wesselényiek *zsibói*, de akkor (Szilágy)Göröcsönben br. Wesselényi Miklós (1845–1916), Szilágy vármegye főispánja (1888–1903) – ifj. Wesselényi Miklós fia – által őrzött archívumát²⁸ a család 1896-ban letétként bízta az Erdélyi Múzeum-Egyesület őrzetére. (Itt említjük meg, hogy a familia 1901-ben ifj. Wesselényi Miklós 14 kötet naplóját és egy kötet gazdasági feljegyzését is beadta a kéziratárba a levéltár mellé.)²⁹ Erről Ferenczi Zoltán (1857–1927), a Múzeum-Egyesület és a Ferenc József Tudományegyetem közös könyvtárának igazgatója az Egyesület 1897. évi közgyűlésén a könyvtár 1896. esztendei működéséről összeállított jelentésében a következőképp emlékezett meg: „De legkivált kiemelendő kéziratárunk gyarapodására az, hogy Szilágy megye főispánja, br. Wesselényi Miklós úr, a Wesselényi család összes kéziratait és egész

²⁵ Kiss: *ENM Levéltára* 223–234. Hasonlóképp jártunk el a család iratórökségéről korábban összeállított vázlatunkban is, mely jelen tanulmány alapját képezi. Lásd *Editing and Publishing Historical Sources in the Research Institute of the Transylvanian Museum Society*. *Transylvanian Review* XXI(2012). Supplement 2. (*Institutional Structures and Elites in Sălaj Region and in Transylvania in the 14th–18th Centuries*). Ed. by András W. Kovács. 19–23; *L'historiographie et les archives familiales. Étude de cas: l'archive de la maison Wesselényi de Hodod*. Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” XV(2012). 128–147.

²⁶ Kiss: *ENM Levéltára* 234.

²⁷ Wesselényi cs *zsibói* lt. A 2000–2001-ben végrehajtott rendezés inventáriuma szerint terjedelme 23,5 iratfolyóméter. Az 1600 előtti iratokat a levéltár Középkori oklevélgyűjtemény (Colecția de documente medievale) elnevezésű állagába sorolták, további néhány darabot pedig a Pecsétes oklevelek (Documente cu peceti) állagba tettek át. Megjegyezzük, hogy bár az iratok között fellelhető őrjegyek szerint mintegy 90 darab 16. századi oklevél hiányzik a levéltárból, ezek zömét sikerült azonosítani, hátramaradt részük pedig alighanem a reponenda anyagban lelhető fel.

²⁸ Miután ifj. Wesselényi Miklós két fia, az említett Miklós és öccse, Béla a családi birtokon megosztozott, és előbbinek Göröcsön, utóbbinak pedig Zsibó jutott, Miklós – mint idősebb testvér – a levéltárat (kivéve a híres *zsibói* ménesre vonatkozó iratokat, melyek Zsibón maradtak, és ott is semmisültek meg 1918 végén) saját felügyelete alá Göröcsönbe vitette át. (Vö. Kelemen Lajos: *Megjegyzések a Gerevich-émlékkönyv erdélyi anyagához*. EM XLVIII(1943). 119.) Erre valamikor 1874 nyara után került sor, ugyanis július–augusztusban Szilágyi Ferenc (vö. *Idősb. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Értekezések a történeti tudományok köréből*. V/5. Bp. 1876. 3.), valamint K. Papp Miklós (vö. *Id. Wesselényi Miklós színházi levelezése*. Szerk. Nyedy Sándor. Bp. 1983. 9.) még Zsibón vizsgálták át a levéltárat.

²⁹ „Könyvtárigazgató [ti. Erdélyi Pál] jelenti, hogy br. Wesselényi Miklós deponálta családi levéltárához II. br. Wesselényi Miklós 14 kötet naplóját s 1 kötet gazdasági számadását.” KolozsNLt, Erdélyi Múzeum-Egyesület ügyviteli levéltára (a továbbiakban: EME Lt), nr. 44. fol. 10v (az EME igazgató választmányára 1901. febr. 13-i ülésének jegyzőkönyve); 41/1901. Lásd még EM XVIII(1901). 184.

levéltárát örök letétképpen az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárának adta át és e levéltár elhelyezésére szekrényeket³⁰ is csináltatott 180 forint értékben. Ennek rendezése a folyó év (1897) nyarán fog megtörténni.”³¹ Kelemen Lajos Wesselényi Miklós-nekrológiájában pedig ekképp említette fel a levéltár átadását: „A millenium évét azzal tette az Erdélyi Múzeum-Egyesületre örök emlékezetűvé, hogy hírneves családja Görccsönben őrzött gazdag levéltárát örökös letétül az E. M. E. könyvtára őrizetébe adta s ezzel megnyitotta a tudományos kutatás előtt.”³² A Múzeum-Egyesület tekintettel e nagy értékű adományra, Ferenczi javaslatára Wesselényi Miklóst 1897-ben tiszteleti tagjává választotta,³³ és – legalábbis Kelemen Lajos megállapítása szerint – a levéltár deponálásának jelentős szerepe volt abban is, hogy az 1899. évi közgyűlés megválasztotta az EME alelnökének.³⁴ E tisztséget Wesselényi Miklós 1916-ban bekövetkezett haláláig betöltötte.³⁵ Sajnos a letéti szerződést, ha egyáltalán sor került ilyen szerkesztésére, nem sikerült fellelnünk.

Tudjuk viszont, hogy Wesselényi Miklós a levéltár használata kapcsán kikötötte, hogy apjával, ifj. Wesselényi Miklóssal kapcsolatos anyagot (különösen 14 kötetnyi naplójából részleteket) csupán előzetes engedélye alapján lehet közzétenni.³⁶

³⁰ „A könyvtárigazgató [ti. Ferenczi Zoltán] jelenti, hogy br. Wesselényi Miklós a beadott görccsöni levéltár számára a maga költségén igen díszes szekrényeket készíttetett; azokat be is adta, úgyhogy a levéltár már e szekrényekbe el is van helyezve.” EME Lt nr. 41. fol. 65v (az EME igazgató választmánya 1896. okt. 7-i ülésének jegyzőkönyve). Kelemen Lajostól tudjuk, hogy 1908-ig ebben a két szekrényben őrizték a levéltár anyagát. Vö. Kelemen Lajos személyi levéltára (a KolozsNLT-ban; a továbbiakban: Kelemen L. személyi lt) nr. 69. fol. 425.

³¹ EM XIV(1897). 346. Lásd még EME Lt nr. 42. fol. 5r–v.

³² EM XXXIII–XXXIV(1916–1917). 212.

³³ „Az igazgató választmány a levéltár átadásáért br. Wesselényi Miklósnak köszönetet szavaz, egyszersmind elhatározza, hogy a legközelebbi közgyűlésen indítványozni fogja, hogy br. Wesselényi Miklós az Egylet tiszteletbeli tagjává nevezessék ki. A levéltár átadásáért a közgyűlés is szavazza meg köszönetét, és egyszersmind elrendeli, hogy az Egylet kiadványai rendszeresen küldessenek meg a báró úrnak.” EME Lt nr. 41. fol. 61v (az EME igazgató választmánya 1896. jún. 3-i ülésének jegyzőkönyve); 48/1896. Lásd még EM XIV(1897). 348; XV(1898). 292.

³⁴ EM XXXIII–XXXIV(1916–1917). 212; XVI(1899). 192, 482–483. Lásd még EME Lt 100/1899.

³⁵ EM XXXIII–XXXIV(1916–1917). 213.

³⁶ Kálnoki Kis Tamás: *Kelemen Lajos* (II.). LtSzle XXV(1975). 406. (Kelemen Lajosnak Berenczey Domokoshoz intézett 1908. november 21-i levele); EME Lt, Levéltári iratok, 7/1904, 29/1906. Erdélyi Pálnak az utóbbi irat hátoldalára írt feljegyzése szerint: „Br. Wesselényi Miklós országgyűlési képviselő édes atyja naplóját azzal a kikötéssel bízta az Erdélyi Nemzeti Múzeum gondozására, hogy annak felhasználására minden egyes esetben az ő vagy megbízottja engedélye előzetesen kikérressék.”

A levéltár letétbe helyezésének kezdeményezője Wesselényi Miklós volt, legalábbis erre engednek következtetni az ennek kapcsán fennmaradt iratok, de jelentős szerepet játszott Ferenczi Zoltán könyvtárigazgató is. Balogh Benedek tanítójelöltnek, Wesselényi Miklós gyermekei nevelőjének, aki – úgy tűnik – egyéb teendői mellett felvigyázta a levéltárat is,³⁷ Ferenczi Zoltánhoz címzett 1896. április 9-i leveléből tudjuk meg, hogy „a báró úr ugyanis nagyságoddal megbeszélte volt, hogy a Wesselényi levéltárt letétképpen oda fogja adni a Múzeumnak. Most a báró úr felszólított, írnek nagyságodnak, hogy e dolgot minél hamarább hajtaná végre. Épp ezért kérem, akár személyesen a báró urat, akár közvetve általam szíveskedjék értesíteni arról, hogy miként kellene ez ügyet elintézni, s mikor lenne ideje közelebről nagyságodnak Göröcsönbe kijönni a levéltár átvétele és a becsomagoltatás eszközzése végett. A dolog annyival sürgősebb, hogy én figyelmeztettem a báró urat, mennyire átnedvesedett minden papír és írás, s ő úgy nyilatkozott, hogy még ebben a hónapban elküldeti valamelyik múzeumnak, elsőbbséget persze az Erdély-részinek ad.”³⁸ Ferenczi április 12-i válaszát nem ismerjük ugyan, de április 13-án kelt viszontválaszában már arról ír Balogh, örül, hogy „a Múzeum-Egylet átvette e már veszendőbe indult levéltárt, s így úgy az elpusztulástól, mint a szárnyrakeléstől megmenekül”. Jelzi továbbá, hogy mindenben igyekszik Ferenczi segítségére lenni, bizonyos latin nyelvi ismeretei is vannak, egyébként „nagyjában tájékozva is vagyok a levéltár tartalmáról, sokat keresgéltem benne többféle adatok után egy-pár ösmerősöm felkérésére; rendezni azonban nem tudtam, mivel a tanítás és tanulás nagyon elfoglaltak”. Úgy véli, hogy a levéltár becsomagolása „hamar fog menni, bár azt hiszem, nagyjában kiválasztja már itten az ember a hasznavehetetlen lomot, és azt nem szállítják el Kolozsvárra. E választás minőségétől függ az egész munka tartalma, s én hiszem, hogy 1 nap alatt (legfőleg 2 nap) így is könnyen elkészülhetünk vele.”³⁹ Ferenczi a levéltár ügyében természetesen Wesselényi Miklóssal is tartotta a kapcsolatot, bár a levélváltás(ok)ból csupán az utóbbinak maradt fent az előbbihez címzett április 14-i levele.⁴⁰ Ebből tudjuk meg, hogy a levéltár „irományainak kiválasztása és beszállíttatása végett” Ferenczi

³⁷ Baráthosi Balogh Benedekről (1870–1945), az első magyar mandzsú-tunguz kutatóról van szó, aki 1892–1897 között nevelősködött Wesselényi Miklós göröcsöni kastélyában. Vö. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fond 36/915. Itt említjük meg, hogy – a jelek szerint – a mindenkori nevelő feladatkörébe tartozott a családi archívum kezelése. Ugyanis Balogh Benedek egyik nevelő elődjéről, Botár Ferencről is tudjuk, hogy 1874-ben a zsibói levéltár „felügyelője” volt. (Vö. Szilágyi Ferenc: *Idősb b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Értekezések a történeti tudományok köréből.* V/5. Bp. 1876. 4.)

³⁸ EME Lt, Levéltári iratok, 8/1896 (A Wesselényi levéltár beszállítása Göröcsönből).

³⁹ Uo. (ad)8/1896.

⁴⁰ Uo. Tudjuk, hogy Ferenczi április 12-én Wesselényi Miklósnak is írt levelet, de azt nem sikerült fellelni. Vö. EME Lt 44/1896.

személyesen kívánt Görcsönbe kimenni. „Ennek nagyon örvendek – írja tovább Wesselényi –, kérem azonban elkészülve lenni, hogy ez – sok lévén az anyag – nem éppen olyan könnyű munka lesz, és esetleg napokat fog igénybe venni. Ez csak önre nézve lehet baj, mert én annál jobban fogok örvendeni, kellemes társaságát mentől hosszasabban fogom élvezhetni.” Majd arról beszél, hogy jövődó elfoglaltságai végett a görcsöni kiszállást talán jobb lenne 24-e utánra halasztani, de csak akkor, ha ez nem okoz zavart Ferenczinek. A levéltár átvételére Ferenczi a könyvtári rapidíjas Gazelli Árpáddal április 27-én utazott Görcsönbe, ahonnan két nap múlva, 29-én négyládányi anyaggal tértek vissza Kolozsvárra.⁴¹ Wesselényi Miklós április 30-án további nyolc láda iratot és könyvet küldött Görcsönből a Múzeum-Egyesület könyvtárának.⁴² Ferenczi könyvtárigazgató a kiszállásról az EME igazgató válaszművejének 1896. június 3-i ülésén számolt be,⁴³ és bizonyos, hogy ekkorra mind a 14 láda bekerült a kéziratár őrzetébe. Mind Wesselényi Miklós említett levele, mind Balogh Benedek április 13-i levele arra enged következtetni, hogy nem a teljes levéltár került beszállításra, hanem – legalábbis a tervek szerint – a helyszínen bizonyos válogatást hajtottak végre, a kiselejtezett anyag pedig Görcsönben maradt. A levéltár Kolozsvárra történő szállítása Balogh április 13-i levelében jelzett módon ment végbe, azaz a Wesselényi által biztosított ládákban az anyagot a Görcsön melletti Nyirsiden tették vonatra, ahová azokat a főispán emberei szállították ki.⁴⁴

Azt tudjuk, hogy a Kolozsvárra beszállított zsidói levéltár 14 nagy ládát töltött meg, de ezek a tulajdonképpeni levéltári anyag mellett számottevő mennyiségű kéziratot,⁴⁵ nyomtatványt, térképet is tartalmaztak.⁴⁶

⁴¹ EME Lt 48/1896. A kiszállás és a négy láda beszállításának költségei 47 forintra rúgtak, melyet az Egyesület fizetett ki. Lásd még: EM XIV(1897). 346.

⁴² EME Lt 44/1896.

⁴³ Uo. nr. 41. fol. 61r–v.

⁴⁴ „A szükséges ládák vannak és lesznek. A ládák Görcsön mellett Nyirsiden adhatók fel legjobban, ez van legközelebb. Majd az igások ki fogják vinni az állomásra.” Lásd a 39. jegyzetet.

⁴⁵ Ezeket 1911-ben vezették be a Kéziratár gyarapodási naplójába a 144–405. tételek alatt az alábbi megjegyzéssel: „E kézirati gyűjteményből a br. Wesselényi Miklósról vonatkozó adatokat csakis a család mindenkori legidősebb tagjának beleegyezésével szabad publicálni.” Vö. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kéziratára: Az Erdélyi Országos Múzeum Kéziratára. Gyarapodási Osztálynapló 72–91.

⁴⁶ Ezeket a Könyvtár szerzeménykönyvébe 1898-tól kezdődően vezették be, a következő megjegyzéssel: „A b. Wesselényi levéltárból”. Vö. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kéziratára, Erdélyi Múzeum-Egylet. Könyvtár. Szerzeménykönyv 1891–1902. (1898. 162, 196–200, 203, 230, 325–467, 635–665. tételek; 1899. 643–647, 660, 706–708, 710–714, 1022. tételek; 1900. 37–129, 131–151, 153–154, 156–161. tételek). Ezt felemlíti Ferenczi Zoltán is az EME könyvtárának 1898. évi működéséről összeállított jelentésében: „Az ajándékok közül különösen a következőket van szerencsém külön kiemelni mint jelentősebbeket: a br. Wesselényi-család levéltárából könyvtárunkba jutott 186 drb nyomtatvány, kiválóan térkép...” EM XVI(1899).

Első rendezését – minthogy a szállítás során a régi rend felbomlott – az említett Ferenczi Zoltán végezte el 1897–1899-ben.⁴⁷ Ennek során a teljes anyagot időrendbe szedte – és minden jel szerint néhány tárgyi csoportot is kialakított (pl. Theatralia, mely színháztörténeti anyagot tartalmazott),⁴⁸ valamint az ifj. Wesselényi Miklóshoz intézett missiliseket is elkülönítette a „levelezés dobozokban”⁴⁹ – majd az iratokat részben fasciculusokba kötve, részben levéltári dobozokba téve a Wesselényi Miklós által készített két szekrényben helyezte el.⁵⁰ E munkáját a könyvtárigazgató a tudomány terén is kamatoztatta, ugyanis a századforduló talán legjelentősebb Wesselényi- kutatójaként tartjuk számon. Minthogy ez a voltaképpen kronológiai elven alapuló rend csak részben segítette az anyagban való eligazodást,⁵¹ ezért Kelemen Lajos (1877–1963) a kutatás megkönnyítése végett még az 1920-as évek elején három fő csoportot alakított ki a levéltáron belül, melyekbe 1. a birtokjogi és peres iratokat, 2. a hivatalos és politikai, azaz a „közérdekűbb” történeti anyagot, valamint 3. a missiliseket sorolta, de egyidejűleg elkülönítette az országgyűlési, egyház- és iskolaügyi, illetve más vonatkozású anyagokat is. Az új rendet Szabó T. Attila (1906–1987) közreműködésével 1936 nyarán–őszén⁵² véglegesítette, mely során az iratokat 78 tárgyi csoportba osztotta be. Szabó T. Attilának erről a rendezésről – a levéltár 16. századi magyar nyelvű iratait ismertető közleménye élén

190. Érdekesképp említjük meg, hogy a a levéltár rendezése során előkerült egy „magyar nemzeti színű olasz feliratú olyan zászló” is, amely „minden valószínűség szerint az olasz szabadságharcban az olasz legióban szerepelt”. Az EME vezetősége kérte Wesselényi Miklós főispánt, hogy ezt a levéltárba bizonyosan tévedésből került zászlót engedje át a Régiség-tárnak. Vö. EME Lt 256/1899.

⁴⁷ Lásd Ferenczi jelentését az EME könyvtárának 1897. évi működéséről: „Könyvtári munkálataink közül kiemelendő e helyt főleg az, hogy az elmúlt évben behozott br. Wesselényi-család levéltára körülbelül felerészben használható állapotban van. Az összes okleveleket időrend szerint rendeztem s a behozott 14 nagy láda íratból és nyomtatványból eddig, mint említém, fele rendben van. A többi rendezését ez évben befejezni vélem. E munkálatot egyedül magam végeztem.” Vö. EM XV(1898). 294. A könyvtár 1898. évi működéséről összeállított jelentéséből az derül ki, hogy a levéltár nagyobb részét már rendezte: „A b. Wesselényi-család levéltára is 3/4-ed részben rendezve van.” Uo. XVI(1899). 190. Lásd még Uo. XVII(1900). 233.

⁴⁸ EME Lt, Levéltári iratok, 11/1906.

⁴⁹ Uo. 16/1899, 1/1900.

⁵⁰ Uo. 3/1905.

⁵¹ Erdélyi Pál könyvtárigazgató Borovszky Samu 1905. január 10-i levelére írt válaszában Ferenczi rendezési munkálatairól kritikusan jegyezte meg: „A munka revideálva nem volt, járatan embernek első szárnypróbálgatásait ismerem föl benne. Indikálásról, elenchusról, szóval ami igazán a rendezésre való munka lenne, szó nincs.” Uo.

⁵² A rendezés elveiről, illetve a rendezési munkálatokról jól tájékoztatnak Kelemen Lajosnak az Egyetemi Könyvtár igazgatójához intézett havi jelentéseinek fogalmazványai, valamint a munka során készített jegyzetei. Vö. Kelemen L. személyi lt nr. 69. fol. 421–427; nr. 72. fol. 513–597. Ebből az is kiderül, hogy a zsidói levéltár – bár eredetileg 15 ezer darabra becsülte – közel 24 ezer iratot foglal magában. Kelemen Lajos 1934. évi naplójából tudjuk meg, hogy a missiliseket már korábban, 1933-ban rendezte. Uo. nr. 41. fol. 152v.

– összeállított rövid beszámolója szerint a levéltár akkor mintegy húsz-ezer iratot számlált.⁵³ Itt jegyezzük meg, hogy ez utóbbi rendezés – bár Szabó T. Attila rövid ismertetésében ezt nem jelezte – nem terjedt ki a Görscsönből beszállított teljes levéltári anyagra, ugyanis abból a könyv formájú iratok egy részét, mint pl. ifjabb Wesselényi Miklós (1796–1850) több mint 40 kötet leveleskönyvét, ekkor még a Kézirattárban őrizték. Ezért ifj. Wesselényi Miklós személyi levéltárának kialakítására a zsigói archívumon belül csak azután kerülhetett sor, miután a kézirattár és a levéltár 1904. évi szétválasztásakor⁵⁴ Wesselényinek a Kézirattárban maradt levélmásolati könyveit, naplóit és egyéb könyv alakú iratait 1942-ben levéltári anyagként visszasorolták eredeti helyükre.⁵⁵ A személyi fond kialakítását a levéltár megbízásából az 1940-es évek végén Venczel József (1913–1972) végezte el,⁵⁶ az állagról készített ismertetése viszont csak 2002-ben jelenhetett meg.⁵⁷ 1943 nyarának végén az akkor még az Egyetemi Könyvtár épületének második szintjén található Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárából a középkori oklevelek és más értékesnek vélt levéltári anyag egy részét, pontosabban hét ládányit, a front elől Budapestre menekítették.⁵⁸ Ezek között voltak a Wesselényi család zsigói levéltárának középkori oklevelei is, az akkor készített jegyzék szerint 139 darab az 1263–1531 közötti időszakból.⁵⁹ (Itt említjük meg, hogy a Múzeum Levéltára a zsigói archívum középkori oklevelei közül mintegy 80 darabról fényképmásolatot készített az Országos Levéltár részére, melyeket Entz Géza, az Egyetemi Könyvtárnak levéltári szolgálatra beosztott segédőre 1943 novemberében

⁵³ Szabó T. Attila: *A Wesselényi-levéltár és XVI. századi magyar iratai*. LtKözl XVI(1938). 205–208.

⁵⁴ Kiss: *ENM Levéltára 196–197*.

⁵⁵ Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1942. évre*. Szerk. Szabó T. Attila. Kvár 1943. 30–32.

⁵⁶ Az ENMLt 1950. január 14-i ülési jegyzőkönyvéből tudjuk meg, hogy a levelezés feldolgozását már befejezte, és „a politikai iratokra a következő héten kerül sor, amit ez alatt az idő alatt el is végez”. Vö. EME Kézirattára, EME Levéltár I–II. (Jegyzőkönyv, mely felvétel az Erdélyi Múzeum Levéltárának 1950. január 14-én tartott munkaközösségi üléséről.)

⁵⁷ Venczel József: *Ifjabb Wesselényi Miklós személyi levéltára*. Kvár 2002. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 2.) A kézirat ugyan már 1950. február elejére elkészült, de a Múzeum-Egyesület megszüntetése következtében kiadására már nem kerülhetett sor. Lásd Jakó Zsigmondnak a kézirathoz írt bevezetését.

⁵⁸ Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1943. évi működéséről*. Kvár 1944. 5.

⁵⁹ A Wesselényi-levéltár mellett a Kemény József-gyűjteményből, a Mike Sándor-gyűjteményből, a Törzsgyűjteményből, a Címereslevelekből, valamint a Bánffy család nemzeti levéltárából összesen mintegy 1100 – zömében középkori – oklevelet szállítottak Budapestre. Jegyzéküket lásd MOL Y7: 908/1951. OL (18. doboz); XIX-I-1h-1610-55/1951. (374. doboz). Ezúton is köszönöm Bertók Lajos és Keresztes Csaba levéltárosoknak, hogy felhívták figyelmemet ezekre az adatokra.

adott át Lukinich Imrének.⁶⁰ A ládák visszaküldésére valamikor 1952 végén kerülhetett sor, ugyanis szeptember 10-én az Országos Levéltár ezeket átadta Románia budapesti nagykövetsége képviselőjének.⁶¹ A román hatóságok pedig azokat visszajuttatták az egykori őrzőhely, akkor már a román egyetem kezében levő Egyetemi Könyvtár részére, a megérkezett levéltári anyagokat pedig el is helyezték annak kéziratárában.⁶² Sajnos a Wesselényi-levéltárból, valamint a többi állagból elmenekített középkori okiratok nem kerültek vissza akkor már az Akadémiai Könyvtár kezelésébe került Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába – melyet egyébként Jakó Zsigmond kezdeményezésére az Egyetemi Könyvtárból még 1949-ben a Farkas utca 8. szám alatti Bethlen–Nemes-palotába költöztettek át⁶³ –, illetőleg az ott őrzött zsidói és más levéltári fondokba, amint 1974-ben sem történt meg az egység helyreállítása, amikor a Múzeum Levéltára a Kolozsvári Nemzeti Levéltár kezelésébe ment át.⁶⁴ Így az a visszás helyzet állt elő, hogy a Wesselényi család zsidói levéltára középkori anyagának zömét jelenleg a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, a levéltárat pedig voltaképpen a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban őrzik. Itt említjük meg, hogy pl. Kosáry Domokos közismert kézikönyve Magyarország történeti forrásairól⁶⁵ a Wesselényiek görcsöni levéltáráról is tud. Ugyanezt a megnevezést használja a Diplomatikai Fényképgyűjtemény U 506 jelzetű állaga (Wesselényi család, görcsöni),⁶⁶ következésképpen több magyarországi forráskiadvány is, kivéve szintén az Országos Levéltár kiadásában megjelenő Erdélyi Okmánytárat. Ilyen levéltár azonban nem létezik, a tévedés pedig bizonyosan azzal magyarázható, hogy a zsidói levéltárat az 1896. évi átadás idején – mint említettük – Görcsönben őrizték.

⁶⁰ Vö. EME Kézirattára, EME Levéltár I–II.: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának a román megszállás alatt lefényképezett középkori okleveleinek jegyzéke (2 gépelt oldal). Ezeknek a – fekete alapon fehér – felvételeknek a zömét ma is meg lehet tekinteni a MOL Mohács előtti gyűjteményének online adatbázisában: pl. DF 254776, 254777, 254778, 254779, 254878. stb.

⁶¹ MOL Y8: 9/1952. OL (1. doboz).

⁶² Kiss: *ENM Levéltára* 215–216.

⁶³ Kiss: *ENM Levéltára* 221–222; Sipos Gábor: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának története = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Szerk. Sipos Gábor. Kvár 2009. 53.

⁶⁴ E középkori anyagok átvételét szorgalmazta ugyan a levéltár, és azok be is kerültek nyilvántartásába, de továbbra is az Egyetemi Könyvtár őrzetében maradtak. Vö. Ioan Drăgan: *Arhivele Statului din Cluj. 75 de ani în serviciul științei istorice (1920–1995) = Din istoria arhivelor ardeleni. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*. Coord. Ioan Drăgan – Ioan Dordea. Cluj-Napoca 1995. 24.

⁶⁵ Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába* I. 1. Általános rész, I–II. Bp. 1970. (a továbbiakban: Kosáry: *Bevezetés*) 764.

⁶⁶ Ez az állag a zsidói levéltárnak a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött középkori okleveleinek a fényképeit tartalmazza. A Diplomatikai Fényképgyűjtemény U 596 jelzetű (Wesselényi család, zsidói) állaga pedig a zsidói levéltár Kolozsvári-ban őrzött részének 1526 előtti oklevelei hasonmását foglalja magában.

A levéltár letétbe helyezésével e gazdag iratanyag megnyílt a tudományos kutatás előtt. Itt teszünk egy rövid kitérőt, ugyanis még 1896 előtt többen kértek, illetve nyertek engedélyt a levéltár kutatására, iratok kölcsönzésére és közzétételére, akik közül e helyen Szabó Károlyt és Horváth Mihályt említjük meg.⁶⁷ Előbbi a levéltárat főként Árpád-kori oklevelek feltárása végett vizsgálta át,⁶⁸ és hét darabot le is másolt Wenzel Gusztáv részére, aki azokat az *Árpád-kori új okmánytár* III–V. kötetében – 1862–1864-ben – tette közzé.⁶⁹ Az V. kötet bevezetésében egyébként Wenzel fel is hívta a figyelmet arra, hogy Szabó Károly segítségével több erdélyi család levéltárából kerültek be iratok az okmánytárba, név szerint a cegei Wass, valamint a Wesselényi famíliákat említve meg, melyek „bizonyosságát adták annak, mennyire viselik szívökön a magyar tudományosság érdekét”.⁷⁰ Alighanem Szabó Károlynak tulajdonítható az is, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület még 1896 előtt több középkori oklevéllel gazdagodott a Wesselényi levéltárból. Erről meglehetősen keveset sikerült felderíteni. A Wenzel által kiadott fenti Árpád-kori oklevelek közül Szabó Károly kivonatos formában hármat közzétett 1889-ben is, ezek apparátusában pedig arról értesülünk, hogy előbb a Wesselényi-archívumban voltak, akkor (ti. 1889-ben) viszont az Esterházy család cseszneki levéltárában voltak fellelhetők.⁷¹ Következésképpen az említett oklevelek 1862 és 1889 között kerültek az Erdélyi Múzeum őrizetébe, és azokat – minthogy a cseszneki archívumot gr. Esterházy János 1884-ben helyezte letétbe a Múzeum Könyvtárába⁷² – Szabó Károly 1884 és 1889 között sorolta be, előttünk ismeretlen okokból, a cseszneki levéltárba. 1883 előtt br. Wesselényi Ferenc a Múzeumnak egy 13. és egy 14. századi oklevelet ajándékozott, melyek, legalábbis Szabó Károly szerint, a Csanád nemzetség 1849-ben Drágón elpusztult levéltárából

⁶⁷ Csupán utalunk Szilágyi Sándorra, aki a budapesti egyetemi könyvtár igazgatójaként 1888 júniusában levélben kereste meg Wesselényi Miklós főispánt Deák Ferencnek íj. Wesselényi Miklóshoz intézett levelei ügyében. Ennek megfelelően a főispán 39 db Deák-levelet kölcsönzött Szilágyinak (vö. Wesselényi cs zsidói lt nr. 176. fol. 120–121.). Úgyszintén futólag említjük meg K. Papp Miklóst, aki pl. a Történeti Lapokban közzölt több szöveget a levéltárból br. Wesselényi Béla jóváhagyásával. Vö. Történeti Lapok I(1874). 11. A B. *Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpere*. Történeti bevezetéssel. S. a. r. Jakab Elek. I. rész. Kiadja K. Papp Miklós. Kvár 1876. c. munka előszavában írja, hogy a munkát íj. Wesselényi Miklós fiainak ajánlja, minthogy „Ők voltak szívesek előttem a zsidói nagybecsű levéltárt megnyitni...”

⁶⁸ Századok II(1868). 575.

⁶⁹ ÁÚO III. 171–176, 270–271; IV. 36–37, 261–262; V. 66–68, 197, 204–206.

⁷⁰ ÁÚO V. 6–7. Lásd még Wenzel Gusztávnak Szabó Károlyhoz intézett 1862. szeptember 17-i levelét (Szabó Károly személyi levéltára a KolozsNLT-ban, nr. 499).

⁷¹ Szabó Károly: *Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata* (1232–1540). Bp. 1889. (a továbbiakban: EMOKI) 7, 13, 22. sz. (DF 244448, 244449, 244450.). További két oklevélről (DL 40208, 41578.) tudjuk, hogy azok Véghely Dezsőnek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára által 1899-ben megvásárolt oklevélgyűjteményébe kerültek.

⁷² Kiss: *ENM Levéltára* 194, 225.

származtak.⁷³ Ezek viszont már nem az Esterházy család cseszneki levéltárában, hanem a Törzsgyűjteményben nyertek elhelyezést.

Horváth Mihály (1809–1878), a Magyar Történelmi Társulat alelnöke, későbbi elnöke, 1868 szeptemberében mintegy 300 iratot kölcsönzött br. Wesselényi Ferenctől – további 32 darabot pedig „Drágból a bárótól” – „használat, illetőleg történelmi célra való lemásoltatás végett” úgy, hogy azokat lemásolás után vagy a család felszólítására hiánytalanul visszaküldi.⁷⁴ Ez az iratkölcsönzés a Magyar Történelmi Társulat 1868. évi első, Kolozsváron tartott vándorgyűlésével hozható kapcsolatba. A szeptember 20–25-e között tartott ülés során ugyanis bizottságokat állítottak fel a Rhédey-, Kornis-, Bánffy- és a Wesselényi-levéltárak megvizsgálására. A Wesselényi-féle levéltárakat átvizsgáló bizottság tagjai gr. Lázár Miklós elnöklete alatt említett Horváth Mihály, K. Papp Miklós és Miksa György voltak.⁷⁵ Horváth Mihály jelentésének megfelelően a kutatás előtt nagyjából ismeretlen „Wesselényi-levéltár többnyire birtokviszonyokra vonatkozó okmányokból és magánlevelezésekből áll: de közöttük 20–25 csomagból álló történelmi érdekűekre találtak; nevezetesen igen számos Anjou- és vegyesházak korabeli pergamenekre, továbbá Kemény János fejedelem özvegye Lónyay Anna és a kurucz vezér Wesselényi Pál levelezéseire. Mindezek a mélt. család szíves engedélye folytán összeszedetvén, lemásoltatás végett Pestre szállíttatnak.”⁷⁶ Bizonyos, hogy a bizottság a levéltári iratanyag értékesebb részét látta, melyet a család Zsibórol, Hadadról és Drágról szállított fel Kolozsvárra.

Visszatérve a levéltár letétbe helyezéséhez, 1896 novemberében Kincs Gyula, a zilahi református gimnázium tanára már engedélyt kért annak kutatására.⁷⁷ Hasonló kéréssel fordult a Múzeum-Egyesülethez 1898 szeptemberében Petri Mór – aki minden bizonnyal a Szilágymegye monográfiájához gyűjtött anyagát kívánta gazdagítani –,⁷⁸ 1900-ban pedig

⁷³ EMOKl 5, 53–54. sz. Az Anjou-kori szövegeket – Szabó Károlynak az Erdélyi Múzeum kéziratárában levő eredetiről készített másolata alapján – 1883-ban közzétette Nagy Imre: AOKm III. 364–373, 383–385. (DF 253646).

⁷⁴ A kölcsönvett iratokról Horváth Mihály által készített jegyzéket lásd Wesselényi cs zsbói lt, nr. 2. fol. 504–505. Az iratok visszaküldésére minden jel szerint két év múlva került sor. Vö. Századok IV(1870). 493.

⁷⁵ Századok II(1868). 570.

⁷⁶ Uo. 577.

⁷⁷ EME Lt, Levéltári iratok, 14/1896.

⁷⁸ „Megbeszélésünkhöz képest október első felében szándékozom Kolozsvárra vonulni a Wesselényi-levéltár átbúvárlása végett. [...] A Wesselényi-levéltárt egy-két hét alatt csak úgy dolgozhatom föl, ha magam mellé egy-két másolót is veszek. Alkalmas egyénekről gondoskodom; de Tőled egy nagy szívességet – helyet kérek, ahol az én embereimmel néhány napig bár, míg a lemásolandó dolgokat kikeresem, s megmagyarázom az ipsiseknek, a mások háborgatása nélkül foglalkozhatnám.” Vö. EME Lt, Levéltári iratok, 5/1898.

Karácsonyi János.⁷⁹ A kutatás mellett egyidejűleg megindult a kölcsönzés is: többen (pl. Récsey Viktor, Ferenczi Zoltán, Kardos Samu, Papp Károly stb)⁸⁰ folyamodtak a Múzeum-Egyesülethez – különösen ifj. Wesselényi Miklóssal kapcsolatos – iratokért a zsidói levéltárból. Petri Mór 1901-ben ismét megkereste a Múzeumot Jakcsi Boldizsár 1580. április 5-i, pecsétjével és aláírásával megerősített oklevele, valamint Báthori Istvánnak Wesselényi Ferenc javára tett 1584. évi, fennebb is említett adománylevele kapcsán.⁸¹ Ez ügyben Wesselényi Miklós főispánhoz is intézett levelet, aki 1901. március 27-én kérte a Múzeum-Egyesület Könyvtárának igazgatóságát, hogy a fenti két okiratot Petri Mór részére „tudományos használatra kiadni méltóztassék, hogy magával vihesse”.⁸² Ugyanaznap Erdélyi Pál könyvtárigazgató értesítette a Magyar Nemzeti Könyvtár igazgatóságát, hogy küldi a kért okleveleket „Dr. Petri Mór úr, Szilágy megye kir. tanfelügyelője kérésére és használatára [...], amelyek a br. Wesselényi család levéltára tulajdonát képezik”.⁸³ A két okiratot Fejérpataky László, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatója levél kíséretében június 10-én küldte vissza.⁸⁴ Minden valószínűség szerint e kölcsönzésnek tudható be, hogy mindkét okirat fényképét Petri Mór közzétette Szilágy vármegye monográfiájában.⁸⁵

⁷⁹ „A Wesselényi levéltárban XVI. századbeli egyházi és iskolai adatokat szeretnék kutatni f. é. július első felében kb. július 3. és 7–10. napjain. Ha nem leszek terhükre, kérem erre szíves engedélyét.” Vö. EME Lt, Levéltári iratok, 2/1900. Alighanem ekkor került sor ama szöveg lemásolására, melyet közzétett az *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából* c. forráskiadványban. Szerk. Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J. I. Bp. 1902. 6, 182.

⁸⁰ EME Lt, Levéltári iratok, 2/1899 (Récsey V.); 16/1899, 1/1900, 11/1901, 6/1902, 7/1904, 14/1905, 32/1905 (Ferenczi Z.), 2/1903 (Kardos S.), 1/1906, 27/1909 (Papp K.), 22/1905 (Ferenczi Miklós), 29/1906 (Barbul Jenő).

⁸¹ „A Kusalyi Jakcsi család eredeti czímerére volna szükségem, amely megvan a Wesselényi család levéltárában, talán az 1577. [helyesen: 1580.] évszáznál, Jakcsi Boldizsár saját kezű aláírásával. Légy olyan kegyes, engedd meg Tóth Ernő tanár úrnak, akinek egyidejűleg írok, hogy kikereshesse az okiratot. Megvan ugyan a czímer az Országos Levéltár egyik oklevelén is; de mint Illéssy barátunk írja, a pecsétről nem lehet helyes másolatot készíteni, s ezért kell a Jakcsiak irataihoz fordulnom, amelyek a Wesselényi-levéltárban vannak, s ezért kérem a Te szíves közbenjárásodat s engedélyedet. Ha előkerül az oklevél, akkor, ha lehetséges, elküldését kérném, mégpedig lehetőleg közvetlenül a Franklin Társulathoz; ha nem lehet egykönnyen kikapni, légy kegyes, fotografáltasd le Dunkival, vagy rajzoltasd le az ilyen címerrajzoláshoz értő egyénnel – költségemre. Nem csinálnék nagy dolgot ebből a czímerből, ha nem volna már forgalomban egy másik czímer, amely nem a valódi. A valódit a Jakcsi Boldizsár írásán láttam, akinek a névalírására is vágyakozom. Talán mindkettő ott lesz egy 1577-diki okiraton.” Vö. EME Lt, Levéltári iratok, 4/1901.

⁸² Uo. (ad) 4/1901.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Petri: *Szilágy* II. a 86. oldalt követő, valamint a 437. oldalon levő hasonmások.

A fentebb is említett Karácsonyi János kapcsán ismertetjük röviden a Múzeum-Egyesület és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közötti levélváltást, mely a zsigó levéltár egyik értékes darabjáról nyújt adatokat. 1899-ben ugyanis Karácsonyi János a Turul hasábjain a Wesselényi család legkorábbi, 1418. évi címeréről értekezett, és egyidejűleg közzétette a címerlevél szövegét is.⁸⁶ Erdélyi Pál, a könyvtár igazgatója 1903. december 17-én levelet intézett a Turul szerkesztőségéhez, melyben az eredeti címerlevél holléte felől érdeklődött: „A Turulnak 1899. évf. 155. lapjához mellékletül a Wesselényi család címere van kiadva. A címér másolat eredetijéhez azonban a szövegben nincs minden kétséget kizáróan feltüntetve, hogy a címér másolata az eredeti címeres levélről vagy Szűts Izsónak Bölönyi Sándor számára készült rajzából van-e sokszorosítva. Nincs világosan kitéve az sem, hogy az eredeti címeres levél Görcsönben vagy az Erdélyi Múzeum levéltárában van-e? A könyvtár iratai között nyomra vezető eddig nem akadt, így e kérdés tisztázásáért, mely természetesen a könyvtárnak igen is nagy érdeke, azzal a kéréssel fordulok a tekintetes Szerkesztőséghez: méltóztassék felvilágosítani afelől, 1. hogy a kiadvány publikálása idején az eredeti címeres levél állott-e a Szerkesztőség rendelkezésére, és 2. ha igen, hogy az honnan jutott a cikk írója vagy a címér rajzolója, illetőleg a Szerkesztőség kezébe?”⁸⁷ A Társaság részéről Áldásy Antal december 22-i levelével tájékoztatta Erdélyit, miszerint „a Wesselényi család címerének publikálásánál az eredeti címereslevél nem állott rendelkezésünkre. A címér színes hasonmása a Bölönyi Sándor részére készült Szűts Izsó-féle rajz után készült, melyet a cikk írója, dr. Karácsonyi János bocsátott rendelkezésünkre. Cikkének egyik helye világosan arra mutat különben, hogy a címereslevélnek jelenleg az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárában kell lennie.”⁸⁸ Karácsonyi közleményéből kiderül tehát, hogy az oklevelet Bölöni Sándornak, a Nagyvárad Múzeum őrének a másolata alapján közölte, aki azt a Görcsönben látott eredetiről készítette. S minthogy a Görcsönben őrzött levéltár, mint említettük, 1896-ban bekerült a Múzeum levéltárába, joggal vélte azt Karácsonyi, hogy a címerlevél is ugyanott lelhető fel. A címereslevél viszont a Görcsönben őrzött levéltár bizonyos részével más utakat járt be, és jelenleg az Országos Levéltárban található (DL 105473).

⁸⁶ Karácsonyi: *Wesselényi címér*.

⁸⁷ EME Lt, Levéltári iratok, 37/1903. Itt említjük meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára – miután Finály Henriktől értesült arról, hogy a család a zsigó levéltárat az EME őrizetére bízta – még 1897 májusában megkereste Ferenczi Zoltán könyvtárigazgatót azzal a kéréssel, hogy a Wesselényiek 1418. évi címerlevelét, melyre szüksége van az Akadémiának, 10-14 napra kölcsönözze a főtitkári hivatalnak. Uo. 2/1897.

⁸⁸ Uo. 37/1903

A zsidói levéltárnak tehát egy jelentős, középkori oklevelekben gazdag töredékét *Wesselényi család* megnevezés alatt jelenleg a MOL őrzi. Az iratanyag 1528–1844 közötti része 0,56 iratfolyóméter terjedelemben a P 702 jelzetű fondban található,⁸⁹ a Mohács előtti okleveleket pedig a Diplomatikai Levéltárba sorolták be (Q 288).⁹⁰ Hogy mikor, illetve milyen úton került ez a levéltártöredék a MOL őrizetébe, legfennebb feltevésekbe bocsátkozhatunk. Minden jel szerint ez a töredék is ama iratanyagok közé sorolható, melyek a MOL-ba való kerülésének körülményeit, időpontját ügyiraton nem rögzítették.⁹¹ Az Országos Levéltár 1953-ban közzétett levéltári alapleltárában még nem szerepel,⁹² az 1959-es évi fondjegyzéke azonban már P 702 törzsszám alatt tartja nyilván a Wesselényi családnak akkor még 1387–17. századi évkörű, 0,40 iratfolyóméter terjedelmű levéltárát.⁹³ Az ötvenes évekre, inkább azok második felére enged következtetni az is, hogy: 1. 1952-ig sor került az Országos Levéltárban őrzött fondok Mohács előtti okleveleinek – csaknem teljesnek mondható – számbavételére; 2. 1952 után az újonnan beérkezett állagok középkori anyagának a Diplomatikai Levéltárba való mielőbbi beosztására törekedtek;⁹⁴ 3. a töredék Mohács előtti okleveleinek jelzete DL 105362-vel kezdődik, az Ernst-gyűjtemény „eltűnt” okleveleinek alacsonyabb sorszámmal, 105220-al kezdődő fényképeiről pedig tudjuk, hogy 1959-ben nyertek besorolást a Diplomatikai Levéltárba.⁹⁵ A fentiek alapján ugyanakkor gyanítható az is, hogy a töredék a család utolsó férfi tagja, a levéltárat letétbe helyező Wesselényi Miklós unokája, Miklós – 1951–1953-ban az Országos Széchényi Könyvtár, 1953–1957 között pedig a Történettudományi Intézet munkatársa⁹⁶ – útján került az Országos Levéltár őrizetébe. A későbbiekben vásárlás, illetve különböző

⁸⁹ Rövid ismertetését lásd Bakács István: *Kisebb családi és személyi fondok. III. 650–1560. alap-törzsszámok. Repertórium.* Bp. 1971. (Levéltári leltárak 53. Magyar Országos Levéltár, P szekció) 67–70.

⁹⁰ A DL 105362, 105379–105382, 105438–105550, 105635 és 105762. sorszámmal kapták. Vö. Borsa Iván: *A Mohács előtti gyűjtemény.* Bp. 1972. (Levéltári leltárak 54.) 35.

⁹¹ Borsa Iván: *A Magyar Országos Levéltár diplomatikai levéltára.* LTKözl XL(1969). 314. (a továbbiakban: Borsa: *Diplomatikai lt.*)

⁹² Bakács István: *Családok, testületek és intézmények levéltárai* Bp. 1953. (Levéltári Alapleltárak. I. Országos Levéltár 7.) 228.

⁹³ Dajbukát Gergely: *A Magyar Országos Levéltár Fond- és Állagjegyzéke 1. rész: A–P szekciók.* Bp. 1959. (A Magyar Állami Levéltárak fondjegyzéke I.) 281. (a továbbiakban: Dajbukát: *MOL Fondjegyzéke*) Ezúton is köszönöm Ráczy György levéltárosnak az állagról nyújtott részletes felvilágosítását.

⁹⁴ Borsa: *Diplomatikai lt* 314, 316.

⁹⁵ Uo. 317. Tudjuk azt is, hogy 1956-ban a legmagasabb DL-sorszám 104761 volt, ekkor tehát – tekintettel a fentiekre – a töredék még nem került be az Országos Levéltárba. Vö. Dávid Zoltán – Iványi Emma – Komjáthy Miklós: *Gyűjtemények* Bp. 1956. (Levéltári Alapleltárak. I. Országos Levéltár 10.) 32.

⁹⁶ Lásd a 22. jegyzetet.

fondokból való áthelyezés révén a töredék újkori része 1971-re – mint említettük – 0,56 iratfolyóméterre gyarapodott,⁹⁷ Mohács előtt anyagának legkorábbi eredeti darabja pedig az esztergomi keresztes konvent 1294. évi oklevele lett (DL 105379.). Hogy az iratanyag zöme eredetileg a família zsigó levéltárának volt része, arra épp a címerlevél a bizonyíték. Ugyanis Bölöni Sándor az eredeti címerlevelet – mint említettük – még Görscsönben másolta le. Érdekes viszont megemlíteni azt is, hogy a címerlevélen, úgyszintén több tucatnyi középkori oklevélen és néhány 16–17. századi iraton (pl. Wesselényi Ferenc 1646. évi grófi diplomáján) feltűnik Szilágy vármegye levéltárának pecsétje is.⁹⁸ Erre csakis úgy kerülhetett sor, hogy a család levéltárából bizonyos iratok, feltehetően Wesselényi Miklós ispánsága idején (1888–1903), ideiglenesen bekerültek Szilágy vármegye levéltárába. Onnan pedig – vélhetően Wesselényi Miklós ispáni hivatalának letelével – az iratok visszakérültek a család, illetőleg annak utolsó férfi tagja, Miklós birtokába, aki azokat magával vitte Magyarországra. Úgy véljük, ezekből az iratokból alakították ki szintén az ötvenes évek végén a *Szilágy vármegye* elnevezésű állagot (P 636), a MOL 1959. évi alapleltára szerint ugyanis az 0,20 iratfolyóméter terjedelemben 14–17. századi iratanyagot foglalt magában.⁹⁹ Ezeket azonban a későbbiekben visszاسorolták a Wesselényi-féle töredékebe.¹⁰⁰ Azt a néhány – 1716–1914 közötti évekből származó – iratot viszont, amely a vármegye archívumából került be a zsigó levéltárba (pontosabban a MOL-féle töredékebe), kiemelték, és az említett *Szilágy vármegye* állagba tették át.¹⁰¹

⁹⁷ Gyarapodása 1971 után is folytatódott: pl. Kelemen Benő jószágigazgató 1834. július 18-i, Wesselényi Miklóshoz intézett levele 1999-ben került be az állagba. Vö. Lakos János: *A magyarországi közlevéltárak iratgyarapodása 1999-ben*. Bp. 2000. 9.

⁹⁸ Ezek közül két középkori oklevelet (DL 105463, 105468.) még 1897 előtt lemásolt Fejérváry László is, Szilágy megye levéltárát jelölve meg azok őrzőhelyeként. Vö. ZsOkI II/1. 2829. sz., II/2. 7352. sz.

⁹⁹ Dajbukát: *MOL Fondjegyzéke* 276.

¹⁰⁰ Úgy tűnik azonban, hogy nem mindenik darab származik a Wesselényiek zsigó levéltárából. Példának okáért azt a két oklevelet említjük meg, melyet Szabó Károly másolata alapján Nagy Imre tett közzé (AOkm III. 470–472, 611–614). Szabó Károly szerint mindkét okirat akkor [ti. 1883-ban] Szikszay Lajos (1825–1897) zilahi ügyvéd birtokában volt. Szikszayról tudjuk, hogy 1883-tól élete végéig Szilágy vármegye alispánjaként működött, emellett pedig – Petri szerint – „szorgalmasan gyűjtögette az okleveleket és leleteket, amelyek igen tekintélyes gyűjteménnyé növekedtek”, és azt az ő rendelkezésére bocsátotta Szilágy vármegyével kapcsolatos kutatásai megkönnyítése végett. (Vö. Petri: *Szilágy* I. 9–11, VI. 562–566.) Nem kizárt tehát, hogy mind Wesselényi Miklós, mind Szikszay Lajos bizonyos iratanyagokat kutatásra átengedett Petrinek, aki azokat a vármegye levéltárában tanulmányozta, majd az iratok egy része – előtűnik ismeretlen okokból – bekerült a vármegyei archívum nyilvántartásába.

¹⁰¹ 1970-ben a fond már csak ezeket az iratokat tartalmazta. Vö. Bakács István: *Kisebbségi, egyesületi és intézményi fondok. Repertórium*. Bp. 1970. (Levéltári leltárak 51. Magyar Országos levéltár, P szekció). 23. Szilágy vármegye levéltáráról lásd Kosáry: *Bevezetés* 378; Kovách

A család *hadadi* levéltára, amely, úgy tűnik, két részletben, 1940-ben és 1947-ben került a levéltár őrizetébe, 16–19. század közötti rendezetlen iratanyagot tartalmazott 30 csomóban.¹⁰² Jelenleg a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban található.¹⁰³ Az 1940. évi letétről semmit nem sikerült felderíteni, bár ez az évszám tűnik fel a Jakó Zsigmond által összeállított fondjegyzékben. Az archívum 1947-ben beszállított töredékéről viszont tudjuk, hogy azt akkor a gr. Degenfeld család őrizte, ugyanis Degenfeld Kristóf (1841–1922) felesége Wesselényi Terézia (1860–1924) volt, aki révén a család jelentős Wesselényi-féle birtokokhoz jutott.¹⁰⁴ Minden jel szerint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának a Degenfeld-féle Wesselényi-iratanyag megmentése érdekében tett lépései eredményeként¹⁰⁵ szállította be a levéltártöredéket 1947 áprilisában Kovách Géza (1925–2004) Hadadról a Múzeum-Egyesület archívumába. Erről a mentőexpedícióról részletes beszámolót küldött Jakó Zsigmondnak,¹⁰⁶ melyből csupán néhány részt említünk fel: „Arról az utamról szeretnék jelen levelemben beszámolni, melyet mint megígértem volt, április 2-án kezdtem meg a hadadi Wesselényi levéltár töredékeinek összeszedése és Kolozsvárra való beszállítása céljából. [...] Törni és zúzni mindenütt lehet embereket kapni. Itt is az elvihető, számukra értéktelen holmit széjjelszórták, összetaposták. A magyar nyelvű könyvek eltűntek, hogy hová, nem tudják, míg az idegen nyelvű francia, angol és német klasszikusok (Voltaire, Kant, Schiller, Milton) könyvei a falu »intelligenciájánál«, a fűszeresnél avagy a jegyzőnél szolgálják a csomagolópapír és a tűzgyújtó nemes feladatát. Most újabban rájöttek, hogy a vékony lapok a cigarettapapírt nagyszerűen helyettesítik. Így éjjelenként a lezárt ajtót rendszerint feltörik, s az országgyűlési naplót vékony lapjaikkal különös előszerezzel lopkodják el. [...] Belépve a szobába egy fél méter magas szemét- és papírhalmazt találtam a szoba egész padlóján végig. A szekrények ajtaja feltörve, szétfaragva, könyvek szerteszéjjel, lécdarabok, a fal mellett egy képrama, melyből a festmény cafatokra vágott szélei csúfságból megmaradva hirdették, hogy akik itt jártak »jó munkát végeztek«. [...] Magam válogattam ki és ládáztam be a nagyrészt XVII. és XVIII. századbéli birtokleveleket, gazdasági feljegyzé-

Géza: *A Szilágy vármegyei levéltárak kalandos útja a II. világháború után*. LtSzle XLV(1995). 2. sz. 82–88.

¹⁰² Kiss: *ENM Levéltára* 234.

¹⁰³ Wesselényi cs hadadi lt (5 iratfolyóméter). Az 1600 előtti iratokat a levéltár Középkori oklevélgyűjtemény (Colecția de documente medievale) elnevezésű állagába sorolták.

¹⁰⁴ *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Kvár [2003]. 65–66.

¹⁰⁵ Az erre vonatkozó iratokat sajnos nem sikerült fellelni. Vö. EME Lt, Levéltári iratok, 16/1947. (A Degenfeld-féle hadadi Wesselényi lev. megmentése érdekében írt levelek.)

¹⁰⁶ Uo. 24/1947. (Kovács Géza jelentése a hadadi Wesselényi-levéltár maradványainak beszállításáról.) Lásd még Kiss András: *Jakó Zsigmond és a levéltárak*. LtKözl LXVII(1996). 45.

seket, egyszóval az összes kéziratokat. Sajnos láda és szeg hiányában a XX. századbéli feljegyzéseket és gazdasági számadásokat ott kellett hagynom. [...] Így a leszegezett ládákat gr. Degenfeld úr megbízottjának a gondjaira bízva, átgyalogoltam az oda 8 kilométerre levő Bogdánd községbe, hogy a Halász András számtartó úrnál levő iratokat is összeszedjem. [...] Az ott levő iratokat egy papírsákba összepakoltam és levarrtam.” Majd a megmentett anyagot beszállította Kolozsvárra.

A Wesselényi család *drági*¹⁰⁷ levéltára, amely 1949-ben került a levéltár őrizetébe, a 14–18. századokból tartalmazott 4 csomónyi iratot időrendben.¹⁰⁸ Tulajdonképpen a család drági levéltárának a maradványairól van szó, melyet Bethlen György (1888–1968), a két világháború közötti erdélyi magyar politikai élet kiemelkedő alakja – Wesselényi Sarolta (1860–1928) és gr. Bethlen Ödön (1852–1927) fia – adott át megőrzésre az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának.¹⁰⁹ Jelenleg a Kolozsvári Nemzeti Levéltár őrizetében található.

A család *kolozsvári* levéltárának töredéke, amely 1946-ban került a levéltár őrizetébe, 18–19. századi iratokat tartalmazott 2 rendezetlen csomóban.¹¹⁰ Jelenleg nem sikerült fellelni a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban, de nem kizárt, hogy az 1950-es évek után beolvasztották a család valamelyik archívumába. Tekintettel megnevezésére a család kolozsvári házában őrzött iratokat tartalmazta,¹¹¹ de minden bizonnyal ez szolgált ideiglenes őrzőhelyül ama okiratok számára is, melyeket a család pl. birtokügyi kapcsán tartott kéznél, vagy időről időre a kutatók – pl. 1868-ban Horváth Mihály és társai – rendelkezésére bocsátott. Gondoljunk példának okáért arra, hogy Szabó Károly a Székely oklevéltár 1872-ben kiadott első kötetében hívta fel a figyelmet két – 1388. május 1-i és július 2-i – oklevélre, melyek akkor „Kolozsvárt a b. Vesselényi család levéltárában”¹¹² voltak. Bizonyos viszont, hogy mindkettő eredetileg a család zsigó levéltárában volt, előbbi ma is ugyanott, utóbbi pedig a budapesti töredékben lelhető fel.¹¹³

¹⁰⁷ Drágot, amely Serédi Ferenc magszakadása okán szállt a kincstárra, Wesselényi István 1723-ban kapta zálogba VI. Károly magyar királytól. Vö. Wesselényi cs zsigói lt, nr. 359. fol. 32.

¹⁰⁸ Kiss: *ENM Levéltára* 234.

¹⁰⁹ Az anyag átadásáról szóló irat elveszett. Vö. EME Lt, Levéltári iratok, 9/1949. (Bethlen György letétbe helyezi a Wesselényi család drági levéltárának maradványait.)

¹¹⁰ Kiss: *ENM Levéltára* 234.

¹¹¹ A Wesselényieknek a 19. és 20. században több házuk is volt Kolozsváron (a Főter nyugati során, a Közép utca déli során, az Arany János utca nyugati során), ezek közül az ifj. Wesselényi Farkas kezében levő Közép utcai házról az 1850. évi inventáriumból tudjuk, hogy az iratokat külön helyiségben – az inventárium megnevezése szerint – „archívumban” őrizték. Vö. Wesselényi cs hadadi lt, nr. 47.

¹¹² SzOkI I. Kvár 1872. 81.

¹¹³ DF 254815, DL 105460. Utóbbi oklevelet – Fejérpataky László másolata alapján – közzétette Fekete Nagy Antal és Makkai László, akik úgy tudták, hogy eredetije a Wesselényiek görcsöni levéltárában volt. Vö. DocVal 336–338. A címerlevél mellett tehát ez is bizonyítja,

Úgyszintén a család Kolozsvárt őrzött levéltárából közölte Nagy Imre – Pesty Frigyes másolata alapján – az erdélyi káptalan 1329. évi oklevelét,¹¹⁴ de egykoron ez is a zsigóói archívumban volt, jelenleg pedig a MOL-féle töredékben található.¹¹⁵

A Wesselényi családnak a Kolozsvári Református Kollégium – egykoron szintén a Múzeum-Egyesület levéltárában, jelenleg a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban őrzött – levéltári gyűjteményében is volt egy kisebb terjedelmű, a 15. századig visszanyúló iratanyaga,¹¹⁶ de ezt jelenleg csak részben sikerült fellelni a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban, nevezetesen három középkori oklevelet, illetve néhány 17. századi iratot két fasciculusban.¹¹⁷ Kelemen Lajos viszont 1903 júliusában a Kollégium Könyvtárában látta azt a két ládát, amely Wesselényi-anyagot tartalmazott, és egyidejűleg lemásolta a tartalmukról összeállított jegyzékeket.¹¹⁸ Ez alapján derült fény arra, hogy az iratok közül néhány jelenleg a család hadadi levéltárában lelhető fel.¹¹⁹ S minthogy a jegyzékeket készítő Wesselényi Józsefről (1769–1826) tudjuk, hogy a család hadadi ágából származott, minden valószínűség szerint az iratanyag eredetileg a család hadadi levéltárához tartozott, de valamikor a 19. század első felében – előtünk ismeretlen okokból – a Kollégium könyvtárába került. A levéltártöredék részint a kollégium régi levéltárával együtt 1944-ben,¹²⁰ részint Brüll Emánuel (1884–1951), a kollégium könyvtárának őre útján 1945 elején került be az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába. A hadadi levéltárba történő beolvasztása az 1950-es évek utánra tehető. Erről a levéltártöredékről Jakó Zsigmondnak a Múzeum Egyesület irattárában fennmaradt 1945. augusztus 29-i feljegyzése tájékoztat:

hogy a budapesti töredék a zsigóói levéltárból származik.

¹¹⁴ AOKm II. 394–401.

¹¹⁵ DL 105380. Itt említjük meg, hogy az előbbi, valamint a DL 105439, 105444, 105468, úgyszintén a DF 254825 jelzetű oklevelek hátoldalán is olvasható a „Másolta Pesty Frigyes” feljegyzés. Minthogy Pesty 1889-ben halt meg, a fenti oklevelek lemásolására a zsigóói levéltár 1896. évi deponálása előtt került sor, és ez ismét azt erősíti meg, hogy a MOL-féle töredék zöme a zsigóói archívumból származik.

¹¹⁶ Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1944. évi működéséről*. EM LVI(1994). 1–2. sz. 101–102. (A továbbiakban: Jakó: *Jelentés 1944-re*.)

¹¹⁷ Ezek viszont nem tűnnek fel a Kollégium Gyűjteményének jelenlegi repertóriumában. A két csomó jelzete ugyanakkor egyértelműen utal arra, hogy azok a Wesselényi családnak a Református Kollégium levéltári gyűjteményébe került anyagához tartoznak.

¹¹⁸ Wesselényi cs zsigóói lt, nr. 2. fol. 537–538.

¹¹⁹ Pl. Rákóczi Zsigmond 1607. február 23-i oklevele, mellyel Wesselényi Istvánt Középszolnok vármegye ispánjává nevezte ki, a nr. 14. jelzet alatt, II. Ferdinánd magyar király 1627. január 16-i privilegiuma pedig, mellyel Lónyai Zsigmondnak báróságot adott, a nr. 94. jelzet alatt található.

¹²⁰ Jakó: *Jelentés 1944-re* 101–102; Kiss: *ENM Levéltára* 228.

„Ez év január és február havában Brüll Manó, a Református Kollégium könyvtárának őre két ízben hozott be a Kollégium letételehez való csatolás végett kisebb csomóban Wesselényi-leveleket. E levelek provenienciája felől Kelemen Lajos főigazgató úrtól a következőket tudtam meg.

A Wesselényi család valamelyik tagja még a 18. század végén vagy a 19. század elején két kis ládányi levelet deponált őrzés végett a Kollégiumban. E ládák a Kollégium mai épülete emelése idején már ott voltak, mert írásos nyoma maradt, hogy akkor az építésnél dolgozó cigányok feltörték a ládákat. Anyagukat Köblös Zoltán használta, a család bárói oklevelét is innen publikálta.¹²¹ Kelemen Lajos az egyik láda tartalmáról jegyzékeket készített, s azokat a Wesselényieknek kezelésünkbe adott levéltárban (az utolsó csomók egyikében) helyezte el tájékoztatásul.

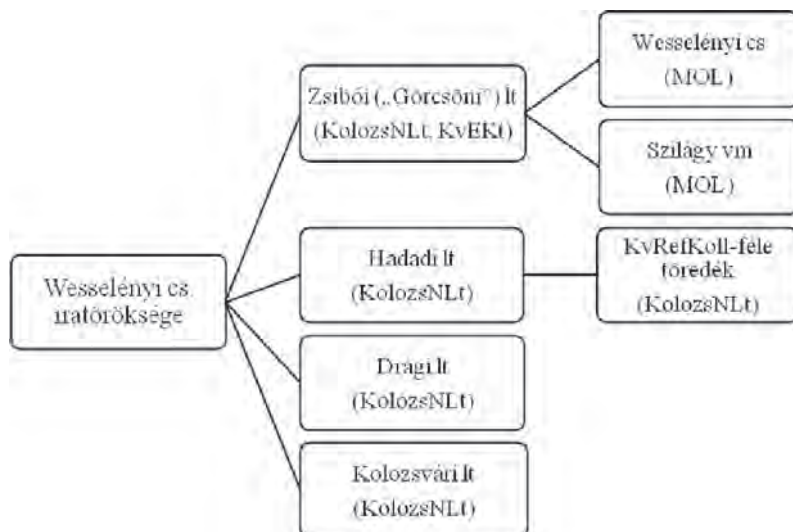
E ládák tartalma a Kollégium könyvtárának az elmúlt ősszel történt feldúlásakor nagy részében megsemmisült.”¹²² Majd ehhez a jegyzethez utóiratként fűzte 1945. november 29-én: „A ládák legrégebbi darabjai, köztük az említett bárói levél is, a könyvtár óvóhelyre menekített anyagában megkerült. A Kollégium ezt is kész átadni, beszállításukkal azonban egyelőre várni kívánnak.” Ennek kapcsán csupán még azt jegyezzük meg, nem sikerült felderíteni, hogy az utóbb említett átadásra sor került vagy sem. Ugyanis a bárói oklevelet nem sikerült fellelni a Kollégium jelenlegi gyűjteményében. S bár Jakó Zsigmond közzétette ezt a 1582. április 3-i okiratot, valamint annak fényképét – az ott megadott jelzet szerint a család drági levéltárából¹²³ –, de azt ma az utóbbi állagban sem sikerült fellelni.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a Wesselényi család iratörökségének sem sikerült elkerülni az erdélyi családi levéltárak tipikusnak mondható, hányattatott sorsát, melyet főként a háborús időkben és az azt követő változások idején elszenvedett veszteségek, valamint a különböző intézmények közötti kényszerű vándorlás jellemez. Ennek ellenére mind méreteit, mind forrásértékét tekintve az erdélyi régiség egyik legjelentősebb irategyüttesének tekinthető. Végezetül az iratörökségnek fentebb ismertetett állagait, azoknak egymáshoz való viszonyát és jelenlegi őrzési helyét az alábbi vázlattal igyekeztünk áttekinthetőbbé tenni:

¹²¹ Genealógiai Füzetek I(1903). 138.

¹²² EME Lt, Levéltári iratok, 55/1945.

¹²³ Lásd a 13. jegyzetet.

The Archives of the Wesselényi Family and the Transylvanian National Museum Archives. The paper analyzes the history of the archival documents of the Wesselényi family preserved in the Archives of the Transylvanian National Museum, an institution that used to function in the framework of the Transylvanian Museum Society. The Wesselényi family originally came from Nógrád county, and settled in Transylvania in the mid-16th century. The majority of the archival material containing some twenty-five thousand documents (of which three hundred medieval charters) – very rich in Transylvanian context – was preserved by the Jibou (Zsibó) branch of the family, and placed in the custody of the Transylvanian Museum Society in 1896 by Baron Miklós Wesselényi (1845–1916), count (*comes*) of Sălaj county. The remains of the almost completely destroyed archives of the Hodod (Hadad) and Dragu (Drág) branches, and the documents preserved in the family’s house in Cluj (Kolozsvár) were deposited in the archive of the Museum Society in the second part of the 1940s. The Wesselényi family also had a minor amount of documents in the archives of the Reformed (Calvinist) College of Cluj, which the institution handed over to the Museum Society in 1944–45. The mentioned archives are now found in the collections of the National Archives of Cluj and the University Library of Cluj.

RÖVIDÍTÉSEK

AOkl = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387*. Szerk. Kristó Gyula – Blazovich László – Géczy Lajos – Almási Tibor – Kőfalvi Tamás – Tóth Ildikó – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc. I–XV (1301–1331), XVII (1333), XIX–XXIX (1335–1345), XXXI (1347). Bp.–Szeged 1990–2013.

AOkm = *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjou-kori okmánytár*. Szerk. Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. I–VII (1301–1359). Bp. 1878–1920. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.)

ÁÚO = *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár*. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Bp. 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak. VI–XIII, XVII–XVIII, XX, XXII.)

BánfOkl = *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*. Szerk. Varjú Elemér – Iványi Béla. I–II (1214–1526). Bp. 1908–1928. (A Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család története.)

Bonfini = Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. Tom. I–IV. Ediderunt Iosephus Fógel, Béla Iványi, Ladislaus Juhász. Lipsiae–Bp. 1936–1941. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV.)

Bp. = Budapest

Buc. = București

C. Tóth: *Bátori család* = C. Tóth Norbert: *Ki kicsoda az ecsedi Bátoriban? A Bátoriban család ecsedi ágának tagjai 1377–1541*. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLIV(2009). 5–47.

- C. Tóth: *Járások* = C. Tóth Norbert: *Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában*. Századok CXLI(2007). 391–470.
- CDHung = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. Tom. I–XI. Budae 1829–1844.
- CDTrans = *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia*. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–III (1023–1359). Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Bp. 1997–2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II: Forráskiadványok 26, 40, 47.)
- cs = család(i)
- Csánki = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. Bp. 1890–1913.
- CsOkI = *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. Kiad. Bártfai Szabó László. I/1–2. Bp. 1919. (A körösszegi és adorjáni gr. Csáky család története. I. Oklevéltár.)
- d. = doboz.
- Deák: *Wesselényi család* = Deák Farkas: *A Wesselényi család őseiről*. Bp. 1878. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. VII/8.)
- DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény (MOL)
- Diaconescu: *Dragoș* = Diaconescu, Marius: *Dragoș „descălecătorul” Moldovei între legendă și realitate*. = *Nobilimea românească din Transilvania*. Az erdélyi román nemesség. Coord. Marius Diaconescu. Satu Mare 1997. 77–90.
- DL = Diplomatikai Levéltár (MOL)
- DocBátori = *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia*. I. *Diplomata 1393–1540*. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth. Nyíregyháza 2011.
- DocRomHist C = *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*. Vol. X–XV (1351–1380). Sub red. Ștefan Pascu. Întocmit de Sabin Belu – Ioan Dani – Aurel Răduțiu – Viorica Pervain – Konrad G. Gündisch – Marionela Wolf – Adrian Rusu – Susana Andea – Lidia Gross – Adinel Dincă. București 1977–2006.
- DocVal = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*. Ed. Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Budapestini 1941. (Études sur l'Europe Centre-Orientale. Ostmitteleuropäische Bibliothek nr. 29.)
- e. = előtt

- Egyházi építészet Erdélyben = *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture of Transylvania*. Szerk. Kiss Imola – Daniela Marcu Istrate – Adrian Andrei Rusu – Szócs Péter Levente. I–V. Satu Mare 1999–2012.
- Egyházi építészet Szatmárban = *Középkori egyházi építészet Szatmárban*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza 2011.
- EM = *Erdélyi Múzeum*. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványa. I–. Kvár 1874–.
- Engel–C. Tóth: *Itineraria 1382–1438* = †Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Bp. 2005. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1. – Az MTA–MOL Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport kiadványa.)
- Engel: *Archontológia* = Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)
- Engel: *Genealógia* = Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. Bp. 2001. (Arcanum Digitéka, CD-ROM.)
- Engel: *Geschichte* = *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer*. Von Johann Christian von Engel. I–V. Halle 1797–1804.
- Engel: *Tanulmányok* = *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp. 2003. (Millenniumi Magyar Történelem. Historikusok.)
- Engel: *Világi nagybirtok* = Engel Pál: *A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században*. = E. P.: *Tanulmányok* 13–72.
- ENMLt = Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a KolozsNLt és a KvEkt, valamint a KvAkt őrizetében).
- Erdődy cs galgóci lt = Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy, Urkundenreihe (Bécs).
- Györffy: *Történeti földrajz* = Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I³–IV. Bp. 1987–1998.
- Házi: *Sopron* = *Sopron szabad királyi város története* I/1–7., II/1–6. Közli Házi Jenő. Sopron 1921–1943.
- HéderváryOkI = *A Héderváry-család oklevéltára*. Közlik br. Radvánszky Béla és Závodszy Levente. I–II. Bp. 1909–1922.
- Hegyi: *Szilágyság hovatartozása* = Hegyi Géza: *Magyarország vagy Erdély? A Szilágyság hovatartozása a középkorban a társadalmi kapcsolatok tükrében*. EM LXXIV(2012). 3. sz. (Kiss András-emplékszám.) 23–45.

- HOkm = *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*. Kiad. Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső – Ipolyi Arnold. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891.
- Horváth–Neumann: *Bátori István* = Horváth Richárd–Neumann Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1490)*. Bp. 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- Jakó–Manolescu: *Latin írás* = Jakó Zsigmond–Radu Manolescu: *A latin írás története*. Bp. 1987.
- Karácsonyi: *Nemzetiségek* = Karácsonyi János: *A magyar nemzetiségek a XIV. század közepéig*. Bp. 1995.²
- Karácsonyi: *Wesselényi címér* = Karácsony János: *A báró Wesselényi család eredeti címere*. Turul XVII(1899). 153–157.
- KárOkI = *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára*. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. I–V (1253–1707). Bp. 1881–1897.
- KmJkv = *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai: II. Forráskiadványok 17.)
- KolozsNLt = A Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale, Cluj-Napoca)
- Komáromy: *Nyalábvár* = Komáromy András: *Nyalábvár és uradalma*. Századok XXVIII(1894). 492–519.
- Kubinyi: *Bárók* = Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében*. Századok CXXII(1988). 147–215.
- KvAKt = Kolozsvári Akadémiai Könyvtár (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj)
- Kvár = Kolozsvár
- KvEKt = Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca)
- Lelesz II = C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei*. II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez.) A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII(2006). 323–442.
- Lelesz III = C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei* (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez). Nyíregyháza 2006. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai: II. Közlemények 36.)
- lt = levéltára(a)

- LtKözl = Levéltári Közlemények. A Magyar Országos Levéltár folyóirata. I–. Bp 1923–.
- LtSzle = Levéltári Szemle. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Magyar Országos Levéltár, Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata. I–. Bp. 1951–.
- Lukcsics = Lukcsics Pál: *A XV. századi pápák oklevelei*. I–II. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet. Bp. 1931–1938.
- Maksay: *Birtokviszonyok* = Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 16.)
- Mihályi: *Máramaros* = *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századokból*. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta apsa Mihályi János. Máramaros-Sziget 1900.
- MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.
- Németh Péter-émlékkönyv* = *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk. Juan Cabello – C. Tóth Norbert. Nyíregyháza 2011. (A Jósza András Múzeum Kiadványai 68.)
- Németh: *Szatmár* = Németh Péter: *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*. Nyíregyháza 2008. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60.)
- Paradisum plantavit* = *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 2001.
- PerényiLt = *A Perényi család levéltára 1222–1526*. Közzéteszi Tringli István. Bp. 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 44.)
- Petri: *Szilágy* = Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*. I–VI. Zilah 1901–1904.
- Rábik: *Oklevelek* = Rábik, Valdimír: *Középkori oklevelek a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület levéltárában (1181) 1214–1543*. Szeged 2010. (Capitulum VII.)
- RDES = *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I–II. Ad edendum praeparavit Vincent Sedlák. Bratislaviae 1980–1987.
- RegArp = *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I/1–II/4. Ed. Emericus Szentpétery et Iván Borsa. Bp. 1923–1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 9, 13.)
- SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt

- írásokat az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp. 1999.²
- Süttö: *Anjou = Süttö Szilárd: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával.* I–II. Szeged 2003. (Belvedere-monográfiák 2.)
- Szabolcs vm okl = Piti Ferenc – C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei.* I–II. (1284–1526). Bp.–Nyíregyháza–Szeged 2003–2004. (A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 53, 55.)
- Szatmár vm okl = Piti Ferenc – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor: *Szatmár megye hatóságának oklevelei. Documentele autorităţii comitense din Sătmar. Documents of the authorities of Szatmár County.* (1284–1524). Nyíregyháza 2010. (A nyíregyházi Józsa András Múzeum kiadványai 65.)
- Szentgyörgyi: *Kővár = Szentgyörgyi Mária: Kővár vidékének társadalma.* Bp. 1972. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 56.)
- SzOkI = *Székely oklevéltár.* Szerk. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu. I–VIII. Kvár–Bp. 1872–1934.
- Tringli: *Pest megye = Tringli István: Pest megye a késő középkorban. = Pest megye monográfiája.* I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Torma István közreműködésével szerkesztette Zsoldos Attila. Bp. 2001. 75–194.
- Trócsányi: *Központi kormányzat = Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Bp. 1980. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. III: Hatóság és hivataltörténet 6.)
- TTár = *Történelmi Tár.* Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Bp. 1878–1911.
- Ub = Zimmermann, Franz – Werner, Carl – Müller, Georg – Auner, Michael – Gündisch, Gustav – Gündisch, Herta – Nussbächer, Gernot – Gündisch, Konrad G.: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* I–VII (1191–1496). Hermannstadt–Bukarest 1892–1991.
- Ugocsa vm okl = C. Tóth Norbert: *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526).* Bp. 2006. (A Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Országos Levéltár Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport Kiadványa.)
- W. Kovács: *Arhondologia voievozilor = W. Kovács András: Arhondologia voievozilor Transilvaniei (1458–1526). Completări și precizări.* Studii și Materiale de Istorie Medie (Buc.) XXX(2012). 223–256.
- W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája = W. Kovács András: Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája.* Kvár 2010. (Erdélyi Tudományos Füzetek 263.)

- W. Kovács: *Középszolnok és Kraszna = Középszolnok és Kraszna vármegyék hatóságának középkori történetéhez*. EM LXXIV(2012). 3. sz. (Kiss András-emlékszám.) 46–67.
- W. Kovács: *Vice-voivodes = Remarks on the Careers of the Vice-voivodes of Transylvania in the Late Middle Ages (1458–1526)*. *Transylvanian Review* XXI(2012). Supplement 2. (*Institutional Structures and Elites in Sălaj Region and in Transylvania in the 14th–18th Centuries.*) 103–138.
- Wenzel: *Máramaros = Wenzel Gusztáv: Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*. Kny., Új Magyar Múzeum, egyszersmind a Magyar Akad. Közlönye. Pest 1857.
- Wesselényi cs bp-i lt = Wesselényi család budapesti levéltára (MOL)
- Wesselényi cs hadadi lt = Wesselényi család hadadi levéltára (ENMLT)
- Wesselényi cs zsbói lt = Wesselényi család zsbói levéltára (ENMLT)
- ZOKm = *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeö. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Dóry Ferenc – Lukcsics Pál – Áldásy Antal – Barabás Samu. I–XII. Pest–Bp. 1871–1931.
- ZsOkI = *Zsigmondkori oklevéltár*. I–II/1–2 (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér; III–VII (1411–1420). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván; VIII–IX (1421–1422). Borsa Iván – C. Tóth Norbert; X (1423). C. Tóth Norbert; XI. (1424) Neumann Tibor – C. Tóth Norbert; XII. (1425). Közzéteszi C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Bp. 1951–2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52.)
- Zsoldos: *Archontológia = Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp. 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)
- Zsoldos: *Debrecen = Zsoldos Attila: Debrecen mint igazgatási központ a 14. század elején. = Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Debrecen 2011. 49–66.

A kötet az Erdélyi Múzeum-Egyesület által 2012. szeptember 7–8. között megtartott *A Szilágyság és a Wesselényi család (XIV–XVII. század)* című konferencia előadásainak szerkesztett szövegét tartalmazza. Az itt közölt tanulmányok a középkori Szilágyság (Középszolnok és Kraszna vármegyék) birtok-, politika- és igazgatástörténetét, illetve a Wesselényi-levéltárak és a család kora újkori történetét tárgyalják.

ISBN 978-606-8178-64-6

9 786068 178646